

చంపూ రామాయణ పీఠిక.

కవికాలనిర్ణయము.

ఈకృతి యొనర్చినకవి కవిరాజకంఠీరవబిరుదాంకితుఁడును వాసిష్ఠగోత్ర
జుఁడును నగుఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతి. ఆశ్వాసాంతగద్యములయందు “ఋగ్వే
దికవి తిరువేంగళార్యకలశరత్నాకరసుధాకరుఁ” డని తన్ను వర్ణించికొనుటచే
నీతనితండ్రిపేరు తిరువేంగళార్యుఁ డైనట్లు తెలియుచున్నది. మరియు గ్రంథా
వతారికలోఁ దాను “తిరువేంగళార్యకవిరాజసమాశ్రయ ధన్యచిత్తవర్తనుఁ”
డనియు—

“అత్తిరువేంగళార్యుని యుదారదయావలసత్కటాక్ష సం

వత్తినుదీర్ణమైన పుకుమారవచఃప్రతిభానిరూఢి ను

ద్యత్తరగద్యసద్యచయ మాశుగతిఁ రచియింపనేర్చె”

ననియు వ్రాసికొనుటచే నీతని కవితాగురువు కూడఁ దిరువేంగళార్యుఁడైనట్లు
కన్పట్టుచున్నది. ఈతిరువేంగళార్యు లిరువురు భిన్నపురుషులై యుందు రని
తోచుచున్నది. అట్లు కానిదో గురువును వర్ణించునవసరమున నతఁడు తనతం
డ్రియే యని చెప్పకుండునా?

కవి కాలమును నిర్ణయించుటకుఁ దగిన యాధారములు కొన్ని గ్రంథమునందే
యున్నవి. వానిలోఁ గృతిపతివంశావతారము ముఖ్యమైనది. ఈకృతిపతి
యిప్పుడు కార్యేటిసగరసంస్థాన మని వాడఁబడుచున్నదేశమున కధిపతియైన
వెల్లంటి కనవరాజు. ఆదేశమునకుఁ దొండనుండలము, తుండీరమండలము నని
పూర్వనామములు. ఆంధ్రజైమినిభారతకృతిపతి యగుసాళువనరసింగరాజు మొద
లగు సాళువరాజులు పూర్వ మాదేశమును బాలించిరి. వారిపిదప మాకరాజు
వంశ్యులు రాజులైరి. ఈమాకరాజుకులములోఁ జేరిన తిరుమలరాజునకే
చదలువాడ మల్లయకవిప్రణీత మైన విప్రనారాయణచరిత్ర మంకిత మైనది.
కొంతకాలమునకు రాజ్యము మాకరాజువంశమునుండి దాహిత్యభాగముగా వెల్లం
టివానికి సంక్రమించినది. ఈమా ర్చెప్పడు జరిగినదో స్పష్టముగాఁ దెలియదు.
ప్రస్తుతగ్రంథకృతిపతి యైన సవనృపతి యీవెల్లంటివంశమువాడే. ఇప్పుడున్న
కార్యేటిసగరపు జమీందారులు కూడ నీవంశమువారే. మాకరాజువారును

వెల్లంటివారును గూడఁ బూర్వపుసాళువరాజులబిరుదములఁ దమబిరుదములుగాఁ జేసికొన్నారు.

కనవరాజువంశము గ్రంథములో నిట్లు వర్ణింపఁబడినది. కరికాళచోళుని వంశములో సింగరిరాజు పుట్టెను. సింగరిరాజునకు శ్రీరంగరాజును, శ్రీరంగరాజునకు సింగరిరాజును, సింగరిరాజునకుఁ గావేరిరాజును, గావేరిరాజునకు సింగరిరాజును, సింగరిరాజునకుఁ గావేరిరాజును, గావేరిరాజునకుఁ గనవరాజు, సింగరిరాజు, తిరువేంగళరాజు, పెరుమాళ్రాజు ననునలుపురు కొడుకులు పుట్టిరి. ఈకనవరాజే కృతిపతి. కనవరాజుపిదప నేడవతరమువాఁ డగుబ్రహ్మరాజు కాలమునఁ బుట్టిన గవద్దావతీపరిణయ మనుసంస్కృతచంపూగ్రంథ మీమంశ క్రమమును దృఢపఱుచుచున్నది. ఆగ్రంథములోఁ గనవరాజునకు మాఱు కేశవరా జనియున్నది. కనవయసునది కేశవశబ్దభవము కాఁబోలును. కనవరాజు తరువాతి తరములవారు పద్మావతీపరిణయములో నీరీతిం జెప్పఁబడినారు :—

కనవరాజుపిమ్మట సతనితమ్ముడైన వేంకటపెరుమాళ్రాజు రాజ్యముచేసెను. అతని యనంతర మాతని యన్నకొడు కగుబ్రహ్మరాజు రాజ్యముచేసెను. బ్రహ్మరాజుకొడుకులు కావేరిరాజు వేంకటపెరుమాళ్రాజులు. వేంకటపెరుమాళ్రాజు కొడుకు బ్రహ్మరాజు; అతని కొడుకులు కుమారువేంకట పెరుమాళ్రాజు, కావేరిరాజు, తిరుమలరాజు, సుందరకృష్ణరాజును. కుమారువేంకటపెరుమాళ్రాజుకొడుకులు బ్రహ్మరాజు మొదలగువారు. ఈబ్రహ్మరాజే వద్దావతీపరిణయ కృతిపతి. కనవరాజునకు బ్రహ్మరాజునకు నడుమ నయిదుగురు రాజ్యముచేసినట్లులు దీనివలనఁ గనఁబడుచున్నది. ఈగ్రంథములోఁ గుమారువేంకటపెరుమాళ్రాజు తారణ సంవత్సరచైత్రమాసములో లోకాంతరగతుఁ డైనట్లును, నానంవత్సరజ్యేష్ఠమాసములో బ్రహ్మరాజు పట్టాభిషిక్తుఁ డైనట్లును బ్రహ్మరాజునాజ్ఞ ననుసరించి యాగ్రంథము వికృతినంవత్సరమునం దచ్చుపడినట్లు నున్నది. తారణసంవత్సరము 1884.వ క్రైస్తవసంవత్సరమునకును, వికృతినంవత్సరము 1890 సంవత్సరమునకును సరిపోవును. కుమారు వేంకటపెరుమాళ్రాజు సవతితమ్ముఁ డగుతిరుమలరాజున కంకితమైనట్టియు, గరుడాద్రి సుబ్రహ్మణ్యవిద్యత్కవి ప్రణీత మైనట్టియు 3శత్రుఘ్న

౧ ఈగ్రంథము కార్యేటివగమనందలి శ్రీభారతీలీలాదదనముద్రాక్షరకాలలో నచ్చువడినది.

౨ బ్రహ్మరాజునకు బ్రహ్మరాజుని వాడుకపేరు. బ్రహ్మరాజుగారిపుత్రు లయినకుమారువేంకటపెరుమాళ్రాజు, కుమారుస్వామిరాజుగార్లు ప్రస్తుతసంస్థానాధిపతులుగానున్నారు.

౩ ఈగ్రంథము వ్రాఁతప్రతి యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు ప్రకాశాండాగారమున నున్నది.

విజయ మీవంశక్రమమును దృఢపఱచుచున్నది. ఈ గ్రంథము ౧౭౮౬ వ (౧౮వ శతాబ్దమున) శాలివాహనసంవత్సరమునకు సరియైన ప్రభవసంవత్సరమున బూరింపఁబడినట్లు గ్రంథాంతముం దున్నది. ఇది క్రీ. 1884-వ సంవత్సరమునకు సరిపోవును. అప్పటికి గుమారవేంకటపెరుమాళ్ళాజు సజీవుడై యున్నట్లును, నతనికి బ్రహ్మరాజు, కుమారవిజయవీరరాఘవరాజు, కావేరిరాజు, సింగరిరాజు ననునలు పురుషుడుకు లున్నట్లును జెప్పి యింకను బలువురు తనయులు కలుగుదురుగాక యనికవి యాశీర్వదించినాడు. క్రీ. 1884 సంవత్సరమున గాలధర్మమునొందిన కుమారవేంకటపెరుమాళ్ళా జీతఁడే యగుట నిస్సంశయము. ఈ కుమారవేంకట పెరుమాళ్ళాజు కనవరాజున కై దవతరమువాఁ డగుచున్నాఁడు. ఆచారానుసారముగాఁ దరమున కిరువదియైదు సంవత్సరములచొప్పున లెక్కించినచోఁ గనవరాజు క్రీ. 1714 సంవత్సరప్రాంతమువాఁ డగుచున్నాఁడు. స్థూలదృష్టిచే, క్రీ. 1700 సంవత్సరప్రాంతమువాఁ డనుకొందము.

వేటొక లెక్కనుబట్టి చూచినను నించుమించుగా నీకాలమేధునివపడుచున్నది. ఎట్లనః—

కవిగరువైన తిరువేంగళాద్యుడు సాశ్వతిమ్మనృపాలుఁడు, వీరవేంకటరాయ శౌరి, నెలుగోటివేంకటవిభుఁడు, చెంజి వరదేంద్రుఁడు ననుప్రభువులచే గౌరవింపఁబడినట్లు గ్రంథములోనున్నది. (ఆ. ౧ ప. 3౧.) సాశ్వతిమ్మనృపాలుఁడెవ్వఁడో తెలియదు. ఆకాలముం దాచేరుగల సుప్రసిద్ధరాజు గానరాఁడు. సామాన్యుఁ డైనజమిందారుడై యుండనోవును. చెంజి వరదేంద్రుని కాలము స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. దీనినిబట్టి యితరుల కాలము నిర్ణయింపవలసి యున్నది. చెంజి యనునది దక్షిణార్కాటు మండలములో సుప్రసిద్ధ మైనస్థలము. అంగ్లేయభాషను దీనిని “జంజి” యందురు. కర్ణాటరాజ్యకాలముం దీచెంజిదేశమును గొండఱునాయకులు పాలించుచుండెడివారు. ఆనాయకులలో నొక్కఁడగు “చెంజి వరదప్పనాయనయ్య వారు తీర్థాచరణవచ్చి శేతుదర్శనం శేసి స్వస్తిశ్రీశాలివాహనశకవర్షంబులు ౧౫౮౩ కల్వబ్దాః ౪౭౭౨ అస్మిక్ వర్తమానీ వైశాఖబహుళసప్తమి స్థిరవారం యీపుణ్యక్షేత్రమైన.....మరప్రదేశం ఆకార్తికశుద్ధపౌర్ణమినాడు కొమారస్వామికి బంగారు అందలమున్న సమర్పణశేశి తమఆరతిను యేర్పాటు శేయించినారు” అని మధురకు సమీపముండున్న సుప్రసిద్ధకుమారక్షేత్రమగు తిరుప్పరంగుండ మను

గ్రామమునందలి దేవాలయములో నొక్క తెలుగుశాసనమును, దాని కనువాదముగా నొక యరవశాసనమును గలవు. ఈ శాసనములో వరదప్పనాయనితోఁ గూడ నిరుపదియైదు తరములవారు పేర్కొనఁబడియున్నారు. వీరిలో వరదప్పయనుపేరుగలవాఁ డీతఁ డొక్కఁడుమాత్రమే యున్నాఁడు. తిరుమలార్యుని శారవించిన చెంజి వరదేంద్రుఁ డీవరదప్పనాయుడే యనుటకు సందేహ ముండఁ గూడదని నాయభిప్రాయము. వరదప్పనాయనిశాసనంవత్సరము క్రీ. 1671 సంవత్సరమునకు సరిపడును. ఇంక వీరవేంకటపతిరాయశౌరి యెవ్వరో చూతము. పేరునుబట్టిచూడ నీతఁడు కర్ణాటరా జని స్పష్టమగుచున్నది. సుప్రసిద్ధుఁ డగు వీరవేంకటపతిరాయలు క్రీ. 1614 ప్రాంతమున మృతి నొందెను. 1643 ప్రాంతమున శ్రీరంగరాయలు రాజ్యమునకువచ్చి 1678 ప్రాంతమందు రాజ్యభివ్యుత్థై మహిసూరు దేశములో మృతినొందెను. ఈ ముద్దఱురాజుల నడిమికాలమునందుఁ బలువురు రాజ్యమును గాంక్షించుటచే ఘోరమగుపోరు పుట్టి శ్రీరంగరాయలు రామరాయలు వేంకటపతిరాయలు ననువారు స్వల్పస్వల్పకాలము సింహాసన మధిష్ఠించి పదభివ్యు లగుచువచ్చిరి. శ్రీరంగరాయలపిదప క్రీ. 1678-1680 సంవత్సరములలో వేంకటపతిరాయలు రాజ్యముచేసినట్లులు కొన్ని శాసనములవలనఁ గనఁబడుచున్నది. ఈ వేంకటపతిరాయలకాలము చెంజి వరదప్పనాయనికాలము నకు సరిపోవుచున్నది. ఈతఁడే తిరువేంగళార్యుని శారవించిన వీరవేంకటరాయ శౌరియైనట్లు తోఁచుచున్నది. నిజముగా శ్రీరంగరాయలతోడనే కర్ణాటరాజ్య ముంభవించి. అది మొదలు చాలకాలమువఱకు నావంశములోనివా రెవ్వరో యొక రానెగొంది సమీపదేశమునకుఁ బ్రభువులై పూర్వాధికార మంతరించినను బూర్వరాజుల బిరుదములను మాత్రము పెట్టుకొనుచుండినట్లును, గౌరవార్థముగా వారినే కర్ణాటరాజులుగా మధురనాయకులు మొదలగువారు భావించుచుండినట్లును శాసనములవలనఁ గన్పట్టుచున్నది. ఇంక వెలుగోటి వేంకటపిఠుఁ డెవ్వరో చూడవలసి యున్నది. బ్ర. వెల్లాల సదాశివశాస్త్రిగారు రచించిన వెలుగోటి వారి వంశచరిత్రమువలన వేంకట యనునామముగలవారు ౧౯-౨౦-౨౧ తరములలోమాత్రమే యున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. ౨౦-వ తరమువాఁడైన యాచ

౧ ఈ శాసనములు రాజకీయశాసనాధికారులు 1917 సంవత్సరము లో సంపాదించిన శాసనములలో 860-861 సంఖ్యలు గలవి. వారికార్యస్థానమునఁ జూడవగు.

౨ చూ. Sowell's Lists of Antiquities Vol. II.

శూరుల కెనమండ్రు కొడుకులు. వారిలో వేంకటాద్రినాయుడు, వేంకటప్పనాయుడు, చినవేంకటప్పనాయుడు ననుముగ్గురు వేంకటాభిధాను లుండిరి. వీరిసోదరుడును రాజ్యభర్తయునైన కుమారయాచమనాయుడు మహిసూరువారితో యుద్ధముచేసి జయమంది “అబ్బుల్ ఫాదుషా” గాఁగవలన బహుమానములు పొంది నట్లు బ్ర. పదాశిషశాస్త్రీగారు వ్రాసినారు. అబ్బుల్ ఫాదుషా యనగా అబ్బుల్ కుతుబ్ షా యను గోలకొండరాజు. ఈరాజు క్రీ. 1611 మొదలు 1672 వఱకు రాజ్యముచేసెను. ఇనియుఁ జెంది వరదప్పనాయని కాలమునకు సరిపోవుచున్నది. యాచమనాయసోదరులు కూడ నీకాలమువారే. వారు ముగ్గురిలో నెవ్వరో యొకరు చంపూరామాయణములోఁ బేర్కొనఁబడిన వెలుగోటి వేంకటవిభుడు కావలయును. ఈప్రమాణములు మూఁటినిబట్టి తిరువేంగళాధ్యుడు క్రీ. 1671—80 సంవత్సరములప్రాంతమువాఁ డైనట్లు తేలినది. ఆతని శిష్యుడైన వేంకటాచలపతికవి క్రీ. 1700 ప్రాంతమందుఁ గృతనిర్మించుట యీ కాలనిర్ణయమున కవిరోధమేకదా !

కవికాలనిర్ణయము చేయుట కింకొకయాధారము కూడఁగలదు. వేంకటాచలపతికవి దామర యక్కనృపాలుని నన్నిధికిం జని నప్పు డెవ్వరో “వరకవి గంధసింధురము వచ్చె” నటన్న “నేను గవిరాజుకేసరి” నని కవి పత్కనఁట. (చూ. ఆ. ౧ ప. 38) ఈ యక్కనృపాలుఁ డెవ్వరో నిర్ణయింపవలసియున్నది. ధూర్జటి లింగకవి కృత గతాశహస్తిమాహాత్మ్యమువలనఁ గాశహస్తి రాజవంశమం దక్కప్పయనుపేరు గలవారు నలుపురున్నట్లు తెలియనచ్చుచున్నది. వారిలో మొదటివాఁడు చెన్నవట్టననునకుఁ బేరొసంగిన చెన్నప్పనాయని రెండవకుమారుడు. ఈతఁడే ఊపరిణయగ్రంథకర్త. ఈయక్కప్పనాయని మనుమఁడగుఁగాడ నక్కప్పయే. ఈరెండవయక్కప్పకు, అక్కప్పయను కుమారుడును మనుమఁడును నమ్మక్కయను గూఁతురునుండిరి. అమ్మక్క వెలుగోటి వీరకుమార యాచమనేని భార్యయై బంగరు యాచమనేనిం గనియెనట. ఈబంగరు యాచమనీఁడు క్రీ. 1693-వ సంవత్సరమువఱకు నజీవుడైనట్లు వెలుగోటివారి వంశచరిత్రము చెప్పుచున్నది. కావున, బంగరు యాచమనేని మేనమామకుమారుడగు నాలుగవయక్కప్ప క్రీ. 1700 సంవత్సరప్రాంతమువాఁ డనియు వేంకటాచలపతి కవికి ననుకూలికుం డనియుఁ జేలుచున్నది. ఏవిధమునఁ జూచినను వేంకటాచల

పతికవి క్రీ. 1700 ప్రాంతము దుండెనని సిద్ధాంతికిరించుట కాక్షేప మేమియుఁ గనఁబడదు.

పద్మావతీపరిణయమునందుఁ గనవరాజు నుత్తరచరిత్ర మిట్లు వర్ణింపఁ బడినది :—

“కనవరా జపుత్రకుండై వయసునఁ జిన్నవాడై నను గుణములచేఁ బెద్ద యు, వేంకటేశ్వరాంశసంభూతుండునైన వేంకటపెరుమాత్రాజును చిన్నతమ్ముని రాజ్యతంత్రధరుంధరుగా నొచి యతనియందు రాజ్యభార ముంచి నిస్పృహఁ డై వానప్రస్థాశ్రమము నంగీకరించి భార్యతోఁ గూడ ముని నికరముంజేరి వారి చెంతఁ గొండగుహయందు వసించి దుష్కరమగు తప మొనర్చుచుఁ గొంతకాల ముండి యంతటఁ దనకు మోక్షకాలము సమీపించినదని యెఱింగి నిజరాజధాని యైననారాయణపురమునకేగి యందున్నకల్యాణవేంకటేశ్వరుని యాలయములో ధ్వజ స్తంభముచెంత భగవత్పాదములు స్పరించుచు బ్రహ్మరంధ్రమునుండి ప్రాణ మును విడిచెను.” అని. చంపూరామాయణములోఁ గనవరాజునకు సింగిరిరాజు, తిరువేంగళరాజు పెరుమాత్రాజు ననువారు ముగ్గురే తమ్ము లుండినట్లు చెప్పఁబడి నది. పద్మావతీపరిణయములో నీతనికి, తిరుమలరాజు, వేంకటపతిరాజు, చిన్నరా జునను మఱి ముగ్గురుతమ్ములుఁగూడ నుండిరియు నీయార్ధురిలో వేంకటపెరుమా త్రాజు కడపటివాఁడనియు నీతఁడే గకాక్షేపినిగరమును గట్టించెననియు, సంతకుఁ బూర్వము నారాయణపురమే రాజధానిగా నుండె ననియుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

ఈగ్రంథము ప్రతియొక్కటే అత్తిరాలలో బ్ర॥ వెల్లాల చిన్నవేంకట సుబ్బయ్య సిద్ధాంతిగారివలన దొరకినది. దీని చివర “యతుల నారసింహ్వరాజు వ్రాసిన చంబూరామాయణం” అనియున్నది. ప్రత్యంతర మితవఱకు దొరకలేదు. లేఖనదోషములుమాత్రము సవరించి పలసినపట్ల సంస్కృతచంపూరామాయణ మునకు సరిచూచి మాకు దొరకిన ప్రతి ప్రకటించినారము.

వేంకటేశ్వరాష్టకములోనిది గ్రంథావతారికలో (పుట ౪.) ముద్రింపఁబడిన మూఁడుపద్యములుగొక మిగిలిన యైదుపద్యములు నీక్రిందఁ జేర్చఁబడినవి.

శా. పద్మేందు ప్రతిబింబవత్తము శరత్పద్మాక్షియుగ్మంబు కీ

రారవ్ శ్లోః ఘృధనుర్గుణసహస సూనాకారనాసోన్నతిః

౧ చంపూరామాయణములోఁ గాక్షేపినిగరప్రశంస యుండుటచే నీమాట సత్యము కాదని తేలుచున్నది.

శర్వాదుల్కుతియింపలేనితచి నీసౌందర్య మెంతోగదా
కార్వేటిశ ప్రసన్నవేంకటరమాకాంతామనోవల్లభా.

శా. ఆర్వేలేండ్లు తపంబుచేసి భవదీయావాసశేషాద్రిపైఁ
జెర్వొంగాంచెను వేల్పుమూఁకకు మహానీనుండు బల్మెత్తురుల్
నుర్వల్లటంగఁ దారకాసురుని దానుగ్గాడె నీశక్తిచేఁ
గార్వేటిశ ప్రసన్నవేంకటరమాకాంతామనోవల్లభా.

శా. తారావళంబులు వంచి చిత్తరుల పింతల్కుచ్చైయుండఁగాఁ
దిర్వీధుల్ భవదీయ సన్నిధి ముస్తీడైన యావీధిలోఁ
దెర్వారే తిరునాళ్ల నీకు నడవన్ దృశ్యంబు గాకుండఁగాఁ
గార్వేటిశ ప్రసన్నవేంకటరమాకాంతామనోవల్లభా.

శా. కుర్వేరుం దమనంబు జాతిసుమాముల్ గోరంట చేమంతులున్
హరే వనిగ్గులుడేఱు శ్రీతులసి నీకర్పించు మర్దున్దు దా
సేర్వజ్రంబుల మాక్తికంబులను బూజించేఫలం బొందుఁగా
కార్వేటిశ ప్రసన్నవేంకటరమాకాంతామనోవల్లభా.

శా. ఓర్వన్మకృ మె యామృతాధ కటువై యుండన్మనఃస్యంఢిలం
జార్వాకోక్తులచేతనే చెడు దురాచారంబు గావించుఁగా
శర్వర్యంబు సహస్సునందును భవచ్ఛారిత్రదూరాత్మ్యడై
కార్వేటిశ ప్రసన్నవేంకటరమాకాంతామనోవల్లభా.

జయంతి రామయ్య.

కవిత్రవిమర్శనము.

శ్రీహద్రామాయణమును జంపువుగా సంస్కృతభాషయందు రచించినకవి
భోజరాజు. ఈరాజకవి ధారానగరము రాజధానిగాఁ గల మాలవదేశమున క్రీ.
శ. 1018 సం॥ మొదలుకొని 1060 వఱకు రాజ్యముచేసినట్లు శాసనములవలనఁ
దెలియుచున్నది. కనుక నితఁడు క్రీ. శ. 1022 సం॥ మొదలు 1063 సం॥ వఱకు
వేంగీదేశమును బాలించిన మనరాజరాజనరేంద్రునకు సమకాలికుఁడుగా
నున్నాఁడు. ఇతఁడు సరస్వతీకంఠాభరణము, పాతంజలసూత్రవృత్తి మొదలగు
గ్రంథములను రచించియుఁ బెక్కుపండితకవులకు నాశ్రయభూతుఁడై వారిచే
బహుగ్రంథముల రచింపించియు సంస్కృతభాషను మహోన్నతికిఁ దెచ్చెను.

చంపూరచన కీతఃకు మార్గదర్శి, ఇందుల కీతఃకు 'గద్యానుబంధరసమిశ్రితపద్య సూక్తి ర్హృద్యాహివాద్యకలయాకలితేనగీతి' యని గద్యముతోఁగూడిన పద్య కావ్యము వాద్యముతోఁ బాడినగీతమువలె హృద్య మని కారణమును నిరూపించెను. ఇతఁ డీచంపూరామాయణమునం దయిదుకాండములే రచించి యేకాకణమువలననో యాటవది యగుయుద్ధకాండమును రచింపక విడువఁగా దానిని లక్ష్మణురారి యనుకవి రచించి పూరించిన వాఁడయ్యె. ఈకవిశిఖానులు లిద్దఱును రచించిన యీచంపుపు మృదుమధురపదనందర్శనమందగిమై చదువరుల నిర్భరరసాస్వాదపరవశులఁ జేయుచు సంస్కృతభాషకు పన్నెగలిగించుకావ్యములం దొక మిన్నగా నెన్నందగియున్నది.

ఇట్టి ప్రబంధమును దెనుఁగుచేసిన వాఁడు కపిరాజకంఠీరవ చిరుదాంకితుఁ డగుఱు గ్వేదీకవి వేంకటాచలపతి.

ఇతని యాంధ్రీకరణపుఁ దెఱంగులు కొంత పరామర్శితము. ఇతఁడు మూలమును గొన్నియెడల వేఱుగ మార్చియు, గొన్నిచట్టుల లేనివి గూర్చియు, గొన్నిచోట్ల నున్నవి విడిచియు, దెలిగించినను మొత్తముమీఁద మూలమున కంతగా హెచ్చును దక్కువయుఁ గాకుండ దీనిని రసవంతముగానే రచించినాఁ డనవచ్చును. భాషాతరమునేయుట యనఁగా నొకభాషలోనిపదమునకు మఱి యొకభాషయందలి మాటపదమును మఱీకొనినట్లేగాఁ బెట్టుట గాదు. భాషలు తమతమశబ్దవాక్యస్వరూపవిశేషములంబట్టియు, దన్మాటకము లైనవ్యాకరణ ప్రక్రియలంబట్టియు, రచనయందును శైలియందును, స్వభావమునందును బరస్పరభేదము గలిగియుండును గనుక నొకభాషయందలిఁ దములను మఱొకభాష లోనికిఁ బరివర్తనము చేయునప్పు డారెండవభాషవ్యభావాదుల ననుసరించి తగు కొలందిని వానిని మార్చియు, గూర్చియు రచించిననే యవి రమణీయమై రసవం తముగా నుండును. 'బ్రహ్మాండభాండము'లను 'బమ్మగొడ్డుకుండ'లనుటగాని 'పెండ్లి' కొడుకు'ను 'వివాహపుత్రుఁ' డనుటగాని భాషాంతరము గాదు. దీని నెఱింగియే కవిమలాద్యష్టాధ్యక్షమును డగుశ్రీనాథుఁడు తన తెనుఁగునైషధమున 'శబ్ద బనుసరించియు, నభిప్రాయంబు గుఱించియు, భావం బుపలక్షించియు, రసంబుఁ బోషించియు, సలంకారంబు భూషించియు, నొచిత్యం బాదరించియు, ననొచిత్యంబు పరిహరించియు మాతృకానుసారంబునఁ జెప్పంబడిన యీభాషా నైషధకావ్యం' బని వ్రాసినాఁడు. ఇతఁ గవి తెనుఁగునందలి మార్పులను గూర్పులను విడుపులను నుదాహరించెదము.

మార్పు:—ఇట మూలమును బెంచికాని తగ్గించి కాని మఱింత మెఱుంగు గూర్చిన మార్పులను దెలిపెదము.

మూ. సీతా పురా గగనచారిభి ర ప్యదృష్టా
మాభూ దియం సకలమానవనేత్రసాత్రమ్
ఇ త్యాకలయ్య నియతం పిదధే విధాతా
బాహ్విదయేన నయనాని శరీరభాజామ్. (అయోధ్యా.)

తె. మ. అజరాదుల్ పొడగాంచగూడని యసూగ్యంపశ్య నారాముడే
వి జనాసీకవిశోకభాజనము గావింపక మదిం గొంకి పం
కజగర్భండు ఘటించె నాగరకలోక శ్రేణికిం జూడ్కి బా
ష్పజలాక్షీర్ణముగా నజాహ్వయభృతత్రాత్రాభిమానోన్నతిన్. (4ల. 52ప.)
మూలమునందుంబోలె దెనుఁగున గగనచారులకును బొడగాంచరానిదని సీతకు
వనవాసానర్హతను దెలుపుటకై పరమసౌభాగ్యప్రయుక్త మగుసౌకుమార్యాతిశ
యము చెప్పటయేకాక యెక్కువగా ‘అసూర్యంపశ్య’యనియుఁ జెప్పి యెండ
కన్నెఱుంగుచిది యడవి కెట్లు పోజాలు నని సందర్భోచిత మగుకరుణరసమును
మూలముకంటె మిక్కుటముగా నందుఁ గవి వెలివిరియించినాఁడు. రామునిదేవిని
మనుష్యులు చూడ ననువుగాకుండునట్లు చేసినవిధాతకు రామునియం దింతయభి
మానమేల యని యాశంక కల్పించికొని బ్రహ్మకును రాముని తాతకును గల
‘యజాహ్వయ’మే హేతువుగా నిబంధించి మూలమున కెంతో మెఱుంగు
గావించినాఁడు.

మూ. యద్యస్తి కాతుక మపూర్వమృగే మృగాక్షి
చాద్వం హరామి హరిణం నను నన్నిధేహి
యావ న్నముఞ్చసి మయా హృత మేణ మేనం
తావ ద్దధాతు తవ వక్త్రీతులం మృగాజ్ఞః. (ఆరణ్య.)

తె. శా. నీకున్ వింతమృగంబుపైని దమియుం టే నేమి కాదంటినా
రాకాచంద్రున కంతరంగ మగుసారంగంబు రప్పించెదం
గై కొ మృహరిణంబు నీకరమునం గన్పట్టునందాఁక శు
ద్ధాకారుం డతఁ డొందుఁగాక భవదీయాపైకదాసోన్నతిన్. (5ల. 81ప.)
మూలమందలి ‘చాద్వంహరిణ’మునకంటె తెనుఁగునందలి ‘రాకాచంద్రున కంత
రంగ మగుసారంగ’ మనుట మిక్కిలిసాంఘ్యము. మూలమునఁ జంద్రుఁడు మృగాం

కమును వీడి శుద్ధుడై సీతాముఖముతో బోలు నని యుండఁగాఁ దెనుఁగునందు శుద్ధుఁడయ్యెను సీతాముఖమునకు దాస్యన్నతి నే పొందునని మిక్కిలి సారస్వము గలిగి యున్నది.

‘నచివా సైలద్రోణ్యాం నిక్షిప్య’ యన్నముక్కను

గీ. అర్హమయ్యె గృతాధ్వరుం డయినయతని

దేహము తిలో త్తమోదితస్నేహమునకు

సర్వముగదా కృతాధ్వరుం డైనయతని

దేహము తిలో త్తమోదితస్నేహమునకు.

అని తెలిగించి శ్లేష్టార్థాంతరన్యాసానుప్రాసములతో మిక్కిలి చమత్కరించినాఁడు.

ఇట్లే మూలమున ‘అస్తి ప్రశస్తా జనలోచనానా, మానస్తనన్ధాయిషు కోసలేషు | ఆజ్ఞాసముత్సారితదానవానాం, రాజ్ఞా మయోధ్యేతిపురీ రఘూణామ్’ అనుశ్లోకమునకుఁ జాతుర్వర్ణ్యాదివర్ణనకలిత మగు నొకసీసపద్యమును, ఓశావ్విమిత్ర యాగసందర్భమున ‘కరతలగలితపలాశసమితుః-శాః కుశికసుతాస్తేవాసినిః’ యనుటకు ౨వ యాశ్వాసమున (84, 85, 86, 87) నాలుగు పద్యములును, హనుమదాదులప్రాచోపవేశేఘట్టమున ‘తాస్తాఃకథాఃపరిదేవయన్త’ వ్దునుటకు నయిదాఱుపద్యములను రచించి మూలముకంటెఁ దెనుఁగును రసోద్వేలము గావించినాఁడు.

కూర్పు:—ఇందు మూలములో లేనివై కేవలకవికల్పితములగువానిని వ్రాసెదము.

వసంతవర్ణనము.

సీ. జగితీవపడఁటికిఁ జెంగవిపావడ యవనీవదోచిత యావకంబు
మాధవశ్రీకి నిమంత్రసిందూరంబు కలికానికాయతారలకు సంజ
పరభృతవాఙ్మయప్రదశాంభవీరుచి వనికాపురం ద్రికాననహరిద్ర
వనదేవతచనుంగవకుఁ గుంకుమముడంబుధారుణీరుహశైలగైరికంబు
కామినీకాముకవినోదకిలనకొఱకు, నమయవర్ధకి పాదరింటిగమికిఁ గీలు
కొలిపినరుటంపుఁగెంపుతాతఁకుజోడు, బిల్లగుము రెల్లకడనుద్భవిల్లెఁజగురు.

మ. మరుసందుఁ మఱుసృష్టి మ్రోఁకులయెడం బాలించుటెక్కుఁ హిమో
పరిసంహారముఁ జూపి తత్తిపురుషీ భాగాదితిం జైత్రుఁ డాం
దురజస్సత్వతమోగుఁగోన్నతు లనం దోఁచెం జిగుళ్లుం జగు
ళ్లరకంబయ్యెడుక్రొవ్విరుల్ విరులపట్ల వ్రాలుభృంగంబులున్.

చ. చనను వినోదకోప మింక సాగవు బింకము లాలకింపుఁ డీ

మనసిజుఁ డానతిచ్చినక్రమం బిది యంచు విటివిటాలికిం

బనుప వసంతంఁ డక్షరసమాజము వ్రాసినకాగితంబులో

యనఁ దనరెన్ సబంభరవనాంతరకాంతల తాంతబృందముల్.

ఇత్యాదులు పెక్కులుగలవు. బాలకాండమున దశరథుని యనఁత్యతా విచారమును, మిథిలాపురవర్ణనమును విశ్వమిత్రకృతసీతాసాందర్యవర్ణనమును వినాహవర్ణనమును మూలముందు చేవు.

విమరు:—ఇందు మూలమున నుండియుఁ గవిచే విడిచిపెట్టఁబడినవానిని వ్రాసెదము. మూలమున విరాఘుఁడు నీతను విడిచి రామలక్ష్మణుల నెత్తికొని పోవునందర్భమున

‘యాతునః పదవీ సైమా యా తు న శ్చాస్య లక్ష్మణ

యాతుకామం తయై వేదం యాతు కామం నహస్యతామ్.

‘అయి కబలయ మా మమూ విముఖ్యే త్యతికరుణం రుదతీ మవేక్ష్యసీతామ్

అర మరచయతా ముభా వసిభ్యాం పిశితభుజం భుజభారహీనమేనమ్.

‘రక్షోపధః ప్రకృత ఇ త్యయమేవ శంసే

త్స్వర్గాయ గాయకపదం గమితో విరాధః

నాగాలయాయ వపు రస్య వజే దిటివ

శ్వభే త దక్షిప దిషుప్రహతం న రామః॥’ అను శ్లోకములును, శూర్పణఖ

రాముని గూర్చి—

‘లావణ్యామ్బునిధే రముష్య దయితా మేనా మి వైసం జనం

కస్తా న్దాన్మజ దస్తదన్వయగురో గుత్పత్తిభూః పద్మభూః

ఆస్తా మేత దరణ్యవాసరికే హ కప్త మస్మి న్నిమామ్

కాన్తి కాననచన్ద్రికాసమదశాం కిం నిర్తమే నిర్తమే ॥

అన్నశ్లోకమును మఱియు నిట్లే రసవంతము లగుకొన్నిశ్లోకములను విడిచినాఁడు.

మూలమునకు సమాన మైన తెనుఁగు.

మూ. శ్లో. సంక్రాంత వర్ణాన్తరగాధినూనో

స్సంపర్కపుణ్యాదివ రామభద్రః

తాత్ప్రీతమా త్విష్పలదణ్డయోగ్యః

పలాశదణ్డాదృతపాణి రాసీత్.

(బాల.)

తె. గీ. కలితవర్ణాంతరుం డై నగాధిసూను

సహచరతనేమొకో నిజక్షత్త్రజాతి

కయిన పిప్పలదండ మూనియు బలాశ

దండకరు డయ్యె నవుడు మార్తాండకులుడు. (2 ఆ. 90 ప.)

మూ. శ్లో. రేఖారథాజ్ఞ సరసీరుహశఙ్ఖచిహ్న

క్షేమంకరే తవకరే జగతాం త్రయాణామ్

కాంతారకన్దఖననం రచయేతి నూన

మాబద్ధవాక్ ప్రతిసరం భగవా నస్సిష్టః. (అయోధ్యా.)

తె. చ. ధరజలజాదిచిహ్నములు దావుకొనంగ జగత్త్రయీశవం

కర మగునీకరంబునకుఁ గంకణ మార్చినిదానకాననాం

తరతరుమూలకందశిననం బొనరింపు మటంచుఁ గట్టెనో

గురుఁ డగుశక్తితండ్రి రఘుకుంజర నిన్నటియైన్సోన్నతిక.

మూ. శ్లో. మహానమరసూచకః ప్రతిదినం మనోజన్తనో

మయూరగళకాహళికలకల స్సముజ్జృమ్భతే

పయోదమలినేదినే పరుషవిప్రయోగవ్యథాం

నరేషు పనితాసువా దధతి హస్త కే కా ఇతి. (కిష్కింధా.)

తె. పృథ్వీ. చెలంగె నలుదిక్కులక శిఖిశిఖావళీకంఠకా

హలీధ్వని , వియోగితామపి నరేషు నారీషువం

జలాకులఘనే దినే సపది యాన్తి కేకా' యితి

చ్చలారభటితో మనోజరణవేగసంసూచియె.

ఇట , వియోగితా.....కేకా' యను దానిని దెలిగించిన రసభంగము

గాన దాని నట్లే యనుకరించి వ్రాసినాడు.

ఇతని కవిత్వమందు దోషములును గొన్ని గలవు. కొన్ని పూర్వాంశ భ్రాంతి కవుల యనుకరణములును గలవు. ఒక్కొక్కచోటఁ దెనుగు మూలమున కంటె నొకటి రెండువన్నెలు తక్కువగా నుండుటయుఁ గలదు. స్థలీపులాకన్యా యమున నొక్కయదాహరణము.

మూ. శ్లో. వాచం నిశమ్య భగవా నథ నారదస్య

ప్రాచేతసః ప్రవచసాం ప్రథమః కవీనామ్

మాధ్వందినాయ నియమాయ మహర్షినేవ్యాం

పుణ్యా మవాప తమసాం తమసానిహస్తీమ్

క. ఆమరమునిపల్కు పని సంభ్రమమున నాల్కిసుకవి మాధ్యందిచకృ
త్య మొనర్చ సరిగె నుచుచిర, తమసారసకమునవనికె దమసాధునికె

ఇటముని మాధ్యందిననియమునకుఁ దెనుఁగునందలి నదీవికేషణములకంటె మూల
మందలివి మిక్కిలి యుచితములు ; కథావిషయమునను నొకానొకచో మూలము
నకును దెనుఁగునకు భేదము కనబడుచున్నది. మూలమునఁ గ్రాంచమిథున
మునో నొక్కదాని చే బోయ వంపినట్లుండఁగా రెంటిని జ : పిచ్చట్లు తెనుఁగుననున్నది.
కొన్ని లక్షణోపములును గలవు. మొగతా (ఆ. ౭. 71 మగతాయనుట సాధు
రూపము) ధనువంశము (ధనుర్వంశము), కడానబెత్తపు (కడానబెత్తపు), ఇత్యా
దులు చూపట్టుచున్నవి. 'గండపెండేరముఖపరిపూర్ణ' (౩ ఆ. 71) యని సమాస
గర్భమునఁ దెనుఁగు దుష్టమయ్యను బూర్వీశాసనములందుఁ గండపెండేరము
మొదలగు రాజచిహ్నభిధాయకములు సంస్కృతసమాసములందు ఘటితములై
యున్నవి. కూతుశబ్దమునకుఁ బ్రథమైకవచనమాత్రనియత మగురువర్ణకము
సమాసమునను బహువచనమునను విభక్త్యంతములను గనుపట్టుచున్నది. రెం
డవయాశాసనమున 25-వ పద్యమున 'సూళగేరి' యనుపదము 'మొనట , సురల
గొ' రని దిద్దంబడినను బిదపఁ గర్ణాటనిఘంటు పరిశీలనమున నాగవాళమునకు
వాచక మగు 'సూళగేరి' యనుపదముగాఁ దెలిసి దిద్దంబడినది.

కవి దాక్షిణాత్యుడు గాన నొందురెందుచోటుల ద్రావిడకర్ణాటపదములు
పడినవి. 'చెలంగె నలుదిక్కుల' సనుపృథ్వీవృత్తమునకుఁ గవి తొమ్మిదింట
యతిని వేసినాడు. వసుచరిత్రపీఠికను శౌంఢిభద్రాద్రామామృతాస్త్ర)లవారు 13-వ
యక్షరమును, శృంగారనైషధవ్యాఖ్యానమున వేదము వేంకటరాయశాస్త్ర)ల
వారు 14-వ యక్షరమును బృథ్వీకి యతిగా వ్రాసిరి పూర్వకవిప్రయోగములందు
12-వ యక్షరము యతిగా నున్నది. కావున దీనినిబట్టి కవి యందుఁ దప్పవట్ట
రాదు.

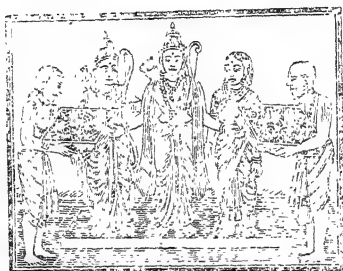
ఇక్కవి మూలమున నందఁడు గలకైలిని బాకమును ననునరించియే
యాయాపట్టులపద్యములను రచించినాడు. ఇతని కవనమున వ్యర్థపదములును
బాదపూరణములును సంతగాఁ గలుగవు. స్వతంత్రప్రయోగము చాలపటకుఁ
గలదు. రసపోషణము ప్రధానముగా నున్నది. కవికి శృంగారసము మిక్కిలి
యభివృద్ధిగా నున్నది. మొత్తమునకు కైలి మధురమై యలంకారబంధుర
మై యున్నది.

తంజనగరము దేవరాజసుధి,

కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రి.

ఒంటిమిట్ట, పోతనామాత్యుడు.

మూడవభాగము.



ఉ. రెండుకరంబులం గవివరింపుడు పోతనపుణ్యకావ్యమున్,
దండిమనంబునం దనకథ, గయిగొంచు ధరాతనూజ త
మ్మండును గొల్వ నేకశిల మోదము మీఱెడు నొంటిమిట్టతో
దండరఘూర్షహుండు విము ధన్యుల జేయుత మెల్ల వేళలన్.
మహాశయులారా !

బమ్మెరపోతరా జొంటిమిట్టవాడని నేను వ్రాసినవ్యాసమునకుఁ బ్రత్యుత్తరమును బ్ర॥ శ్రీ॥ జయంతి రామయ్యపంతులవారు కార్తికమాసపుఁ బరిషత్పత్రికయందుఁ బ్రకటించిరి. వారు వ్రాసినదానికిఁ బ్రత్యుత్తరము వ్రాసి (రావు బహదర్ వీరేశలింగము పంతులవారు వీరభద్రవిజయము నుద్దేశించి నేను వ్రాసిన వ్యాసమునకుఁ బ్రత్యుత్తర మిడఁగల రనుభీతి లేనివాడఁ గావున)* యీవివాదమున పోతటితో శాంతిపాతముఁ బఠింపఁ దలఁచినాడను. ఈవ్యాసముతో నుభయ నాదములు పూర్ణముగఁ జర్చితములైనట్లు లేర్పడును గావున నిష్పక్షపాతబుద్ధుఁడగుమధ్యవర్తి లావల నెవరివాదము బలీయమో పరిష్కరింతురుగాక.

ఓరుగంటిపక్షమున మొదటఁజెప్పినకారణములు గాక క్రొత్తకారణము వీరియు బ్ర॥ శ్రీ॥ రామయ్యపంతులవారు చెప్పినవారుకారు. వాని నన్నిటిని

* ప్రాథమికసత్యత్యాది సందిగ్ధవిషయములగుటచే యెందైన నేమేని నన్నగుటించి వ్రాయు పోషకాని వీరభద్రవిజయము భాగవతకర్తృకృతమని వారు సాధింపక తుల్య గారని నానమ్మకము.

మున్నే ఖండించియున్నాడను. నావాదమునందు వా రిప్పుడు కనబజిచిన లోపములకు సమాధానము చెప్పినచో మధ్యవర్తి లింక బడిష్కరించుట కే యాటంక ముండదు. “ఈ వ్యాసముఁ జక్కఁగాఁ జదివినాడను, గాని నా యభిప్రాయము మార్పుకొనుటకుఁ దగిన కారణము లేమియు నందుఁ గానరా లేదు” అని పంతులవారు వ్రాసిరి. నా వ్యాసమున వారికిఁ జెప్పురక్షరసం యోగము కలుగుట సత్యము. కొన్నిచోట్ల శ్రద్ధతోఁ జనువలేదనుటకు ముందు దృష్టాంతములు చూపెదను. నిష్పక్షపాత బుద్ధులు, సత్యభాషణులు, సుభాషణ ములు, విద్వాంసులు సగుహాసనీయులు “You have demolished the case for Warangal” అనియు, “The arguments adduced are very con- vincing and well supported by facts” అనియు “దాదాపు ఇరువది యైదు సంవత్సరములక్రింద నేను ఒంటిమిట్టఁ జూచియుంటిని. అప్పుడు నేను స్థలజ్ఞుల విచారింపఁగాఁ దాము వ్యాసమున వ్రాసినప్రకార మాయాస్థలములఁ జూపిరి. ఏదిరి యూహలకంటెను తమ యూహలు ప్రమాణబల సమన్విత ములుగఁ గనబడుచున్నవి.” అనియు, “వాదప్రాధి గంభీరముగను నిర్మితము గను నున్నది. వీరభద్రవిజయమును పోతన కంటఁగట్టుట యసమంజసమని రూఢి చేసితిరి. బక్షైరవాస్తవ్యతాభ్రాంతిని నిర్మూలముఁ జేసితిరి. కవి జీవితవిమర్శా ప్రయోగమునకు మార్గోపదేశక మగు వ్యాసము వ్రాసితిరి.” అనియు నా వ్యాసమును గుఱించి వ్రాసి యున్నాగు మఱికొందఁ టీవిధముగనే నాతోఁ జెప్పియున్నారు. రామయ్యసంతులవారు మధ్యవర్తిస్థాన మలంకరించియుండిన నీయభిప్రాయమే చెప్పియుందురు. వాడు లగుటచే నభిప్రాయము మార్పుకొనఁ గారణములేమియు వారికిఁ గానరాలేదు. అది వా రాక్రమించిన స్థానదోషము గాని సాదోషముగాను వారిదోషమును గాను.

1. “బక్షైర, ఏర్పారు, వెలిగందల యనుగ్రామము లోరుగంటికి సమీ పదేశముం దున్నవి, గాన నాగృహనామములు గలకుటుంబము లాప్రాంత మందే యుండె నని యూహించుట యసమంజసము కాదని నామొదటివాదము.” అని పంతులవారు వ్రాసిరి. దీనికి నేనిచ్చిన ప్రత్యుత్తరము మీరు చదివయే యున్నారు. ఇందు ‘బక్షైర’ యెరుగంటియొద్ద నున్నదనుట యసత్యము. నిరాధారము. ఏరుగంటియొద్ద బొక్షైర యున్నదిగాని బక్షైరలేదు. బక్షైర యెం దుండినదో యాంధ్రలోకమున కింకను దెలియదు. నే నాక్షేపించిన పిమ్మటఁ గూడ బొక్షైరకుఁ బూర్వనామము బక్షైరయని పంతులవారు స్థాపింపఁజాలరైరి.

అట్లుండినగదా స్థాపించుటకు? కడపలో జరిగిననభిలో నివ్వజేల్చు రనఁబడుగ్రామమే యేర్పూరి నేను జెప్పఁగా నది సరిగాదనియు తెక్కలలో నేర్పూరినియే యున్నదనియు బంతులవారా జ్ఞేపించిరిగదా. నావాదమున కనుకూలముగ శాసనవాక్యములు గ్రంథస్థప్రయోగములు కనఁబడిచితినిగదా? అట్లులే నేనాజ్ఞేపించినపుడు వారివాదమున సత్యముండిన నేలప్రయోగముఁగ కనఁబఱుపరాదు. బమ్మెరబొమ్మెరలకు మేనత్తపోలికో మేనమామపోలికో తామేల నావలె సప్రమాణముగ స్థాపింపరాదు? బమ్మెర బొమ్మెర రెండు నొకటే యనుట యోరుగంటివాదుల యూహామాత్రకల్పిత మనినఁ దప్పేమి? బొమ్మెర గ్రామములును దమ గ్రామమునకు బమ్మెర యనుపేరుండినట్లు చెప్పలేదు. ఈవిషయము నారెండవ వ్యాసమునఁ జర్చించినాడను.

2. “ఈవాదమున కంతకు మూలాధార మైనబమ్మెర గ్రామమునకుఁ బ్రతిగ్రామ మాయనకుఁ బొడకట్టియుండలేదు. ఏల్చుగు వెలిగండ్లగ్రామముల కనతిదూరములో నొకబమ్మెరయో బొమ్మెరయో కనఁబడినపుడుగాని సుబ్బారావు గారియాజ్ఞేపము విమర్శనపాత్రము గాదు.” అని రామయ్యపంతులవారు వ్రాసిరి. బమ్మెర నామమునకుఁ బ్రతినామము విషయమై రావుబహదర్ కందు కూరి వీరేశలింగము పంతులవారికిఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చియున్నాడను. ఏబకార మకారరకారము లుండునవియైనను బమ్మెరలని నేను వాదించఁబూనినచోఁ గోడూరికి ౯ మైళ్లలో నొంటిమిట్టకు 30-35 మైళ్లలో నుండుబొమ్మవరమే బమ్మెర యని యు లేవ్వుల యనునది జన్మాంతరములఁ గ్రమముగా లేమలవాడ, లేములవాడ వేములవాడ యొట్టు బమ్మెర బొమ్మెర యై యావల బొమ్మరయై పిదప బొమ్మవర మయినదని వాదించియుండును. పంతులవారివలె నూహ లన్నియుఁ బరమప్రమాణము లని వాదించ నామన సాష్పదు. ఊహలూహలె. అవి సత్యము లను నెడల నాధారములు కనఁబఱుపవలయును. ఇకను బొమ్మెరయే బమ్మెర యని యోరుగంటివాదు లాధారము కనఁబఱుచక యూరక హతవాదము చేసిరా బొమ్మవరమే బమ్మెర యని యొంటిమిట్టవాదులు వాదించుదు. వారివాదమునకు వారు ప్రమాణము కనఁబఱిచినపుడు వీరి వాదమునకు వీరు బ్రమాణము కనఁబఱుతురు.

రామయ్యపంతులవారి యభిప్రాయప్రకారము బమ్మెరయనునది గ్రామనామముగా గ్రహించినను వారివాదమునందు బలములేదనినిరూపించితినిగదా. ఒక విధమునఁ జూడ బమ్మెర యనునది గ్రామనామము గాదని తోచుచున్నది.

బమ్మెర యనుశబ్దమునకు నిలుకడలేనిది, చలించునది యనియర్థము. ఇది భ్రమ శబ్దమునకుఁ దద్భవమని సీతారామాచార్యులవారు వ్రాసిరి. భ్రము-అనవ స్థానే (తిరుగుట) యనుధాతువువలనఁ గలిగినది భ్రము-కావున బమ్మెరకు నదే యర్థము. దీనికిఁ బ్రయోగములు. “ఎలజేటిదాటులన్ | బమ్మెరవోవఁ దోలు తెగబారెడువెండ్రుకలు”—మను. “బమ్మెరపోకతో” అని పంచతంత్రము. ఇంకను బ్రయోగములు కలవు. గ్రామ మెన్నటికి నిలుకడగా నుండునుగాని తిరుగు చుండదు గదా. కావున బమ్మెర యనునది గ్రామనామముగా నుండ దనుట తప్పు గాదు. మనుష్యులయింటిపేరుగా నెట్లుండఁగల దందు లేని వినుడు.

ఆంధ్రులయింటిపేర్లు నానాకారణములు గలవి. రామాయణము చెప్ప వారు రామాయణమువారు, భారతమును జెప్పవారు భారతమువారు, పురాణము చెప్పవారు పురాణమువారు. ఇతరులచే భుజింపక స్వయముగఁ బాకముచేసికొను వారు స్వయంపాకాలవారు. సుంకరివృత్తియం దుండువారు సుంకరివారు. ఈవిధ ముగ నాచనవారు, పోతరాజువారు, ఏనుఁగువారు, కస్తూరివారు, చదువులవారు, పాగావారు, లోనగునింటిపేర్లు గలవు. బమ్మెర వారనుపేరును నిట్లే వచ్చియుండవల యును. పోతరాజు పూర్వ లోకచోట నిలుకడలేక నానాదేశముల భ్రమించు చుండినవా రగుటచే బమ్మెరవా రైరి కాఁబోలు. దీనికి సరియైన యాంగ్ల నామము Nomads. “Nomad = పశుచారోపజీవి-అస్థిరవాస” యని అప్పి నిఘంటువు. పోతరాజు పశుచారోపజీవి యనియుఁ గింవదంతి కలదుగదా. కావున బమ్మెర యను నది గ్రామనామమని పొరపడి కించిత్యామ్యము గలదేనితోనో ముడిపెట్టక యీ వృత్తి గ్రహించుట బాగని తోచుచున్నది. ఇది యూహమాత్రమే. ఇది సరి కాదని పంతులవారు సప్రమాణంబుగ నిరూపింతురుగాక. ఈయూహ సరియై నను గాకున్నను నావాదమునకు హానిలేదు గాని దీని నిరాకరింపఁ జాలకపో యిరా పంతులవారివాదము సమూలము చెడినది.

3. బమ్మెర, బొమ్మెర యొకపై నను బమ్మెర పోతరాజు బమ్మెరలోనే యుండె ననువాదము నమ్మరా దని నేను వ్రాసితిని. దీనిపైఁ బంతులవారు “కొంతమంది తమయింటిపేర్లు గలయూళ్లలోనేకాపుర ముండవచ్చును. ఇంటిపేర్లుగల యూ ళ్లలో నివాసము చేయుచున్నవారలఁ బలువుర నేనెఱుఁగుదును. అట్టి వారు బొత్తిగా లేరని సుబ్బారావుగారును జెప్ప సాహసంప లేదు” అనిరి. ఎట్టి నందర్భములందు గృహనామము గ్రామనామ మొకటిగా నుండునో యానం

దర్శముల నెల్ల నాప్రథమవ్యాసమున విశదీకరించితిని. అది సరికా దని పంతులవారు చెప్పజాలరు. ఇంటిపేర్లు గలయాళ్లలో నివాసము చేయు పలువురిలో నేను జెప్పినసందర్భములకు లోపడనివా రెందఱున్నారో వీరు విచారింపరా? నేను జెప్పినసందర్భములకు లోపడినవారై నయెడల నది వీరివాదమున కెట్లుపకరించును? నేను జెప్పినసందర్భములకు లోపడక స్పష్టాది నేటివఱకు నొకగ్రామమందే యుండి యాయూరిపేరే తమగృహనామముగఁ గలవా రెందేని యుండిన నుండవచ్చు ననివాదమునకై యంగీకరించెదను. ఆంధ్రదేశమునఁ గలకుటుంబముల సంఖ్య యెంత? మీఁదఁ జెప్పఁబడినట్టికుటుంబముల సంఖ్య యెంత? ఇది దానిలో నెన్నవవంతు? పదివేల కొకకుటుంబమైనఁ గలదా? ఈ ప్రశ్న నేనుమున్నే యడిగియుండ స్పష్టమైనప్రత్యుత్తరము వ్రాయక తేరమాటలు వ్రాయనేల? ఒకవేళ నున్నను సందిగ్ధవిషయములో బహుజనుల కన్వయించు సామాన్యవిధి నన్వయింపక యపవాదవిధి నన్వయింప నేమికారణము? ఇటు చేయుట లోకసమ్మతమా “శాస్త్రసమ్మతమా?” Exception is no rule. అపవాదములు విధులు గావనుట వీరెఱుంగరా? బయ్యెర యపవాదములోఁ జేరిన దనుట కేమి యాధారము? ఊహ. ఈవిషయమున వీరియాహ కేవల మసత్య మనుటకు రెండవభాగమున నాధారములు సూచించియున్నాఁడను.

4. “శ్రీరామలింగాంఘ్రి నేవావరప్రీథిఁ గవితాచమత్కృతు ల్గ్రాంచువారి నప్పలమ్మయును వీరాంబయుఁ బ్రాధనరస్వతికిని గన్నప్రజ్ఞవారిఁ గాండిన్యగోత్రవిఖ్యాతి బమ్మెరభవ్యవంశాధ్యులై సిరివఱులువారి నివటూరిముక్తి నాగేశనద్గురుభక్తి నాదిమశైవులైనట్టివారిఁ గేసకవిమల్లకవినామకీర్తిపరుల మమ్ముఁ బిలిపించి.

† ప్రాధనరస్వతిపెద్ద కేసన కున్నట్లు లజ్జరపుఁ జేరయలింగకవియుఁ “ప్రాధనరస్వతి యను విరుదండిన కేసనకవి (పోతనమమమఁడు) అని” రావుబహదర్ వారును వ్రాసి యున్నారు. ప్రాధనరస్వతు లిరువురో యొకరో రావుబహదర్ వారే పరిష్కరింపవలయును. రావుబహదర్ వారు ముద్రించినవిధముగఁ బ్రాధనరస్వతికి నిరువురుభార్యలు, పెద్దభార్య అప్పలమ్మ, చిన్నభార్య వీరమ్మ. కవితాసంప్రదాయమునట్టిచూడ నప్పలమ్మకొడుకు కేసన, వీరమ్మకొడుకు మల్లన, యని లోచనమన్నది. గ్రంథమునం దెట్లున్నదో నేనెఱుంగను. ఇరువురు నొకతెకొడుకు లయియుండినయెడల రెండవ యామెపేరును కేసనమల్లనలు చెప్పియుండరు. ఇంతవఱకుఁ జూడఁ బ్రాధనరస్వతి తండ్రి యని యప్పలమ్మ తల్లియని వీరికుమారుఁడు కేసన యని యేర్పడుచున్నది.

అని దాక్షాయణీవివాహమున నున్నట్లు రావుబహదర్ వా రనువదించియున్నారు. ఈకవులే “మత్పితామహుని బమ్మెరపోతన” యని వ్రాసియున్నారు. ఈపోతన భాగవతగ్రంథకర్త కాఁడని రెండవభాగమున సిద్ధాంతముచేసియున్నాను. బమ్మెర కేసన-బమ్మెరమల్లనలు కృష్ణామండలమువారని యందే వ్రాసియున్నాను. ఇప్పుడు రావుబహదర్ వీరేశలింగము పంతులవారు బమ్మెరకేసన-మల్లనలు బమ్మెర యందే పుట్టినను గురు జాల మహానగరము గావున నక్కడఁ జేరియుందురనియు, గృహనామము బమ్మెరగాఁ గలబమ్మెరకేసన-మల్లనలు బామ్మెరప్రాంతమువారే యని పంతులవారును వ్రాయఁగలరా? బమ్మెర యింటిపేరివారు బమ్మెరయందే యుండి రనుట తప్పనుట కిది చాలదా? ఈవిషయము రెండవభాగమున 432-వ పుటయందు వ్రాసియుండినను దానికిఁ బ్రత్యుత్తరమియక చర్చితచర్చణంబున వృథాకాలవాగ్విషయము చేయనేల?

బమ్మెరపోతరాజు తొలుత బామ్మెరలో నుండెనంట, గ్రంథరచనకాల మునాటికో యంతకుఁ గొంతముందో యేకశిలానగరము చేరె నంట, తిరిగి యవసానదశకు బామ్మెర చేరె నంట. చేరకపోయినను గృతజ్ఞులై యాగ్రామము వా రాయనకు జ్ఞాపకముగా విగ్రహము స్థాపించి రంట. ఈయంట లన్నియు మరల నూహలు, ఊహలు. ఊహలు. ఏకశిలానగరవాసులు కృతఘ్ను లైరంట యని నే నొక యంట చేర్చెదను,

ఇట్టివాదమునకుఁ బ్రత్యుత్తరము రెండవభాగమున నిచ్చియున్నాఁడను. కావునఁ జర్చితచర్చణ మేల? ఇదంతయు నోరుగంటివాదుల యనన్యగతికము లైనయాహు లనుట నిర్వివాదము. ఏలన రామయ్యపంతులవారు తమవాద మును బలపఱచుకొనఁ గొన్నియనుబంధములఁ బ్రకటించిరి కదా. వానియందు

పేరయలింగకవి తనమానుషేరు ప్రాధనరస్వతి యనుబిరుదుగల కేసన యని యత్తపేరు అప్పుమ్యయని వ్రాసినట్లు రావుబహదర్ వారు పద్యము ననువదించిరి. ఇప్పుడు అప్పులమ్య కేసనకుఁ దల్లియా? భార్యయా? యనుప్రశ్న కలుగకమానదు. రావుబహదర్ వారు తమయేడుతరములతెక్క కాపాడుకొనుటకై యిద్దఱిప్పప్పులు నిరువురు ప్రాధనరస్వతు లుండి రని వ్రాయుదు రేమో, దానికిఁ దగినయాధారములఁ గనఁబఱచి యేడుతరములను స్థాపించినను “రావుబహదర్ తొలి యిష్ట ప్రకార మేడుతరములుగ లెక్కించినను నిరువురు పోతనలకు నడుమ నూఁకొండ్లకు మించి యెడము గలదు.” అని రెండవభాగమున 437-వ పుటయందు వ్రాసిన నాయభిప్రాయమునకు లోటులేదు. ఈకవులచరిత్రమం దప్పుమ్య యెవరికిఁ దల్లియగునో యెవరికిభార్యయగునో చూడవలయును. అది నా వాదమునకు సంబంధించినది కాదు. కావున నేను దర్శింపఁబనిలేదు.

శ్రీనాథుడు భాగవతమును గర్జారాజున కంకితమిప్పించగోరి బమ్మెరపోతనను జూడవచ్చినపుడు పోతరాజు భూమి దున్నుచున్నవృత్తాంతము లోనైనది బామ్మెర యందు జరిగినట్లు వ్రాయఁబడి యున్నది. దీనివలన భాగవతము బామ్మెరలో రచింపఁబడుచుండె నని యేర్పడెనుగదా ? తమకు ననుకూలము లని తాము వ్రాయించి తెప్పించిన యనుబంధములకు విరోధముగ వీ రిప్పుడు వాదించుట కేమికారణము ? బామ్మెరజనులమాట నిజమా ? రామయ్యపంతులవారు రావు బహదర్ వారు చెప్పెడుమాట నిజమా ? పరస్పరవిరుద్ధము లైన యీరెండును నసత్యములే.

5. ఈవిషయమున రామయ్యపంతులవారిని నేనొకటి ప్రార్థించెద. సత్య జ్ఞానువు లైనవీరు నాప్రార్థన మంగీకరింతురుగాక. వీరు న్యాయవాదిపరీక్ష యందు తీర్ణులై న్యాయాధిపతిస్థాన మలంకరించి సాక్ష్యస్తృతిప్రకారము న్యాయములఁ బరిష్కరించినవారు కావున ౪ నిమిషములు తామీవాదమున వాదుల మనుభావమును మఱచి న్యాయాధిపతిస్థాన మలంకరించినట్లే యెంచఁ గోరెదను. అప్పుడు నేనే వాదినై వారియెదుట నిలఁబడి నావాదమున కనుకూ లము లని విజ్ఞాననపత్రికతోడఁ గొన్నిపత్రికల నర్పించితి నని యెంచఁగోరెదను. తరువాతఁ బ్రతివాది విచారణ ముగిసినపిమ్మట నేను నానంగ్రహకోపన్యాసములో నేను నమర్పించిన పత్రములకు విరోధముగను వానిలో లేనివిగను గొన్నివిషయ ములు చెప్పితి నని యెంచఁ గోరెదను. అప్పుడు వీరు నేనమర్పించినపత్రములఁబట్టి తీర్పు చెప్పనురా ? ప్రతివాదులు చెప్పినమాటలనుబట్టి నవరించికొని నేను నోటఁ జెప్పినమాటలనుబట్టి తీర్పు చెప్పెదరా ? ఇప్పుడు తాము వాదులైనపుడు తద్విన్న ముగ వర్తింప వీరి యంతఃకరణ మెట్లంగీకరించెను ? బమ్మెర బామ్మెర యనుట యనుబంధముల లేనివాదము ; ఇతరాధారశూన్యము. భాగవత మొరుగంటి యందు రచింపఁబడె ననుట యనుబంధవిరుద్ధవాదము. రావుబహదర్ వారి కిచ్చిన ప్రత్యుత్తరముతో దీనిని గలిపి చదివి యీవిషయ మేకాగ్రచిత్తులై రామయ్య పంతులవా రాలోచింతురుగాక.

ఇంటిపేరు గలవా రాపేరుగలగ్రామములోనే తరతరములుగ నుండుట యరుదని నేను జెప్పినదానికై బామ్మెరకు నోరుగంటికి ముడిపెట్టఁగోరి పంతుల వారు తోలుత బమ్మెరలో నుండి భాగవతరచనాకాలమందుఁ గాని యంతకుఁ గొంతకాలము పూర్వముగాని యేకశిలానగరమునకు వెళ్లి యుండవచ్చును. కావు

ననే తాను బమ్మెరకు సంబంధించినవాడని కాని బమ్మెరనుండి వచ్చినవాడనికాని సూచించుటకై బమ్మెర యనుగృహనామము పెట్టుకొని యుండును” అని పెద్ద యుక్తి వ్రాసిరి. పంతులవారి యూహలు యుక్తు లనెనుదూదిపోగులపై బమ్మెర పోతనామాత్యుడే తనతల్లివంశులగుటించి “బమ్మెర కేసయలక్క-సానికి” అని వ్రాసినప్రయోగమును మహాప్రభంజనమును బ్రయోగించెదను. దీనివలన బమ్మెర వారనుపేరు పోతనతల్లితాతలకాలమునుండి యున్న దనియు బోతన తాను దనయింటిపేరు పోగొట్టుకొని యోగుగంటిలోఁ గూర్చుండి బొమ్మెర యనుమహా నగరముపేరు పెట్టుకొని కీర్తిస్తామినిపాదింపఁ గాఁబోలు నాపేరు పెట్టుకొనె నను నూహ నిష్కల్మషమిథ్య యనియు స్థాపిత మయ్యెను. దీనితో నైనఁ బంతుల వారు నత్యము గ్రహింతురుగాక. మహాశయులారా! కేవలోహ లెంతయనర్థకర ములో చూడుడు? వాదాభినివేశము లిఖితప్రమాణవిరుద్ధము లగువ్రాతలను గూడ వ్రాయించుచున్నది. పంతులవారి ద్వితీయవాదమునం దిట్టినిరాధారోహ పోహములు మఱి రెండు మూడు గలవు. కోదండరాముల కృపవలన వానికి నిట్టిగతియే వ్రాపించునుగాక.

రెండవయాధారము.

6. “బమ్మెరపోతరాజు చెప్పినగంగ యేది యనువిషయమున నావాద మునకు ముఖ్యాధార మోరుగంటిప్రాంతదేశమునందలి వాడుక గాని యీప్రయో గములు కావు” అని రామయ్యపంతులవారు వ్రాసిరి.

ఇప్పటి పామరజనవ్యవహారమునుబట్టి పురాణముల కర్థముఁ జెప్పట యన ర్థకహేతు వని నావాదము. దానికి వలసినన్ని దృష్టాంతముల నిచ్చితి. వానిలో నొక్కటియైన సరిగా దని పంతులవారు నిరాకరింపఁజాలకయు మరల నదే వాదము చేయుచున్నారు. అం దొక్కదానినైన వారు శుద్ధాంతఃకరణముతో నాలోచిం చెదరుగాక. “తల్లిక మదిన్నిన్ను భజంతు గంగక” అను భాగవతపద్యము నుదాహరించి యిందు గంగయనఁగా గోదావరి యని యర్థము చెప్పెదరా? చెప్పరేని యశాస్త్రియ పామరవాక్యము పరమప్రమాణముగ గ్రహించు వీ రేల చెప్పరు! ఒకచోఁ బామరవాక్యము ప్రమాణ మగుట యెట్లు? రెండవచోటఁ గాకుండు టెట్లు? పోతరాజు గోలకొండదేశమువాఁ డనునూహయే గ్రహించు టకుఁ గారణ మందురేని యావాదమే నిలువఁ గాల్గులేకుండఁగా దానినాధారము చేసికొని యితరవిషయములు వ్రాయుట గోడలు లేనిమిద్దె కట్టుట కాదా? పోత

రాజు గోలకొండదేశమువాఁ డనునూహ యావలఁ గట్టిపెట్టి చదివెడివా రెవ్వ రైన గంగ యనఁగా గోదావరి యని యర్థము చెప్పెదరా ? అట్లు చెప్పసాధ్య పడదేని యిది స్వతంత్రాధారము కాఁగలదా ? బయ్యెరపోతరా జోరుగంటివాఁ డనుటకుఁ గదా దీనిని మీరొధారముగ గ్రహించితిరి ? దాని కాధారము బయ్యెర పోతరా జోరుగంటివాఁడను నూహయే కదా ! అట్లయినచో నిందు నన్యోన్య్యాశ్ర యత్వము లేదా ? యని ప్రశ్నించితిని. రామయ్యపంతులవారు ప్రత్యుత్తరము చెప్పజాలరైరి. స్వేవాద మనునభిమానమును విడిచి యియొక్కనిషయమును జక్కఁగ నాలోచించిచిరేని తమవాదము దుర్బలము గాదు నిర్బల మని పంతుల వారికే తోఁపఁగలదు.

7. “సజ్జనానుమతంబున గంగకుం జని” యనునది యెట్లు గ్రహణస్థా నపక్షమున సమర్థించెద రని యడిగితిని. దానికిఁ బ్రత్యుత్తరము లేదు. “అభిం కషశుభ్రసముత్తుంగభంగ యగుగంగకుం జని” యనుచో విశేషణము లెట్లు గోదావరిపరమున సార్థకము లుట్టిని. దానికిఁ బ్రత్యుత్తరము లేదు కాని పోతన యనుప్రాసప్రియుఁడు కావునఁ బ్రయోగించె ననిరి. “భంగయగు దక్షిణ గంగకుం జని” యని వ్రాసియుండినచో ననుప్రాసనియతికి భంగము కలదా ? సందిగ్ధదోషమున కేల పాలుపడెను ? అను ప్రాసముల నడుమ మాటలు రా రాదా ! వ్యవహితంబులు పరశ్చతంబులు భాగవతంబున లేవా. “రాకానిశాకా లంబున సోమోపరాగంబు రాకఁగని” యనుచో నాయననియతికి భంగము కలిగెనా ?

“అభింకషశుభ్రసముత్తుంగ” యనునది వ్యర్థపడ మని పంతులవారన సాహసించురా ? ఈప్రశ్నములకు నొకదానికిఁ బ్రత్యుత్తరములేదు. “గోదా వరి గంగయనుట లోకవ్యవహారరూఢ” మని పంతులవారనుట సరిగాదు. ఆలం కారికమతమున రూఢి యెట్టిదో పంతులవారు మఱిచిరి. భరతఖండ మందెందు నీవాడుక లేకుండుట యటుండ నాసికాప్రాంతమందైన భద్రాచలప్రాంతమం దైనను రాజమహేంద్రవరప్రాంతమందైన హైదరాబాదునగరమందైనను గోదావరిని గంగయని లోకులు పిలువరు. కావున ‘లోకవ్యవహార,మనునది,‘లోకైక దేశకోణకోట్యంశభాగవ్యవహార’ మనవలయును. ఇట్టిది రూఢిగాదు. “సత్కవిప్ర యోగావిరుద్ధ”మనుటయు సరిగాదు. మహాకవు లెవ్వరు సందర్భమునకుఁ బోసఁగని పండితాదుష్టములగువాక్యములను నేయాధములను వ్రాయ లేదు. సందర్భములను

బట్టి స్వప్నముగ గోదావరి యని యర్థమగునట్లే వ్రాసియున్నారు. సందర్భమునుబట్టి గోదావరి యని గ్రహింపరాని గంగాపదమును నేమహాకవి ప్రయోగించెను ? ఆప్రయోగమేది ? ఏల దానిని బంతులవా రుదాహరింపవలె ? గోలకొండదేశ కవు లెవ్వరైన నట్లు ప్రయోగించిరా ?

“చంద్రగ్రహణమునకు మిక్కిలిదూరమున నున్న భాగీరథికి బోవుటకంటె ననతిదూరమం నున్న గోదావరివంటి మహానదికి బోవుట సామాన్యలోకాచారానుసారము. పోతరాజు భాగీరథికి బోయియుండఁగూడదని నావాదము కాదు. పోయిన బోయి యుండవచ్చును. కాని తగినంత యాధారము లేక యంతదూరము చంద్రగ్రహణమిత్తమాత్రమున వెల్లెననుట నమంజనము కాదని నావ తము” అని వంతులవారు చర్చితచర్చణము చేసిరి. దీనికి బ్రత్యుత్తరము నా ప్రథమవ్యాసముననే వ్రాసితిని. అయినను మరల వారితృప్తికై పిష్టపేషణము చేయవలసివచ్చి చేసెదను.

“పోమోపరాగంబురాకఁగని” యనుచోఁ గని యనఁగాఁ దెలిసికొని యని యర్థము. కనుభాతువు జ్ఞానార్థమునఁ బ్రయోగింపఁబడినది. ఇఁక నంప త్సరమునకో యాఱునెలలకో పుష్కరము వచ్చు నని తెలిసికొనుట యెట్టిదో యిదియు నట్టిద. గంగాయాత్ర కవియుద్దేశ్యముకాని కేవలగ్రహణస్నానము కాదు. “సజ్జనానుమతంబున” ననుప్రయోగమే కవియుద్దేశ్యమును దెలుపుచున్నది. ఈయుద్దేశ్యము గలవాఁడై యుత్తదినముల గంగాస్నానముచేయుటకంటె గ్రహణకాలస్నానమున నెక్కువఫలము గలదని శాస్త్రములు చెప్పుటచే నాసమయమున కక్కడఁ జేరఁబోయెను. అటుకాదేని ౧౪౦ మైళ్లు గ్రహణస్నానమునకే పోయినాడనుట నమ్మరానిమాట. ఈప్రకారము నేను సమాధానమిచ్చి యుండియు మరలఁ బంతులవారావిషయమే వ్రాయుట వ్యర్థక్రమము. గంగాయాత్ర సంకల్పించినవాగు సమీపకాలమునఁ బుష్కరము తటస్థించునేని యాసమయమునకు సరిగ గంగఁ జేరఁబోయినట్లే గ్రహణకాలమునకు సరిగఁ బోతన గంగఁ జేరఁబోయెనని గ్రహింపవలయును.

ఈవిధముగఁ బంతులవారియాధారములు రెండును రెండుత్రోవలు పట్టినవి. ఇఁక వీరి యాధారములబల మెట్టిదో చూతము.

బమ్మెర గ్రామనామ మనుకొనుట మొదటియూహ. బమ్మెరయే బమ్మెర యనుకొనుట రెండవయూహ. బమ్మెర పోతరాజు బామ్మెరలో నుండె ననుట

మూడవయూహ. గ్రంథము వ్రాయ బొమ్మెరబో స్థలములేమిని గాఁబోలు నోరు గంటికిఁ బోయె ననుట నాలవయూహ. గ్రంథము ముగియఁగానే మరల నూరికి వచ్చె ననుటయైదవయూహ. రాకుండినను నోరుగంటివారు కృతఘ్నులై యాయ నను స్మరింపమిని బొమ్మెరవా రాయనవేర బొడ్డురాయి నిలిపి రనుట యాఱవ యూహ. పోతరాజు గోలకొండవాఁ డనునూహచే గంగ యనఁగా గోదావరి యనునూహయూహపై నేడవయూహ, గంగ యనఁగా గోదావరి యని యూహించుటచే బోతరాజు గోలకొండవాఁడనుట యెనిమిదవయూహ. ఇన్నియూహలనా ధారముగఁ గలదియోరుగంటివారివాదము. రామయ్యపంతులవారి వ్యాసమం దెచ్చటఁజూచినను “నూహించుట సమంజసముకదా”యను వాక్యములే కాని కడిగిగాలించి వెదకిన నొక్కచోటనైన వెలిగందల, ఏర్పూరుతప్ప, నిదిగ్రంథస్థము ఇది ప్రత్యక్షప్రమాణము ననువాక్య మొకటయినఁ గానరాదు కదా? ఈవాదము నందుఁ గానవచ్చునది పంతులవారి ప్రతిభావిశేషమే. వాదకులేలు మేధావులు నగువారు పూని పుష్పితవాక్యంబుల గంధర్వనగరంబు నిర్మించుటచే నోరుగంటి వారివాద మింతదూరము పెరిగినది కాని లేనియెడల నెన్నఁచో యుహ్వనిన నెగిరిపోయి యుండును.

తాము బమ్మెరబోతరాజు వంశమువార మని నెల్లుట్లవారు చెప్పుచుండుట ప్రత్యక్షప్రమాణము గాదా యని పంతులవారడుగవచ్చును. నిస్సందేహముగ నున్నయెడల నది ప్రమాణమే. అయినను నోరుగంటివాది యైనరావుబహదర్ కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులవారు “శేషాద్రిరమణకవులు కృష్ణావత్రికలో నెల్లుట్ల వారాయణకవినిగూర్చి వ్రాయుచువును తత్పూర్వమున నెల్లుట్ల నృసింహ రావుగారినిగూర్చి వ్రాసినపుడును వారు బమ్మెరబోతరాజువంశమువారిని వ్రాసి యున్నారు. ఈకథ యెంతమాత్రమును విశ్వాసార్హ మైనదికాదు” అని వ్రాసి యున్నారు. రావుబహద్యర్ వారి వ్రాతను నేను స్వతంత్రవిమర్శనము చేయక నమ్మఁజాలనుగావున నిష్ప డింతమాత్రము చెప్పఁగలను. నెల్లుట్లవారినిగుఱించి యోరుగంటివాదులు వారిలో వారే వాదులాడునపుడు నే నెవరివాక్యము ప్ర మాణ మని గ్రహింపఁగలను? వారితగవు పరిష్కారమగువఱ కది నిస్సందేహ మైనప్రమాణము గాదు కావునఁ ద్రోచివైచితిని. రావుబహద్యర్ వారి వ్రాత యోరుగంటివారివాదమునకుఁ బట్టపిడుగై వారి కుండినయొక యాధారమును నాశముచేసినది.

8. నేను భాగవతసీసపద్యము నుదాహరించినవిట్లుట బోతనకుఁ బ్రత్యక్షమైనదేవుడు కోదండరాముఁ డనుమాట సత్యమే యని యంగీకరించిరి గాని “కోదండరాముఁ డొంటిమిట్టలో మాత్రమే వెలసియుండలేదు. అనేకగ్రామములలోఁ గోదండరామస్వామియాలయములు గలవు. కావునఁ గోదండరామస్వామి యున్నంతమాత్రమున నొంటిమిట్టకోదండరామస్వామియే యని సిద్ధాంతము చేయ న్యాయ్యము కాదు.” అని పంతులవారు వ్రాసిరి.

రామయ్యపంతులవారు వారిప్రథమవ్యాసములో బొమ్మెరలోని పోతరాజునుబట్టి కవి కానామము వచ్చియుండవచ్చు నని వ్రాసిరి. దానికిఁ బ్రత్యుత్తరముగ నేను బోతరాజు గ్రామగ్రామములో నుండుటచే నేపోతరాజునుబట్టియైనఁ గవి కావేరు వచ్చియుండవచ్చు నంటిని. అనఁగా నొంటిమిట్టలోను దత్పొత్త గ్రామములలోను గ్రామదేవత లుండుటయు జాతరకాలములోఁ బోతరాజులూరేగుటయు సర్వజనవిదితము. కావున నొంటిమిట్టలోని పోతరాజునుబట్టి కవి కానామము వచ్చి యుండవచ్చు నని వ్రాసితిని. నావాక్యమునకు బదులువాక్యమును బంతులవారు వ్రాసిరిగాని దానివలనఁ దమవాదమునకుఁ గలుగులోటు విచారింపవలె యిది. వివాదగ్రామము లోరుగల్లు ఒంటిమిట్ట బొమ్మెర. పోతరాజునకుఁ బ్రత్యక్షమైనదేవుఁ డీగ్రామములలోని వాఁడనుట సమంజసమో దేశాంతరగ్రామాంతరవాసి యనుట సమంజసమో మీరే యాలోచింపుడు. ఓరుగల్లు బొమ్మెరలందుఁ గోదండరామాలయములు లేవు. ఒంటిమిట్టయందున్నది. ఇప్పుడెచ్చటిదేవుడు ప్రత్యక్ష మయ్యెననుట సంభావనీయమో మీరే యోచింపుడు.

9. “విగ్రహములు ప్రతిష్ఠింపఁబడినక్షేత్రములపేర్లు సూచింపఁబడని యెడలఁ గృతిపతు లర్చావిగ్రహములు కా వనియే యూహింపవలయు ” నని మఱియొక యాక్షేపము.

ఈయాహ సత్యము గాదనుటకు నెల్లూరిహరిహరనాథతిక్కనలేనాక్షులు. మఱియొకసాక్ష్యము భానుమతీపరిణయంబున

ఉ. శ్రీల జెలంగునత్త్యగుణశీలత నిర్మలమూర్తివయ్య మై

నీలరుచు ల్వహించితిని నీమదిలోపలి నీలకాంతు లీ

లీలఁ బ్రకాశమయ్యెను భళి యనుశ్రీయలిమేలుమంగ కాం

తాళమరీచి తొమ్మునను దాల్చినవేంకటభర్తఁ గొల్చెదన్.”

అని యున్నది. ఇది “వెలుగోటి రాయశౌరి” కంకితము. ఆపు స్తకమం దెక్క

డను దిరుపతిపేరుగాని వేంకటేశ్వరాలయములు. మఱియే యూరిపేరుగాని లేదు. అలిమేలుమంగా శ్రీవేంకటేశ్వరు లర్చావిధానములు కావని పంతులవారనగలరా ?

10. ఒంటిమిట్టదేవాలయములో నీతారామలక్ష్మణవిగ్రహము లున్నవనియు బోతరాజు లక్ష్మణవిగ్రహముమాట తలస్సలేదు గావున నొంటిమిట్టదేవాలయములోని విగ్రహ మాతని (పోతన) ముందులో లేదనియే చెప్పవలసియున్నది." అని మఱియొకయూజ్జేపము. దీనికి సమాధానము.

రామదాసుని జెఱనుండి విడిపింప రామ. స్మృణులుమాత్రమే ప్రత్యక్షమైరి గనుకను, భద్రాద్రి రామస్వామిదేవాలయ. న నీతారామలక్ష్మణులుండుటచే రామదాసును రక్షించినవారు భద్రాద్రి. మలు గారని పంతులవారు చెప్పగలరా ?

లోక. మంతయు నమ్మెడునిది పంతులవారి. బ్రమాణము గాదేని "శ్రీవాసజ్జటప్రోలి భావుకపత్తనవిహారపటుశీలున" కంఠ మియ్యబడిన చంద్రికాపరిణయంబున

"అని యివ్వదేవతావందనంబును.....గావించి యేనొకర మహాప్రబంధనిబంధనంబున కుద్యోగించి యున్నతత్పుణ్యధాత్రంబున

సీ. పరువంపునగుంపు బలితంపు జగిలెంపు గనియెప్పు పాణియుగ్మములతోడఁ జెలువందునరవిందములయందములు చింద ననునొందఁ గలకన్నుఁగొనలతోడఁ జగడంబు గనునంబుముగయంబు జగడంబు మేలంబు లాడునెమ్మేనితోడఁ దులకించుబలుమించుదలఁకించు నెఱమించు గమిమించు హేమాంశుకంబుతోడ మారుఁబలుమాఱుఁ గేరుమైతీరుతోడసోమునలయించు నెమ్మొముగోముతోడఁ బరఁగుమాపాలిమదనగోపాలమూర్తి యంచితస్ఫూర్తి సాక్షాత్కరించిపలికె."

అని యున్నది దేవాలయమందఁ గృష్ణవిగ్రహముతోడ రుక్మిణీవిగ్రహము నున్నది. ఇచ్చట రుక్మిణిపేరు కవి తలంపఁడయ్యె గావునఁ గఱికి సాక్షాత్కరించినదేవుండు జటప్రోలిమదనగోపాలమూర్తి కాదనఁ బంతులవారు సాహసించురా ? ఈయుక్తులు పంతులవారిప్రతిభ యత్యద్భుత మనియు బాదిలోనమ్ములు తయించిన వనియు చెలుపుచున్నవి.

11. భవనగిరికి నేకశిలానగర మనునామ మెట్లయిన నేమి పంతులవారంగీ కరించిరి, బమ్మెరపోతరాజు మా గ్రామమువాఁడనియు, దానిని లోకమున రూఢిపఱుచుటకే యేకశిలానగర మని యాయన వ్రాసెననియు భవనగిరివాసులు చెప్పినఁ బంతులవారేమి ప్రత్యుత్తర మిచ్చెద రని యడిగితిని. దానికిఁ బ్రత్యుత్తరము లేదు. భవనగిరికి నేకశిలానగర మనునది యిటీవల సాధింపఁబడినదట. ఎప్పుడు ? ఎవరిచేత ? అక్కడ నొంటిమిట్ట పుట్టిన దెపుడు ? రెంటికి నర్థములో భేదముండిన నేమి నోమము ? చిన్న కారణములచే భిన్న నామములు రారాదా ? ఇవి పంతులవారు దెలుపరైరి.

భవనగిరికి నేకశిలానగరమున కేమిసంబంధమని కడపలో నభిలో నే నడిగి నపుడు భవనగిరియొ డేకశిలా ముండుటచే దాని కాపేరు వచ్చె నని పంతుల వారు చెప్పలేదా ? ఇప్పు డే భేదము కల దనుచున్నారు. ఆ భేద మెనియో తెలుపరైరి.

ఏకశిలానగర మనునది భవనగిరికి, నోరుగంటికి, నొంటిమిట్టకుఁగూడఁ గలదని నావాదము. ఒంటిమిట్ట కాపే రీవివాదము పుట్టకముందే పుట్టిన దనుటకై

(1) పురాణము హయగ్రీవశాస్త్ర(1)లవారిభాగవతపీఠిక.

(2) Madras Manual of Administration.

(3) స్కాందపురాణము నుండి తెనిగింపఁబడిన యేకశిలానగరమా హత్త్యము నద్యకావ్యము.

ఈమూఁడును బ్రమాణములుగ నిచ్చితిని. ఈమూఁటియందును నేను వ్రాసినట్లు లుండుట సత్యమని యంగీకరించుచు రామయ్యపంతులవారు కొన్ని యాక్షేపములు వ్రాసిరి.

అందు (1) “ ఈమూఁడుగ్రంథములలో హయగ్రీవశాస్త్ర(1)గారిపీఠికయే ప్రప్రథమము. ఇది యైన నిట్టి కఱువదితోఁబ్బిదిసంవత్సరములకుఁ బైగాఁ బుట్టి నది. పోతరా జొంటిమిట్టనివానియగునో కాఁజో హయగ్రీవ శాస్త్ర(1)గారు వ్యయముగ నెఱిగియుండరుగదా. ఏకారణములంబట్టి తమ కాయభిప్రాయము గలిగినో యాయన చెప్పియుండలేదు” అని సూర్యపత్నము. దీనికి నాప్రత్యుత్తరము. హయగ్రీవశాస్త్ర(1)లవారు బమ్మెరపోతరాజునమకాలికు లని నేను జెప్పలేదు. వారిది సృష్టించినారని పంతులవారును జెప్పుసాహసింప లేదు. ఏకారణములంబట్టి

యాయనకాయభిప్రాయము కలిగెనో యాయన చెప్పియుండలేదనుట సరిగాదు. వారు స్పష్టముగ “ఈవిషయమంతయు బయ్యెరపోతనామాత్యుని జన్మకర్తృప్రభావాదులం దెలిపెడు వచనరూపం బగుప్రాచీనపండితజనలిఖితగ్రంథంబు రప్పించి యందుఁ దెలిపియుండెడు క్రమమున నతిసంగ్రహముగా నిందు తెలుపడమైనది” యని యిట్లు వ్రాసియే యున్నారు. ఈవాక్యమును నేను దమకుఁ గనఁబఱచిన భాగవతమునుండి యెత్తి తమపుస్తకములో వ్రాసికొనియుండియు నిట్లు వ్రాయుటయేలొకో? వృథావాదము పెంచుటకా? ఒంటిమిట్ట వారి వాదము మఱి తంత బలపఱుచుటకా? దీనివలన హయగ్రీవశాస్త్రులవారు స్వకపోలకల్పన మేది యుఁ జేయలేదనియుఁ గేవలజనశ్రుతిని నమ్మి వ్రాయలేదనియుఁ దమమనుష్యులఁ బంపి వారు వ్రాయించి తేప్పింపలేదనియుఁ బ్రాచీనపండితులు లిఖితరూపముగ వ్రాసియుంచిన దాని నాధారము చేసికొని వ్రాసిననియు నంగు బయ్యెరపోతరాజుంటిమిట్టనివాసి యని వ్రాయఁబడియున్నదనియు, శాస్త్రులవారు భాగవత పీఠిక వ్రాయుటకుఁ జాలకాలము ముందే యీవిషయము లిఖితగ్రంథరూపంబున దేశంబున విరాజిల్లుచుండె ననియు స్పష్టపడియెను.

హయగ్రీవశాస్త్రులవారు నిరాధారముగ వ్రాసిన కల్పించుకొని రామయ్యవంతులవారు మఱియు నిట్లు వ్రాసిరి.

“ఆయన కడపమండలమందుఁ బుట్టినవాఁడు కాకపోయినను గొంత కాలము కార్యవశమునఁ గడపలో నివసించియుండి రని వారి బంధుకోటిలోని వారగుచదలువాడ నుండరరామశాస్త్రిగారు చెప్పుచున్నారు. ఆకాలమం దీప్రతీతిని హయగ్రీవశాస్త్రిగారు కడపలో వినియుండవచ్చును.”

హయగ్రీవశాస్త్రులవారు తమకుఁ గలయాధారము చెప్పియుండుటచే నిదంతయు నాకాశపంచాంగమే. అయినను హయగ్రీవశాస్త్రులవారు కడపలో వసించినారనుట కల్గ యని కొందఱు పుదుూరుద్రావిడులు నాతోఁ జెప్పియున్నారు. ఈవిషయము కడపలోనే పంతులవారికిఁ జెప్పితిని.

“ఈప్రతీతిని హయగ్రీవశాస్త్రిగారు కడపలో విని యుండవచ్చు” నని పంతులవారు వ్రాయుటచే జగద్విశ్రుతప్రతీతి చిరకాలముగ నున్నట్టే పంతులవారంగీకరించిరి. ఇట్టి దోరుగంటికిఁ గుండేటికొమ్ముకదా. బ్ర||శ్రీ||సుందరరామశాస్త్రులవారిని ఛిారిట్లుచెప్పట కేమియాధార మని పంతులవారడిగిరా? అడిగియుండినచో గుట్టు బయటఁబడి యుండును. కొంఁడూరు శ్రీనివాసశాస్త్రిగారికి ముం

దు కడపలోఁ బుడూరుద్రావిడులు లేరిని యనేకులు చెప్పియున్నారు. సుందర రామశాస్త్రిలవారి యుత్తరమును మీరు ప్రకటించెదరేని దానికి దగినప్రత్యుత్తరము నేనును బ్రకటించెదనని పంతులవారితోఁ జెప్పితిని. దానిని వారు ప్రకటించమిచే నది విమర్శనకుఁబడు గాదని యేర్పడెను.

(2) Madras Manual of Administration లోని వ్రాతకును హయగ్రీవశాస్త్రిలవారిపీఠికయే కారణమై యుండవలయునని యాక్షేపము. ఇదియుఁ బంతులవారియూహ. ఈవ్రాతకు శాస్త్రిలగారిపీఠికయే యాధారమో లేక పీఠిక కాధార మైనవచనగ్రంథమే యాధారమో లేక మఱియేదైనఁ గలదో. ఎటుచూచినను నొంటిమిట్టపక్షపాతులచే నీగ్రంథము వ్రాయఁబడిన దని పంతులవారు చెప్పుటలగు. ఇట్టి దోరుగంటికి నాకాశపుష్పముకదా ?

(3) నేకశిలానగరమాహాత్మ్యములోనికథ కొంత విలక్షణముగా నున్నదని యొంటని, మిట్టని చరిత్రము వ్రాసి “దీనినిబట్టి యేకశిలానగర మనుపేరు రామతీర్థముపైఁ గప్పినరాతినిబట్టి పుట్టినదిగాని యొంటిమిట్టకు భాషాంతరము గాదని తేలుచున్నది. ఈవృత్తాంతము నుబ్బరావుగారి మతానుసారము గాదు” అని రామయ్యపంతులవారు వ్రాసిరి. ఒంటిమిట్టకు నేకశిలానగర మను పేరు వచ్చుటకు నే నిదివఱకుఁ జెప్పినకారణములు గాక యిది క్రొత్తది. దీనిని నేను వ్రాయఁమఱచితిని. నేను జేయవలసినపని పంతులవారు చేసిరిగావున వారికి నమ స్కారము. ఇది నామతానుసారము గాదనుట సరిగాదు. రామతీర్థముపై మూసినది యేకశిలగదా. ఈవృత్తాంతమున నావాదమున కేహానియులేదు. ఒంటిమిట్టకు నేకశిలానగర మనుపేరు లేదని చెల్లదని పంతులవారివాదము. ఒంటి కొండ యొంటిబండ సిద్ధముగానున్నవి. పంతులవారి కేది సరిపడిన దానినే గ్రహింపవచ్చును.

12. “ఈగ్రంథము స్కాందపురాణము ననుసరించి రచింపఁబడినది గావునఁ బరమప్రమాణ మని నుబ్బరావుగారివాదము. స్కాందపురాణమును గవి చూచియుండలేదు. దానినిబట్టి యెవరో వ్రాసినారన్నవచనమునుబట్టి గ్రంథము రచించినాడట. స్కాందపురాణ మన దిక్కులేనిక్షేత్రమాహాత్మ్యముల కెల్ల దిక్కు. కావుననే యజ్ఞవల్క్యుని “ఈపొయికందపురాణ త్రిలియు మిల్ల” (ఈకల్ల స్కాందపురాణమునందును లేదు) యనుసామెత పుట్టినది.” అని రామయ్యపంతులవారు స్కాందపురాణముపై దెబ్బతీసిరి. ఈవిషయమున నేను జెప్పవలసిన

దింతయే. తెనుగున నేకశిలానగరమాహాత్మ్య మీవాదము పుట్టుటకుముందే పుట్టి నది. ఆకవి సంస్కృతసాహిత్యపురాణమున నుండుదానిని దెనిగించెద ననివాసి యున్నాడు. ఆవిషయకపద్యమును బ్రథమభాగమున ననువదించితిని.

ఇక సాహిత్యపురాణము ప్రమాణగ్రంథ మగునా కాదా యనుట లోకము పరిష్కరింపవలెను. అది యప్రమాణగ్రంథ మయ్యెనేని కాశీత్యాది ష్టేత్రము లన్నియు దిక్కుమాలినవే.

సాహిత్యపురాణములోని దగుటచే నొంటిమిట్ట మాహాత్మ్యము కల్లగ్రంథమనిగదా వారివాదము. వారే వేములవాడ ష్టేత్రమాహాత్మ్యములో “నా స్థలమునకు దక్షవాటి యనుసంజ్ఞకూడఁ గలదు” అని కొన్నిశ్లోకముల నుదాహరించి యవి భవిష్యత్తరపురాణములో నున్నట్లు వ్రాసిరి. ఈభవిష్యత్తరపురాణము బొంబాయిలో వేంకటేశ్వరముద్రాక్షరశాలవారు ప్రకటించియున్నారు. దీనిలో నీవేములవాడ ష్టేత్రమాహాత్మ్య మేపుటయందున్నదో తెలుపఁ బంతుల వారిని బ్రార్థించుచున్నాడను. ఈవేములవాడకుఁ బూర్వపూర్వతరజన్మంబుల లేములవాడయనియు లేములవాడయనియు లేమ్మలవాడ యనియుఁ బేర్లని పంతులవారు వ్రాయుటచే నీనికి సంస్కృతనామము లైననింబవాటి, దార్భాగ్యవాటి, లంజికావాటి యనుపేర్ల గ్రంథమున నున్న వేమో యని వెదకి వ్యర్థప్రయత్నఁడనైతిని. ఈనాకప్తమును బంతులవారు పుటసంఖ్య సూచించి సఫలముఁ జేయుదురుగాక. వేములవాడ మాహాత్మ్య మాయూరిపేర్లే తెలుపుచున్నవి. పురాణకథనమేల? శోలుత లేములవాడ, అక్కడ లంజలుండుటచే నీపేరు వచ్చెనని పంతులవారే నెలవచ్చిరి. ఆవల “గుత్తలంజలను మరగినవారికి దుత్తేకడ పట” ననుసారంగపాణివాక్యముచొప్పున నది లేములవాడ యయ్యెను. తరువాత నాదారిద్ర్యవాటి రుద్రవాటియై యందు వేపచెట్లు విశేషముగ మొలచుటచే వేములవాడ యయ్యెను. ఇట్టి వాటియంట దక్షవాటియంట!! మేలుమేలు ఇదిగదా స్థలభాగ మనునది. రాజేశ్వరుడు రాజ్యము చేయుకాలములో వాని ప్రీతికై రాజరాజేశ్వరమాహాత్మ్య మని భీమలింగ ముండుటచే గోదావరిమండల స్థదక్షవాటిపాలికగ వేశ్యావాటిని దక్షవాటిగ నెవఁడో మిథ్యావాదిసంస్కృత పండితుఁడు వ్రాసియుండవచ్చును. ఆయనత్యమును బలపఱుప భవిష్యత్తరపురాణములో నున్నదని రెండవయనత్య మాడెను. పంతులవారి కది పరమప్రమాణ మయ్యెను. రాజు మెచ్చినది రంభ. తాను మునిగినది గంగ. పంతులవారివలె

నేను బుర్రాణదూషణముఁ జేయను. భవిష్యత్తరపురాణములో వేములవాడ మాహాత్మ్యము లేదందును.

గోదావరిలోని దక్షారామము మాహాత్మ్యము శ్రీనాథుఁడు తెనిగించెను. అది స్కాందపురాణమునుండి గ్రహింపఁబడినది కావున శ్రీనాథునికృతము దబ్బఱగ్రంథమే పంతులవారియభిప్రాయప్రకార మగుచుగాక. ఈ విషయమున నాకు మఱొకసం దేహము. హరిదాస్వరమునొద్ద దక్షుఁడు యజ్ఞము చేసినస్థలమని ప్రతీతికలదు. దానిని నేను జూచియున్నాఁడను. అచ్చటివారందఱును దైర్ఘ్య లండఱును నదియే నిజమైన దక్షయజ్ఞవాటి యని విశ్వసించియున్నారు.

ఈవిషయముఁ బంచమ పేదమున నీశ్లోకములు గానవచ్చుచున్నవి.

కస్యచి త్వీకకాలస్య దక్షో నామప్రజాపతిః
 పూర్వోక్తేన విధానేన యత్కృమ్యాః నవపద్యత
 తతస్తస్యమఖం దేవాః సర్వే శక్రపురోగమాః
 గమనాయ సమాగమ్య బుద్ధి మాపేదికే తదా
 తే విమానై ర్మహాత్మానో జ్వలనార్క సమప్రభైః
 దేవస్యానుమ తేఽ గచ్ఛన్ గంగాదాస్వర మితిశ్రుతిః

గంగాదాస్వరమునకే హరిదాస్వరమనియుఁ బేరు :—దీనివలనఁ బంతుల వారి పురాణము బవసి తెలియవచ్చుగదా. గంగాదాస్వరమున గోదావరీదాస్వర మని పంతులవారనరుకదా.

ఇప్పు డీరెంటిలో నేది నిజమైనదక్షవాటిగా నుండునో పంతులవారే నిశ్చయింప సమర్థులు. వేములవాడ దక్షవాటి యనుట వచ్చిదబ్బఱ. ఇట్టిదబ్బఱ స్కాందమందును లేదనుట యిట్టిసందర్భములనుబట్టి వచ్చినది. హిమవత్ప్రాంతమున ఋషివాటికల నడుచు గంగాతీరంబున దక్షుఁడు యజ్ఞముచేసియుండ లంజలవాడలో నినుపగజ్జలతల్లి తాండవమాడుచోట వేపచెట్లనడుమఁ జేసియుండు ననుట యెట్టిసాహసము. స్థలమాహాత్మ్యముల రహస్య మంద తెలింగినదియే. అద్దపుటిండ్లవసించుచు రితరుల జూలఱువ్వరాదు.

13. “దీనినిబట్టి యేకశలానగరమనుచేరు రామతీర్థముపైఁ గప్పినదానిని బట్టి పుట్టినదిగాని యెంటిమిట్టకు భాషాంతరము కాదు” అని పంతులవారు వ్రాసిరి. గ్రామములకు వివిధకారణములచే వివిధనామములు వచ్చు నని నా వాదము. అవిషయము ప్రథమభాగములో వ్రాసియున్నాను గావున నిపుడు

చర్చితచర్చణము చేయను. వెలిగందల వేములవాడకు దక్షవాటి యని పేరున్న దని పంతులవారు వ్రాసిరిగదా. లేమ్మలవాడ, లేమలవాడ, లేములవాడ, వేములవాడ, యనువానిలో దేనికి దక్షవాటి యనునది భాషాంతరమో తెలుపఁ బంతులవారిని వేడుచున్నాను.

14. “ఈ గ్రంథములు మూడును బ్రస్తుతవాదము విజృంభింపక పూర్వమే పుట్టినవికావునఁ బ్రమాణముని సుబ్బరావుగారు వాదించుచున్నారు. ఈ వాదము శాస్త్రసమ్మతము కాదు” అనియు ఆయన (పోతరాజు) కీర్తిశేషుఁడైన నాలుగుపందలసంవత్సరములకుఁ జైనఁ బుట్టినపురుషుఁ డావిషయము నిజమెఱిగియే వ్రాసెనని యెట్లు నమ్మవచ్చును” అనియుఁ బంతులవారు వ్రాసిరి.

హయగ్రీవశాస్త్రీలవారు పోతరాజునకు ౪౦౦ సంవత్సరముల కీవలఁబుట్టట సత్యము. హయగ్రీవశాస్త్రీలవారికి ౨౦ సంవత్సరముల కీవల రామయ్య పంతులవారు పుట్టటయు సత్యము. తమకు ముందుండిన “ప్రాచీనపండితులు” వ్రాసినదాని నాధారముచేసికొని వ్రాసినవారు హయగ్రీవశాస్త్రీలవారు. ఎవరో చెప్పినపుక్కిటిపురాణములనమ్మి ౫౦౦ సంవత్సరముల కీవలఁ బగ లాకాశమెగఁ జూచి యోరుగంటిపంచాంగము వ్రాయఁబూనినవారు పంతులవారు. ఈ రెంటిలో నేది యెక్కువవిశ్వసనీయము, ఈవాదము రాకముందు పోతన యోరుగంటి వాడని యెవ్వఁడైన వ్రాసియుండెనా?

15. “పోతరాజు జీవించియున్నపుడు గాని యాతఁడు గతించిన పిమ్మటఁ గొంచెముకాలమునకుఁ గాని యీ గ్రంథములలో నేదైనఁ బుట్టి యుండినచోఁ బోతరాజు జన్మస్థానవిషయము గ్రంథకర్త సత్యమెఱిగియే వ్రాసియుండునని యూహింపవచ్చును,” అని పంతులవారు వ్రాసిరి.

ఇది ప్రమాణవాక్యమగునేని యాంధ్రీకపులచరిత్ర మేగతిఁ బట్టునో. మఱియొకరి ప్రశంస యేలగాని వేములవాడభీమకవికి రామయ్యపంతులవారు సమకాలికులా? పిమ్మటఁ గొంచెము కాలమువారా? పోతనకు హయగ్రీవశాస్త్రీలకు ౪౦ సంవత్సరము భేదముండిన భీమన్నకు రామయ్యపంతులవారికి ౬౦౦ సంవత్సరము లెడము. హయగ్రీవశాస్త్రీలవారికి లభించినట్లు ప్రాచీనపండితలిఖిత గ్రంథ మేదైనఁ బంతులవారికి దొరకెనా. ఏమి యెఱిగి వీరు భీమకవిస్థలము నిర్దేశింప సాహసిచిరి? విషయము తమకు ననుకూలమైనచో శాస్త్రసమ్మతము ప్రతికూలించినచో శాస్త్రసమ్మతము కాదు కాఁబోలు. భీమకవిని గుఱించి నేను

బ్రస్తావించుట పంతులవారివాదమునందలి యనంగతదోషము తెలుపుటకే గాని యావాదమునందు నాకభిమానము గలిగి కాదు, భీమకవివాసస్థాననిర్ణయమున నాకుఁ బట్టుదలలేదు

16. “ఒంటిమిట్టవాదుల కేకశిలానగరశబ్దము వ్యుత్పత్తియే కుదిరినది కా” దంట. మేలుమేలు. నావ్యాసమును బంతులవారు చక్కఁగనే పఠించిరి!

“ఏకశిల యనునది యొంటిమిట్టకు సంస్కృతరూపమని సుబ్బరావుగారి సిద్ధాంతము.” అవును. దీనిని బంతులవారు ఖండింపఁజాలరైరి. మూఁత వేయఁ బడినరాతినిబట్టి వచ్చినదని పంతులవారే యంగీకరించి వ్రాసిరి. అందేమియు దోషమును జెప్పినవారుకారు.

“దేవాలయములోని సీతారామలక్ష్మణవిగ్రహములు మూఁడున నేక శిలానిర్మితము లగుటనుబట్టి యేకశిలానగరనామము గ్రామమునకుఁ గలిగిన దని మూఁడవవ్యుత్పత్తి నొకదానిని సుబ్బరావుగారు కల్పించినారు” అని పంతుల వారు నాపై నొకదోషము కల్పించినారు. ఇట్లు వారు వ్రాయుటకుఁ గారణము తమవాద మంతయు ఖండితమయిన దనుమొఱిమొఱిచే నావ్యాసమును నఱిగొఱి గాఁ జదువుటయే కాని యసత్య మాడవలయు ననుతలంపునఁ గాదని నేనొఱి గునును. అటు గాకున్న “ఇది నాకల్పితము గాదు” అని నేను స్పష్టముగ వ్రాసియుండ వా రిట్లు వ్రాయుదురా? నేను వ్రాయుటకు నాలుగుసంవత్సరము లకుముందు హిందూపత్రికలో మాసనీయులగు దివాన్ బహదర్ కేశవశిల్లగారు వ్రాసియుండ దానిని ననువదించితిని. అది వీరు చదివినట్టే లేదు. సత్యబలము గలయొంటిమిట్టవాదులకుఁ గల్పనలు నపోహములు చేయ నక్కఱలేదు. నా వ్యాసమును వీరు చక్కఁగఁ జనువని కారణముచేతనే యభిప్రాయము మార్పు కొనఁ గారణము లేదని వ్రాసి చెప్పినదే చెప్పి వ్రాసినదే మరల వ్రాసి వృథావాదము పెంచిరి. అంతియగాక “సీతారామలక్ష్మణవిగ్రహములు మూఁడు నేక శిలానిర్మితము లన్నమాట సరిగాదు” అనిరి. పంతులవా రిచ్చటఁ బొరపడిరి. నావ్యాసము చదువ నియమిత మైనదినమందు సాయంకాలమునఁ బ్రాంతతాలూకు కచ్చేరిలో సీతారాధ్యక్షమై సత్య మారయ నొంటిమిట్టకుఁ బోయి వచ్చిన నెందలూరు న్యాయవాదులు లోనగువారు (బ్ర॥ శ్రీ॥ పరశురామరావు గారు ప్రముఖులు) తాము కోవెలలో విగ్రహములకుఁ బ్రదక్షిణించి పరీక్షింపి వచ్చితి మనియు మూఁడు విగ్రహములు నేకశిలానిర్మితము లనుటకు నాధారముగ

మూడువిగ్రహములకు వెనుక ప్రక్కన నొకే చాట యవిచ్చిన్న మని తోఁపఁ జేయునట్లున్నదనియుఁ జెప్పినపుడు పంతులవారచ్చట లేరేమో. ఏకశిలానిర్మితములన మూడువిగ్రహములు కాలుసేతులు పెనవేసికొని పోతబొమ్మలయందో కొన్ని పటములయందో కొన్నిరూపములు గానవచ్చువిధ మని పంతులవారభిప్రాయపడి రని తోచుచున్నది. నాయభిప్రాయ మది కాదు. విగ్రహములు మూడును వేఱువేఱుగాఁ గానవచ్చుచున్నను నేకశిలవలన నుత్పన్నములైనవని నాయభిప్రాయము. ఇది సత్యమో యసత్యమో యిప్పుడు పోయి పంతులవారు పరీక్షింపవచ్చును. ఈసందేహము నాకక్కడనే వారు తెలిపియుండినఁ బ్రత్యక్షముగఁ జూపియుండును. పోనీ, ఈవ్యుత్పత్తి తమకు సమ్మతము గాదేని నేను జెప్పినతెలిసవ్యుత్పత్తులను దాము నిరాకరింపఁజాలకుండియు “రామతీర్థముపై మూఁతవేయఁబడినరాతినిబట్టి యేకశిలానగర మనుపేరు పుట్టినది” “ఁబంటిమిట్ట కేకశిలానగరమని స్థూలదృష్టిచే నర్థము చెప్పవచ్చును” అని తామేవ్రాసియు వ్యుత్పత్తి కుదిరినది కాదనుట. యేమివాదచమత్కారము!!

17. నగర మనుపే రొంటిమిట్టకుఁ జెల్లునని కొన్ని కారణములు చెప్పితిని. గ్రామ మెంతవఱకు వ్యాపించియుండినది వ్రాసితిని. రామయ్యపంతులువారు విచారించినపుడు దేవాలయమునర్పకుండు గ్రామ మెంతవఱకు వ్యాపించియుండుటయు ననేకులు జనులు వచ్చి పోతన నివసించియుండినచోట నుండుచెట్టునకుఁ బ్రదక్షిణించి కర్పూరపుటారతులిచ్చి యర్పించి పోవుచుండుటయుఁ జెప్పెను. గురవయ్యగారును మఱియొక్కవ్రక్కఁ ‘గోటలోనిచేలు’ కొటమధ్యమున నుండె నని చెప్పిరి. వీనిసంతయుఁ బంతులవారు తుంగలలోఁ ద్రొక్కి “నడుమఁ గల్పింపఁ బడునామము లన్నర్థముగానే యుండు ననియు నొంటిమిట్ట పూర్వము గొప్పపట్టణముగా నున్నట్లు నిదర్శనములు గానరావనియు నావ్రత్యుత్తరము” అని వ్రాసిరి.

ఈవిషయమునఁ బంతులవారి నొకటి రెండుప్రశ్న లడిగెదను. వానికి వారు చెప్పెడుసమాధానములే వారికిఁ బ్రత్యుత్తరములు కాఁగలవు. “ఏకశిలానగర మనుపేరు రామతీర్థముపైఁ గప్పినరాతినిబట్టి పుట్టినది” అని వారేవ్రాసిరి కదా? అంతకుఁ బూర్వ మచ్చట గ్రామము లేదని యడవి యని వారే వ్రాసిరి కదా? ఇప్పుడు గ్రామము, గ్రామనామము కూడఁబుట్టినవా లేక గ్రామనామము నడుమ వచ్చినదా?

ఏకశిలానగర మనునది పాటువేటకొండనుబట్టి వచ్చినదికదా. కొండ ముందా గ్రామము ముందా ?

విగ్రహములంబట్టి పేరువచ్చినదని వ్రాసితినిగదా. విగ్రహములు ముందా గ్రామము ముందా ? పంతులవారు తామేమివ్రాసిరో దానినైన మఱియొక పరి చదువుదురుగాక!

ఇన్నిటివలనను నేకశిలానగరనామము నడుమ వచ్చినదికాదని యేర్పడెను.

పూర్వపుగ్రామము విరివి యిదివఱకే వివరించితిని. పొత్తపినాడని ప్రసిద్ధి గదా. పొత్తపి రాజస్థాన మయినట్లు చరిత్రములే చెప్పుచున్నవిగదా. ఇట్టి పొత్తపి యిప్పటియొంటిమిట్టయంత యున్నదా. హస్తినాపుర మిప్పు డెట్లున్నదో పంతులవా రెఱుంగరా ? ఇట్టి దృష్టాంతము లెన్నికావలయును ?

18. ఓరుగంటికి నోరుగంటి యనిపే రున్నదని సాధింపఁ బంతులవారు చాల శ్రమించినారు. కాని యది ప్రస్తుతవివాదమునకు సంబంధించినది కాదు. అది యోరుగల్లయినను నోరుగల్లయినను మఱియేకల్లయినను నావాదమునకు రాఁగలభావప్రములు లేవుకావున నాచర్చ వ్యర్థము. ఓరు శబ్దములేదని కొండ అన్నందున దానికి గతి కల్పింప యత్నించితినికాని యది నావాదమును గెలిపించునని కాదు.

19. భోగిసీదండకకృత్రివతి యగుసర్వజ్ఞసింగమనీఁ డోరుగంటిప్రాంతము వాడు గావునఁ దత్కృత్రిక ర్త యగుపోతరాజును నాప్రాంతమువాడే యైయుండు ననువాదమును నాప్రత్యుత్తరమును జూచి వదలుకొనిరి.

20. జనశ్రుతిప్రమాణ మోరుగంటికి లేదని వ్రాసియుంటిని. ఓరుగంటి వారివాదము బొమ్మెరవారివాద మొకటే యని పంతులవారు బదులిడిరి. పర స్పరవిరుద్ధవిషయము లుండునీరెండు నొకటి గాఁజాల దని యిదివఱకే వ్రాసితిని భాగవతము రెండుస్థలముల నేక కాలమున వ్రాయఁబడె ననుట యసంభావ్యము. రెండు నొకటిచేయ హనుమంతుఁడు రెండుకొండలమీఁద రెండుకాళ్లుంచిన దృష్టాంత మిఁకఁ జెప్పఁబడునేమో.

ఉభయగ్రామవాదము లొకటే యని పంతులవారి హస్తములు లిఖించి నను, ఆవాదమునందలి బలహీనత యెఱిగియుండుటచే వారిమన స్సంతతోఁ దృప్తిపడకపోవుటచే “కేవలజనశ్రుతులు ప్రబలప్రమాణములు కావనియే నా మతము” అని మఱియొకయుక్తి వ్రాసిరి. ఓరుగంటివారికి జనశ్రుతిప్రమాణ

మభావమగుటను, నెల్లుట్లవారు బమ్మెరపోతరాజువంశమువారు కారని రావు బహదర్ వారు వాదించుటచే దమవాదమునకు నాధారములుగా నమ్మియుండిన తత్సంబంధజనశ్రుతులు వాక్యములు డీలుపడుటను నిట్లు వ్రాయవలసినచ్చెనుగాని వేఱుగాదు. ఇప్పటినిదిమతము తమవాదమును నేను బూర్వపక్షముచేసినతరువాత నోరుగంటిదుర్బలస్థితి యెఱిగిన యీవల జనించినదా? తత్పూర్వమునుండియు నున్నదా? పూర్వమునం దుండియుండుటయే నిశ్చయమయ్యేనేని బొమ్మెరలో జనశ్రుతి యున్నదని వ్రాసి దానికి నోరుగంటికి ముడిపెట్ట వ్యర్థముగ నేల శ్రమించిరి? తమ కనుకూలముగ వచ్చునది ప్రమాణము. అదియే ప్రతికూలముగ వచ్చినఁ బ్రమాణముకాదు కాబోలు. జనశ్రుతివిషయమునఁ బంతులవారి నిశ్చయ మేమో కవిజనాశ్రయపీఠికఁ జదివినఁ దెలియఁగలదు. అందు వేములవాడ భీమకవి గోదావరిమండలమువాఁడు గాఁడు గోల్కొండదేశము వాఁడని స్థాపించు నపుడు తమకుఁ గలప్రమాణముల నిట్లు పంతులవారు పేర్కొనిరి.

“భీమకవి వెలిగండలవేములవాడగ్రామనివాసి యని యాప్రాంతమందుఁ బ్రతీతి యుండుటంబట్టియు, గ్రంథావతారికలో భీమన తనయిష్టదైవము వేములవాడ భీమేశ్వరుడే యని చెప్పుటంబట్టియు, వెలిగండలవేములవాడలో భీమేశ్వరాలయ ముండుటవలనను, నాటికిని నేటికిని గూడ నాప్రాంతమందు జైనులయినకోమట్లుండుటచేతను భీమకవి యాదేశమువాడే యని నిర్ణయించుట కాక్షేప ముండఁగూడ దని నాయభిప్రాయము.” ఈవాక్యములే గోదావరిమండలములోని వేములవాడపక్షపాతు లిట్లు వ్రాయవచ్చును.

“భీమకవి దక్షారామవేములవాడగ్రామనివాసియని యాప్రాంతమందుఁ బ్రతీతియుండుటంబట్టియు, గ్రంథావతారికలో భీమన తనయిష్టదైవము వేములవాడ భీమేశ్వరుడే యని చెప్పెనుగాని వెలిగండలవేములవాడలోని భీమేశ్వరుడని నిరూపించి చెప్పుకుండుటచేతను వేములవాడసమీపమున దక్షారామమండనాదీప్రసిద్ధభీమేశ్వరాలయ ముండుటచేతను, జైనులైనకోమట్లు పూర్వముదేశమందంతట నున్నట్లే యిచ్చటనునుండి యిప్పుడు నామావశిష్టులైరి గనుకను భీమకవి యీదేశమువాడే యని నిర్ణయించుట కాక్షేప ముండఁగూడదని మాయభిప్రాయము” అని వ్రాసిన వారివాదమును బంతులవారెట్లు ఖండింతురో. జైను లాంధ్రదేశమున మఱెందు లేరని పంతులవారు పొరపడిరి. ఆంధ్రయొద్ద

ననేకకుటుంబములేగాక జైనగ్రామములే యున్నవని తెలియవచ్చెడిని. ఒక వేళ నిప్పుడు లేకుండిన నింతకు 200 సంవత్సరములకుముందు గోదావరిమండలమున లేరనుట యేమిన్యాయము? అది యెట్లైన పోనీ నాకేల? నాకుఁ గావలసినది జనశ్రుతివిషయమే.

భీమకవివిషయ మైనజనశ్రుతి శింశువేములవాడలలో నున్నది. అట్లుండియు దక్షాగ్రామమువేములవాడ జనశ్రుతికంటె వెలిగిందలవేములవాడ జనశ్రుతి కేల పంతులవా రెక్కువప్రాశస్త్య మిచ్చిరో నా కూహింప రాకున్నది. ఒంటిమిట్టవారివాదమును బలహీనము చేయవలయునని కేవలజనశ్రుతి ప్రబల ప్రమాణము కాదనువారు దానినే తమ కిష్టమైనచోటఁ బ్రథమప్రబలప్రమాణముగ నెట్లు గ్రహించిరో? కేవలజనశ్రుతి నేను గ్రహింపలేదనియు దానికి సహచరముల రెంటినిమూఁటిని గ్రహించితి ననియు బంతులవారందులేని యొంటిమిట్ట వాదులును కేవలజనశ్రుతిని మీవలె మేము ప్రథమప్రమాణముగఁ గొనలేదనియు మీకు రెండుమూఁడుకారణములుండిన మాకు ౬-2 కారణము లున్నవనియుఁ జెప్పదురు. (ప్రథమభాగము చూడుడు). ‘గతానుగతికోలోకో’ యనుట వేములవాడయందుమాత్ర మున్వయింపదు కాఁబోలు.

పంతులవా రిట్టిప్పుడు వ్రాయుటకుఁ గారణము గలదు. నెల్లుట్లవారు బమ్మెరపోతరాజువంశ్యుఁ డని యక్కడి నెల్లుట్లవారు చెప్పిరని పంతులవారు తమ కనుకూలముగవ్రాసిరి. భీమకవిచరిత్ర మొక వేములవాడలోనిది మఱియొక వేముల వాడవారు విని యిది తమయూరిలో జరగినదని చెప్పకొనునట్లే యొంటిమిట్టలో జరగినపోతనచరిత్రము సుప్రసిద్ధమయి జగమున వ్యాపింపఁగా నది తమగ్రామ మందే జరగినదని యాయన తమవంశ్యుఁడని నెల్లుట్లవారు చెప్పకొనునట్లేర్ప డెను. ఇప్పుడు రావుబహద్దర్ వీరేశలింగముపంతులవారు నెల్లుట్లవారు బమ్మెర పోతరాజువంశమువారు కారని వ్రాసిరి. బంధుత్వ మనత్య మైనపుడు పంతుల వారు చెప్పెడు తక్కినకథలు నసత్యములే యయ్యెను. ఆయాధారము పోయిన యెడల నోరుగంటివారివాదమున కాధారము క్రిందమన్న మీఁదమిన్ను నడుమ నున్న యయ్యెను. తమవాదమునకు వచ్చిన యీమహావివత్తు తప్పించుకొన జనశ్రుతియందు మాకు విశ్వాసము తక్కువ యని పంతులవారినిరి. నెల్లుట్లవారిది జనశ్రుతియే కావున దానితో వారివాదము నేలపాలయ్యెను. రావుబహద్దర్

వారి వాదమును దాము ఖండించువఱకు నెల్లుట్లవారికి సంబంధించినదియు దాని ననుసరించినవియుఁ దమవాదమున కాధారములుగఁ బంతులవారు చెప్పరాదు. ఒంటిమిట్టవారివాదమునకు వారిరువురుసమానశత్రువులేకావున ముందాసుందోప సుందయుద్ధము కానిండు.

బమ్మెరపోతరాజు బొమ్మెరయందుండె ననుట జనశ్రుతినిబట్టియేకదా. శ్రీ నాథపోతనసంభాషణము జనశ్రుతియేకదా. నల్లుట్లవా రట్లుపోయి యివి రెండు నిట్లుపోయినచో నోరుగంటివాదులకు నొంటిబండ (ఏకశిల) మాత్రము మిగిలినది.

21. భాగవతములోఁ బ్రయోగింపఁబడిన యాంధ్రశబ్ద విశేషము లుభయగ్రామములకు సమానము లని వారివాద ముట. వారివాదమును నేను బూర్వ పక్షము చేయలేదట. ఎంతటిదోష మొనర్పితిని! తొలుత నది యాధారముగ లెక్కించినవారు వారే. నేనుగాను. ఉభయములకు సమానమైనది నాకెట్లు హానికరము కాఁగలను? దానిలో నేను ఖండింపవలసినదేమున్నది? అదట్లులుండనీ.

కొన్నిపదములు ‘కోసరము’ మొదలైన వీప్రాంతమందు వాడుకలో నున్నవి గోలకొండదేశములో లేవని వ్రాసెతిని. దానిని బంతులవారు పూర్వపక్షము చేయుకుండుటచే నాశబ్దము లాదేశమున లేవనియంగీకరించినట్టేకదా. ఈయంగీకారము వారివాదమును దుర్బలపఱిచెఁగదా.

22. కడపటిదెబ్బ కమ్మని దెబ్బయని పంతులవా రొంటిమిట్టలోని పోతరాజు విగ్రహమునుగుఱించి “వాదములయందుఁ బద్మరేఖలును, గాల్గకు ముంజేతులకు, గొలుసులు నున్నవి. భుజకీర్తులును, మెడలోహారములును గలవు. వడగలవైష్ణవులు ధరించునట్టి నిలుపుబొట్టు నుడుటనున్నది. పోతరాజు రామభక్తుడైనను, శివపూజాతత్పరుఁడు, వైష్ణవచిహ్న మైననిలుపుబొట్టు పెట్టుకొనియె ననుటకు వీలులేదు. గొలుసులు హారము తులసి పూసలపేరు లనుకొన్నచో శివపూజ చేయుచుఁ బోతరాజు తులసిపేరులు ధరించెననుటయు సమంజసము కాదు. సువర్ణాభరణము లని యూహింపవలసినయెడల నవియుఁ బోతరాజున కనుచితములే. కావున విగ్రహము పోతరాజుది కాదనియే చెప్పవలసియున్నది ” అని వ్రాసిరి.

ఆర్యులారా! యిప్పటికి రెండు సంవత్సరములకు ముందు మనదేశములో ఛాయాగ్రాహణీ యంత్రములు లేవు. ఈవిగ్రహములు వానినిబట్టి యథాయావముగ నిర్మింపఁబడినవి కావు. ఇప్పుడు నిర్మింపఁబడుచుండు శిలావిగ్రహము లెవరివని చెప్పెదరో వారిభార్యలు వుత్తులే యావిగ్రహములు తమభర్తలవలెఁ

దండ్రవలె లేవని చెప్పచుండుట పంతులవా రెఱుంగరా ? ఇంక గవి యనంత రము వారిభక్తులు వారికి దోచినట్లు వారివారియభిప్రాయములకొలది నిర్ధిం చినవానికి వంక లెన్నవచ్చునా ? బొమ్మెరయం దుండుబొడ్డురాయి సాక్షాత్పాత రాజవిగ్రహ మని పంతులవా రనఁగలరా ? రవివర్మవంటిచిత్రలేఖకుఁడు యోగి యగుశివునకు మీసము లుంచి క్షుత్రియుడై రాజైనరామునకు మీసము లున్న ట్లు రామాయణములో నున్నను లక్ష్యపెట్టక చిత్రములకు లేకుండఁ జేసెను. శివునకు మీసము పెరిగినపుడు గడ్డ మేలపెరుగలేదు ? ఇప్పటివాగరకులలోఁ జేరి శివుఁడు ముఖైరము మాత్రము ప్రతిదినము స్వయముగఁ జేసికొనుచు న్నాఁడా ? కాదేని యాయన కైరకునివే రేమి ? మీసములు లేకుండుటకు శ్రీ రాముఁడు పేడివాఁడా ? ఈ కారణములచే నవి శివరామచిత్రములు కావని పంతు లవా రనఁగలరా ?

భాష్యకార్ల పటము నాయొద్ద నున్నది, వారు నన్నాసెనుటకదా ? వారి చేతుల బంగా రాధరణము లున్నవి. అటని శ్రీపెరుంబత్తూర్లో నుండురామా నుజవిగ్రహము వారిది కాదని యెవరైన ననఁగలరా ? అద్వైతులుగ నుండు ద్రావిడులు తిరుమణి శ్రీచూర్ణములు ధరించినవారిని పంతులవా రెఱుంగరా ? బమ్మెర పోతరాజు రామభక్తు లని పంతులవా రంగీకరించిరి. బమ్మెర పోతన సంతతివా రాధ్వేలనియోగులని రావుబహదర్ వారు వ్రాసిరి. అమాత్య, రాజు, శబ్దములనుబట్టి వీరివ్రాత నిజమే యని నమ్మవచ్చును. రామభక్తు లైనరాధ్వేల నియోగులు తిరుమణి శ్రీచూర్ణములు ధరించుట పంతులవా రెఱుంగరా ? మత మున వైపులుగా నున్నను పోతనపితామహులు మాతామహులు వారికాలము నాటికే మనమున వైష్ణవులని తమకుమారునికిఁ గేసన్న (కేశవన్న) యనియు కుమారికి (లక్కనాని)లక్ష్మీయనియుఁ బేరులిడుటచే స్పష్టమగుచున్నది. ఇంతకు నాయన యేమినామము పెట్టుచుండెనో యెవ్వఁ డెఱుంగును ? ఆయనకు వెనుక ౫౦౦ సంవత్సరములకు వచ్చినపంతులవారియూహ యెంతవఱకు సరియో యేమి యాధారము గలదని నమ్మవలయును ? ఇంతకు మీఁద నేనుజెప్పినట్లు జీవత్పు రుషు లేదిపెట్టుకొన్నను బెట్టుకొనకున్నను వారివెనుకటివారు వారిభక్తులు తమ తమమతానుసారముగఁ జిహ్నము లుంచుదురు. నాస్థవిషయమే నన్నెవరెవ రేమిపేర్లఁ బిలుచునది వ్రాసియుంటినిగదా. ఒకమూర్తికే కొందఱు వడగల నామము లుంచినఁ గొందఱు తెంగలనామము లుంచుదురు. మరి కొందఱు

గోపించదన ముంచుదురు. ఇంతయేల విఘ్నేశ్వరుని భాద్రపదశుద్ధచతుర్థినాడు పూజింతురుగదా. ఊర్ధ్వపుండ్రములు పెట్టువా రాయన కూర్ధ్వపుండ్రములు పెట్టుదురు. తిర్యక్పుండ్రములు పెట్టువారు తాము పెట్టుకొనునట్లే పెట్టుదురు. ప్రస్తుతవిషయమున బహుళ పోతరాజువిగ్రహము వైష్ణవు లర్చించు విష్ణావలయంబున నున్నది. కావున దాని నక్కడ నుంచినవారు ద్వైతులయినను విశిష్టా ద్వైతులయినను నద్వైతులయినను విష్ణుభక్తులనుట నిర్వివాదము. వీరశైవు లచ్చట నావిగ్రహము నుంచి యుండురు. బ్రతికియుండుకాలమున మహాకవు లాదరింపఁబడుట యగును. అందఁ బోతనవంటివికారి నెవఁ డాదరించును. ఆయనకవితప్రమాత్తప్రము లోకమున వెలసినపిమ్మటనే యాయన చర్యలను గుఱించి విచారించి మహాపురుషుఁ డని యెఱిఁగి యస్పృ ఙ్గటికారవము గలిగించి యుండురు. ఆకార్య మెవఁడు చేసెనో వానిముఖమున నుండునామమె యాయన ముఖమునఁ బెట్టెను. పాదతలమునఁ బద్మరేఖలు మహాపురుషలక్షణము తెలుపఁ జెక్కఁబడినవి. అర్చకుఁ డావిగ్రహము వేదాంతదేశికులది యని తనయభిప్రాయ మని చెప్పినమాట నత్యమే. క్రొత్తవాఁడును గంచివాఁడు నగుట యాయన యభిప్రాయ మేమిప్రమాణము.

ఆయన ప్రత్యేకాభిప్రాయము నన్నినపంతులవారికి దేశమంతయు నిదిపో తరాజుది యని యనుచున్నారని యాయనయే చెప్పినమాటయం దేల ప్రత్యయ బుద్ధి లేదయ్యెను? ఆయర్చకుఁడే సోపానములమీఁద నిలఁబడి మాట్లాడునపు డావిగ్రహము వేదాంతదేశికులది కాదనుటకుఁ గారణములు కలవని చెప్పలేదా? ఆప్రస్తావనను వేటొకప్రస్తావనచేఁ బంతులవారు మార్చలేదా? నేనది కనిపెట్ట లేదని పంతులవా రనుకొనిరి కాఁబోలు. పంతులవా రాయనను జెప్పనీయకున్నఁ బోనిండు. నాకుఁ దోచినది నేను జెప్పెదను. పోతరాజు వేద వాఁడుగావున నాభ రణధారణ మనంభవ మనికదా పంతులవారి తలంపు. “సాయంప్రాతర్భిక్షౌ చర్యా” యని బ్రతికిన వేదాంతదేశికు లేనాఁ డట్టిభూషణములు ధరించియుం డెను? వేదాంతదేశికులు బహ్మేర పోతనకంటెను దరిద్రుఁడు—కావున నావిగ్ర హము వేదాంతదేశికులవారి దనుపంతులవారి యూహయు సరిగాదు. బాహ్మేర లోని బాహ్మరాయి సాక్షాత్పోతరాజువిగ్రహమేని దానివర్ణన మేల పంతులవారు చేయరైరి. ఓరుగంటివాదులయదృష్టము కొలది యెంటిమిట్టవాదులు బాహ్మేర జూచినవారు కారు. రెండుమార్లు నేను బ్రయాణము పెట్టుకొనినను సాగినది

కాదు. కావున సచ్చటిబండారము బయటఁబడకున్నది. విగ్రహముకాని బొడ్డు రాయికాని తుదకు గుండ్రాయికాని యాయనజ్ఞాపకచిహ్నముగ నొకటి యుంచు కొని యున్నారనుట గ్రాహ్యము కాని పోతనకు ముఖాన మీసములు మొలచి యుండెనే విగ్రహమునకు మీసములు లేవే యనుట సరిగాదు. కన్నులు కమలము లన్నప్పుడు కన్నులు నూలుభాగములుగఁ జేలి నడుమ గ్రుడ్డు నిట్టపొడుచు కొని వచ్చిన దని యర్థమా ? అట్లులే యిందును గుణముమాత్రము గ్రహింప వలయును.

ఒరుగంటివారిబలమును విమర్శించినట్టు లొంటిమిట్టవారిబలము విమర్శించెదను. వారి కన్నియు నూహాబలములే కదా. ఇక నొంటిమిట్టవారికో, ఒంటిమిట్ట యేకశిలానగర మనుట గ్రంథస్థము.

ఒంటిమిట్టయందుఁ బోతరాజుండె ననుట గ్రంథస్థము.

పోతరాజు దున్నుకొనుచున్నభూమి నిర్దేశంపఁబడి యాయనపీఠనే నేటికిఁ బిలువఁబడుట ప్రత్యక్షము.

పోతరాజు వంశమువారిబంధువు లుండుట ప్రత్యక్షము.

పోతరాజునకుఁ బ్రత్యక్షమైనకోదండరామమూర్తి యొంటిమిట్టయందుండుట ప్రత్యక్షము.

బమ్మెర యనునింటిపేరు వంశపారంపర్యముగ వచ్చిన దనుట గ్రంథస్థము.

బమ్మెర యనునింటిపేరుగలవారు గోలకొండదేశమునకంటె భిన్నదేశములందుండుట గ్రంథస్థము. కావున నోరుగంటి వారివాదమునకంటె నొంటిమిట్ట వారి వాదము బలీయ మని చెప్ప నెవరు సందేహింతురు ?

23. మహాశయులారా ! శ్రీమదేకతైలకోదండరామకరుణాకటాక్షవీక్షణ బలంబునన బ్ర॥ శ్రీ॥ రామయ్యపంతులవారి యాక్షేపముల కన్నిటికిఁ దగిన సమాధానములఁ జెప్పఁగలిగితిని. ఒంటిమిట్టవారి నాక్షేపించుటయందు వారు వాగ్వియము చేయుచున్నారు గాని యోరుగంటికి నామమాత్రము తప్ప మఱి యే యాధారమును వ్రేలు వంచి యొంచలేకున్నారు. గోదావరివేముల వాడ కా దని వెలిగిందలవేములవాడను స్థాపింపఁ బంతులవారు గణఁబఱచిన యాధారములకంటె నొంటిమిట్టవారియాధారములు బలీయము లవునో కావో వారే నిశ్చలచిత్తమున నాలోచింపఁగోరెదను. ఇంత కమ్మవ నేనిప్పుడు చెప్ప వలసిన దేమియులేదు.

అర్యులారా ! యీ వాదములో బ్ర॥ శ్రీ॥ రామయ్య పంతులవారు సత్య జిజ్ఞాసువులై దిగి రనుట సత్యము. సవ్యాప సవ్యమథనంబునఁగాని వెన్న పడదని యే వారు నన్ను వాదములోనికి దింపిరి. వారు నాకు జ్యేష్ఠభాితృతుల్యులు కావున గురువులు. పరశురాముని యనుమతిఁ గొని యాయనతోఁ బోరిన భీష్ము నివలె నేనును యథాశక్తి వారితోఁ బోరి వారు చెప్పినపని నిర్వహించితిని. గెలు పోటములకు వారే యుత్తరవాదులు కావున వానితో నాకుఁ బనిలేదు. నా వాదము గెలిచినఁ గీర్తి వారిదే.

ద్వీపద. కర్మమందే యధికారంబు నీకుఁ

గర్మఫలంబులఁ గా దీవుగోర

సన్నట్లు ఫలభాగిని నేనుగాను. నిర్వంచనముగ నాకార్యము సలిపితిని వారును బుధులును సంతసిల్లినఁ జాలును. జంకు కొంకు లేక బొంకులు టకటొంకు లాడు టాటొంటుకాండ్రతో వాదించుట రోతగాని పంతులవారివంటివారితో నెన్నట్లైన వాదించుట కీర్తికరమే. సంతోషకార్యమే. “యాష్ఠామోక్షా వర మధగుణే నాథమే లభికామా” యని కలదుగదా. అయినను నీవిషయమున నీక వృథావాగ్ధ్యయము చేయ మన సొప్పకున్నది. చెప్పవలసినవిషయములు చెప్పఁబడినవి. ఇక నిదమిథ్త మని నిర్ణయింప మధ్యవర్తులు సమర్థులు. కావున వ్యర్థశ్రమము చాలించి సన్నీవిషయమున మరల రంగమున కీడ్వకుండుటకై బ్ర॥ శ్రీ॥ రామయ్య పంతులవారిని బ్రణామపూర్వకముగఁ బ్రార్థించుచు నిష్క్రమించుచున్నాడను.

వావిలికొలను సుబ్బరావు.



బమ్మెర పోతరాజు నివాసస్థానము.

పోతరాజు నివాసస్థాన మొరుగల్లా, యొంటిమిట్టా యను చర్చ యుపక్రమించినది నేను. ఓరుగంటివాదము పక్షముగా నేను వ్రాసినదానిపై బ్ర|| వావిలికొలను సుబ్బారావుగారు ప్రత్యుత్తరము వ్రాసి యొంటిమిట్టవాదమును స్థాపింప యత్నించిరి. దానికి నే నొకసమాధానము వ్రాసి ప్రకటించితిని. అంతటితోఁ దృప్తినొందక సుబ్బారావుగారింకోక ఖండనవ్యాస మివ్వడు ప్రకటించిరికదా ! ఉపక్రమించినవారే యుపసంహరించుట న్యాయముగావున సుబ్బారావుగారి ప్రస్తుతవ్యాసమునకు సంక్షేపముగా సమాధానము వ్రాసి యీచర్చకు శాంతి చెప్పవలచినాడను. తా మివ్వడు వ్రాసినది చాలవఱకుఁ జర్చితచర్చణమని సుబ్బారావుగారే చెప్పియున్నారు. అట్టి దానిని దిరిగి ఖండించుట పిష్టపేషణమగును గాన నట్లానర్హక సుబ్బారావుగారి వాదఫక్తియం దున్న కొన్ని దోషములను మాత్రము సూచించి విరమించెదను.

౧. ఓరుగంటికి సమీపమం దున్న గ్రామము బొమ్మెర గాని బమ్మెర గాదు. కనుక దానినిబట్టి బమ్మెర యను నింటిపేరు పుట్టినేర దని సుబ్బారావుగారు నొక్కి నొక్కి వక్కాణించుచున్నారు. గ్రామముపేరు బమ్మెరయే యనియు బొమ్మెర యనునది గ్రామోచ్చారణ మనియు నేను దొలుతనే చెప్పియున్నాడను. “వొచ్చెను, వొండెను,” ఇత్యాదిశబ్దములయం దీవికారము కనఁబడుచున్నది గదా ! సర్వజనవిదిత మైనయిట్టివిషయములో వారితభల్లూకపుఁబ క్టేలపట్టవలయునో తెలియకున్నది.

“ఇంక బొమ్మెరయే బమ్మెరయని యొరుగంటివాదులు హతవాదము చేసిన, బొమ్మవరమే బమ్మెరయని యొంటిమిట్టవాదులును వాదించురు. వారివాదమునకు వారుప్రమాణము కనఁబఱచినపుడు వీరివాదమునకు వీరును బ్రమాణము కనఁబఱుతురు.” అని సుబ్బారావుగారు వ్రాసినారు. దీనినిబట్టి హతవాద మెవరిదో

బమ్మెరవాదము ని క్లైగురంగొట్టితి మని సంతోషించియు నెచటనైనఁ గొంచెము మిగిలిపోవు ననుభయముచేతఁ గాఁబోలు వాస్తవముగా, బమ్మెర యనునది గ్రామనామము కాదనియు భృమశబ్దభవ మనియుఁ “బోతరాజు పూర్వ లోకచోట నిలుకడలేక నానాదేశములు భ్రమించుచుండినవా రగుటచే బమ్మెరవారై ” రనియుఁ బోతరాజు పశుచారోపజీవిగా నుండెనన్నకింపదంతి యీ వ్యుత్పత్తిని స్థిరఁజూచుచున్న దనియు సుబ్బరావుగా రొకక్రొత్తవాదమును గల్పించినారు, పోతరాజేకాక యాయన తాతముత్తాతలుగూడ “లంబాడ” బాతివారివలె బసులఁ గాచుచు నూహారు తిరిగి జీవనము చేయుచుండుటవలన బమ్మెర వారను పేరువచ్చిన దని దీనియర్థము. బమ్మెరవారివంశచరిత్రము సుబ్బరావుగారి కెట్లు తెలిసినదో! ఈచర్చ పెరిగినకొలఁది నిట్టి బమ్మెర (భృమణము) లింక నెన్ని పుట్టునో!

౨. కృతిపతులగు దేవత లర్చావిగ్రహము లనినూచనలు లేనప్పు డాదేవత లర్చావిగ్రహములు కావనియే యూహింపవలయు నని నావాదము. “ఈయూహ సత్యము కాదనుటకు నెల్లూరు హరిహరనాథత్రిక్కనలేనాక్షులు” అని సుబ్బరావు గారి ఖండనము. భారతకృతిపతి యగు హరిహరనాథుఁడు నెల్లూరిలో నుండిన యర్చావిగ్రహ మనుటకుఁ దిక్కన నెల్లూరివాఁడనుటతప్ప వేత్రయాధారములేదు. నెల్లూరిలో నిప్పు డావిగ్రహము లేదు. పూర్వమెన్నఁడు నున్నట్లు నాకుఁ దెలిసి సంతపెట్టుకు సాక్ష్యమునులేదు. రంగనాయక న్యాయాలయమునకును, బెన్నకును నడుమ నుండెడిదని యాధునికులు కొందఁ జూచుదురు. ఆయాలయమును జూచిన వా రెవ్వరును లేరు. చూచినవారు వ్రాసియుంచిన లేఖనములును లేవు. ఇట్టి స్థితిలో భారతకృతిపతి నెల్లూరిలో నుండిన యర్చావిగ్రహ మని యేల సిద్ధాంత పఞ్చపవలయునో తెలియకున్నది. హరిహరాత్మకమగుదైవతమును దిక్కనభావించి కొని యుండఁగూడదా? నాచనసోముని హరిహరనాథుఁడును నెల్లూరు నివాసియే కాఁబోలును. నావాద మసత్య మనుటకు మఱియొక సాక్ష్యముగూడఁ గలదట. అది యేదియన :—భానుమతీపరిణయము తిరుపతి వేంకటేశ్వరున కంకిత మనియు నాపుస్తకమం దెక్కడను దిరుపతి పేరుగాని మఱి యేయూరి పేరుగాని లేదనియు, “అలమేలుమంగా శ్రీవేంకటేశ్వరు లర్చావిగ్రహములు కావని పంతులవారివంగలరా” యనియును సుబ్బరావుగారివాదము. సుబ్బరావుగారు కనిపట్టలేకపోయినారుగాని భానుమతీపరిణయకృతిపతి శేషగిరీశుఁడే యని సుబ్బరావుగారుదా

హరించినపద్యమందే యున్నది. పద్యము చివర “శ్రీయలమేలుమంగ కాంతాళమ రీచి తొమ్మునను దాల్చిన వేంకటభర్త గొల్పెదక” అనియున్నది. వేంకటభర్త యనగా వేంకటమున కధిపతి యనియర్థము. వేంకట మనునది తిరుమలక్షేత్ర మనకుఁ బేరు, అక్షేత్రమున కధిపతికాన నాదేవునకు వేంకటేశ్వరుఁడు, వేంకట భర్త, వేంకటపతి, యిత్యాదినామములు కలిగినవి. ఈక్షేత్రమున కరవములో వేంగడము, తిరువేంగడము ననియు, దేవునికిఁ దిరువేంగళనాథుఁ డనియుఁ బేర్లు గలవు. మఱియు, నలమేలుమంగ యనుపేరు, అలరేల్లెమంగ (పుష్పము మీఁదియమ్మ) యను ద్రావిడరూపమున కపభృంశము. దీనికే యిటీవలఁ బద్మావతి యనుసంస్కృతరూపమును గల్పించిరి. అలమేలుమంగ యనుపేరు పురాణోక్తముకాదు. వేంకటేశ్వరుని దేవీకిడప్ప వేతాకడేవతకుఁ జెల్లదు. ఈరెండు హేతువులచేతను భానుమతీపరిణయకృతిపతి తిరుపతివేంకటేశ్వరుఁడే యని తేలుచుండ నుబ్బరావుగారు దీనిని దమవాదమున కాధారము చేసికొనుట వింతగా నున్నది.

3. ఒంటిమిట్ట దేవాలయములో సీతారామలక్ష్మణులు ముగ్గురి విగ్రహములు నుండఁగాఁ బోతరాజు సీతావిగ్రహమును బేర్కొనకపోవుటచేత నాకవి వర్ణించినవిగ్రహ మొంటిమిట్ట కోదండరామస్వామివిగ్రహము కాదని యూహింపవలయునని నావాద మనియు, నీవాదము సరియైనది కాదనియు, నుబ్బరావుగారు వ్రాసిరి. పోతరాజుగారిపద్యము చదివినప్పు డాయనవర్ణించిన రామవిగ్రహమొంటిమిట్ట కోదండరామస్వామి విగ్రహమే యని తోఁపకుండదని నుబ్బరావుగారు వ్రాయుటచే నేనట్లు వ్రాయవలసివచ్చినది. నావాదమునకు బాధకములని నుబ్బరావుగారు దాహరించిన రెండుపద్యులలో నేదియు వారి కుపకరింపదు. రామదాసును జెనుండి పడిపించిన రామలక్ష్మణులు రాతువేషములతో వచ్చినారు. వారితో నప్పుడు సీతయు వచ్చుట యనుచితముగదా! చంద్రికాపరిణయ కృతిపతి యగు జటప్రోలుమదనగోపాలుని వర్ణించు సీనపద్యములో రుక్మిణీవర్ణనము లేనిలోపము మఱియొక పద్యములో, “శ్రీవానజ్జటప్రోలిభావుకపత్తన విహారపలుశీలునకుక” అని చెప్పుటచేఁ దీరినది. భాగవతములో నెక్కడఁ జూచినను, గృతిపతి యొంటిమిట్టదేవుఁ డనునూచనలులేవు. ఇతరాధారము లేనపుడును విగ్రహవర్ణమును బట్టియే యూహింపవలసియున్నపుడు నావర్ణన మన్ని విధముల నొంటిమిట్ట విగ్రహమునకు సరిపోవలయును గదా! సరిపోనప్పు డాదేవుఁడే యీదేవుఁ డని యేల నవ్వువలయును? ఇదియే నావాదము.

౪. పోతరాజు గతించిన యనేకశతసంవత్సరముల కీవలఁబుట్టిన పురాణము హయగ్రీవశాస్త్రిగారు పోతరాజు నివాసస్థాన మొంటిమిట్టయని వ్రాసినవ్రాతను మనము ప్రమాణముగా సంగీకరింపవలసిన యావశ్యకత లేదని నేను వ్రాసిన దానికి సుబ్బరావుగారు “హయగ్రీవశాస్త్రిలవారు పోతరాజునకు ౪౦౦ సంవత్సరముల కీవలఁ బుట్టుట సత్యము. హయగ్రీవశాస్త్రిలివారికి ౨౦ సంవత్సరముల కీవల రామయ్యపంతులుగారు పుట్టుటయు సత్యము. (ఇది సత్యమో యనత్యమో నాకుఁ దెలియదు) తమకు ముందుండిన “ప్రాచీనపండితులు” వ్రాసినదాని నాధారము చేసికొని వ్రాసినవారు హయగ్రీవశాస్త్రిలువారు ఎవరో చెప్పిన పుక్కిటిపురాణముల నమ్మి షగ లాకాశ మెగఁజూచి యోరుగంటిపంచాంగము వ్రాయఁ బూనినవారు పంతులవారు. ఈరెంటిలో నేది యెక్కువ పిశ్యవసీ యము? ఈవాదము రాకముందు పోతన యోరుగంటివాఁ డని యెవ్వఁడైన వ్రాసియుండెనా?” యని యొకచోటను, “వేములవాడ భీమకవికి రామయ్య పంతులవారు సమకాలికులూ? పిమ్మటఁ గొంచెముకాలమువారా? ఏమి యెఱిగి వీరు భీమకవిస్థలమునిద్దేశింప సాహసించిరి. విషయము తమకనుకూలమైనచో శాస్త్రసమ్మతము, ప్రతికూలమైనచో శాస్త్రసమ్మతము కాదు కాఁబోలు” నని మఱియొకచోటను వ్రాసినారు. నావాద మేదియో సుబ్బరావుగారు సరిగా గ్రహింప లేక పోయిరిని యీవ్రాతయే తెలుపుచున్నది. పోతరాజు నివాసస్థానము విషయమయికాని, యప్రస్తుతమగు వేములవాడ భీమకవి నివాసస్థానము విషయమయికాని నేను వ్రాసినదెల్లఁ బరమప్రమాణముగా గ్రహింపవలసినదని నేను జెప్పులేదు. చెప్పినచో నది యవివేకమగును. ఆరెండువిషయములంగూర్చియు నాకు లభించిన యుభయపక్షాధారముల సంకలితముచేసి యవి విమర్శించుటవలన నాకుఁ గలిగిన యభిప్రాయముం దెలిపితిని. నాయభిప్రాయము సరియో కాదో నిర్ణయించుకొనుభారము పాఠకులయందే యున్నది. కొందఱు కది సరి యని తోఁపవచ్చును. సుబ్బరావుగారుపండివారి కది సరికాదని తోఁపవచ్చును. ఎవరికైనను నేను గనఁబడిచిన హేతువులే యాధారము గాని నా సిద్ధాంతవాక్య మాధారముకాదు. హయగ్రీవశాస్త్రిగారివిషయమై సుబ్బరావుగారు చెప్పిన దిదికాదు. ఈచర్చపుట్టకమునువే హయగ్రీవశాస్త్రిగారు పోతరాజు నివాసస్థాన మొంటిమిట్ట యని వ్రాసెను గావునఁ బోతరాజు నివాసస్థాన మొంటిమిట్టయే యని నమ్మవలసినది. అనఁగా హయగ్రీవశాస్త్రిగారి వ్రాత యాప్త

వాక్యముగా గ్రహింపఁబడవలసిన దని సుబ్బరావుగారివాదము. శాస్త్రిగారి మాట యాప్తవాక్యము కానేర దని నాప్రత్యుత్తరము. “భగీచుప్రమాదవిప్ర లిప్పాకరణాపాటవరూపదోషచతుష్టయరహితుఁ” డావుఁ డని శాస్త్రమర్యాద అట్టివానిమాటయే ప్రమాణముగా గ్రహింపఁ దగినది. ప్రస్తుతిషయములో శాస్త్రిగా రాదోషచతుష్టయరహితుఁడని ప్రాజ్ఞుఁ లెవ్వరు జెప్ప సాహసింపరు. “తమకు ముందుండిన ప్రాచీనపండితులు వ్రాసినదాని నాధారము చేసికొని వ్రాసినవారు హయగ్రీవశాస్త్రులవా”రని వ్రాయుటచే నాశాస్త్రులవా రావులు కారని సుబ్బరావుగాక చెప్పక చెప్పవున్నారు. ఆవుఁడు కానివానిమాట ప్రమాణ మెట్లగునో తెలియదు. మఱియుఁ బూర్వులు వ్రాసినదాని ననుసరించియే శాస్త్రిగారు వ్రాసినా రన్నమాట సత్యముకాదు. శాస్త్రులవారి భాగవతపీఠికలోఁ, బోతరా జేకశిలానగరమందుండె నని యున్నది. అక్కడఁ బువ్వుపెట్టి పుటయడుగున నేకశిలానగర మనఁగా నొంటిమిట్ట యని వివరణరూపముగా వ్రాయఁబడియున్నది. ఈవివరణముశాస్త్రిగారిస్వకపోలకల్పితమని వేత్రాచెప్పనక్కఱలేదు. పూర్వగ్రంథానువాదమే యైనచోఁ బీఠికాగర్భమయియే యుండును. వాదమున కీవివరణము గూడ ననువాదమే యనికొందము. అట్లయినచో ననువాద మెన్నఁడును స్వతంత్రప్రమాణము కానేరదు. ప్రామాణ్యము మాతృకా నిష్ఠముగాని యనువాదనిష్ఠముగాదు. శాస్త్రిగారిపీఠికకు మాతృక యగుగ్రంథము బయలుపడినప్పు డాగ్రంథమునకుఁ బ్రమాణలక్షణము పట్టునో పట్టదో విచారించవలసి యుండును. ఏరీతినైనను హయగ్రీవశాస్త్రిగారి వ్రాతకుఁ బ్రామాణ్యము సిద్ధింపదు.

౫. ఏకశిలానగరమాహాత్మ్యము ప్రమాణముగాఁ గైకొనఁగూడ దని వ్రాయునవసరమున స్కాందపురాణమునకు లోకమునందుఁ గలయవవాదము ననువదించితిని. దాని నెత్తికొని పురాణముల నిందించితి ననియు మఱియేవేవో కొన్నివ్రాతలును వ్రాసి కవిజనాశ్రయపీఠికలో గోలకొండచేశమునందలి వేములవాడ దక్షవాటికయని భవిష్యత్తరపురాణములో నున్నట్లు నేను వ్రాసినా ననియు వేములవాడ దక్షవాటిక యనుమాట పచ్చిదబ్బబ్బయనియు వ్రాసి యేదో కొంతగ్రంథము కల్పించినారు. వేములవాడను గుఱించి నేను వ్రాసినది యేకశిలానగరప్రశంసలో నప్రస్తుతము. అయినను వారియాక్షేపమునకు సమాధానముఁ జెప్పఁదలఁచినాఁడను, వేములవాడ దక్షవాటిక యని భవిష్యత్తరపురా

ణముగో నున్నదని కాని భవిష్యత్తరపురాణములో నున్నదంతయు సత్యమే యని విశ్వసింపవలయు నని కాని నేను వ్రాసియుండలేదు. “దాతూరామభీమేశ నందనుడక” అను చాటుపద్యములో స్తంభింపబడిన దాతూరామ మేది యని విచారించు నవసరమున వేములవాడకుఁగూడ దక్షనాటిక యనుసంజ్ఞ యున్నదని యాప్రాంతమువారు చెప్పుచు రినియు దానికి బలముగా భవిష్యత్తరపురాణము లోని వని కొన్నిశ్లోకము లుదాహరింతు రనియు వ్రాసి యాశ్లోకములను జూపి నాడను. దాతూరామసంజ్ఞ వేములవాడ కున్నట్లు జనశ్రుతి కలదని ఋజువు చేయుటయే నాపనియై యుండెను. కాని యాజనశ్రుతి సత్యమో యసత్యమో నిర్ణయించుట కవసరము కలుగలేదు. నిజముగా వేములవాడ దక్షనాటిక యై నను గాకపోయినను, నగు ననువాడుక యుండినచో భీమకవి యావాడుక నను సరించి దాతూరామనామముచే వేములవాడనే పేర్కొనియెనని యూహింప నొప్పునుగాన నట్లు వ్రాసితిని. దీనివలన సుబ్బరావుగారివాదమున కేమియు లాభము కలుగ నేరకు.

౬. ఓరుగంటికి మొదటిపేరు ఒరగల్లనియు, గణపతిదేవుడు రాతికోట కట్టించుటచే నోరుగల్లనుపేరు కలిగినదనియు నొక యవూర్వవాదము కల్పించి సుబ్బరావుగారు తమప్రథమవ్యాసములో నొకపుటకుఁ బైఁగా గ్రంథముం బెంచినారు. నారెండవవ్యాసముం దావాదమును సప్రమాణముగా ఖండించినాడను. దానికిఁ బైయుత్తరము చెప్పలేక “ఇది ప్రస్తుత వివాదమునకు సంబంధించినదికాదు. అది యోధుగల్లయినను నొరగల్లయినను మఱి యేకల్లయినను నా వాదమునకు రాగల లాభనష్టములు లేవు కావున నాచర్చ వ్యర్థము” అని వ్రాయుచున్నారు. వ్యర్థచర్చకుఁ దామేల తొడంగిరో ! అందని పండ్లుచే దన నిట్టిదే కాఁబోలు.

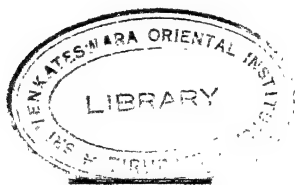
సుబ్బరావుగారి వ్యాసములో నిక ననేకాంశము లున్నవి. వాని కన్నింటికిఁ బ్రత్యుత్తరము లిచ్చుటవలనఁ గాలహాగణము తప్ప వేతొండు ప్రయోజనముండదు. కావున మానినాడ.

కొట్టెడుపట్టులం దెంత గట్టిగాఁ గొట్టినను జిట్టివివరకు నేనీవాదములో సత్యజిజ్ఞాసువునై దిగితి ననుట సత్యమనియు నాతో నెన్నాళ్లయినను వాదించుట సంతోషకార్యమే యనియు మఱి యింకను గొన్ని ప్రశంసావాక్యములు వ్రాసి “సన్నీవియమున మరల రంగమున కీడ్చుకుండుటకై బ్ర|| శ్రీ|| రామయ్య

పంతులవారిని బ్రహ్మరహస్యమున బ్రాధించుచున్నానని సుబ్బరావుగారు వ్రాసిరి. నావాదమును వదలుకొను మని సుబ్బరావుగారి తాత్పర్యమైనట్లందు వలనఁ దోచుచున్నది. ఈవాదఫల మనుభవించువాఁడను నేనుమాత్రమే యె నచో సుబ్బరావుగారంతవారు కోరినందుకుఁ జేపట్టు చేయవలసియే యుండును. కాని, వాదఫలము లో కొద్దిననుగుటచే వాదము వదలుకొనుటకు నాకధికారిము లేదు. నేను సత్యజిజ్ఞాసువునై యీ వాదములోనికి దిగితి నని యెఱుఁగికొనినందుకు సుబ్బరావుగారికి వందనము లర్పించుచున్నాఁడను. నారును సత్యజిజ్ఞాసు వులే యని నేనును దృఢముగా నమ్ముచున్నాఁడను. అభినివేశదార్థ్యభేదముచే తనో, యితరకారణములచేతనో మాయదుపుర వాదరీతులయందును గొంత భేదము కనబడవచ్చును. కొన్ని యెడల నిష్ఠురోక్తులుగూడఁ బ్రయోగింపఁబడి యుండవచ్చును. అట్టిపట్టులందు, “నహినిండా” న్యాయమును బట్టింపవలయు నని నామతము. చిట్టచివరకు నిలుచునది సత్యమేగాని వాదప్రాధి గాను. అట్టులే యగుఁగాక !

ఉద్ధయపక్షముల బలాబలములు లోకమునకు విదితము లయినవి. ఇక నీచర్చ పెంచుట యనుచిత మని నాయభిప్రాయము.

జయంతి రామయ్య.



విజయనగర సామ్రాజ్యాంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము.

(పూర్వభాగము 5వ సంపుటము 10, 11, 12 సంచికలో ముద్రితము.)

పోతనామాత్యుడు తనభాగవతమున వర్ణించిన నరకాసురసంహారమును, నాచనసోమనాథుడు వర్ణించిన నరకాసురసంహారమును, గొన్నివిషయములఁ బోలియున్నవి. విస్తృత మగుపోలికఁ జూపుపద్యములఁ గొన్నింటి నిచ్చటఁ బొందుపఱచెద.

మ. అరిఁ జూచున్ హరిఁ జూచుఁ జూచుకములం దందందమందారకే

సరమాలామకరందబిందుసలిసన్యందంబు లందంబు లై

తొరఁగం, బయ్యెదకొం గొకింత దొలఁగం దోడ్తో శరాసారమున్

దరహాసామృతపూరముం గురియుచుం దన్వంగి కేళీగతిన్.

ఉత్తరహరివంశము, ఆ. 1—162.

మ. పరుఁ జూచున్ పరుఁ జూచు నొంప నలరింపన్ రోషరాగోదయా

విరత భ్రాకుటిమందహాసములతో, వీరంబు శృంగారమున్

జరగన్గన్నులకెంపు సొంపు పరఁగం జండాశ్రుసందోహము

స్వరసాలోకవమూహము నైరవుచుం జంద్రాస్య పేలాగతిన్.

(భాగవతము, దశమస్కంధము.)

నాచనసోమనాథుని కవిత్వము స్వతోహితం బగుసాంద్రార్థ్యంబువలెఁ గాక, వనపాలకృతాలవాలకలితం బై లతాగృహరమణీయం బై నానావిధపుష్ప ఫలభరితం బై సుమనోమనోజ్ఞంబుగ నున్నది. అంగ్లేయవాఙ్మయమందు స్పెన్సరు (Spenser) కవి రచించిన ఫేయరీ క్వీన్ (Fairie queen) అనెడు గ్రంథ మన్నిచి-కవులకు మార్గదర్శకముగ నుండెను. ఆకారణమున స్పెన్సరు మహాకవి 'పోయెట్ యొకఁడు' (The poet's poet) అను గొప్పపేరు వచ్చెను. అట్లే నాచనసోమనాథుడును గవితావైభవమును విచిత్రగతుల మిగుల వెలయింపజేసి

తరువాతికవుల కాదర్శకుఁ డాయెను తత్కారణమున నీమహాకవికిని ‘కవీనాం కవిః’ అను బిరుదము ప్రాయికంబుగ నొసంగఁదగు.

ఉత్తరహరివంశమునందలి వచనభాగములు శ్లేషయమకాదిశబ్దాలంకారములతో నిబిడీకృతము లై బహుశ్లిష్టముగా నుండును. సోమనాథునివద్యశైలి కంటె వచనశైలియే యెక్కుడు కష్టముగా నున్నది. వచనభాగము తఱుచు యుద్ధవర్ణనలయందుఁ గన్పట్టును. అందలిశైలి సుశీఘ్రత మైనతురగమువలె బహుచతురగతుల నొప్పించుచున్నది. ఒకానొకచోట సమవతనఘరఘట్టనమువలె నుభయపైస్యములు సమానయాచంబున దాక్కొని మార్కొనుటయు, మఱి యొకపట్టున వల్లితగతిని యోధవీరులు మల్లయుద్ధంబునఁ జేరి యన్యోన్యవిజిగీషులై మలఁగి పెనఁగి తల్లడిల్లుటయు, వేటొక్కతావున సంచలితచమూనిచయంబులు పరిచేవనధ్యానంబులఁ బరిభావనం బొనర్చుటయు, నిట్లు సమరసంచార భేదంబుల నుచితశైలిగతిభేదంబుల నిరూపించుచు సర్వజ్ఞుఁ డగునిమ్మహాకవి శబ్దజాల పరంపరల సంగ్రామసంభ్రమనిర్ఘోషంబుల ననువదించెను. ప్రైయంశములకు దృష్టాంతముల నీక్రిందఁ జూడనగు. శ్లేషయమకాదులు :—

“మఱియుం దదాశ్రయంబు వలాహకంబునుంబోలెఁ గరకాన్పదంబై కుంజరంబునుంబోలెఁ గుంభాభిరామంబై రంగస్థలంబునుంబోలె శైలూషశత రమ్యంబై యింద్రపదంబునుంబోలె నైరావతరుచిరంబై తరుణీముఖంబునుంబోలెఁ దిలకవిరాజితంబై పరమయోగిహృదయంబునుంబోలె మోక్షనిలయంబై పారావారంబునుంబోలె నమృతోత్పాదనస్థానంబై మహాభారతంబునుంబోలె శత పర్వసనాథంబై గగనంబునుంబోలె ఋక్షగణసంకీర్ణంబై కర్ణరథంబునుంబోలె శల్యాధిష్ఠితంబై” సమగతి :—

“ఇవ్విధంబున నుభయబలంబులుం దలపడి సందడికయ్యెంబునం గదిసి కరులుగరులను దేరులుదేరులను దురంగంబులుదురంగంబులను బదాతులుపదాతులనుం దలపడి సందడికయ్యెం బయ్యె నయ్యెడఁ గత్తివాతీయమ్ములం గత్తరించి నం దుత్తుమురు లగుకత్తెళంబులును ఘనగదాఘాతంబులం జిద్రువ లయిననీన కంబులును.....” వల్లితగతి :—

“ఇట్లు మధుసూదనుం డేయసాయకంబులు గాలువలు గట్టి గట్టిమెయి మరువులు చించియు, గాయంబులు నొంచియు, మర్మంబులు గీతీయు, మహిత లంబులు దూఱియు, బ్రేవులు వెఱికియు, బెనుమూఁతల కుఱికియు, నీనకంబులు

వగిలించియు శిరంబులు నొగిలించియు, గైదువులు గఱచియుం గరవాలంబులు చఱచియు, నెత్తులు చిమ్మియు నొసళ్లు గ్రుమ్మియు, జరణంబులు తొలిచియు, జర్తంబు లొలిచియు, బాహుదండంబులు గత్తఱించియు.....'

యుద్ధవర్ణన లెంత వీరరసోద్రేకముతో బొంగి పొరలుచుండునో ప్రతి యాశ్వాసంబునఁ గానవచ్చును. తిక్కనసోమయాజితరువాత యుద్ధము వర్ణించుటలో నీకవియంతసమర్థుఁడు వేటొక్కఁడు గానరాఁడు. భయము, ఉత్సాహము, కోపము, కౌర్యము, ఆటోపము, అహంకారము, మున్నగుభావములు యోధవీరులమనంబులవలె జడువరుల మనంబులఁగూడ గజబిజయొనర్చి నమరకౌతూహలంబుఁ బెంపొందఁజేయును.

హాస్యరసము వర్ణించుటయం దీకవి కెంతనేర్పు గలదో తెలిసికొనుటకుఁ దగినయవకాశము లీగ్రంథమునఁ గానరావు. ఒకానొకచోట మాత్రము హాస్యకరుణారసమిశ్రిత మయినభావమును గడుఁజిత్రముగ నిరూపించియున్నాఁడు. డిభకుఁడు మునిగి చచ్చినతనయన్న యగుహంసునికొఱకై వెతకుచు నిల్లు విలపించెనట :—

క. ప్రేలేడువెండుక లిరుగడఁ, దూలఁగఁ దలయూఁచుఁ దొప్పుతొప్పున నోరుం
గేల నడిచికొను సెలవుల, లాలలు దొరుగంగ నన్నలా యని యొఱులున్.

క. రాలం దల యడిచికొనున్, నేలంబడి పొరలు లేచు నెత్తురు లుమియుం
గేలేబడి రివులు చూడఁగ, నాలుక వెఱికికొనుఁ జావునకుఁ దన్నుకొనున్.

ఇంక శృంగారిసకవన మీకవినోటనె వినవలెను. బొచిత్యనియమ మొకించుకయుఁ దప్పక, పేరున కైన నశ్లేలము చెంత బోక, పాత్రపోషణము కడుఁబ్రకృతముగాఁ బరిపాటించుచుఁ గ్రమక్రమోదితముగ, రసోద్ధతిఁ బ్రకటించుచుఁ దుద కుద్దేలరసాంబుధిలోఁ బాతకుల ముంచివేయును. పాత్రోచితభాషావిషయమున నూర్వశీసరకాసురసంవాదమును జూడఁడు :

క. పగవాఁడట దేవేంద్రుఁడు, మగువా ! నీ వతనికొలుపు మానిసివఱట, నిం
దగవుచెడి పిలువఁ బనుచుట, మగతనమే ? యిట్టిలంజనాటలు గలవే ?

ఉర్యశి : ఉ. లంజయ నాదు నేను విను లావున నీ వమరేంద్రుఁడెల్ల న
న్నుం జెఱవట్టి తెమ్మని వినోదము చేసితిగాక, చిత్త మె
ల్లం జెడియుండ రిత్తయొడలం జవిచేరునె? చిల్క-వోయినం
బంజర మేమిసేయు ? రసభంగమునంగతి లోన మెత్తురే ?

ఉ. నవ్వలమాటలో నిజమొ నాకములోన ననేకకన్యకల్
మవ్వపుడీగెలం దెగడుమానిను లుండంగ సంత నెన్నడో
జవ్వన మమ్ముకొన్న కడసారె ననుం గవయందలచితే
పువ్వలువేడుకేన గడివోయినవే న్ముచవంగవచ్చునే ?

సరకాసురుడు :

క. అంజెదవుగాక ననుఁ జెం, తంజేరంగనీక యెంత తఱిగిన మిరియా

లుం జొన్నలసరిపోవే ! అంజెతనములందుఁ గొమికెలన్ గెలువవలె.

సరకాసురుని మొఱుటతనమును, ఊర్వశియొక్క చాతుర్యవినితభావ గాం
భీర్యము నెంతవచుతార్కరణగా వర్ణించెనో చూడుడు.

మఱియు నిందుధరోపాఖ్యానమునందును, ఉపానిరుద్ధియమునందును, శృం
గారాభివృద్ధి న ముత్తమోత్తమకవిత్వలక్షణముల నొప్పురుచున్నది. శబ్దములమా
ధుర్యమా, భావగర్భితమగు ధ్వనియా, వర్ణనలన్నభావమా, చిత్రితరూపముల
సౌందర్యమా, రసోత్సేక మగునర్వేంద్రియరాగసమ్పద్ధియా, దేవనిఁ జూచినను
బాతకులకుఁ దనివి దీరనిశృంగారరసానుకంపన మొనఁగుచున్నవి.

మ. సహకారాధిపుఁ గొగిలించుకొని వాసంతీలతాకాంత నా

రహరిచారసగారకేసరములన్ రంజల్లుమాధ్వీకీవా

ర్లహరీస్వేదము చూపఁ బట్టపగ లేలా యింతటన్ సిగ్గు లే

దహఘోయంచుఁ దొలంగి నవ్వెఁ జెలిమీపై ముద్దరా లయ్యెడన్.

ఆ. 5 ప. 52.

ఉ. చెందొవరేకు ఫాలమునఁ జేర్చి ప్రపుల్లపయోరుహంబుచే

నందముగా బిసావళి భుజాంతరముం గదియించి యుత్పలా

మందమరీచిమేచక చమత్కృతిచారుగళోపచార యై

సుందరి యోర్తు వచ్చి హరుచూపులకున్ హరుఁ డయ్యె నయ్యెడన్.

ఆ. 5 ప. 71.

ఉ. జెందమఃమీఁదఁ జెందొవకు జెప్పర మేమియు లేదు ; చన్నులం

జిందదు ఘుర్తవారి ; చెవిఁ జేర్చినలేజిపు రించుకంతయుం

గందదు ; నాసికాగ్రమునఁ గన్నులబొప్పము లూర ; వింక నీ

సుందరిఁ గావ నేరఁడు ప్రసూనశరం డని యార్తమూర్తు లై.

ఆ. 5. ప. 184.

నాచనసోముడు, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ.

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ పూర్వోత్తరభాగయుత మగుహరివంశము నంతయుఁ దెనిగించె ననియు, నాచనసోముఁ డందలి యుత్తరభాగమును మాత్రమే తెనిగించె ననియు నిదివఱకే తెలుపఁబడినది. ఈయుభయకపులును గొంచె మించుమించుగా సమకాలికు లగుటచేతను, ఒకగ్రంథమందే వారికవితావైభవమును గనఁబఱుచుటచేతను వారిగ్రంథరచనాపద్ధతులయొక్కయుఁ గవి తాస్వరూపములయొక్కయు సామ్యభేదములను నిరూపించుట సందర్భోచితము.

హరివంశము భారతమున కనుబంధ మనియు నది తెనిగింపఁబడనిచో నాంధ్రభారతము సమగ్ర మని చెప్పట కవకాశ ముండ దనియు నాశయముతో నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ హరివంశమును సంపూర్ణముగాఁ దెనిగించి భారతామ్నాయము నాంధ్రావళికిఁ బూర్తిచేసినట్లు గాన్పించుచున్నది.

క. భారతపరాంశమని యిం, పారంగఁ జెప్పుదురు బుధులు హరివంశము నీ

వారమ్యకథఁ దెనుంగున, ధీరోత్తమ ! నిర్వహించి తెలుపుము మాకున్.

అని కృతినాయకుఁ డగుపాలయవేమారెడ్డి యెఱ్ఱాప్రెగ్గడతోఁ జెప్పెనట. కావున నాంధ్రభారతవిధానక్రమము ననుగమించి యాంధ్రజనుల కుపయోగించునటు లెఱ్ఱున హరివంశము రచియించె ననుట సర్వసమ్మతము. ఆంధ్రభారత రచన, సార్వజనీన మగుటకుఁ గారణము లారయ, మాతృకానుపర్తనము, కైలి సుగ్రాహ్యత, రసపోషణసమాచిత్యము, మున్నగునవి ముఖ్యములు. శబ్దాడంబరము, సమాసబాహుళ్యము, క్లిష్టాన్వయము, అలంకారసంభృతి, వీనిచే నైలికా తీన్యమును వహించిన సామాన్యజనులకు సంప్రీతి కలుగుటెట్లు కాన గ్రంథమంతయు నాతికతినముగాను నాతిసులభముగాను రచింపఁబడినది. అలాగుననే హరివంశమును బండితపామరులకు సమానాదరణము కలుగునట్లు వ్రాయఁబడినది.

నాచనసోముడు హరివంశముఁ బూర్తిగఁ దెనిగించి భారతామ్నాయమును సంపూర్ణముఁ గావించెడి తలంపునఁ దనగ్రంథమును బ్రారంభింపలేదు. తిక్కనసోమయాజిని, ఆయన రచించినభారతమును దనగ్రంథమునందుఁ బేర్కొనుటకు ముఖ్యకారణము కవిబ్రహ్మయందలినికీ గలగౌరవమే యని తోచుచున్నది. శంభుదాసు వ్రాసినహరివంశముఁ జూచి తానీగ్రంథము వ్రాయలేదని ప్రపంచమునకుఁ దెలుపుట వేటొకకారణము కావచ్చును.

“ఏ, గతి రచియించిరేని సమకాలమువారల మెచ్చలేకదా!”—విజయవిలాసము.

ఇక వీ రిరువురిగ్రంథములఁ గుఱించియు నించుక విచారించెదము; హరి వంశమునందలి పూర్వభాగమున శ్రీ కృష్ణునిజననము మొదలు సాందీపునియొద్ద విద్యాభ్యాసమువఱకు నీనడుమ జరిగిన బాలక్రీడలు, సాహసకృత్యములు, రాక్షస సంహారములు మున్నగునవి యభివర్ణింపఁబడినవి. ఉత్తరభాగము జరాసంధుని పరాభవముతోఁ బ్రారంభమై రుక్మిణీపరిణయము, సరకాసురవధ, పారిజాతాప హరణము, మధుకైటభహిరణ్యాక్షాదిరాక్షససాహసము, శ్రీకృష్ణుని కైలాస యాత్ర, శివకేశవసూర్యము, పాండ్రకవాసుదేవవధ, ఉషానిరుద్ధీయము, బాణాసురపరాజయము, బలిమర్దనము మొదలగుముఖ్యవిషయములతో సమాప్తి నొందెను. నాచనసోముని యుత్తరభాగము ముఖ్యముగా సరకాసురవధతోఁ ప్రారంభమైనది. జరాసంధునిపరాభూతియు, రుక్మిణీపరిణయము నొకించుకమాత్రము సూచింపఁబడినవి.

సీ. కడిమి జరాసంధగంధసంధురముఁ దద్బంధుమండలితోన పాఱఁదోలె
బలియు నాగాయతబాహు జగత్ప్రణతనయు గదాకేలిదర్ప మడఁచె
ఏకతోడ విరాటవీరభేలనమున ధీరుఁ బ్రలంబదైతేయుఁ జంపె
దెగువరాసభరూపు ధేనుకాసురుఁ బట్టి విన్నాణమున మేను విడిచివైచె
తే. నగరపరిభ్రాపయఃపూరణంబు సేయ, నీరముఖమునఁ గాళిందిఁ జీరి తెచ్చె;
మొఱసి మూఁమలోకంబులమేటి మగలు, రాయనేర్తురె యాదవరాముతోడ.

ఆ. 1 ప. 8.

క. అనుటయు నాజనమేజయ, జనపతి యిట్లనియె రుక్మి చచ్చిన మగుడం
జని యాదవనగరంబున, జనార్దనుం డేమిచేసె? సౌజన్యనిధీ! ఆ. 1 ప. 12.
మఱియుఁ పారిజాతాపహరణముం గుర్చి సూచనయును లేదు. మధుకైటభహిరణ్యాక్షాదిదుష్టరాక్షససంహారములు బొత్తిగా విషవఁబడినవి. ఈలాగున నుభయగ్రంథంబులును బరికించినచో విషయవ్యత్యాసము విశేషముగాఁ గాన్పించును. ఇందులకుఁ గారణములు గొన్ని యూహింపవచ్చును. సోముఁడే తన గ్రంథమున నిట్లు చెప్పియున్నాడు.

క. హలపాణిమహిమ చెప్పం, గలవా రెవ్వరు పురాణకథలఁ మఱియుం
దెలిసికొనుమఁ నే జెప్పక, నిలిచినచోటులు వివేకనిర్మలబుద్ధి. ఆ. 1. ప. 11.

కావున గ్రంథమునందలి కొన్ని భాగములు పరిత్యక్తము లైనవని కవినోటన తెలియుచున్నది. ఇట్లు కొన్ని భాగములను విడుచుటకు నాకు దోచినకారణము లేవన :—

1. సోముఁ డుత్తరభాగమునైనను సమగ్రముగా వ్రాయ నుద్దేశించి యుండలేదు.

2. శ్రీ కృష్ణునికృత్యములనుమాత్ర మభివర్ణింపఁదలంచి హలసాణిమహిమఁ జెప్పవడిచె.

3. శ్రీకృష్ణునికృత్యములయందును, రసపోషణసంవిధానమున కనువగు భాగములనుమాత్రమే స్వీకరించెను.

మఱియు నొకవిశేషము :—ఎఱ్ఱాపెగ్గడ హరివంశమునందు హంసడి భకులసంహారమును గుఱించి సూచనయును లేదు. నాచనసోమనాథుఁ డీకథను బ్రత్యేకముగా నొకయాశ్వాసమున విపులముగ వ్రాసినాఁడు. ఈదృగ్విధము లగుగ్రహణపరిత్యాగ భేదములను బరిశోధించినచో, సుభయగ్రంథములందును విషయవ్యత్యాసములు మెండుగఁ గన్పట్టును.

ఇంతియ కాదు. విషయమునం దెంతభేదమున్నదో, శైలియందు నంత భేదము కాన్పించుచున్నది. అంధ్రభారతము సార్వజనీనముగా వ్రాయఁబడిన ఎఱ్ఱాపెగ్గడ తనహరివంశమును రచించియుండునని తొలుదొల్లఁ జెప్పఁబడినది. అదియే నిక్కమైనచో, హరివంశమునందలిశైలి ద్రాక్షాపాకముగా నుండి, మృదు మధురరచనలతో నలరారి, సులభగ్రాహ్యముగా నుండుటకుఁ గారణము వేఱ వెదుకనక్కఱలేదు. ఎఱ్ఱనప్రణీత మగుగ్రంథ మాయన ప్రబంధమని చెప్పినను నిక్కముగఁ బురాణమే, కావునఁ బురాణశైలిని వ్రాయఁబడినది. అనఁగాఁ గించిద్భాషాజ్ఞానులకును గ్రంథముఁ జగువ నభిరుచియు గ్రహింప సౌలభ్యమును దానియందంగవలయును. లేనియెడ లాగ్రంథము పండితాస్వాదనీయమగును గాని జనావళికి రుచింపదు. సోమునిగ్రంథము మహాప్రబంధము. అది సమస్తజనులకును సుగ్రాహ్య మగునట్లు వ్రాయఁబడినది కాదు. ఉభయభాషాజ్ఞానమును బొగుగఁ గలిగినవారే దానిని గ్రహింపఁజాలుదురు. ఇతరుల కది దురాసదము. కావున మొదటినుండియుఁ గవితృపాకరీతుల సుభయకవులును వేఱువేఱుమార్గములఁ ద్రొక్కిరి.

నరకాసురుడు జేవలొకం శాక్రమించి యూర్వశిని దామించి యామెతో
జల్పిననంభావము నుభయగ్రంథములం బాడుచు.

ఎఱ్ఱాపైగడ హరివంశము.

మ. నరుణుం దోలితి, నర్థపుం జదిపితి, వైవస్వతుఁ గెల్పితి
హరిఁ బోఁజోపితి నేన యీశ్వరసేవ సర్వామర్తసిద్ధిరగా
సురగంధర్వవియచ్చరాదులకు మెచ్చుల్పితి నీవింక న
న్నరవిందానన ! నలరెంపుము మనోజానీకసంక్రీడలగా.

చ. అనుటయు నమ్మగాఁగ్గి యిదియట్టిద ; యంతటివాఁడ వైన నీ
పెను పనడే తలంప రిపుభేదన ! సంయమికోటి భక్తితో
నిను నిఖిలాధ్వరంబులను నిత్యనమర్చితుఁ జేసిరేని నే
నును ముదమొప్పుఁ గైకొని వినూత్నవిహారసాధ్విఁ దేల్చెదగా.

ఇ. పైఱ్ఱన రెండుపద్యములఁ గృతముగా ముగించెను. దీనినే నాచనసోముఁ డిరు
పదియేడుపద్యముల నెంతరసవంతముగఁ బెంచి వ్రాసెనో గ్రంథముఁ జదివిన
దెలియఁగలదు.

ఉ. ఊర్వశిఁ దోడితెమ్మనుచు నొక్కనిఁ బంపఁ బదులఁడు పాటి సా
పర్వణసాధవీధులయుపాంతములం దిరుగంగ సంతకుం
బూర్వసరేశ్వరుండు సురపుంగవుగద్దియమీఁద నుండి గం
ధర్వులపాట వించుఁ బ్రమదంబునఁ బొందుచు నున్నయత్తజీక

* * * *

ఉ. తోరపుఁజన్నుదోయిపయి దొంగలితెప్పల దాఁచి చూపు నీ
హారము లేనిఁ గ్రొమ్మెఱుఁగులై నిలువం గొలు వల్లఁ జొచ్చి య
చ్చేరువకంబముం గదిసి చిత్తరువో కరువో యనంగ గం
ఢాపుబాష్టువోలె నచటం గద లించుక లేకయుండఁగఁ.

ఉ. అలలితాంగిఁ జూచి నరకాసురుఁ డిట్లను బాకతానను
దాలములో ననుం గదిసి యంతకపాశికుబేరయుక్తుఁ డై
తోలుపులంబడఁగ సతులతోడనె డాగిరి దైత్యభీతు లై
పోలదొలంగి తేమిటికిఁ బొత్తులదానపు నీవు తోయ్యలీ.

* * * *

చ. అవు నిది నోలు వాసవుడు నంతకుడు వరుణుడు ఔర్యశీ
 భవసఖుఁడు బ్రతాపమునఁ దత్పద మేలేదరంచు నిట్టినే
 నవహితయాగభాగము లహంకృతి మైఁ గొనకున్న, నూర్వశీ!
 కవకవనవ్వరే త్రిదశకాంతలు వింతలు నేయునాపని.

మఱి యొకదృష్టాంతము!

శ్రీకృష్ణుని కైలాసయాత్రసందర్భమున శివకేశవు లిద్దఱు సేకత్ర ఉపవిష్టులై
 యొకరినొకరు ప్రస్తుతించికొని నిజైక్యమును బోధించునపు డటఁ జేరిన నిలిప
 గణములు వారినిద్దఱఁ గొనియాడిరట. ఆభాగమునంతయు రెండుగ్రంథములఁ
 జదివించుచిన నుభయకవులయొక్కయుఁ గవితాధోరణులు వ్యక్తపడఁగలవు.

సోమనాథుడు 'సాహిత్యరసపోషణసంవిధాన' మందెంతమిన్న యగుకవి
 యో విదితమగును.

సీ. అభ్రాంతకం బైనయాలసోతు నితండుత్రుంచినాఁ డీతండు పెంచినాఁడు,

* * * *

రజతగిరిమీఁద హరిహరారాధనంబు.

సీ. సారసంబున లేవ నీరసంబునఁ జావఁ బద్మాననుడు వీరిపాలఁగనియె

* * * *

హరిహరాత్మ నెఱింగితి మనిరి సురులు.

(నాచనసోమనాథుడు).

సీ. యజ్ఞరక్షకుఁడును యజ్ఞవిధ్వంసియు నేలోకనుతులఁ బెంపారువారు

కందర్పజనకుండు గందర్పదర్శకదమనుండు నై లీలఁ దనరువారు

* * * *

* * * *

నెవుడుఁ గరుణతో వరదు లయ్యెదరుమాకు.

(ఎఱ్ఱాప్రగడ).

ఎఱ్ఱనరచన యీవిషయమునఁ గొంత నీరసముగా నున్నది. శివకేశవు లిద్దఱు
 నొకచోట సమాసీను లై దేవసంఘంబులును మునిబృందంబులు సచ్చైరువొంది
 వినుచుండఁ దమయదైవ్యతభావమును దిగంతవిశ్రుతనినాదముగా నుద్ఘోషింపఁ
 దత్పరీకృతస్వారస్యమును సముచితరసోదయముగ నభివర్ణింపమి కవితాప్రాధిమ
 కొకింత న్యూనత గల్గించుటగాదే!

వే తొకదృష్టాంతము :—

ఇందుధరోపాఖ్యానమును, ఉమానిరుద్ధీయము నుభయగ్రంథములయందును జదివి చూడుడు; సోమనాథునికవిత్యము సన్నితోముఖముగ నెఱ్ఱాఁచె గడకవితకంటె రసపుష్టియందును, శబ్దచమత్కృత్యయందును, భావభావనావికసనమునందును నెంత ప్రౌఢతరముగా నున్నదో విస్పష్టమగును. తారతమ్యనిరూపకము లగురెండువద్యములమాత్ర మిట నుద్ధరించెదను :—

సీ. తొలితకస్తూరికము లగుకుచముల క్రేవల నఖపదశ్రీలు మెఱయ

విస్తృతాంజనచారువిభవంబు లగునేత్రముల దట్టకెంపులేముల భజింప
గళితతాంబూలరాగము లగుబింబాధరముల దంతక్షతరచన బెరయ
నాక్షిప్తలికంబు లగుపాలముల నార్ద్రలంబంబు లగుకుంతలములు పొదువ
సన్నవలిపంపుటారులు జఘనములును, నంట నారులు జగియెక్కియసకుకొను
సందు నెత్తురుకాంతి నిండార నంబు, నేక మభినవద్యుతిఁ జేసె జెలువగమికి.

ఎఱ్ఱన. ఉ. హ. ఆ. 7.

సీ. అరుణారవిందంబు లని మ్రొక్కెనోకాని చిగురుటాకుల నింత చేరరావు
పులిసంబు లని చాల బుజ్జగించెనోకాని మరుచక్రముల నింత మరిగిరావు
చక్రవాకము లని సవరించెనోకాని కరికుంభముల నింత గదియరావు
గండుమీలని చాల గారవించెనోకాని వూపుఁదూపుల నింత పొందిరావు

తే. తరంగలాత్యీయధనములదాయలైనచరణములు నితంబములును జన్నుగవలుఁ
గన్నుగవలుఁ దోతేర శృంగారజలధి, తరంగ లింతులు పైకొన్నదలఁకినట్లు.
ఈలాగున నుభయగ్రంథంబులయందును నేభాగములు సరిపోల్చిచూచినను సోమనాథునికవిత్య మెఱ్ఱనార్యునిదానికంటె రసవత్తరముగను ప్రౌఢతరముగ నున్నదని చెప్పట కొకించుకయును సందేహము కలుగలేదు. ఇట్లు సోమనాథునికవిత్యమును భూషించుట యెఱ్ఱనార్యునికబ్బమును నిరసించుటగాఁ గవి తాభిమానులూహింపఁదగదు. గ్రంథవిమర్శనమందు యథార్థగుణనిరూపణము చేయక తప్పదు. హెచ్చుతగ్గులు నిర్ణయింపకతీరదు. కవితాభిమానమే గాని కేవలము కవీశ్వరాభిమాన మనుచితము, సక్రమము.

ఇంతవఱకు గ్రంథముల రెంటినిమాత్రమే విమర్శించి శయ్యాధోరణులయందలి తారతమ్యముల నిరూపించితిని. ఇంక నిరువురుకవుల ప్రత్యేకకవితా లక్షణముల గుర్తింపఁగడంగెద. ఈవిషయము కొంతమట్టు కప్రస్తుత మైనను,

అంధ్రముహూకపులకవి తాలక్షణనిర్ణయములయందు దింకను, నిశ్చితాభిప్రాయములు లేకపోవుటయు, బలువురు పలువిధముల సూహించుటయు, వాదప్రతివాదములకు విశేషముగ నవకాశముండుటయు, నిత్యాదికారణములచేత, సమహూకపులకవత్సము లేయేవిషయములలో నేయేలాగున నున్నవో చర్చింపనమకట్టితిని. పాఠకు లీయభ్యంతరప్రసంగమును తమింతురుగాక.

కాళిదాసు, భవభూతి, భారవి మొదలగుసంస్కృతముహూకవిశ్వరుల కవనభోరణులసామ్యభేదములు విస్తృతముగాను సమగ్రముగాను దెలియవచ్చుచున్నవి. కాళిదాసుకవిత్వమిదమిత్థమనియు, భవభూతికవిత్వమిదమిత్థమనియు, నిర్ణయించి కాళిదా సీయీవిషయముల నెక్కుడైనచో, భవభూతి యీయీ విషయముల మిన్నయని నిర్వచించబడినది. అటువంటినిర్వచనము తెలుగుకవి శ్వరుల గుఱించి యింకను జేయవలసియున్నది. విశేష మగుపిమర్చనయు, జర్పయు, జరగినగాని వారివారికవితాప్రకృతి నిరుక్తికాజాలదు. కావున సందర్భవశ్యకత నతిక్రమించియైనను, పైనుద్దేశించినవిషయమును జర్చింపఁబూనితిని.

ఎత్తొప్రెగ్గడహరివంశమేగాక మఱి కొన్నిగ్రంథములఁగూడ రచియించెను. అందు భారతమందలి యారణ్యపర్వశేషము, రామాయణము, నృసింహపురాణము, మున్నగునవిముఖ్యములు. నాచనసోమనాథుఁడును, వసంతసేన, యిత్యాది మఱికొన్నిగ్రంథములు వ్రాసినటులు గాన్పించుచున్నది. కాని వసంతసేన యందుఁ గొన్నిపద్యములుతక్క, ఇతరగ్రంథము లేవియు నింకను లభింపలేదు. లభ్యము లైనవఱకు, వీరిరువురిగ్రంథములు చదువఁగా, వీరి కవితలయందుఁ గొన్నివిస్తృతము లైనలక్షణములు గాన్పించుచున్నవి.

అంధ్రసాహిత్యపరిషత్తుత్రికనాల్గవసంపుటము 9, 10, 11, సంచికలలో బ్ర|| శ్రీ|| రా|| అనంతకృష్ణకర్మగారు, ఎత్తొప్రెగ్గడ, సోమనాథులకవిత్వములను సరిచూచి తారతమ్యముల నిర్ణయించిరి. సోమనాథునికవిత్వముకంటె, నెత్తొప్రెగ్గడకవిత్వ మెక్కుడు ప్రశస్తముగా నున్నదనియు గావున సోమనాథునికి నెత్తొప్రెగ్గడకంటె దక్కువస్థాన మీయఁదగిన దనియు వారిసిద్ధాంతము. “లోకోభిన్నురుచిః” అనునట్లు వారి కట్టియభిప్రాయ ముండుట సమంజసమే కాని వారు సిద్ధాంతీకరించుటలో గొన్ని పొరపాట్లున్నవని నాయభిప్రాయము. ఆయన వ్రాసిన వ్యాసమును జాలవఱకు ఖండించుట కవకాశమున్నను, సుదీర్ఘ మగువ్యాసమునకు దీర్ఘతర మగుప్రత్యుత్తర మిచ్చుట కనుపగుసందర్భ మిది కాదని విరమించెద.

కవిత్రయమువారును, నాచనసోముడును, నుత్తమకవీశ్వరులని చెప్పుట కష్టమును సందేహింపదు. కాని వారికంటె వీరెక్కువా? వీరికంటె వారెక్కువా యనువాదప్రతివాదములఁ జేయుటయందుఁ గొంత పూర్వాభోచన కావలసియున్నది. అదేదన, నొకానొకకవీశ్వరుఁ డుత్తమకవి యనిప్రసిద్ధినిొంగుట కాయన యందేదో మహత్తర మగువిశేష ముండినఁగాని యట్టిలోకప్రసిద్ధి గానేరదని తెలిసికొనుటయే. అటువంటి ప్రసిద్ధికిఁ గారణము తెల్పియుని నిర్ణయింపఁదగు. కావున మహాకవీశ్వరు లని యాంధ్రప్రపంచమున వేనోళ్లఁ జాటఁబడిన ఈమహా నీయుల కవిత్వములయం దనన్యసామాన్యప్రాశస్త్య మెద్దియో తెలిసికొనఁ గోగుట కర్తవ్యము; ఏవిషయములయం దెవరేవ రగ్రగణ్యులు, ఒకానొకవిషయమునం దొకరికంటె మఱియొక రధికులా? కారా? యనుసమాలోకనకుతూ హలమున విమర్శించు టుచితము. ఈసమగ్రసవిమర్శదృష్టిని, బ్రస్తుత మెఱ్ఱా ప్రెగడసోమనాథుఁఁగూర్చి మాత్రము చెప్పుఁబూనెదను. ఏతద్గ్రంథావకాశము నుబట్టి, విపులదృష్టాంతము లీయక నాయభిప్రాయములనుమాత్రము సంతక్షేపముగ నిచట వ్రాసెదను. సోదాహరణ మగువిపులవిచారణ స్థలాంతరమునఁ జేయఁదగు.

ఉభయకవులయందలి సమానగుణములఁ గనుఁగొని తరువాత భేదముల నిర్దేశించుట కార్యక్రమము.

i. ధారాశుద్ధియం దుభయులు నొకరికొకరు తీసిపోరు. వారి కవితా ప్రవాహ మనర్గళము, అతివేగము, అయత్నోపలభ్యము, విచ్ఛికవిహార సంపన్నము.

ii. ఉభయభాషాపాండిత్యం దుభయులు సమానగౌరవముఁ బొంద నర్హులు.

iii. భావభావనాప్రపంచమునం దిరువురు స్వైరవిహారధీరులు.

iv. కావ్యలక్షణసంప్రదాయేత్యాది వైదగ్ధ్యమునం దిద్దఱుఁ దులఁదూఁగుదురు.

v. మఱియుఁ బురాణోపాసకధాపారగత్వమున నిరువురకు హేచ్ఛుత గ్గులు నిర్ణయింపఁబూనుట శకవిమాణాన్వేషణము.

vi ఇంతియగాక, ఉభయులు సమాననైష్ఠికసదాచారసంపన్నులు.

వేదవేదాంగవిశారదులు, సంతతిభగవద్భక్తి పరాయణులు నై, వారాశ్రయించిన యాస్థానముల, సమానగౌరవాతిశయములఁ బొందియుండిరి.

సమకాలికులై యుండి యిన్ని విషయముల సమానలక్షణములు గల పీఠిరువునికి సన్మోహ్యపిఞ్జగీషయుండుట యసాన్వభావికమా? ఆశ్చర్యజనకమా? కావుననే యొకే గ్రంథము నుభయు లాంధ్రీకరింప నుద్యోగించుట చేకూరినది.

ఇంతదనుక వారిజ్ఞానవిజ్ఞానపరికరసమృద్ధిని విడదీసి ప్రత్యేకముగాఁ జూచి, వారొండొరులకుఁ దీసిపోరని నిర్ణయించితిమి. ఇట్లుపైని వారీపరికరనికరము నెట్లు కవిత్వమునందు వినయోగించిరో, వినియోగింపఁగలిగిరో, చూతము.

ఈకవిపుంగవుల కిద్దఱకుఁ గలభేదము, కర్ణార్జునులకువలె, సాధనసామగ్రియొక్క ప్రయోగసంసిద్ధియంతఁ బ్రాయికముగ నున్నదని నాయభిప్రాయము. సామర్థ్యమునందు హెచ్చుతగ్గులు లేవు. మేధాశక్తియందు ఒంతుగొంతులు లేవు. కాని సద్యసూస్ఫుర్తియు, పర్యాలోకనచతురతయుఁ గొంతవఱకు వేత్రయున్నవి. వీరిద్దఱియందలి తారతమ్యము నిర్ణయించుట కిదియే ముఖ్యాంశమని నాకుఁ బొడకట్టినది.

ఉభయకవులు కవితాశైలియందు వేఱువేఱుమార్గములఁ ద్రొక్కిననంగతి యెల్లరకు విశదమే. ఎఱ్ఱాపెగడశైలి యెక్కుడుమృదువైనదియుఁ గోమలమైనదియు, నై యున్నది. ఆయన సామాన్యముగా వాడినశబ్దములు గీర్వాణమునందయినను, ఆంధ్రీమునందయినను, సరళమైనవియు, సుస్వనయుతమైనవియుగా నున్నవి. మృదులపదసంవిధానము, సహజకవితాధారతోఁ గలసి గగనకల్లోలినికలస్వనమువలె వీనులకు విందొనరించుచుండును. ఇంక సోమనాథుని శైలియున్ననో యనేకవిధములఁ బరుగిడును. ఒకప్పుడు మృదుమధురశబ్దములతో వీనులకు, వేణుగానమువలె నుండును. మఱి యొకప్పుడు దీర్ఘమగు సమాసములతో నుద్దండమారుతమువలె నుద్ధోషించును. ఇంకొకప్పుడు సప్తతంత్రీసమ్మేళము రీతిని స్వరమాలికలతో మైమఱివుఁ బుట్టించును. ఈలాగున నే సందర్భంబునకుఁ దగిన ట్లాసందర్భమున, నుచితగతుల నాశైలి మార్పుచునుండును. ఈయనశబ్దజాలమునం దెక్కువపటుత్వమును, జీవమును, జవమును, నున్నట్లు

తీనిఁ బ్రవాహవేగమున మోరలుచుండును. గురుతరభావము లనువదించుటకు గురుతరశబ్దములేగాని పేలవమగుపదములు వాడఁబడియుండలేదు.

ii. పదగుంభనమందు శేదమున్నటులు, ఛందోవృత్తసంగ్రహణమందును శేదము గాన్పించుచున్నది. సోమనాథుడు దళుచుగా నుత్పలచంపకమాలలను, నీనములనుమాత్రమే వాడెను. కందములు, గీతములు సంతకంపై సక్యత్తుగాఁ గానఁబడును. శార్దూలము లరుదు. తదితరములు నామావశిష్టములు. ఈ లాగున మాలావృత్తముల నెక్కుడుగా నుపయోగించుటకుఁ గారణమేమన నాయన రసాద్ధతికిఁ దగినశబ్దజాలమును గూర్చినట్లే ఛందస్సహాయమునుగూడఁ గైకొనెను. కావున రసప్రవాహముతో నమానముగ, శబ్దవృత్తప్రవాహము పరుగిడుచు, రసవికాసము వినుచుండింపజేయును. భవభూతి, మురారి, మిల్టన్, టెనిసను మొదలగుకవులను జదివినవారి కిది క్రొత్తవిషయము కాదు. ఎల్లాప్రెగ్గడ యీసాధనసంపత్తి సంత చతురతగా వాడి యుండలేదు. ఉభయులయందును రసము నై సర్గికమైనను, దానిని బోషించుటయందు సోమనాథుఁ డెక్కుడు నేర్పుఁ జూపినాఁడు.

iii. భావప్రకటనమునందు శంభుదాసుఁడు కేవలము నై సర్గికసారశ్యమునే యనుగమించెను. సామాన్యమనుజుఁ డేవిషయమునైన నెట్లుఁహించునో, సాధారణముగ నాయన యాలాగుననే భావముల నిర్వ్యక్తముగాను, నిదానముగాను నూహించును. అనఁగా నాయన స్వభావముచే నుండర మగుబంగారమును సామాన్యముగ నాస్థితియందే యుంచివాడును. ఇక సోమనాథుఁ డన్న నో, యానై సర్గికనువర్ణమునకు మఱింత తథుకుబెఱుకులు గలుగునట్లు సగిషీపనిఁ జేయును. అనఁగా సహజనువర్ణముఁబోలు తననై సర్గికభావమునకు సాహిత్య పోషణ మనెడి మొకసగిషీపనిఁ జేసియున్నాఁడు. కావున నాయన చిత్రించిన భావములు కేవలనివర్ణజన్యములయినను, గొంతచాతుర్యవిలక్షితములై యున్నవి. సహజసౌందర్యవతి యగుమానిని నవరత్న భూషితరాలయినఁ దప్పేమి ? ఈకారణమున నెఱ్ఱొప్రెగడయందలిభావవిలసనము, సోమనాథునియందలి దానివలెఁ దటాలున మననునందు గోచరింపదు. కవిత్వ మొకకళయైనచో, నై సర్గికభావమునకుఁ (Nature) దగినరసపోషణనంవిధానముఁ (art) జేయుట యొప్పేగాని తప్పగాదు. అట్టి సంవిధానమందగ్రగణ్యుఁడుగావుననే, సోమనాథునికి 'సాహిత్య రసపోషణనంవిధానచక్రవర్తి' అని లిరుదము నిలిచియున్నది.

మాటియు, వర్ణనలవిషయమున సుభయకవులు పెరి తెలుగుకవులవలెనే అనావశ్యకదైర్ఘ్యదోషమున కవకాశ మిచ్చియున్నారు. చిన్నచిన్నవర్ణనలు స్వభావోక్తములయి మనోహరముగ నున్నను, దీర్ఘవర్ణనలు కొంతదనుకభాషైక చాతుర్యమునుమాత్రమే చూపుచున్నవి.

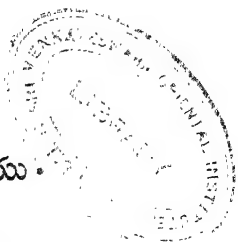
ఈసందర్భముల నన్నిటినిజూడఁ గేవలము సరసకవితారచనయందు సోమనాథుఁ డెట్టాప్రగడకంటె నెక్కుడు ప్రౌఢత్వమును, రసికత్వమును గనఁబఱిచెనని చెప్ప నొప్పుఁగాని శంభుదాసుఁ డాంధ్రీవాఙ్మయమున కెక్కుడుగ్రంథముల నిచ్చి యెక్కువయుపకారమును జేసినాఁడు. గ్రంథబాహుళ్యమునందుఁ దిక్కనవలె శంభుదా సగ్రగఃప్యైడైనను, గేవల కవితాప్రకృతియందు సోమనాథుఁ డెట్టనకంటె మిన్న యని తలంచెద. యాథార్థ్యము నాంధ్రీకవితాభిజ్ఞులు నిర్ణయింతురుగాక !

నాచనసోమనాథుఁడు కన్నడభాషయందుఁ గొన్నియుద్గ్రంథముల రచియించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కన్నడగ్రంథము లాంధ్రీవాఙ్మయమునఁ జేరవుగావున, నిచ్చట వానితో నేమియుఁ బ్రసక్తిలేదు.

పేకుమళ్ల అచ్యుతరావు.

శ్రీకృష్ణ

శివరాత్రిమాహాత్మ్యము.



తృతీయాశ్వాసము.

- క. శ్రీదోరంతర వేద, ప్రోదితభాషావిశేషభాసురిక్తి
శ్రీదార్ధ్య వివిధపూజా, మోదితగిరిదుహితృకాంత! మువ్వుయశాంతా! 1
- వ. అక్కభకుండు శౌనకాదీమహామునుల కిట్లనియె నట్లు తల్లిదండ్రుల నూరా
ర్చి వెడలి సుకుమారుండు నిజాంతర్గతంబున. 2
- గీ. పోయె నుపదేశకాలంబు పూర్వముననె, కడచె ధైర్యంబు జతరవిశాంతమయ్యె
శీలసంపత్తి యింక నేమిసేయువాడ, భామినీనక్తి మన్మథుబాటి బడితి. 3
- ఉ. పంతం బోడదు ధర్మముం దగవునుం బాడిం గులంబు నివీచా
రింతు నేవదపురాణశాస్త్రమతపారీణుండఁ గానెట్లు క
ల్పాంతద్వాదశభానుమత్కిరణదాహక్రూరకామవ్యథా
సంతాపజ్వరవేదనాభరమునం జాకుంట సిద్ధించినన్. 4
- సీ. చాండాలుతోఁబుల్లశత్రుంబు గైకొను బ్రహ్మహత్య యొనర్చి బ్రాహ్మణుండు
క్రిమియై పతంగమై కీటమై జన్మించు నానవం బాని భూమిసుకుండు
క్రవ్యాదసత్త్వసర్గమున సుద్భవమందు విప్రుఁ డాచార్యునివెలఁదిఁ గవిసి
శ్యామచారుండు పిశాచమా బాడబుం డన్యనివిత్తంబు నవహరించి
యయిన నేమిగా వింటిలో నన్నిటికిని, సుఖము దుఃఖంబుఁ జర్చించిచూచినప్పు
డెల్లసంసారులకఁగుందు హెచ్చు....., లేకయుండుటగందుమోలేదో జగతి.
- గీ. వామదేవుండు శుకుండుఁ గేవలము దక్క, ముక్తులెవ్వరు వింటిమే ముజ్జగమున.
జంతువుల కెల్ల సరియ సంసారయాత్ర, విధినిపేధంబులకుఁ జొవ్వ వెదకనేల.
- ఉ. ఆతంకంబున కేమికారణము బ్రాహ్మ్యం బింతయుం జూచి యే
తాతల్లట్టినచెరువులే శ్రుతులు బోధప్రక్రియల్ స్వల్పమే

- చేతోజాతు నుపాశ్రయించెదఁ బరశ్రీల నివసించెదన్
మాతంగీవరమేశ్వరిం గొలిచెద న్నద్యంబు నేవించెదన్. 7
- గీ. అష్టమావతారంబున నాదిపురుషుఁ, డమృతమిడు విశ్వకర్త యనాదినిధనుఁ
డర్జునుండును దాను నేకాంతగోష్ఠి, విశ్వమును నెఱుంగఁమొ..... 8
- మ. బహువేదాంతమతానుసాధితమహాబ్రహ్మణీయం చాడుదుర్
మహిమోహంధులు గొంద తేని యటె బ్రహ్మం జెట్లు వా రెట్టిరో
యహహా బ్రహ్మము వారయే నులుకళయ్యం ద్రెల్లి నిద్రింతురో
జహదుత్సర్గముగాఁగఁ జేయుదురో విష్ణుమూత్రనిర్దోక్షమున్. 9
- సీ. కల్పద్రుమంబుతోఁ గామధేనువుతోడ నమృతాభీనవతార మయ్యె నెద్ది
బృందారవనమధ్యమందారతరులలో హలపాణి కెద్ది ప్రత్యక్ష మయ్యెఁ
ద్రిపురాంతకుని యర్ధదేహంబునకు నెద్ది మదనసంపుల్లసంపత్తి యయ్యె
నవసుధాయాపమై పవనభుగ్భవనాధిపతి కెద్ది ప్రాణంబుప్రాణ మయ్యె
నట్టి భవభేషజము నానవామృతంబుఁ, గన్నఁగానకశపియించెఁగాక యొకఁడు
తత్సమానము లగుపదార్థములు గలవె, భూతభావిభవతాళాలముల ధరిత్రి.
- వ. అని. 11
- సీ. కర్పూరరజములోఁ గలిపి కేతకీధూళి నఖిలాంగకముల నభ్యంగమాడి
జలజనాళితంతుసందానితములైన యజ్ఞోపవీతంబు లఱుతఁదాల్చి
వారాంగనాస్తవహారవిభూషల నక్షమాల్యముగఁ జే నలవరించి
కస్తూరికామిశ్రగంధసారంబున నలికంబునఁ ద్రిపుండ్ర మనువుపఱచి
చంద్రికావేళఁ బరిపాండుసాధవీధి, శక్తిబూజించి దేవీప్రసాదమధువు
వుచ్చుకొనివిప్రుడాకంఠపూరితముగ, వెలఁదులునుదానునవ్వడువినిమయముల.
- క. వనితల కంగప్రత్య, శనమక్షివిఘ్నార్ణవంబు లజ్ఞావిగమం
బనవస్థితి మధుమానం, బునకు సురతమునకు సదృశములు వక్రంబుల్. 12
- గీ. త్రినేత్రకాస్వాదభవమదోద్రేకలహరి, ధరణిదేవుఁ డాయోజ మత్తానహించి
యారణాలుపతింపంగ నాలకించి, శంబరారాతి రతిచేయి చఱచి నవ్వు. 14
- సీ. ఇంటనున్నాడో వాఁ డెచ్చోటనున్నాడోయెంటియో యెందతే నున్నవారొ
మిన్నకున్నాడో యేమేఁబలుకుచున్నాడో నిద్రించినాడో కన్దెఱచినాడో
యాడుచునున్నాడో.....గర్వించియున్నాడో శోకించినాడో
.....యుత్సేకించి యుల్లాసించినాడో కలంగినాడో

యుత్సవ మొ వైభవమొ లేమియోకలిమియొ
పగలొ రాత్రియొ యెఱుంగ జా బ్రాహ్మఃబండు
నవమధూక ప్రసూనసంభవపుమధువు
దలము దప్పంగఁద్రావి మత్తా వహించి.

15

క. సుకుమారుఁ డిట్లు నానా, ప్రకరంబుల వీటిలోనఁ బడుచై తిరుగన్
నకలజనులు మొఱివెట్టిరి, యొక నాఁ డత్యాగ్రహమున నున్నీశునభన్.

16

క. దేవరప్రతినిధిఁగా నం, సేవితుము యజ్ఞదత్తు సిద్ధమ యతనిన్
భావించుము తత్తనయుని, యావనంప్రాప్తి లేనియటమున్నెల్లన్.

17

వ. అవధరింపుము సుకుమారనామధేయుఁ డైనమంత్రినందనుండు సౌందర్య
వంతుండును గామశౌత్రుకళావిధిజ్ఞుండును నై జారచోరవిటభూర్తవర్గంబులం
గూడి వేషకకాండై పుణ్యస్త్రీలయిలువరునఁ జెఱుచుచున్నవాఁ డతని
వారింపను నారీజనంబుల శిక్షింపను సమర్థులము గాక యున్నార మద్దురా
త్ముని న్యాయసదృశం బైనదండంబువలన దండించునది యని విన్నవించిన
మహిపాలుం డతని రప్పించి వాగ్దండనంబున దండించి పురంబును దేశంబును
వెడల నడిపించిన రాజావమానితుండై యప్పాపి కీటదేశంబునకుంబోయి యం
దుఁ గొన్నిదినంబులుండి హూణమండలంబునకు నేతెంచువాఁడు కాంతార
మధ్యంబున నతిక్షుత్పిపాసాపరవశుండై తనలో నిట్లని వితర్కించుచుండె. 18

ఉ. ఆరుణగభ స్తిబింబ ముదయాద్రిపయిం గనుపట్ట గిన్నెలోఁ
బెరుంగును వంటకంబు వడపిందెలునుం గుడువంగఁజెట్టు ని
ర్భరకరుణాధురీణ యగుప్రాణముప్రాణము తల్లి యున్నదే
హరహర యెవ్వ రింకఁ గడుపారసి పెట్టెద రీప్సితాన్నముల్.

19

వ. అని తనలోనం దలపోయుచుం జనిచని ముందట.

20

సీ. స్ఫటికరత్నగృహంబు సర్వసహకాంత కభిధాంతరంబు దుగ్ధాంబునిధికి
మణిదర్పణము నభోమణిమార్గలక్ష్మీకిఁ జంద్రాతపమునకు జన్మభూమి
యధేందుమకుటాట్టహాసంబునకు జోడు పౌలస్త్యగిరికి సబ్రహ్మచారి
ప్రతిబింబమభిముప్రభుహరణమునకు ననుగూఁజిట్టము శారదాభిములకుఁ
గమశతిమినక్రవిక్రమక్రమపిహార, చటులతరవీచికాఘటానమదయాధ
హంసకులసన్నిదాదసంవ్యాప్తదిగ్వి, భాగ మిఱ్ఱించె నతఁడు తదాగ మెదుర

- మ. వసుధానిర్జరుడు నృహాసరసిలో వార్షీచులం దేతఁ ద్రా
వె నుధానన్ని భమైనవారిఁ దటపృథ్వీజావళిచ్ఛాయలో
వసియించెన్ లహరీసమీరముల నధ్వశ్రాంతి పోకారినె
స్థినకాండంబులు మేనఁగూర్చెఁ జలువ ల్నిర్మోకసంకాశమూల్. 22
- క. వరశీకరార్ద్రపుష్కర, కరుణై యాతండు గంధకరిరాజుక్రియం
బరిషేకాంతరమునఁ దా, నరసిరుహాకరము వెడలి చాలఁగ నొప్పెన్. 23
- సీ. వైదుర్యమణిశిలాస్వచ్ఛోదకముగానఁ గాతుకం బొనరించెఁ గన్నుఁగవకు
శిశిరసంస్పర్శపీచీమారుతముగాన నంగకంబులకు నిం పావహించెఁ
గమలకేసరరేణుగంధోల్బణముగాన ఘ్రాణేంద్రియమునకుఁ బ్రమద మొసఁగె
గలహంసకులకలకలకలాయనముగా శ్రుతిసంపుటములకు సుఖమునిచ్చె
.....నలింబునమ్మోదముననుజేసె, నాలుకకునవ్వుడవనిబృందారకునకు
పైకతారూఢజలమానుషీకదంబ, కాంక్షితార్గమయూఖంబు కమలవనము.
- క. కొలనిదరివటము నీడన్, శిలతల్పమునందుఁ గొంతనేపు శయించెం
జెలువ మగువలిపెనుప్పటి, తలగడఁగాఁ జేసి సచివతనయుం డలఁతన్. 25
- గీ. బహుళపక్షిపాకదంబములలోనఁ, బ్రభవ మొందినయంధకారంబువోని
కొలనిదరికాననంబులోఁ గొంతప్రొద్దు, నలపువాయంగ నిద్రించె యాజ్ఞదత్తి.
- గీ. డప్పిడిఱంగమధురకాండంబుఁ గ్రోలి, కడుపునిండంగఁ దూఁడుఁ దీగలుభుజించి
యెండవాలారునందాఁక నిండుకొలని, తీరమున మఱిసేద నిద్రించె నతఁడు.
- చ. అపుడు విలంబమాన మయి యంబరకోణతటాంతరంబునం
దపనునిమండలంబు బెడిదం బగువేడిమి నొయ్య విడ్కొనెం
గవిలములై మయూఖములు కార్తికమాసకలాపపింఛమై
త్రపునల తాళలాటునముదాయముచాయఁ దిరస్కరింపఁగన్. 28
- గీ. అంతలో నిద్రమేల్కొంచి యవనినురుడు, జగమిపాబుద్ధి నీక్షించె జిత్రభాను
నభినవోన్మేషకుటిలజహ్లాప్రకార, లోలతారక కేక రాలోకనమున. 29
- శా. కాంతారాంతరభూమిచెంత శబరగ్రామంబు పద్మాకర
ప్రాంతక్షోణితలంబునం గలుగ సంభావించె విప్రుం డెదన్
దంతిస్కంధకపోలకుంభవలదాక్రూరకాశేయకీ
సంతానస్ఫుటకంతఃస్ఫురతరద్రాఘిష్ఠనాదంబులన్. 30

సీ. ఆదికాలమున మాయావిలాసిని యైనమురదై తృదమనునిమూర్తివోలె
ధరణీతలంబునఁ జరియింపనేర్చిన పురుహవాజమణిశలాపుత్రివోలె
గామినీరూపంబుఁ గైకొన్నశంబరాతాకాలాయసాస్త్రంబువోలె
వేడ్కకై మానుషీవిగ్రహంబు ధరించి విహరించుతోలుకారువేళవోలె
సంధతామిద్రమునునడిద్యయునుబోలె. భవనమోహనరూపవైభవములొలయ
లీల నేతెంచె నొక్కచండాలకన్యకొలనఁజెలుబఁతిపసుపాడఁ జెలియుఁ దాను.

శా. ఆచండాలకులప్రసూత యగుకన్యం గన్యకారత్నముం
జూచె ద్దప్తుల యాజ్ఞదత్తి పవిత్రక్షోణీభాగంబునన్
వాచాగోచరసౌకుమార్యవలూవణ్యాన్వితం బుష్పనా
రాచుం డిక్కుశరాసంబుఁ దనదోర్దండంబునం గూర్చుగన్. 32

ఉ. యోగనమాధితత్పరత నున్నవిధంబునఁ బాసినట్లు మూ
ర్చాగజమాలితాత్ముఁ డగుచాకృతినిశ్చల దేహయష్టియై
సోగకనుంగొన లుడుదుమొకుల కీక్కలుగాఁగ నత్తఱిన్
రాగరసాతిరేకమున బ్రాహ్మణుఁ డాదటఁ జూచె మాలతన్. 33

సీ. అప్పరశ్రీవోలె నకులయై యకార యీపైదలి కన్నులపండువయ్యె
జారుయావనరూపనంపన్నయై మోకవనరేఖయునుబోలె బెనఁచె వేడ్కఁ
బొలఁతి ప్రావృద్వేళవోలె నళివినీలఘనవేణియై యిది గరము మెఱసె
నిభరాజనిభయాన యిదిశరర్తువువోలె బుండరికాక్షియై పాలుపుమిగిలె
ముట్టరానిది యైనట్టిమూర్తివోలె, జత్తరువువోలె దృష్టికచ్చెరువొనర్చె
మెలఁత మధుమాసకుసుమనమృద్ధివోలె, జాతివిరహితయయ్యునంప్రీతినొనఁగె.

గీ. దీనిగల్పించె నజుఁ డభిధ్యానమునను, నాతి మునుముట్టరాకుండ సంత్యజాతి
ముట్టుటయ కల్గెనేని యిమ్ముదితమేను, గండకుండునెపుష్పంబుకంటె మృదువు.

వ. అని విస్తృతనిమేషంబు గీలించి ముకుళితపత్తాంచలంబును జిహ్వాతరతరళశా
రోదరంబును నగువీక్షణంబున నవ్వెలివాడ వ్రేడావతి సీతీంచుచు నవ్వీపుండు
మదనశరశలాకాశంకాసంకలితహృదయుండై స్తంభితునిభంగి పిఠితునిచం
దంబున నుత్క్లిష్టనివగిది నున్నత్తునిలాగున మూర్ఛితునిప్రకారంబునం దన్నుఁ
దానెఱుంగక నివ్రేజపడి నిశ్చలాంగుడై యుండె నమృత్యుకంటియు నలవోక
వోలె నతిస్వచ్ఛసౌభాగ్యచ్ఛాయావినిర్భర్నితమత్స్యకేతనుం డగునాబ్రాహ్మ
ణుఁ గనుంగొని నిజాంతరంగంబున. 36

గీ. విప్రవేషంబుఁ దాల్చినవిష్ణుఁడొక్కొక్క, బ్రాహ్మణుం డైనశంబరాఠియొక్కొక్క
బాడబాన్వయరూపసంప్రభవుఁడైన, చందురుండొక్కొక్కయితఁడతిస్వచ్ఛమూర్తి.

వ. అని యంతంతం జేరవచ్చియ్యంత్యజాతిసీమంతిని యశేషజనపూజనీయులు
బ్రాహ్మణు లని తమకులంబు పెద్దలవలన వినుటంజేసి యుఁ దా నే దేనొక్క
పూర్వజన్మకృతపుణ్యసంస్కారపి శేషంబుననో బాల్యంబునాటనుండియు రూ
పంబు వినయంబు దాక్షిణ్యంబు మధురాలాపకౌశలంబు నిస్సంగత ప్రశాంత
మహానుభావంబు శుచిత్వంబు శౌరవంబు సద్భావంబుగుణంబులు నైనర్గికంబు
లయియుండుటనో భర్గఫాలనయనకృతానుజ్ఞాబాలాహేలాచుళుకి తావ
యవుండు గానికుసుమకోదండుండునుంబోలెఁ గన్నులపండువై తప్తకాంచన
వర్ణంబును గోరోచనాశౌరంబును జాంపేయకుసుమ కేసర రేణుత్రనరేణువినర
ప్రసంగంబును సగుదేహప్రభాప్రవాహంబున గహనపండం బశేషంబును
వెలింగించువాని నుద్భిన్ననవశ్మశ్రు నభినవయావనోద్భాసితు షోడిశవర్షదే
శీయు నాదిగర్భేశ్వరు సమాత్యనందను సుకుమారుం గుమారసన్నిభుఁ
డప్పకచూచి భయసంభ్రమిణిలాయమానదంతతాటంకవలయం బగున
ట్లుగా నిబ్బరంపుగుబ్బచన్నుల బిబ్బికంబు బాహుమూలకూలంకపంబై
యీషద్విలోకనీయంబుగఁ గేలుదోయి సేవాంజలిపుటంబు లలాటంబునఁ
గీలించి యయ్యగారికి నమస్కారం బని యధరకినలయంబునకు దశసరత్నాం
కురజ్యోత్స్న కుసుమ స్తబకంబుగా సహకారపల్లవా సావ్విదక పాయకంతకల
కంతకామినీకోమలకుహూకారకోలాహలకరంభితపంచమరాగప్రపంచంబునకు
మించుఁ జూపు కంఠస్వరంబునం బలికెన.

38

గీ. వెలది మాలతగాన దీవింపకయును, నొప్పెడిదిగాన నూరకయుండకయును
ధరణిదేవుండు గై కొనె దానిమొక్కు, కేలుఁదామర తిర్యగాందోళనమున.

ఉ. శంబరవైరినన్నిభుని జారుతరోజ్జ్వలమూర్తి విప్రర

త్నంబు మహాప్రథానుప్రియనందనుని స్సకుమారుఁ జూచి ప్రే
మంబు వహించి యుం గొమరుమాలెత గన్నుల సవ్యదేరఁగా
సంబలి సంబలీ యభుకు సందడికిం దలమంచుఁ బల్కుచున్.

40

గీ. బ్రాహ్మణుడుగానలజ్జింపఁ బ్రాప్తిలేక, బాలప్రాథయవోలె దప్పకయచూచి
చాటువడియుండుమయ్య యీసరసిలోన, నుదకమాడెదఁగాక పిన్నదియునేను.

- క. అని పలుకుచుఁ గొలనికి డిగఁ, జని మాలప్రమద దాను సఖయు నొనర్చెన్
వనకేళి తరంగ లురు, స్తనభారాస్ఫులనమున జ్వరములుగాన్. 42
- చ. పడఁతి పసిండిజాలుగనుపట్ట హరిద్రముఁదీరపంకముం
గొడసి నరోవరాంబువునఁ దోఁగి పయోనిధితీరభూమికి
న్వేదలి భరానుపర్యవకు నేత్రమఁబూర్తవ మయ్యె నప్పుడ
ప్పుడ కలశాద్భిమధ్యమునఁ బుట్టిన యాదిమలక్ష్మీయో యనక. 43
- ఉ. ఆకలకంఠి యొయ్యెఁ దడియార్చునెగక జఘనాంతికంబులై
కేకికలాపలీల నణఁకించి మధువ్రతమాలికాకృతిం
గైకొని యింద్రదనీలమణిఖండఁలొనమలియుచుబులై
చీకటి గొల్చె బ్రాహ్మణునిచిత్తము పెన్నెఱిసోగవెండుకల్. 44
- గీ. చికురసంతతి నీరార్చి చెలువతుఱిమె, సేనకొప్పొక.....
చన్నుఁగవసాంపుకక్షదేశములమెఱుఁగు, బ్రాహ్మణియాత్మబల్లవింపంగఁజేయ.
- గీ. దంతతాబంకచక్రమధ్యంబునందు, బాల కీలింఁచె గంకేళిపల్లవంబు
బాడబునినేయఁదలఁచుశంబరఁపునకుఁ, బ్రభమమదియనమసారబాణమయ్యె.
- గీ. పూనె గుచముల వెలివాడపువ్వుఁబోణి, విష్వగలయట్టి బండిగుఁరెందనరముఁ
బ్రభమరాగరసోదయరక్తమైన, సచివనందనుహృదయజనంగరమున. 47
- ప. అప్పుడు సుకుమారుండు నిజాంతర్గతంబున. 48
- సీ. ఏలచేయండు శేషేంద్రియంబులు నాల్గు నలినగర్భుండు లోచనములుగాఁగ
నెట్టుగల్గె విధాత కీరూపనిర్మాణపరిమాణము లకోటిపరిమితంబు
లజుండు దీని నృజించి యాత్మనువిష్ణూర కెట్లుండుఁ గూఁతుమోహించినాఁడు
కల్పింపఁబోలు శృంగారసర్గంబున దీని వాక్పతి యున్నది ఫలియించె
దీనినిఖిలావయవములు తీర్చి తీర్చి, చేయునపుడు ప్రయాసంబుఁ జెందుటయును
నొయ్యి నొయ్యిసప్రహ్మనిట్టాన్మువచ్చె, నదినుమీపుష్పసమయమందానిలంబు.
- ప. అని విచారించుచు విప్రుండు చండాలకులకన్యకామణి దుర్లభంబగు సౌభా
గ్యంబునకు నమ్మతం బందుచు దానితో సంభాషింపఁ గోరి చేరువ నిలిచె
ననంగమకన్యకారత్నంబును నతని కిట్లనియె. 50
- క. ఎందుండి యరుగుజెంచితి, రెం దరిగెద రిచటనునికి కేమికతంబో
కందర్పరూపరేఖా, సాందర్యవిలాసవిభవనర్యవననిధి. 51

- వ. నిన్నుం జూచి నుఖామృతంబున మునింగినచందంబున సతి... సముద్రంబునం
దేలినవిధంబున సర్వానందంబుల కుపరిభాగంబున వర్తించుకరణి సకలమనో
రథంబులకు సంకేతంబై నలాగున నాహృదయంబు నిర్వృతిం బొందియున్నయది
ఉ. క్రొన్ననవంటిజోడు నలకూబరు నైషధునిం జయంతునిం
బున్నమనాటిచందురుని బోలినవాడవు రూపసంపదకొ
నిన్నొకవిప్రుఁగాఁ బరిగణింపఁగవచ్చునె కల్ల గాదు మా
యన్నలయాన చూడు పులకాంకురముల్ మొలచెం గుచంబులకొ. 53
- గీ. అవనిసుర చింతకాయల కాజ్ఞగాక, యరసిచూడంగ గ్రుక్కెళ్ల కాజ్ఞగనుచె
యంటరాకున్ననేమి యంతంత నిలిచి, చిత్తమలరంగ నిన్ను వీక్షింపరాడె. 54
- సీ. కవలిసీపత్రపత్రములఁ గాసారోదకముఁ దెచ్చి పాదపద్మములు గడుగఁ
జలుకముట్టనిఫలంబులు గోసికొనివచ్చి పరికించి యారగింపంగఁ బెట్టఁ
గాంతారకర్పూరకదళికాదళముల నరసరీతులను వీడన మొనర్చు
నధ్యభేదమునోప హస్తద్యయంబున నూరుకాండము లొత్తి యుపచరింప
వేడ్కయయ్యెడు వినయంబువిస్తరిల్ల, భక్తిగోనఁగఁ బ్రమోదంబు పారమేదు
నీకువిప్రోత్తమునకు నీనెలపులందు, జెడ్డదుర్జాతి యది నన్నుఁ జెఱిచెఁగాని. 55
- క. ఇది హూణమండలం బ, వృదినున్నది చెంచుపల్లె వనమధ్యమునకొ
మదననిభ యీపుళిందా, స్పదంబువెలివాడ. 56
- తాళవృత్తము. కనుఁగొనవలయునుదాదప్రసనెడగలుగనిలిచియైననుమాయిండ్లకొ
వనమధ్యంబున విప్రోత్తను వెలివాడవనితలకు నేత్రోత్సవమై
యనిభృతవరభృతనఖరేఖాకో.....సహకారద్రుశాఖా
ఘనఫలరసధారామృతసానోత్కంఠవివృతాననవటుకంబుకొ. 57
- క. పాణచివారము కమ్మచి, ప్రాణము నెఱజాణదేవరా వినవలదా
వీణావాద్యముఁ బాటయు, వేఱుస్వానంబు వేనవేల్చెంనులకొ. 58
- వ. అని చండాలకన్య పలికిన నవ్విపుండు భవితవ్యతాబలంబున. 59
- సీ. ఇది యనజ్ఞనగోష్ఠి యిది మోహవిలసిలం బిది మహాపాతకం బిది యకీర్తి
యిది దుర్మదాంధత్య మిది యాగ్రహవేళ.....యిది కృదృష్టి
యిది నారకద్యౌర మిది ప్రమాదస్థలం బిది మార్భవ్యకారణం బిది యనియతి
యిది యధర్మముత్రోప యిది పథప్రచ్యుతి యిది యధోగతిహేతువిది యకృ
త్యమచి విచారింప కవనీసురాధముండు, కల్కిచండాలకన్యపైఁ గన్నువైచె
దీయతీయనివింట లేడేటినారి, శంబరారాతి మోహనాశ్రయంబు దొడిగి.

వ. ఏయనప్పుడు నిజాంతర్గతంబున.

61

సీ. మాంసంబు భక్షింప మనసువెట్టిననాడ దాక్షిణ్యగుణము విధ్వంసమయ్యె
గంజాయిఁ దినఁగ నుత్కంఠఁజేసిననాడ లజ్జాభీమానంబు లుజ్జగిల్లె
హాలారసముగ్రోల నభిలషించిననాడ నూన్మతోక్తులనుద్ది చూఱఁబోయె
బరకళత్రముల వెంబడఁదలంచిననాడ ప్రజ్ఞావిలాసంబు పదటఁగలసె
నింక నేటికి వంచింప నిలుపునాకు, బరువె యీపాపములలోనఁ బాపమొకటి
వరుసవేయింటిమీఁద జవ్వాదికోమ్ము తివుట జండాలకన్యకఁ గవయువాడ.

వ. అని పరమసాహసంబు చేసి సుకుమారుండు చండాలకన్యకం జేర వచ్చి
యిట్లనియె.

63

కవిరా. సరసిజలోచన యొక్కమహామునిశాపవశంబునఁ బాణచిత్రై
ధర జనియించినదానపు నీవిదితథ్యము కిన్నరభామినివో
గరుడపురంధ్రీవో యక్షవధూటివో గాని జఘన్యపు గా వికనన్
ధరణిసురోత్తముని న్వరియింపు సుధాకరనూర్యలు సాక్షులుగాన్.

వ. సామాన్యస్త్రీజనంబుల కిట్టియమానుషలోకోచితంబు లైనసౌభాగ్యంబులుం
గల్గునె మునికోపవశంబున సముజ్ఞు తదివ్యశరీర లగు దేవకాంతలు శాపవశోప
సీతంబైన శరీరంబు నధిష్ఠింతురు తొల్లి స్థూలశరీరుండనుమహాముని త్రిభువనల
లామభూత యగురంధ్ర నేదేనియొక్కనిమి త్తంబున శమించెననియును దచ్చాపం
బున నయ్యప్పురస బాడబహుపంబు ధరియించి మృత్తికావతియందు శతధన్వః
డనురాజును నేవించుచుఁ బెద్దకాలంబు మర్త్యలోకంబున నుండె ననియును
విందుము.

65

సీ. జలజగర్భునిమానసంబు వేదంబులు దక్షప్రజాపతి దర్శకుండు
సౌదామనీవల్లి చంద్రికాలోకంబు సప్తజహ్వజావలన ప్తకంబు
రవిమయాఖములు నీ రవని దుద్ధాంభోధి మృత్యు దేవతనోరీమెఱుఁగుఁబండ్లు
ముని కరిష్టాదేవికిని సంభవించినదివ్యగంధర్వజాతిదవ్యయంబుఁ
గార్కణంబులుగాఁ బుట్టినారు పదియు, నాల్గుతో ట్లపురసలునా నాకసతులు
వారిలో నొక్కతెవు నీవు వారిజాక్షి, యేమిదుష్కృతిఁ బుట్టితో హీనజాతి.

గీ. తివుచుచున్నది భవదీయవృద్ధిలాస, మెత్తుకొనిపోవుచున్నది యింద్రియములు
వెనుక ద్రొబ్బుచునున్నాడు మనసిజాతుఁడేమిసేయుడుఁ జెప్పవే యిందువదన.

- గీ. వనిత నీచి త్తమున కేను వత్తునేని, కామతంత్రంబునకు సంచకర్ష్య గాఁగఁ
జుంబనమునేయని మ్రోవబింబమిపుడు, గండుఁగోయిలచిగురాకుఁ గమించినట్లు
- గీ. అనుచుచిప్రండుతమకించియుంటుకొనియె, నవ్వుతించియుండెనాచంద్రవదన
శూకలాశ్వంబు నస రేవజూచ్చినప్పు, డనుమతింపదె యత్తభు నైనబడబ. 69
- వ. ధీనోదాత్త యగునవ్వుత్తకాశిని చి త్తజాయత్త మయ్యును దత్తరపాటు లేక యత
నితో నిట్లనియె. 70
- సీ. కలుగుచున్నవి యనేకములు వికల్పము లాడుచున్నవి యపాయంబు లెదుర
నంతరాయము లసంఖ్యములు గన్పట్టెడు సందేహములు పెక్కు చాయవాతె
నంకురితములయ్యె శంక లేరాశంబు వికృతు లెన్నెని యావిమర రించె
శాఖోపశాఖలఁ జాఁగుచున్నది రట్లు గుటిలేక యుదయించె గోసనాన
యిన్నిటికి నోర్చి నీకోర్కి యేను దీర్తు, నింతవానికి నన్నీగు తెరవె.....
యెప్పటికి నిత్తునో లేక యీశరీర, మిప్పటికి జాలునో నిక్క మెఱుంగఁజెప్పుమ.
- గీ. మొదలఁగకురైవడికూడిపిదప వాయు, నొక్కకమలాననకుడక్కియుండఁజాలఁ
డడవిఁ బెక్కుపుష్పంబులయందు వ్రాలు, చంచరీకంబుమగవఁడునరియనువ్వె.
- ఉ. చందురుఁ డంతుచూడఁడు నిశానటిఁ బున్నమనాఁడుగూడుచోఁ
గందళితానురాగుఁడయి కానఁగవచ్చు నవోదయంబులం
జందముదప్పి మీఁదనొకచాయకుఁజచ్చుఁ గ్రమక్రమంబునన్
సుందరిపట్టునందుఁ బురుషుండును నట్లయకాఁ దలంపుమీ. 73
- వ. అనిన విని సుకుమారుండు. 74
- క. మగవారల నిందింపకు, తగవును బంతంబు నిజము ధర్మముఁ గృపయున్
మగవారికెగా కెందును, మగువలకుం గలదె చంద్రమండలవదనా. 75
- సీ. హరునిచిచ్చుఱకంట ననమాన్తుఁ డిల్లిన రతిదేవి యెల్లు జీవితముఁజెందెఁ
బాండుభూపాలుండు పరలోకగతుడైనఁ గుంతి చావక యేమికుడువనుండెఁ
బ్రభనాంగనమున సౌభద్రుండు నచ్చిన బ్రతికె నెల్లు విరాటరాజతనయ
సింధురా జస్తమించిన నేల దుస్సల కాపాయవస్త్రంబు గట్టుకొనియెఁ
బంక్తిరథుఁ డన్యలోకసంప్రాప్తుడైన, నేల కౌసల్య ప్రాణమీనెఱుంగదయ్యెఁ
దగవు ధర్మంబు పాడి పంతంబు లెట్లు, భామలెట్లు వృథానులాపంబు లేల ?
- గీ. అనినఁ జండాలకన్యక యాఁడువారి, మంచితనమును మగవారి మంచితనము
నరియ కీడని మేలని చర్చలేల ? మనకు మనయాడికలు తప్పకునీకి చాలు. 77

వ. విశ్వావసుం డనుగంధర్వరాజునకు మేనక యనునపురసకుం బ్రభువించినప్రమ
ద్యరయనుకన్యక స్థూలకేశాశ్రమవనంబునఁ బాదమర్దితం బగుపన్నగంబు
గఱచినఁ బ్రహేలు ప్తజీవితయగుటయు భార్గవుం డగుచ్యవనునకుఁ జాత్రుండు
ప్రమతిశోడుకు రురుం డాయురర్థంబొసంగి యయ్యంగనం బ్రతికించె నని
యును, సర్వునుం డశ్వమేధాశాస్త్రసారియై యాత్మజుం డగుబభ్రువాహనుని
చేత నాహవాంగనంబున శరాహృతప్రాణుండైన నులూచి యనునాగకన్యక
రసాతలంబుననుండి యేతెంచి యుద్ధతప్రాణునిం జేసె ననియు విందుము. మంచి
తనంబు లాఁడువారికి మగవారికి నరియ యద్ది యటులుండె నాపంతంబు
వినుము.

78

ఉ. నాకు మనంబునిండ నొకనమ్మికనేయుము.....

గైకొనువాడ నిన్ననుము, కాదన కెక్కడకైన వచ్చెద
న్నీకొక టయ్యెనేని యవనీసురమన్త్యుఁ డనిర్విశంకత
న్నాకముఁ జూపెట్టెద ధనంజయతీవ్రశిఖాముఖంబునకా.

79

వ. అనిన విని సంతోషించి నుకుమారుండు.

80

నీ. కలహంసంసంపద గలకలక్రేకారకలకలం బైనయీకొలను సాక్షి

ప్రసవసౌరభసటద్బంభరం బైనయీవలనిలతామండపంబు సాక్షి
ప్రచ్ఛాయశీతలోపరిభాగ మై (నయీ) శశికాంతమణిశిలాస్థలముసాక్షి
తరులతాగుల్మసంతతపిఠానాతపవ్యవహితమైనయీవనము సాక్షి
మకరకేతనుపాదపద్మములు సాక్షి, రతిమహాదేవిజఘనభారంబు సాక్షి
సత్య మెన్నఁడు నినుఁ బాయ నమ్మతించి, కౌగిలింపఁగనీగదే కమలవదన. 81

వ. అనినఁ జండాలి కరారవిందంబులు మొగిడిచి నవినయంబును సగౌరవంబును
సానురాగంబును గా నతని కీట్లనియె.

82

ఉ. నేఁడు గృతార్థులైరి జననీజనకు ల్భరియించెఁ బుణ్యముల్

నేఁడు పురాకృతంబు లవనీరుహమూలనివాసియైనకా
ట్రేణిలువేల్చిపై యొనరించె మనోరథసిద్ధిసంపదల్
నేఁడుగదా సుధారసము.....గంటి ధరాసురోత్తమా.

83

ఉత్సాహ. మలునమర్త నంటకుండి మాలదానపగుట నేఁ

గలయ నీళ్లనాడి కడవఁ గ్రంత యంటుకొనుటకై
కొలనఁ గ్రుంకి పోవుచుండి కునుమబాణనిభుని ని
న్నలఘు..... యోచనంబులలరఁ జూచి వలచితికా.

84

గీ. ఏమిసేయుదు నీకు నెట్టిత్తు నన్ను, బంచముని యింటఁగలిగి బీభత్సునెఱిగి
యిచ్చుగింపకయుండ నేనెట్లు నేర్తు, నధికతర మైనమన్నఘాయత్తు నిన్ను. 85

వ. అనిన సుకుమారుండు చండాలకన్య కిట్లనియె. 86

శా. ఏమాసిందినఁ బ్రాణరక్షకయి, యేమేబాపము లేసినన్
భామా చెల్లు బురాణసంహితలఁ జెప్పన్వీందుమే కాదె వి
శ్వామిత్రుం డెడలెనచో శునకమాంసంబున్ భుజింపండె నీ
వ్యామగ్రాహ్యకుచంబులంటి యిదె నాప్రాణంబు రక్షించెదన్. 87

వ. ఇదె యెదురనభ్యుపరకులచరణ నఖిళిఖాశిఖరవిశిర్యమాణ కుసుమకేసరరేణు
త్రసరేణువినరవినం.....తంబులతామండపం బిదె వెనుకఁ గుటిలశుక్రత్రో
టికోటిపాటితమధురఫలరసధారాసారదుర్ది నాయమానాభ్యంతర ప్రదేశంబు
చూతతరువాతికాభ్యాశం బిదె కెలన మదకలమల్లికాక్షపక్షపాళీనవపవన
సంపాతకంపమానకమలకేసరపరాగధూళి విరచితాళికసంధ్యానుబంధచక్రతచ
క్రవాకనీడోద్భవక్రీడానీడంబులు, సరససైకతవేతనీకుంజక్రోడంబు లిందు నీకు
సింపువుట్టినట్టియెడ నన్ను మన్నింపు మంటకున్నదాన నని భయం బందకు
కుసుమసమయంబు గదా ఫలావాప్తికి మూలం బింకఁ గాలక్షేపంబు చేసి
తేని కందత్పండు దర్పితరేకంబున భవద్యూప్తివల్లీమతల్లికిం దల్లియగునించు
వింటిబద్ద దిగిది కొదమతున్నెదఁకన్ గరిగట్టిన పూమిట్టకోలల హృదయం
బుడ్డాటించి చంపుఁ జంపకకుసుమగంధీ ప్రాణంబు రక్షింపు మిదె నీకుసేవాం
జలి యని కంకణరూపతారంబు తోరంబుగా సుకుమారుండు నఖిరణవ
రంపరాకుసుమకుట్టలాభిరామంబు లగుకరకింకలయంబులు మోడ్చి ఫాలభాగం
బునం గీలించిన. 88

శా. వాలాయంబుగ నద్ధరాసురుండు దనావ్నింఛించిన న్నందహా
సాలం(కారమ)నోజ్ఞ మైనముఖ మొయ్యనావ్నించె జండాల్లి యూ
లీలాభావ మెఱింగి(యేగి)నతవల్లీకుంజమధ్యంబునం
గేలీతల్పము దీర్చెఁజో మృదులకంకేలీప్రవాలంబులన్. 89

వ. అనంతరం బధికృతకుసుమా(యు)ధధరూపసంపన్నుఁ డగునవ్యసుధానిలిం
పుం డవహసితసురసిద్ధగంధర్వవిద్యాధరలీలావీలాసీనీవిలాసవతి యగునవ్వలి
వాడచేడియం గూడి సురతసౌఖ్యం బనుభవించె నంత. 90

- ఉ. కాయజపక్రియం బడయఁగానికులంబునసంభవించి య
 న్యాయముసేయునే యిటు దురాత్ముడు వీఁడు త్రపాభిమానముల్
 మాయఁగఁదట్టి యంచు సతిమాత్రము లజ్జతుఁ డై నకై వడిం
 దోయజపండబాంధవుఁ డభోఁముఖుఁ డయ్యె నభోఁంగనమ్మనక. 91
- గీ. గగనయానవేగంబునఁ గలమరించి, కడుపునిండంగఁ గ్రోలిన కమలమధువుఁ
 గ్రక్కెనో నాఁగ గగనమార్గంబునందు, భానుబింబంబు రక్తాతపంబుఁగాసె.
 కా. వ్రాలెం బచ్చిమతైలశృంగముపయిం బ్రత్యగ్రమభావగమో
 స్తీలత్కింశుకకోరక స్తబకకాంతిక భానుమచ్ఛండలం
 బాలంబించె మరుండు మాస్తమున దామారామలీలావతీ
 భూ)లేఖానిభవిభ్ర)మాభ్యుదయముం బుండ్రేక్షుకోదండముక. 98
- క. క్రుంకె విభాకరబింబము, పంకజపండములు మొగిడె బ్రత్యగ్విధిం
 గంకేలీతరుపల్లవ, సంకాశచ్ఛాయః గోమరుసంజనించెక. 94
- గీ. వద్దినీపండములనుండి పాసిచనియెఁ, గోకమిథునంబు లత్యంతశోకపరతఁ
 దోస యే తెంచె భ్రీమరసందోహ మపుడు, కంఠలోహార్ద్రశంబులక రణిమొఱయ.
- వ. ఇవ్విధంబునం బ్రతీచీకర్ణపూరరక్తోత్పలంబును జక్రవాకచక్రవాళకులచక్రవ
 ర్తియు నగుమార్తాండుండు లోకాంతరంబున కవతరించిన గ్రమంబున నంబర
 తటాకపీకచక్రమలిని సంజ మంజుమంజుష్ఠాపరాగసౌష్ఠ్యవంబు సంధించి కృష్ణా
 గురుపంకవల్లికలయుల్లాసంబు నుల్లసంబాడుచుఁ జలుపచిలుపచీకటి సిద్ధవి
 ద్యాధరనితంబినీజనంబులచెక్కుటద్దంబులతోడం జరలాడె సాంధ్యజేవార్చనా
 బలిసిండంబులుంబోలె గగనమండలంబున వెండితగటుఁ దెగడి క్రిక్కిరిసి చు
 క్కులు వొడిచె బురుహూతాంతఃపురపురంధ్రీవిలాసదర్పణంబు దర్పకునిమా
 టుంబొంది చందురుం డుదయగిరిశృంగశృంగాటకంబునఁ బటికంబుగుండుచం
 దం బొందె నవ్వును చండాలకులవరాఢోహ వాహకుం డెక్కివిడిచినవారువంబు
 గొదమయంబోలె సంభోగంబునం దృప్తిచని తనివోవనికాతుకంబున నుకు
 మారుఁ గాఁగిటండేర్చి యిట్లనియె. 96
- ఉ. అల్లదె వేటపల్లె యటనావల మావేలివాడ యావలక
 భల్లనిపాతమాత్రమునఁ బర్వతనిర్మలసింధు వావలం
 డెల్లనిగోపురంబుల సతిప్రమదావహ మైసరోహిణీ
 వల్లభవహాభిభామిని నివాసము.....లాప్రదేశముల్. 97

- గీ. ప్రతిభ సతతంబుఁ గొల్తు రాభద్రకాళి, జగతి నేఁబదియాఱు దేశములవారు
దశదిసంబులు సింహకేతనము నిలిపి, హూణభూమికి దైవ మీయుత్పలాక్షి.
- ప. నీ వస్తుహాస్థానంబున వసియింపు మేను నీకు నాయావేళలఁ బరిచర్యనేయుచు
వంచనబయల్పడకుండ మెలంగెద. సర్వకలావిశారదుండవై ననీకుం బ్రాకార
గోపురద్వారవేదికాప్రాకారప్రఘాణకుట్టిమహాబ్రహ్మసౌధపీఠీవిటంకంబులం గావ్య
గోష్ఠీపరిహాసకథాబిందుమతీభిత్తికా ప్రహేళికాభావన సుభాషితశ్రవణంబు,
వారవిలాసినీదర్శనంబు, వైతాళికస్తుతిపాఠకంబు, దురోదరక్రీడ, చిత్రకర్తంబు,
వీణాస్థానంబు మొదలయినవిసోదంబులం బ్రొద్దుపుచ్చంగలిగెడి వెండియు.
- క. వెలివాడకుఁ గడుఁ జేరువ, సెలయేటింబాడపుత్రాల్లుఁ జట్టేదులు నా
వలఁ దఱచు భద్రకాళీ, నిలయం బదిలెన్న నీకు నెలవువహింపన్. 100
- గీ. ప్రాద్దు వోకుండ ముందటఁ బొదమ నీవు, కాళికాస్థానమునకు నీకాలిత్రోవ
విప్రగృహమున నీకు నే విందొనర్తు, ధర్మమిషమున నింటిపెద్దలకుఁ జెప్పి.
- ప.చెలికత్తెయుఁ దానును వేటొక్కఁడెరువున నిజనివాసంబునకుం జనియె
సుకుమారుండు చెఱువుఁగొమ్ముదాఁపలంబట్టుకొని వివినవండంబు నడుముగాఁ
బక్కణంబునకుఁ దక్షిణంబుగా నొరసికొనిపోయి కాలిత్రోవంజని సెలయేఱు
గడచి ముందట. 102
- సీ. బ్రహ్మ యెక్కెడిబాలపాదంబునకుఁ గేలివనతి యైనసరోజవాటితోడ
నైంద్రవాహన మైనయైరావణగజంబుచేమొక్కయిఁదువులతోడ
వైష్ణవరథమైనవై న తేయునకాఁగ నిరవై నప్రాకారపరిధితోడఁ
గొమారయానశిఖావళంబునకుఁ దాండవమాడ సాబగై నగవనితోడ
వేడ్క మాహేశ్వరం బైనవృషభరాజు, దాఁక నిల్చినకేలిభూధరముతోడ
నకలభ క్తనివాసమై చాలనొప్పు, చండభవనంబు సొత్తెంచె నచివసుతుఁడు.
- మ. తనదా శీలము తానెఱుంగుట వెలిక దొదవుల న్నిల్చి దు)
ర్జనుఁ డాతండు లలాటభాగమున హస్తద్వంద్వము న్తోపి యొ
య్యన లోలోన నమనూరించె బటుగ రావరంభనరంభశం
భనిశుంభప్రథనక్రమప్రకటబాహుకేలికిం గాళికిన్, 104
- ఉ. మాలెతవిందు బ్రాహ్మణకుమారుఁడు పక్కణవాసి వేణుకం
ఢోలమునందుఁ దెచ్చినఁగఱోరితచంద్రిక నిర్దురాపగా
కూలమున న్ముజించి ఘనగోపురవేదిక నిద్రవోయె న
య్యాదిరీబ్రాహ్మణుండు తుహినాచలకన్యకయాశ్రమంబునన్. 105

న. మఱునాఁడు ప్రాతఃకాలంబున నిర్ఘరాంభఃప్రవాహంబున నవగాహనంబు చేసి కపటసంధ్యావందనంబును గృతకజపంబును సూర్యోపాస్తియు నడపి బ్రాహ్మణులువుండు. 106

సీ. దంతిదంతార్గళ స్తంభభారముతోడ రాజల్లుసునగోపురములు చూచి గండశైలచ్ఛేదఘటితమై యొరపై నమేటికొమ్మలతోడికోట చూచి యమృతదీధితిలోనిహరిణంబు వెఱపించు సౌధాగ్రసింహాధ్వజములు చూచి యట్టమండపముపై నభ్రముల్లేఖించు జాంబూనదత్రిశూలంబు చూచి చముసుగా.....మగుచ్ఛములువోలె, సకలశాఖోపశాఖలసంక్రయింపఁ బుష్పితాశోకపాదపంబులనుజూచి, నింబములుసూచి యతఁడచ్చతంబు సెందె.

ఉ. కాలికదివ్యమందిరము.....దనాభకీ
లాలరసంబు గ్రోలునభిలాషమునం జనుదెంచి యున్నవే
తాళగణంబువోలె నతిదైర్ఘ్యమునకా దివి దాఁకియున్నహిం
తాళవనంబు గన్గొని.....తమందె నాత్మలోన్. 108

ఉ. వైపయిగర్భగేహమునఁ బన్నికమీఱి వెలుంగుమాలికా
దీపశిఖాప్రసోహములు దేరఁగఁజూచి యనున్దరించె లో
నాప్మథిపీసురుండు మహిసాసురమస్త.....దు
ర్గాపరమేశ్వరీపదనఖంబులడంబుల సంచరించినకా 109

గీ. సరసవనవాటికానికుంజములయందు, జిలుకలధరోష్ఠసంపుటంబులు గదల్చు
శక్తిమంత్రాక్షరంబుల జ....., నవియవలె నున్న నదృశ్యతంబందె నతఁడు.

సీ. మంత్రవాదులతోడిమైత్రి సంపాదించు యంత్రవాదులఁ గలయాదరించు
సిద్ధయోగీశ్వరక్రేణి సంసేవించు దాత.....ందనమునేయు
కదలి నశ్యాశ్చర్యకథ లెఱుంగఁగఁగోరు బిలముసాధింప నపేక్షనేయు
బహుదేశభాష లభ్యాసింప వాంఛించుశల్యతంత్రముమీఁదఁ జూపుమనసు
.....గఁజెన్నిధిగుద్దలించు, నింద్రజాలంబువన్నంగవిచ్చగించు
గట్టుభవనములకుసురంగములుద్రవ్వ, నేర్చికొనుబ్రత్యహంబునునీచబుద్ధి.

చ. స్థితిచెడి మాంసభోజనమునేసి యసంగమవంశభామిని
రతిఁబరతంత్రుడై నపుడుఁ బ్రత్యహముకా ధరియించుచుండు న
ప్పతితుఁడు గంగమట్టియయుఁ బ్రన్ననినున్నని నీరుకావిదో
వతులును.....ములువంశ్యులయిండ్లభుజించుకోరికకా, 112

మాధుకరవృత్తులనుస్వయంపాకములను, సత్రభోజనములఁ బితృశ్రాద్ధములను
 విందులను దేహయాత్ర గావించునతఁడు, వేదశాస్త్రపురాణప్రవీణుఁ డగుట.
 నీరాటనైవముగా నిర్ఘ్నరంబుల కేగి సవిధవాసీరకుంజముల నొందు
 భూధరంబుల కిచ్చువుప్రసాదే నని పోయి కందరామధ్యభాగముల నొందు
 శి.....కన్యనేవింప నని పోయి నక్తమాలముల నెన్నడును నొందుఁ
 గలమనస్యత్రైతములకుఁ గూల్గొని మోసి శణవాటికాప్రదేశముల నొందు
 నెట్లు కనుఁబ్రాబుమచ్చనోయింటివారి, నెట్లు.....ంటిమై నిక్క-కరుగు
 నతివ పగలై న మాపై న నతినితోడ, నిచ్చ నొకపారి సాగించు నిధువనంబు.
 ఒక్కనాఁ డక్కనిష్ఠవర్తనండు పక్కణశబరులం గూడి కరిక్రవ్యాదంబు గుక
కొని ప్రత్యూషకాలంబున విపినవీధుల నీవారభసలవిఘటితసరఃకమల
 వండసారభోద్ధారభరితదిక్కటాహంబు కరటిమార్గం బిది, విదళితసమస్తము
 స్తాశకలసారంబు వరాహయూథ పథంబిది, కఠినపాపాణకొటివిభివ్యమానవర్తక
 ధూళిపాళికానిచుళితతరుసలాశంబు మహిషవర్తం బిది, దూర్వాప్రవాళచర్య
 ణహరిచందనపరిపాండురంబుహరిణమార్గంబిది కటుద్విఘ్నఘర్షరవ్యాక్రోశంబుక
 ర్కరేటుకులకులాయస్థానం బిదె.....కహరవంబు, దాత్యూహప్రూహ
 ప్రదేశంబు ననుచు నాభేటకాతుకంబున నాభేలనక్రీడావిహారంబులఁ గృశం
 జై, ప్రాణిహింస యొనర్చుచు వెండియు.

115

పాపకర్తృండు కాంతారపథమునందు, నదరిపాటున నొంటిబ్రాహ్మణులమొత్తి
 యపహరించినవిత్ర మన్యాయవరత, నంత్యజస్త్రీయుఁ దానును ననుభవించు.
 ఇవిధంబున నుకుమారుఁడిలుపుడిగి, మూలచిగురాకుఁబోఁడితోమనువుమనఁగ
 వచ్చె నొయ్యన మధుమాసవాసరములు, వాసితాశోకసంపుల్ల కేసరములు.
 కామినీగండూష కాదంబరీధారఁ బులకించె నారామభూమిఁ బొగడ
 చివురాకు చవిచూచి చవిచూచి యెలిగించెఁబంచమనస్వరమునఁ బరభృతంబు
 సంపుల్లకోరక స్తబకోచీతం బైన కొరవిపై బ్రమయించెఁ గొదమతేటి
 పరిపక్వసహకారఫలరసాస్వాదన ముదమునం గీరంబు చకువఁదొంగె
 విటవిటీనముదయములు వివిధవిధుల, నుపవనక్రీడ సల్పిరి యుబ్బుమిగిలి
 యఖిలజనులకుసంతోషమాపహించె, మాసరములై నమధుమాసవాసరములు.
 ఇట్లు సకలజనమనోహరంబులగుమధుమాసవాసరంబులనప్పొప్పిఁజూచుచుండాల
 కన్యకం ధగిలి యొం డెఱుంగక లజ్జ యుజ్జగించి మానం బూనంబుచేసి

కులంబు పదటం గలిపి శీలంబు పరిత్యజించి దిట్టకూళయై కన్నుగానక కావ
రంబై త్తి తిరుగుచుండఁ గర్ణాకర్ణి నతనిదుశ్శార్పిత్రంబు లెల్ల విని యుక్కడ
క్కడ నాడికొనం దొణంగి రంత నెంతేనియుఁ దేటతెల్లం బైనతనిదు
ర్వర్తనంబు ప్రసంగించి ప్రకాశంబుగా నాడుచుండి రంత. 119

క. ప్రాగాత్మఁ డితఁ డనంగా, జోరుం డితఁ డనగ నితఁ డశుద్ధం డన దు
శ్శార్పరుఁ డితం డనఁగా నుకు, మారున కపక్షీర్తి హూణమండలిఁ బ్రబలెక.

వ. అంత నొక్కనాఁ డతండును నదియును బాతాళపంకకలుషం బగుమహాజల
ధిపూరంబును బోలె సంధికారంబు తోరంబై దిక్కులఁ బిక్కిటిల్ల బహు
ళపక్షంబునాటిరాత్రి కాళికాగోష్ఠంబుకెలన జ్ఞోగ్యనంబుననుమ నక్త
మాలతరుమండంబుగోఁ దార కల్పించిన సంకేతస్థలంబునఁ దృణకుటీరంబునఁ
గోద్రవలాశవరస్యంకంబున మదిరామవోద్రేకసంభవంబైనమదనావేశంబున
మనోభవనరీత్యాంబులనుబోలె సీత్యాంబులవలనను బంచబాణమా
ణివ్యకంకణోన్వితం బగు నప్పడు.... 121

చ. కువలయపత్రనేత్రకరుఁగొల్కులయం దుదయించె బాష్పబిం
దువులు ధరాసుగుండు తనుఁ దోడ్కొనిపోక యువేక్షనేయ న
న్నపదరవిందచక్రమిథుఁంబు లసహ్యవశం గజాగ్నిచే
రవులుకొనంగఁ బుట్టిన నిరంతరధూమము సోకియో యనక. 122

గీ. చామ హృదయంబుమీఁదహ స్తంబువైచె
నతఁడు తనుఁబాసి యేగునో యనెడుభీతి
నుల్లమునయందు వసియించియున్నతన్ను
వెడలి పోకుండ నడ్డుపెట్టెడివిధమున.

వ. అనంతరంబ యాచాండాలి యతని కి ట్లనియె.

గీ. ఎట్టు వేగింతు సంసార మిచటనుండి, యేల నినుఁబాసియొంటినాకిచటనుండఁ
గలుగనిమ్ముపెక్కండ్రుబంధులునునాకు, బంధువుగలండె నాకు నీపాటివాడె.

శా. ఇచ్చోట స్మధుపానగోషి సురతం బిచ్చోట సంగీతకం
బిచ్చోటం బరిపాటి నీకలకలం బిచ్చోమనోజోదయం ?
బిచ్చోనంచు భవద్వియోగమునఁ దా నెవ్వరి కిం బ్రీతిగాఁ
జచ్చు ముస్మధవేదనానలమునం జండాలి విప్రోత్తమా. 126

మ. కరవీరప్రసవచ్చ గారుణరజఃకాషాయవస్త్రంబుతో
శరతూలచ్చవియజ్ఞ సూత్రములతో జాంబూనదస్ఫూర్తిత
స్కరమృతాన్ని నిటలోర్ధ్వపుండ్రకముతో సాక్షాచ్ఛుక్తబ్రహ్మతోఁ
దరమా నిన్ను మహాత్మ్య రేవకడ సందర్శించినం బాలదే ! 127

ఉ. ధీరత పూని నీవు పరదేశము వోవఁగ నేను రాక యీ
యూరనె యుంటినే ద్వీజకులోత్తమ నిత్య ముఁ గాలికాగృహ



హృదయవిత్త శాస్త్రాలను బ్రతుకుల బానిసయవ్వడవలె
 సామిచేర్చుకొండయది/పల్లెలెల్లడమందునోసుమా

129

గీ. దళ విద్రవేల్చులి పినమామ్రనున జరక్కాదుగడు విజనడే భర్త పత్తి
 బడుదగ్గి కొడుకుచే జంపించడే భార్య లనమంత దోషముల్లముని నిల్చి
 యొకమాటని తప్పుగావక యహల్యాదేవి నతనాదులకు తాయి యగుమనంబె
 న్నుక్కి సన్నరబగాఁ జూడడే కోపించి నతనరుంధలి వసిష్టస్థనరుండు
 తగవు భర్తబురూహివంతునిజము, పువ్వజోడలయెడ లేన భూసురులకు
 బ్రభునమున నీవు నేనినదాన నన్ని మోనపోయితిఁ గులమున దీనునడితి. 129

గీ. పద్మాకరమునకుఁ బసువాడఁదెచ్చిన దైవంబుచలము సాగ్యంబుగాఁగ
 ననురాగరసము నామనములొనూర్చిన నయనేంద్రియములకుఁ బ్రియముగాఁగ
 విడువ ని స్తెన్నఁడు విశ్వసింపవె యన్న నీనత్వియనకఁ బున్నియముగాఁగ
 విక్తుకోదండ మెకిడి బాణ మరిపోయె కందర్పునకు మహాస్యాతిగాఁగ
 నెపుడు నీవు ననుంబాసి నేగి తిపుడె
 నీర నైనను నుగిలైన నెగిలైన
 విడుతుఁ బ్రాణంబు లపుడు నీయగులూన
 పలుమటునుఁ బెక్కుమాటలు వలుక నేల.

130

గీ. అనినఁ జిలువపునవ్వి నీమనసు చూడ, నంటిఁగాకేను నినుబాసి యరుగఁగలసె
 యిట్టిపట్టున నెవ్వరు నెఱుంగకుండఁ, బోవుటయ లెస్స యీహుంబానిసెచి.

గీ. ఎల్లి శ్రీభద్రకాళికి నిద్దభక్తి, యాత్రయెనరించి వెల్లుద మర్ధరాత్ర
 మీవిచారంబు చెప్పుకు మెవ్వడికిని, వారిజానన రట్టు నొడ్డార మిచట.

132

• సంగరనవ్యసాచి నయశాస్త్రవిశారద దేశికేశ్వరా
 నుంగళగీత వాద్యపరిమండిత మంద్రకమండలిక హ
 భంగురస్పత్తి భావ్యపరిభాసితంతతనిర్మలాత్మకా
 యంగజనన్నిభప్రథితహట్టవిశేషమనోజ్ఞవర్తనా !

133

క. గౌరీవల్లభసేవా, పారీణవిరాజవిభవభక్తిప్రతిభా
 భారోన్నతదివ్యాగా, సారసగర్భప్రభావ నవ్విజ్ఞనిధి.

134

మాలిని, సరససుఖవినోదాసారవైవార్థ మోదా
 పరమపదవివేకా భానుతుల్యప్రభాకా
 ధరణిధరమధైర్యా దండసంక్రామశౌర్యా
 నిరుపమగుణధామా నిత్యకల్యాణసీమా.

135

గద్యము. ఇది శ్రీమత్కమలనాభపాత్ర మారయామాత్యపుత్ర సకలవిద్యా
 సనాథ శ్రీనాథనామధేయప్రణీతం బైన శివరాత్రిమాహాత్మ్యంబు
 నందుఁ దృతీయాశ్వాసము.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు కటిత గ్రంథములు.

(1) విప్రనారాయణచరిత్రము.

పన్నిదశాశ్వాసలలోఁ జేరిన తొండరడిసాపిడి యాశ్వాస చరిత్రము. కవిశ్రయములోని యెఱ్ఱాప్రెగడ చిన్నిమనుమండగు చెడలువాడ మల్లయకవిచే రచియింపఁబడిన యశ్శాస్త్రగ్రంథము. సర్వవిధముల నుత్తమప్రబంధములలో గణింపఁదగినది. వైజయంతివిలాసముకంటె మిన్న. * ఆశ్వాసములు. ౬౮ పుటలు. పదిమర్నలైన ౧౮ పుటలపీఠిక. వెల రు. ౦-౮-౦.

(2) కైమినిభారతము (ఆంధ్రవచనము.)

రెండువందల సంవత్సరములక్రిందల మధురాపురాధీశ్వరుం డగువిజయరంగ చోక్కనాథుని యాస్థానకవియు, సామాజికుండు వయిన సముఖము వేంకటకృష్ణప్ప నాయకునిచే రచింపఁబడినది. భాష సలక్షణము. కైలి మనోహరము. భార యసర్గము. అందఱును ముఖ్యముగాఁ జదువనిలసినది. 328పుటలు. ఆంధ్రమునను, ఇంగ్లీషునను చీఠికలు గలవు. వెల రు. ౦-౧౨-౦.

1917-18 సం॥ ఇంటరుమీడియేటుచరిత్రముఁ బఠనీయగ్రంథము.

(3) కవిజనాశ్రయము.

వేములవాడ భీమకవినిరచిత మగుఛందశ్శాస్త్రము. ఆంధ్రీచ్ఛందోగ్రంథములలో మిక్కిలి పురాతనము. అనేకలిఖితపుస్తక పరిశోధనపూర్వకముగా మూలపాతము నిర్ణయింపఁబడినది. పాత భేదములు పుటలయందుగనఁ జూడఁబడినవి. సంస్కృతకర్ణాటాంధ్రీచ్ఛందస్సుల భేదభేదము లచ్చటచ్చటఁ బ్రదర్శింపఁబడినవి. కవినిర్ణయము రాలనిర్ణయము, ఛందస్సర్పూపము మొదలగువిషయము లనేకములగల విపులమయినపీఠికయు, విషయసూచికయు ననుక్రమణికయుఁ గలవు. విద్యార్థులకును బండితులకును గూడ నుపయోగకరము. వెల రు. ౦-౧౦-౦.

(4) యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము.

మ-రా-రా-శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులు బి.ఎ., బి.ఎల్. గారిచేరచింపఁబడిన సవిమర్శ పీఠికాపూర్వకముగాఁ బ్రకటింపఁబడినది. ఈశాసన మాంధ్రప్రవ్యాత్మకము. నన్నయభట్టారకుని కాలముకంటె ముందుఁ బుట్టినది. ఆంధ్రభాషాస్వరూపము తెలియఁగోరువారల కత్యంతోపయోగకరము. 1917-1918 సంవత్సరములు బి.ఏ. పరీక్షకుఁ బఠనీయగ్రంథముగా నిర్ణయింపఁబడినది. వెల రు. ౦-౮-౦.

(5) నీతిసీపపద్యకళతము.

తాళ్లపాక పెదతిరుమలయ్య నిరచితము. శ్రీవేంకటేశ్వరుల కంకితము. వెల రు. ౦-౨-౦.

(6) జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము.

వచనము. శ్రీమాన్ కపిష్ఠకము కృష్ణమాచార్యులు బి.ఏ. ఎల్.టి. గారిచే రచింపఁబడినది. ఖగోళవిషయముఁ దెలిపికొనుఁ గోరువారి కిది యత్యంతోపకారకము. వెల రు. ౦-౮-౦.

(7) A Defence of Literary Telugu, by J. Ramayya Pantulu Guru. 0-8-0.

(8) జ్ఞానప్రసూనాంబితాకళతము.

(కోకాళి శాస్త్రీశ్వరుని దేవియగు జ్ఞానప్రసూనాంబను స్తుతించుచు శిష్టు పర్వతాస్త్రి) రచియించిన ౪ శ్లోకప్రధానమైన పద్యకళతము. అశర్లకవిరాధార గలది. వెల రు. ౦-౨-౦.

(5)

చంపూరామాయణము.



ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలవతి కవిప్రణీతము.

భోజరాజ్యతేజస్వీతరామాయణచంపువునకుఁ బ్రథమాంధీకరణము. కాశ్యపీనగరసంస్థానమునం దుద్భవించినది. ఇంతవఱ కిట్టి భాషాంతరగ్రంథము భోజచంపువునకులేదు, కావుననే యన్ని విధముల ముఖ్యమైనది, కవితాచమత్కృతులెల్ల సీగ్రంథమందే కాననగును. ఎనిమిది యాశ్వాసములు. 145 పుటలు రాయలుపైజా, 16 పుటల పీఠిక. ఇంగ్లీషు క్యాలికో బైండు. ముద్రింపఁబడినది స్వల్పప్రతులు. ఆయినను వెల రు. 1-0-0 మాత్రమే. భాషాభిమానులు కీర్తిముగా నొక్కొక్కప్రతిని దప్పించుకొనుట మంచిది.

కావలసినవారు, అంధ్రసాహిత్యపరిషత్ కార్యదర్శులకు, చెన్నపురి, వ్రాసినఁ బడయఁగలరు.

శ్రీనివాస వరదాచారి ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపఁబడి చెన్నపురి 2/7 హరిసుకోట్టు, పుదుచ్చేరి, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ కార్యస్థానమునఁ బ్రచురింపఁబడియెను.

చం పూ రా మాయ ని పీ ఠిక.

కవికాలనిర్ణయము.

ఈకృతి యొనర్చినకవి కవిరాజకంఠీరవభిరుదాంకితుఁడును వాస్థివగోత్రజుఁడును నగుఋగ్వేదికవి వేంకటాచలవతి. ఆశ్వాసాంతగద్యములయందు “ఋగ్వేదికవి తిరువేంగళార్యకలశరత్నాకరనుభాకరుఁ” డని తన్ను వర్ణించికొనుటచే నీతనితండ్రిపేరు తిరువేంగళార్యుఁ డైనట్లు తెలియుచున్నది. మరియు గ్రంథావతారికలోఁ దాను “తిరువేంగళార్యకవిరాజసమాశ్రయ ధన్యచిత్తవర్తనుఁ” డనియు—

“అత్తిరువేంగళార్యుని యుదారదయావిలసత్కటాక్ష సం

పత్తినుద్గీర్ణమైన సుకుమారవచఃప్రతిభానిరూఢి ను

ద్యత్తరగద్యపద్యచయ మాశుగతిఁ రచియింపనేర్చె”

ననియు వ్రాసికొనుటచే నీతని కవితాగురువు కూడఁ దిరువేంగళార్యుఁడైనట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఈతిరువేంగళార్యు లిరువురు భిన్నపురుషులై యుందు రని తోచుచున్నది. అట్లు కానిచో గురువును వర్ణించునవసరమున నతఁడు తనతండ్రియే యని చెప్పకుండునా?

కవికాలమునునిర్ణయించుటకుఁ దగినయాధారములు కొన్నిగ్రంథమునందే యున్నవి. వానిలోఁ గృతిపతివంశావతారము ముఖ్యమైనది. ఈకృతిపతి యిప్పుడు కార్వేటిసగరసంస్థాన మని వాడఁబడుచున్నదేశమున కధిపతియైన వెల్లంటి కసవరాజు. ఆదేశమునకుఁ దొండమండలము, తుండీరమండలము నని పూర్వనామములు. ఆంధ్రజైమినిభారతకృతిపతి యగుసాళువనరసింగరాజు మొదలగు సాళువరాజులు పూర్వ మాదేశమును బాలించిరి. వారిపిదప మాకరాజు వంశ్యులు రాజులైరి. ఈమాకరాజుకులములోఁ జేరిన తిరుమలరాజునకే చదలువాడ మల్లయకవిప్రణీత మైన విప్రనారాయణచరిత్ర మంకిత మైనది. కొంతకాలమునకు రాజ్యము మాకరాజువంశమునుండి దాహిత్యభాగముగా వెల్లంటివారికి సంక్రమించినది. ఈమా ర్చెప్పడు జరిగినదో స్పష్టముగాఁ దెలియదు. ప్రస్తుతగ్రంథకృతిపతి యైనకసవనృపతి యీవెల్లంటివంశమువాడే. ఇప్పుడున్న కార్వేటిసగరపు జమిందారులు కూడ నీవంశమువారే. మాకరాజువారును

వెల్లంటివారును గూడఁ బూర్వపుసాధువరాజులబిరుదములఁ దమబిరుదములుగాఁ జేసికొన్నారు.

కనవరాజువంశము గ్రంథములో నిట్లు వర్ణింపఁబడినది. కరికాళచోళుని వంశములో సింగరిరాజు పుట్టెను. సింగరిరాజునకు శ్రీరంగరాజును, శ్రీరంగరాజునకు సింగరిరాజును, సింగరిరాజునకుఁ గావేరిరాజును, గావేరిరాజునకు సింగరిరాజును, సింగరిరాజునకుఁ గావేరిరాజును, గావేరిరాజునకుఁ గనవరాజు, సింగరిరాజు, తిరువేంగళరాజు, పెరుమాళ్రాజు ననునలుపురు కొడుకులు పుట్టిరి. ఈకనవరాజే కృతిపతి. కనవరాజుపెదవ నేడవతరమువాఁ డగుబ్రహ్మరాజు కాలమునఁ బుట్టిన గవద్దావతీపరిణయ మనుసంస్కృతచంపూగ్రంథ మీవంశ క్రమమును దృఢపఱుచుచున్నది. ఆగ్రంథములోఁ గనవరాజునకు మాఱు కేశవరా జనియున్నది. కనవయనునది కేశవశబ్దభవము కాఁబోలును. కనవరాజు తరువాతి తరములవారు పద్మావతీపరిణయములో నీరీతిం జెప్పఁబడినారు :—

కనవరాజు పిమ్మట సతనితమ్ముడైన వేంకటపెరుమాళ్రాజు రాజ్యముచేసెను. అతని యనంతర మాతని యన్నకొడు కగుబ్రహ్మరాజు రాజ్యముచేసెను. బ్రహ్మరాజుకొడుకులు కావేరిరాజు వేంకటపెరుమాళ్రాజులు. వేంకటపెరుమాళ్రాజు కొడుకు బ్రహ్మరాజు; అతని కొడుకులు కుమారువేంకట పెరుమాళ్రాజు, కావేరిరాజు, తిరుమలరాజు, సుందరకృష్ణరాజును. కుమారువేంకటపెరుమాళ్రాజుకొడుకులు బ్రహ్మరాజు మొదలగువారు. ఈబ్రహ్మరాజే వద్దావతీపరిణయ కృతిపతి. కనవరాజునకు బ్రహ్మరాజునకు నడుమ నయిదుగురు రాజ్యముచేసినట్లులు దీనివలనఁ గనఁబడుచున్నది. ఈగ్రంథములోఁ గుమారువేంకటపెరుమాళ్రాజు తారణ సంవత్సరచైత్రమాసములో లోకాంతరగతుఁ డైనట్లును, నానంవత్సరజ్యేష్ఠమాసములో బ్రహ్మరాజు పట్టాభిషిక్తుఁ డైనట్లును బ్రహ్మరాజునాజ్ఞ ననుసరించి యాగ్రంథము వికృతినంవత్సరమునంద చచ్చునడినట్లు నున్నది. తారణసంవత్సరము 1884-వ క్రైస్తవసంవత్సరమునకును, వికృతినంవత్సరము 1890 సంవత్సరమునకును సరిపోవును. కుమారు వేంకటపెరుమాళ్రాజు సవతితమ్ముఁ డగుతిరుమలరాజున కంకితమైనట్టియు, గరుడాద్రి సుబ్రహ్మణ్యవిద్యత్కవి ప్రణీత మైనట్టియు 3కీత్రుఘ్న

౧ ఈగ్రంథము కార్యేటినగరమునందలి శ్రీభారతీలీలానదనముద్రాక్షరశాలలో నచ్చుపడినది.

౨ బ్రహ్మరాజునకు బొమ్మరాజని వాడుకపేరు. బ్రహ్మరాజుగారిపుత్రు లయినకుమారువేంకటపెరుమాళ్రాజు, కుమారుస్వామిరాజుగార్లు ప్రస్తుతసంస్థానాధిపతులుగానున్నారు.

3 ఈగ్రంథము వ్రాఁతప్రతి యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు ప్రకాశనాధికారమున నున్నది.

విజయ మీవంశక్రమమును దృఢపఱచుచున్నది. ఈ గ్రంథము ౧౭౮౬ వ (రసకరిమునిశశి) శాలివాహనసంవత్సరమునకు సరియైన ప్రభవసంవత్సరమునఁ బూరింపఁబడినట్లు గ్రంథాంతమందున్నది. ఇది క్రీ. 1864-వ సంవత్సరమునకు సరి పోవును. అప్పటికిఁ గుమారవేంకటపెరుమాళ్లాజు సజీవుడై యున్నట్లును, నతనికి బ్రహ్మరాజు, కుమారవిజయవీరరాఘవరాజు, కావేరిరాజు, సింగరిరాజు సనునలు పురుకొడుకు లున్నట్లును జెప్పి యింకను బలువురు తనయులు కలుగుదురుగాక యనికవి యాశీర్వదించినాఁడు. క్రీ. 1884 సంవత్సరమునఁ గాలధర్మమునొందిన కుమారవేంకటపెరుమాళ్లా జీతఁడే యగుట నిస్సంశయము. ఈ కుమారవేంకట పెరుమాళ్లాజు కనవరాజున కై దవతరమువాఁ డగుచున్నాఁడు. ఆచారానుసార ముగాఁ దరమున కిరువదియైదుసంవత్సరములచొప్పున లెక్కించినచోఁ గనవరాజు క్రీ. 1714 సంవత్సరప్రాంతమువాఁ డగుచున్నాఁడు. స్థూలదృష్టిచే, క్రీ. 1700 సంవత్సరప్రాంతమువాఁ డనుకొందము.

వేటొక లెక్కనుబట్టి చూచినను నించుమించుగా నీకాలమేధునివపడుచు న్నది. ఎట్లన :—

కవిగురువైన తిరువేంగళార్కుడు సాశ్వతిష్టున్మపాలుఁడు, వీరవేంకటరాయ శౌరి, వెలుగోటివేంకటవిభుఁడు, చెంజి వరదేంద్రుఁడు ననుప్రభువులచే గౌర వింపఁబడినట్లు గ్రంథములోనున్నది. (ఆ. ౧ ప. 3౧.) సాశ్వతిష్టున్మపాలుఁ డెవ్వఁడో తెలియదు. ఆకాలముం దాపేరుగల నుప్రసిద్ధరాజు గానరాఁడు. సామాన్యుఁ డైనజమిందారుడై యుండనోవును. చెంజి వరదేంద్రుని కాలము స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. దీనినిబట్టి యితరుల కాలము నిర్ణయింపవలసి యున్నది. చెంజి యనునది దక్షిణార్కాటు మండలములో నుప్రసిద్ధ మైనస్థలము. ఆంగ్లేయభాషను దీనిని “జంజి” యందురు. కర్ణాటరాజ్యకాలముం దీచెంజిదేశమును గొందఱునాయకులు పాలించుచుండెడి వారు. ఆనాయకులలో నొక్కఁడగు “చెంజి వరదప్పనాయనయ్యవారు తీర్థాచ రణవచ్చి శేతుదర్శనంచేసి స్వస్తిశ్రీశాలివాహనశకవర్షంబులు ౧౫౯౩ కల్వబ్రాః ౪౭౭౨ అస్తిక్ వర్తమానే వైశాఖబహుళనప్తమి సైరవారం యీపుణ్యక్షేత్ర మైన.....మరప్రదేశం ఆకొర్తికశుద్ధపౌర్ణమినాడు కొమారస్వామికి బం గారు అందలమున్ను సమర్పణచేసి తమతరతిన యేర్పాటు చేయించినారు” అని మధురకు సమీపమందన్న నుప్రసిద్ధకుమారక్షేత్రమగు తిరుప్పరంగుండ మను

గ్రామమునందలి దేవాలయములో నొక్క తెలుగుశాసనమును, దాని కనువాదముగా నొక యరవశాసనమును గలవు. ఈశాసనములో వరదప్పనాయనితోఁ గూడ నిరుపదియైదు తరములవారు పేర్కొనబడియున్నారు. వీరిలో వరదప్పయనుపేరుగలవాఁ డీతఁ డొక్కఁడుమాత్రమే యున్నాఁడు. తిరుమలార్యుని గౌరవించిన చెంజి వరదేంద్రుఁ డీవరదప్పనాయుడే యనుటకు సందేహ ముండఁ గూడదని నాయభిప్రాయము. వరదప్పనాయనిశాసనసంవత్సరము క్రీ. 1671 సంవత్సరమునకు సరిపడును. ఇతఁ షీరవేంకటపతిరాయశౌరి యెవ్వరో చూతము. పేరునుబట్టిచూడ నీతఁడు కర్ణాటరా జని స్పష్టమగుచున్నది. సుప్రసిద్ధుఁ డగు వీరవేంకటపతిరాయలు క్రీ. 1614 ప్రాంతమున మృతి నొందెను. 1643 ప్రాంతమున శ్రీరంగరాయలు రాజ్యమునకువచ్చి 1678 ప్రాంతమందు రాజ్యభివ్యుత్తై మహిసూరుదేశములో మృతినొందెను. ఈయిద్దఱురాజుల నడిమికాలమునందుఁ బలుపురు రాజ్యమును గాంక్షించుటచే ఘోరమగుపోరు పుట్టి. శ్రీరంగరాయలు రామరాయలు వేంకటపతిరాయలు ననువారు స్వల్పస్వల్పకాలము సింహాసన మధిష్ఠించి పదభివ్యుత్తై లగుచువచ్చిరి. శ్రీరంగరాయలపదవక్రీ. 1678—1680 సంవత్సరములలో వేంకటపతిరాయలు రాజ్యముచేసినట్లులు కొన్ని శాసనములవలనఁ గనఁబడుచున్నది. ఈవేంకటపతిరాయలకాలము చెంజి వరదప్పనాయనికాలము నకు సరిపోవుచున్నది. ఈతఁడే తిరువేంగళార్యుని గౌరవించిన వీరవేంకటరాయ శౌరియైనట్లు తోచుచున్నది. నిజముగా శ్రీరంగరాయలతోడనే కర్ణాటరాజ్య ముంతమైనది. అది మొదలు చాలకాలమువఱకు నావంశములోనివా రెవ్వరో యొక రానెగొంది సమీపదేశమునకుఁ బ్రభువులై పూర్వాధికార మంతరించినను బూర్వరాజుల బిరుదములను మాత్రము పెట్టుకొనుచుండినట్లును, గౌరవార్థముగా వారినే కర్ణాటరాజులుగా మధురనాయకులు మొదలగువారు భావించుచుండినట్లును శాసనములవలనఁ గన్పట్టుచున్నది. ఇతఁ వెలుగోటి వేంకటవిభుఁ డెవ్వరో చూడవలసి యున్నది. బ్ర. వెల్లాల సదాశివశాస్త్రిగారు ధరియించిన వెలుగోటి వారి వంశచరిత్రమువలన వేంకట యనునామముగలవారు ౧౯-౨౦-౨౧ తరములలోమాత్రమే యున్నట్లులు కనఁబడుచున్నది. ౨౦-వ తరమువాఁడైన యాచ

౧ ఈశాసనములు రాజకీయశాసనాధికారులు 1917 సంవత్సరములో సంపాదించిన శాసనములలో 860-861 సంఖ్యలు గలవి. వారికార్యస్థానమునఁ జూడనగు.

౨ చూ. Sewell's Lists of Antiquities Vol. II,

శూరున కెనమండ్రు కొడుకులు. వారిలో వేంకటాద్రినాయుడు, వేంకటప్పనాయుడు, చినవేంకటప్పనాయుడు ననుముగ్గురు వేంకటాభిధానులుండిరి. వీరిసోదరుడును రాజ్యభర్తయునైన కుమారయాచమనాయుడు మహిసూరువారితో యుద్ధముచేసి జయమంది “అబ్దుల్ ఘాదుషా” గారివలన బహుమానములు పొంది నట్లు బ్ర. సదాశివశాస్త్రిగారు వ్రాసినారు. అబ్దుల్ ఘాదుషా యనగా అబ్దుల్ కుతుబ్ షా యను గోలకొండరాజు. ఈరాజు క్రీ. 1611 మొదలు 1672 వఱకు రాజ్యముచేసెను. ఇనియు జెంజి వరదప్పనాయనికాలమునకు సరిపోవుచున్నది. యాచమూరునిసోదరులు కూడ నీకాలమువారే. వారు ముగ్గురిలో నెవ్వరో యొకరు చంపూరామాయణములో జేర్చినవలెన వెలుగోటి వేంకటవిభుడు కావలయును. ఈప్రమాణములు మూఁటినిబట్టి తిరువేంగళార్యుడు క్రీ. 1671-80 సంవత్సరములప్రాంతమువాడైనట్లు తేలివది. ఆతని శిష్యుడైన వేంకటాచలపతికవి క్రీ. 1700 ప్రాంతమందు గృతినిర్మించుట యీకాలనిర్ణయమున కవిరోధమేకదా !

కవికాలనిర్ణయము చేయుట కింకొకయాధారము కూడగలదు. వేంకటాచలపతికవి దామర యక్కనృపాలుని సన్నిధికిం జని నప్పు డెవ్వరో “చరకవి గంధసింధురము వచ్చె” నటన్న “నేను గవిరాజకేసరి” నని కవి పత్కనఁట. (చూ. ఆ. ౧ ప. 38) ఈ యక్కనృపాలు డెవ్వరో నిర్ణయింపవలసియున్నది. ధూర్జటి లింగకవి కృత ౧కాళహస్తీమాహాత్మ్యమువలన గాళహస్తీ రాజవంశముం దక్కప్పయనుపేరు గలవారు నలుపురున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. వారిలో మొదటివాడు చెన్నపట్టనమునకు జేరొసంగిన చెన్నప్పనాయని రెండవకుమారుడు. ఈతడే ఉపాపరిణయగ్రంథకర్త. ఈయక్కప్పనాయని మనుమడుగూడ నక్కప్పయే. ఈరెండవయక్కప్పకు అక్కప్పయను కుమారుడును మనుమడును నమృక్కయను గూతురునుండిరి. అమృక్క వెలుగోటి వీరకుమార యాచమనేని భార్యయై బంగరు యాచమనేనిం గనియెనఁట. ఈబంగరు యాచమనీడు క్రీ. 1693-వ సంవత్సరమువఱకు సజీవుడైనట్లు వెలుగోటివారి పంశచరిత్రము చెప్పుచున్నది. కావున, బంగరు యాచమనేని మేనమామకుమారుడగు నాలుగవయక్కప్ప క్రీ. 1700 సంవత్సరప్రాంతమువాడనియు వేంకటాచలపతి కవికి సమకాలికుఁ డనియుఁ జేలుచున్నది. ఏవిధమునఁ జూచినను వేంకటాచల

పతికవి శ్రీ. 1700 ప్రాంతము దుండెనని సిద్ధాంతికిరించు కాయేప మేమియుఁ గనఁబడదు.

పద్మావతీపరిణయమునందుఁ గనవరాజు నుత్తరచరిత్ర మిట్లు వర్ణింపఁ బడినది :—

“కనవరా జపుత్రకుండై వయసునఁ జన్నవాడై నను గుణములచేఁ బెద్ద యు, వేంకటేశ్వరాంశసంభూతుండునైన వేంకటపెరుమాఱ్రాజును చిన్నతమ్ముని రాజ్యతంత్రధరుంధరుంగా నెంచి యతనియందు రాజ్యభార ముంచి నిస్పృహుండై వానప్రస్థాశ్రమము నంగీకరించి భార్యతోఁ గూడ ముని నికరముండేరి వారి చెంతఁ గొండగుహయందు వసిించి దుష్కరమగు తప మొనర్చుచుఁ గొంతకాల ముండి యంతటఁ దనకు మోక్షకాలము నమీషించినదని యెఱింగి నిజరాజధాని యైననారాయణపురమునకేగి యందున్నకల్యాణవేంకటేశ్వరుని యాలయములో ధ్వజ స్తంభముచేత భగవత్పాదములు స్పృశించుచు బ్రహ్మరంభమునూడి ప్రాణ మును విడిచెను.” అని. చంపూరామాయణములోఁ గనవరాజునకు సింగరిరాజు, తిరువేంగళరాజు పెరుమాఱ్రాజు ననువారు ముగ్గురే తమ్ము లుండినట్లు చెప్పఁబడి నది. పద్మావతీపరిణయములో నీతనికి, తిరుమలరాజు, వేంకటపతిరాజు, చిన్న రాజునను మఱి ముగ్గురుతమ్ములుఁగూడ నుండిరినియు నీయూర్ధరిలో వేంకటపెరుమా ఱ్రాజు కడపటివాఁ డనియు నీతఁడే గకార్యేటిసగరమును గట్టించెననియు, సంతకుఁ బూర్వము నారాయణపురమే రాజధానిగా నుండె ననియుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

ఈగ్రంథము ప్రతియొక్కటే అత్తిరాలలో బ్ర॥ వెల్లాల చిన్నవేంకట నుబ్బయ్య సిద్ధాంతిగారివలన దొరకినది. దీని చివర “యతుల నారసింహ్వరాజు ప్రాసిన చంబూరామాయణం” అనియున్నది. ప్రత్యంతర మితవఱకు దొరకలేదు. లేఖనదోషములుమాత్రము నవరించి వలసినవట్ల సంస్కృతచంపూరామాయణ మునకు సరిచూచి మాకు దొరకిన ప్రతి ప్రకటించినారము.

వేంకటేశ్వరాష్టకములోనివి గ్రంథావతారికలో (పుట ౪.) ముద్రింపఁబ డిన మూఁడుపద్యములుగాక మిగిలిన యైదుపద్యములు నీక్రిందఁ జేర్పఁబడినవి.

శా. పల్వేందు ప్రతిబింబవక్త్రము శరత్పద్మాక్షియగ్నంబు కీ

రార్యశ్లోఘ్యధనుర్గుణాసమాన నూనాకారనాసోన్నతిః

గ చంపూరామాయణములోఁ గార్యేటిసగరప్రకంస యుండుటచే నీమట సత్యము కా దని తేలుచున్నది.

శర్వాదుల్ను తియింపలేనితటి నీసౌందర్య మెంతోగదా
కార్యేటిశ ప్రసన్న వేంకటరమాకాంతామనోవల్లభా.

శా. ఆర్యేలేండ్లు తపంబుచేసి భవదీయావాసశేషాద్రిపైఁ
జెర్వొంగాంచెను వేల్పుమూఁకకు మహాసేనుండు బత్సేత్తురుల్
నురుగ్లట్టఁగఁ దారకాసురుని దానుగ్గాడె నీశక్తిచేఁ
కార్యేటిశ ప్రసన్న వేంకటరమాకాంతామనోవల్లభా.

శా. తారావళంబులు వంచి చిత్తరుల వింతల్నుచ్చుటైయుండఁగాఁ
దిర్వీక్షుల్ భవదీయ నన్నిధిని ముస్తీడైన యావిధిలోఁ
దెర్వారే తిరునాళ్ల నీకు నడవక దృశ్యంబు గాకుండఁగాఁ
కార్యేటిశ ప్రసన్న వేంకటరమాకాంతామనోవల్లభా.

శా. కుర్యేరుం దమనంబు జాతినుచుముల్ గోరంట చేమంతులుగ
హరే వనిగ్గులుదేటు శ్రీతులసి నీకర్పించు మర్త్యుండు దా
సేర్వజ్రంబుల మాక్తికంబులను బూజించేఫలం బొందుఁగా
కార్యేటిశ ప్రసన్న వేంకటరమాకాంతామనోవల్లభా.

శా. ఓర్వస్వకృష్ణ మె యామృతాధ కటువై యుండన్మనుష్యుండిలం
జారావోక్తులచేతనే చెడు దురాచారంబు గావించుఁగా
శర్వర్యండు నహస్సునందును భవచ్ఛారిత్రదూరాత్ముడై
కార్యేటిశ ప్రసన్న వేంకటరమాకాంతామనోవల్లభా.

జయంతి రామయ్య.

కవిత్యవిమర్శనము.

శ్రీమద్రామాయణమును జంపువుగా సంస్కృతభాషయందు రచించినకవి
భోజరాజు. ఈరాజకవి ధారానగరము రాజధానిగాఁ గల మాలవదేశమున క్రీ.
శ. 1018 సం॥ మొదలుకొని 1060 వఱకు రాజ్యముచేసినట్లు శాసనములవలనఁ
దెలియుచున్నది. కనుక నితఁడు క్రీ. శ. 1022 సం॥ మొదలు 1063 సం॥ వఱకు
వేంగీదేశమును బాలించిన మనరాజరాజనరేంద్రునకు సమకాలికుఁడుగా
నున్నాఁడు. ఇతఁడు సకలస్వతంత్రాధరణము, పాతంజలసూత్రవృత్తి మొదలగు
గ్రంథములను రచించియుఁ బెక్కుపండితకవులకు నాశ్రయభూతుడై వారిచే
బహుగ్రంథముల రచింపించియు సంస్కృతభాషను మహోన్నతికిఁ దెచ్చెను.

చంపూరచన కితఁడు మార్గదర్శి. ఇందుల కితఁడు ‘గద్యానుబంధరసమిత్రపద్య సూక్తి ర్హృద్యాహివాద్యకలయాకలితేవగీతి’ యని గద్యముతోఁగూడిన పద్య కావ్యము వాద్యముతోఁ బాడినగీతమువలె హృద్య మని కారణమును నిరూపించెను. ఇతఁ డీచంపూరామాయణమునం దయిగుఁకాండములే రచించి యేకారణమువలననో యాటవది యగుయుద్ధకాండమును రచింపక విడువఁగా దానిని లక్షణసూరి యనుకవి రచించి పూరించిన వాఁడయ్యె. ఈకవిశిఖామణు లిద్దఱును రచించిన యీచంపువు మృదుమధురపదసందర్భముందరమై చదువరుల నిర్భరరసాస్వాదపరవశులం జేయుచు సంస్కృతభాషకు వన్నెగలిగించుకావ్యములం దొక మిన్నగా నెన్నందగియున్నది.

ఇట్టి ప్రబంధమును దెనుఁగుచేసినవాఁడు కవిరాజకంఠీరవ వీరుదాంకితుఁ డగుఱుగ్వేదికవి వేంకటాచలపతి.

ఇతని యాంధ్రీకరణపుఁ దెఱంగులు కొంత పరామర్శితము. ఇతఁడు మూలమును గొన్నియెడల వేఱుగ మార్చియుఁ, గొన్నిపట్టుల లేనివి గూర్చియుఁ, గొన్నిచోట్ల నున్నవి విడిచియుఁ దెలిగించినను మొత్తముమీఁద మూలమున కంతగా హెచ్చును దక్కువయుఁ గాకుండ దీనిని రసవంతముగానే రచించినాఁ డనవచ్చును. భాషాతరమునేయుట యనఁగా నొకభాషలోనిపదమునకు మఱి యొకభాషయందలి మాటపదమును మక్కికొనికీర్తిగాఁ జెట్టుట గాదు. భాషలు తమతమశబ్దవాక్యస్వరూపవిశేషములంబట్టియుఁ, దనూర్థకము లైనవ్యాకరణ ప్రక్రియలంబట్టియు, రచనయందును శైలియందును, స్వభావమునందును బరస్పరభేదము గలిగియుండును గనుక నొకభాషయందలిపదములను మఱొకభాష లోనికి బరివర్తనము చేయునప్పు డారెండవభాషస్వభావాదుల ననుసరించి తగు కొలందిని వానిని మార్చియుఁ గూర్చియు రచించిననే యవి రమణీయమై రసవంతముగా నుండును. ‘బ్రహ్మాండభాండము’లను ‘బమ్మగ్రుడ్డుకుండ’లనుటగాని ‘పెండ్లికొడుకు’ను వివాహపుత్రుఁ డనుటగాని భాషాంతరము గాదు. దీని నెఱింగియే కవికులాద్వైతాధ్యక్షుని డగుశ్రీనాథుఁడు తనతెనుఁగునైషధమున ‘శబ్దం బనుసరించియు, సభిప్రాయంబు గుఱించియు, భావం బుపలక్షించియు, రసంబుఁ బోషించియు, నలంకారంబు భూషించియు, నాచిత్యం బాదరించియు, ననాచిత్యంబు పరిహరించియు మాతృకానుసారంబునఁ జెప్పంబడిన యీభాషా నైషధకావ్యం’ బని వ్రాసినాఁడు. ఇఁకఁ గవి తెనుంగునందలి మార్పులను గూర్పులను విడుపులను నుదాహరించెదము.

మార్పు:—ఇట మూలమును జెందికాని తస్మిన్చి కాని మఱిత మెఱుంగు గూర్చిన మార్పులను దెలిపెదము.

మూ. సీతా పురా గగనచారిభి ర పృథ్వస్తా
మాభూ దియం సకలమానవశ్రేష్ఠాత్రమ్
ఇ త్యాకలయ్య వియతం పిదధే విధానా
బాహ్నుదయేన నయనాని శరీరభాజామ్. (అయోధ్యా.)

తె. మ. అజరామల్ పాడగాంచగూడని యనూగ్యంపశ్య నారాముడే
వి జనాసీకవిగోకభాజనము గావింపన్ మదిం గొంకి పం
కడగర్భండు భుజించె నాగరకలోక శ్రేణికిం జూడ్కి బా
ష్పజలార్కీర్ణముగా నజాహ్నయభృతతాత్పర్యాభిమానోన్నతిన్. (4౮, 52వ.)
మూలమునందుంబోలెఁ దెనుగున గగనచారులకును బాడగాంచరానిదని సీతకు
వనవాసానర్హతను దెలుపుటకై పరమసౌభాగ్యప్రయుక్త మగుసౌకుమార్యాతిశ
యము చెప్పటయేకాక యెక్కువగా 'అసూర్యంపశ్య'యనియుఁ జెప్పి యెండ
కన్నెఱుంగనిది యడవి కెట్లు పోజాలు నని సందర్భించిత మగుకరుణరసమును
మూలముకంటె మిక్కుటముగా నిందుఁ గవి వెలివిరియించినాఁడు. రామునిదేవిని
మనుష్యులు చూడ ననువుగాకుండునట్లు చేసినవిధాతకు రామునియం దింతయభి
మానమేల యని యాశంక కల్పించిగొని బ్రహ్మకును రాముని తాతకును గల
'యజాహ్నయ'మే హేతువుగా నిబంధించి మూలమున కెంతో మెఱుంగు
గావించినాఁడు.

మూ. యద్యస్తి కౌతుక మపూర్వమృగే మృగాక్షి
చాన్ద్రీం హరామి హరిణం నను సన్నిధేహి
యావ న్నముఞ్చసి మయా హృత మేణ మేనం
తావ ద్దధాతు తవ వక్త్రీతులాం మృగాజ్ఞః. (ఆరణ్య.)

తె. శా. సీకున్ వింతమృగంబుపైని దమియుం లే నేమి కాదంటినా
రాకాచంద్రున కంతరంగ మగుసారంగంబు రప్పించెదం
గై కొ మ్యాహరిణంబు సీకరమునం గన్నట్టునందాఁక శు
ద్ధాకారుం డతఁ డొందుగాక భవదీయాస్యైకదాసోన్మత్తిన్. (5౮, 81వ.)
మూలమందలి 'చాన్ద్రీంహరిణ'మునకంటె తెనుంగునందలి 'రాకాచంద్రున కంత
రంగ మగుసారంగ' మనుట మిక్కిలిసాంపు. మూలమునఁ జంద్రుఁడు. మృగాం

కమును వీడి శుద్ధుడై సీతాముఖముతోఁ బోలు నని యుండఁగాఁ దెనుఁగునందు శుద్ధుడయ్యును సీతాముఖమునకు దాసోన్నతి నే పొందునని మిక్కిలి సారస్వము గలిగి యున్నది.

‘నదివా స్తైలద్రోణ్యం నిక్షిప్య’ యన్నముక్కను

గీ. అర్జునుడై గృతాధ్వరుం డయినయతని

దేహము తిలో త్తమోదితస్నేహమునకు

నర్జముగదా కృతాధ్వరుం డైనయతని

దేహము తిలో త్తమోదితస్నేహమునకు.

అని తెలిగించి శ్లిష్టాధాంతరన్యాసానుప్రాసములతో మిక్కిలి చమత్కరించినాఁడు.

ఇట్లే మూలమున ‘అస్తి ప్రశస్తా జనలోచనానా, మానస్తనద్ధాయిషు కోసలేషు. ఆజ్ఞానముత్సాహితదానవానాం, రాజ్ఞా మయోధ్యేతిపురీ రఘూణామ్’ అనుశ్లోకమునకుఁ జాతుర్యద్వ్యాదివర్ణనకలిత మగు నొకసీసపద్యమును, విశ్వామిత్ర యాగనందర్శమున ‘కరతలగలితపలాశసమితుశాః కుశికసుతాస్తేవాసినః’ యనుటకు ౨-వ యాశాస్రమున (84, 85, 86, 87) నాలుగు పద్యములును, హనుమ దాదులప్రాచ్యోపవేశేఘట్టమున ‘తాస్తాఃకథాఃపరిదేవయస్త’ యనుటకు నయిదాటుపద్యములను రచించి మూలముకంటెఁ దెనుఁగును రసోద్వేలము గావించినాఁడు.

కూర్పు:—ఇందు మూలములో లేనివై కేవలకవికల్పితములగువానిని వ్రాసెదము.

వసంతవర్ణనము.

సీ. జగితీవపడఁటికిఁ జెంగావిషావడ యవనీపదోచిత యావకంబు
మాధవశ్రీకి నిమంత్రసిందూరంబు కలికానికాయతారలకు నంజ
పరభృతమాజ్ఞయప్రదశాంభవీరుచి వనికాపురం ధికాననహరిద్ర
వనదేవతచనుంగవకుఁ గుంకుమముడంబుధారుణీరుహశైలగైరికంబు
కామినీకాముకవినోదకలనకొఱకు, సమయవర్ధకి పొదరింటిగమికిఁ గీలు
కొలిపినరుటంపుఁగెంపుతాతభుకుజోడు, బిల్లగుము రెల్లకడనుద్భవిల్లెఁజగురు.
మరుసందుక మఱునృప్తి మ్రాఁకులయెడం బాలించుటెక్కుక హిమో
పరిసంహారముఁ జూపి తత్త్రిపురుషీభాగవతిం జైత్రుఁ డాం
దురజన్మత్తవీరమోగుఁగొన్నతు లనం దోఁచెం జిగుళ్లుం జిగు
ళ్లరకంబయ్యెడుక్రొవ్వీరుల్ విరులపట్ల వ్రాలుభృంగంబులున్.

చ. చనకు వినోదకోప మింక సాగవు బింకము లాలకింపుఁ డీ

మనసిజుఁ డానతిచ్చినక్రమం బిది యంచు విటీనిటాలికిం

బనుప వసంతుఁ డక్షరసమాజము వ్రాసినకాగితంబులో

యనఁ దనరెక సబంభరవనాంతరకాంతల తాంతబృందముల్.

ఇత్యాదులు పెక్కులుగలవు. బాలకాండమున దశరథుని యనవత్పతా విచారమును, మిథిలాపురవర్ణనమును విశ్వమిత్రకృతసీతాసౌందర్యవర్ణనమును వివాహవర్ణనమును మూలముండు చేవు.

విమరు:—ఇందు మూ మున నుండియుఁ గవిచే విడిచిపెట్టఁబడినవానిని వ్రాసెదము. మూలమున విరాధుఁడు నీతను విడిచి రామలక్ష్మణుల నెత్తికొని పోవునందర్భమున

‘యాతునః పదవీ సైషా యా తు న శ్చస్య లక్ష్మణ

యాతుకామం తయై వేదం యాతు కామం నహస్యతామ్.

‘అయి కబలయ మా మమూ విముఖ్యే త్యతికరుణం రుదతీ మవేక్ష్యసీతామ్

అర మరచయతా ముభా వసిభ్యాం పిశితభుజం భుజభారహీనమేనమ్.

‘రక్షోవధః ప్రకృత ఇ త్యయమేవ శంసే

త్సర్వాయ గాయకపదం గమితో విరాధః

నాగాలయాయ వపు రస్య వదే దిపీఠ

శ్వభే త దక్షిప దిషుప్రహతం న రామః॥’ అను శ్లోకములును, శూర్పణఖ రామునిం గూర్చి—

‘లావణ్యామ్బునిధే రమువ్య దయితా మేనా మి వైసం జనం

కస్తా న్దాస్యజ దస్తదస్యయసురో రుత్పత్తిభూః పద్మభూః

అస్తా మేత దరణ్యవాసరికే హ కప్త మస్మి న్నిమామ్

కాన్తిం కాననచన్ద్రికాసమదళాం కిం నిర్తమే నిర్తమే ॥

అన్నశ్లోకమును మఱియు నిట్లే రసవంతము లగుకొన్నిశ్లోకములను విడిచినాఁడు.

మూలమునకు సమాన మైన తెనుఁగు.

మూ. శ్లో. సంక్రాంత వర్షాన్తరగాధనూనో

స్సంపర్కపుణ్యాదివ రామభద్రః

తాత్ప్రీతమా త్పిష్టలదణ్డయోగ్యః

పలాశదణ్డాదృతపాణి రాసీత్.

(బాల.)

తె. గీ. కలితవర్ణాంతరుం డైనగాధిసూను

సహచరతనేమొకో నిజక్షత్త్రజాతి

కయిన పిప్పలదండ మూనియు బలాశ

దండకరుఁ డయ్యె నపుడు మార్తాండకులుఁడు.

(2 ఆ. 90 ప.)

మూ. శ్లో. రేఖారథాజ్ఞ సరసీరుహశఙ్ఖచిహ్నే

క్షేమంకరే తవకరే జగతాం త్రయాణామ్

కాంతారకన్దఖననం రచయేతి నూన

మాబద్ధవాక్ ప్రతిసరం భగవా న్వసిష్ఠః.

(అయోధ్యా.)

తె. చ. ధరజలజాచిహ్నములు దాపుకొనంగ జగత్త్రయీశవం

కర మగునీకరంబునకుఁ గంకణ మార్తిదానకాననాం

తరతరుమూలకందశననం బొనరింపు మటంచుఁ గట్టెనో

గురుఁ డగుశక్తితండ్రి రఘుకుంజర నిన్నటియత్సవోన్నతిక.

మూ. శ్లో. మహానమరసూచకః ప్రతిదినం మనోజన్తనో

మయూరగళకాహళీకలకల స్సముజ్జృమ్భతే

పయోదమలినేదినే పరుషవిప్రయోగవ్యథాం

నరేషు పనితానువా దధతి హస్త కే కా ఇతి.

(కిష్కింధా.)

తె. పృథ్వి. చెలంగె నలుదిక్కులకొ శిఖిశిఖావళీకంతకా

హలీధ్వని , వియోగితామపి నరేషు నారీషునా

జలాకులఘనే దినే సపది యాన్తి కేకా' యితి

చ్ఛలారభటితో మనోజరణవేగసంసూచియై.

ఇట , వియోగితా.....కేకా' యను దానిని దెలిగించిన రసభంగము

గాన దాని నట్లే యనుకరించి వ్రాసినాఁడు.

ఇతని కవితృమందు దోషములును గొన్ని గలవు. కొన్ని పూర్వార్థం
ధృక్పథల యనుకరణములును గలవు. ఒకొక్కచోటఁ దెనుగు మూలమున
కంటె నొకటి రెండువన్నెలు తక్కువగా నుండుటయుఁ గలదు. స్థలీపులాకన్యా
యమున నొకటి-యదాహరణము.

మూ. శ్లో. వాచం నిశమ్య భగవా నథ నారదన్య

ప్రాచేతసః ప్రవచసాం ప్రథమః కవీనామ్

మాధ్యందినాయ నియమాయ మహర్షినేవ్యాం

భుక్త్యా మహాప తమసాం తమసానిహస్త్రిమ్

క. ఆమరమునిచల్లు విని సంభ్రమమున నాల్పిక్తిసుకవి మాధ్యమినకృ.

త్యమొనర్చ సరెగె సురుచిర. తపసానకమునవినికె దపసాధునికె

ఇటముని మాధ్యమిననియమునకుఁ దెనుఁగునఁజెలి నదివి శేషణములకంటె మూలముందలివి విక్కిలి యుచితములు ; కథావిషయమునను నొకానొకవో మూలమునకును దెనుఁగునకు భేదము కనఁబడుచున్నది. మూలమునఁ గ్రాంచమధునములో నొక్కదానికే బోయ చంపినట్లుండఁగా రెంటిని జఁపియు తెనుఁగుననున్నది. కొన్ని లక్షణ రోషములును గలవు. మొగతా (క. 71 మగతాయగుట సాధురూపము) ధనువంశము (ధనుస్వంశము), కడా బెత్తపు (కడానిబెత్తపు), ఇత్యాదులు చూపట్టుచున్నవి. 'గండ్డపెండెరముఖపరిపూర్ణ' (కె. 71) యని సమాసగర్భమునఁ దెనుఁగు దుష్టమయ్యను బూన్వీశాననములందుఁ గండ్డపెండెరము మొదలగు రాజచిహ్నభిధాయకములు సంస్కృతసమాసములందుఁ గుబీలములై యున్నవి. కూతుశబ్దమునకుఁ బ్రథమైకవచనమాత్రనియత మగుగునర్థకము సమాసమునను బహువచనమునను విభక్త్యంతఃకలను గనుపట్టుచున్నది. రెండవయాశ్వాసమున 25-వ పద్యమున 'నూళగేరి' యనుపదము మొదట 'సురలగొ' రని దిద్దంబడినను బిదపఁ గర్ణాటసిఘంటు పరిశీలనమున నాగపాశమునకు వాచక మగు 'నూళగేరి' యనుపదముగాఁ దెలిసి దిద్దంబడినది.

కవి దాక్షిణాత్యుండు గాన నొండు రెండుచోటుల ద్రావిడకర్ణాటపదములు పడినవి. 'చెలంగె నలుదిక్కుల' సనుపృథ్వీవృత్తమునకుఁ గవి తొమ్మిదింటి యతిని వేసినాఁడు. పనుచరిత్రపీఠికను శొంఠి భద్రాద్రిరామశాస్త్రిలవారు 13-వ యక్షరమును, శృంగారనైషధవ్యాఖ్యానమున వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిలవారు 14-వ యక్షరమును బృథ్వీకి యతిగా వ్రాసిరి. పూర్వకవిప్రయోగములందు 12-వ యక్షరము యతిగా నున్నది. కావున దీనినిబట్టి కవి యందుఁ దప్పవట్టరాదు.

ఇక్క-వి మూలమున నందందుఁ గలతైలిని బాకమును ననుసరించియే యాయాపట్టులపద్యములను రచించినాఁడు. ఇతని కవనమున వ్యర్థపదములును బాదపూరణములును సంతగాఁ గలుగవు. స్వతంత్రప్రయోగము చాలపఱకుఁ గలదు. రసపోషణము ప్రధానముగా నున్నది. కఠిని శృంగారరసము విక్కిలి యభిహతముగా నున్నది. మొత్తమునకు తైలి మధురమై యలంకారబంధురమై యున్నది.

తంజనగరము దేవరాజసుధి,

కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రి.

ఒంటిమిట్ట, పోతనామాత్యుడు.

మూడవభాగము.



ఉ. రెండుకరంబులం గవివరింపఁడు పోతనపుణ్యకావ్యమున్,
దండిమనంబునం దనకథం, గయింఁచు ధరాతనూజ త
మ్ముండును గొల్ప నేకశిల మోదము మీఁజెడు నొంటిమిట్టతో
దండరఘూర్వహుండు మిము ధన్యులఁ జేయుత మెల్ల వేళలన్.
మహాశయులారా !

బమ్మెరపోతరా జొంటిమిట్టవాడని నేను వ్రాసినవ్యాసమునకుఁ బ్రత్యుత్తరమును బ్ర॥ శ్రీ॥ జయంతి రామయ్యపంతులవారు కార్తికమాసపు బరిష్కర్తృత్వమునఁ బ్రకటించిరి. వారు వ్రాసినదానికిఁ బ్రత్యుత్తరము వ్రాసి (రావు బహదర్ వీరేశలింగము పంతులవారు వీరభద్రవిజయమును ద్వేషించి నేను వ్రాసిన వ్యాసమునకుఁ బ్రత్యుత్తర మిడఁగల రనుభీతి లేనివాడఁ గావున)* యీవివాదమున కింతటితో శాంతిపాతముఁ బఠించినాడను. ఈవ్యాసముతో నుభయ వాదములు పూర్ణముగఁ జర్చితములైనట్లు లేర్పడును గావున నిష్పక్షపాతబుద్ధులగుమధ్యవర్తి లావల నెవరివాదము బలీయమో పరిష్కరింతురుగాక.

ఓరుగంటిపక్షమున మొదటఁ జెప్పిన కారణములు గాక క్రొత్తకారణము లేవియు బ్ర॥ శ్రీ॥ రామయ్యపంతులవారు చెప్పినవారుకారు. వాని నన్నిటిని

* ప్రాథమికస్వతిత్యాది సందిగ్ధవిషయములగుటచే యుండైన సేమేని నమ్మగుటచే వ్రాయు సురేమోకాని వీరభద్రవిజయము భాగవతకర్తృత్వముని వారు సాధింపక తులు గారని నానమ్మకము.

మున్నే ఖండించియున్నాడను. నావాదమునందు వా రిష్టము కనబట్టించి లోపములకు సమాధానము చెప్పినచో మన్యవర్త లింక బిష్కరించుట తే యాటంక ముండదు. “ఈ వ్యాసముఁ బక్కఁగాఁ జదివినాడను, గాని నా యభిప్రాయము మార్పుకొనుటకుఁ దగిన కారణము లేమియు నందుఁ గానరా లేదు” అని పంతులవారు వ్రాసిరి. నా వ్యాసమున వారికిఁ జెప్పుకొరసం యోగము కలుగుట సత్యము. కొన్నిచోట్లు శ్రద్ధతోఁ జనువ లేదనుటకు ముందు దృష్టాంతములు చూపెదను. విష్వక్సపాత బుద్ధులు, సత్యభాషణులు, నుభవస ములు, విద్వాంసులు చగుమాననీయులు “You have demolished the case for Warangal” అనియు, “The arguments adduced are very con- vincing and well supported by facts” అనియు “దాదాపు ఇరువది యైదునంపత్తరములక్రింద నేను ఒంటిమిట్టఁ జూచియుంటిని. అప్పుడు నేను స్థలజ్ఞుల విచారింపఁగాఁ దాము వ్యాసమున వ్రాసినప్రకార మాయాస్థలములఁ జూపిరి. ఎదిరి యాహులకంటెను తమ యాహులు ప్రమాణబల సమన్విత ములుగఁ గనఁబడుచున్నవి.” అనియు “వాదప్రాధి గంభీరముగను నిరుత్తరము గను నున్నది. వీరభద్రవిజయమును పోతన కంటఁగట్టుట యసమంజసమని రూఢి చేసితిరి. బక్షైరవాస్తవ్యతాభ్రాంతిని నిర్మూలముఁ జేసితిరి. కవి జీవితవిమర్శా ప్రయోగమునకు మార్గోపదేశక మగు వ్యాసము వ్రాసితిరి.” అనియు నా వ్యాసమునుగుఱిచి వ్రాసి యున్నాడు మఱికొందఁ జీవిధముగనే నాతోఁ జెప్పియున్నారు. రామయ్యపంతులవారు మధ్యవర్తిస్థాన మలంకరించియుండిన నీయభిప్రాయమే చెప్పియుందురు. వాడు లగుటచే నభిప్రాయము మార్పుకొనఁ గారణములేమియు వారికిఁ గానరాలేదు. అది వా రాక్రమించిన స్థానదోషము గాని నాదోషముగాను వారిదోషమును గాదు.

1. “బక్షైర, ఏర్పూరు, వెలిగందల యనుగ్రామము లోరుగంటికి సమీ పదేశమం దున్నవి, గాన నాగృహనామములు గలకుటుంబము లాప్రాంత మందే యుండె నని యూహించుట యసమంజసము కాదని నామొదటివాదము.” అని పంతులవారు వ్రాసిరి. దీనికి నేనిచ్చిన ప్రత్యుత్తరము మీరు చదివయే యున్నారు. ఇందు ‘బక్షైర’ యోరుగంటియొద్ద నున్నదనుట యసత్యము. నిరాధారము. ఓరుగంటియొద్ద బొక్షైర యున్నదిగాని బక్షైరలేదు. బక్షైర యెం దుండినదో యాంధ్రలోకమున కింకను దెలియదు. నే నామ్రేపించిన పిమ్మటఁ గూడ బొక్షైరకుఁ బూర్వనామము బక్షైరయని పంతులవారు స్థాపింప జాలరైరి.

అట్లుండినగదా స్థాపించుటకు? కడపలో జరిగిన కథలో నిష్పక్షాత్తులైన రనఃబడుగ్రామము యేర్పూర్చని నేను జెప్పగా నది సరిగాననియు లెక్కలలో నేర్పూర్చనియే యున్నదనియు బంతులవాగ్గాజ్ఞేపించిగదా. నావాదమున కనుకూలముగ శాసనవాక్యములు గ్రంథస్థప్రయోగములు కనఁబడిచితినిగదా? అట్లులే నేనాజ్ఞేపించినపుడు వారివాదమున సత్యముండిన నేలప్రయోగములు కనఁబడునరాదు. బమ్మెరబామ్మలకు మేనత్తపోలిగో మేనమామపోలిగో తామెల నావలె సప్రమాణముగ స్థాపించరాదు? బమ్మెర బామ్మర రెండు నొకటే యనుట యోరుగంటి చామల యూహమాత్రకల్పిత మనిన దప్పేమి? బామ్మెర గ్రామములును దమ గ్రామమునకు బమ్మెర యనుచే దుండినట్లు చెప్పలేదు. ఈవిషయము నారెండవ వ్యాసమునఁ జర్చించినాడను.

2. “ఈవాదమున కంతకు మూలాధార మైనబమ్మెర గ్రామమునకుఁ బ్రతిగ్రామ మాయనకుఁ బొడకట్టియుండలేదు. ఏల్పూరు వెలిగండ్రగ్రామముల కనతిదూరముతో నొకబమ్మెరయో బామ్మెరయో కనఁబడినపుడుగాని సుబ్బారావు గారియాజ్ఞేపము విమర్శనపాత్రము గాదు.” అని రామయ్యపంతులవారు వ్రాసిరి. బమ్మెర గ్రామమునకుఁ బ్రతినామము విషయమై రావుబహదర్ కందు కూరి వీరేశలింగము పంతులవారికిఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చియున్నాడను. ఏబకార మకారకారము లుండునట్లయైనను బమ్మెరలని నేను వాదించఁబూనినచో, గోడూరికి ౯ మైళ్లలో నొంటిమిట్టకు ౩౦-౩౫ మైళ్లలో నుండుబొమ్మవరమే బమ్మెర యని యు లెక్కల యనునది జన్మాంతరములఁ గ్రమముగా లేమలవాడ, లేములవాడ వేములవాడ యైనట్లు బమ్మెర బామ్మెర యై యావల బొమ్మరయై పిదప బొమ్మవర మయినదని వాదించియుండును. పంతులవారివలె నూహ లన్నియుఁ బరమప్రమాణము అని వాదించ నామన సొప్పదు. ఊహలూహలై, అవి సత్యము లను నెడల నాధారములు కనఁబడువలయును. ఇకను బామ్మెరయే బమ్మెర యని యోరుగంటివాడు లాధారము కనఁబడుక క యూరక పాతవాదము చేసిరా బొమ్మ వరమే బమ్మెర యని యొంటిమిట్టవాడులు వాదించురు. వారివాదమునకు వారు ప్రమాణము కనఁబడినపుడు వీరి వాదమునకు వీరు బ్రమాణము కనఁబడుతురు.

రామయ్యపంతులవారి యభిప్రాయప్రకారము బమ్మెరయనునది గ్రామనామముగా గ్రహించినను వారివాదమునందు బలములేదనిపూపించితినిగదా. ఒక విధమునఁ జూడ బమ్మెర యనునది గ్రామనామము గాదని తోచుచున్నది.

బమ్మెర యనుశబ్దమునకు నిలుకడలేనిది, చలించునది యనియర్థము. ఇది భ్రమి శబ్దమునకుఁ దద్భవమని సీతారామాచార్యులవారు వ్రాసిరి. భ్రము-అనవ స్థానే (తిరుగుట) యనుభాతువువలనఁ గలిగినది భ్రము-కావున బమ్మెరకు నదే యర్థము. దీనికిఁ బ్రయోగములు. “ఎలదేటిదాటులకా | బమ్మెరవోవఁ దోలు తెగబారెడువెండ్రుకలు”—మను. “బమ్మెరపోకతో” అని పంచతంత్రము. ఇం కను బ్రయోగములు కలవు. గ్రామ మెన్నటికి నిలుకడగా నుండునుగాని తిరుగు చుండదు గదా. కావున బమ్మెర యనునది గ్రామనామముగా నుండ దనుట తప్పు గాదు. మనుష్యులయింటిపేరుగా నెట్లుండగల దందుచేని వినుడు.

ఆంధ్రులయింటిపేర్లు నానాకారణములు గలవి. రామాయణము చెప్పు వారు రామాయణమువారు, భారతమును జెప్పవారు భారతమువారు, పురాణము చెప్పవారు పురాణమువారు. ఇతరులచే భుజింపక స్వయముగఁ బాకముచేసికొను వారు స్వయంపాకాలవారు. సుంకరివృత్తియం దుండువారు సుంకరివారు. ఈవిధ ముగ నాచనవారు, పోతరాజువారు, ఏనుఁగువారు, కస్తూరివారు, చదువులవారు, పాగావారు, లోనగునింటిపేర్లు గలవు. బమ్మెర వారనుపేరును నిట్లే వచ్చియుండవల యును. పోతరాజు పూర్వ లోకచోట నిలుకడలేక నానాదేశముల భ్రమించు చుండినవా రగుటచే బమ్మెరవా రైరి కాఁబోలు. దీనికి సరియైన యాంగ్ల నామము Nomads. “Nomad = పశుచారోపజీవి-అస్థిరవాస” యని ఆప్టి నిఘంటువు. పోతరాజు పశుచారోపజీవి యనియుఁ గింవదంతి కలదుగదా. కావున బమ్మెర యను నది గ్రామనామమని పొరపడి కించిత్సామ్యము గలదేనితోనో ముడిపెట్టక యీ వ్యుత్పత్తి గ్రహించుట బాగని తోచుచున్నది. ఇది యూహమాత్రమే. ఇది సరి కాదని పంతులవారు సప్రమాణంబుగ నిరూపింతురుగాక. ఈయూహ సరియై నను గాకున్నను నావాదమునకు హానిలేదు గాని దీని నిరాకరింపఁ జాలకపో యిరా పంతులవారివాదము సమూలము చెడినది.

8. బమ్మెర, బొమ్మెర యొకటైనను బమ్మెర పోతరాజు బమ్మెరలోనే యుండె ననువాదము నవ్వరా దని నేను వ్రాసితినీ. దీనిపైఁ బంతులవారు “కొంతమంది తమయింటిపేర్లు గలయూళ్లలోనేకాపుర ముండవచ్చును. ఇంటిపేర్లుగల యూ ళ్లలో నివాసము చేయుచున్నవారలఁ బలువుర నేనెఱుఁగుదును. అట్టి వారు బొత్తిగా లేరని నుబ్బరావుగారును జెప్ప సాకాసింప లేదు” అనిరి. ఎట్టి సందర్భములందు గృహనామము గ్రామనామ మొకటిగా నుండునో యాసం

దర్భముల నెల్ల నాప్రథమవ్యాసమున విశదీకరించితిని. అది సరికా దని పంతులవారు చెప్పజాలరు. ఇంటిపేర్లు గలయూళ్లలో నివాసము చేయు పలువురిలో నేను జెప్పినసందర్భములకు లోపడనివా రెండఱున్నారో వీరు విచారించిరా ? నేను జెప్పినసందర్భములకు లోపడినవారై నయెడల నది వీరివాదమున కెట్లుపకరించును ? నేను జెప్పినసందర్భములకు లోపడక స్పష్టమైది నేటివఱకు నొకగ్రామమందే యుండి యాయూరిపేరే తమగృహనామముగఁ గలవా రెందేని యుండిన నుండవచ్చు ననివాదమునకై యంగీకరించెదను. అంధ్రదేశమునఁ గలకుటుంబముల సంఖ్య యెంత ? మీఁదఁ జెప్పఁబడినట్టికుటుంబముల సంఖ్య యెంత ? ఇది దానిలో నెన్నవవంతు ? పదివేల కొకకుటుంబమైనఁ గలదా ? ఈ ప్రశ్న నేనుమున్నే యడిగియుండ స్పష్టమైనప్రత్యుత్తరము వ్రాయక తేరమాటలు వ్రాయనేల ? ఒకవేళ నున్నను సందిగ్ధవిషయములో బహుజనుల కన్వయించు సామాన్యవిధి నన్వయింపక యపవాదవిధి నన్వయింప నేమికారణము ? ఇటు చేయుట లోకసమ్మతమా “ శాస్త్రసమ్మతమా ? ” Exception is no rule. అపవాదములు విధులు గావనుట పీఠెఱుంగరా ? బమ్మెర యపవాదములోఁ జేరిన దనుట కేమి యాధారము ? ఊహ. ఈవిషయమున వీరియూహ కేవల మసత్యమనుటకు రెండవభాగమున నాధారములు సూచించియున్నాడను.

4. “ శ్రీరామలింగంఘ్రి సేవావరప్రీతిఁ గవితాచమత్కృతు ల్లాంచువారి నప్పలమ్మయును వీరాంబయుఁ బ్రాధనరస్వతికిని గన్నప్రజ్ఞవారిఁ గాండిన్యగోత్రవిఖ్యాతి బమ్మెరభవ్యవంశాధ్యులై సిరివఱులువారి నివటూరిముక్తి నాగేశనద్గురుభక్తి నాదిమ్మైపుత్రై నట్టివారిఁ గేనకవిమల్లకవి నామకీర్తిపరుల మమ్ముఁ బిలిపించి.

† ప్రాధనరస్వతివద్ద కేసన కున్నట్లు లజ్జరపుఁ బేరయలింగకవియుఁ “ప్రాధనరస్వతి యను చిరుదండిన కేసనకవి (పోతనమనుచుఁడు) అని” రావుబహదర్ వారును వ్రాసి యున్నారు. ప్రాధనరస్వతు లిరువురో యొకరో రావుబహదర్ వారే పరిష్కరింపవలయును. రావుబహదర్ వారు ముద్రించినవిధముగఁ ప్రాధనరస్వతికి నిరువురుభార్యలు, పెద్దభార్య అప్పలమ్మ, చిన్నభార్య వీరమ్మ. కవితాసంప్రదాయమునుబట్టిమాడ సప్తలమ్మకొడుకు కేసన, వీరమ్మకొడుకు మల్లన, యని తోచుచున్నది. గ్రంథమునం దెట్లున్నదో నేనెఱుంగను. ఇరువురు నొకతెకొడుకు లయియుండినయెడల రెండవ యామెపేరును కేసనమల్లనలు చెప్పియుండరు. ఇంతవఱకుఁ జూడఁ ప్రాధనరస్వతి తండ్రి యని యప్పలమ్మ తల్లి యని వీరికుమారుఁడు కేసన యని యేర్పడుచున్నది.

అని దాక్షాయణీవివాహమున నున్నట్లు రావుబహదర్ వా రనువదించియున్నారు. ఈకవులే “ మత్పితామహాని బమ్మెరపోతన ” యని వ్రాసియున్నారు. ఈపోతన భాగవతగ్రంథకర్త కాఁడని రెండవభాగమున సిద్ధాంతముచేసియున్నాను. బమ్మెర కేసన. బమ్మెరమల్లనలు కృష్ణామండలమువారని యందు వ్రాసియున్నాను. ఇప్పుడు రావుబహదర్ వీరేశలింగము పంతులవారు బమ్మెర కేసన. మల్లనలు బమ్మెర యందు వుట్టినను గురు జాల మహానగరము గావున నక్కడ జేరియుందురనియు, గృహనామము బమ్మెరగాఁ గలబమ్మెర కేసన. మల్లనలు బమ్మెరప్రాంతమువారే యని పంతులవారును వ్రాయఁగలరా ? బమ్మెర యింటిపేరివారు బమ్మెరయందు యుండి రనుట తప్పునుట కిది చాలదా ? ఈవిషయము రెండవభాగమున 432-వ పుటయందు వ్రాసియుండినను దానికిఁ బ్రత్యుత్తరమియ్యక చర్చితచర్చణంబున వృథాకాలవృద్ధియము చేయనేల !

బమ్మెరపోతరాజు తొలుత బమ్మెరలో నుండెనంట, గ్రంథరచనకాల మునాటికో యంతకుఁ గొంతముందో యేకశిలానగరము చేరె నంట, తిరిగి యవసానదశకు బమ్మెర చేరె నంట. చేరకపోయినను గృతజ్ఞులై యాగ్రామము వా రాయనకు జ్ఞాపకముగా విగ్రహము స్థాపించి రంట, ఈయంట లన్నియు మరల నూహలు, ఊహలు, ఊహలు. ఏకశిలానగరవాసులు కృతఘ్ను లైరంట యని నే నొక యంట చేర్చెదను,

ఇట్టివాదమునకుఁ బ్రత్యుత్తరము రెండవభాగమున నిచ్చియున్నాఁడను. కావునఁ జర్చితచర్చణ మేల ! ఇదంతయు నోరుగంటివామల యనన్యగతికము లైనయూహ లనుట నిర్వివాదము. ఏలన రామయ్యపంతులవారు తమవాద మును బలపఱచుకొనఁ గొన్నియనుబంధములఁ బ్రకటించిరి కదా. వానియందు

పేరయలింగకవి తనమామపేరు ప్రాథమరస్వతి యనుచిరుదుగల కేసన యని యత్తపేరు ఆవృష్టుయని వ్రాసినట్లు రావుబహదర్ వారు పద్యము ననువదించిరి. ఇప్పుడు ఆవృష్టు కేసనకుఁ దల్లియో ? భార్యయో ? యనుప్రశ్న కలుగకమానదు. రావుబహదర్ వారు తమయేడుతరములతెక్క కాపాడుకొనుటకై యిద్దఱవృష్టులు నిరువురు ప్రాథమరస్వతి లుండి రని వ్రాయుదు రేమో దానికిఁ దగినయూధారములఁ గనఁబడిచి యేడుతరములను స్థాపించినను “ రావుబహదర్ వారి యిష్ట ప్రకార మేడుతరములగ తెక్కించినను నిరువురు పోతనలకు నడుమ నూతొండకు మించి యెడము గలదు.” అని రెండవభాగమున 437-వ పుటయందు వ్రాసిన నాయభిప్రాయమునకు లోటులేదు. ఈకవులచరిత్రనుం దప్పవృద్ధి యెవరికిఁ దల్లియగునో యెవరికిభార్యయగునో చూడవలయును, అది నా నాదమునకు సంబంధించినది కాదు. కావున సేను దర్శింపఁబని లేదు.

శ్రీనాథుడు భాగవతమును గర్జితరంజన కంకితమిప్పింపఁగోరి బమ్మెరపోతనను జూడవచ్చినపుడు పోతరాజు భూమి దున్నుచున్నవృత్తాంతము లోనైనది బొమ్మెర యందు జరగినట్లు వ్రాయఁబడి యున్నది. దీనివలన భాగవతము బొమ్మెరలో రచింపఁబడుచుండె నని యేర్పడెనుగదా ? తమకు ననుకూలము లని తాము వ్రాయించి తెప్పించిన యనుబంధములకు విరోధముగ వీ రిప్పుడు వాదించుట కేమి కారణము ? బొమ్మెరజనులమాట నిజమా ? రామయ్యపంతులవారు రావు బహదర్ వారు చెప్పెనుమాట నిజమా ? పరస్పరవిరుద్ధము లైన యీ రెండును నసత్యములే.

5. ఈవిషయమున రామయ్యపంతులవారిని నేనొకటి ప్రార్థించెద. సత్య జ్ఞానువు లైనవీరు నాప్రార్థన మంగీకరింతురుగాక. వీరు న్యాయవాదిపరీక్ష యందు తీర్చులై న్యాయాధిపతిస్థాన మలంకరించి సాక్ష్యస్పృతిప్రకారము న్యాయములఁ బరిష్కరించినవారు కావున ౪ నిమిషములు తామివాదమున వాదుల మనుభావమును మఱచి న్యాయాధిపతిస్థాన మలంకరించినట్లే యెంచఁ గోరెదను. అప్పుడు నేనే వాదినై వారియెదుట నిలఁబడి నావాదమున కనుకూ లము లని విజ్ఞాపనపత్రికతోడఁ గొన్నిపత్రికల నర్పించితి నని యెంచఁగోరెదను. తరువాతఁ బ్రతివాది విచారణ ముగిసినపిమ్మట నేను నాసంగ్రహోపన్యాసములో నేను నమర్పించిన పత్రములకు విరోధముగను వానిలో లేనివిగను గొన్నివిషయ ములు చెప్పితి నని యెంచఁ గోరెదను. అప్పుడు వీరు నేనమర్పించినపత్రములఁబట్టి తీర్పు చెప్పుదురా ? ప్రతివాదులు చెప్పినమాటలనుబట్టి నవరించికొని నేను నోటఁ జెప్పినమాటలనుబట్టి తీర్పుచెప్పెదరా ? ఇప్పుడు తాము వాదులైనపుడు తద్భిన్న ముగ వర్తింప వీరి యంతఃకరణ మెట్లంగీకరించెను ? బమ్మెర బొమ్మెర యనుట యనుబంధముల లేనివాదము ; ఇతరాధారశూన్యము. భాగవత మోరుగంటి యందు రచింపఁబడె ననుట యనుబంధవిరుద్ధవాదము. రావుబహదర్ వారి కిచ్చిన ప్రత్యుత్తరముతో దీనిని గలిపి చదివి యీవిషయ మేకాగ్రచిత్తులై రామయ్య పంతులవా రాలోచింతురుగాక.

ఇంటిపేరు గలవా రావేరుగలగ్రామములోనే తరతరములుగ నుండుట యరు దని నేను జెప్పినదానికై బొమ్మెరకు నోరుగంటికి ముడిపెట్టఁగోరి పంతుల వారు తోలుత బమ్మెరలో నుండి భాగవతరచనాకాలమందుఁ గాని యంతకుఁ గొంతకాలము పూర్వముగాని యేకశీలానగరమునకు వెళ్లియుండవచ్చును. కావు

ననే తాను బమ్మెరకు సంబంధించినవాడని కాని బమ్మెరనుండి వచ్చినవాడనికాని నూచించుటకై బమ్మెర యనుగృహనామము పెట్టుకొని యుండును” అని పెద్ద యుక్తి వ్రాసిరి. పంతులవారి యూహలు యుక్తులనెదుర్చుకొనినట్లు బమ్మెర పోతనామాత్యుడే తనతల్లిదండ్రులగుటించి “బమ్మెర కేసయలక్కసానికీ” అని వ్రాసినప్రయోగమును మహాప్రభంజనమును బ్రయోగించెదను. దీనివలన బమ్మెరవారినుపేరు పోతనతండ్రితాతలకాలమునుండి యున్న దనియు బోతన తాను దనయింటిపేరు పోగొట్టుకొని యోరుగంటిలోఁ గూర్చుండి బమ్మెర యనుమహానగరముపేరు పెట్టుకొని కీర్తనంపాదింపఁ గాఁబోలు నాపేరు పెట్టుకొనె నను నూహ నిష్కల్మషమిథ్య యనియు స్థాపిత మయ్యెను. దీనితో నైనఁ బంతులవారు సత్యము గ్రహింతురుగాక. మహాశయులారా! కేవలంహ లెంతయనర్థకరములో చూడుడు? నాదాభినివేశము లిఖితప్రమాణవిరుద్ధము లగువ్రాతలను గూడ వ్రాయించుచున్నది. పంతులవారి ద్వితీయవ్యాసమునం దిట్టినిరాధారోహ పోహములు మఱి రెండు మూడు గలవు. కోదండరాముల కృపవలన వానికి నిట్టిగతియే వ్రాపించునుగాక.

రెండవయాధారము.

6. “బమ్మెరపోతరాజు చెప్పినగంగ యేది యనువిషయమున నావాదమునకు ముఖ్యాధార మోరుగంటిప్రాంతదేశమునందలి వాడుక గాని యీప్రయోగములు కావు” అని రామయ్యపంతులవారు వ్రాసిరి.

ఇప్పటి పామరజనవ్యవహారమునుబట్టి పురాణముల కర్థముఁ జెప్పట యనర్థకమేతు వని నావాదము. దానికి వలసినన్ని దృష్టాంతముల నిచ్చితి. వానిలో నొక్కటియైన సరిగా దని పంతులవారు నిరాకరింపఁజాలకయు మరల నదే వాదము చేయుచున్నారు. అం దొక్కదానినైన వారు శుద్ధాంతాకరణముతో నాలోచించెదరుగాక. “తల్లిక మదిన్నిన్ను భజింతు గంగక” అను భాగవతపద్యము నుదాహరించి యిందు గంగయనఁగా గోదావరి యని యర్థము చెప్పెదరా? చెప్పరేని యశాస్త్రియ పామరవాక్యము పరమప్రమాణముగ గ్రహించు వీరేల చెప్పరు? ఒకచోఁ బామరవాక్యము ప్రమాణ మగుట యెట్లు? రెండవచోటఁ గాకుండు టెట్లు? పోతరాజు గోలకొండదేశమువాడనునూహయే గ్రహించుటకుఁ గారణ మందురేని యావాదమే నిలువఁ గాల్గులేపండఁగా దానినాధారము చేసికొని యితరవిషయములు వ్రాయుట గోడలు లేనిమిద్దె కట్టుట కాదా? పోత

రాజు గోలకొండదేశమువాఁ డనునూహ యావలఁ గట్టిపెట్టి చదివెడివా రెవ్వ రైన గంగ యనఁగా గోదావరి యని యర్థము చెప్పెదరా ? అట్లు చెప్పసాధ్య పడదేని యిది స్వతంత్రాధారము కాఁగలదా ? బ్రహ్మరపోతరా జోరుగంటివాఁ డనుటకుఁ గదా దీనిని మీరాధారముగ గ్రహించితిరి ? దాని కాధారము బ్రహ్మర పోతరా జోరుగంటివాఁడను నూహయే కదా ! అట్లయినచో నిందు నన్యోన్యాయత్యము లేదా ? యని ప్రశ్నించితిని. రామయ్యపంతులవారు ప్రత్యుత్తరము చెప్పజాలరైరి. స్వీవాద మనునభిమానమును విడిచి యీయొక్కవిషయమును జక్కఁగ నాలోచించిరేని తమవాదము దుర్బలము గాదు నిర్బల మని పంతుల వారికే తోఁపఁగలదు.

7. “సజ్జనానుమతంబున గంగకుం జని” యనునది యెట్లు గ్రహణస్థా నపక్షమున సమర్థించెద రని యడిగితిని. దానికిఁ బ్రత్యుత్తరము లేదు. “అభిం కషకుభిసముత్తుంగభంగ యగుగంగకుం జని” యనుచో విశేషణము లెట్లు గోదావరీపరమున సార్థకము లంటిని. దానికిఁ బ్రత్యుత్తరము లేదు కాని పోతన యనుప్రాసప్రియుఁడు కావునఁ బ్రయోగించె ననిరి. “భంగయగు దక్షిణ గంగకుం జని” యని వ్రాసియుండినచో ననుప్రాసనియతికి భంగము కలదా ? సందిగ్ధదోషమున కేల పాలుపడెను ? అను ప్రాసముల నడుమ మాటలు రా రాదా ? వ్యవహితంబులు పరశ్వతంబులు భాగవతంబున లేవా. “రాకానిశాకా లంబున సోమోపరాగంబు రాకఁగని” యనుచో నాయననియతికి భంగము కలిగెనా ?

“అభింకషకుభిసముత్తుంగ” యనునది వ్యర్థపద మని పంతులవారన సాహసించురా ? ఈప్రశ్నములకు నొకదానికిఁ బ్రత్యుత్తరములేదు. “గోదా వరి గంగయనుట లోకవ్యవహారరూఢ” మని పంతులవారనుట సరిగాదు. ఆలం కారికమతమున రూఢి యెట్టిదో పంతులవారు మఱచిరి. భరతఖండ మందెందు నీవాడుక లేకుండుట యటుండ నాసీకాప్రాంతమందైన భద్రాచలప్రాంతమం దైనను రాజమహేంద్రవరప్రాంతమందైన హైదరాబాదునగరమందైనను గోదావరిని గంగయని లోకులు పిలువరు. కావున ‘లోకవ్యవహార, మనునది ‘లోకైక దేశకోణకోట్యంతభాగవ్యవహార’ మనవలయును. ఇట్టిది రూఢిగాదు. “సత్కవిప్ర యోగావిరుద్ధ”మనుటయు సరిగాదు. మహాకవు లెవ్వరు సందర్భమునకుఁ బొసఁగని సందేహదుష్టములగువాక్యములను నేయాధిములను వ్రాయ లేదు. సందర్భములను

బట్టి స్పష్టముగ గోదావరి యని యర్థమగునట్లే వ్రాసియున్నారు. సందర్భమునుబట్టి గోదావరి యని గ్రహింపరాని గంగావదమును నేమహాకవి ప్రయోగించెను ? ఆప్రయోగమేది ? ఏల దానిని బంతులవా రుదాహరింపరైరి ? గోలకొండదేశ కవు లెవ్వరైన సట్లు ప్రయోగించిరా ?

“చంద్రగ్రహణమునకు మిక్కిలిదూరమున నున్న భాగీరథికి బోవుటకంటె ననతిదూరమం దున్న గోదావరివంటి మహానదికి బోవుట సామాన్యలోకాచారానుసారము. పోతరాజు భాగీరథికి బోయియుండఁగూడదని నావాదము కాదు. పోయిన బోయి యుండవచ్చును. కాని తగినంత యాధారము లేక యంతదూరము చంద్రగ్రహణమిత్రమాత్రమున వెళ్లెననుట సమంజసము కాదని నావత్తము” అని పంతులవారు చర్చితచర్చణము చేసిరి. దీనికి బ్రత్యుత్తరము నా ప్రథమవ్యాసముననే వ్రాసితిని. అయినను మరల వారితృప్తికై పిష్టవేషణము చేయవలసినచ్చి చేసెదను.

“పోమోపరాగంబురాకఁగని” యనుచోఁ గని యనఁగాఁ దెలిసికొని యని యర్థము. కనుభాతువు జ్ఞానార్థమునఁ బ్రయోగింపఁబడినది. ఇఁక సంవత్సరమునకో యాఱు నెలలకో పుష్కరము వచ్చు నని తెలిసికొనుట యెట్టిదో యిదియు నట్టిద. గంగాయాత్ర కవియుద్దేశ్యముకాని కేవలగ్రహణస్నానము కాదు. “సజ్జనానుమతంబున” ననుప్రయోగమే కవియుద్దేశ్యమును దెలుపుచున్నది. ఈయుద్దేశ్యము గలవాఁడై యుత్తదినముల గంగాస్నానముచేయుటకంటె గ్రహణకాలస్నానమున నెక్కువఫలము గలదని శాస్త్రములు చెప్పటచే నాసమయమున కక్కడఁ జేరఁబోయెను. అటుకాదేని ౧౪౦ మైళ్లు గ్రహణస్నానమునకే పోయినాడనుట నమ్మరానిమాట. ఈప్రకారము నేను సమాధానమిచ్చి యుండియు మరలఁ బంతులవారావిషయమే వ్రాయుట వ్యర్థశ్రమము. గంగాయాత్ర సంకల్పించినవాగు సమీపకాలమునఁ బుష్కరము తటస్థించునేని యాసమయమునకు సరిగ గంగఁ జేరఁబోయినట్లే గ్రహణకాలమునకు సరిగఁ బోతన గంగఁ జేరఁబోయెనని గ్రహింపవలయును.

ఈవిధముగఁ బంతులవారియాధారములు రెండును రెండ్రతోవలు పట్టినవి. ఇఁక వీరి యాధారములబల మెట్టిదో చూతము.

బమ్మెర గ్రామనామ మనుకొనుట మొదటియాహ. బొమ్మెరయే బమ్మెర యనుకొనుట రెండవయాహ. బమ్మెర పోతరాజు బొమ్మెరలో నుండె ననుట

మూడవయూహ. గ్రంథము వ్రాయ బొమ్మెరబో స్థలములేమిని గాఁబోలు నోరు గంటికి బోయె ననుట నాలవయూహ. గ్రంథము ముగియఁగానే మరల నూరికి వచ్చె ననుటయైదవయూహ. రాకుండినను నోరుగంటివారు కృతఘ్నులై యాయ నను స్మరింపమిని బొమ్మెరవా రాయనపేర బొడ్డురాయి నిలిపి రనుట యాఱవ యూహ. పోతరాజు గోలకొండవాఁడనునూహచే గంగ యనఁగా గోదావరి యనునూహయూహపై నేడవయూహ, గంగ యనఁగా గోదావరి యని యూహించుటచే బోతరాజు గోలకొండవాఁడనుట యెనిమిదవయూహ. ఇన్నియూహలనా ధారముగఁ గలదియోరుగంటివారివాదము. రామయ్యపంతులవారి వ్యాసమం దెచ్చటఁజూచినను “నూహించుట సమంజసముకదా”యను వాక్యములే కాని కడిగిగాలించి వెదకిన నొక్కచోటనైన వెలిగందల, ఏర్పూరుతప్ప, నిదిగ్రంథస్థము ఇది ప్రత్యక్షప్రమాణము ననువాక్య మొకటయినఁ గానరాదు కదా? ఈవాదము నందుఁ గానవచ్చునది పంతులవారి ప్రతిభావిశేషమే. వాదకుళలులు మేధావులు నగువారు పూని పుష్పితవాక్యంబుల గంధర్వనగరంబు నిర్మించుటచే నోరుగంటి వారివాద మింతదూరము పెరిగినది కాని లేనియెడల నెన్నఁచో యుహ్యనిన నెగిరిపోయి యుండును.

తాము బమ్మెరపోతరాజు వంశమువార మని నెల్లుట్లవారు చెప్పచుండుట ప్రత్యక్షప్రమాణము గాదా యని పంతులవా రడుగవచ్చును. నిస్సందేహముగ నున్నయెడల నది ప్రమాణమే. అయినను నోరుగంటివాది యైనరావుబహదర్ కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులవారు “శేషాద్రిమణికవులు కృష్ణావత్రికలో నెల్లుట్ల వారాయణకవినిగూర్చి వ్రాయునపుడును తత్పూర్వమున నెల్లుట్ల నృసింహ రావుగారినిగూర్చి వ్రాసినపుడును వారు బమ్మెరపోతరాజువంశమువారని వ్రాసి యున్నారు. ఈకథ యెంతమాత్రమును విశ్వాసార్హ మైనదికాదు” అని వ్రాసి యున్నారు. రావుబహదర్ వారి వ్రాతను నేను స్వతంత్రవిమర్శనము చేయక నవ్వజాలనుగావున నివ్వ డింతమాత్రము చెప్పఁగలను. నెల్లుట్లవారినిగుఱించి యోరుగంటివాదులు వారిలో వారే వాదులాడునపుడు నే నెవరివాక్యము ప్ర మాణ మని గ్రహింపఁగలను? వారితగవు పరిష్కారమగువఱ కది నిస్సందేహ మైనప్రమాణము గాదు కావునఁ ద్రోచివైచితిని. రావుబహదర్ వారి వ్రాత యోరుగంటివారివాదమునకుఁ బట్టపిడుగై వారి కుండినయొకయాధారమును నాశముచేసినది.

8. నేను భాగవతసీసపద్యము నుదాహరించినప్పటికి బోతనకుఁ బ్రత్యక్షమైనదేవుఁడు గోదండరాముఁ డనుమాట సత్యమే యని యంగీకరించిరి గాని “గోదండరాముఁ డొంటిమిట్టలో మాత్రమే వెలసియుండలేదు. అనేకగ్రామములలోఁ గోదండరామస్వామియాలయములు గలవు. కావునఁ గోదండరామస్వామి యున్నంతమాత్రమున నొంటిమిట్టగోదండరామస్వామియే యని సిద్ధాంతము చేయ న్యాయ్యము కాదు.” అని సంతులవారు వ్రాసిరి.

రామయ్యపంతులవారు వారిప్రథమవ్యాసములో బొమ్మెరలోని పోతరాజునుబట్టి కవి కానామము వచ్చియుండవచ్చు నని వ్రాసిరి. దానికిఁ బ్రత్యక్షతరముగ నేను బోతరాజు గ్రామగ్రామములో నుండుటచే నేపోతరాజునుబట్టియైనఁ గవి కావేరు వచ్చియుండవచ్చు నంటిని. అనఁగా నొంటిమిట్టలోను దక్షిణాంతగ్రామములలోను గ్రామదేవత లుండుటయు జాతరకాలములోఁ బోతరాజులూరేగుటయు సర్వజనవిదితము. కావున నొంటిమిట్టలోని పోతరాజునుబట్టి కవి కానామము వచ్చి యుండవచ్చు నని వ్రాసితిని. నావాక్యమునకు బదులువాక్యమును బంతులవారు వ్రాసిరిగాని దానివలనఁ దమవాదమునకుఁ గలుగులోటు విచారించరైరి. వివాదగ్రామము లోరుగల్లు ఒంటిమిట్ట బొమ్మెర. పోతరాజునకుఁ బ్రత్యక్షమైనదేవుఁ డీగ్రామములలోని వాడనుట సమంజసమో దేశాంతరగ్రామాంతరజను యనుట సమంజసమో మీరే యాలోచింపుఁడు. ఓరుగల్లు బొమ్మెరలందుఁ గోదండరామాలయములు లేవు. ఒంటిమిట్టయం నున్నది. ఇప్పుడెచ్చటిదేవుఁడు ప్రత్యక్ష మయ్యెననుట సంభావనీయమో మీరే యోజింపుఁడు.

9. “విగ్రహములు ప్రతిష్ఠింపఁబడినక్షేత్రములపేర్లు నూచింపఁబడని యెడలఁ గృతిపతు లర్చావిగ్రహములు కా వనియే యూహింపవలయు ” నని మఱియొక యాక్షేపము.

ఈయాహ సత్యము గాదనుటకు నెల్లూరిహరిహరనాథతిక్కన లేనాళ్లులు. మఱియొకసాక్ష్యము భానుమతీపరిణయంబున

ఉ. శ్రీలఁ జెలంగుసత్త్వగుణశీలత నిర్మలమూర్తివయ్య మై

నీలరుచు ల్వహించితివి నీమదిలోపలి నీలకాంతు లీ

లీలఁ బ్రకాశమయ్యెను భళి యనుశ్రీయలిమేలుమంగ కాం

తాళమరీచి తొమ్మునను దాల్చిన వేంకటభర్తఁ గొల్చెదన్.”

అని యున్నది. ఇది “వెలుగోటి రాయశౌరి” కంఠితము. అపు స్తకమం దెక్క

డను దిరుపతిపేరుగాని వేంకటేశ్వరాలయములుండు మఱియే యూరిపేరుగాని లేదు. అలిమేలుమంగా శ్రీవేంకటేశ్వరు లర్చావిగ్రహములు కావని పంతులవా రనఁగలరా ?

10. ఒంటిమిట్టదేవాలయములో సీతారామలక్ష్మణవిగ్రహము లున్నవ నియుఁ బోతరాజు లక్ష్మణవిగ్రహముమాట తలపెట్టలేదు గావున నొంటిమిట్ట దేవాలయములోని విగ్రహ మాతని (పోతన) మనస్సులో లేదనియే చెప్పవలసి యున్నది.” అని మఱియొకయూజ్జేపము. దీనికి నాననూధానము.

రామదాసుని జెజనుండి విడిపింప రామలక్ష్మణులుమాత్రమే ప్రత్యక్షమైరి గనుకను, భద్రాద్రి రామస్వామిదేవాలయమున సీతారామలక్ష్మణులుండుటచే రామదాసును రక్షించినవారు భద్రాద్రివాసులు గారని పంతులవారు చెప్పఁగలరా ?

లోక మంతయు నమ్రేడునిది పంతులవారికిఁ బ్రమాణము గాదేని “శ్రీ వానజ్జటప్రోలి భావుకవత్సనవిహారపటుశీలున” కంకిత మీయఁబడిన చంద్రికాపరిణయంబున

“అని యిట్టదేవతావందనంబును.....గావించి యేనొక్కమహాప్రబంధనిబంధనంబున కుద్యోగించి యున్నతత్పుణ్యరాత్రంబున

సీ. పరువంపుననగుంపు బలితంపు జగి పెంపుఁ గనియొప్పు పాణియుగ్మములతోడఁ జేలువందునరవిందములయందనులు చింద ననువొందఁ గలకన్నఁ గొనలతోడఁ జగడంబు గనునంబుముగయంబు జగడంబు మేలంబు లాడునెమ్మేనితోడఁ దులకించుబలుమించుఁదలఁకించు నెఱమించు గమిమించు హేమాంశుకంబుతోడ మారుఁబలుమాఱుఁ గేరుమైతీరుతోడసోమునలయించు నెమ్మాముగోముతోడఁ బరఁగుమాపాలిమదనగోపాలమూర్తియంచితస్ఫూర్తి సాక్షాత్కరించిపలికె.”

అని యున్నది దేవాలయమందుఁ గృష్ణవిగ్రహముతోడ రుక్మిణీవిగ్రహము నున్నది. ఇచ్చట రుక్మిణీపేరు కవి తలంపఁడయ్యె గావునఁ గంకి సాక్షాత్కరించినదేవుండు జటప్రోలిమదనగోపాలమూర్తి కాదనఁ బంతులవారు సాహసించురా ? ఈయుక్తులు పంతులవారిప్రతిభ యత్యద్భుత మనియుఁ బొదిలోనమ్ములు క్షయించిన వనియుఁ దెలుపుచున్నవి.

11. భువనగిరికి నేకశిలానగర మనునామ మెట్లయిన నేమి పంతులవారంగీ కరించిరి, బమ్మెరపోతరాజు మా గ్రామమువాఁడనియు, దానిని లోకమున రూఢిపఱచుటకే యేకశిలానగర మని యాయన వ్రాసెననియు భువనగిరివాసులు చెప్పినఁ బంతులవారేమి ప్రత్యుత్తర మిచ్చెద రని యడిగితిని. దానికిఁ బ్రత్యుత్తరము లేదు. భువనగిరికి నేకశిలానగర మనునది యిటీవల సాధింపఁబడినదట. ఎప్పుడు? ఎవరిచేత? అక్కడ నొంటిగుట్ట పుట్టిన దెపుడు? రెంటికి నర్థములో భేదముండిన నేమి నోవము? భిన్న కారణములచే భిన్న నామములు రారాదా? ఇవి పంతులవారు దెలుపరైరి.

భువనగిరికి నేకశిలానగరమున కేమిసంబంధమని కడపలో నభిలో నే నడిగి నపుడు భువనగిరియొ డేకశైల ముండుటచే దాని కావేరు వచ్చె నని పంతుల వారు చెప్పలేదా? ఇప్పు డర్థభేదము కల దనుచున్నారు. ఆభేద మెనియో తెలుపరైరి.

ఏకశిలానగర మనుపేరు భువనగిరికి, నోరుగంటికి, నొంటిమిట్టకుఁగూడఁ గలదని నావాదము. ఒంటిమిట్ట కావే రీవివాదము పుట్టకముందే పుట్టిన దనుటకై

(1) పురాణము హయగ్రీవశాస్త్ర)లవారిభాగవతపీఠిక.

(2) Madras Manual of Administration.

(3) స్కాందపురాణము నుండి తెనిగింపఁబడిన యేకశిలానగరమా హాత్మ్యము పద్యకావ్యము.

ఈమూఁడును బ్రమాణములుగ నిచ్చితిని. ఈమూఁటియందును నేను వ్రాసినట్లు బుండుట సత్యమని యంగీకరించుచు రామయ్యపంతులవారు కొన్ని యాక్షేపములు వ్రాసిరి.

అందు (1) “ఈమూఁడుగ్రంథములలో హయగ్రీవశాస్త్ర)గారిపీఠికయే ప్రప్రథమము. ఇది యైన నిప్పటి కఱువదితోఁబ్బిదిసంవత్సరములకుఁ బైగాఁ బుట్టి నది. పోతరా జొంటిమిట్టనివాసియగునో కాఁడో హయగ్రీవ శాస్త్ర)గారు న్యయముగ నెఱిగియుండరుగదా. ఏ కారణములంబట్టి తమ కాయభిప్రాయము గలిగెనో యీయన చెప్పియుండలేదు” అని పూర్వపక్షము. దీనికి నాప్రత్యుత్తరము. హయగ్రీవశాస్త్ర)లవారు బమ్మెరపోతరాజుసమకాలికు లని నేను జెప్పలేదు. వారిది సృష్టించినారని పంతులవారును జెప్పసాహసించ లేదు. ఏ కారణములంబట్టి

యాయనకాయభిప్రాయము కలిగెనో యాయన చెప్పియుండలేదనుట సరిగాదు. వారు స్పష్టముగ “ఈవిషయమంతయు బయ్యెరపోతనామాత్యుని జన్మకర్తృప్రభా వాదులం దెలిపెడు వచనరూపం బగుప్రాచీనపండితజనలిఖితగ్రంథంబు రప్పించి యందుఁ దెలిపియుండెడు క్రమమున నతిసంగ్రహముగా నిందు తెలుపడమైనది” యని యిట్లు వ్రాసియే యున్నారు. ఈవాక్యమును నేను దమకుఁ గనఁబఱచిన భాగవతమునుండి యెత్తి తమపుస్తకములో వ్రాసికొనియుండియు నిట్లు వ్రాయుటయేలొకో? వృథావాదము పెంచుటకా? ఒంటిమిట్ట వారి వాదము మఱి తింట బలపఱుచుటకా? దీనివలన హయగ్రీవశాస్త్రులవారు స్వకపోలకల్పన మేది యుఁ జేయలేదనియుఁ గేవలజనశ్రుతిని నమ్మి వ్రాయలేదనియుఁ దమమనుష్యులఁ బంపి వారు వ్రాయించి తెప్పింపలేదనియుఁ బ్రాచీనపండితులు లిఖితరూపముగ వ్రాసియుంచిన దాని నాధారము చేసికొని వ్రాసిరనియు నంగు బయ్యెరపోతరా జొంటిమిట్టనివాసి యని వ్రాయఁబడియున్నదనియు, శాస్త్రులవారు భాగవత వీరిక వ్రాయుటకుఁ జాలకాలము ముందే యీవిషయము లిఖితగ్రంథరూపంబున దేశంబున విరాజిల్లుచుండె ననియు స్పష్టపడియెను.

హయగ్రీవశాస్త్రులవారు నిరాధారముగ వ్రాసిరని కల్పించుకొని రామ య్యవంతులవారు మఱియు నిట్లు వ్రాసిరి.

“ఆయన కడపమండలమందుఁ బుట్టినవాఁడు కాకపోయినను గొంత కాలము కార్యవశమునఁ గడపలో నివసించియుండి రని వారి బంధుకోటిలోనివారగుచదలువాడ సుందరరామశాస్త్రిగారు చెప్పుచున్నారు. ఆకాలమం దీప్రతీతిని హయగ్రీవశాస్త్రిగారు కడపలో వినియుండవచ్చును.”

హయగ్రీవశాస్త్రులవారు తమకుఁ గలయాధారము చెప్పియుండుటచే నిదంతయు నాకాశపంచాంగమే. అయినను హయగ్రీవశాస్త్రులవారు కడపలో వసించినారనుట కల్గ యని కొందఱు పుదుచ్చంద్రావిడులు నాతోఁ జెప్పియున్నారు. ఈవిషయము కడపలోనే పంతులవారికిఁ జెప్పితిని.

“ఈప్రతీతిని హయగ్రీవశాస్త్రిగారు కడపలో విని యుండవచ్చు” నని పంతులవారు వ్రాయుటచే జగద్విశ్రుతప్రతీతి చిరకాలముగ నున్నట్టే పంతులవారంగీకరించిరి. ఇట్టి దోరుగంటికిఁ గుండేటికొమ్ముకదా. బ్ర||శ్రీ||సుందరరామశాస్త్రులవారిని మీరిట్లుచెప్పుట కేమియాధార మని పంతులవారడిగిరా? అడిగియుండి నచో గుట్టు బయటఁబడి యుండును. కొండూరు శ్రీనివాసశాస్త్రిగారికి ముం

దు కడపలోఁ బుదూరుద్రావిడులు లేదని యనేకులు చెప్పియున్నారు. సుందర రామశాస్త్రులవారి యుత్తరమును మీరు ప్రకటించెదరేని దానికి దగినప్రత్యుత్తరము నేనును బ్రకటించెదనని పంతులవారితోఁ జెప్పితిని. దానిని వారు ప్రకటించమిచే నది విమర్శనకుఁదును గాదని యేర్పడెను.

(2) Madras Manual of Administration లోని వ్రాతకును హయగ్రీవశాస్త్రులవారిపీఠికయే కారణమై యుండవలయునని యాశ్చర్యము. ఇదియుఁ బంతులవారియూహ. ఈవ్రాతకు శాస్త్రులగారిపీఠికయే యాధారమో లేక పీఠిక కాధార మైనవచనగ్రంథమే యాధారమో లేక మఱియేదైనఁ గలదో. ఎటుచూచినను నొంటిమిట్టపక్షపాతులచే నీగ్రంథము వ్రాయఁబడిన దని పంతులవారు చెప్పజాలరు. ఇట్టి దోరుగంటికి నాకాశపుష్పముకదా?

(3) ఏకశిలానగరమాహాత్మ్యములోనికథ కొంత విలక్షణముగా నున్నదని యెంటుని, మిట్టని చరిత్రము వ్రాసి “దీనినిబట్టి యేకశిలానగర మనుపేరు రామతీర్థముపైఁ గప్పినరాతినిబట్టి పుట్టినదిగాని యెంటిమిట్టకు భాషాంతరము గాదని తేలుచున్నది. ఈపుస్తకపు సుబ్బరావుగారి మతానుసారము గాదు” అని రామయ్యపంతులవారు వ్రాసిరి. ఒంటిమిట్టకు నేకశిలానగర మను పేరు వచ్చుటకు నే నిదివఱకుఁ జెప్పినకారణములు గాక యిది క్రొత్తది. దీనిని నేను వ్రాయఁమఱచితిని. నేను జేయవలసినవని పంతులవారు చేసిరిగావున వారికి నమస్కారము. ఇది నామతానుసారము గాదనుట సరిగాదు. రామతీర్థముపై మూసినది యేకశిలాగదా. ఈపుస్తకపువలన నావాదమున కేహనియులేదు. ఒంటిమిట్టకు నేకశిలానగర మనుపేరు లేదని చెల్లదని పంతులవారివాదము. ఒంటి కొండ యెంటిబండ సిద్ధముగానున్నవి. పంతులవారి కేది సరిపడిన దానినే గ్రహింపవచ్చును.

12. “ఈగ్రంథము స్కాందపురాణము ననుసరించి రచింపఁబడినది గావునఁ బరమప్రమాణ మని సుబ్బరావుగారివాదము. స్కాందపురాణమును గవిచూచియుండలేదు. దానినిబట్టి యెవరో వ్రాసినారన్నవచనమునుబట్టి గ్రంథము రచించినాఁడట. స్కాందపురాణ మన దిక్కులేనిక్షేత్రమాహాత్మ్యముల కెల్లదిక్కు. కావుననే యజ్ఞమున “ఈపోయికందపురాణశ్రితియు మిల్ల” (ఈకల్ల స్కాందపురాణమునందును లేదు) యనుసామెత వుట్టినది.” అని రామయ్యపంతులవారు స్కాందపురాణముపై దెబ్బతీసిరి. ఈవిషయమున నేను జెప్పవలసిన

దింతయే. తెనుగున నేకశిలానగరమాహాత్మ్య మీవాదము పుట్టుటకుముందే పుట్టి నది. ఆకవి సంస్కృతస్కాందపురాణమున నుండుదానిని దెనిగించెద ననివాసి యున్నాడు. ఆవిషయకవద్యమును బ్రథమభాగమున ననువదించితిని.

ఇక స్కాందపురాణము ప్రమాణగ్రంథ మగునా కాదా యనుట లోకము పరిష్కరింపవలెను. అది యప్రమాణగ్రంథ మయ్యెనేని కాశీత్యాది శ్మేత్రము లన్నియు దిక్కుమాలినవే.

స్కాందపురాణములోని దగుటచే నొంటిమిట్ట మాహాత్మ్యము కల్లగ్రంథమనిగదా వారివాదము. వారే వేములవాడ శ్మేత్రమాహాత్మ్యములో “నా స్థలమునకు దక్షవాటి యనుసంజ్ఞకూడఁ గలదు” అని కొన్నిశ్లోకముల నుదాహరించి యవి భవిష్యత్తరపురాణములో నున్నట్లు వ్రాసిరి. ఈభవిష్యత్తరపురాణము భాంబాయిలో వేంకటేశ్వరముద్రాక్షరశాలవారు ప్రకటించియున్నారు. దీనిలో నీవేములవాడ శ్మేత్రమాహాత్మ్య మేపుటయందున్నదో తెలుపఁ బంతులవారిని బ్రార్థించుచున్నాడను. ఈ వేములవాడకుఁ బూర్వపూర్వతరజన్మంబుల లేములవాడయనియు లేములవాడయనియు లేమ్మలవాడ యనియుఁ బేర్లని పంతులవారు వ్రాయుటచే వీనికి సంస్కృతనామము లైననింబవాటి, దార్భాగ్యవాటి, లంజికావాటి యనుపేర్ల గ్రాగ్రంథమున నున్న వేమో యని వెదకి వ్యర్థప్రయత్నుడనైతిని. ఈనాకష్టమును బంతులవారు పుటసంఖ్య సూచించి సఫలముఁ జేయుదురుగాక. వేములవాడ మాహాత్మ్య మాయూరిపేట్లే తెలుపుచున్నవి. పురాణకథనమేల ! శీలుత లేములవాడ, అక్కడ లంజలుండుటచే నీపేరు వచ్చెనని పంతులవారే సెలపిచ్చిరి. ఆవల “గుత్తలంజలను మరగినవారికి దుత్తేకడ పట” ననుసారంగపాణివాక్యమునొప్పున నది లేములవాడ యయ్యెను. తరువాత నాదారిద్ర్యవాటి రుద్రవాటియై యందు వేపచెట్లు విశేషముగ మొలచుటచే వేములవాడ యయ్యెను. ఇట్టి వాటియంట దక్షవాటియంట!! మేలుమేలు ఇదిగదా స్థలభోగ మనునది. రాజేశ్వరుడు రాజ్యము చేయుకాలములో వాని ప్రీతికై రాజరాజేశ్వరమాహాత్మ్య మని భీమలింగ ముండుటచే గోదావరిమండల స్థదక్షవాటిపాలికగ వేశ్యావాటిని దక్షవాటిగ నెవఁడో మిథ్యావాదిసంస్కృత పండితుఁడు వ్రాసియుండవచ్చును. ఆయనత్యమును బలపఱుప భవిష్యత్తరపురాణములో నున్నదని రెండవయనత్య మాడెను. పంతులవారి కది పరమప్రమాణ మయ్యెను. రాజు మెచ్చినది రంభ. తాను మునిగినది గంగ. పంతులవారివలె

నేను బుర్రాణదూషణముఁ జేయను. భవిష్యత్తుపురాణములో వేములవాడ మాహాత్మ్యము లేదందును.

గోదావరిలోని దక్షిణామము మాహాత్మ్యము శ్రీనాథుడు తెనిగించెను. అది స్కాందపురాణమునుండి గ్రహింపఁబడినది కావున శ్రీనాథునికృతము దబ్బఱగ్రంథమే పంతులవారియభిప్రాయప్రకార మగునుగాక. ఈ విషయమున నాకు మతొకసందేహము. హరిదాస్వరమునొద్ద దక్షుడు యజ్ఞము చేసినస్థలమని ప్రతీతికలదు. దానిని నేను జూచియున్నాఁడను. అచ్చటివారందఱును ధైర్ధ్యం లందఱును నదియే నిజమైన దక్షయజ్ఞవాటి యని విశ్వసించియున్నారు.

ఈవిషయమున బంచమ పదమున నీశ్లోకములు గానవచ్చుచున్నవి.

కన్యచి త్వీకకాలస్య దక్షో నామప్రజాపతిః
పూర్వోక్తేన విధానేన యత్యమాణో న్యవద్యత
తతస్తస్యమఖం దేవాః సర్వే శక్రపురోగమాః
గమనాయ సమాగమ్య బుద్ధి మాపేదిరే తదా
తే విమానై ర్మహాత్మానో జ్వలనార్కసమప్రభైః
దేవస్యానుమతేఽగచ్ఛన్ గంగాదాస్వర మిత్రశ్రుతిః

గంగాదాస్వరమునకే హరిదాస్వరమనియుఁ బేరు :—దీనివలనఁ బంతుల వారి పురాణము బవిసి తెలియవచ్చుగదా. గంగాదాస్వరమున గోదావరీదాస్వర మని పంతులవా రనరుకదా.

ఇప్పు డీరెంటిలో నేది నిజమైనదక్షవాటిగా నుండునో పంతులవారే నిశ్చయింప సమర్థులు. వేములవాడ దక్షవాటి యనుట వచ్చిదబ్బఱ. ఇట్టిదబ్బఱ స్కాందమందును లేదనుట యిట్టిసందర్భములనుబట్టి వచ్చినది. హిమవత్ప్రాంతమున ఋషివాటికల నడుమ గంగాతీరంబున దక్షుడు యజ్ఞముచేసియుండ లంజలవాడలో నిమగ్నజ్వలతల్లి తాండవమాడుచోట వేవచ్చెల్లనడుమఁ జేసియుండు ననుట యెట్టిపాహసము. స్థలమాహాత్మ్యముల రహస్య మంద తెఱిగినదియే. అద్దపుటిండ్లవసించు నా రితరుల జాలఱువ్వరాదు.

13. “దీనినిబట్టి యేకశిలాసగరమనుపేరు రామతీర్థముపైఁ గప్పినదానిని బట్టి పుట్టినదిగాని యెంటిమిట్టకు భాషాంతరము కాదు” అని పంతులవారు వ్రాసిరి. గ్రామములకు వివిధకారణములచే వివిధనామములు వచ్చు నని నా వాదము. ఆవిషయము ప్రథమభాగములో వ్రాసియున్నాను గావున నిపుడు

చర్చితచర్చణము చేయను. వెలిగందల వేముల వాడకు దక్షవాటి యని పేరున్న దని పంతులవారు వ్రాసిరిగదా. లేమ్యలవాడ, లేమలవాడ, లేములవాడ, వేములవాడ, యనువానిలో దేనికి దక్షవాటి యనునది భాషాంతరమో తెలుపక బంతులవారిని వేడుచున్నాను.

14. “ఈ గ్రంథములు మూడును బ్రస్తుతవాదము విజృంభింపక పూర్వమే పుట్టినవికావున బ్రమాణములని సుబ్బరావుగారు వాదించుచున్నారు. ఈ వాదము శాస్త్రసప్తతము కాదు” అనియు ఆయన (పోతరాజు) కీర్తిశేఖర డైన నాలుగువందల సంవత్సరములకుఁ బైనిఁ బుట్టినపురుషుఁ డావిషయము నిజమెఱిగియే వ్రాసెనని యెట్లు నమ్మవచ్చును” అనియుఁ బంతులవారు వ్రాసిరి.

హయగ్రీవశాస్త్రులవారు పోతరాజునకు ౪౦౦ సంవత్సరముల కీవలఁబట్టుట సత్యము. హయగ్రీవశాస్త్రులవారికి ౨౦ సంవత్సరముల కీవల రామయ్య పంతులవారు పుట్టుటయు సత్యము. తమకు ముందుండిన “ప్రాచీనపండితులు” వ్రాసినదాని నాధారముచేసికొని వ్రాసినవారు హయగ్రీవశాస్త్రులవారు. ఎవరో చెప్పినపుక్కిటిపురాణములనమ్మి ౫౦౦ సంవత్సరముల కీవలఁ బగ లాకాశమెగఁ జూచి యోరుగంటిపంచాంగము వ్రాయఁబూనినవారు పంతులవారు. ఈ రెంటిలో నేది యెక్కువవిశ్వసనీయము. ఈవాదము రాకముందు పోతన యోరుగంటి వాడని యెవ్వఁడైన వ్రాసియుండెనా?

15. “పోతరాజు జీవించియున్నపుడుగాని యాతఁడు గతించిన పిమ్మటఁ గొంచెముకాలమునకుఁ గాని యీ గ్రంథములలో నేదైనఁ బుట్టి యుండినచోఁ బోతరాజు జన్మస్థానవిషయము గ్రంథకర్త సత్యమెఱిగియే వ్రాసియుండునని యూహింపవచ్చును.” అని పంతులవారు వ్రాసిరి.

ఇది ప్రమాణవాక్యమగునని యాంధ్రకవులచరిత్ర మేగతిఁ బట్టునో. మఱియొకరి ప్రశంస యేలగాని వేములవాడభీమకవికి రామయ్యపంతులవారు సమకాలికులా? పిమ్మటఁ గొంచెము కాలమువారా? పోతనకు హయగ్రీవశాస్త్రులకు ౪౦ సంవత్సరము భేదముండిన భీమన్నకు రామయ్యపంతులవారికి ౬౦౦ సంవత్సరము లెడము. హయగ్రీవశాస్త్రులవారికి లభించినట్లు ప్రాచీనపండితలిఖిత గ్రంథ మేదైనఁ బంతులవారికి దొరకెనా. ఏమి యెఱిగి వీరు భీమకవిస్థలము నిర్దేశించి సాహసింపిరి? విషయము తమకు ననుకూలమైనచో శాస్త్రసప్తతము ప్రతికూలించినచో శాస్త్రసప్తతము కాదు కాఁబోలు. భీమకవిని గుఱించి నేను

బ్రస్తావించుట పంతులవారివాదమునందలి యసంగతదోషము తెలుపుటకే గాని యావాదమునందు నాకభిమానము గలిగి కాదు. భీమకవివాసస్థాననిర్ణయమున నాకుఁ బట్టుదలలేదు

16. “ఒంటిమిట్టవాదుల కేకశిలానగరశబ్దము పుష్పత్తియే కుదిరినది కా” దఁట. మేలుమేలు. నావ్యాసమును బంతులవారు చక్కఁగనే పఠించిరి! !

“ఏకశిల యనునది యెంటిమిట్టకు సంస్కృతరూపమని సుబ్బరావుగారి సిద్ధాంతము.” అవును. దీనిని బంతులవారు ఖండింపఁజాలరైరి. మూఁత వేయఁ బడినరాతినిబట్టి వచ్చినదని పంతులవారే యంగీకరించి వ్రాసిరి. అందేమియు దోషమును జెప్పినవారుకారు.

“దేవాలయములోని సీతారామలక్ష్మణవిగ్రహములు మూఁడును నేక శిలానిర్మితము లగుటనుబట్టి యేకశిలానగరనామము గ్రామమునకుఁ గలిగిన దని మూఁడవపుష్పత్తి నొకదానిని సుబ్బరావుగారు కల్పించినారు” అని పంతుల వారు నాపై నొకదోషము కల్పించినారు. ఇట్లు వారు వ్రాయుటకుఁ గారణము తమవాద మంతయు ఖండితమయిన దనుమొఱిమొఱిచే నావ్యాసమును నఱగొఱ గాఁ జదువుటయే కాని యసత్య మాడవలయు ననుతలంపునఁ గాదని నేనెఱుఁ గునును. అటు గాకున్న “ఇది నాకల్పితము గాదు” అని నేను స్పష్టముగ వ్రాసియుండ వా రిట్లు వ్రాయుదురా? నేను వ్రాయుటకు నాలుగుసంవత్సరము లకుముందు హిందూపత్రికలో మాసనీయులగు దివాన్ బహదర్ కేశవశర్మగారు వ్రాసియుండ దానిని ననువదించితిని. అది వీరు చదివినట్టే లేదు. సత్యబలము గలయెంటిమిట్టవాదులకుఁ గల్పనలు నపోహములు చేయ నక్కఱలేదు. నా వ్యాసమును వీరు చక్కఁగఁ జనువని కారణముచేతనే యభిప్రాయము మార్పు కొనఁ గారణము లేదని వ్రాసి చెప్పినదే చెప్పి వ్రాసినదే మరల వ్రాసి వృథావా దము పెంచిరి. అంతియగాక “సీతారామలక్ష్మణవిగ్రహములు మూఁడు నేక శిలానిర్మితము లన్నమాట సరిగాదు” అనిరి. పంతులవా రిచ్చటఁ బొరపడిరి. నావ్యాసము చమవ నియమిత మైనదినమందు సాయంకాలమునఁ బ్రాంతలూకు కచ్చేరిలో సీతారాధర్మమై సత్య మారయ నొంటిమిట్టకుఁ బోయి వచ్చిన నెందలూరు న్యాయవాదులు లోనగువారు (బ్ర॥ శ్రీ॥ పరశురామరావు గారు ప్రముఖులు) తాము కోవెలలో విగ్రహములకుఁ బ్రదక్షిణించి పరిశీలించి వచ్చితి మనియు మూఁడు విగ్రహములు నేకశిలానిర్మితము లనుటకు నాధారముగ

మూడువిగ్రహములకు వెనుక ప్రక్కన నొకే చాతి యవిచ్చిన్న మని తోఁపఁ జేయునట్లున్నదనియుఁ జెప్పినపుడు పంతులవారచ్చట లేరేమో. ఏకశిలానిర్మితములన మూడువిగ్రహములు కాలునేతులు పెనవేసికొని పోతబాష్టలయందో కొన్ని పటములయందో కొన్నిరూపములు గానవచ్చువిధ మని పంతులవారభిప్రాయపడి రని తోచుచున్నది. నాయభిప్రాయ మది కాదు. విగ్రహములు మూడును వేఱువేఱుగాఁ గానవచ్చుచున్నను నేకశిలవలన నుత్పన్నములైనవని నాయభిప్రాయము. ఇది సత్యమో యసత్యమో యిప్పుడు పోయి పంతులవారు పరీక్షింపవచ్చును. ఈసందేహము నాకక్కడనే వారు తెలిపియుండినఁ బ్రత్యక్షముగఁ జూపియుండును. పోనీ, ఈవ్యుత్పత్తి తమకు సమ్యక్తము గాదేని నేను జెప్పినతఱినవ్యుత్పత్తులను దాము నిరాకరింపఁజాలకుండియు “రామతీర్థముపై మూఁతవేయఁబడినరాతినిబట్టి యేకశిలావగర మనుపేరు పుట్టినది” “బంటిమిట్ట కేకశిలానగరమని స్థూలదృష్టిచే నర్థము చెప్పవచ్చును” అని తామేవ్రాసియు వ్యుత్పత్తి కుదిరినది కాదనుట యేమివాదచమత్కారము !!

17. నగర మనుపే రొంటిమిట్టకుఁ జెల్లనని కొన్ని కారణములు చెప్పితిని. గ్రామ మెంతవఱకు వ్యాపించియుండినది వ్రాసితిని. రామయ్యపంతులువారు విచారించినపుడు దేవాలయమునర్చకుఁడు గ్రామ మెంతవఱకు వ్యాపించియుండుటయు ననేకులు జనులు వచ్చి పోతన నివసించియుండినచోట నుండుచెట్టునకుఁ బ్రవక్షిణించి కర్పూరపుటారతులిచ్చి యర్పించి పోవుచుండుటయుఁ జెప్పెను. గురవయ్యగారును మఱియొక్కవ్రక్క “గోటలోనిచేలు” గోటమధ్యమున నుండె నని చెప్పిరి. వీనినంతయుఁ బంతులవారు తుంగలలోఁ ద్రొక్కి “నడుమఁ గల్పింపఁ బడునామము లన్వర్థముగానే యుండు ననియు నొంటిమిట్ట పూర్వము గొప్పపట్టణముగా నున్నట్లు నిదర్శనములు గానరావనియు నాప్రత్యుత్తరము” అని వ్రాసిరి.

ఈవిషయమునఁ బంతులవారి నొకటి రెండుప్రశ్న లడిగెదను. వానికి వారు చెప్పెడుసమాధానములే వారికిఁ బ్రత్యుత్తరములు కాఁగలవు. “ఏకశిలా నగర మనుపేరు రామతీర్థముపైఁ గప్పినరాతినిబట్టి పుట్టినది” అని వారేవ్రాసిరి కదా ? అంతకుఁ బూర్వ మచ్చట గ్రామము లేదని యడవి యని వారే వ్రాసిరి కదా ? ఇప్పుడు గ్రామము, గ్రామనామము కూడఁబుట్టినవా లేక గ్రామనామము నడుమ వచ్చినదా ?

ఏకశిలానగర మనునది పాటువేటకొండనుబట్టి వచ్చినదికదా. కొండ ముందా గ్రామము ముందా ?

విగ్రహములంబట్టి పేరువచ్చినదని వ్రాసితినిగదా. విగ్రహములు ముందా గ్రామము ముందా ? పంతులవారు తామేమివ్రాసిరో దానినైన మఱియొక పరి చదువుదురుగాక!

ఇన్నిటివలనను నేకశిలానగరనామము ననుమ వచ్చినదికాదని యేర్పడెను.

పూర్వపుగ్రామము విరివి యిదివఱకే వివరించితిని. పొత్తసినాడని ప్రసిద్ధి గదా. పొత్తసి రాజస్థాన మయినట్లు చరిత్రములే చెప్పుచున్నవిగదా. ఇట్టి పొత్తసి యిప్పటియొంటిమిట్టయంత యున్నదా. హస్తినాపుర మిప్పు డెట్లున్నదో పంతులవా రెఱుంగరా ? ఇట్టి దృష్టాంతము లెన్నికావలయును ?

18. ఓరుగంటికి నోరుగంటి యనిపే రున్న దని సాధింపఁ బంతులవారు చాల శ్రమించినారు. కాని యది ప్రస్తుతవివాదమునకు సంబంధించినది కాదు. అది యోరుగల్లయినను నోరుగల్లయినను మఱియేకల్లయినను నావాదమునకు రాఁగలభావప్రస్థములు లేవుకావున నాచర్చ వ్యర్థము. ఓరు శబ్దములేదని కొండ అన్నందున దానికి గతి కల్పింప యత్నించితినికాని యది నావాదమును గెలిపించునని కాదు.

19. భోగినీదండకకృతిపతి యగుసర్వజ్ఞసింగమనీఁ డోరుగంటిప్రాంతము వాఁడు గావునఁ దత్కృతికర్త యగుపోతరాజును నాప్రాంతమువాఁడే యైయుండు ననువాదమును నాప్రత్యుత్తరమును జూచి వదలుకొనిరి.

20. జనశ్రుతిప్రమాణ మోరుగంటికి లేదని వ్రాసియుంటిని. ఓరుగంటి వారివాదము బొమ్మెరవారివాద. మొకటే యని పంతులవారు బచులిడిరి. పర స్పరవిరుద్ధవిషయము లుండునీరెండు నొకటి గాఁజాల దని యిదివఱకే వ్రాసితిని భాగవతము రెండుస్థలముల నేక కాలమున వ్రాయఁబడె ననుట యసంభావ్యము. రెండు నొకటిచేయ హనుమంతుఁడు రెండుకొండలమీఁద రెండుకాళ్లుంచిన దృష్టాంత మిఁకఁ జెప్పఁబడునేమో.

ఉభయగ్రామవాదము లొకటే యని పంతులవారి హస్తములు లిఖించి నను, ఆవాదమునందలి బలహీనత యెఱిగియుండుటచే వారిమన స్సంతలోఁ దృప్తిపడకపోవుటచే “కేవలజనశ్రుతులు ప్రబలప్రమాణములు కావనియే నా మతము” అని మఱియొకయుక్తి వ్రాసిరి. ఓరుగంటివారికి జనశ్రుతిప్రమాణ

మభావమగుటను, నెట్లుట్లువారు బమ్మెరపోతరాజువంశమువారు కారని రావు బహదర్ వారు వాదించుటచే దమవాదమునకు నాధారములుగా నమ్మియుండిన తత్సంబంధజనశ్రుతులు వాక్యములు డీలుపడుటను నిట్లు వ్రాయవలసినవచ్చెనుగాని వేఱుగాదు. ఇప్పటివీరిమతము తమవాదమును నేను బూర్వపక్షముచేసినతరువాత నోరుగంటిదర్బలస్థితి యెఱిగిన యీవల జనించినదా? తత్సూర్యమునుండియు నున్నదా? పూర్వమునం దుండియుండుటయే నిశ్చయమయ్యెనేని బొమ్మెరలో జనశ్రుతి యున్నదని వ్రాసి దానికి నోరుగంటికి ముడిపెట్ట వ్యర్థముగ నేల శ్రమించిరి? తమ కనుకూలముగ వచ్చునది ప్రమాణము. అదియే ప్రతికూలముగ వచ్చినఁ బ్రమాణముకాదు కాబోలు. జనశ్రుతివిషయమునఁ బంతులవారి నిశ్చయ మేమో కవిజనాశ్రయపీఠికఁ జదివినఁ దెలియఁగలదు. అందు వేములవాడ భీమకవి గోదావరిమండలమువాఁడు గాఁడు గోలకొండదేశము వాఁడని స్థాపించు నపుడు తమకుఁ గలప్రమాణముల నిట్లు పంతులవారు పేర్కొనిరి.

“భీమకవి వెలిగందలవేములవాడగ్రామనివాసి యని యాప్రాంతమందుఁ బ్రతీతి యుండుటంబట్టియు, గ్రంథావతారికలో భీమన తనయిష్టదైవము వేములవాడ భీమేశ్వరుఁడే యని చెప్పుటంబట్టియు, వెలిగందలవేములవాడలో భీమేశ్వరాలయ ముండుటవలనను, నాటికిని నేటికిని గూడ నాప్రాంతమందు జైనులయినకోమట్లండుటచేతను భీమకవి యాదేశమువాఁడే యని నిర్ణయించుట కాక్షేప ముండఁగూడ దని నాయభిప్రాయము.” ఈవాక్యములే గోదావరిమండలములోని వేములవాడపక్షపాతు లిట్లు వ్రాయవచ్చును.

“భీమకవి దత్తారామవేములవాడగ్రామనివాసియని యాప్రాంతమందుఁ బ్రతీతియుండుటంబట్టియు, గ్రంథావతారికలో భీమన తనయిష్టదైవము వేములవాడ భీమేశ్వరుఁడే యనిచెప్పెనుగాని వెలిగందలవేములవాడలోని భీమేశ్వరుఁడని నిరూపించి చెప్పుకుండుటచేతను వేములవాడసమీపమున దత్తారామమండనాదిప్రసిద్ధభీమేశ్వరాలయ ముండుటచేతను, జైనులైనకోమట్లు పూర్వముదేశమందంతట నున్నట్లే యిచ్చటనునుండి యిప్పుడు నామావశిష్టులైరి గనుకను భీమకవి యీదేశమువాఁడే యని నిర్ణయించుట కాక్షేప ముండఁగూడదని మాయభిప్రాయము” అని వ్రాసిన వారివాదమును బంతులవారెట్లు ఖండింతురో, జైను లాంధ్రదేశమున మతెందు లేరని పంతులవారు పొరపడిరి. ఆరణ్యయోధ్య

ననేకకుటుంబములేగాక జైనగ్రామములే యున్నవని తెలియవచ్చెడిని. ఒకవేళ నిప్పుడు లేకుండిన నింతకు 200 సంవత్సరములకుముందు గోదావరిమండలమున లేరనుట యేమిన్వాయము! అది యెట్లైన పోనీ నాకేల? నాకుఁ గావలసినది జనశ్రుతివిషయమే.

భీమకవివిషయ మైనజనశ్రుతి శంకువేములవాడలలో నున్నది. అట్లుండియు దక్షారామమువేములవాడ జనశ్రుతికంటె వెలిగిందలవేములవాడ జనశ్రుతి కేల పంతులవా రెక్కువప్రాశస్త్య మిచ్చిరో నా కూహింప రాకున్నది. ఒంటిమిట్టవారివాదమును బలహీనము చేయవలయునని కేవలజనశ్రుతి ప్రబలప్రమాణము కాదనువారు దానినే తమ కిష్టమైనచోటఁ బ్రథమప్రబలప్రమాణముగ నెట్లు గ్రహించిరో? కేవలజనశ్రుతి నేను గ్రహింపలేదనియు దానికి సహచరముల రెంటినిమూఁటిని గ్రహించితి ననియు బంతులవారందు లేని యెంటిమిట్టవాదులును కేవలజనశ్రుతిని మీవలె మేము ప్రథమప్రమాణముగఁ గొనలేదనియు మీకు రెండుమూఁడుకారణములుండిన మాకు ౬-2 కారణము లున్నవనియుఁ జెప్పదురు. (ప్రథమభాగము చూడుఁడు). ‘గతానుగతిఁగోఁగో’ యనుట వేములవాడయందుమాత్ర మన్వయింపదు కాఁబోలు.

పంతులవారి ట్లిప్పుడు వ్రాయుటకుఁ గారణము గలదు. నెల్లుట్లవారు బమ్మెరపోతరాజువంశ్యుఁ డని యక్కడి నెల్లుట్లవారు చెప్పిరిని పంతులవారు తమ కనుకూలముగవ్రాసిరి. భీమకవిచరిత్రముక వేములవాడలోనిది మఱియొకవేములవాడవారు విని యిది తమయూరిలో జరగినదని చెప్పకొనునట్లే యెంటిమిట్టలో జరగినపోతనచరిత్రము సుప్రసిద్ధమయి జగమున వ్యాపింపఁగా నది తమగ్రామమందే జరగినదని యాయన తమవంశ్యుఁడని నెల్లుట్లవారు చెప్పకొనునట్లేర్పడెను. ఇప్పుడు రావుబహద్దర్ వీరేశలింగముపంతులవారు నెల్లుట్లవారు బమ్మెర పోతరాజువంశమువారు కారని వ్రాపిరి. బంధుత్వ మసత్య మైనపుడు పంతులవారు చెప్పెడు తక్కినకథలు ససత్యములే యయ్యెను. ఆయాధారము పోయిన యెడల నోరుగంటివారివాదమున కాధారము క్రిందమన్న మీఁదమిన్ను, నడుమ నున్న యయ్యెను. తమవాదమునకు వచ్చిన యీమహావిపత్తు తప్పించుకొన జనశ్రుతియందు మాకు విశ్వాసము తక్కువ యని పంతులవారనిరి. నెల్లుట్లవారిది జనశ్రుతియే కావున దానితో వారివాదము నేలపాలయ్యెను. రావుబహద్దర్

వారివాదమును దాము ఖండించువఱకు నెల్లుట్లవారికి సంబంధించినదియు దాని ననుసరించినవియుఁ దమవాదమున కాధారములుగఁ బంతులవారు చెప్పరాదు. ఒంటిమిట్టవారివాదమునకు వారిరువురుసమానశత్రువులేకావున ముందాసుందోప సుందయుద్ధము కానిండు.

బమ్మెరపోతరాజు బొమ్మెరయందుండె ననుట జనశ్రుతినిబట్టియేకదా. శ్రీ నాథపోతనసంభాషణము జనశ్రుతియేకదా. నెల్లుట్లవా రట్లపోయి యివి రెండు నిట్లుపోయినచో నోరుగంటివాదులకు నొంటిబండ (ఏకశిల) మాత్రము మిగిలినది.

21. భాగవతములోఁ బ్రయోగింపఁబడిన యాంధ్రీశబ్ద విశేషము లుభయగ్రామములకు సమానము లని వారివాద ముట, వారివాదమును నేను బూర్వ పక్షము చేయలేదట. ఎంతటిదోష మొనర్చితిని! తొలుత నది యాధారముగ లెక్కించినవారు వారే. నేనుగాను, ఉభయములకు సమానమైనది నాకెట్లు హానికరము కాఁగలను? దానిలో నేను ఖండింపవలసినదేమున్నది? అడట్లులుండని.

కొన్ని పదములు ‘కోసరము’ మొదలైన వీప్రాంతమందు వాడుకలో నున్నవి గోలకొండదేశములో లేవని వ్రాసితిని. దానిని బంతులవారు పూర్వపక్షము చేయకుండుటచే నాశబ్దము లాదేశమున లేవనియంగీకరించినట్లేకదా. ఈయంగీకారము వారివాదమును దుర్బలపఱిచెఁగదా.

22. కడపటిదెబ్బ కమ్మని దెబ్బయని పంతులవా రొంటిమిట్టలోని పోతరాజు విగ్రహమునుగుఱించి “పాదములయందుఁ బద్మరేఖలును, గొల్లకు ముంజేతులకు, గొలుసులు నున్నవి. భుజకీర్తులును, మెడలోహారములును గలవు. పడగలవైష్ణవులు ధరించునట్టి నిలుపుబొట్టు నుదుటనున్నది. పోతరాజు రామభక్తుడైనను, శివపూజాతత్పరుఁడు, వైష్ణవచిహ్న మైననీలుపుబొట్టు పెట్టుకొనియె ననుటకు వీలులేదు, గొలుసులు హారము తులసి పూసలపేరు లనుకొన్నచో శివపూజ చేయుచుఁ బోతరాజు తులసి పేరులు ధరించెననుటయు సమంజసము కాదు. సువర్ణాభరణము లని యూహింపవలసినయెడల నవియుఁ బోతరాజున కనుచితములే. కావున విగ్రహము పోతరాజుడి కాదనియే చెప్పవలసియున్నది ” అని వ్రాసిరి.

ఆర్యులారా ! యిప్పటికి రంం సంవత్సరములకు ముందు మనదేశములో ఛాయాగ్రాహిణీ యంత్రములు లేవు. ఈవిగ్రహములు వానినిబట్టి యథారూపముగ నిర్మింపఁబడినవి కావు. ఇప్పుడు నిర్మింపఁబడుచుండు శిలావిగ్రహము లేవని చెప్పెదఁగో వారిభార్యలు పుత్రులే యావిగ్రహములు తమభర్తలవలె

దండ్రవలె లేవని చెప్పుచుండుట పంతులవా రెఱుంగరా ? ఇంక గవి యనంత రము వారిభక్తులు వారికిఁ దోచినట్లు వారివారియభిప్రాయములకొలది నిర్దిం చినవానికి వంక లేన్నవచ్చునా ? బొమ్మెరయం దుండుబొమ్మరాయి సాక్షాత్పోత రాజవిగ్రహ మని పంతులవా రనఁగలరా ? రవివర్జవంటిచిత్రలేఖకుండు యోగి యగుశివునకు మీసము లుంచి క్షుత్రీయుడై రాజైనరామునకు మీసము లున్న ట్లు రామాయణములో నున్నను లక్ష్యపెట్టక చిత్రములకు లేకుండఁ జేసెను. శివునకు మీసము పెరిగినపుడు గడ్డ మేలపెరుంగలేను ? ఇప్పటినాగరకులలోఁ జేరి శివుండు ముఖిత్వము మాత్రము ప్రతిదినము స్వయముగఁ జేసికొనుచు న్నాఁడా ? కాదేని యాయన త్కొరకునిచే రేమి ? మీసములు లేకుండుటకు శ్రీ రాముండు పేడివాఁడా ? ఈకారణములచే నవి శివరామచిత్రములు కావని పంతు లవా రనఁగలరా ?

భాష్యకార్లపటము నాయొద్ద నున్నది, వారు సన్నాహినురుకదా ? వారి చేతుల బంగారాభరణము లున్నవి. అటని శ్రీపెరుంబత్తూర్లో నుండురామా నుజవిగ్రహము వారిది కాదని యెవరైన ననఁగలరా ? అదైవతులుగ నుండు ద్రావిడులు తిరుమణి శ్రీచూర్ణములు ధరించినవారిని బంతులవా రెఱుంగరా ? బమ్మెర పోతరాజు రామభక్తు లని పంతులవా రంగీకరించిరి. బమ్మెర పోతన సంతతివా రాద్వేలనియోగులని రావుబహదర్ వారు వ్రాసిరి. అమాత్య, రాజు, శబ్దములనుబట్టి వీరివ్రాత నిజమే యని నమ్మవచ్చును. రామభక్తు లైనరాద్వేల నియోగులు తిరుమణి శ్రీచూర్ణములు ధరించుట పంతులవా రెఱుంగరా ? మత మున శైవులుగా నున్నను పోతనపితామహులు మాతామహులు వారికాలము నాటికే మనమున వైష్ణవులని తమకుమారునికిఁ గేసన్న (కేశవన్న) యనియు కుమారికి (లక్కసాని)లక్ష్మీయనియు జేరులిడుటచే న్నవ్వుమగుచున్నది. ఇంతకు నాయన యేమినామము పెట్టుచుండెనో యెవ్వఁ డెఱుంగును ? ఆయనకు వెనుక ౫౦౦ సంవత్సరములకు వచ్చినపంతులవారియాహ యెంతవఱకు సరియో యేమి యాధారము గలదని నమ్మవలయును ? ఇంతకు మీఁద నేనుజెప్పినట్లు జీవత్పు రుషు లేదిపెట్టుకొన్నను జెట్టుకొనకున్నను వారివెనుకటివారు వారిభక్తులు తమ తమమతానుసారముగఁ జిహ్నము లుంచుదురు. నాస్థవిషయమే నన్నెవరెవ రేమిపేర్లఁ బిలుచునది వ్రాసియుంటినిగదా. ఒకమూర్తికే కొందఱు వడగల నానుము లుంచినఁ గొందఱు తెంగలనానుము లుంచుదురు. మఱి కొందఱు

గోపించదన ముంచుదురు. ఇంతయేల విఘ్నేశ్వరుని భాద్రపదశుద్ధచతుర్థినాడు పూజింతురుగదా. ఊర్ధ్వపుండ్రములు పెట్టువా రాయన కూర్ధ్వపుండ్రములు పెట్టుదురు. తిర్యక్పుండ్రములు పెట్టువారు తాము పెట్టుకొనునట్లే పెట్టుదురు. ప్రస్తుతవిషయమున బమ్మెర పోతరాజువిగ్రహము వైష్ణవు లర్చించు విష్ణావలయం బున నున్నది. కావున దాని నక్కడ నుంచినవారు ద్వైతలయినను విశిష్టా ద్వైతలయినను నద్వైతలయినను విష్ణుభక్తులనుట నిర్వివాదము. వీరశైవు లచ్చట నావిగ్రహము నుంచి యుండురు. బ్రతికియుండుకాలమున మహాకవు లాదరింపఁబడుట యరుదు. అందుఁ బోతనవంటిబికారి నెవఁ డాదరించును. ఆయనకవిత్వమహత్త్వము లోకమున వెలసినపిమ్మటనే యాయన చర్యలను గుఱించి విచారించి మహాపురుషుఁ డని యెఱిఁగి యప్పు డట్టిగౌరవము గలిగించి యుండురు. ఆకార్య మెవఁడు చేసెనో వానిముఖమున నుండునామమె యాయన ముఖమునఁ బెట్టెను. పాదతలమునఁ బద్మరేఖలు మహాపురుషలక్షణము తెలుపఁ జెక్కఁబడినవి. అర్చకుఁ డావిగ్రహము వేదాంతదేశికులది యని తనయభిప్రాయ మని చెప్పినమాట నత్యమే. క్రొత్తవాఁడును గంచివాఁడు నగుట యాయన యభిప్రాయ మేమిప్రమాణము.

ఆయన ప్రత్యేకాభిప్రాయము నన్నిపంతులవారికి ధేళనంతయు నిదిపో తరాజుది యని యనుచున్నా రని యాయనయే చెప్పినమాటయం దేల ప్రత్యయ బుద్ధి లేదయ్యెను? ఆయర్చకుఁడే సోపానములమీఁద నిలఁబడి మాట్లాడునపు డావిగ్రహము వేదాంతదేశికులది కాదనుటకుఁ గారణములు కలవని చెప్పలేదా? ఆప్రస్తావనను వేఱొకప్రస్తావనచేఁ బంతులవారు మార్చలేదా? నేనది కనిపెట్ట లేదని పంతులవా రనుకొనిరి కాఁబోలు. పంతులవా రాయనను జెప్పనీయకున్నఁ బోనిండు. నాకుఁ దోచినది నేను జెప్పెదను. పోతరాజు వేద వాఁడుగావున నాభ రణధారణ మసంభవ మనికదా పంతులవారి తలంపు. “సాయంప్రాతర్భిక్షౌ చర్యా” యని బ్రతికిన వేదాంతదేశికు లేనాఁ డట్టిభూషణములు ధరించియుం డెను? వేదాంతదేశికులు బమ్మెర పోతనకంటెను దగిదుఁడు—కావున నావిగ్ర హము వేదాంతదేశికులవారి దనుపంతులవారి యూహయు సరిగాదు. బొమ్మెర లోని బొడ్డురాయి సాక్షాత్పోతరాజువిగ్రహమేని దానివర్ణన మేల పంతులవారు చేయరైరి. ఓరుగంటివాడులయదృష్టము కొలఁది యెంటిమిట్టవాదులు బొమ్మెరఁ జూచినవారు కారు. రెండుమార్లు నేను బ్రయాణము పెట్టుకొనినను సాగినది

కాదు. కావున నచ్చటిబండారము బయటఁబడకున్నది. విగ్రహముకాని బొడ్డు రాయికాని తుదకు గుండ్రాయికాని యాయనజ్ఞాపకచిహ్నముగ నొకటి యుంచు కొని యున్నారనుట గ్రాహ్యము కాని పోతనకు ముఖాన మీసములు మొలచి యుండెనే విగ్రహమునకు మీసములు లేనే యనుట సరిగాదు. కన్నులు కమలము లన్నప్పుడు కన్నులు నూజుభాగములుగఁ జేలి నమమ గ్రుడ్డు నిట్టపొడుచు కొని వచ్చిన దని యర్థమా ? అట్లులే యిందును గుణముమాత్రము గ్రహింప వలయును.

ఓరుగంటివారిబలమును విమర్శించినట్లు లొంటిమిట్టవారిబలము విమర్శించెదను. వారి కన్నియు నూహాబలములే కదా. ఇత నొంటిమిట్టవారికో, ఒంటిమిట్ట యేకశిలానగర మనుట గ్రంథస్థము.

ఒంటిమిట్టయందుఁ బోతరాజుండె ననుట గ్రంథస్థము.

పోతరాజు నున్నుకొనుచున్నభూమి నిర్దేశంపఁబడి యాయనపేరనే నేటికిఁ బిలువఁబడుట ప్రత్యక్షము.

పోతరాజు వంశమువారిబంధువు లుండుట ప్రత్యక్షము.

పోతరాజునకుఁ బ్రత్యక్షమైనకోదండరామమూర్తి యొంటిమిట్టయందుండుట ప్రత్యక్షము.

బమ్మెర యనునింటిపేరు వంశపారంపర్యముగ వచ్చిన దనుట గ్రంథస్థము.

బమ్మెర యనునింటిపేరుగలవారు గోలకొండదేశమునకంటె భిన్నదేశములందుండుట గ్రంథస్థము. కావున నోరుగంటివారివాదమునకంటె నొంటిమిట్టవారి వాదము బలీయ మని చెప్ప నెవరు సందేహింతురు ?

23. మహాశయులారా ! శ్రీమదేకవైలకోదండరామకరుణాకటాక్షవీక్షణ బలంబునన బ్ర॥ శ్రీ॥ రామయ్యపంతులవారి మాత్యేషముల కన్నిటికిఁ దగిన సమాధానములఁ జెప్పఁగలిగితిని. ఒంటిమిట్టవారి నాక్షేపించుటయందు వారు వాగ్వియము చేయుచున్నారు గాని యోరుగంటికి నామమాత్రము తప్ప మఱి యే యాధారమును వ్రేలు వంచి యెంచలేకున్నారు. గోదావరివేముల వాడ కా దని వెలిగిందలవేములవాడను స్థాపింపఁ బంతులవారు గనఁబఱచిన యాధారములకంటె నొంటిమిట్టవారియాధారములు బలీయము లవునో కావో వారే నిశ్చలచిత్తమున నాలోచింపఁగోరెదను. ఇంత కెక్కువ నేనిప్పుడు చెప్ప వలసిన దేమియులేదు.

అయ్యలారా ! యీ వాదములో బ్ర॥ శ్రీ॥ రామయ్యపంతులవారు సత్య జ్ఞానువులై దిగి రనుటసత్యము. సవ్యాపనవ్యమథనంబునఁగాని వెన్న పడదని యే వారు నన్ను వాదములోనికి దింపిరి. వారు నాకు క్షేష్టభాగ్యతులులు గావున గురువులు, పరశురాముని యనుమతిఁ గొని యాయనతోఁ బోరిన భీష్మ నివలె నేనును యథాశక్తి వారితోఁ బోరి వారుచెప్పినపని నిర్వహించితిని. గెలు పోటములకు వారే యుత్తరవాదులు కావున వానితో నాకుఁ బనిలేదు. నా వాదము గెలిచినఁ గీర్తి వారిదే.

ద్వీపద. కర్మమండే యధికారంబు నీకుఁ

గర్మఫలంబులఁ గా దీవుగోర

నన్నట్లు ఫలభాగిని నేనుగాను. నిర్వంచనముగ నాకార్యము సలిపితిని వారును బుద్ధులును సంతసిల్లినఁ జాలును. జంకు కొంకు లేక బొంకులు టకటొంకు లాడు టాటోటుకాండ్రతో వాదించుట రోతగాని పంతులవారివంటివారితో నెన్నాలైన వాదించుట కీర్తికరమే. సంతోషకార్యమే. “యాష్టామోక్షా వర మధిగుణే నాథమే లబ్ధకామా” యని కలదుగదా. అయినను నీవిషయమున నీక వృథావాగ్ద్యయము చేయ మన సాప్పుకున్నది. చెప్పవలసినవిషయములు చెప్పఁబడినవి. ఇక నిదమిత్థ మని నిర్ణయింప మధ్యవర్తులు సమర్థులు. కావున వ్యర్థశ్రమము చాలించి నన్నీవిషయమున మరల రంగమున కీడ్వకుండుటకై బ్ర॥ శ్రీ॥ రామయ్యపంతులవారిని బ్రణామపూర్వకముగఁ బ్రార్థించుచు నిష్క్రమించుచున్నాఁడను.

వావిలికొలను సుబ్బరావు.

బమ్మెర పోతరాజు నివాసస్థానము.

పోతరాజు నివాసస్థాన మొరుగల్లా, యెంటిమిట్టా యను చర్చ యుపక్రమించినది నేను, ఓరుగంటివాదము పక్షముగా నేను వ్రాసినదానిపై బ్ర॥ వావిలికొలను సుబ్బారావుగారు ప్రత్యుత్తరము వ్రాసి యెంటిమిట్టవాదమును స్థాపింపయత్నించిరి. దానికి నే నొకసమాధానము వ్రాసి ప్రకటించితిని. అంతటితో, దృష్టినొందక సుబ్బారావుగారు, రింకోక ఖండనవ్యాస మిప్పుడు ప్రకటించికదా ! ఉపక్రమించిన నారే యుపసంహరించుట న్యాయముగావున సుబ్బారావుగారి ప్రస్తుతవ్యాసమునకు సంక్షేపముగా సమాధానము వ్రాసి యీచర్చకు శాంతి చెప్పదలచినాడను. తా మిప్పుడు వ్రాసినది చాలవఱకుఁ జర్చితచరణమని సుబ్బారావుగారే చెప్పియున్నారు. అట్టి దానిని దిరిగి ఖండించుట పిష్టపేషణమగును గాన నట్లానర్హక సుబ్బారావుగారి వాదభక్తియం దున్న కొన్ని దోషములను మాత్రము సూచించి విరమించెదను.

౧. ఓరుగంటికి సమీపమం దున్న గ్రామము బమ్మెర గాని బమ్మెర గాదు. కనుక దానినిబట్టి బమ్మెర యను నింటివేరు వుట్టనేర దని సుబ్బారావుగారు నొక్కినొక్కి వక్కాణించుచున్నారు. గ్రామమువేరు బమ్మెరయే యనియు బమ్మెర యనునది గ్రామ్యాచ్చారణ మనియు నేను దొలుతనే చెప్పియున్నాడను. “వొచ్చెను, వొండెను,” ఇత్యాదిశబ్దములయం దీవికారము కనఁబడుచున్నది గదా ! సర్వజనవిదిత మైనయిట్టివిషయములో వారితభల్లాకవుఁబ ట్టెలపట్టవలయునో తెలియకున్నది.

“ఇంక బమ్మెరయే బమ్మెరయని యొరుగంటివాదులు హతవాదము చేసిన, బామ్మవరమే బమ్మెరయని యెంటిమిట్టవాదులును వాదించురు. వారివాదమునకు వారుప్రమాణము కనఁబఱచినపుడు వీరివాదమునకు వీరును బ్రమాణము కనఁబఱుతురు.” అని సుబ్బారావుగారు వ్రాసినారు. దీనినిబట్టి హతవాద మెవరిదో పాఠకులు గ్రహింతురు గాక !

బమ్మెరవాదము నిట్లుగురగొట్టితి మని సంతోషించియు నెచటనైన గొంచెము మిగిలిపోవు ననుభయముచేతఁ గాఁబోలు వాస్తవముగా, బమ్మెర యనునది గ్రామనామము కాదనియు భృమతబ్రథమ మనియుఁ “బోతరాజు పూర్వ లోకచోట నిలుకడలేక నానాదేశములు భ్రమించుచుండినవా రగుటచే బమ్మెరవారై ” రనియుఁ బోతరాజు సశుచారోపజీవిగా నుండెనన్నకింపదంతి యీ వృత్తాంతిని స్థిరపఱచుచున్న దనియు నుబ్బరావుగా రొకకొత్తవాదమును గల్పించినారు, పోతరాజేకాక యాయన తాతముత్తాతలుగూడ “లంబాడ” జాతివారివలె బనులఁ గాచుచు నూహరు తిరిగి జీవనము చేయుచుండుటవలన బమ్మెర వారను పేరువచ్చిన దని దీనియర్థము. బమ్మెరవారిపంచరిత్రము నుబ్బరావుగారి కట్లు తెలిసినదో! ఈచర్చ పెరిగినకొలఁది నిట్టి బమ్మెర (భృమణము) లింక నెన్ని పుట్టునో!

౨. కృతిపతులగు దేవత లర్చావిగ్రహము లనినూచనలు లేనప్పు డాదేవత లర్చావిగ్రహములు కావనియే యూహింపవలయు నని నావాదము. “ఈయూహ సత్యము కాదనుటకు నెల్లారు హరిహరనాథతిక్కన లేనాత్ములు” అని నుబ్బరావు గారి ఖండనము. భారతకృతిపతి యగు హరిహరనాథుఁడు నెల్లారిలో నుండిన యర్చావిగ్రహ మనుటకుఁ దిక్కన నెల్లారివాఁడనుటతప్ప వేఱేయాధారములేదు. నెల్లారిలో నిప్పు డావిగ్రహము లేదు. పూర్వమెన్నఁడు నున్నట్లు నాకుఁ దెలిసి నంతవఱకు సాక్ష్యమునులేదు. రంగనాయక స్వామియాలయమునకును, బెన్నకును నడుమ నుండెడిదని యాధునికులు కొందఱు అందురు. ఆయాలయమును జూచిన వా రెవ్వరును లేరు. చూచినవారు వ్రాసియుంచిన లేఖనములును లేవు. ఇట్టి స్థితిలో భారతకృతిపతి నెల్లారిలో నుండిన యర్చావిగ్రహ మని యేల సిద్ధాంత పఱుపవలయునో తెలియకున్నది. హరిహరాత్మకమగుదైవతమును దిక్కనభావించి కొని యుండఁగూడదా? నాచనసోముని హరిహరనాథుఁడును నెల్లారు నివాసియే కాఁబోలును. నావాద మసత్య మనుటకు మఱియొక సాక్ష్యముగూడఁ గలదట. అది యేదియన :—భానుమతీపరిణయము తిరుపతి వేంకటేశ్వరున కంకిత మనియు నావు స్తకమం దెక్కడను దిరుపతిపేరుగాని మఱి యేయూరిపేరుగాని లేదనియు, “అలమేలుమంగా శ్రీవేంకటేశ్వరు లర్చావిగ్రహములు కావని పంతులవారి నఁగలరా” యనియును నుబ్బరావుగారివాదము. నుబ్బరావుగారు కనిపట్టలేకపోయినారుగాని భానుమతీపరిణయకృతిపతి శేషగిరీశుఁడే యని నుబ్బరావుగా రుదా

హరించినపద్యమందే యున్నది. పద్యము చివర “శ్రీయలమేలుమంగ కాంతాళమ రీచి తొమ్మునను దాల్చిన వేంకటభర్త గొల్పెదన్” అనియున్నది. వేంకటభర్త యనగా వేంకటసున కథిపతి యనియర్థము. వేంకట మనునది తిరుమలశ్రేత మనకుఁ బేరు, ఆశ్రేతమున కథిపతికాన నాదేవునకు వేంకటేశ్వరుఁడు, వేంకట భర్త, వేంకటపతి, యిత్యాదినామములు కలిగినవి. ఈశ్రేతమున కరవములో వేంగడము, తిరువేంగడము ననియు, దేవునికిఁ దిరువేంగళనాథుఁ డనియుఁ బేర్లు గలవు. మఱియు, నలమేలుమంగ యనుపేరు, అలరేల్లెమంగ (పుష్పము మీఁదియమ్మ) యను ద్రావిడరూపమున కపభ్రాంతము. దీనికే యిటీవలఁ బడ్డా వతి యనుసంస్కృతరూపమును గల్పించిరి. అలమేలుమంగ యనుపేరు పురాణో క్తముకాదు. వేంకటేశ్వరుని దేవీకిందప్ప వేతాకడేవతకుఁ జెల్లదు. ఈరెండు హేతువులచేతను భానుమతీపరిణయకృతిపతి తిరుపతివేంకటేశ్వరుఁడే యని తేలుచుండ నుబ్బరావుగారు దీనిని దమవాదమున కాధారము చేసికొనుట ఎంతగా నున్నది.

3. ఒంటిమిట్ట దేవాలయములో సీతారామలక్ష్మణులు ముగ్గురి విగ్రహములు నుండఁగాఁ బోతరాజు సీతావిగ్రహమును బేర్కొనకపోవుటచేత నాకపి వర్ణించినవిగ్రహ మొంటిమిట్ట కోదండరామస్వామివిగ్రహము కాదని యూహింపవలయునని నావాద మనియు, సీవాదము సరియైనది కాదనియు, నుబ్బరావు గారు వ్రాసిరి. పోతరాజుగారిపద్యము చదివినప్పు డాయనవర్ణించిన రామవిగ్రహమొంటిమిట్ట కోదండరామస్వామి విగ్రహమే యని తోచుకొండదని నుబ్బరావు గారు వ్రాయుటచే నేనట్లు వ్రాయవలసివచ్చినది. నావాదమునకు బాధకములని నుబ్బరావుగారు రుదాహరించిన రెండుపద్ధతులలో నేదియు వారి కుపకరింపదు. రామదాసును జెజునుండి విడిపించిన రామలక్ష్మణులు రాత్రువేషములతో వచ్చి నారు. వారితో నప్పుడు సీతయు వచ్చుట యనుచితముగదా! చంద్రికాపరిణయ కృతిపతి యగు జటప్రోలుమదనగోపాలుని వర్ణించు సీనపద్యములో రుక్మిణీవర్ణనము లేనిలోపము మఱియొక పద్యములో, “శ్రీవాసజ్జటప్రోలిభావుకపత్తిన విహారపలుశీలునకున్” అని చెప్పుటచేఁ దీరినది. భాగవతములో నెక్కడఁ జూచినను, గృతిపతి యొంటిమిట్టదేవుఁ డనునూచనలులేవు. ఇతరాధారము లేనపుడును విగ్రహవర్ణమును బట్టియే యూహింపవలసియున్నపుడు నావర్ణన మన్ని విధముల నొంటిమిట్ట విగ్రహమునకు సరిపోవలయును గదా! సరిపోనప్పు డాదేవుఁడే యీదేవుఁ డని యేల నవ్వవలయును? ఇదియే నావాదము.

౪. పోతరాజు గతించిన యనేకశతసంవత్సరముల కీవలఁబుట్టిన పురాణము హయగ్రీవశాస్త్రిగారు పోతరాజు నివాసస్థాన మొంటిమిట్టయని వ్రాసినవ్రాతను మనము ప్రమాణముగా నంగీకరింపవలసిన యావశ్యకత లేదని నేను వ్రాసిన దానికి సుబ్బరావుగారు “హయగ్రీవశాస్త్రిలవారు పోతరాజునకు ౪౦౦ సంవత్సరముల కీవలఁ బుట్టుట నత్యము. హయగ్రీవశాస్త్రిలవారికి ౨౦ సంవత్సరముల కీవల రామయ్యపంతులుగారు పుట్టుటయు నత్యము. (ఇది నత్యమో యనత్యమో నాకుఁ దెలియదు) తమకు ముందుండిన “ప్రాచీనపండితులు” వ్రాసినదాని నాధారము చేసికొని వ్రాసినవారు హయగ్రీవశాస్త్రిలువారు ఎవరో చెప్పిన పుక్కిటిపురాణముల నమ్మి పగ లాకాశ మెగఁజూచి యోరుగంటిపంచాంగము వ్రాయఁ బూనినవారు పంతులవారు. ఈరెంటిలో నేది యెక్కువ షిశ్యుననీ యము? ఈవాదము రాకముందు పోతన యోరుగంటివాఁడని యెవ్వఁడైన వ్రాసియుండెనా?” యని యొకచోటను, “వేములవాడ భీమకవికి రామయ్య పంతులవారు సమకాలికులా? పిమ్మటఁ గొంచెముకాలమువారా? ఏమి యెఱిగి పీరు భీమకవిస్థలమునిర్దేశింప సాహసించిరి. విషయము తమకనుకూలమైనచో శాస్త్రసమ్మతము, ప్రతికూలమైనచో శాస్త్రసమ్మతము కాదు కాఁబోలు” నని మఱియొకచోటను వ్రాసినారు. నావాద మేదియో సుబ్బరావుగారు సరిగా గ్రహింప లేక పోయిరిని యీవ్రాతయే తెలుపుచున్నది. పోతరాజు నివాసస్థానము విషయమయికాని, యప్రస్తుతమగు వేములవాడ భీమకవి నివాసస్థానము విషయమయికాని నేను వ్రాసినదెల్లఁ బరమప్రమాణముగా గ్రహింపవలసినదని నేను జెప్పలేదు. చెప్పినదోనది యవివేకమగును. ఆరెండువిషయములంగూర్చియు నాకు లభించిన యుభయపక్షాధారముల సంకలితముచేసి యవి విమర్శించుటవలన నాకుఁ గలిగిన యభిప్రాయముం దెలిపితిని. నాయభిప్రాయము సరియో కాదో నిర్ణయించుకొనుభారము పాఠకులయందే యున్నది. కొందఱి కది సరి యని తోచవచ్చును. సుబ్బరావుగారుపంటివారి కది సరికాదని తోచవచ్చును. ఎవరికైనను నేను గనఁబడిచిన హేతువులే యాధారము గాని నా సిద్ధాంతవాక్య మాధారముకాదు. హయగ్రీవశాస్త్రిగారివిషయమై సుబ్బరావుగారు చెప్పిన దిదికాదు. ఈచర్చపుట్టకమునువే హయగ్రీవశాస్త్రిగారు పోతరాజు నివాసస్థాన మొంటిమిట్ట యని వ్రాసెను గావునఁ బోతరాజు నివాసస్థాన మొంటిమిట్టయే యని నమ్మవలసినది. అనఁగా హయగ్రీవశాస్త్రిగారి వ్రాత యాప్త

వాక్యముగా గ్రహింపఁబడవలసిన దని సుబ్బరావుగారివాదము. శాస్త్రిగారి మాట యాప్తవాక్యము కానేర దని నాప్రత్యుత్తరము. “భగీనుప్రమాదవిప్ర లిపాకరణాపాలవరూపదోషచతుష్టయరహితుఁ” డావుఁ డని శాస్త్రమర్యాద అట్టివానిమాటయే ప్రమాణముగా గ్రహింపఁ దగినది. ప్రస్తుతవిషయములో శాస్త్రిగా రాదోషచతుష్టయరహితుఁడని ప్రాజ్ఞఁ లెవ్వరు జెప్ప సాహసింపరు. “తమకు ముందుండిన ప్రాచీనపండితులు వ్రాసినదాని నాధారము చేసికొని వ్రాసినవారు హయగ్రీవశాస్త్రులవా”రని వ్రాయుటచే నాశాస్త్రులవా రావులు కారని సుబ్బరావుగారే చెప్పక చెప్పుచున్నారు. ఆవుఁడు కానివానిమాట ప్రమాణ మెట్లగునో తెలియదు. మఱియుఁ బూర్వులు వ్రాసినదాని ననుసరించియే శాస్త్రిగారు వ్రాసినా రన్నమాట సత్యముకాదు. శాస్త్రులవారి భాగవతపీఠికలో, బోతరా శేకశిలానగరమందుండె నని యున్నది. అక్కడఁ బువ్వుపెట్టి పుటయనుగున నేకశిలానగర మనఁగా నొంటిమిట్ట యని వివరణరూపముగా వ్రాయఁబడియున్నది. ఈవివరణముశాస్త్రిగారిస్వకపోలకల్పితమని వేతెచెప్పనక్కఱలేదు. పూర్వగ్రంథానువాదమే మైనచోఁ బీఠికాగర్భస్థ మయియే యుండును. వాదమున కీవివరణము గూడ ననువాదమే యనికొందము. అట్లయినచో ననువాద మెన్నఁడును స్వతంత్రప్రమాణము కానేరదు. ప్రామాణ్యము మాతృకా నిష్ఠముగాని యనువాదనిష్ఠముగాదు. శాస్త్రిగారిపీఠికకు మాతృక యగుగ్రంథము బయలుపడినప్పు డాగ్రంథమునకుఁ బ్రమాణలక్షణము పట్టునో పట్టదో విచారించవలసి యుండును. వీరితిన్నెనను హయగ్రీవశాస్త్రిగారి వ్రాతకుఁ బ్రామాణ్యము సిద్ధింపదు.

౫. ఏకశిలానగరమాహాత్మ్యము ప్రమాణముగాఁ గైకొనఁగూడ దని వ్రాయునవసరమున స్కాందపురాణమునకు లోకమునందుఁ గలయపవాదము ననుసరించితిని. దాని నెత్తికొని పురాణముల నిందించితి ననియు మఱియేవేవో కొన్నివ్రాతలును వ్రాసి కవిజనాశ్రయపీఠికలో గోలకొండజేశమునందలి వేములవాడ దక్షవాటికయని భవిష్యత్తరపురాణములో నున్నట్లు నేను వ్రాసినా ననియు వేములవాడ దక్షవాటిక యనుమాట పచ్చిదబ్బయియనియు వ్రాసి యేదో కొంతగ్రంథము కల్పించినారు. వేములవాడను గుఱించి నేను వ్రాసినది యేకశిలానగరప్రశంసలో నప్రస్తుతము. అయినను వారియాత్మేషమునకు సమాధానముఁ జెప్పఁదలచినాఁడను, వేములవాడ దక్షవాటిక యని భవిష్యత్తరపురా

ణముగో నున్నదని కాని భవిష్యత్తరపురాణములో నున్నదంతయు సత్యమే యని విశ్వసించవలయు నని కాని నేను వ్రాసియుండలేదు. “దాతౌరామభీమేశ నందనుడఁక” అను చాటుపద్యములో స్మరింపబడిన దాతౌరామ మేది యని పేచారింను నవసరమున వేములవాడకుఁగూడ దక్షవాటిక యనుసంజ్ఞ యున్నదని యాప్రాంతమువారు చెప్పుదు రనియు దానికి బలముగా భవిష్యత్తరపురాణము లోని వని కొన్నిశ్లోకము లుదాహరింతు రనియు వ్రాసి యాశ్లోకములను జూపి నాడను, దాతౌరామసంజ్ఞ వేములవాడ కున్నట్లు జనశ్రుతి కలదని ఋజువు చేయుటయే నాపనియై యుండెను. కాని యాజనశ్రుతి సత్యమో యనత్యమో నిర్ణయించుట కవసరము కలుగలేదు. నిజముగా వేములవాడ దక్షవాటిక యై నను గాకపోయినను, నగు ననువాడుక యుండినచో భీమకవి యావాడుక నను సరించి దాతౌరామనామముచే వేములవాడనే పేర్కొనియెనని యూహింప నొప్పునుగాన నట్లు వ్రాసితిని. దీనివలన నుబ్బరావుగారివాదమున కేమియు లాభము కలుగ నేరదు.

౬. ఓరుగంటికి మొట్టిపేరు ఒరగల్గెనియు, గణపతిదేవుడు రాతికోట కట్టించుటచే నోరుగల్గెను పేరు కలిగినదనియు నొక యపూర్వవాదము కల్పించి నుబ్బరావుగారు తమప్రథమవ్యాసముగో నొకపుటకుఁ జైఁగఁ గ్రంథముం బెంచినారు. నారెండవవ్యాసముం దావాదమును ప్రమాణముగా ఖండించినాడను. దానికిఁ జైయు త్తరము చెప్పలేక “ఇది ప్రస్తుత వివాదమునకు సంబంధించి నదికాదు. అది యోరుగల్గెనినను నొరగల్గెనినను మఱి యేకల్గెనినను నా వాదమునకు రాగల లాభనష్టములు లేవు కావున నాచర్చ వ్యర్థము” అని వ్రాయుచున్నారు. వ్యర్థచర్చకుఁ దామేల తొడంగిరో! అందని పండ్లుచే దన నిట్టిదే కాఁజాలు.

నుబ్బరావుగారి వ్యాసములో నింక ననేకాంశము లున్నవి. వాని కన్నింటికిఁ బ్రత్యుత్తరము లిచ్చుటవలనఁ గాలహరణము తప్ప వేతొందు ప్రయోజనముండదు. కావున మానినాడ.

కొట్టెడుపట్టులం దెంత గట్టిగాఁ గొట్టినను జిట్టచివరకు నేనీవాదములో సత్యజిజ్ఞాసువునై యే దిగితి ననుట సత్యమనియు నాతో నెన్నాళ్లయినను వాదించుట సంతోషకార్యమే యనియు మఱి యింకను గొన్ని ప్రశంసావాక్యములు వ్రాసి “నన్నీవిషయమున మరల రంగమున కీడ్వకుండుటకై బ్ర|| శ్రీ|| రామయ్య

పంతులవారిని బ్రమాణపూర్వకముగఁ బ్రార్థించుచున్నానని సుబ్బరావుగారు వ్రాసెరి. నావాదమును వదలుకొను మని సుబ్బరావుగారి తాత్పర్యమైనట్లందు వలనఁ దోచుచున్నది. ఈవాదఫల మనుభవించువాఁడను నేనుమాత్రమే యై నచో సుబ్బరావుగారంతవారు కోరినందుకు నేనట్లు చేయవలసియే యుండును. కాని, వాదఫలము లోకాధీనమగుటచే వాదము వదలుకొనుటకు నాకధికారము లేదు. నేను సత్యజిజ్ఞాసువునై యే యీవాదములోనికి దిగితి నని యొప్పికొనినందుకు సుబ్బరావుగారికి వందనము లర్పించుచున్నాఁడను. వారును సత్యజిజ్ఞాసువులే యని నేనును దృఢముగా నమ్ముచున్నాఁడను. అఖినివేశదార్శ్యభేదముచేతనో, యితరకారణములచేతనో మాయగుప్తుర వాదరీతులయందును గొంత భేదము కనఁబడవచ్చును. కొన్ని యెడల నిష్ఠుకోర్కెలుగూడఁ బ్రయోగింపఁబడి యుండవచ్చును. అట్టిపట్టులందు, “నహినిందా” న్యాయమును బట్టింపవలయు నని నామతము. చిట్టచివరకు నిలుచునది సత్యమేగాని వాదప్రౌఢి గాదు. అట్టులే యగుఁగాక !

ఉభయపక్షముల బలాబలములు లోకమునకు విదితము లయినవి. ఇంక నీచక్క పెంచుట యనుచిత మని నాయభిప్రాయము.

జయంతి రామయ్య.

విజయనగర సామ్రాజ్యాంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము.

(పూర్వభాగము 5వ సంపుటము 10, 11, 12 సంచికలో ముద్రితము.)

పోతనామాత్యుడు తనభాగవతమున వర్ణించిన నరకాసురసంహారమును, నాచనసోమనాథుడు వర్ణించిన నరకాసురసంహారమును, గొన్నివిషయములఁ బోలియున్నవి. విస్తృత మగుసోలికఁ జూపువద్యములఁ గొన్నింటి నిచ్చటఁ బొందు పఱచెద.

మ. అరిఁ జూచున్ హరిఁ జూచుఁ జూచుకములం దందందమందారకే

సరమాలామకరందబిందునలినన్యందంబు లందంబు లై

తొరఁగం, బయ్యెదకొం గొకింత దొలఁగం దోడ్తో శరాసారమున్

దరహాసామృతపూరముం గురియుచుం దన్వంగి కేళిగతిన్.

ఉత్తరహరివంశము, ఆ. 1—162.

మ పరుఁ జూచున్ పరుఁ జూచు నొంప నలరింపన్ రోషరాగోదయా

విరత భూకుటిమందహాసములతో, వీరంబు శృంగారమున్

జరగన్లన్నులకెంపు సొంపు పరఁగం జండాస్త్రసందోహము

స్వరసాలోకనమూహము న్నెరవుచుం జంద్రాస్య హేలాగతిన్.

(భాగవతము, దశమస్కంధము.)

నాచనసోమనాథుని కవిత్వము స్వతోజాతం బగుసాంద్రారణ్యంబువలె గాక, వనపాలకృతాలవాలకలితం బై లతాగృహరమణీయం బై నానావిధపుష్ప ఫలభరితం బై సుమనోమనోజ్ఞంబుగ నున్నది. ఆంగ్లేయవాఙ్మయమందు స్పెన్సరు (Spenser) కవి రచించిన ఫేయరీ క్వీన్ (Fairie queen) అనెడు గ్రంథ మ్మాప్తచీకపులకు మార్గదర్శకముగ నుండెను. ఆకారణమున స్పెన్సరు మహాకవి 'దీవీనా కవి' (The poet's poet) అను గొప్పపేరు వచ్చెను. అట్లే నాచనసోమనాథుడును గవితావైభవమును విచిత్రగతుల మిగుల వెలయుపఁజేసి

తరువాతికవుల కాదర్శకుఁ డాయెను తత్కారణమున నీమహాకవికిని 'కవీనాం కవిః' అను బిరుదము ప్రాయశఃకంబుగ నొసంగఁదగు.

ఉత్తరహరివంశమునందలి వచనభాగములు శ్లేషయమకాదిశబ్దాలంకారములతో నిబిడీకృతము లై బహుక్లిష్టముగా నుండును. సోమనాథునివద్యతైలికంటె వచనతైలియే యెక్కువ కష్టముగా నున్నది. వచనభాగము తఱచు యుద్ధవర్ణనలయందుఁ గన్పట్టును. అందలితైలి సుశీఘ్రత మైనతురగమువలె బహుచతురగతుల నొప్పుచున్నది. ఒకానొకచోట సమవతసఖురఘుత్తనమువలె సుభయపైస్యములు సమానయాచంబున దాక్కొని మార్కొనుటయు, మఱి యొకపట్టున వల్లితగతిని యోధవీరులు మల్లయుద్ధంబునఁ జేరి యన్యోన్యవిజిగ్ములై మలగి పెనగి తల్లడిల్లుటయు, వేతొక్కతావున సంచలితచమూనిచయంబులు పరిచేవనభావంబులఁ బరిధావనం బొనర్చుటయు, నిట్లు సమరసంచారభేదంబుల నుచితతైలిగతిభేదంబుల విరూపించుచు సర్వజ్ఞుఁ డగునిమ్మహాకవి శబ్దజాల పరంపరల సంగ్రామసంభ్రమస్థింఘంబుల ననువదించెను. పైయంతములకు దృష్టాంతముల నీక్రిందఁ జూడనగు. శ్లేషయమకాదులు :—

“మఱియుం దదాశ్రయంబు వలాహకంబునుంబోలె గరకాస్తదృబై కుంజరంబునుంబోలె గుంభాభిరామంబై రంగస్థలంబునుంబోలె తైలూవశత రమ్యంబై యింద్రపదంబునుంబోలె నైరావతరుచిరంబై తరుణీముఖంబునుంబోలె దిలకవిరాజితంబై పరమయోగిహృదయంబునుంబోలె మోక్షనిలయంబై సారావారంబునుంబోలె సమృతోత్పాదనస్థానంబై మహాభారతంబునుంబోలె శత పర్వసనాథంబై గగనంబునుంబోలె ఋక్షగణసంక్షీర్ణంబై కర్ణరథంబునుంబోలె శల్యాగ్నిప్రీతంబై” సమగతి :—

“ఇవిధంబున సుభయబలంబులుం దలపడి సందడికయ్యంబునం గడిసి కరులుగరులను చేరులుచేరులను దురంగంబులుదురంగంబులను బదాతులుపదాతులనుం దలపడి సందడికయ్యం బయ్యె సయ్యెడఁ గత్తివాతయమ్ములం గత్తరించి నం దుత్తుమురు లగుకత్తళంబులును ఘనగదాఘాతంబులం జిద్రుప లయిననీనకంబులును.....” వల్లితగతి :—

“ఇట్లు మధుసూదనుం జేయుసాయకంబులు గాలువలు గట్టి గట్టిమెయి మరువులు చించియు, గాయంబులు నొంచియు, మర్కటంబులు గీతీయు, మహితలంబులు దూతీయు, బ్రేవులు వెఱికియు, బెనుమూకల కుఱికియు, నీనకంబులు

వగిలించియు శిరంబులు నొగిలించియు, నైదువులు గఱచియుం గరవాలంబులు చఱచియు, నెత్తురులు చిమ్మియు నొసళ్లు గ్రుమ్మియు, జరణంబులు తొలిచియుఁ జర్తంబు లొలిచియు, బాహుదండంబులు గత్తఱించియు.....'

యుద్ధవర్ణన లెంత వీరరసోద్రేకముతోఁ బొంగి పొరలుచుండునో ప్రతి యాశ్వాసంబునఁ గానవచ్చును. తిక్కనసోమయాజితరువాత యుద్ధము వర్ణించు టలో నీకవియంతనమర్థుఁడు వేటొకఁడు గానరాఁడు. భయము, ఉత్సాహము, కోపము, శౌర్యము, ఆటోపము, అహంకారము, మున్నగుభావములు యోధవీరులమనంబులవలె జదువరుల మనంబులఁగూడ గజిబిజియొనర్చి సమరకౌతూహలంబుఁ జెంపొందఁజేయును.

హాస్యరసము వర్ణించుటయం దీకవి కెంతనేర్పు గలదో తెలిసికొనుటకుఁ దగినయవకాశము లీగ్రంథమునఁ గానరావు. ఒకానొకచోట మాత్రము హాస్య కరుణారసమిశ్రిత మయినభావమును గడుఁజిత్రముగ నిరూపించియున్నాఁడు. డిభకుఁడు మునిఁగి చచ్చినతనయాన్న యగుహంసునికొఱకై వెతకుచు నిల్లు విలపించెనట :—

క. వ్రేలేడువెండ్రుక లిరుగడఁ, దూలఁగఁ దలయూఁచుఁ దొవ్వుతోప్పన నోరుం
గేల నడిచికొను సెలవుల, లాలలు దొరుఁగంగ నన్నలా యని యొలున్.

క. రాలం దల యడిచికొనుకొ, నేలంబడి పొరలు లేచు నెత్తురు లుమియుం
గేలిఁబడి రిపులు చూడఁగ, నాలుక వెఱికికొనుఁ జావునకుఁ దన్నుకొనున్.

ఇంక శృంగారరసకవన మీకవినోటనె వినవలెను. బొచిత్యనియమ మొకించుకయుఁ దప్పక, పేరున కైన నశ్లేలము చెంతఁ బోక, పాత్రపోషణము కడుఁబ్రశస్తముగాఁ బరిపాటించుచుఁ గ్రమక్రమోదితముగ, రసోద్ధతిఁ బ్రకటించుచుఁ దుడ కుజ్వేలరసాంబుధిలోఁ బాతకుల ముంచివేయును. పాత్రోచితభాషావిషయమున నూర్వశీసరకాసురసంవాదమును జూడుడు :

క. పగవాఁడఁట దేవేంద్రుఁడు, మగువా ! నీ వతనికొలువు మానిసివఁట, నిం
దగవుచెడి పిలువఁ బనుచుట, మగతనమే ? యిట్టిలంజనూటలు గలవే ?

ఊర్వశి : ఉ. లంజయ నాదు నేను వినులావున నీ వమరేంద్రుఁగెల్చి న
న్నుం జెఱవట్టి తెచ్చుని వినోదము చేసితిగాక, చిత్త మె
ల్లం జెడియుండ రిత్తయొడలం జవిచేరునె ? చిల్లవోయినం
బంజర మేమిసేయు ? రసభంగమునంగతి లోన మెత్తురే ?

ఉ. నవ్వులమాటలో నిజము నాకములోన ననేకకన్యకల్
మవ్వపుడీగెలం దెగడుమానిను బుండంగ నంత నెన్నడో
జవ్వన మమ్ముకొన్నకడసారె నను గవయందలచితే
పువ్వులుచేడుకేనఁ గడివోయినవే న్మునువంగవచ్చునే ?

నరకాసురుడు :

క. అంజెదవుగాక ననుఁ జెం, తంజేరంగనీక యెంత తఱిగిన మిడియా

లుం జొన్నలసరిపోవే ! లంజెతనములందుఁ గొమికొలన్ గెలువవలె.

నరకాసురుని మొఱిటుతనమును, ఊర్వశియొక్క చాతుర్యవిలసితభావ గాం
భీర్యము నెంతవమతాగ్రముగా వర్ణించెనో చూడుడు.

మఱియు నిందుధరోపాఖ్యానమునందును, ఉపానిరుద్ధియమునందును, శృం
గారాభివర్ణన ముత్తమోత్తమకవిత్వలక్షణముల నొప్పారుచున్నది. శబ్దములమా
ధుర్యమా, భావగర్భితమగు ధ్వనియా, వర్ణనలన్నభావమా, చిత్రితరూపముల
సౌందర్యమా, రసోత్సేక మగునర్వేంద్రియరాగనమ్మద్ధియా, దేవనిఁ జూచినను
బాతకులకుఁ దనివి దీరనిశృంగారరసానుకంపన మొనఁగుచున్నవి.

మ. సహకారాధిపుఁ గౌగిలించుకొని వాసంతీలతాకాంత నా

రహరిచారసగౌరవేనరములన్ రంజిల్లుమాధ్వీకవా

ర్లహరీసేవదము చూపఁ బట్టవగ లేలా యింతటన్ సిగ్గు లే

దహహ యంచుఁ దొలంగి నవ్వెఁ జెలిమీపై ముద్దరా లయ్యెడన్.

ఆ. 5 ప. 52.

ఉ. చెందొవరేకు ఫాలమునఁ జేర్చి ప్రపుల్లపయోధహంబుచే

నందముగా బిసావళి భుజాంతరముం గదియించి యుత్పలా

మందమరీచిమేచక చమత్కృతిచారుగళోపచార యై

సుందరి యోర్తు వచ్చి హరుచూపులకున్ హరుఁ డయ్యె నయ్యెడన్.

ఆ. 5 ప. 71.

ఉ. డెందముమీఁదఁ జెందొవకు డెప్పర మేమియు లేదు ; చన్నులం

జిందదు ఘుర్తవారి ; చెవిఁ జేర్చినలేజిపు రించుకంతయుం

గందదు ; నాసికాగ్రమునఁ గన్నులబొప్పము లూర ; వింక నీ

సుందరిఁ గావ నేరఁడు ప్రనూనశరణు డని యార్తమూర్తు లై.

ఆ. 5. ప. 184.

నాచనసోముఁడు, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ.

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ పూర్వోత్తరభాగయుత మగుహరివంశము సంతయుఁ దెనిగించె ననియు, నాచనసోముఁ డందలి యుత్తరభాగమును మాత్రమే తెనిగించె ననియు నిదివఱకే తెలుపఁబడినది. ఈయుభయకవులును గొంచె మించుమించుగా సమకాలికు లగుటచేతను, ఒకగ్రంథమందే వారికపితావైభవమును గనఁబఱుచుటచేతను వారిగ్రంథరచనాపద్ధతులయొక్కయుఁ గవితాస్వరూపములయొక్కయు సామ్యభేదములను నిరూపించుట సందర్భోచితము.

హరివంశము భారతమున కనుబంధ మనియు నది తెనిగింపఁబడనిచో నాంధ్రభారతము ననుగ్ర మని చెప్పుట కవకాశ ముండదనియు నాశయుముతో నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ హరివంశమును సంపూర్ణముగాఁ దెనిగించి భారతామ్నాయము నాంధ్రావళికిఁ బూర్తిచేసినట్లు గాన్పించుచున్నది.

క. భారతపరాంశమని యిం, పారంగఁ జెప్పుదురు బుధులు హరివంశము నీ

వారమృకథఁ దెనుంగున, ధీరోత్తమ ! నిర్వహించి తెలుపుము మాకున్.

అని కృతినాయకుఁ డగుపోలయవేమారెడ్డి యెఱ్ఱాప్రెగ్గడతోఁ జెప్పినట్లు. కావున నాంధ్రభారతవిధానక్రమము ననుగమించి యాంధ్రజనుల కుపయోగించునట్లు లెఱ్ఱున హరివంశము రచియించె ననుట సర్వసమ్మతము. ఆంధ్రభారత రచన, సార్వజనీన మగుటకుఁ గారణము లారయ, మాతృకానువర్తనము, శైలి సుగ్రాహ్యత, రసపోషణసహజిత్యము, మున్నగునవి ముఖ్యములు, శబ్దాడంబరము, సమాసబాహుళ్యము, క్లిష్టాన్వయము, అలంకారసంభృతి, వీనిచే శైలికాతీత్యమును వహించిన సామాన్యజనులకు సంప్రీతి కలుగునట్లు కాన గ్రంథమంతయు నాతికతినముగాను నాతిసులభముగాను రచింపఁబడినది. ఆలాగుననే హరివంశమును బండితహమరులకు సమానాదరణము కలుగునట్లు వ్రాయఁబడినది.

నాచనసోముఁడు హరివంశముఁ బూర్తిగఁ దెనిగించి భారతామ్నాయమును సంపూర్ణముఁ గావించెడి తలంపునఁ దనగ్రంథమును బ్రారంభింపలేదు. తిక్కనసోమయాజిని, ఆయన రచించినభారతమును దనగ్రంథమునంధుఁ జేర్చొనుటకు ముఖ్యకారణము కవిబ్రహ్మయందలిగలగౌరవమే యని తోచుచున్నది. శంభుదాసు వ్రాసినహరివంశముఁ జూచి తానీగ్రంథము వ్రాయలేదని ప్రపంచమునకుఁ దెలుపుట వేఱొకకారణము కావచ్చును.

“ఏ, గతి రచియించిలేని సమకాలమువారల మెచ్చలేకదా!”—విజయవిలాసము.

ఇతర వీరీరువురిగ్రంథములఁ గుఱించియు నించుక విచారించెదము; హరి వంశమునందలి పూర్వభాగమున శ్రీ కృష్ణనిజననము మొదలు సాందీపునిఘోష విద్యాభ్యాసమువఱకు నీనడుము జరిగిన బాలక్రీడలు, సాహసకృత్యములు, రాక్షస సంహారములు మున్నగువి యభివర్ణింపఁబడినవి. ఉత్తరభాగము జరాసంధుని పరాభవముతోఁ బ్రారంభమై రుక్మిణీపరిణయము, నరకాసురవధ, పారిజాతాపహరణము, మధుకైటభహరణ్యాత్మాదిరాక్షససంహారము, శ్రీకృష్ణుని కైలాసయాత్ర, శివకేశవసమాగమము, పాండ్రకవాసుదేవవధ, ఉషానిరుద్ధీయము, బాణాసురపరాజయము, బలిమర్దనము మొదలగుముఖ్యవిషయములతో సమాప్తినొందెను. నాచనసోముని యుత్తరభాగము ముఖ్యముగా నరకాసురవధతోఁ ప్రారంభమైనది. జరాసంధునిపరాభూతియు, రుక్మిణీపరిణయము నొకించుకమాత్రము సూచింపఁబడినవి.

సీ. కడిమి జరాసంధగ్రంథసింధురముఁ దద్బంధుమండలితోన పాఱఁదోలే
బలియు నాగాయుతబాహు జగత్స్పృణతనయు గదాకేలిదర్ప మడఁచె
వీరకతోడ విరాటవీరభేలనమున ధీరుఁ బ్రలంబదైతేయుఁ జంపెఁ
దెగువరాసభయాపు ధేనుకాసురుఁ బట్టి విన్నాణమున మేను విఱిచివైచె
తే. నగరపరిభాషయఃపూరణంబు నేయ, నీరముఖముఁ గాళిందిఁ జీరి తెచ్చె;
మెఱసి మూఁడులోకంబులమేటి మగలు, రాయనేర్తురె యాదవరాముతోడ.
ఆ. 1 ప. 8.

క. అనుటయు నాజనమేజయ, జనపతి యిట్లనియె రుక్మి చచ్చిన మగుడం
జని యాదవనగరంబున, జనార్దనుం జేమిచేసె? సౌజన్యనిధి! ఆ. 1 ప. 12.
మఱియుఁ బారిజాతాపహరణముం గుఱి నూచనయును లేదు. మధుకైటభహరణ్యాత్మాదిదుష్టరాక్షససంహారములు బొత్తిగా విడువఁబడినవి. ఈలాగున నుభయగ్రంథంబులును బరికించినచో విషయవ్యత్యాసము విశేషముగాఁ గాన్పించును. ఇందులకుఁ గారణములు గొన్ని యూహింపవచ్చును. సోముఁడే తన గ్రంథమున నిట్లు చెప్పియున్నాడు.

క. హలపాణిమహిమ చెప్పం, గలవా రెవ్వరు పురాణకథలఁ మఱియుం
జెలిసికొనుము నేఁ జెప్పక, నిలిచినచోటులు వివేకనిర్మలబుద్ధి. ఆ. 1. ప. 11.

కావునఁ గ్రంథమునందలి కొన్నిభాగములు పరిత్యక్తము లైనవని కవినోటనె తెలియుచున్నది. ఇట్లు కొన్నిభాగములను విడుచుటకు నాకుఁ దోచినకారణము లేవన :—

1. సోముఁ డుత్తరభాగమునైనను సమగ్రముగా వ్రాయ నుద్దేశించి యుండలేదు.

2. శ్రీ కృష్ణనికృత్యములనుమాత్ర మభివర్ణింపఁదలంచి హలపాణిహిమఁ జెప్పివడిచె.

3. శ్రీకృష్ణనికృత్యములయందును, రసపోషణసంవిధానమున కనువగు భాగములనుమాత్రమే స్వీకరించెను.

మఱియు నొకవిశేషము :—ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ హరివంశమునందు హంసడి భకులసంహారమును గుఱించి సూచనయును లేదు. నాచనసోమనాథుఁ డీకథను బ్రత్యేకముగా నొకయాశ్వాసమున విపులముగ వ్రాసినాఁడు. ఈదృగ్విధము లగుగ్రహణపరిత్యాగ భేదములను బరిశోధించినచో, సుభయగ్రంథములందును విషయవ్యత్యాసములు మొండుగఁ గన్పట్టును.

ఇంతియ కాదు. విషయమునం దెంతభేదమున్నదో, శైలియందు నంత భేదము కాన్పించుచున్నది. ఆంధ్రభారతము సార్వజనీనముగా వ్రాయఁబడిన ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ తనహరివంశమును రచించియుండునని తొలుదొల్లఁ జెప్పఁబడినది. అదియే నిక్కమైనచో, హరివంశమునందలిశైలి ద్రాక్షాపాకముగా నుండి, మృదు మధురరచనలతో నలరారి, సులభగ్రాహ్యముగా నుండుటకుఁ గారణము వేఱ వెదుకనక్కఱలేదు. ఎఱ్ఱనప్రణీత మగుగ్రంథ మాయన ప్రబంధమని చెప్పినను నిక్కముగఁ బురాణమే. కావునఁ బురాణశైలిని వ్రాయఁబడినది. అనఁగాఁ గించిద్భాషాజ్ఞానులకును గ్రంథముఁ జదువ నభిరుచియు గ్రహింప సౌలభ్యమును దానియం దుంజవలయును. లేనియెడ లాగ్రంథము పండితాస్వాదనీయ మగును గాని జనావళికి రుచింపదు. సోమునిగ్రంథము మహాప్రబంధము. అది సమస్తజనులకును సుగ్రాహ్య మగునట్లు వ్రాయఁబడినది కాదు. ఉభయభాషాజ్ఞానమును బొగుగఁ గలిగినవారే దానిని గ్రహింపఁజాలుదురు. ఇతరుల కది దురాసదము. కావున మొదటినుండియుఁ గవిత్వపాకరీతుల సుభయకవులును

నరకాసురుడు దేవలోకం శాక్రమించి యూర్వశిని రావించి యామెతో,
జల్పిననంభావణము నుభయగ్రంథములం జూడుడు.

ఎఱ్ఱాపెగ్గడ హరివంశము.

మ. వరుణుం దోలితి, నక్షత్రం జదిపితి, నై నై నస్వతుఁ గెల్పితి
హరి బోజోపితి చేస యీశ్వరుడ సర్వామైత్తసిద్ధిరగా
నురగంధర్వవియచ్చరాదులకు మెచ్చుల్పొక నీలింక న
న్నరవిందానన! సత్కరింపుము మనోహరీకనంక్రీడలక.

చ. అనుటయు నవ్వుగాఁ యిదియట్టిద; యంతటివాడ వైన నీ
పెను పసదే తలంప రిపుభేదన! సంయమికోటి భక్తితో
నిను నిఖిలాధ్వరంబులను నిత్యసమర్చితుఁ జేసిలేని నే
నును ముదమొప్పుఁ గైకొని వినూత్నవిహారసాధ్విఁ దేల్చెడక.

ఇ. ట్లెఱ్ఱన రెండుపద్యములఁ గృతముగా ముగించెను. వీని నే నాచనసోముఁ డిరు
వదియేనుపద్యముల నెంతనవంతముగఁ జెంచి వ్రాసెనో గ్రంథముఁ జదివినఁ
దెలియఁగలదు.

ఉ. ఊర్వశిఁ దోడితెమ్మనుచు నొక్కనిఁ బంపఁ బదుండు పాటి సా
పర్వణసాధవీధులయుపాంతములం దిరుగంగ సంతకుం
బూర్వను రేశ్వరుండు నురవుంగవుగద్దియమీఁద నుండి గం
ధర్వులపాట వించుఁ బ్రమదంబునఁ బొందుచు నున్నయత్తటిక

* * * *

ఉ. తోరపుఁడన్నదోయిపయిఁ దొంగలితెప్పల దాఁచి చూపు నీ
హారము లేనిక్రొత్తెఱుఁగులై నిలువం గొలు వల్లఁ జొచ్చి య
చ్చేరువకంబముం గదిసి చిత్తరువో కరువో యనంగ గం
డాపుబొమ్మవోలె నచటం గద లించుక లేకయుండఁగక.

ఉ. అలలితాంగిఁ జూచి నరకాసురుఁ డిట్లను బాకతానను
దాలములో ననుం గదిసి యంతకపాశికుబేరయుక్తుఁ డై
తోలుపులంబడెఁ సతులతోడనె డాగిరి దైత్యభీతు లై
పోలదొలంగి తేమిటికిఁ బొత్తులదానపు నీవు తొయ్యిలి.

* * * *

చ. అవు నిది వోలు వానవుడు సంతకుడు వరుణుడు బావోతీ
 ధవసమును బ్రతాపమున దత్తద మేలేదగుచు నిట్టినే
 నవహితయాగభాగము లహంకృతి మై గొనకున్న నూర్వశీ !
 కవకవనవ్వోరే త్రిదశకాంతలు వింతలు నేయునాపనిక.

మఱి యొకదృష్టాంతము !

శ్రీకృష్ణుని కైలాసయాత్రసందర్భమున శివకేశవు లిద్దఱు నేకత్ర ఉపవిష్టులై
 యొకరినొకరు ప్రస్తుతించికొని నిజైక్యమును బోధించునపు డటఁ జేరిన నిలింప
 గణములు వారినిద్దఱఁ గొనియాడిరట. ఆభాగమునంతయు రెండుగ్రంథములఁ
 జదివిచూచిన నుభయకవులయొక్కయుఁ గవితాధోరణులు వ్యక్తపడఁగలవు.

సోమనాథుడు ‘ నాహిత్యరసపోషణసంవిధాన ’ మందెంతమిన్న యగుకవి
 యో విదితమగును.

సీ. అభోంకషం బై నయాలసోతు నితండుత్రుంచినాఁ డీతండు పెంచినాఁడు,

* * * *

రజతగిరిమీఁద హరిహరారాధనంబు.

సీ. సారనంబున లేవ నీరనంబునఁ జావఁ బద్మాననుడు వీరిపాలఁగనియె

* * * *

హరిహరాత్మ నెఱింగితి మనిరి సురులు.

(నాచనసోమనాథుడు).

సీ. యజ్ఞరక్షకుడును యజ్ఞవిధ్వంసియు నేలోక నుతులఁ బెంపారువారు

కందర్పజనకుండు గందర్పదర్పైకదమనుండు నై లీలఁ దనరువారు

* * * *

* * * *

నెవుడుఁ గరుణతో నరదు లయ్యెదరుమాకు.

(ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ).

ఎఱ్ఱసరచన యీవిషయమునఁ గొంత నీరసముగా నున్నది. శివకేశవు లిద్దఱు
 నొకచోట సమాసీనులై దేవసంఘంబులును మునిబృందంబులు నచ్చెరువొంది
 వినుచుండఁ దమయదైవతభావమును దిగంతవిశ్రుతనినాదముగా నుద్ఘోషింపఁ
 దత్ప్రకృతినాగ్నిశ్రమమును సముచితరసోదయముగ నభివర్ణింపమి కవితాప్రాధిమ
 కొకింత న్యూనత గల్గించుటగాదే !

చే జూకదృష్టాంతము: :—

ఇందుధరోపాఖ్యానమును, ఉమానిరుద్ధీయము నుభయగ్రంథములయందును జదివి చూడుడు; సోమనాథునికవిత్యము సర్వతోముఖముగ నెఱ్ఱాపై గడకవితకంటె రసపుష్టియందును, శబ్దచమత్కృతీయంగను, భావభావనావికసనమునందును నెంత ప్రౌఢతరముగా నున్నదో విన్నప్తమగును. తారతమ్యనిరూపకము లగురెండుపద్యములమాత్ర మిట నుద్ధరించెదను :—

నీ. యాభితకస్తూరికము లగుకుచముల క్రేవల నఖపదక్రీలు మెఱయ

విస్మతాంజనచాగువిభవంబు లగునేత్రముల దట్టకెంపులేముల భజింప

గళితతాంబూలరాగము లగుబింబాధరముల దంతక్షతరచన బెరయ

నాక్షిప్తతిలకంబు లగుఫాలముల నాద్రిలంబంబు లగుకుంతలములు పొదువ

సన్నవలిపంపుటూరులు జఘనములును, నంట నారులు జిగియెక్కియననుకొను

నందు నెత్తురుకాంతి నిండార నంబు, నేక మభినవద్యుడీ జేసెఁ జెలువగమికి.

ఎఱ్ఱన. ఉ. హ. ఆ. 7.

నీ. అరుణాకపిందంబు లని మ్రొక్కెనోకాని చిగురుటాకుల నింత చేరరావు

పులినంబు లని చాల బుజ్జగించెనోకాని మరుచక్రముల నింత మరిగిరావు

చక్రవాకము లని నవరించెనోకాని కరికుంభముల నింత గదియరావు

గండుమీలని చాల గారవించెనోకాని పూవుఁదూపుల నింత పొందిరావు

తే. తరంగలాత్తియధనములదాయలైనచరణములు నితంబములును జన్నుఁగవలుఁ

గన్నుఁగవలుఁ దోతేర శృంగారజలధి, తరంగ లింతులు పైకొన్నఁదలఃకినట్లు.

ఈలాగున నుభయగ్రంథంబులయందును నేభాగములు సరిపోల్పిచూచినను సోమ

నాథునికవిత్య మెఱ్ఱనార్యునిదానికంటె రసవత్తరముగను ప్రౌఢతరముగ నున్నదని

చెప్పట కొకించుకయును సందేహము కలుగలేదు. ఇట్లు సోమనాథునికవిత్య

మును భూషించుట యెఱ్ఱనార్యునికబ్బమును నిరసించుటగాఁ గవితాభిమాను

లూహింపఁదగదు. గ్రంథవిమర్శనమందు యథార్థగుణనిరూపణము చేయక

లేప్పదు. హెచ్చుతగ్గులు నిర్ణయింపకతీరదు. కవితాభిమానమే గాని కేవలము

కవీశ్వరాభిమాన మనుచితము, సక్రమము.

ఇంతవఱకు గ్రంథముల రెంటినిమాత్రమే విమర్శించి శయ్యాధోరణుల

యందలి తారతమ్యముల నిరూపించితిని. ఇంక నిరుపురుకవుల ప్రత్యేకకవితా

లక్షణముల గుర్తింపఁగడంగెద. ఈవిషయము కొంతవట్టు కప్రస్తుత మైనను,

ఆంధ్ర) మహాకవులకవిత్వాలక్షణనిర్ణయములయం దింకను, నిశ్చితాభిప్రాయములు లేకపోవుటయు, బలువురు పలువిధముల నూహించుటయు, వాదప్రతివాదములకు విశేషముగ నవకాశముండుటయు, నిత్యాదికారణములచేత, సమహాకవుల కవిత్యము లేయేవిషయములలో నేయేలాగున నున్నవో చర్చింపనమకట్టితిని. పాఠకు లీయభ్యంతరప్రసంగమును తమింతురుగాక.

కాళిదాసు, భవభూతి, భారవి మొదలగుసంస్కృతమహాకవీశ్వరుల కవనధోరణులసామ్యభేదములు విస్పష్టముగాను సమగ్రముగాను దెలియవచ్చుచున్నవి. కాళిదాసుకవిత్య మిదమిత్థమనియు, భవభూతికవిత్యమిదమిత్థమనియు, నిర్ణయించి కాళిదా సీయీవిషయముల నెక్కుడైనచో, భవభూతి యీయీ విషయముల మిన్నయని నిర్ణయింపఁబడినది. అటువంటినిర్వచనము తెలుఁగుకవీశ్వరుల గుఱించి యింకను జేయవలసియున్నది. విశేష మగువిమర్శనయు, జర్పయు, జరగినఁగాని వారివారికవితాప్రకృతి నిరుక్తికాఁజాలదు. కావున నందఱ్ఱావశ్యకత నతిక్రమించియైనను, పైనుద్దేశించినవిషయమును జర్పింపఁబూనితిని.

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడహరివంశమేగాక మఱి కొన్నిగ్రంథములఁగూడ రచియించెను. అందు భారతమండలి యారణ్యపర్వశేషము, రామాయణము, నృసింహపురాణము, మున్నగునవిముఖ్యములు. నాచనసోమనాథుఁడును, వసంతసేన, యిత్యాది మఱికొన్నిగ్రంథములు వ్రాసినటులఁ గాన్పించుచున్నది. కాని వసంతసేన యందుఁ గొన్నివద్యములుతక్క, ఇతరగ్రంథము లేవియు నింకను లభింపలేదు. లభ్యము లైనవఱకు, వీరిరువురిగ్రంథములు చదువఁగా, వీరి కవితలయందుఁ గొన్నివిస్పష్టము లైనలక్షణములు గాన్పించుచున్నవి.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికనాల్గవసంపుటము 9, 10, 11, సంచికలలో బ్ర॥ శ్రీ॥ రా॥ అనంతకృష్ణశర్మగారు, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ, సోమనాథులకవిత్యములను సరిచూచి తారతమ్యముల నిర్ణయించిరి. సోమనాథునికవిత్యముకంటె, నెఱ్ఱాప్రెగ్గడకవిత్య మెక్కుడు ప్రశస్తముగా నున్నదనియుఁ గావున సోమనాథునికి నెఱ్ఱాప్రెగ్గడకంటె దక్కువస్థాన మీయఁదగిన దనియు వారిసిద్ధాంతము. “ లోకోభిన్నరుచిః ” అనునట్లు వారి కట్టియభిప్రాయ ముండుట సమంజసమే కాని వారు సిద్ధాంతీకరించుటలోఁ గొన్ని పొరపాట్లున్నవని నాయభిప్రాయము. ఆయన వ్రాసినవ్యాసమును జాలవఱకు ఖండించుట కవకాశమున్నను, సుదీర్ఘ మగువ్యాసమునకు దీర్ఘతర మగుప్రత్యుత్తర మిచ్చుట కనువగుపందర్భ మిది కాదని విరమించెద.

కవిత్వమువారును, నాచనసోముడును, నుత్తమకవీశ్వరులని చెప్పట
 కెవ్వరును సందేహింపరు. కాని వారికంటె వీరెక్కువా? వీరికంటె వారెక్కువా
 యనువాదప్రతివాదములఁ జేయుటయందుఁ గొంత పూర్వాలోచన కావలసియు
 న్నది. అదేదన, నొకానొకకవీశ్వరుఁ డుత్తమకవి యనిప్రసిద్ధి నొందుట కాయన
 యందేదో మహత్తర మగువిశేష ముండినఁగాని యట్టిలోకప్రసిద్ధి రానేరదని
 తెలిసికొనుటయే. అటువంటి ప్రసిద్ధికిఁ గారణము తెవ్వియని నిర్ణయింపఁదగు.
 కావున మహాకవీశ్వరు లని యాంధ్రప్రపంచమున వేనోళ్లఁ జాటఁబడిన ఈమహా
 నీయుల కవిత్వములయం దనన్యసామాన్యప్రాశస్త్య మెద్దియో తెలిసికొనఁ
 గోగుట కర్తవ్యము; ఏవిషయములయం దెవరెవ రగ్రగణ్యులు, ఒకానొకవిష
 యమునం దొకరికంటె మఱియొక రధికులా? కారా? యనుసమాలోకనకుతూ
 హలమున విమర్శించు టుచితము. ఈసమరసవిమర్శదృష్టిని, బ్రస్తుత మెఱ్ఱా
 ప్రెగడసోమనాథులఁగూర్చి మాత్రము చెప్పఁబూనెదను. ఏతద్ద్రంఛావకాశము
 నుబట్టి, విపులదృష్టాంతము లీయక నాయభిప్రాయములనుమాత్రము సంక్షే
 పముగ నిచట వ్రాసెదను. సోదాహరణ మగువిపులవిచారణ స్థలాంతరమునఁ
 జేయఁదగు.

ఉభయకవులయందలి సమానగుణములఁ గనుఁగొని తరువాత భేదముల
 నిర్దేశించుట కార్యక్రమము.

i. ధారాశుద్ధియం దుభయులు నొకరికొకరు తీసిపోరు. వారి కవితా
 ప్రవాహ మనర్గళము, అతివేగము, అయత్నోపలభ్యము, విచ్ఛికవిహార
 నంపన్నము.

ii. ఉభయభాషాపాండిత్యం దుభయులు సమానగౌరవముఁ బొంద
 నర్హులు.

iii. భావభావనాప్రపంచమునం దిరువురు సైవీరవిహారధీరులు.

iv. కావ్యలక్షణసంప్రదాయేత్యాది వైదగ్ధ్యమునం దిద్దఱుఁ దులఁదూఁ
 గుదురు.

v. మఱియుఁ బురాణోపనిషత్సాహిత్యమున నిరువురకు హెచ్చుత
 గ్గులు నిర్ణయింపఁబూనుట శశవిషాణాన్వేషణము.

vi ఇంతియగాక, ఉభయులు సమానవైష్ణికసాధారణంపన్నులు,

వేదవేదాంగవిశారదులు, చుతతభగవద్భక్తి పరాయణులు నై, వాతాశ్రయించిన యాహ్వానముల, సమాసశారవాతీశయములఁ బొందియుండిరి.

సమకాలికులైయుండి యిన్ని విషయముల సమాసలక్షణములు గల పీఠిరువురికి సన్మోన్యపీఠిగీషయుండుట యన్వభావికమా? ఆశ్చర్యజనకమా? కావుననే యొకేగ్రంథము నుభయు లాంధ్రీకరింప నుద్యోగించుట చేకూరినది.

ఇంతదనుక వారిజ్ఞానవిజ్ఞానపరికరసమృద్ధిని విడదీసి ప్రత్యేకముగాఁ జూచి, వా రొండాదులకుఁ దీసిపోరని నిర్ణయించితిమి. ఇటుపైని వారీపరికరనికరము నెట్లు కవిత్యమునందు వినియోగించిరో, వినియోగింపఁగలిగిరో, చూతము.

ఈకవిపుంగవుల కిద్దఱుఁ గలశేదము, కర్ణాద్జనులకువలె, సాధనసామగ్రియొక్క ప్రయోగసంసిద్ధియందుఁ బ్రాయికముగ నున్నదని నాయభిప్రాయము. సామర్థ్యమునందు హెచ్చుతగ్గులు లేవు. మేధాశక్తియందు జంకుగొంకులు లేవు. కాని సద్యసూస్ఫర్తియు, పర్యాలోకనచతురతయుఁ గొంతవఱకు వేత్రయున్నవి. వీరిద్దఱియందలి తారతమ్యము నిర్ణయించుట కిదియే ముఖ్యాంశమని నాకుఁ బొడకట్టినది.

ఉభయకవులు కవితాశైలియందు వేఱువేఱుమార్గములఁ ద్రొక్కిననంగతి యెల్లరకు విశదమే. ఎఱ్ఱావైగడశైలి యెక్కుడుమృదువై నదియుఁ గోమలమైనదియు, నై యున్నది. ఆయన సామాన్యముగా వాడినశబ్దములు గీర్వాణమునందయినను, ఆంధ్రమునందయినను, సరళమైనవియు, సుస్వనయుత్తమైనవియుగా నున్నవి. మృదులపదసంవిధానము, సహజకవితాధారతోఁ గలసి గగనకల్లోలిసీకలస్వసమువలె వీనులకు విందొనరించుచుండును. ఇంక సోమనాథుని శైలియున్ననో యనేకవిధములఁ బరుగిడును. ఒకప్పుడు మృదుమధురశబ్దములతో వీనులకు, పేలుగానమువలె నుండును. మఱి యొకప్పుడు దీర్ఘమగు సమాసములతో నుద్దండమారుతమువలె నుద్భోషించును. ఇంకొకప్పుడు సప్తతంత్రీసమ్మేళము రీతిని స్వరమాలికలతో మైమఱివుఁ బుట్టించును. ఈలాగున నే సందర్భంబునకుఁ దగిన ట్లాసందర్భమున, నుచితగతుల నాశైలిమార్పుచునుండును. ఈయనశబ్దజాలమునందెక్కువపటుత్వమును, జీవన్మును, జవమును, నున్నట్లు నాకుఁ దోచుచున్నది. శబ్దములు స్వభావసిద్ధముగనే తత్తదనముల కనువగురీ

తినిఁ బ్రవాహవేగమున దొరలుచుండును. గురుతరభావము లనువదించుటకు గురుతరశబ్దములేగాని పేలవమగుపదములు వాడఁబగియుండలేదు.

ii. పదగుంభనమందు కేదమున్నటులు, ఛందోవృత్తసంగ్రహణమందును కేదము గాన్పించుచున్నది. సోమనాథుడు దఱుచుగా నుత్పలచంపకమాలలను, నీనములనుమాత్రమే వాడెను. కండములు, గీతములు నంతకంటె సక్రతుగాఁ గానఁబడును. శౌర్యాలము లరుదు. తదితరములు నామావశ్యములు. ఈ లాగున మాలావృత్తముల నెక్కుడుగా నుపయోగించుటకుఁ గారణమేమన నాయన రసార్థతీకిఁ దగినశబ్దజాలమును గూర్చినట్లే ఛందస్సహాయమునుగూడఁ గైకొనెను. కావున రసప్రవాహముతో ననూనముగ, శబ్దవృత్తప్రవాహము పరుగిడుచు, రసవికాసము నినునుడింపఁజేయును. భవభూతి, మురారి, మిల్లినీ, తెనినను మొదలగుకవులను జదివినవారి కిది క్రొత్తవిషయము కాదు. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ యీసాధనసంపత్తి నంత చతురతగా వాడి యుండలేదు. ఉభయులయందును రసము నై సర్గికమైనను, దానిని బోషించుటయందు సోమనాథుఁ డెక్కుడు నేర్పుఁ జూపినాఁడు.

iii. భావప్రకటనమునందు శంభుదాసుఁడు కేవలము నై సర్గికసారశ్యమునే యనుగమించెను. సామాన్యమనుజుఁ డేవిషయమునై న నెఱ్ఱూహించునో, సాధారణముగ నాయన యాలాగుననే భావముల నిర్వ్యక్రముగాను, నిదానముగాను నూహించును. అనఁగా నాయన స్వభావముచే నుండర మగుబంగారమును సామాన్యముగ నాస్థితియందే యుంచివాడును. ఇత సోమనాథుఁ డన్న నో, యానై సర్గికసువర్ణమునకు మఱింత తఱుకుబెఱుకులు గలుగునట్లు నగిషీపనిఁ జేయును. అనఁగా సహజసువర్ణముఁబోలు తననై సర్గికభావమునకు సాహిత్య పోషణ మనెడి యొకనగిషీపనిఁ జేసియున్నాఁడు. కావున నాయన చిత్రించిన భావములు కేవలనిసర్గజన్యములయినను, గొంతచాతుర్యవిలక్షితములై యున్నవి. సహజసౌందర్యవతి యగుమానిని నవరత్న భూషితరాలయినఁ దప్పేమి? ఈకారణమున నెఱ్ఱాప్రెగడయందలి భావవిలసనము, సోమనాథునియందలి దానివలెఁ దటాలున మనసునందు గోచరింపదు. కవిత్వ మొకకళయైనచో, నై సర్గికభావమునకుఁ (Nature) దగినరసపోషణసంవిధానముఁ (art) జేయుట యొప్పేగాని తప్పుగాదు. అట్టి సంవిధానమందగ్రగణ్యుఁడుగావుననే, సోమనాథునికి 'సాహిత్య రసపోషణసంవిధానచక్రవర్తి' అని బిరుదము నిలిచియున్నది.

మఱియు, వర్ణనలవిషయమున నుభయకవులు పెరి తెలుగుకవులవలెనే అనావశ్యకదైర్ఘ్యదోషమున కవకాశ మిచ్చియున్నారు. చిన్నచిన్నవర్ణనలు స్వభావోక్తములయి మనోహరముగ నున్నను, దీర్ఘవర్ణనలు కొంతదనుకభాషైక చాతుర్యమునుమాత్రమే చూపుచున్నవి.

ఈసందర్భముల నన్నిటినిజూడఁ గేవలము సరసకవితారచనయందు సోమనాథుఁ డెట్లాప్రవేశకంటె నెక్కుడు ప్రాథత్యమును, రసితత్వమును గనఁబఱచినది చెప్ప నొప్పుఁగాని శంభుదాసుఁ డాంధ్రీవాఙ్మయమున నెక్కుడుగ్రంథముల నిచ్చి యెక్కువయుపకారమును జేసినాఁడు. గ్రంథబాహుళ్యమునందుఁ దిక్కనవలె శంభుదా సగ్రగఃస్యైతేనను, గేవల కవితాప్రకృతియందు సోమనాథుఁ డెట్టినకంటె మిన్న యని తలంచెద. యాథార్థ్యము నాంధ్రీకవితాభిజ్ఞులు నిర్ణయింతురుగాక !

నాచనసోమనాథుఁడు కన్నడభాషయందుఁ గొన్నియుద్గ్రంథముల రచియించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కన్నడగ్రంథము లాంధ్రీవాఙ్మయమునఁ జేరవుగావున, నిచ్చట వానితో నేమియుఁ బ్రసక్తిలేదు.

ఈకుమళ్ల అచ్యుతరావు.

శివరాత్రిమాహాత్మ్యము.

తృతీయాంశము.

- క. శ్రీవోరంతర వేద, ప్రోదితభాషావిశేషభాసురకీర్తి
 శ్రీదార్ధ్య వివిధపూజా, మోదితగిరిగుహితృకాంత ! మున్నయంతా ! 1
- వ. అక్కభకుండు శౌనకాదీమహామునుల కిట్లనియె నట్లు తల్లిదండ్రుల నూరా
 ర్చి వెడలి సుకుమారుండు నిజాంతర్గతంబున. 2
- గీ. పోయె నుపదేశకాలంబు పూర్వముననె, కడచె ధైర్యంబు జతరవిశ్రాంతమయ్యె
 శీలసంపత్తి యింక నేమిసేయువాడె, భామినీనక్తి మన్మథుబాఱి బడితి. 3
- ఉ. సంతం బోడదు ధర్మముం దగవునుం బాడిం గులంబు నిచ్చి
 రింతు న్వేదపురాణశాస్త్రమలపారీణుండె గానెట్లు క
 ల్పాంతద్వాదశభానుమత్కిరణదాహక్రూరకామవృథా
 సంతాపజ్వరవేదనాభరమునం జాకుంట సిద్ధించినన్. 4
- సీ. చాండాలుతోలుబల్ల-శత్రుంబు గైకొను బ్రహ్మహత్య యొనర్చి బ్రాహ్మణుండు
 క్రిమియై పతంగమై కీటమై జన్మించు నానవం బాని భూమినురుండు
 క్రవ్యాదసత్త్వనర్గమున నుద్భవమందు విప్రుఁ డాచార్యునివెలందె గడిసి
 శ్యామచారుండు పిశాచమా బాడఁబుం డన్యనివిత్రంబు నపహరించి
 యయిన నేమిగా వింటిలో నన్నిటికిని, సుఖము దుఃఖంబు జర్పించిచూచినప్పు
 డెల్లసంసారులకుఁ గుందు హేచ్చు....., లేకయుండుటగందుమోలేదొ జగతి.
- గీ. వామదేవుండు శుకుండుఁ గేవలము దక్క, ముక్తులెవ్వరు వింటిమే ముజ్జగమున.
 జంతువుల కెల్ల సరియ సంసారయాత్ర, విధినిపేధంబులకుఁ జొప్పు వెదకనేల.
- ఉ. ఆతంకంబున కేమికారణము బ్రాహ్మ్యం బింతయుం జూచి యే
 తాతల్లట్టినచెర్వులే శ్రుతులు బోధప్రక్రియల్ న్వల్పమే

- చేతోజాతు నుపాశ్రయించెదఁ బరశ్రీల నివీనోదించెదన్
మాతంగీవరమేశ్వరిం గొలిచెద న్నద్యంబు నేవించెదన్. 7
- గీ. అష్టమావతారంబున నాదిపురుషుఁ, డచ్యుతుఁడు విశ్వకర్త యనాదినిధనుఁ
డద్భుతుండును దాను నేకాంతగోష్ఠి, విశ్వమును నెఱుంగఁము..... 8
- మ. బహువేదాంతమతానుసాధితమహాబ్రహ్మణీయం చాడుదుర్
మహిమోహంధులు గొంద టేని యట బ్రహ్మం బెట్లు వా రెట్టిరో
యహహా బ్రహ్మము వారయే నులుకళయ్యం దెల్లి నిదింతురో
జహదుత్సర్గముగాఁగఁ జేయుదురో విష్ణుమూత్రనిర్దోక్షమున్. 9
- సీ. కల్పద్రుమంబుతోఁ గామధేనువుతోడ నమృతాభినవతార మయ్యె నెద్ది
బృందారవనమధ్యమందారతరులలో హలపాణి కెద్ది ప్రత్యక్ష మయ్యెఁ
ద్రిపురాంతకుని యర్ధదేహంబునకు నెద్ది మదనసంపుల్లసంపత్తి యయ్యె
నవనుధాయాపమై పవనభుగ్గుననాధిపతి కెద్ది ప్రాణంబుప్రాణ మయ్యె
నట్టి భవభేషము నానవామృతంబుఁ, గన్నుఁగానకశపియించెఁగాక యొకఁడు
తత్సమానము లగుపదార్థములు గలవె, భూతభావిభవతారాలముల ధరిత్రి.
- మ. అని. 11
- సీ. కర్పూరరజములోఁ గలిపి కేతకిఘ్రాళి నఖిలాంగకముల నభ్యంగమాడి
జలజనాళితంతుసందానితములైన యజ్ఞోపవీతంబు లఱుతఁదాల్చి
వారాంగనాస్తనహారవిభూషల నక్షమాల్యముగఁ జే నలవరించి
కస్తూరికామిశ్రగంధసారంబున నలికంబునఁ ద్రిపుండ్ర మనువుపఱిచి
చంద్రికావేళఁ బరిపాండుసౌధవీధి, శక్తిబూజించి దేవీప్రసాదమధువు
పుచ్చుకొనివిఘ్నఁడాకంఠపూరితముగ, వెలఁదలునుదానునప్పడువినిమయముల.
- క. వనితల కంగప్రయో, శనమక్షివిఘ్నార్జనంబు లజ్ఞావిగమం
బనవస్థితి మధుసానం,బునకు సురతమునకు సదృశములు వక్రంబుల్. 13
- గీ. త్రిసరకాస్వాదభవమనోద్రేకలహరి, ధరణిదేవుఁ డాయోజ మత్తావహించి
యారణాలుపరింపంగ నాలకించి, శంబరారాతి రతిచేయి చఱచి నవ్వు. 14
- సీ. ఇంటనున్నాఁడో వాఁ డెచ్చోటనున్నాఁడోయెంటియో యెందఱే నున్నవారో
మిన్నకున్నాఁడో యేమేఁబల్కుచున్నాఁడో నిద్రించినాఁడో క న్ద్రెఱచినాఁడో
యాడుచునున్నాఁడో.....గర్వించియున్నాఁడో శోకించినాఁడో
.....యుత్సేకించి యుల్లాసించినాఁడో కలంగినాఁడో

యుత్సవ మొ వైభవమొ లేమియోకలిమియొ
పగలొ రాత్రియొ యెఱుంగ జా బ్రాహ్మణుండు
నవమఘాక ప్రసూనసంభవపుమధువు
దలము దప్పంగఁద్రావి మత్తా వహించి.

15

క. సుకుమారుఁ డిట్లు నానా, శ్రవరంబుల నీటిలోనఁ బడుపై తిరుగన్
నకలజనులు మొఱివెట్టిరి, యొక నాఁ డత్యాగ్రహమున నుద్వీకునభన్.

16

క. దేవరప్రతినిధిఁగా నం, నేమింతుము యజ్ఞదత్తు సిద్ధమ యతనిన్
భావంతుము తత్తనయుని, యశావసంప్రాప్తి లేనియటమున్నెల్లన్.

17

వ. అవధరింపుము సుకుమారనామధేయుం డైనమంత్రినందనుండు సౌందర్య
వంతుండును గామశాస్త్రకళావిధిజ్ఞుండును నై భార్యోరవిటధూర్తవర్గంబులం
గూడి వేడుకకాండై పుణ్యస్త్రీలయిలువరునఁ జెఱుచుచున్నవాఁ డతని
వారింపను నారీజనంబుల శిక్షింపను సమర్థులము గాక యున్నార మద్దురా
త్ముకుని న్యాయసదృశం జైనదండంబువలన దండించునది యని విన్నవించిన
మహీపాలుం డతని రప్పించి వాగ్దండనంబున దండించి పురంబును దేశంబును
వెడల నడిపించిన రాజావమానితుండై యప్పాపి కీటదేశంబునకుంబోయి యం
దుఁ గొన్నిదినంబులుండి హూణమండలంబునకు నేతెంచువాడు కాంతార
మధ్యంబున నతిక్షుత్పిపాసాపరవశుండై తనలో నిట్లని వితర్కించుచుండె. 18

ఉ. ఆరుణగభ స్తిబింబ ముదయాద్రివయిం గనుపట్ట గిన్నెలోఁ
బెరుంగును వంటకంబు వడపిండెలునుం గుడువంగఁజెట్టు ని
ర్భరకరుణాధురీణ యగుప్రాణముప్రాణము తల్లి యున్నదే
హరహర యెవ్వ రింకఁ గడుపారసి పెట్టెద రీప్సితాన్నముల్.

19

వ. అని తనలోనం దలపోయుచుం జనిచని ముందట.

20

సీ. స్ఫటికరత్నగృహంబు సర్వసహకాంత కభిధాంతరంబు దుగ్ధాంబునిధికి
మణిదర్పణము నభోమణిమార్గలక్ష్మీకిఁ జంద్రాతపమునకు జన్మభూమి
యధ్ధేందుమకుటాట్టహాసంబునకు జోడు పౌలస్త్యగిరికి సబ్రహ్మచారి
ప్రతిబింబమభ్రముప్రభుపారణమునకు ననుగుణొట్టము శారదాభ్రములకుఁ
గమతతిమినక్రవిక్రమక్రమవిహార, చటులతరవీచికాఘటాసమదరూఢ
హంసకులసన్నినాదసంవ్యాప్తదిగ్వి, భాగ మీక్షించె నతఁడు తడాగ మెదుర

- మ. వసుధానిర్జరుడు నృహాసరసిలో వార్షిచులం దేతఁ ద్రా
వె నుధానన్ని భమైనవారిఁ దటపృథ్వీజావళిచ్ఛాయలో
వసియించెఁ లహరీనమీరముల నధ్వశ్రాంతి పోకారెచె
న్నినకాండంబులు మేనఁగూర్చెఁ జలువ ల్నిర్మోకసంకాశముల్. 22
- క. వరశీకరార్ద్రపుష్కర, కరుణై యాతండు గంధకరిరాజుక్రియం
బరిష్ఠే కాంతరమునఁ దా, నరసిరుహాకరము వెడలి చాలఁగ నొప్పెన్. 23
- సీ. వైదూర్యమణిశిలాస్వయోచ్ఛదకముగానఁ గాతుకం బొనరించె గన్నుఁగవకు
శిశిరసంస్పర్శపీచిమారుతముగాన సంగకంబులకు నిం పావహించె
గమల కేసర రేఖగంధోల్బణముగాన ఘ్రాణేంద్రియమునకుఁ బ్రమద మొసఁగె
గలహంసకులకలకలకలాయనముగా శ్రుతిసంపుటములకు సుఖమునిచ్చె
.....నలింబునమ్మాదసుననుజేసె, నాలుకకునప్పుడవనిబృందారకునకు
నైకతారూఢజలమానుషికదంబ, కాంక్షితార్థమయూఖంబు కమలవనము.
- క. కొలనిదరివటము నీడన్, శిలతల్పమునందుఁ గొంతసేపు శయించెం
జెలువ మగువలిపెనుప్పటి, తలగడఁగాఁ జేసి సచితనయం డలఁతన్. 24
- గీ. బహుశపక్షుసాకదంబములలోనఁ, బ్రభవ మొందినయంధకారంబువోని
కొలనిదరికానసంబులోఁ గొంతప్రాద్దు, నలపువాయంగ నిద్రించె యాజ్ఞదత్తి.
- గీ. డప్పిడిఁగమధురకాండంబుఁ గ్రోలి, కడుపునిండంగఁ దూఁడుఁ దీగలుభుజించి
యెండవాలారునందాఁక నిండుకొలని, తీరమున మట్టినీడ నిద్రించె నతఁడు.
- చ. అవుడు విలంబమాన మయి యంబరకోణతటాంతరంబునం
దపనునిమండలంబు బెడిదం బగువేడిమి నొయ్య వీడ్కొనెం
గపిలములై మయూఖములు కార్తికమాసకలావపింఛమై
త్రపునల తాశలాటనముదాయముచాయఁ దిరస్కరింపఁగన్. 25
- గీ. అంతలో నిద్రమేల్కొంచి యవనిసురుడు, జగమిపాబుద్ధి నీక్షించెఁ జిత్రభాసు
నభినవోన్మేషకుటిలజిహ్వప్రకార, లోలతారక కేక రాలాకనమున. 26
- శా. కాంతారాంతరభూమిచెంత శబరగ్రామంబు పద్మాకర
ప్రాంతక్షోణితలంబునం గలుగ సంభావించె విప్రుం డెదన్
దంతిస్కంధకపోలకుంధపలలాదక్రూరకౌలేయకీ
సంతానస్ఫుటకంఠస్ఫురతరదాఘిషణాదంబులన్. 27

సీ. ఆదికాలమున మాయావిలాసిని యైనచుండై తృడమనునిమూర్తివోలె
ధరణీతలంబునఁ జరియింపనేర్చిన పురుహూచిమణిశలావుత్రివోలె
గామినీరూపంబుఁ గైకొన్నశంబరాచారకాలాయనాశ్రుంబువోలె
వేడ్కకై మానుషీవిగ్రహంబు ధరించి విహరించుతోలుకారువేళవోలె
సంధతామిప్రముచునఁ దృప్తియునుబోలె, భువన మోహన రూపనై భవములాలయ
లీల నేతెంచె నొక్కచండాలకన్యకొలనఁజటుబురితనుపాడఁ జెలియుఁ దాను.

తా. ఆచండాలకులప్రసూత యగుకన్యం గనన్యకారత్నంబుఁ
జూచె న్దవ్యల యాజ్ఞదత్తి విషివక్షోణీపథాగంబునన్
వాచాగోచరసౌకుంఠార్యనవలావణ్యానివీతం బుష్పనా
రారుం డిక్కుశరాననంబుఁ దనదోర్దండంబునఁ గూర్చుగన్.

32

ఉ. యోగసమాధితత్పరత నున్నవిధంబునఁ బాసినట్లు మూ
ర్చాగమమిలితాత్ముఁ డగుచాక్యత్రినిశ్చలదేహయష్టియై
సోగకనుంగొన లుడుదువొక్కుల కిక్కలుగాఁగ నత్తజిన్
రాగరసాతిరేకమున బ్రాహ్మణుఁ డాదలుఁ జూచె మాలతన్.

33

సీ. అప్పరశ్రీవోలె నకులయై యార యీపైదలి కన్నులపండువయ్యె
జారుయావనరూపసంపన్నయై మోకవనరేఖయునుబోలె బెనఁచె వేడ్క
బాలతి ప్రావృద్వేళవోలె నభివినీలఘనవేణియై యిది గరము మెఱసె
నిభరాజనిభయాన యిదిశరర్తువువోలె బుండరీకాక్షియై పాలుపుమిగిలె
ముట్టరానిది యైనట్టిమూర్తివోలె, జత్తరువువోలె దృష్టికచ్చరు వొనర్చె
మెలఁత మధుమానకుసుమసమృద్ధివోలె, జాతివిరహితయయ్యునంప్రీతినొనఁగె.

గీ. దీనిగల్పించె నజుఁ డభిధ్యానమునను, నాతి ముచుముట్టరాకుండ సంత్యజాతి
ముట్టుటయ కల్గెనేని యిమ్ముదిలెమేను, గండకుండునెపుష్పంబుకంటె మృదువు.

వ. అని విస్తృతనిమేషంబు గీలించి ముకుళితపత్తాంచలంబును జీహ్వతరతరళతా
రోదరంబును నగుపీఠణంబున నవ్వేలివాడ వ్రీడావతి నీక్షించుచు నవ్విపుండు
మదనశరశలాకాశంకానంకలితహృదయుండై స్తంభితునిభంగి విలిఖతునిచం
దంబున నుత్కీర్ణనివగిది నున్నత్తునిలాగున మూర్ఛితునిప్రకారంబునం దన్నుఁ
దానెఱుంగక నివ్వేఱిపడి నిశ్చలాంగుడై యుండె నమృత్యుకంటియు నలవోక
వోలె సతీవ్యచ్చసౌభాగ్యచ్ఛాయావినిర్భర్తినైమత్పత్యకేతనుం డగునాబ్రాహ్మ
ణుఁ గనుంగొని నిజాంతరంగంబున.

36

గీ. విప్రవేషంబుఁ దాల్చినవిష్ణుఁడొక్కొ, బ్రాహ్మణుం డైనశంబరాఠియొక్కొ
బాడబాన్వయరూపసప్రభవుఁడైన, చందురుండొక్కొయితఁడతిస్వచ్ఛమూర్తి.

వ. అని యంతంతం జేరవచ్చియ్యంత్యజాతినీమంతిని యశేషజనపూజనీయులు
బ్రాహ్మణు లని తమకులంబుపెద్దలవలన వినుటంజేసి యుఁ దా నే దేనొక్కొ
పూర్వజన్మకృతపుణ్యసంస్కారవిశేషంబుననో బాల్యంబునాటనుండియు రూ
పంబు వినయంబు దాక్షిణ్యంబు మధురాలాపకౌశలంబు నిస్సంగత ప్రశాంత
మహానుభావంబు శుచిత్వంబు గౌరవంబు నద్భావంబుగుణంబులు నై సర్గికంబు
లయియుండుటనో భర్గశాలనయనకృశానుజ్వాలాజాలపేలాచుకుకి తావ
యవుండు గానికునుమోదండుండునుంబోలెఁ గన్నులపండువై తప్తకాంచన
వర్ణంబును గోరోచనాశారంబును జాంపేయకునుమ కేసరరేఖత్రసరేఖవినర
ప్రసంగంబును నగుదేవప్రభాప్రవాహంబున గహనపండం బశేషంబును
వెలింగించువాని నుద్భిన్ననవశ్మశ్రు నభినవయావనోద్భాసిత షోడశవర్షదే
శీయు నాదిగర్భేశ్వరు నమాత్యనందను సుకుమారుం గుమారసన్నిభుఁ
దప్పకచూచి భయనంభ్రమిడోలాయమానదంతతాటంకవలయం బగున
ట్లుగా నిబ్బరంపుగుబ్బచన్నుల బిబ్బాకంబు బాహుమూలకూలంకపంజై
యీషద్విలోకనీయంబుగఁ గేలుదోయి నేవాంజలిపుటంబు లలాటంబునఁ
గీలించి యయ్యగారికి నమస్కారం బని యధరకినలయంబునకు దశసరత్నాం
కురజ్యోత్స్న కునుమస్తబకంబుగా నహకారపల్లవాస్వాదకషాయకంఠకల
కంఠకామినీకోమలకుహూకారకోలాహలకరంభితపంచమరాగప్రపంచంబునకు
మించుఁ జూపు కంఠస్వరంబునం బలికిన.

38

గీ. వెలఁది మాతెతగాన దీపింపకయును, నొప్పెడిదిగాన నూరకయుండకయును
ధరణిదేవుండు గై కొనె దానిమొకుగ, కేలుఁదామర తిర్యగాందోశనమున.

ఉ. శంబరవైరిసన్నిభునిఁ జారుతకోజ్జ్వలమూర్తి విప్ర
త్నంబు మహాప్రభానుప్రియనందనుని న్సుకుమారుఁ జూచి శ్రే
మంబు వహించి యుం గొమరుమాలెత గన్నుల నప్సరదేరగా
సంబలి సంబలీ యభుకు నందడికిఁ దలమంచుఁ బల్కుచున్.

40

గీ. బ్రాహ్మణుఁడుగానలజ్జింపఁ బ్రాప్తిలేక, బాలప్రాధయవోలెఁ దప్పకయచూచి
చాటువడియుండుమయ్య యీసరసిలోన, నుదకమాడెదఁగాక పిన్నదియునేను.

- క. అని పలుకుచుఁ గొలనికి డిగఁ, జని మాలప్రమద దాసు సఖయు నొనర్చెన్
వనకేళి తరంగ లును, స్రవభారాస్ఫూలనమున జర్జరములుగాన్. 42
- చ. పడఁతి పసింపిజాలుగనుపట్ట హరిద్రముఁదీరవంకముం
దొడసి సరోవరాంబువునఁ దోఁగి పయోనిధితీరభూమికి
స్వేదలి ధరాసుపర్వనకు నేత్రమహూర్త్సన మయ్యె నవ్వు డ
ప్పుడ కలశాభిమధ్యమునఁ బుట్టిన యాదిహలశ్చ్యాయో యనన్. 43
- ఉ. ఆకలకంఠి యొయ్యెఁ దడియార్చునెనన్ జఘనాంతకంబులై
కేకికలావలీల నణఁకించి మధువ్రతమాలికాకృతిం
గైకొని యింద్రనీలమణిఖండవీలానమలిన్లుచుంబులై
చీకటి గొల్పె బ్రాహ్మణునిచిత్తము పిన్నజిహ్వకవేంద్రుకల్. 44
- గీ. చికురసంతతి నీరార్చి చెలువతుఱిమె, నేనహోహ్వాక.....
చన్నుగవసాంపుకక్షదేశములమెఱుంగు, బ్రాహ్మణునియాత్మజల్లవింపంగఁజేయ.
- గీ. దంతతాబంకచక్రమధ్యంబునందు, బాల కీలింఁచె గంకేలిపల్లవంబు
బాడబునినేయఁదలఁచుశంబరరిపునకుఁ, బ్రథమమదియనమసారబాణమయ్యె.
- గీ. పూనఁ గుచముల వెలివాడపువ్వుఁబోఁగి, వివ్వగలయట్టి బండిగు ర్వేందసరముఁ
బ్రథమరాగరసోదయర క్తమైన, సచివనందనుహృదయజనంగరమున. 47
- ప. అప్పుడు మకుష్టూరుండు నిజాంతర్గతంబున. 48
- నీ. ఏలచేయండు శేషేంద్రియంబులు నాల్గు నలిసగర్భుండు లోచనములుగాఁగ
నెట్టుగలై విధాత కీరూపనిర్మాణపరిమాణము లఱోటిపరిమితంబు
లజుఁడు దీని నృజించి యాత్మనువ్వీక్షార క్షేపిండుఁ గూఁతుమోహించినాఁడు
కల్పింపఁబోలు శృంగారసర్గంబున దీని వాక్సతి యున్నచి ఫలియించె
దీనినిఖిలావయవములు తీర్చి తీర్చి, చేయునపుడు వ్రయాసంబుఁ జెందుటయును
నొయ్యెనొయ్యెనబ్రహ్మానిట్టూర్పువుచ్చె, నదినుమీపుష్పనమయమందానిలంబు.
- ప. అని విచారించుచు విప్రుండు చండాలకులకన్యకామణి దుర్లభంబగు సౌభా
గ్యంబునకు నమ్మితం బందుచు దానితో సంభాషింపఁ గోరి చేరువ నిలిచె
నసంగమకన్యకారత్నంబును నతని కిట్లనియె. 50
- క. ఎందుండి యరుగుదెంచితి, రెం దరిగెద రిచ్చటనునికి కేమికతంబో
కందర్పరూపరేఖా, సౌందర్యవిలాసవిభవసర్వస్వనిధి. 51

- వ. నిన్నుం జూచి సుఖామృతంబున మునింగినచందంబున నతి... సముద్రంబునం
దేలినవిధంబున సర్వానందంబుల కుపరిభాగంబున వర్తించుకరణి సకలమనో
రథంబులకు సంకేతంబైన సలాగున నాహృదయంబు నిర్వృతిం బొందియున్నయది
ఉ. క్రొన్ననవింటిజోదు నలకూబరు నైషధునిం జయంతునిం
బున్నమనాటిచందురుని బోలినవాడవు రూపసంపదన్
నిన్నొకవిప్రుఁగాఁ బరిగణింపఁగవచ్చునె కల్ల గాదు మా
యన్నలయాన చూడు పులకాంకురముల్ మొలచెం గుచంబులన్. 53
- గీ. అవనిసుర చింతకాయల కాజ్ఞగాక, యరసిచూడంగ గ్రుక్కెల్ల కాజ్ఞ గలుచె
యంటరాకున్న నేమి యంతంత నిలిచి, చిత్తమలరంగ నిన్ను వీక్షింపరాదె. 54
- సీ. కమలినీపత్రపత్రములఁ గాసారోదకముఁ దెచ్చి పాదపద్మములు గడుగఁ
జలుకముట్టనిఫలంబులు గోసీకొనివచ్చి పరికించి యారగింపంగఁ బెట్టఁ
గాంఠారకహృదకదళికాదళముల సరసరీతులను వీడన మొనర్ప
నధ్వజేదమువోవ హస్తద్వయంబున నూరుకాండము లొత్తి యుపచరింప
వేడ్కయయ్యెడు వినయంబువి స్రరిల్ల, భక్తిగోనఁగఁ బ్రమోదంబు పారమేదు
నీకువిప్రోత్తమునకు నీనెలపులందుఁ, జెడ్డదుర్జాతి యది నన్నుఁ జెఱిచెఁగాని. 55
- క. ఇది హూణమండలం బ, వృదినున్నది చెంచుపల్లె వనమధ్యమునన్
మదననిభ యీపుళిందా, స్పదంబువెలివాడ. 56
- తాళవృత్తము. కనుఁగొనవలయునుదాదప్రసల నెడగలుగనిచియైననుమాయిండ్లన్
వనమధ్యంబున విప్రోత్తమ వెలివాడవనితలకు నేత్రోత్సవమై
యనిభృతపరభృతనఖరేఖాకో..... సహకార గుణా
ఘనఫలరసధారామృతపానోత్కంఠవివృతాననవటుకంబున్. 57
- క. పాణచివారము కమ్మని, ప్రాణము నెఱిజాణదేవరా వినవలదా
వీణావాద్యముఁ బాటయు, వేణుస్వానంబు వేనవేల్పుండములన్. 58
- వ. అని చండాలకన్య పలికిన నవ్విప్రుండు భవితవ్యతాబలంబున. 59
- సీ. ఇది యసజ్జనగోష్ఠి యిది మోహవిలసితం బిది మహాపాతకం బిది యక్షేర్తి
యిది దుర్మదాంధత్వ మిది యాగ్రహవేళ.....యిది కృదృష్టి
యిది నారకదాస్వర మిది ప్రమాదస్థలం బిది మార్భ్యకారణం బిది యనియతి
యిది యధర్మముత్రోవ యిది పథప్రచ్యుతి యిది యథోగతి హేతువిది యక్య
త్యమని విచారింప కవనీమరాధముండు, కలి-చండాలకన్యపైఁ గన్నువైచె
దీయతీయనివింట లేదేటివారి, శంబరారాతి మోహనాశ్రుంబు దొడిగి

వ. ఏయనప్పుడు నిజాంతర్గతంబున.

61

సీ. మాంసంబు భక్షింప మనసు మెట్టిననాడ దాక్షిణ్యగుణము విధ్వంసమయ్యె
గంజాయి దినగ నుత్కంఠంజేసిననాడ లజ్జాభీమానంబు లుజ్జగిల్లె
హారసముగ్రోల నభిలషించిననాడ నూన్మహోక్తులనుద్ది చూఱబోయె
బరకళత్రముల వెంబడఁదలంచిననాడ ప్రజ్ఞావిలాసంబు పదటఁగలసె
నింక నేటికి వంచింప నిలుపునాకు, జరువె యీవాపములలోనఁ బాపమొకటి
వరుసవేయింటిమీఁద జన్వాదికొమ్ము, తివుట చండాలకన్యకఁ గవయువాడ.

వ. అని పరమసాహసంబు చేసి సుకుమారుండు చండాలకన్యకం జేర వచ్చి
యిట్లనియె.

63

కవిరా. నరసిజలోచన యొక్క మహాముని శాపవశంబునఁ బాణచిన్ద్రై
ధర జనించినదానవు నీవిదితథ్యము కిన్నరభామినివో
గరుడపురంధ్రీవో యక్షవధూటివో గాని జఘన్యవు గా వికనన్
ధరణిమహోత్తముని న్వరియింపు సుధాకరనూర్యులు సాక్షులుగాన్.

వ. సామాన్యస్త్రీజనంబుల కిట్టియమానుషలోకోచితంబు లైనసౌభాగ్యంబులుం
గల్గునె మునికోపవశంబున సముష్ణితదివ్యశరీర లగుదేవకాంతలు శాపవశోప
సీతంబైన శరీరంబు నధిష్ఠింతురు తొల్లి స్థూలశరీరండును మహాముని త్రిభువనల
లామభూతయగురంధ్ర నేదేనియొక్కనిమిత్తంబున శపించెననియును దచ్చాపం
బున నయ్యపురన బాడబహుపంబు ధరియించి మృత్తికావతియందు శతధన్వం
డనురాజును నేవించుచుఁ బెద్దకాలంబు మర్త్యలోకంబున నుండె ననియును
విందుము.

65

సీ. జలజగర్భునిమానసంబు వేదంబులు దక్షప్రజాపతి దర్శకుండు
సౌదామనీవల్లి చంద్రికాలోకంబు సప్తహవ్యజ్జ్వాలనప్తకంబు
రవిమయూఖములు నీ రవని దుగ్ధాంభోధి మృత్యు దేవతనోరిమెఱుంగుఁబండ్లు
ముని కరిష్టాదేవికిని సంభవించినదివ్యగంధర్వజాతిద్వయంబుఁ
గారణంబులుగాఁ బుట్టినారు పదియు, నాల్గుకోట్లపురసలునా నాకసతులు
వారిలో నొక్కతెవు నీవు వారిజాషీ, యేమిదుష్కృతిఁ బుట్టితో హీనజాతి.

గీ. తివుచుచున్నది భవదీయదృగ్విలాస, మెత్తుకొనిపోవుచున్నవి యింద్రియములు
వెనుక ద్రోబ్బుచునున్నాఁడు మనసిజాతుఁడేమిసేయుదుఁడెప్పువే యిందువదన.

గీ. వనిత నీచి త్తమున కేను వత్తునేని, కామతంత్రంబునకు సంచకర్వు గాఁగఁ
జుంబనమునేయని మోక్షావబింబమిపుడు, గండుఁగోయిలచిగురాకుఁ గమిచిన్లు
గీ. అనుచువిప్రుండుతమకిందియంటుకొనియె, నమ్మతించియుండెనాచంద్రవదన
శూకలాశ్వంబు నన రేవజొచ్చినప్పు, డనుమతింపదె యత్తలు వైనబడబ. 69
వ. ధీనోదాతై యగునమ్మత్తకాశిని చిత్తజాయత్త మయ్యును దత్తరవాటు లేక యత
నితో నిట్లనియె. 70

సీ. కలుగుచున్నది యనేకములు వికల్పము లాడుచున్నది యపాయంబు లెదుర
సంతరాయము లసంఖ్యములు గన్పట్టెడు సందేహములు పెక్కు చాయవాతె
సంకురితములయ్యె శంక లేరాశంబు వికృతు లెన్నెని యావిష్కరించె
శాఖోపశాఖలఁ జాఁగుచున్నది రట్లు గుఱిలేక యుదయించె గోసనాన
యిన్నిటికి నోర్చి నీకోర్కి యేను దీర్తు, నింతవానికి నన్నగు తెరవె.....
యెప్పటికి నిత్తునో లేక యీశరీర, మిప్పటికిఁ జాలునో నిక్క మెఱుంగఁజెపును.
గీ. మొదలఁగకురై పడికూడిపిదప వాయు, నొక్కకమలాననకుడక్కియండఁజాలఁ
డడవిఁ బెక్కుపుష్పంబులయందువ్రాలు, చంచరీకంబుమగవాడునరియనువ్వె.

ఉ. చందురుఁ డంతఃపూడఁడు నిశానటిఁ బున్నమనాఁడుగూడఁడో

గందళితానురాగుఁడయి కానఁగవచ్చు నవోదయంబులం
జందముదప్పి మీఁదనొకచాయకువచ్చుఁ గ్రమక్రమంబునన్
నుందరిపట్టునందుఁ బురుషుండును నట్లయకాఁ దలంపుమీ.

73

వ. అనిన విని నుకుమారుండు.

74

క. మగవారల నిందింపకు, తగవును బంతంబు నిజము ధర్మముఁ గృపయున్

మగవారికెగా కెందును, మగువలకుం గలదె చంద్రమండలవదనా.

75

సీ. హరునిచిచ్చుటకంటల నసమాప్తుఁ డీల్లిన రతిదేవి యెల్లు జీవితముఁజెందె
జాండుభూపాలుండు పరలోకగతుడైనఁ గుంతి చావక యేమికుడువనుండె
బ్రథనాంగనమున పౌభద్రుండు నచ్చిన బ్రతికె నెల్లు విరాటరాజతనయ
సింధురా జస్తమించిన నేల దుస్సల కాపాయవత్త్రంబు గట్టుకొనియె
బంక్తిరథుఁ డన్యలోకనంప్రాప్తుడైన, నేల కౌసల్య ప్రాణమీనెఱుంగదయ్యె
దగవు ధర్మంబు పాడి పంతంబు లెల్లు, భామలెల్లు వృథానులాపంబు లేల ?

గీ. అనినఁ జండాలకనృత యాఁడువారి, మంచితనమును మగవారి మంచితనము
సరియ కీడని మేలని చర్చలేల ? మనకు మనయాడికలు తప్పకునికి చాలు, 77

వ. విశ్వావసుం డనుగంధర్వరాజునకు మేనక యనునపురనకుం బ్రభువించినప్రమ
ద్వరయనుకన్యక స్థూలకేశాశ్రమవనంబునఁ బాదమర్దితం బగుపన్నగంబు
గజచినఁ బ్రహేలు స్తజీవితియగుటయు భార్గవుం డగుచ్యవనునకుఁ బాత్రుండు
ప్రమతికొడుకు కుమం డాయరద్ధంబొసంగి యయ్యంగనం బ్రతికించె నని
యును, నర్జునుం డశ్వమేధాశ్వానుసారియై యాత్మజుం డగుబభ్రువాహనుని
చేత నాహవాంగనంబున శరాహృతప్రాణుండై న నులూచి యనునాగకన్యక
రసాతలంబుననుండి యేతెంచి యుద్ధతప్రాణుని జేసె ననియు విందుము. మంచి
తనంబు లాఁడువారికి మగవారికి నరియ యద్ది యటులుండె నావంతంబు
వినుము.

78

ఉ. నాకు మనంబునిండ నొకనమ్మికనేయుము.....

గైకొనువాడ నిన్ననుము, కాదన కెక్క డకైన వచ్చెద

న్నీకొక టయ్యెనేని యవసీసురమన్తధ నిర్విశంకత

న్నాకముఁ జూపెట్టెద ధనంజయతీవ్రశిఖాముఖంబునక.

79

వ. అనిన విని సంతోషించి నుక్కుమారుండు.

80

సీ. కలహంససంపద గలకలక్రేంకారకలకలం బై నయికొలను సాక్షి

ప్రసవసౌరభనటద్బంధరం బై నయివలనిలతామండపంబు సాక్షి

ప్రచ్ఛాయశీతలోపరిభాగ మై (నయి) శశికాంతమణిలాస్థలముసాక్షి

తరులతాగుల్లసంతతపిధానాతపవ్యవహితమైనయివనము సాక్షి

మకరకేతనుపాదపద్మములు సాక్షి, రతిమహాదేవిజఘనభారంబు సాక్షి

సత్య మెన్నఁడు నినుఁ బాయ నమ్మతించి, కౌగిలింపఁగనీగదే కమలవదన. 81

వ. అనినఁ జండాలి కరారవిందంబులు మొగిడిచి నవినయంబును సగౌరవంబును
సానురాగంబును గా నతని కీట్లనియె.

82

ఉ. నేఁడు గృతార్థులైరి జనసీజనకు ల్భలియించెఁ బుణ్యముల్

నేఁడు పురాకృతంబు లవసీరుహమూలనివాసియైనకా

ట్రేండిలు వేలుపై యొనరించె మనోరథసిద్ధిసంపదల్

నేఁడుగదా సుధారసము.....గంటి ధరాసురోత్తమా.

83

ఉత్సాహ. మలునమర్త సంటకుండి మాలదాననగుట నేఁ

గలయ నీళ్లనాడి కడవఁ గ్రంత యంటుకొనుటకై

కొలనఁ గ్రుంకి పోవుమండి కునుమబాణనిభుని ని

న్నలఘు..... లోచనంబులలరఁ జూచి వలచితిక.

84

గీ. ఏమి నేయుదు నీకు నెట్టిత్తు నన్ను, బంచముని యింటఁగలిగి బీభత్సునఁజిగి
యిచ్చగింపక యుండ నేనెట్లు నేర్తు, నధికతర మైనమన్వఃకాయత్తు నిన్ను. 85

వ. అనిన సుకుమారుండు చండాలకన్య కిట్లనియె. 86

శా. వీమాసిందినఁ బ్రాణరక్షకయి, యేమే బాపము తేసినన్
భామా చెల్లుఁ బురాణసంహితలఁ జెప్పన్వీందుమే కాదె వి
శ్వామిత్రుం డెడఁగై నచో శునకమాంసంబున్ భుజింపండె నీ
వ్యామగ్రాహ్యకుచంబులంటి యిదె నాప్రాణంబు రక్షించెదన్. 87

వ. ఇదె యెదురసభ్యమరకులచరణ సఖశిఖాశిఖరవిశీర్షమాణ కుసుమకేసరరేణు
త్రసరేణువిసరవిసం.....తంబులతామండపం బిదె వెనుకఁ గుటిలశుకత్రో
టికోటివిపాటితమధురఫలరసధారాసారదుర్ది నాయమానాభ్యంతర ప్రదేశంబు
చూతతరువాటికాభ్యాశం బిదె కెలన మదకలమల్లికాక్షపక్షపాళీనవపవన
సంతాతకంపమానకమలకేసరవరాగధూళి విరచితాళికసంధ్యానుబంధచకితచ
క్రవాకనీడోద్భవక్రీడానీడంబులు, సరససైకతవేతనీకుంజక్రోడంబు లిందు నీకు
నింపుపుట్టినట్టియెడ నన్ను మన్నింపు మంటకున్నదాన నని భయం బందకు
కుసుమసమయంబు గదా ఫలావాప్తి మూలం బింకఁ గాలక్షేపంబు చేసి
తేసి కందద్దుండు దర్పాతిరేకంబున భవద్భాగివల్లీమతల్లికిం దల్లియగునించు
వింటిబద్ద దిగిచి కొదమతుమ్మెదతెక్కగరిగట్టిన పూమిట్టకోలల హృదయం
బుట్టాటించి చంపుఁ జంపకకుసుమగంధీ ప్రాణంబు రక్షింపు మిదె నీకునేవాం
జలి యని కంకణఘటాంతరంబు తోరంబుగా సుకుమారుండు సఖకిరణవ
రంపరాకుసుమకుట్టలాభిరామంబు లగుకరకిసలయంబులు మోడ్చి ఫాలభాగం
బునం గీంచిన. 88

శా. వాలాయంబుగ నద్ధరాసురుండు దన్వాంఛించిన స్తందహా
సాలం(కారమ)నోజ్ఞ మైనముఖ మొయ్యన్వాంచెఁ జండాలి యా
లీలాభావ మెఱిగి(యేగి)నతవల్లికుంజమధ్యంబునం
గేలీతల్పము దీర్చేబో మృదులకంకేలీప్రవాళంబులన్. 89

వ. అనంతరం బధరీకృతకుసుమా(యు)ధధరరూపనంపన్నుఁ డగునవ్వనుధానిలిం
పుం డవహసితసురసిద్ధగంధర్వవిద్యాధరలీలావిలాసిసీవిలాసవతి యగునవ్వలి
వాడచేడియం గూడి సురతసౌఖ్యం బనుభవించె నంత. 90

ఉ. కాయజస్క్రియం బడయఁగానికులంబునసంభవించి యు
న్యాయమునేయునే యిటు మరాత్తుఁడు వీడఁడు త్రపాభిమానముల్
మాయఁగఁదట్టి యంచు సతిమాత్రము లజ్జతుఁడై చిత్రవడిం
దోయజమండబాంధవుఁ డభోమిఖుఁ డయ్యె నభోఁంగనమ్మఁగన్. 91

గీ. గగనయానవేగంబునఁ గలమరించి, కడుపునిండంగఁ గ్రోలిన కమలమధువుఁ
గ్రక్కెనో నాఁగ గగనమార్గంబునందు, భానుబింబంబు రక్తాతపంబుఁగానె.

శా. వ్రాలెం బశ్చిమతైలశృంగమువయిం బ్రత్యగ్రమథ్యాగమో
స్త్రీలత్కింశుకకోరక స్తబకకాంతిఁ భానుమచ్చండలం
బాలంబించె మరుండు హస్తమున దాక్షారామలీలావళి
భూ)లేఖానిభవిభ్ర)మాభ్యుదయముం బుండ్రక్షుకోదండమున్. 92

క. క్రూరి విభాకరబింబము, పంకజమండలులు మొదలఁ బ్రత్యగ్విధిం
గంకేలీతరువల్లవ, సంకాశ్చాయః గోమరునంబువనించెన్. 94

గీ. పద్మినీపండములనుండి పాసిచవియె, గోకమిథునంబు లత్యంతశోకపరతఁ
దోన యేతెంచె భ్రీమరసనోహ మపుడు, కంఠలోహార్ణవంబులకరణిమెఱయ.

వ. ఇవ్విధంబునం బ్రతీచీకర్ణపూరకొత్పలంబును జక్రవాకచక్రవాళకులచక్రవ
ర్తియు నగుమార్తాండుండు లోకాంతరంబున కవతరించిన గ్రమంబున నంబర
తటాకపికచకమలిని సంజ మంజుముజ్జిహ్వాపరాగసౌష్ఠవంబు సంధించి కృష్ణా
గురుపంకవల్లికలయుల్లాసంబు నుల్లసంబాదుచుఁ జలుపచిలుపచీకటి సిద్ధవి
ద్యాధరనితంబినీడనంబులచెక్కుటద్దంబులతోడం జరలాడె సాంధ్యదేవార్చనా
బలిపిండంబులుంబోలె గగనమండలంబున వెండితగ్గుఁ దెగడి క్రిక్కిరిసి యు
క్కులు వొడిచె బురుహూతాంతశురపురంధ్ర)విలాసదర్పణంబు దర్పకునిమా
టుంబొంది చందురుం డుదయగిరిశృంగశృంగాటకంబునఁ బటికంబుగుండుచం
దం బొందె నవ్వును చండాలకులవరాగోహ వాహకుం డెక్కివిడిచినవారుంబు
గొడమయంబోలె సుభోగంబునం దృప్తిచని తనివోవనికాతుకంబున సుకు
మారుఁ గాఁగిటండేర్చి యిట్లనియె. 96

ఉ. అల్లడె వేటపల్లె యటనావల మావెలివాడ యావలఁ
భల్లనిపాతమాత్రమునఁ బర్వతనిర్హరసింధు వావలం
డెల్లనిగోపురంబుల సతిప్రమదావహ మైనరోహిణీ
వల్లభమాభిభామిని నివాసము..... లాప్రదేశముల్. 97

- గీ. ప్రతిభ సతతంబుఁ గొల్తు రాభద్రకాళి, జగతి నేఁబదియాఱుదేశములవారు
దశదిసంబులు సింహకేతనము నిలిపి, హూణభూమికి దైవ మీయుత్పలాక్షి.
- ప. నీ వమృతాస్థానంబున వసియింపు మేను నీకు నాయావేశలఁ బరిచర్యనేయుచు
వంచనబయల్పడకుండ మెలంగెద. సర్వకలావిశారదుండవై ననీకుం బ్రాకార
గోపురద్వారవేదికాప్రాకారప్రభూణకుటిమహట్టసాధవీధీవిటంకంబులం గావ్య
గోష్ఠీపరిహాసకథాబిందుమతీభిత్తికా ప్రహేళికాభావన సుభాషితశ్రవణంబు,
వారవిలాసినిదర్శనంబు, వైతాళికస్తుతిపాఠకంబు, దురదోదరక్రీడ, చిత్రకర్తంబు,
వీణాస్ఫూలనంబు మొదలయినవినోదంబులం బ్రొద్దుపుచ్చంగలిగెడి వెండియు.
- క. వెలివాడకుఁ గడుఁ జేరువ, సెలయేటింబాడవుత్రాల్లఁ జిట్టేదులు నా
వలఁ దఱచు భద్రకాళీ, నిలయం బదిలెస్స నీకు నెలవువహింపక. 100
- గీ. ప్రొద్దు వోకుండ ముందటఁ బొదమ నీవు, కాళికాస్థానమునకు నీకాలిత్రోవ
విప్రగృహమున నీకు నే విందొనర్తు, ధర్మమిషమున నింటిపెద్దలకుఁ జెప్పి.
- ప.చెలికత్తెయుఁ దానును వేటొక్కఁ టెరువున నిజనివాసంబునకుం జనియె
సుకుమారుండు చెఱువుకొమ్ముదాఁవలంబట్టకొని వివినవండంబు నడుముగాఁ
బక్కణంబునకుఁ దక్షిణంబుగా నొరసికొనిపోయి కాలిత్రోవంజని సెలయేఱు
గడచి ముందట. 102
- నీ. బ్రహ్మ యెక్కెడిబాలపాదంబునకుఁ గేలివసతి యైననరోజువాటితోడ
వైంద్రవాహన మైనయైరావణగజంబు.....చేమొక్కయ్యఁదువులతోడ
వైష్ణవరథమైనవై నతేయునకాఁగ నిరవై నప్రాకారపరిధితోడఁ
గొమారయానశిఖావళంబునకుఁ దాండవమాడ సొబగై నగవనితోడ
వేడ్క మాహేశ్వరం బైనవృషభరాజు, దాఁక నిల్చినకేలిభూధరముతోడ
నకలభ క్తనివాసమై చాలనొప్పు, చండిభవనంబు సొత్తెంచె నచివసుతుఁడు.
- మ. తనదా శీలము తానెఱుంగుట వెలిక దొడవుల న్నిల్చి దు)
ర్జనుఁ డాతండు లలాటభాగమున హస్తద్వంద్వము న్నోపి యొ
య్యన లోలోన నమనూరించె బటుగ రావరంభనరంభశుం
భనిశుంభప్రథనక్రమప్రకటబాహుకేలికిం గాళికిఁ, 104
- ఉ. మాతెలివిందు బ్రాహ్మణకుమారుఁడు పక్కణవాసి వేణుకం
డోలమునందుఁ దెచ్చినఁగఱోరితచంద్రిక నిర్మలాపగా
కూలమున న్సుజించి ఘనగోపురవేదిక నిద్రవోయె న
య్యాలరి బ్రాహ్మణుండు తుహినాచలకన్యకయాశ్రమంబునన్. 105

న. మఱునాడు ప్రాతఃకాలంబున నిర్భరాంభుప్రవాహంబున నవగాహనంబు చేసి కపటసంభాషణంబునను గృతకజసంబును నూర్చొసాస్తయు నడపి బ్రహ్మణబ్రువుండు.

106

సీ. దంతిదంతార్థశస్తంభభారముతోడ రాజల్లుకునగోపురములు చూచి గండలైలచ్చేదఘటితమై యొరపై నమేటికొమ్మలతోడితోట నూచి యమ్మతదీధితిలోనిహరిణంబు వెఱపించు సౌభాగ్రసింహధ్వజములు చూచి యట్టమండపముపై నభ్రముల్లేఱించు జాంబూనదత్రిశూలంబు చూచి చముగుగా.....మగుచ్చములుతోలె, సకలశాఖోపశాఖలసంక్రయింపఁ బుష్పితాశోకపాదపంబులనుజూచి, నింబములునూచి యతఁడమ్మతంబుసెందె.

ఉ. కాళికదివ్యమందిరము.....దనాళికే
లాలరసంబు గ్రోలునభిలాషమునం జనుదెంచి యున్నవే
తాళగణంబువోలె నతిదైర్ఘ్యమునకా దివి దాణియున్నహిం
తాళవనంబు గన్గొని.....తమందె నాత్మలోన్.

108

ఉ. వైపయిగర్భగేహమునఁ బన్నికమీటి వెలుంగుమాలికా
దీపశిఖాప్రసోహములు దేరఁగఁజూచి యనుస్మరించె లో
నాప్రతిపేరుండు మహిషాసురమర్త.....దు
ర్గాపరమేశ్వరీపదనఖంబులడంబుల సంచరించినకా

109

గీ. సరసవనవాటికానికుంజములయందు, జిలుకలధరోష్ఠసంపుటంబులు గదల్చు శక్తిమంత్రాక్షరంబుల జ....., నవియవలె నున్న నద్భుతంబందె నతఁడు.

సీ. మంత్రవాదులతోడిమైత్రి సంపాదించు యంత్రవాదులఁ గలయాదరించు సిద్ధయోగీశ్వరక్రేణి సంనేవించు దాత.....ందనమునేయు కదలి వశ్యాశ్చర్యకథ లెఱుంగఁగఁగోరు బిలముసాధింప నపేక్షనేయు బవలదేశభాష లభ్యాసింప వాంఛించుశల్యతంత్రముమీఁదఁ జాఁపువనసుగఁదెన్నిధిగుద్దలించు, నింద్రజాలంబువన్నంగనిచ్చుగించు గట్టుభవనములకునురంగములుద్రవ్వ, నేర్చికొనుబ్రత్యహంబునునీచబుద్ధి.

చ. స్థితిచెడి మాంసభోజనమునేసి యనంగమవంశభామిసీ
రతిఁబరతంత్రుడై నపుడుఁ బ్రత్యహముకా ధరియించుచుండు న
ప్రతితుండు గంగమట్టియయఁ బ్రన్ననినున్నని నీరుకావిదో
వతులును.....ములువంశ్యులయింద్లభుజించుకొరికా.

112

గీ. మాధుకరవృత్తులనుస్వయంపాకములను, సత్రభోజనములఁ బిత్తశౌధ్ధములను
విందులను దేహయాత్ర గావించునతఁడు, వేదశాస్త్రపురాణప్రవీణు డగుట.

నీ. నీరాటనెపముగా నిర్ఘ్నరంబుల కేగి సవిధవానీరకుంజముల నొందు
భూధరంబుల కిప్పపువ్వుదే నని పోయి కందరామధ్యభాగముల నొందు
శి.....కన్యసేవింప నని పోయి సక్తమాలముల నెన్నడుమ నొందుఁ
గలమనస్యక్షేత్రములకుఁ గూల్గొని మోసి శణవాటికాప్రదేశముల నొందు
నెట్లు కనుఁబ్రామిమచ్చునోయింటివారి, నెట్లు.....ంటిమై నిక్క-కరుగు
నతివ పగలైన మూపైన నతనితోడ, నిచ్చ నొకపారి నాగించు నిధువనంబు.

వ. ఒక్కనాఁ డక్కనిష్ఠవర్తనుండు పక్కణశబరులం గూడి కరిక్రవ్యాదంబు గుక
....కొని ప్రత్యూషకాలంబున విసినవీధుల నీవారభనలవిఘటితసరళముల
మండసారభోగ్యారభరితదిక్కటాహంబు కరటిమార్గం బిది, విదళితసమస్తము
స్తాశకలసారంబు వరాహయాథ పథంబిది, కఠినపాషాణకోటివిభిన్నమానవల్మీక
ధూళిపాళికానిచుళితరుపలాశంబు మహిషవర్తం బిది, దూర్వాప్రవాళచర్వ
ణహరిచందనపరిపాండురంబుహరిణమార్గంబిది కటుదీర్ఘఘర్ఘరవ్యాక్రోశంబుక
ర్కరేటుకులకులాయస్థానం బిదె.....కహరవంబు, దాత్యూహప్రూహ
ప్రదేశంబు ననుచు నాభేటకాతుకంబున నాభేలనక్రీడావిహారంబులఁ గృతుం
డై, ప్రాణిహింస యొనర్చుచు వెండియు. 115

గీ. పాపకర్తుండు కాంతానందమునందు, నదరిపాటున నొంటిబాహుల మొత్తి
యపహరించినవిత్ర మన్యాయపరత, నంత్యజస్త్రీయుఁ దానును ననుభవించు.

గీ. ఇవివిధంబున నుకుమారుడిలుపుడిగి, మాలచిగురాకుఁబోడితోమనువుమనఁగ
వచ్చె నొయ్యన మధుమాసవాసరములు, వాసితాళోకసంపుల్ల కేసరములు.

నీ. కామినీగండుష కాదంబరీధారఁ బులకించె నారామభూమిఁ బాగడ
చివురాకు చవిచూచి చవిచూచి యెలిగించెఁబంచమస్వరమునఁ బరభృతంబు
సంపుల్లకోరక స్తబకోచీతం బైన కొరవిపై బ్రచుయించె గొదమతేటి
పరిపక్వసహకారఫలరసాస్వాదన ముదమునం గీరంబు చదువఁదొణఁగె
విటవిటీసముదయములు వివిధవిధుల, నుపవనక్రీడ నల్పిరి యుబ్బుమిగిలి
యఖిలజనులకుసంతోషమాపహించె, మాసరములైన మధుమాసవాసరములు.

వ. ఇట్లు సకలజనమనోహరంబులగుమధుమాసవాసరంబులనప్పిష్ఠుండు చండా
కన్యకం దగిలి యొం డెఱుంగక లజ్జ యుజ్జగించి మానం బూనంబుచేసి

చంపూరామాయణము.



ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతి కవిప్రణీతము.

భోజరాజకృతసంస్కృతరామాయణచంపువునకుఁ బ్రథమాంధీకరణము. కాశ్యేటినగరసంస్థానమునం దుద్భవించినది. ఇంతవఱ కిట్టి భాషాంతరగ్రంథము భోజచంపువునకులేదు, కావుననే యన్ని విధముల ముఖ్యమైనది. కవితాచమత్కృతులెల్ల సీగ్రంథమంచే కావనగును. ఎనిమిది యాశ్వాసములు. 148 పుటలు రాయలుపైజా, 16 పుటల పీఠిక. ఇంగ్లీషు క్యాలిగ్రాఫీ లైంసు. ముద్రింపఁబడినది స్వల్పప్రతులు. ఆయినను పేల య. 1-0-0 మాత్రమే. భాషాభిమానులు కిఘముగా నొక్కొక్కప్రతిని దెప్పించుకొనుట మంచిది.

కావలసినవారు, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యదర్శులకు, చెన్నపురి, వ్రాసినఁ బడయఁగలరు.

శ్రీనివాస వరదాచారి ఋగ్వేదకాలముందు ముద్రింపఁబడి చెన్నపురి 22/7 వఱకు రోడ్డు, పుడిపేట, అంధ్రప్రదేశ్ కలెక్టరేటును, ప్రభుత్వమునఁ ద్రుతరంజుఁడియెను.

ప్రతిభా

విశేషాదిక

సంపుటము 7.

కావ్యము క్షేత్రవిస్తరితము.
ఆశ్వాసములు కావ్యక సాహిత్యములు.

పరిచిత్. 4.



ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

ప్రధానవ్యాసములు.

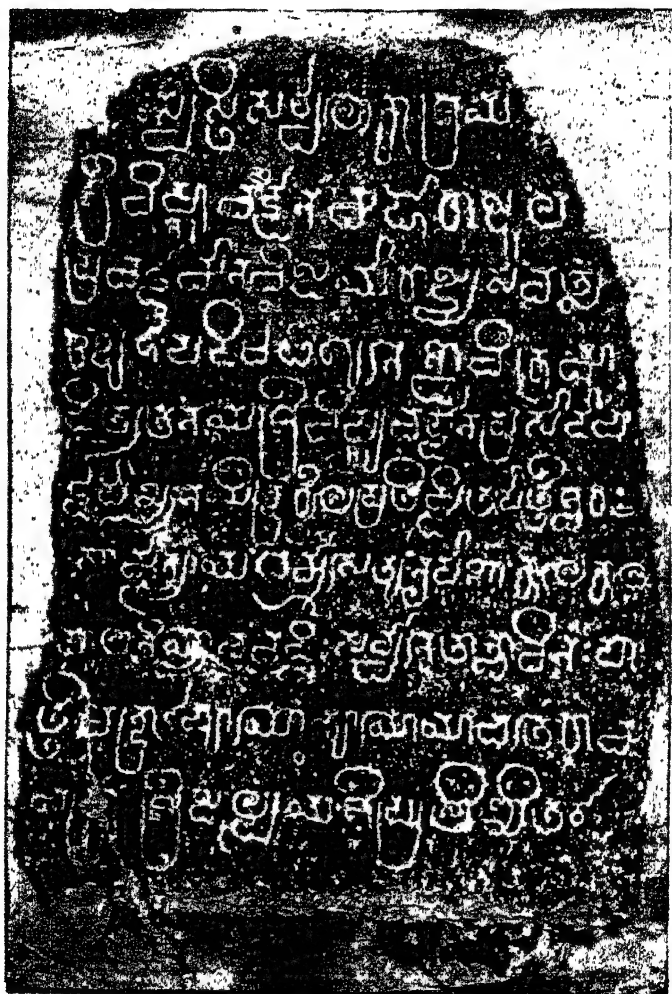
1. ఇంద్రకటకవర్ణనమునుండి రెండు పాల్కలకావ్యములు. ఇయంతి రామయ్యపంతులు.
2. అన్యతకలగి. జనమంచి వేంకటరామయ్య.
3. వర్ణోత్పత్తి. శాశా సుబ్బరాయశాస్త్రి.
4. కిన్నరాక్షిహాహర్మ్యము. అన్నాధరమహాశివి.
5. పాండవాక్షాతవానవత్సరవ్యాప్తినిర్ణయము. విస్వా అక్బరరావు.
6. ప్రతాపచరిత్ర. ఏకామ్రనాధుడు.

దత్త త. రి.

విషయ సూచిక.

1.	ఇగ్నీలపర్వతముమీది గెండుచాలుకృశాననములు జయంతి రామయ్యవంటుటగారు, డి.ఎ. వి.ఎల్.	...	227-231
2.	అమృతకలశి జనమంచి వేంకటరామయ్యగారు. 232-241
3.	వణోత్పత్తి మహమహాహధ్యాయ, తాతా సుబ్బరాయశాస్త్రిగారు. 242-264
4.	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము ఓ.బాధమహాశివ. 265-279
5.	పాండవాజ్ఞాతవానవత్సరవ్యాప్తినిర్ణయము విస్వా ఆప్పారావుగారు, ఎమ్. ఎ. 280-286
6.	ప్రతాపచరిత్ర ఏ.కామసాధుడు. 287-298

ఇంద్రోపపత్తితముమోది చాటుకృతాననము.



చూ. 229-వ పుటలో.

ఇంద్రకీలపర్వతము

మీది రెండుచాలుక్యశాసనములు.



ఈశాసనములు బెజవాడకుఁ జేరి పశ్చిమమున నున్నయింద్రకీల మను పర్వతముమీఁద నున్నవి. ఒకటి గోవిందమఠ మను స్థలమునమీఁపమునఁ బడి యున్న రాతిమీఁదను రెండవది కొండ నెత్తిమీఁద స్థాపింపఁబడియున్న శిలా స్తంభముమీఁదను జెక్కఁబడియున్నవి. మొదటిదానికి క్త యనియు, రెండవ దానికి చ్చ యనియు సంజ్ఞ లుంచి వానిని వేటువేటు గా విమర్శించెదను.

క.

ఈశాసనమునకు శాసనాధికారులు తీయించిన ప్రతిబింబమును బట్టి మూలమును నిరూపించితిని.¹ లిపివ్యకూషము పాఠకులకుఁ జక్కఁగాఁ దెలియుటకై శాసనప్రతిబింబము గూడ ముద్రింపఁబడును. ఈశాసనపులిపి సర్వవిధముల యుద్ధమల్లుని బెజవాడశాసనపులిపిని భోలి యున్నది². కావున నీ రెండు శాసనములు నించుమింగుగా నేకకాలమందే పుట్టిన వని నిశ్చయింపవచ్చును. శాసనమందు సంస్కృతాంధ్రములు రెండును బ్రయోగింపఁబడినవి. తప్పలు గలవు.

విష్ణువర్ధనమహారాజు రాజ్యకాలము పదియేడవసంవత్సరంబున విక్రమాదిత్యునితనయొక డగుశ్రీవిష్ణువర్ధనుని ప్రసాదముచేత చట్టవ యనునతఁడు ఇంద్రకీలపర్వతమునకు పాఠేశ్వరుని బ్రతిష్ఠించెనని శాసనములోని విషయము. పేరును బట్టి యు సర్వలోకాశ్రయఁ డనుబిరుదును బట్టియు విష్ణువర్ధనమహారాజు చాలు క్యవంశమువాఁడని స్పష్ట మగుచున్నది. ఆలయప్రతిష్ఠ బెజవాడయం దగుట చేత రాజు పూర్వచాలుక్యవంశ్యుఁ డనికూడ స్థిరపడుచున్నది. పూర్వచాలుక్య రాజులలో విక్రమాదిత్యుఁ డనుపేరు గలవా రిద్దఱు మాత్రమే కనఁబడుచున్నారు:—13-వ తరమువాఁ డగు గుణగవిజయాదిత్యునితమ్ముఁడును, 14-వ

1. శాసనాధికారులు ఆ 1917-వ సంవత్సరములో స్థంపాదించిన శిలాశాసనములలో నిది 833 వది.

2. చూ: ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక సం. 6.

తరమువాఁ డయిన ప్రథమచాలుక్యభీముని తండ్రియు నయినవిక్రమాదిత్యుఁ డొకఁడును, 18-వ తరమువాఁ డగువిక్రమాదిత్యుఁ డొకఁడును. ఈ రెండవ విక్ర మార్కునకుఁ గొడు కున్నట్లు గాని యాకొడుకు రాజ్యము చేసినట్లు గాని ప్రమాణములు లేవు. కావునఁ బ్రస్తుతశాసనములోఁ జేర్కొనఁబడిన విక్రమాదిత్యుఁడు మొదటి విక్రమాదిత్యుఁడే యని యూహింపవలసియున్నది. ఈవిక్రమాదిత్యుని కొడుకు ప్రథమచాలుక్యభీముఁ డగును. ఈతఁడే శాసనములో సర్వలోకాశ్రయ శ్రీవిష్ణువర్ధనమహారా జని పేర్కొనఁబడినవాఁడు. సర్వలోకాశ్రయ, విష్ణువర్ధన యనునవి చాలుక్యరాజుల బిరుదులు. ఈచాలుక్యభీమునినాటి యొకరాగిశాసన ములో నితని పేరు “ సర్వలోకాశ్రయ శ్రీవిష్ణువర్ధనమహారాజాధిరాజపరమేశ్వర పరమబ్రహ్మణ్య చాలుక్యభీమనామా ” యని యున్నది³. ఆశాసనమందే భీమ రాజు 814-వ శకవత్సరమునఁ బట్టాభిషిక్తుఁ డయినట్లున్నది. కాబట్టి పార్థేశ్వర ప్రతిష్ఠ 831-వ శకసంవత్సరమందయియుండవలయును. ఇది క్రీ. 909-వ సంవత్సరమునకు సరిపోవును. ఈశాసనపులిపియు యుద్ధమల్లుని శాసనపులిపియు నేకవిధముగా నుండుటవలన నిదివఱలో నేను జేసిన యుద్ధమల్లశాసనకాలనిర్ణయ మీశాసనమువలన దృఢపడుచున్నది.

అర్జునుఁడు శివునిగూర్చి తపముచేసి పాశుపతాస్త్రమును బడసినచోటు జెజవాడే యని యీశాసనము సూచించుచున్నది. ఈవిషయము రెండవశాసనము విమర్శించునపుడు చర్చింపఁబడును.

శాసనములోఁ గొన్ని తెలుగుపదములకు విశేషరూపములు కనఁబడుచున్నవి. “ సంవత్సరంబుల ” అనుచో శకార మొకవిశేషము “ పదివడగునేట్ట ” పదివడనునప్పుడు వినంధి పొరపాటని తోచుచున్నది. “ పదియేడగు ” ననఁగాఁ బదునేడవ యని యర్థము. అగు ననునది యగుభాతువు తద్ధర్మార్థవిశేషణము. తొలుత నీవిశేషణమే పూరణార్థమందుఁ బ్రయోగింపఁబడి కాలక్రమమున “ అన ” యనుప్రత్యయముగా మారినట్లుగపడుచున్నది. ఆంధ్రభారతాది పర్వప్రారంభమునం దాయాపర్వములయందలి విషయముల వివరించు నవసరమున

1. శోభిల్లంగా | నెనిమిదియగుపర్వం బిది | యనఁ బరంగున్

2. శ్రీ | వర్ణంబు వడునొకం డగు | వర్ణమునా వెలయు.

అని యీ ప్రకారముగాఁ బ్రయోగములు కనఁబడుచున్నవి. అన్యస్థలములందు “అగు”నకు మాటు “అవ” యే కనఁబడుచున్నది. పూర్వప్రతులలో “అగు” నని యే యుండఁగా ‘సంస్కర్త’ లాపాతము తప్పని యెంచి యాధునికాచారానుసారముగా దానిని “అవ”గా మార్చి, యట్లు మార్పుట కవకాశము లేదని తోచినపట్టులమాత్రము పూర్వప్రయోగ ముంచినట్లు తోచుచున్నది. ఈ ప్రకారముగా నన్నయభట్టకృతభారతభాగమునం దనేకము లగుమార్పులు కలిగి యుండవచ్చు నని నాయూహ. అనేకప్రాచీనప్రతులనుబట్టి విమర్శించినఁ గాని నది యయిన పాతములు తేలవు. అంధ్రభాష కంతకు మూలాధార మనఁదగు భారతము విషయములో నీవని తప్పక జరుగఁదగినదే.

“వట్ట” — సానునాసిక మగుసీపదము, ఏడుశబ్దము సార్థబిందుక మని స్పష్టపఱచుచున్నది.

మూలము.

1. స్వస్తి నర్వలోకాశ్రయ
2. శ్రీవిష్ణువర్ధకనమహారాజుల
3. ప్రవర్ధకమానవిజయా¹రాజ్యసంపత్తి
4. రంబుల్²చదివిడగు³నేట్టవిక్రమా
5. దిత్యతనయశ్రీవిష్ణువర్ధకనప్రసాదాచ⁴
6. ట్టపాథేన యింద్రకీల⁵ప్రతిష్ఠితః⁶పాత్తిశ్వరః⁷
7. సామాన్యోయంధమ్మకనేతుఃస్మపాణాంకాలేకాలే
8. పాలనియోర్విభవద్విః సవాన్వనేతాన్భావినఃపా
9. త్తిశ్వేంద్రాన్ భూయోభూయోయాచతేరామ
10. భద్రా¹⁰ | శ్రీజల్పేయం శీఘ్రలిఖితం॥

1. విజయ్యయని చదువునది.

2. రంబుల్ ,,

3. చదియేడగు ,,

4. ప్రసాదాచ్చ ,,

5. ఇంద్రకీలే ,,

6. ప్రతిష్ఠితః అని చదువునది.

7. పార్థేశ్వరః ,,

8. పాలనీయో ,,

9. పార్థివేంద్రాన్ ,,

10. భద్రః ,,

చ.

ఈశాన మింద్రకీలవర్చితశిఖరమందు స్థాపింపబడియున్న శిలాస్తంభము
 చెండుప్రక్కలందుగుభాగమున జెక్కబడి యున్నది. స్తంభము నాలుగు
 ప్రక్కలను, అర్జునుడు తపస్సుచేసి శివునివలన బాశుపతాస్త్రము పొందినకథ
 చిత్రరూపముగా లిఖింపబడినది. శాననము సంస్కృతమయము. శాననపులిపి
 క్త శాననపులిపిని బోలి యున్నది. ఆరంభమున నర్జునుని నామములు పది
 యు నుదాహరింపబడినవి. తరువాత విష్ణుసాహాయ్యముచేత నర్జునుఁ డింద్ర
 కీలవర్చితమందు మహేంద్రునిగూర్చి తపస్సుచేసి యాయుండుని యుపదేశించున
 మహేశ్వరు నారాధించి సంప్రీతుడైన యాశివునివలన బాశుపతాస్త్రమును
 బడసె ననియు, నింద్రకీలవర్చిత మర్జునున కొకయత్నుడు చూపె ననియు, నా
 యత్నుడే కలియుగమున పెచ్చెవాడలో కలియమబోయుని కొడు కయిన త్రికో
 టిబోయుడుగా జన్మించె ననియు, నా త్రికోటిబోయుడు పూర్వజన్మజ్ఞానము
 కలిగినవాడై యర్జును తపోవృత్తాంతము కలారూపముగా లిఖింపబడిన యొక
 స్తంభము నింద్రకీలవర్చితమందు స్థాపించె ననియుఁ జెప్పబడియున్నది. ఈయితి
 వృత్తము భారతములోని కథకు సరిపోవుచున్నది. యత్నుని ప్రస్తావముమాత్రము
 భారతములో లేదు గాని భారవికృత కిరాతార్జునీయమున నున్నది. త్రికోటిబోయుని
 ప్రశంసార్థ మిందు గ్రహింపబడినది. ఇంద్రకీలవర్చితము హిమాలయమున కుత్తర
 భాగమున నున్నట్లు భారతములో నున్నది. బెజవాడవర్చితమే యావర్చిత మయి
 నట్లు జనశ్రుతి బెజవాడప్రాంతమునం దున్నది. ఈశాననపులిపి క్త శాననపులిపిని
 బోలియుండుటంబట్టి యీశానము కూడ నిప్పటికి వేయినవత్సరముల పయి
 నాటి దని యు, నప్పటికిఁ గూడ నీజనశ్రుతి యుండె నని యుఁ దేలుచున్నది. క్త
 శాననముకూడ నీవాడుకను సూచించుచున్నది.

బెజవాడ యనునది సామాన్యముగా జనులు వాడునట్టి పేరు. ఈపేరే
 యుద్ధమల్లుని శాననములోఁ గూడనున్నది. ప్రస్తుతశాననముందు “పెచ్చెవాడ”
 యను రూపము కనుపట్టుచున్నది. బీజవాడ, విజయవాడ, విజయవాటిక యను
 నామములు శాననాంతరములఁ గన్పట్టుచున్నవి. విజయవాడ, విజయవా
 టిక యనునవి యర్జునుని పేళ్లలో నొక టయిన విజయశబ్దమువలనఁ బుట్టినట్లు
 కనఁబడుచున్నవి. ఇదియే మొదటిపేరుగా నుండి, దానివలన బెజవాడ యనియు,
 దానివలన పెచ్చెవాడ యనియుఁ బేళ్లు పుట్టెనో, లేక మొదటిపేరు పెచ్చెవాడ
 యని యుండి దానివలన బెజవాడయని పుట్టి యది పండితులచే సంస్కరింపబడి
 విజయవాడ, విజయవాటిక యయ్యెనో, యదియునుంగాక పెచ్చెవాడ యనునది

ప్రాతపారపాటునఁ గలిగిన లోపమో, ఉచ్చారణ భేదమో నిర్ణయించుటకుఁ జాలినన్ని యాధారము లింతవఱకు లభింపలేదు.

జయంతి రామయ్య.

చ.

మూలము.

(ఉత్తరపు వైపు.)

1. అర్జున (ః) ఫల్గుణ (ః) పార్థ (ః) కిరీటి¹ శ్వేతవాహ
2. నః బీభత్సు విజయ (ః) కృష్ణః సవ్యసాచీ ధనం
3. జయః॥ సప్తసింహాయ తేభిరు దై వ్రతవనే పాణ్డవా
4. న దృష్టావితత్పక్షపా(తే)న వ్యగ్రోద్భున ఇన్ద్రో²కీలమ్ గత్వా
5. వి(ష్ణు)సాహాయ్యతో తపసా మహేంద్రా మారాధ్య తదుప
6. దే(శాత్) మహేశ్వర మారాధయతః పాశుపతాస్త్రా³
7. ర్థమృతిగహన మిన్ద్రో⁴కీలమయం యక్షఃప్రాప
8. యావ్యతి⁵ తావమిత్యాదిప్రావో⁶నితి॥ సచయక్షః శాపా
- 9.ంతరాత్మలా పెచ్చె(వా)డ(క)లియమబోయిపుత్రః
10. త్రి(కో)టిబోయినామా ధామ్నికః ప్రాదు(రభూ)
11. (ద్య)శ్చక్షుఃకవ(బ)లసరాక్రమోపేతోవదా
12. న్యశ్చ మాతలిరివ సవ్యకాయ్యకకుశల(ః)(సావీ)
13. మిభక్తాశ్చ హనూమానివ విది(త)జన్మాంత
14. (రా)వ(తారో)న్యకుల⁷ త్తమచరితశ్చనః⁸ పూ

(దక్షిణపువైపు)

15. వ్యోమధునమైత్యాజ్జ(న్మా)ంతరవేదీ తత్పా
16. శుపతాస్త్రావాప్తి కలాన్నిధాన మిన్ద్రో⁹కీలే
17. (స్వ)యశోనిధిమివ న్యకులాభివృద్ధయే
18. స్తంభమాస్థాపయత్॥ ఇన్ద్రో¹⁰కీలోగిరి
19. య్యోవ ధ్యావచ్చే యమ్ మహానదీత్రీ
20. (కో)ట్టి బోయధమ్మోయమ్ స్థేయాస్త్రాశివదృవేది
21. హ॥ విజయా¹⁰చాయ్యకన్యలిఖితమ్॥

1. కిరీటీ యని యుండవలయును.

2. బీభత్సు

”

3. పాశుపతాస్త్రా

”

4. ప్రాపయ్యతి

”

5. త్యాదిష్టవానితి

”

6. భక్తశ్చ యని యుండవలయును.

7. జన్మాంతరావతారస్వకుల

”

8. స

”

9. స్థేతాంస్తావత్

”

10. విజయచార్య

”

అ మృ త క ల శి .

విజ్ఞాపనము

ఈయమృతకలశియందు సాహిత్యవిషయమున నాకుఁ గల యభిప్రాయములను గొన్నిటిని నూచించియున్నాఁడను. ఇట్టిపనికి గద్యమంత యెక్కువగాఁ బద్య మనుకూలింప దని నాకుఁ జెలియును. కాని, ఆర్నోల్డ్, కార్లెల్, హాజ్లిట్ మున్నగునాంగ్లేయకావ్యమీమాంసకులమార్గము ననుసరించి మనయాంధ్ర భాషలోఁగూడఁ గొన్ని వ్యాసములను వ్రాయవలెనన్న నాకోరిక నెఱవేఱుటకుఁ జాలినంతయవకాశము లభింపకుండుటచేతను గడుపులోని యూహలు కడుపులోనే జీర్ణమయిపోవు నన్నభయముపుట్టుటచేతను ఇట్టిరచనకుఁ గడఁగినాఁడను. జీర్ణమయి పోయినంతమాత్రమున లోకమున కింతలో సంభవించెడి ప్రమాద మేదీయు లేదుగాని శ్రీయంతరవీంద్రనాథతాకురు మున్నగుమహాకవులు బైలుదేఱిన యీకాలమందు మనయాంధ్రకవిత్వకుఁగూడఁ ద్వరలోనే క్రొత్తకళ మారంభము కాఁగలదేమో యని యాశతో నెదురుచూచెడిసాహిత్యపరులయాశ లడుగంటు నట్లుగా మనవారిలోఁ బెక్కుచోట్లఁ గవులను గూర్చియుఁ గవిత్వములను గూర్చియు సామాన్యవిశేషభేదముల నంతగాఁ బాటించనివంతరుచులును విపరీతాభిప్రాయములును వెల్లడియై వ్యాపించుచుండుటచే నట్టివానిని గొంతపఱకు మార్పఁ బ్రయత్నించుట ధర్మమని నే నీపద్యములను రచించినాఁడను. ఇందలి నాయభిప్రాయములలోఁ గొన్ని నాకోరికనికే కలిగినవి కావు. నాకన్న బహు విధముల సమర్థులగుపండితులును హాణవిద్యాధికులును నష్టాదష్టాదు ప్రసంగ వశమున నాయభిప్రాయములనే నేటికాలపుఁ గొందఱకవులవిషయమునను గొన్ని కవిత్వములవిషయమునను వ్యక్తీకరించియున్నారు. అట్టివారి కీచిన్నికావ్యము లోనిభావము లింపుగా నుండఁ గల వని నానమ్మిక. పైత్యతత్త్వములకుఁ బాలు పడవందురేమో కాని భిన్నాభిప్రాయులైన యితరులకై నను విరసముగా నుండఁ గూడదనియే నాయెన్నిక.

కృతికర్త.

శ్లో. నియతికృతనియమరహితాం హ్లాదై కమయీ మనన్యవరతంత్రామ్
నవరనరుచిరాం నిర్మితి మాదధతీ భారతీ కవే ర్జయతి. మమృటభట్టు.

మ. తలలో నాలుకవోలె నీవు మెలగం దా నృప్తి గావించఁ గా
వలనయ్యెం జతురాన్యఁ డయ్యెను మెదల్పంజాలునే నోరు నీ
యలఘుప్రేరణశక్తిలేక యినుమంతైనన్ నమస్తాత్మచి
త్కళయై యొప్పెడిదేవి నీకడ నమస్కారంబు వాగీశ్వరీ. ౧

శా. ఆరోగ్యంబు సెడెం గుటుంబభరణాయాసంబు హెచ్చెఁ సుదు
ర్వారలఁ పైయధికారులైరి మఱి నేవాముక్తిభాగ్యంబును
దూరస్థం బగుజీవితంబు వెగపై తోఁచున్ మఱేమన్న ని
న్నారాధింతునటన్నయాశ యొకటే యాలంబమై నిల్చెఁడు. ౨

శా. వేదల్ వేదఱికంపుఁబెన్నెతలకున్ బెగ్గిల్లి యొక్కింతనే
చాదల్ మానఁగఁ దప్పఁద్రావి వడియుం ద్రట్లే మహానంసృతి
ప్రదుర్భూతవిషాదభేదములకుం బాల్పడ్డనాడెందమున్
నీదివ్యామృత మాని చొక్కి మఱచున్ విశ్వంబు వాగీశ్వరీ. 3

శా. అన్నంబేటికిఁ బానమేటి కమృతాహారంబు చేకూరఁగాఁ
గన్నుల్ మోడ్వఁగఁ బారవశ్యమున నింకన్నిద్ర యంచేల న
రావన్నత్యంబు ఘటిల్ల భావజగతిన్ బాహ్యప్రపంచం బిఁకే
లెన్నున్ భేదము యోగికిం గవికిఁ దా నింతేనియున్ లే దహూ. ౪

శా. కోరన్ మురుగిలు పోగు లుంగరములుం గోరన్ దుకూలంబులుం
గోరన్ మేడలు మిదైమాదుగులునుం గోరన్ హయాందోళికల్
కోరందగ్గది యేదియో నరుల కీక్షోణీస్థలిం దాని వే
మాటుం గోరుదు దేవి నిన్దొలువఁగం బ్రాపించునానందమున్. 5

ఉ. అత్తకు నీకు వైర మని యాఱిడిసేయుదు రజ్ఞు లయ్యయో
విత్తముఁ గూర్చుజాలుబలుబిద్దియ లండఁగ నెన్నియో రసా
యత్తమతిన్ మధుప్రతము లంబురుహాకరముంబలెం గవుల్
మెత్తురు నత్కవిత్వమునె మిక్కిలియున్ గతకాంచనస్పృహన్ ౬

క. వనదేవతాప్రసాదము, నను బదముల నొయ్యనిడ వనముతెరువైన రా
మునిసరికిఁ దొలఁగె ముండులు, నన లయ్యెను గండ్లు నట్లె నాకవిత నొగిన్, ౭

- క. ప్రామాదికములు తొలగి య, సామాన్యము లగును దేవి సామాన్యములున్
సామాన్యమగునె నీదుకృత, సామహిమ ఘనాక్షరముగ భావింపఁజూచి. ౮
- ఆ. వె. మెచ్చి వసుకవీంద్ర మెచ్చరేని యతంపు, మెచ్చకవిత సరసు లిచ్చ నదియ
పూర్వసరసత యగుఁ బూరయునే దేవి నా, ముదము వై పరీత్య మది కతముగ.
- మ. వినతుం డై తనవిదై వేడుచిటుతక వ్రేల్పిటిదిద్దించుఁగా
దనఁడుం జేయఁడు శక్తివంచన మసూయంజెంది యల్లాట నె
ట్లానరించు గురుధర్మకోవిదుడెయ్యయ్యో సత్కృతామోదియ
య్యనిన ద్రోణుం డిఁక సుబ్బరాయకవితో నొప్పారఁగా సఖ్యమున్. ౧౦
- మ. కవితాతత్త్వవిశారదుండగుటకై కాశీనవదీప్రవా
సవృథాయాసములేల పూర్వభవసంసారంబు వాణీప్రసా
దవిశేషంబును గల్గి మూఁగయు వసంతశ్రీనమారంభవే
ళ వసీపాళిఁ బికంబువోలె మధురాలాపంబుఁ గావించెడుక. ౧౧
- మ. కవనం బన్నను గాజుకుప్పెఁ గొనితేఁ గానంత గంగాజలం
బవునే పెద్దలకెల్ల దాహకమునంబై యోలలాడంగఁ ద
చ్చివమూర్ధోపరిభేలదంబరధునీదివ్యప్రవాహంబులక
భువిఁ బాటించవలెక భగీరథతపఃపుణ్యంబునక గణ్యుడై. ౧౨
- క. కలుగుదురుగాని కవులిలఁగలిగింపంబడరటండ్రు ఖండంతరవా
నులు ప్రాశస్త్యవక్తృతవిశ్వా, నులుగాకయుఁ బలుకుట్టిల్లు చోద్యముకాదే. ౧౩
- క. కవిహృదయ మన్యుహృదయం, బువిధంబునఁ బద్మకోశమున కెనయగుఁ గా
ని విశేషమెన్న ఘటనం, భవుపుడిసిలియట్లు నిండఁబట్టుం గడలిక. ౧౪
- క. కనుదెఱచి మూసెనేనియు, ఘనుడగుకవి ముజ్జగంబుఁ గట్టివయిచు వా
మనమూర్తిపదప్రయోగ, న్నను బలవత్తరము భావనాదృష్టి యహో. ౧౫
- క. పువ్రలవయిఁ జేటివోలెం, దవిలెడుఁ దా నెవును వాననాప్రేరితమై
కవిమనసు మధురవస్తుల, భువి సుమహితవృత్తుల కిది పోలునుగాదే. ౧౬
- క. ఉన్నది లేనట్లుగ మఱి, యున్నట్లుగ లేనిదాని నొగి జెప్పి కవుల్
కన్నులుగా వీనుంగవ, వన్నుదు రొరొర మాయపన్నాగంబుల్. ౧౭
- ఆ. వె. శిల్పనిపుణు డైనచిత్రకారుం డెట్లు, సూక్ష్మములను జూపు స్థూలములను
జాగ్రత్తకవియు నట్లే ప్రకటించు భావంబు, పూవు దెచ్చి ముక్కుపొంతనిడఁడు

గీ. పెదవిఁ గదలింపకుండ నవ్వినయలంతి

నగవు కనుదోయిక్రేవల నిగిడి మొగము

దమ్మి వికసింపజేయుచందమున మెఱసి

ప్రౌఢకవినాక్కు హృదయంబు నలరజేయు.

౧౯

క. చెప్పెడు కవి భువి నిలరులు, చెప్పెడుక్రియ మఱుఁగువిడిచి చిత్రం బేదో

గుప్పిట నిడి యూరించును, జెప్పికొనెడిదాఁకఁ దండ్రి శిశువులనుబలె.

౨౦

గీ. నవరసామోద మేమరం బవుచు వివిధ

పాకరీతుల నొప్పుకావ్యము సువర్ణ

పాత్రికలయందుఁ గవి మహాభాగ్యశాలి

యమృత మస్తని యిడును మృష్టాన్నమట్లు.

౨౧

క. నోరికొలఁదు లాడఁడు కవి, మేరువుఁ దృణముగఁ దృణంబు మేరువు గాఁగ

సార మసార మసారము, సారము గావించు శక్తిసామర్థ్యములక.

౨౨

కౌ. రమ్మన్నా వెన రావు రావలదనక రాకుండఁగాఁబోవు ర

మృమ్ముల్ కై తలకుం గళాకళలు వేళావేళలుం గల్లు నం

ద్రమ్ముం బొందెడిపాటుపోట్లకుబలె నంగీతసాహిత్యమా

గమ్ములో యివి స్వస్థచిత్తులకుఁ దక్కఁ ద్రొక్కఁగారాని వా.

౨౩

ఆ. వె. చీమ చిటుకురన్నఁ జీకాకుఁ జొందెడు, నెరుట భేరిమోయ నెఱుఁగకుండు

సున్నితంబుగానునూడ మోడనరాదు, కవిమనంబు తెఱఁగుకపియెఱుఁగు.

ఆ. వె. కాటుమబ్బు గ్రమ్మకటికిచీకటిరాత్రి

త్రోవతెన్ను గనక త్రొక్కులాడి

యట్టె మెఱపుమెఱసి యర్థమెల్ల స్ఫురింపఁ

బాంధుఁడట్లు కవియుఁ బ్రమద మొందు.

౨౪

ఉ. ఆవిరదృశ్యరూపమున నర్యమత ప్రమహాల్ల వోద్ధతం

తై వినువీధి జల్లగ నవాంబుదరూపము నొందునట్లుగా

నేవో యనంగతార్థము లనేకముగా హృది దోచి భావముల్

వే విపులత్య మొందెడు వివేకనమీకృతరమ్యమూర్తు లై.

౨౫

మ. తొలుతక నన్ననినూలుపోగువలెఁ బ్రాదుర్భూతమై సాగి యా

వల సంతంత స్వభావమైతి నెఱపబ్రాపించు నేళ్లం గడుక

- బలువుం జెంది యతిక్రమించి వివమావస్థలో ప్రశాంతికి నమ
స్థలిః బాటుం గవిరమ్యమానససరస్సుంభూతగంగౌఘముల్. ౨౭
- క. అది యిది వ్రాయుం దనుచు ను, హృదు లెంతయు వేడుచుండు రిది వ్రాయుదు లే
నిది వ్రాయు టశక్యంబు, న్నది వ్రాసిన మెచ్చ రింక నగు మానమె మేల్. ౨౮
- క. తుడిచెను ముత్రము లన్నియు, విడిచెను మఱి నత్తగుల్లపిం డెల్లను బా
ణుడు మేటిధీవరుడె యగు, నడచెనె రత్నాకరాఖ్య సంభోనిధికి. ౨౯
- ఉ. చెప్పెడిదేమి క్రొత్తగను జెప్పెడివొప్పుల క్రొత్తగా కిలం
జెప్పె గలఱివాఁ డెపుడు జీవదళాపరిణామతత్త్వమే
చెప్పెడుఁగాని వేటొకటి చెప్పెగనేరఁడు నేర్చెనేనియుం
దప్పక వాని నెన్నఁదగుఁ దాఁ దననీడను దాఁటుజాణఁగా. 30
- ఆ. వె. క్రొత్తత్రోవఁద్రొక్కి క్రొత్తనీమలఁజూపి, క్రొత్తచవులఁజేల్చిచిత్తములకుఁ
గ్రొత్తవికసనంబుఁ గూర్చనియాకైత, సెప్పి యేమి యింకఁ జెప్పకేమి. 31
- గీ. పాడినదె పాడెదేని మున్పాడినట్టి, వారికన్నను సొగసుగాఁ బాడవలయుఁ
బాడలేకున్న నగుదురు ప్రాచివండ్ల, దాసరీ యంచు నిను గేలిసేసి జనులు.
- గీ. పరమపురుషార్థ మంచును వ్రాసినదియె, వ్రాయఁదలఁచినదప్పలే జేయెడలను
రామకోటులు వ్రాసి శ్రీరామపాద, పద్మనన్నిధి నిడమె నద్భుక్తి మ్రొక్కి. 33
- * * * *
- శా. పద్యం బల్లుటయే కవిత్వమని సంభావించు సాహిత్యన
ద్విద్వాగంధకరిగ్రు లెంచ నరులే పెంజీకటిం గానలొ
ఖిద్యోతంబులఁ జూచి నిష్ఫలనుచుం గ్రాఁగం జలిం బ్రీతిమై
నుద్యోగించెడివెట్టి వానరులుగా కూహించి చూడం గడుక. 3౪
- క. వసుచరితము మనుచరితము, కసిగాట్లుగఁ గొఱికి లేచి గట్టునఁ ద్రేవక
రసహీనులు కవనపుఁబే, ర్పొసఁగించెదరా యజ్ఞర్థపుం ద్రేవులకుక. 3౫
- ఉ. తియ్యనినీరు కొబ్బరియుఁ దేవకుఁ ద్రావ భుజింప నబ్బునం
చొయ్యనఁ గోశముం దెఱచి యోపికమైఁ బరికించిచూడఁగా
నయ్యయొ పేదకొంపవలె నజ్ఞామనంబునుబోలె శూన్యమై
దయ్యపుఁగాయ యయ్యెను వృథాశ్రమ మిచ్చుచు నేమి సెప్పుదుక. 3౬
- ఆ. వె. పెంక తొక్కఁ దక్క నింకేమి లే కొక్క, మాటు చప్పరించి పాటవేయు
బుడుతమావిపండ్లసోలికఁ దుచ్చుంపు, గృతిశతంబు లేమిత్పత్తి నేయు. 3౭

గీ. విఱువవిఱుగకకొఱుకంగఁగొఱుకువడక, నమలనమలంగఁగఱునై నారసాంగి
 నోరునొప్పించుకవనంపుఁదొలకు, మ్రొక్కుముదురుపాకపుజేడివిక్రలకును.
 క. భాసుర మగురసము రసా, భాసము ననురెంటివన్నెవాసియుఁ గనకే
 చేసినకవనము బంగరు, పూసినరసణంబువోలె మోసముఁ జెచ్చున్. ౩౯
 గీ. చిన్నిబోగంపుఁబిల్ల గజ్జయను గట్టి, యభినయించెడి నృంగారమట్లు కవియు
 ననుభవములేక వర్ణించునట్టిదియును, రసితహృదయంబులకుఁ గాదు రంజకంబు.
 క. భావమునకుఁ దగుపదైమా, గావలెఁ గాజేసి కుంభగతదీప మగున్
 జీవున కుపాధి దొడ్డది, యైవెలయక సుప్రకాశ మబ్బదుగాదే. ౪౦
 * * * *

మ. ప్రతిపద్యంబు రసాస్పదంబుగ రచింపన్ శక్తి లేదేని పం
 డితులుం బామరులుం జెలంగి పాగడన్ లేవేని నేర్పుల్ పురా
 కృత మింతే యని చింతనొందఁ దగ దింకేమన్నఁ బ్రాజ్ఞండు నం
 సృతకావ్యామృతపానమత్రమతియై క్రీడించు టొప్పున్ గడున్. ౪౧

ఆ. వె. ప్రాణి యూర్పుఁబుచ్చు భావంబు వెలిఁబుచ్చు, మాటనైననొండుపాటనైన
 నుల్లముల్లసిల్లనూరకుండఁడుతీయు, మూఁగయయినఁ గూనురాగ మొకటి.

మ. తన కానందముఁ గూర్పుతందనములం దా మెచ్చుకొఁ జెల్లెడుం
 దన కీడైనజనంబు మెచ్చఁదగు లేదా లొచ్చువారేయుం
 దనకుం బెక్కుమడుంగు లుత్తములు తత్త్వజ్ఞుల్ ప్రశంసించ లే
 దని దూపిల్లుచుఁ దాల్కిఁ బోవిడిచినన్ హాస్యాస్పదం డయ్యెడున్. ౪౨

క. రసవంతమేని కావ్యము, రసికులు తమయంత మెచ్చి త్రావుదు రెలమిన్
 భనలములు పారిజాత, ప్రసవంబులమీఁద వచ్చి వ్రాలుట గనమే. ౪౩

మ. పుటలన్ లెక్కిడి గొప్ప చెప్పికోనెడున్ మూఁధాత్మఁ డొక్కండు నం
 పుటముల్ దొంతరవెట్టి సంతసమునం బొంగున్ మఱొక్కండు దా
 ఘటికం జెప్పితి నేకధారగ శతగ్రంథంబు నంచున్ నము
 త్కటమోదంబును బొంచు వేటొక్కండు చిత్రం బల్పసంతోషముల్. ౪౪

క. ధృతరాష్ట్రానిసుతశతకము, వితమునఁ దమకృతులు భీనువికృతులయి ట్టితిన్
 బ్రతుకుసేడి యుంటఁ జూచిన, కృతికర్తలు కాపుట్టెల్లు మృతజీవు లికన్. ౪౫

క. నిలుకడయే వలయునేనిన్, నిలుకడయే వలయుఁ గృతికి నిమిషార్థములో
 పల నిండిపోంగిపొరలెడి, సెలయే అడఁగెడునడఁగునె జీవనది యికన్. ౪౬

క. తోలువొల్లటితమకృతులను, వెలయింపరు కవులు వేరుబెంపు నడచు నం
చలమావియంటుతోటల, తొలిపూతలఁ ద్రుంచివేయుదుమగద కృషికుల్.

ఆ. వె. క్రొత్తసామ్యు వెట్టికొని పెండ్లికేగునం

దాఁక నిలువలేని తరుణులట్లు

అల్లి చపలు లొకటి యపుడె యచ్చిశీ యెరుల్

మెచ్చకున్నఁ జన్నఁబుచ్చుకొండ్రు.

౫౦

*

*

*

*

శా. బిడ్డం దొట్టినెబెట్టి యూచుటకునై వేరంటముం జెప్పఁగన్

దొడ్డమ్మల్ పదిమందిచేరి నినువుం బోలంగ నీక్షించి యీ

బిడ్డం దొప్పును నోరు చిన్న కడుపే పెద్దంచు నేమేమొ పే

ల్లిడ్డం దల్లియుఁ బ్రోడవోలె నవి మీదృష్టోష మంచు న్నుగన్.

౫౧

ఉ. విద్వేలపేర్ని చాలనికవిత్వమునం బొడనూపు దోషముల్

దిద్దికొనంగఁ జెల్విననుధీమణి వంశ్యుఁడుగాక నింశ్యుడే

యద్దముఁ జూచి నేర్పు మెఱయన్ సవరించుకొనంగ నొప్పుగూన్

ముద్దు తెఱింగునూవె మఱి మూతిముడుంచుక దానిఁ ద్రోయుటల్.

౫౨

గీ. కురులనెగదువ్వఁగాటుకమఱికదుడువ, బొట్టునవరింపమెడసొమ్ము మట్టుపఱుపఁ
దోడుపడుఁగానియద్దంబుదోడుపడునె, కోలమొగమునుగావింపగుండ్రమొగము

శా. ప్థాలిత్యంబుల కెండు సంసారణముల్ సాధ్యంబు లొఁగాని యు

న్నీలన్తూలపదార్థతత్త్వవికృతిం దీర్చంగరా దేరికిం

బోలుం గన్తురిబొట్టువంకరను సంపూర్ణంబుగా దిద్ద నే

లీలం గోలమొగంబు గుండ్రముగఁ గల్పింపంగ శక్యంబగున్.

౫౩

ఆ. వె. తెలిసి యొకఁడు మెచ్చఁ దలద్రివ్వు నింకొక్కఁడద్దినూచిగంగిరెద్దువోలె

దాతమ్మతిని వినుచుఁ దల్లి గొల్లనఁ దల్లి, యేడ్పు నూచి బిడ్డఁ డేడ్పునట్లు.

౫౪

గీ. వందివలె నోట ఘర్ఘరింపంగ నొక్కఁ, డచ్చముగఁబందియేయనిమెచ్చిరతని

నింకొకఁడు వందిపిల్ల నె చంకడాచి, దానిఁ గూయింప మెచ్చ రద్దాని జనులు.

క. లోకులు పూజితపూజకు, లే కావునఁ గ్రొత్త మెచ్చ రికఁ బ్రాంతయు రోఁ

తై కానంబడు వీరల, వాకులకున్ లేదు శుద్ధిబద్ధము నెంచన్.

౫౫

గీ. పెట్టినను బెండ్లి యంచురు పెట్టకున్న, నింకొకటి యందురొకయింత శంక లేక

తోరణంబులు ద్రెంతు రాదుండగంపు, గవుల నందులకై న మెచ్చవలెఁజాండి.

క. తప్పన్న మీఁద బడుదురు, త్రువ్వులు మల్లింత్రు చెప్పలతున్న బటుండక
జప్పనఁ జేపట్టుచుఁ దమ, త్రువ్వుంగంటములవారిక్రొవఁ జనకుండే. ౫౯

* * * *

మ. పరమానందరిసానుభూతికయి ప్రాప్తం బైనయోగంబు దొ
మ్మరివిద్దెల్ ప్రకటింపఁ బాల్పడినసామ్యానం గవిత్వంబు కొం
దఱినోళ్లంబడి యాశుధార లవధానంబుల్ మొదల్లల్లుశూ
న్యరసాకారవికారముల్ గని స్వకీయాన్నత్యముక వీడెడుక. ౬౦

ఆ. వె. ఉప్పువేయునొక్కడుడుకఁబెట్టెనొకండు, కలియఁబెట్టెనొకనొకండునడును
నోరుదెఱచి నభను గూరుచున్నజనంబు, చప్పరించుఁ జేతు లప్పళించు, ౬౧

ఆ. వె. వట్టిలక్కపిడత లట్టిట్టు ప్రాయమిఁదఁ, బెట్టినట్టె పెట్టి పెట్టుటకును
నేది యొదవఁచు నది యన్న మిది వప్పు, టంచు బిడ్డ లాడునాట లివ్వి.

క. పిల్లకవు లనెడియల్లరి, పిల్లకవుల్ నేరి రచ్చ పెనుమడువులసొం
పెల్లఁ జెడఁగొట్టుకొనఁ గం, పిల్లెడు నుమనోగణంబు పెల్లగువికృతిక. ౬౩.

ఆ. వె. తిట్టుఁబోతుకవులు బట్టురాచకవులు, పిల్లకవులు కవలపిల్లకవులు
కనుపకలవుఁగవులు నినుపగంటవుఁగవుల్, బాలకవులు నుగ్గుఁబాలకవులు. ౬౪

క. ఊరూరఁ గవులె యందఱు, నోరూరఁగఁ జవులుపుట్ట నొడివెడివారల్
నూలుగురలోఁ బదుండ్రును, బేరుకొనం గానఁబడరు పేరొననుబలెక. ౬౫

క. తుమ్మినఁ దగ్గినఁ గవనము, గుమ్మమునకు మామిడాకు గ్రుచ్చినఁ గవనం
బిమ్మసెడు పేదవిప్రుక, తమ్మనబలెఁ గ్రొత్తకుండఁ దడువ భయ మ్మా. ౬౬

గీ. కాఱుచౌకయ్యెఁ గవనంబు కాగితంబు
మిగులఁ గఱవయ్యెఁ గవు లెట్లు మిడుకువారొ
యనదగేస్తులకొంపచూరొకు లూడఁ
బీడి పాకంబు లిడకుండ్రుగాక యింక. ౬౭

గీ. వారు వీ రిడుపదకముల్ బాసికములు, శాలువులబోల్లు రమ్య వేసములుగాఁగ
శృంగములు మొల్చునీకవిపుంగవు లహా, జంకెలిడుదురు రచ్చ లలంకరించి.

* * * *

ఆ. వె. తల్లిబిడ్డకెట్లొ తలయెట్లొ నాల్కకు, నల్లై సంస్కృతమును నాంధ్రమునకు
సాంస్కృతికముగానిసాహిత్యమాంధ్రాన, నేలవిడుచుసాముఁబోలియుండు.

ఆ. వె. సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యములు మూడు, సరసకపికి సమతసాగెనేని
వానికపిత పట్టబగ్గాలు లేక ము, జ్వగము నుద్దవడిని జంగగొనెడు. 20

ఆ. వె. అనుట తగదుగాని యల్లనర్వజ్ఞుడుం, జూపలేడు వాని కోపలేడు
మూడుకన్నులున్న ము, మైనవారున్న, మూడుజగము లేలుమూర్తియైన.

చ. చదివినవారికంటె సరసంబుగఁ గూరుప నేర్తు రంతగాఁ
జదువనివారె మించి సహజప్రతిభా విను శాస్త్ర) మేమిటం
గొదవడకుండఁ బాడినను గూర్చునె కోమలగాత్రసూధురిం
బొదలినగాలిపాటఁ గలభూరిసుఖంబును గాయకుం డిలక. 21

* * * *

ఉ. అంగడిదోసెలట్లు తెగనమైడియల్లరినాటకంబులం
బొంగుచుఁ గొండఁ నీరసులు ముట్టరు మూర్కొన రమ్యులైనవా
రెంగిలివంటపుట్టిమెతు కేనియతవ్రతుఁ డిచ్చగించెడుక
సంగతభక్తభావమున సామిప్రసాదమె కోరుఁగాకింక. 23

గీ. కడుపులోఁ బెట్టుకొనలేముగదయివన్ని, యింటిలోఁబెట్టుద మటన్న నెలుకబాధ
యేమిసేయుదుమయ్య యిం కీవిచిత్ర, నాటకంబుల బిడ్డలయాట కిత్తు. 24

ఆ. వె. మూరపొడుగెగాని పోగుచిక్కన లేదు, కట్టికొన్న గుట్టు బట్టబైలు
పిడత గట్టెకాని పెరుగు పల్చన నేటి, కవితలందు నేటికవిత లివ్వ. 25

ఆ. వె. హాస్యరచన లనుచు నవహాస్యములు వ్రాసి, వింతనవ్వుగొలిపి సంతసింతు
వెక్కిరింపఁ బోయి వెనుకఁ బడుటచేతః; బ్రాధులకును దెత్తు రలఁతినగవు.

గీ. మృదుత దప్పినహాస్యంబు మేలుగాదు, మృదుతనొప్పిన సరసులు మెచ్చికొండ్రు
ముడ్డి గిల్లినఁ గెవ్వని బిడ్డ యూర్పు, బుగ్గ గిలిగింప నగుఁ జిన్నిబోసినవ్వు. 26

* * * *

క. ఒకబాసలోనిరన మిం, కొకబాసకు నిండఁ దివియ నుంకించుకవుల్
తికమకలువడరె పెంకా, యకు లోనయి చేతులాడనట్టికవులె యై. 27

గీ. త్రాగనేరనిపిల్లి బోరగిలఁ ద్రోసి, నేలపా లైనపాలఁ గొన్నింటి నాకు
నట్లు కొందఱు మూలంబు నందలిరన, మెల్లఁగొనలేకయల్పసంతృప్తిగండ్రు.

క. పాలగుదురు నగుఁబాట్లకు, మూలార్థముఁ గాన కేదో ముడిపెట్టుకవుల్
నేలఁ బడ నన్న మంతయు, బోలియఁ దల చిక్కుశాసనములఁ బోలి యహో.

క. తాత్త్వికకవులకవిత్వపుఁ, దత్త్వము వారలకెగాని తదితరులకు లా
కేత్వంబ యిద్ది వారిక, పితృముసంపా మఱి తత్త్వవిత్త్వముపెంపా. 28



ఆ. వె. దొరలభావములను దొరలభావపీఠత్వో
సరిగఁ గొనుచుఁ దెలుఁగుదొరల ముద్ర
తెలుపు నలుపుఁ జేయఁ దెలియనియాయంగి
లీషుపండితులవిశేష మిద్ది.

ఉ. నన్నయతిక్కనాదికవిసాధులు మున్ను మహాపురాణముల్
చెన్నుగ నాంధ్రభాగవతఁ జెప్పినవిష్ణులు చేతఁగాక యం
దున్నది సాగఁ గొట్టుటయె యొ ప్పనుకేవలవద్యకారులకొ
మిన్నతనంపుసాంపుఁ బనిసేరిసాన్ను లే యనందగుకొ. ౨౩

క. నన్నయకుఁ దెలుఁగుఁ దిక్కన, కెన్నఁగా నంసన్పూతంబు సీతెండును బో
తన్నకుఁ దెలియవు దెలియు ని, వన్నియు నూ కనుమఁ దలఁచునట్లుల నగరే.

క. కొండఱకుఁ దెలుఁగు గుణమగుఁ, కొండఱకును సంస్కృతంబు గుణమగు నిరంకం
గొండఱకుఁ రెండు గుణమగు, నందఱ కన్నియు గుణములగుట గలుగునే,
* * * *

ఉ. తియ్యనిద్రాక్షపండ్లకును దీటయి తేనెయరంటివండ్లకుకొ
వియ్యములై రసాలములనెయ్యములై మఱి జుంటిపాలకం
దియ్యములై యెసంగుమనతెన్నులు పీనులవిందుసేయ న
క్షయ్యముదంబునం బ్రదుకఁగల్గునా మన్నము సీర్లు లేకయే. ౨౪

ఆ. వె. ఇట్టియాంధ్రభాష నట్టిట్లు గావించి, పెంపుమేరు సెప్పి పేరుఁ బెంపు
నింపు సాంపు నన్ని యెడలించి నడలించఁ, జూచుచున్నవారు చోద్యముగను.

క. గ్రామ్యగ్రాంథికభాషా, స్వామ్యపరిష్కృతికి రచ్చవల్లెక్కి కవుల్
రమ్యేతరవృత్తిం గొని, భూమ్యాకాశముల మాఱుమ్రోయింతు రయో. ౨౫
గీ. ఎత్తు తగ్గించి మఱికొంతయిరవు సేయఁ, గోటగోడలు పగులంగఁగొట్టి నేల
మట్ట మొనరింతు రావలఁ గట్టలేరు, రిక్షకము లేక కలుగు నరాజకంబు. ౨౬
గీ. ఎత్తు తఱిగిన గొప్పదై యెసగుభాష, యండుకాని చూడరుపల్చనగుటవెనుక
గుల్లసాముట్లు పైగొప్ప వెల్లడించు, మేలిమై మెడఁ దిరుగుట మేలుగాదె.

ఆ. వె. ఎదుగుఁబాదుగు లేనియెండుకొయ్యమతంబు, వారివలెనుబలుకువాడఁగాను
సరసకవులచేతఁ బెరిగి యింపును సాంపు, నింపవలయు భాష తెంపు లేక. ౨౭

జనమంచి నేంకలరామయ్య.

శుభము.

వర్ణోత్పత్తి.

సరమేశ్వరునిచే సృజింపఁబడినప్రాణికోటిలో మనుష్యులు శ్రేష్ఠులని యెల్లరును సంగీకరించినయంశమే, నిద్రాహారభయాదులు సమములైనను వీరికి శ్రేష్ఠత జ్ఞానాధిక్యమువలనఁ గలిగినది. ఈవిశేషజ్ఞానము లేనిచో నితరజంతువుల కంటె వీరియం దాధిక్యమున్న దనుట కవకాశముండదు. కాన వీరికి శ్రేష్ఠతను గలుగఁజేసినది జ్ఞానమే. ఈజ్ఞానతారతమ్యమునుబట్టి వీరిలోఁగూడఁ దరతమ భావ మేర్పడుచున్నది. ఏమనుటకైన నుత్తమతను బొందవలయునన్న నెక్కుడు జ్ఞానమును సంపాదించవలయును. జ్ఞానసంపత్తికి “ప్రత్యక్షము, అనుమానము, ఉపమానము, శబ్దము” అని నాలుగుసాధనములు గల వని కొందఱువిద్వాంసులు నిరూపించిరి. మఱి కొందఱు “అర్థావత్తి, అనువలబ్ధి” అను మఱి రెండింటినిగూడ నొప్పకొనిరి. ఈసాధనము లన్నిటిలోను విద్వాంసులయుపదేశము వలన బుద్ధి వికసించినయెడల ననుమానాదులు విశేషజ్ఞానసంపద కుపయోగించును గాని లేనిచో నుపయోగింపవు. కావున నాయుపదేశరూప మగుశబ్దము ప్రధాన మని చెప్పువచ్చును. అశబ్దము వర్ణసముదాయరూపము. (ఇచట వర్ణసముదాయమే శబ్ద మని కొందఱును సతిక్రమని మఱికొందఱును విప్రతిపన్నులగుచున్నారు. అయినను వర్ణమునుగాని వర్ణస్థానీయములు గా మఱికొన్నిటిని గాని యందఱు సంగీకరించియేయున్నారు. అవర్ణస్థానీయములకుఁగూడ వర్ణములని పేడించుచో నందఱును వర్ణముల సంగీకరించినవారే యగుదురు.) ఈవర్ణపరిశుద్ధి, శబ్దపరిశుద్ధికి గారణము. వర్ణపరిశుద్ధి లేనిచో శబ్దము పరిశుద్ధము కానేరదు. అపరిశుద్ధ మగుశబ్ద మభిమతార్థమును బోధింపక విపరీతార్థమును బోధించునుగనుక నుపదేశ్యల కనభిప్రేతమగువర్ణజ్ఞానము బోధలకుఁ గలుగును. కావున నాయుపదేశము నిష్ఫలమగుటయే కాక విపరీతఫలమును బుట్టించును. అది యెటులనఁగా, గుఱ్ఱమును గొని రమ్మనుతాత్పర్యముతో “అశ్వ మానయ” అనువాక్యమును బ్రయోగింపవలసియండగా నావాక్యమందలిశబ్ద మపరిశుద్ధమై సకారమునుఁబోలి యుచ్చరింపబడెనేని బోధకు “అస్వమానయ” అని శ్రుతిగోచరమై

భ్రమని గొనిరమ్మను వర్ణము స్ఫురించును. అపు డతడు గుఱ్ఱమును దీసికొనిరాక భ్రమని దీసికొనివచ్చును. అపుడు వక్తృతాత్పర్యాప్తసిద్ధి కాలేనుగదా. దీనికి శవముయొక్క యపరిశుద్ధియే కారణము. కావున వర్ణములపరిశుద్ధత్యమును సంపాదించవలయును. ఆపరిశుద్ధత్యము వర్ణములయత్పత్తిసామగ్రిని దెలిసికొని యుచ్చించునపుడు తప్పక సిద్ధించును. ఈసామగ్రిని దెలిసికొననివారు గూడ శుద్ధములే యుచ్చరింతురు. కాని యొకానొకప్పుడైన నచట భ్రమ కవకాశముండును. కనుక నట్టిభ్రమ లేకుండుటకై వర్ణోత్పత్తిసామగ్రి విమళింపఁదగియున్నది. ఇట్టిభ్రమ కవకాశ మున్నపుడు తన్నివృత్తికై వకారబకారములగును, శకారసకారవకారములగును, భేదమును దెలుపుటకు దంభోన్యవ్యమనియు గోప్యమనియు, దాలవ్యమనియు దంత్యమనియు మూర్ధవ్యమనియు వ్రాయుట గంభకారసమయసిద్ధమే యున్నది. కావున వర్ణోత్పత్తిసామగ్రిని నిరూపించుట సూచకము.*

మఱియు నీసామగ్రిని గుర్రైతింగిన మఱియొకలాభము కలదు. మాట గాడువారివై గుణ్యమువలన వణములు మార్పునొందును. అట్లు మార్పునొందునని “దైవీవాగ్ద్యవణోఽయ మశక్తై రభిధాతృభిః” అనుకారికచే భర్తృహరి వాక్యవదీయమునందు వక్కాణించెను. అటులు మార్పు నొందునపు డా బ్రమసాధు వనఁబడును. అట్టియసాధుశబ్దము నుచ్చరించునపుడు ప్రాజ్ఞులు గాధుశబ్దమును స్మరించి యర్థమును దెలిసికొందురు. ఎటు లనఁగా :—బాలుఁడవ్యక్తముగ శబ్దము నుచ్చరించునపుడు వ్యక్తశబ్దమును స్మరించియే పెద్ద లఙ్కమును దెలిసికొందురు. ఈ మంశమును “అంబాంచేతి యదాబాలశ్శిక్షమాణోఽభాషతే అవ్యక్తం తస్మిదాం తేన వ్యక్తే భవతి నిశ్చయః” అను కారికచే భర్తృహరి స్పష్టపఱిచెను. ఇది యనుభవసిద్ధము. కొన్నియసాధుశబ్దములు పారంపర్యమునఁ బ్రసిద్ధినిొందెను. అచట సాధుశబ్దస్మృతి లేకయే యసాధుశబ్దములవలననే యర్థబోధ కలుగును. ఇట్టివే యొకభాషలో నసాధువు లనిపించు

* కొండలు వర్ణములు నిత్యము లనునభిప్రాయమును గలిగియున్నారు. వారియభిప్రాయము నొప్పున వణముల కుత్పత్తియే లేనపుడు సామగ్రి యుండదు. అయినను నుత్పత్తి లేదనువా రభిప్రాయం నంగీకరించెదరు. ఆయభిప్రాయ కుత్పత్తివాదుల యుత్పత్తిసామగ్రియే సామగ్రియై యున్నది. కావున సామగ్రిభేదము లేనందున నాసామగ్రి యిటు నిరూపింపఁబడును.

కొనినను మఱియొకభాషగా మాఱి యచట సాధువు లనిపించుకొనుచున్నవి. ఈయంశమును “సారంపర్యా దపభ్రంశా విగుణే వ్యభిధాతృషు | ప్రసిద్ధి మా గతా యేతు తేషాం సాధు రవాచకః” అనుకారికచే భర్తృహరి స్తుప్తపఠి చెను. సంస్కృతవికారము లగుప్రాకృతపదములును దద్భవాంధ్రపదములును నిట్టివే యుండున్నవి. ఈమార్పు లనియతములుగాక చాలవఱకు నియతము గానే యుండును. ఈనియమమునకుఁ గారణమేమనఁగా—ఆయావణములకుం డుసామగ్రి వికలమగునపుడు వక్త దానికి దగ్గఱగానున్నసామగ్రి నుపయోగించునుగాని దూరమగుసామగ్రి నుపయోగింపఁడు. కావున నొకవణముయొక్క యుచ్చారణసామగ్రి వికలమైనపుడు సామగ్రిచే దాని కేవలము సన్నికృష్టమో యనియే యుచ్చరింపఁబడునుగాని మఱొకటి యుచ్చరింపఁబడదు. జకారయకారములసామగ్రి చాలదగ్గఱదియగుటచేత యకార ముచ్చరింపఁబడుచోట జకార ముచ్చరింపఁబడుచున్నది. ఆర్య-అజ్ఞ, కార్య-కజ్ఞ, యామ-బాము. ఈసామగ్రిసాన్నిధ్యమునుబట్టియే యుత్తరదేశమున యకారజకారముల కుచ్చారణభేద మగ పడదు. ఇటులే వకారబకారములను శషసలకును విశేషభేద మగపడదు. మధ్యదేశమున ఋకారోచ్చారణమునకును రేఫోకారోచ్చారణమునకును విశేష భేదము కనఁబడదు. ఇటులే దక్షిణదేశమున ఋకారమును రేఫేకారములను బోలి యుచ్చరించెదరు. దీనినిబట్టియే కృష్ణమూర్తి క్రిష్ణమూర్తి యాయెను. ఇటులే ధకారధకారోచ్చారణములో విశేషభేదము కనఁబడదు. ఈసాంకర్యమును గమనించుటకు వర్ణోత్పత్తిసామగ్రి ముఖ్యముగాఁ దెలియఁదగినది. దీనిని దెలిసికొనిన, నేభాషలోనిశబ్ద మేభాషలోని కెటులుమాఱినదో నులభముగాఁ దెలిసికొనవచ్చును. దీనివలన శబ్దవృత్తములు సుజ్ఞేయము లగును. వానివలన శబ్దశక్తి విస్తృత మగును. కావున వర్ణోత్పత్తి నిరూపింపఁదగిన దని యెంచి నామిత్రులు చేసినయాజ్ఞను మీఱలేక దానిని నిరూపింప సామర్థ్యము నాకు లేకున్నను

గుణదోషా బుధో గృహాన్నిందుక్షేత్రావివేశ్వరః |

శిరసా జ్ఞానుతే పూర్వం పరం కంఠే నియచ్ఛతి ||

అనునూక్తిని నమ్మి నా కున్నజ్ఞానము కొలది నిరూపింప సాహించితిని. నాసాహసమును విద్వాంసులు మన్నించెదరుగాక.

శ్వాసకోశములనుండి గాలి పైకి వెడలుటయు, బైనుండి గాలి లోపలికి
 బ్రవేశించుటయు సహజమై యున్నది. ఈ పద్ధతి ప్రాణులజీవనమునకును నారోగ్య
 మునకును సాధనముగ భగవంతునిచేత నేర్పఱుపఁబడినది. అందుఁ బైకి
 వెడలు గాలికి “ నిశ్వాస ” మనియు లోపలికిఁ బ్రవేశించుగాలికి “ ఉచ్ఛ్వాస
 మనియుఁ బేర్లు. మనుష్యునకు నిర్వర్ణము ననఁగా, సంకోచముచు గలుగఁ
 జేయు శ్వాసము గాలి కావున దానికి నిశ్వాస మని పేరు కలిగెను. ఉత్క
 ర్ణము ననఁగా ఉచ్ఛ్వాసముచు గలుగఁజేయుగాలి కావున దాని కుచ్ఛ్వాస
 మని పేరు. ఈనిశ్వాసము పైకి వెడలుటకు ముఖమార్గము, నాసామా
 ర్గము నని రెండుమార్గములు గలవు. అందు నాసామార్గమున వెడ
 లినది యారోగ్యసాధన మగును. ముఖమార్గమున వెడలినది యట్టి యారోగ్య
 సాధనము కాదు. ఈయుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములు పురుషేచ్ఛ యక్కఱితేకయే
 నుష్మప్తికాలమునందుఁ గూడ నుండును. ఈనిశ్వాసమే వణ్ణోచ్ఛ్వాసజేచ్ఛాసహ
 కృత మగునపుడు వణోత్పత్తికిఁ బ్రధానకారణ మగును. (ఉచ్ఛ్వాసమువలనఁ
 గూడ నొకప్పుడు వణోత్పత్తి గావచ్చును గాని యపు డుత్పన్నము లగువణికా
 ములు పశ్యంతీరూపమునఁ దాల్చి యితరులకు శ్రుతిగోచరము కానేరవు. కావున
 నవి ప్రకృతమున విచారణీయములు కావు, కావున నిశ్వాసరూపవాయువే వణోత్
 ప్తతికి ముఖ్యసాధన మని చెప్పితిని.) ఈనిశ్వాసవాయువువలననే యన్నివణికా
 ములు బుట్టును. అయినను శ్వాసకోశము మొదలుకొని యొత్థములనఱకు
 నుండునవయవవిశేషముల సంయోగవిశేషములవలన నీవర్ణవిభాగము సిద్ధిం
 చును. ఆభేదము లిటఁ జూపఁబడును. ఏదేని యొకయర్థమును బోధింప నిచ్చ
 కలిగినపు డాయర్థమునకు నుపసాహక మగుశబ్దము నుచ్చరింపవలె ననునిచ్చ
 మనంబునఁ గలుగును. అట్టి యిచ్చతోఁ గూడినమనస్సు జాతరాగ్నిని బ్రేరణ
 చేయును. అగ్నిప్రేరణమువలన బయలుదేరిన నిశ్వాసవాయువు పురోభాగము
 నందు సంచరించుచు మంద్ర మనుపేరుగల స్వరమును బుట్టించును. దీనినే ప్రాత
 స్వరమునందు యాజ్ఞకు లుపయోగింతురు. కంఠమునకు సంచరించునపుడు
 మధ్యమ మనుపేరుగల స్వరమును బుట్టించును. దీనినే మాధ్యందినవనమునం
 దుపయోగింతురు. శిరమునందు సంచరించి తారస్వరమును బుట్టించును. ఇదియే
 యాజ్ఞకులచే సాయంసవనమున వాడఁబడును. నిశ్వాసవాయువు వేగాజ్ఞునం
 స్కారముక్తమై మూర్ధపర్యంతము వెళ్లి యచ్చటినుండి మరలినపుడు గగనివర

ద్వారమున నాస్యములోనికిఁ బ్రవేశించి యాస్యాన్తర్గతము లగుభిన్నస్థానము
 లతో సంయుక్తమై యాయావణాములఁ బుట్టించును. ఈయంశము “అత్మా
 బుద్ధ్యా సమేత్యాథా మనోయుక్తే వివక్షయా । మనః కాయాగ్ని మాహున్తి
 సప్రేరయతి మారుతమ్ ॥ మారుత స్తూరసి చరన్ మాద్రం జనయతి స్వరమ్ । ప్రాత
 స్సవనయోగ్యంత చ్చందోగాయత్ర మాశ్రితమ్ । కంఠే మాధ్యందినయుగం మధ్య
 మం త్రైష్టుభానుగమ్ । తారం తార్దీయసవనం శీర్షణ్యం జాగతానుగమ్ । సోదీ
 ర్ణో మూర్క్ష్యభిహతో వక్త్రీ మాపద్య మారుతః । వర్ణాన్ జనయతే తేషాం
 విభాగః పంచధాన్త్యతః ॥ అని పాణినీయశిక్షయందు స్పష్టపఱుపఁబడినది. ఈ
 నిశ్వాసవాయువు గళవివరమార్గమున వెల్లునపు డుచ్చరింపఁదలఁచిన వర్ణముల
 ననుసరించి యొకప్పుడు గళవివరమునకు సంకోచమును, మఱియొకప్పుడు వికాస
 మును, మఱియొకప్పుడు సంకోచవికాసములకు మధ్యావస్థయుఁ గలుగును. సంకో
 చము గలుగునపుడు సంకుచిత మగుగళద్వారమానుండి వెడలు నిశ్వాసము నాద
 రూపమును బొందును. ఈనాదమె యచ్చులకు, వర్ణత్వతీయపంచమవర్ణములకు,
 యరలవలకు ననుస్వారమునకును గారణమైనది. ఈనాదమిషన్నాద మని శిక్ష
 లో వాడఁబడినది. గళవివరమునకు మధ్యావస్థ గలిగినపుడు వెడలిన నిశ్వాసము
 హకారరూపమును బొందును. ఇదియే నాద మని పాణినీశిక్షలోఁ జెప్పఁబడినది.
 ఈహకారధ్వనియే హకారమునకును, వర్ణచతుర్థవర్ణములకును గారణభూత మై
 నది. గళవివరము వికాసమును బొందినపుడు వెడలిన నిశ్వాసము శ్వాసరూప
 మగును. ఈశ్వాసముగూడ సీషచ్ఛాప్స మనియు, శ్వాస మనియు రెండు తెఱిం
 గుల వాడఁబడినది. శ్వాసము ప్రకృష్ట మైనపుడు శ్వాస మనియు, సప్రకృష్ట
 మైనపుడు “ఈషచ్ఛాప్స” మనియు నెఱుంగునది. అందు వర్ణప్రథమములకు
 సీషచ్ఛాప్సము నిమిత్తము. వర్ణద్వితీయవర్ణములకును, శషనలకును, జహ్వీమూ
 లీయోపధ్యాసీయవిస్సర్గములకును శ్వాసము నిమిత్తకారణము. దీనినిబట్టి వర్ణము
 లను నాదవంతములు, సీషన్నాదవంతములు, సీషచ్ఛాప్సములు, శ్వాసవంత
 ములు నని నాలుగుతరగతులుగా విభజింపవచ్చును. ఇందు సీషన్నాదములు
 సీషచ్ఛాప్సములు నుపాదానకారణ వాయుల్పతను బట్టి యల్పప్రాణము
 అనియు, నాదశ్వాసజన్యము లుపాదానకారణవాయుమహత్త్వమునుబట్టి మహా
 ప్రాణము అనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. ఈయంశము లన్నియు “సంవృతే
 కంఠే నాదః క్రియతేవివృతే శ్వాసః । మధ్యే హకారః । తావర్ణప్రకృతయః । నాదో

నుప్రదానం స్వరఘోషవత్పు | హకారో హచతుర్థేషు | అఘోషేషు శ్వాసః | భూయాన్ ప్రథమేభ్యోజ్యేషు," అను తైత్తిరీయప్రాతిశాఖ్య ద్వితీయాధ్యాయమునందలి 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 సూత్రములవలనను, "అమోనునాసి కానప్రకా నాదినో హర్షుషః స్మృతాః | ఈషన్నాదాయణో జశచ్చ శ్వాసినస్తు ఖసాదయః | ఈషచ్ఛ్వాసా శ్చరోఽన్యో గ్రోధా మైతః త్ప్రిచక్షతే" అనుపాణినియశిక్షవలనను, దేటపడినది. ఇటీవల వైయాకరణులవాంఠరభేదముల విడిచి నాదవంతములను నీషన్నాదములను నాదము లనియు, నీషచ్ఛ్వాసములను శ్వాసములను శ్వాసము లనియు వ్యవహరించిరి. ఇంకమీఁద నీవ్యాసమునందుఁ గూడ నటులే వ్యవహరింపఁబడును. నాదధ్వని పుట్టునపుడు గళవివరము సంకోచమును బొంది యుండుటచేత నాదజన్యములు సంవారము లనియు, నాదధ్వని విశేషరూపఘోషధ్వని పుట్టుటచేత నవి ఘోషములు లేక ఘోషవంతము లనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. శ్వాసోపాదానకవర్ణములు శ్వాసజన్యము లగుటచేత శ్వాసము లనియు, నావర్ణము లుచ్చరింపఁబడునపుడు ఘోష మల్పమగుటచేత నల్పఘోషములు లేక యఘోషము లనియు శ్వాసము పుట్టునపుడు గళవివరము వికాసము నొందుటచేత వివారము లనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. మఱియు నేవర్ణముల నుచ్చరించునపుడు ప్రాణవాయు పల్పముగ నుండునో యవి యల్పప్రాణము లనియు నేవర్ణము లుచ్చరింపఁబడినపుడు ప్రాణవాయువు మహత్త్వమునొందునో యవి మహాప్రాణము లనియు వ్యవహరింపఁబడినవి. పైని జెప్పినవిధమునఁ బ్రతివర్ణము నాలుగునామములు గలదై యున్నది. ఉదాహరణము :—క-అనునది, శ్వాసము-అఘోషము-వివారము-అల్పప్రాణము. ఖ-అనునది శ్వాసము - అఘోషము - వివారము - మహాప్రాణము. గ-అనునది నాదము-ఘోషము-సంవారము-అల్పప్రాణము. ఘ-అనునది నాదము-ఘోషము-సంవారము-మహాప్రాణము. ఇటులే ప్రతివర్ణమును గూర్చి తెలియఁదగినది. ఈయంశము సంగ్రహముగా సిద్ధాంతకాముదియందు “ఖయాం యమాః ఖయగ్గగ్గపా వినర్గ శ్వరవచ | ఏతే శ్వాసానుప్రదానా అఘోషాశ్చ వివృణ్వతే || కంఠ మన్యేతు ఘోషాః స్యుః సంవృతా నాద భాగినః | అయుగ్మా వర్గయమగా యణ శ్చల్పాసవ స్మృతాః ||" అను కారి కలచేఁ దెలుపఁబడినది. పైని జెప్పినవిధమున మొత్తముపైని వర్ణము లెనిమిది ప్రయత్నముల నపేక్షించును. ఈయెనిమిదిప్రయత్నములను బాహ్యప్రయత్న

ము లని మహాభాష్యమునందు వ్యవహరించిరి. తత్తద్వర్ణోత్పత్తి కనుకూల మగు కాకలము (కొండనాలుక) మొదలుగ నోష్ఠపర్యంతము నున్న స్థానములతోఁ గూడియున్న యాస్యమునకు బహిర్దేశమునందు (కాకలమున కధోభాగమునందు) గళవివరవికాసము మొదలగు నాయాకార్యముల సీప్రయత్నములు పుట్టించుట చేతను, నాప్రయత్నోత్పత్తిప్రదేశము పైనిజెప్పిన యాస్యబాహ్య మగుటచేతను, సీప్రయత్నములకు బాహ్యము లని యన్వర్థనామము గలిగెను. ఇటు లెనిమిది బాహ్యప్రయత్నములు వర్ణోత్పత్తికిఁ గారణములై యున్నవి. “ఉదాత్తము, అనుదాత్తము, స్వరితము” అని మఱిమూఁడు బాహ్యప్రయత్నము లున్నట్లు సిద్ధాంతకొమునియందుఁ జెప్పఁబడినది. కాని వీనికి బాహ్యప్రయత్న మనుపేరు సార్థకము గానేరదు. ఇవి బాహ్యప్రయత్నములఁ బోలి నవర్ణసంజ్ఞలో నుపయోగింపక యాంతరతమ్యపరీక్షలో నుపయోగించుటచేత బాహ్యప్రయత్నసాదృశ్యమును బట్టి వీనికిఁ గాణముగా బాహ్యప్రయత్నము లని పేరు వచ్చినది గాని వీని కా నామము ముఖ్యము కాదు. ఈయంశము శబ్దేందు శేఖరమున “ఉదాత్తాదిజనకయత్న స్యాభ్యంతరకార్యకరత్వేపి ఉదాత్తాదిశబ్దై ర్వి నా చోదితానాం తేషామనఘదాత్త ఇత్యనేనావివత్తా బోధనాత్ నవర్ణసంజ్ఞానుపయుక్తతాన్వీంతరతమ్య పరీక్షోపయుక్తత్వరూపసాదృశ్యేన బాహ్యేషు గణనమ్” అనుగ్రంథముచే స్పష్టపఱుపఁబడినది. పాశ్చాత్యపండితులు వ్రాసినరీతినిబట్టి చూడ వీనికిని బాహ్యమనుపేరు ముఖ్యమనియే స్పష్టమగును. ఈసందర్భమునఁ జైయంశములను గుఱించి పాశ్చాత్యపండితుల యభిప్రాయములను సంగ్రహముగ వివరించెదను. ఉచ్చార్ఘ్విసమునందు మనచే లోపలికిఁ దీసికొనఁబడిన వాయువు నిశ్వాసమునందుఁ జైకి వెడలును. ఆవెడలునపు డనేక ద్వారములలోఁ బ్రవేశించి వెడలును. మొదట వాయుమార్గము Larynx (లేరింక్స్) న బయలువెడలును. ఆమార్గమధ్యమునందు సర్ధచంద్రాకారము లగురెండుచర్మములు Vocal cards (వోకల్ కార్డ్స్) గలవు. ఆరెండుచర్మములు వాయుమార్గపార్శ్వభాగములతో సంయుక్తములై యున్నవి. ఈరెండుచర్మములు వికాసము నొందినపుడు వాయుమార్గము నిరోధింపఁబడును. వికాసము నొందనపుడు క్రిందుగాఁ బడి వాయుమార్గ పార్శ్వభాగములయందణిగి యుండును. అపుడు వాయుమార్గమును నిరోధింపవు. అవి వికాసమును బొందినపుడు మధ్యకుఁ జరిగియున్న మృదంగచర్మము యొక్క సమాన మగు ఖండములఁ బోలి యుండును. నిశ్వాసము, ఈరెండు

చర్మములమధ్యమునుండి యూర్ధ్వముగా వెళ్లును. ఈ వాయుమూర్తమునకుఁ బైభాగమునం దొకమాంసఖండము Epiglottis (ఎపిగ్లాటిస్) కలదు. ఆ మాంసఖండము మనమాహారమును భుజించునపు డీవాయుమార్గమును గప్పివేయును. అటులు గప్పబియ్యెడల మనము భుజించినయాహార మీవాయుమార్గమునఁ జోయినచో మన కపాచాయము వాటిల్లును. ఇతరకాలములయందుఁ బైకి వెళ్లి యాహారమార్గమును మూయును. ఈద్వారము సత్క్రిమించి నిశ్చల మొకపేటికను బోలిన వివరము Pharynx (ఫేరింగ్సు) నందుఁ బ్రవేశించును. ఈవివరము క్రిందిభాగమున వాయుమార్గముతోడను నాహారమార్గముతోడను సంబంధము కలిగియున్నది. పైభాగమున నాసికతోను ముఖముతోను సంబంధము కలిగియున్నది. ఈపేటికాకార మగువివరమునకుఁ బైభాగమున ముఖనాసికారంధ్రములు రెండును క్రిందుభాగమున నాహారమార్గములు రెండును నుండుటచే నొకవిధమైనచతుష్పథమువలె నుండును. ఈవివరమున కుపరిభాగమునందు ముఖనాసికామార్గములఁ గప్పటకు Uvula (ఉవ్యూల) అనుపేరుగల మాంసఖండము గలదు. ఈమాంసఖండము పైభాగమునకు వెళ్లునపుడు నాసామార్గమును, క్రిందుగా వెళ్లునపుడు ముఖమార్గమును గవ్వను. కేవలొచ్చాన్వసనిశ్వాసములు వెళ్లునపు డీమాంసఖండము తటస్థముగా నుండును. పేటికాకారవివరమునందుఁ బ్రవేశించిన నిశ్వాసము ముఖనాసామార్గములలో నెద్దానిమూలమున నైన వెళ్లఁగలదు. పేటికను విడిచి ముఖమార్గమున నిశ్వాసము వెడలునపుడు నిరనునాసికవర్ణము లుచ్చరింపఁబడును. ముఖమార్గములోఁ గ్రిందిభాగమున జిహ్వములము, దానిపైని మృదుతాలువు, దానిపైని జిహ్వోమధ్యభాగమును గతినతాలువును, దరువాత దంతపంక్తియును, దరువాత నోష్ఠములును గలవు. ఈయవయవములు తమవ్యాపారములయందు వ్యావృతములైనపు డాయావర్ణములు పుట్టును. అది యెటులన, వర్ణోచ్చారణోచ్ఛ పుట్టినతోడనే నిశ్వాసము శ్వాసకోశములనుండి బయలుదేటి వాయుమార్గములోఁ బ్రవేశించును. ఈమార్గమునందే నిశ్వాసము శ్వాసనాదభేదము నొందును. శ్వాసప్రయత్నజవర్ణము నుచ్చరింప నిచ్చగించునపుడు పూర్వోక్తచర్మములు (Vocal cards వోకల్ కార్డుస్) వాయుమార్గమును నిరోధింపక క్రిందికిఁ బడి వాయుమార్గ పార్శ్వభాగముల నంటియొండి యుదాసీనములై నుండును. ఆచర్మములమధ్యమునుండి నిశ్వాసమప్రతిబద్ధమై మార్పునొందక యూర్ధ్వముగా వెళ్లును. అపు డది శ్వాసరూప

ముగనే యుండును. నాదప్రయత్నజవర్ణము నుచ్చరింప నిచ్చుగించినపు డీవర్ణములు వికాసమునొంది వాయుమార్గమును నిరోధించును. అపు డూర్ధ్వముగాఁ బోవుచున్న నిశ్వాసము స్వబలమువలనఁ జర్తములను బైకి నెత్తి పైకిఁ బోవును. అపుడు నిశ్వాసమునకుఁ జర్తములతోఁ గలిగిన యభిఘాతమువలన నాదము పుట్టును. ఈవిధమునఁ జర్తములు క్రిందఁ బడుటచేతను, మీఁది కుత్తిప్రము లగుటచేతను, శ్వాసనాదభేదము కలుగును. ఈచర్తము లుత్తిప్రము లగునపుడు చర్తాగ్రములయందుఁ గంపము కలుగును. ఈకంపముల సంఖ్యయొక్క న్యూనాధికభావమువలన నుదాత్తాదిస్వరభేదము కలుగును. తరువాత పేటికాకారవివరమును నిశ్వాసము ప్రవేశించుచుండునపుడు మఱియొకభేదము కలుగదు. అచ్చటనుండి ముఖనాసికామార్గములను వెళ్లునపుడే తత్తద్వర్ణపిఠాగము కలుగును. అపుడు ముఖనాసారంధ్రములకు పిఠాయక మగుమాంసఖండము వలన ననునాసికనిరనునాసికభేదము కలుగును. అది యెట్లు లన, నీమాంసఖండము నాసామార్గముకప్పి ముఖమార్గమున వర్ణోచ్ఛారణానుకూలనిశ్వాసమును వెళ్లునట్లులు చేయునపుడు నిరనునాసికవర్ణములును, నాసామార్గమును గప్పక తాటస్థ్యము నొందుటచేత రెండుమార్గములనుండియు వర్ణోచ్ఛారణానుకూలనిశ్వాసమును వెళ్లునట్లులు చేయునపు డనునాసికవర్ణములును బుట్టును. ఈపాశ్చాత్య పండితులయభిప్రాయమునకును, మనప్రాచీనులయభిప్రాయమునకును విశేషభేదమున్నట్లులు గాన్పింపదు. పాశ్చాత్యులు చెప్పిన శ్వాసనాదభేదజనక మగుచర్తములయధఃపతనవికాసములును మనవారు చెప్పినగళవివరసంకోచవికాసములును నభిన్నము లని చెప్పవచ్చును. మనవారు శ్వాసనాదములలో నవాస్తరభేదములఁ జెప్పిరి. పాశ్చాత్యులు చెప్పలేదు. ఈయవస్థయందు మనవారు చెప్పిన ఘోషాఘోషములును బాశ్చాత్యులు చెప్పలేదు. మనవారుకూడ నిది స్వరూప కీర్తనమేకాని దీనివలన విశేషోపయోగమేమియు లేదనియు వక్కాణించిరి. కావున నీయంశములలో వీరి కభిప్రాయభేదము లేదనియే చెప్పవచ్చును. ఉదాత్తాది జనకయత్న మాభ్యంతరముకాని బాహ్యము కాదనియు నచట బాహ్యవ్యవహారము సాదృశ్యమూలకము కావున గౌణ మనియు మనవారి యభిప్రాయము. శ్వాసనాదభేదనిమిత్తము లగుచర్తముల కంపములసంఖ్యయొక్క న్యూనాధికభావము “ఉదాత్తాది” జనక మని పాశ్చాత్యులయభిప్రాయము. వీరి యభిప్రాయముచొప్పునఁ జర్మకంపము కాకలమున కధఃప్రదేశమం దుత్పన్న మగుటచేత

నదియు శాస్త్రసనాదములవలె నాస్యబాహ్యమగుటచేత నచటను బాహ్యవ్యవహారము ముఖ్యమనియే చెప్పవచ్చును. అనునాసిక్యజనకయత్న మాస్వాంతర్గతమని మనవారిలోఁ గొందఱుయభిప్రాయము. అస్యబాహ్యమనియే బహుసమ్మతము. ఈమతమే భాష్యసమ్మతమని భాష్యప్రదీపోద్యోతమునందు నిరూపింపఁబడినది. పాశ్చాత్యపండితులు ముఖనాసికామార్గమును గప్పెడిమాంసఖండము (Urula శుక్ల) యొక్క తాటస్థ్య మానునాసిక్యనిమిత్త మనిచెప్పిరి. ఈతాటస్థ్య మాస్యబహిర్దేశస్థ మగుటచేత వీరియభిప్రాయముగూడ భాష్యసమ్మతమగు మనవారియభిప్రాయముతో నేకీభవించుచున్నది. శాస్త్రసంశోకములనుండి బయలుదేరినగాలి వేగముగా మూర్ధపర్యంతము వెళ్లి యచ్చటినుండి మరలి వచ్చునపుడు శాస్త్రసనాదభేదములను బుట్టించు నని మనవారియభిప్రాయము. శాస్త్రసంశోకమునుండి వెడలి మూర్ధపర్యంతము వెళ్లకముందు వాయుమార్గమునందే శాస్త్రసనాదభేదము పుట్టు నని పాశ్చాత్యపండితుల యభిప్రాయము. ఇచటఁ బాశ్చాత్యుల యభిప్రాయమే సరియైన దని తోచుచున్నది. ఏలయన :—మనవారి యభిప్రాయముచొప్పున మొదట మూర్ధపర్యంతము గాలి వెళ్లి మరలునపుడు మూర్ధసన్నికృప్త మగునాసాద్వారమునకుఁ బోకుండుటకుఁ గారణము కాన్పింపదు. అటులు పోయిన ననునాసికనిరనునాసికవిభాగము సిద్ధింపదు. మఱియు మూర్ధపర్యంతము వెళ్లినగాలి మరలి పేటికాకారవివరమునకు వచ్చునపుడు ముఖనాసికాద్వారములు సన్నికృప్తములుకావున నటులు ప్రసరించినచోఁ బేటికాకారవివరమున కధోభాగమున నున్న వాయుమార్గమునందుఁ గల్గెడుశాస్త్రసనాదవిభాగమున కవకాశ ముండదు. కావున నిటఁ బాశ్చాత్యులరీతియే సమంజసమని యవవచ్చును. ఇట్లు పేటికాకార మగువివరమునుండి ముఖమునందు నిశ్వాసము ప్రవేశించి ముఖాంతర్గతములగునాయాయవయవములతో సంయుక్తమగునపు డాయాసంయుక్తస్థానములభేదమునుబట్టి వర్ణభేదమేర్పడును. ఆస్థానములు “ఉరము, కంఠము, శిరస్సు, జిహ్వోమూలము, దంతములు, నాసిక, ఓష్ఠములు, తాలువు.” అని యెనిమిదివిధములని “అష్టాస్థానాని వర్ణానా మురః కంఠః శిరస్తథా | జిహ్వోమూలంచ దంతాశ్చ నాసికోష్ఠాచ తాలుచ||” అను పాణిని శిక్షావచనమువలన స్పష్టమగుచున్నది. పైస్థానములలో నొకస్థానమందుఁగాని రెండుస్థానములందుఁగాని వాయుసంయోగమువలన వల్లభత్వతి యగును. “ఏకారై కారౌకారౌకారములు, జ, ఙ, ణ, న, మ, లు వకారము” అను నీవర్ణములు ద్విస్థానకములు,

మిగిలినవి యేకస్థానకములు. వర్ణముల సుచ్ఛరించునపుడు జిహ్వగ్రోహగ్రమధ్య మూలానులు తత్త్వ స్థానములను స్పృశించును. ఆస్పృశము “గాఢస్పర్శము, మధ్యస్పర్శము, అల్పస్పర్శము” అని మూడువిధములై యున్నది. ఈస్పర్శమును గలుగఁజేయు ప్రయత్నములు స్పృష్టము (గాఢస్పర్శజనకము) ఈషత్ స్పృష్టము (మధ్యస్పర్శజనకము) ఈషద్వివృతము (అల్పస్పర్శజనకము)” అని మూడువిధములై యున్నవి. వీని నాభ్యంతరప్రయత్నము లందురు. ఈమూడుప్రయత్నములు వ్యంజనములకు నిమిత్తములు. అచ్చు లుచ్చరింపఁబడునపు డీమూడు విధములైనస్పర్శములు నుండవు. కావున నవి యస్పృష్టములు లేక వివృతములు నని వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. వీని కనుకూల మగునాభ్యంతరప్రయత్నముకూడ వివృత మనఁబడును. ఈస్పర్శాదులు. ముఖాంతర్గతము లగుతత్త్వ స్థానముల యందుత్పన్నములగుటచేత నీప్రయత్నములకు నాభ్యంతరములని నామము వచ్చినది. హల్లులు స్పర్శములనియు సంతస్థములనియు నూష్మములనియు మూడుతరగతులుగా నున్నవి. అందు స్పర్శములు “కషర్లము, చవర్లము, టవర్లము, తవర్లము, పవర్లము” అని యైదువిధములుగా విభజింపఁబడినవి. ఇందు హల్లులవిభాగ మాభ్యంతరప్రయత్నమునుబట్టియు, స్పర్శములలోని యవాంతరవిభాగము స్థాన సంబంధమును బట్టియు నేర్పడినది. ఇట్టి స్థానసంబంధ మితరవర్ణములకు సయితమున్నను వానికి స్పృష్టప్రయత్నము లేనందున నీవర్గవిభాగములోనికి రావు. ఏకస్థానము నేకప్రయత్నమును గలవర్ణము లొకవర్ణములోఁ జేరును. యకారము చవర్గీయములతో స్థానైక్యము కలదైనను బ్రయత్నము వేరుగుటచేతఁ జవర్ణములోఁ జేరదు. ఇటులే కకారము ప్రయత్నైక్యముకలదైనను స్థానభేదముండుటచేతఁ జవర్ణములోఁ జేరదు. ఈవర్ణములయొక్కక్రమము తత్త్వద్వర్గీయస్థానములయొక్క స్థితిక్రమమునుబట్టి యేర్పడినది. ముఖమునందు “జిహ్వమాలము, తాలుపు, మూర్ధము, దంతములు, ఓష్ఠములు” వరుసగా నున్నందున నాయాస్థానములయందుత్పన్నములగువర్ణములకుఁ గ్రమము మాతృకాపాఠమున నేర్పడినది. మాతృకాపాఠమున నీవర్ణములతరువాత సంతస్థములు పరింపఁబడుచున్నవి. స్పర్శములకును (కకారాది మకారాంతవర్ణములకును) నూష్మములకు (శషసాదులకును) మధ్యమునఁ బరింపఁబడుటచేత వీని కంతస్థములనుపేరు వచ్చినది. ఇవి మధ్యస్పర్శము లేక యీషత్ స్పర్శము కలవగుటచేత వీనికి మధ్యమునఁ బాఠము వచ్చినది. తరువాత నల్పస్పర్శములు లేక యీషద్వివృతము లగునూష్మముల

పాతము చేయఁబడినది. ఈరీతిని స్వర్ణాంతస్థాష్టములక్రమ మేర్పడినది. యరల వలకు సంతస్థములని నామము కలుగుటకుఁ బాశ్చాత్యపండితులు వేఱొక కారణమును జెప్పెదరు. “ఇ, ఉ, ఋ, ౪” ఈయచ్చులు “య వ ర ల” లుగ మార్పు నొందుటయు యవరలలు “ఇ, ఉ, ఋ, ౪” గ మార్పు నొందుటయు సంస్కృతభాషయందు దగవడుచున్నందున “యరలవ”లు అచ్చధర్మములు హల్ధర్మములుగలవి, అట్లు చెంటికిని మధ్యస్థము లగుటచే సంతస్థము లనిపేరు వచ్చినదని వాదించెప్పెదరు. ఈ కారణమునుబట్టి వీని కీనామము వచ్చినచోఁ దుల్యన్యాయమున “ఇ, ఉ, ఋ, ౪” వణములకుఁ గూడ నీనామము రావలసియున్నదని సందేహము పొడముచున్నది. వణములలోనివణముల కెట్టిక్రమము వచ్చెనందురేని వినుండు. ప్రతివణములొను నీషచ్ఛ్వాసములు మొదటను దరువాత శ్వాసములును దరువాత నీషచ్ఛ్వాసములును దరువాత నాదజములును నీవిధమున వర్గప్రథమద్వితీయతృతీయచతుర్థముల క్రమ మేర్పడినది. వర్గపంచమమందు నాసిక్య మనునొకధర్మము నాదజము లగు వీని కుండుటచేత వీనికిఁ దుదిని బాత మేర్పడినది. అంతస్థములలో నన్నియు శాదజము లగుటచేత స్థానక్రమముచేతనే క్రమమేర్పడినది. ఊష్ణములలోఁ (జిహ్వమూలీయ శవసోపధ్వానీయ హకారములలో) గూడ నాదజ మగుహకారముచకుఁ జరమపాతము గలిగెను. మిగిలిన శ్వాసజములలో స్థానక్రమముచేతఁ గ్రమ మేర్పడినది. ఈవిధమున మాతృకాపాతమున హల్లులకుఁ గ్రమము నహేతుకమై యున్నది. వైనిఁ జెప్పినవిధమున శ్వాసజములకుఁ బ్రథమపాతము వ్రాదజముల కనంతరపాతమును సిద్ధమైయుండఁగా నాదజము లగునచ్చులకుఁ బ్రథమపాత మెట్లు ఘటించు నని శంకింపఁగూడదు. అచ్చులు స్వతంత్రములు. హల్లు లస్వతంత్రములు. హల్సహాయ్యములేక యచ్చుల నుచ్చరింపవచ్చును. అచ్చ సహాయ్యములేక హల్లుల నుచ్చరింపశక్యము కాదు. “నవున ర నైరేణాచం వ్యంజన స్యోచ్చారణ మపి భవతి” అను భాష్యఫక్తిక చేత నీయంశము స్పష్టపఱుపఁబడినది. మరియు “అనుస్వారో వ్యంజనం చాక్షరాంగమ్” అను ఋక్పూర్తిశాఖ్యవలన హల్లు లంగము లనియు సచ్చులంగు లనియుఁ బ్రతిపాదించఁబడినందునఁ బ్రధానము లగునచ్చులకుఁ బ్రథమపాతము యుక్తము. అందు—అకారేకారోకారములకు స్థానక్రమమునుబట్టి క్రమము వచ్చినది. ఋకార౪కారస్థానము లికారోకారస్థానముల మధ్యమున నున్నను నీరెండువణములు రేఫలకారరూపావయవఘటితములగుటచే ననన్తర

ఆంధ్రనాట్యపరివర్తిత్వము.

పాత మాదరింపబడెను. ఆరెంటిలోను స్థానక్రమముచేతనే క్రమ మేర్పడినది, ఏకారాదులు నాలుగు సంధ్యక్షరములు కావున జరమపాత మాదృతమైనది. వాని లోని క్రమము గూడ స్థానక్రమమునుబట్టి వచ్చినదే. ఋకాగికారములు హల్సంపృక్తములు, ఏ, ఐ, ఓ, ఔలు అచ్ సంపృక్తములు, గావున వీనికి బ్రథమపాతము యుక్తమని శంకింపఁగూడదు. అచ్చుల కాభ్యంతరప్రయత్నము వివృతము. ఈవివృతము మూఁడువిధములు. వివృతము, వివృతితరము, వివృత తమము. అందు “అ, ఇ, ఉ, ఋ, ృ” వణములు వివృతము లగుటచే వీనికి సహపాత మాదరింపఁబడినది. పిమ్మట, నకారేకారజన్యములు, తరువాత నకారోకారజన్యములు, ఈవిధమున నచ్చులలోఁ గ్రమ మేర్పడినది. అనుసారవిస గము లచ్ ధర్మమును హల్ ధర్మమును గలవగుటచే నచ్చులకును హల్లులకును మధ్యమున బాధము వచ్చినది. జహ్వమూలీయోపధ్వానీయములు కూడ నిట్టివే యని మఱి కొందఱు చెప్పెదరు. ఈవిధమున బాతక్రమ మేర్పడినది. ఇత నేయే వణమున కెయ్యది స్థానమో యెద్ది యాభ్యంతరప్రయత్నమో యని నిరూపింపఁబడును.

కవగము—దీనికి జహ్వమూలము స్థానము “అకుహవిసజఃనీయానాం కంఠః” అనుసిద్ధాంతముదీగ్రంథముచుబట్టి దీనికి గంఠము స్థానమైనటులు గాన్పించునుగాని యవఁట (కవర్గము విషయము) గంఠ మనఁగా; జహ్వమూలమనియే యథము” ఇట్లు శేఖరమునంగు నిరూపింపఁబడినది. “జహ్వమూలేతు యః ప్రోక్తః” అనుశ్రితావచనమును “ఋకారలాఽకారావధవ్యఙ్గోష్ఠాజహ్వమూలీయాః ప్రథమశ్చవగః” అనుఋక్పాతిశాఖ్యమును నిందులకుఁ బ్రమాణములు. తైత్తిరీయప్రాతిశాఖ్యమున దీనికి హనుమూలము స్థానమనియు జహ్వమూలము కరణమనియు “హనుమూలే జహ్వమూలేన కవర్గేస్పర్శయతి” యనునూత్రమునఁజెప్పఁబడినది. ఇతరులు స్థానమని చెప్పినజహ్వమూలమును వీరు కరణమనిరి. ఇది విశేష భేదము కాదు. పాశ్చాత్యులు జహ్వమూలమృదుతాలు సంయోగమువలన నీ వగములొత్పన్న మగు నని చెప్పిరి, ఈమృదుతాలుపునే హనుమూల మనినచోఁ బాశ్చాత్యులయభిప్రాయమునకుఁ బ్రాతిశాఖ్యములకును భేద మేమియు నుండదు. ఈవగముల నుచ్చరించునపుడు స్థానకరణములకు దృఢస్పర్శము కలుగునుగావున నేతద్వగములకు స్పృష్టప్రయత్నము. ఈయంశ మన్నివగములగుఱించియు నెఱుంగునది. ఇందుఁ జరమవణముచ్చరించునపుడు నానికాదావరముకూడ వివృ

తమగును. అందువలన దీనికి నాసికకూడ స్థానమైనది. ఈవర్ణమునకు నాసిక కూడ స్థాన మని “నాసిక్యానాసిక్యయమానుస్వారా” అనుసూత్రము బోధించుచున్నది. ఈయంశ మన్నివర్ణములలోని చరమవర్ణముల గుఱించియు నెఱుంగునది.

చవర్ణము—ఈవర్ణము ముచ్చరించునపుడు జిహ్వోమధ్యము తాలువును స్పృశింపవలెను. అనఁగా దాలువు స్థానము, జిహ్వోమధ్యము కరణము, “తాతాజిహ్వోమధ్యేన చవర్ణే” అనుసూత్ర మీయంశమును బోధించుచున్నది. కఠినతాలు జిహ్వోమధ్యసంయోగమువలనఁ జవర్ణ ముత్పన్న మగు నని పాశ్చాత్యపండితులు చెప్పిరి. ఈకఠినతాలువునె మనవారు తాలు వని రనినచో నభిప్రాయభేద మేమియు నుండదు.

టవర్ణము—ఈవర్ణము ముచ్చరించునపుడు జిహ్వోగ్రమును మడంచి యధోభాగముచే మూర్ధముచు (అనఁగా ముఖవిహారభాగమును), స్పృశింపవలయును. కావున మూర్ధము స్థానము, ప్రతివేష్టితజిహ్వోగ్రము కరణము, అని తాత్పర్యము. జిహ్వోగ్రేణ ప్రతివేష్టిత మూర్ధాని టవర్ణే” అనుసూత్ర మీయంశమును జెప్పుచున్నది. పాశ్చాత్యపండితులు గోళాకార మగుకఠినతాలువుతో జిహ్వోగ్రమునకు సంయోగము కలుగునపు డీవర్ణ ముచ్చరింపఁబడు నని చెప్పిరి. మనవారు మూర్ధా మని చెప్పినస్థానమునే వీరు గోళాకార కఠినతాలు వనిరి. కావున నభిప్రాయభేదము లేదు. మనవారు జిహ్వోగ్రప్రతివేష్టనము నధికముగాఁ జెప్పిరి. ఇది యనుభవసిద్ధము.

ఠవర్ణము—ఈవర్ణము జిహ్వోగ్రముచేత దంతమూలములు స్పృశింపఁబడునపుడు వుట్టును. అనఁగా దంతమూలములు స్థానము, జిహ్వోగ్రము కరణము, పాశ్చాత్యులుకూడ నిటులే చెప్పిరి.

షవర్ణము—ఈవర్ణ మొవ్ఠదవ్యయసంయోగమువలనఁ బుట్టును. ముందటివానిలో “యత్రస్పర్శనం తత్ ఫ్రాసం, యేన స్పర్శయతి తత్కరణం” అను సూత్రములచే స్థానకరణవిభాగము చేయవచ్చును. ఇచట నటులు చేయుట కవకాశము లేదు. అయినను బూర్వవర్ణములస్థానకరణముల కుత్తరాధరభావమున్నందునఁ దత్సామ్యమునుబట్టి యుత్తరోష్ఠము స్థాన మనియు నధరోష్ఠము కరణ మనియుఁ డెలియఁదగినది. ఈయంశము ప్రాచీనాఖ్యవ్యాఖ్యయందు స్పష్టముగ నున్నది. పాశ్చాత్యపండితుల కిచటఁగూడ నభిప్రాయభేదము లేదు.

పాశ్చాత్యపండితులు స్థానకరణమయోగానంతరమందు విభాగ ముండవలయునని చెప్పిరి. మనవారు చెప్పలేదు. ఇచ్చట నుచ్చారయితల యనుభవమే ప్రమాణము. సభాతీయవణానయు క్తతత్త్వద్వైతోచ్చారణస్థలమునందుఁ బూర్వ వర్ణోచ్చారణమున విభాగ మున్నటులు గాన్పింపదు. కావున విభాగమునకు నిమిత్తము సందిగ్ధముగ నున్నది.

అంతస్థములు—యకార ముచ్చరింపఁబడునపుడు జిహ్వోమధ్యంతము లతోఁ దాలువును స్పృశింపవలయును. “తాతా జిహ్వోమధ్యంతాభ్యాం య కాశే” అనుసూత్రముచే నీయంశము చెప్పఁబడెను. చవగఁమునకు జిహ్వోమధ్య స్పర్శ ముండును. యకారమునకు జిహ్వోంతస్పర్శముకూడ నుండును. మఱియు, చవగఁము నుచ్చరించునపుడు స్థానకరణములకు దృఢస్పర్శ ముండును. యకారోచ్చారణమున మధ్యస్పర్శ ముండును. పాశ్చాత్యులు జిహ్వోంతము కరణ మని యంగీకరింపరు. మఱియు స్థానకరణములకు స్పర్శముండదు. సాన్నిధ్యమాత్రము కలుగునని చెప్పదురు. చవగఁమునుబోలి దృఢస్పర్శము లేకున్నను శిథిలస్పర్శ ముండుట యనుభవసిద్ధ మగుచున్నది. రేఫ ముచ్చరింపఁబడునపుడు జిహ్వోగ్రమధ్యభాగము, దంతమూలముల యూర్ధ్వభాగమును స్పృశింపవలెను. ఈ భాగమునకు “బర్హస్ము” అని పేరు. ఇదియె ఋకారమునకుస్థానము. ఈవిషయము “రేఫఃజిహ్వోగ్రమధ్యేన ప్రత్యగ్దంతమూలేభ్యః” అనుసూత్రముచేఁ దెలుపఁబడెను. పాశ్చాత్యులు టవగఁస్థానమే దీనికి స్థానమనిరిగాని టవగఁస్థానమునకును, తవగఁస్థానమునకును మధ్యభాగము దీనికి స్థాన మని మనవారి యభిప్రాయము. ఇదియె యనుభవమునకు నరిసోవుచున్నది. దీనికి మధ్యస్పర్శమే యుండును. జిహ్వోగ్రమునకుఁ గంపము కలుగునని పాశ్చాత్యులయభిప్రాయము.

లకారము—ఇది దంతమూలములయందు జిహ్వోగ్రమధ్యభాగపు స్పర్శముకలిగినపుడు వుట్టును. తవగఁరేఫలస్థానములకుమధ్యభాగము దీనికి స్థానము. “దంతమూలేషుచ లకారే” అనుసూత్రముచేత నీయంశము దెలుపఁబడినది. తవగఁమునకుఁ గలుగుస్పర్శముకంటె దీనియంగు స్పర్శ మల్పము కావుననే దీని నీషత్ స్పృష్ట మనిచెప్పి యంతస్థములలో మనవారు పరిగణించిరి. పాశ్చాత్య పండితులు తవగఁస్థానమే దీనికిని స్థానమనిరి. మఱియు నిచట దృఢస్పర్శమే కలుగు ననిరి. చవగఁయకారశకారములకు స్థాన మొకటియైనను స్పర్శమును గుఱించి దృఢమధ్యాల్పత్వతారతమ్య మొలు లున్నదో యటులే తవగఁలకార

సకారములయెడలఁ గూడఁ దారతన్య మనుభవసిద్ధము. కావున లకారవిషయ మగునర్థము మధ్యస్పర్శమని చెప్పవలసియున్నది. ఈయంశము సనుభవముచేత నిరూపింతుమగాక.

హకారము—ఇది దంతములచేత సధర్మోష్ఠము స్పృశింపఁబడునపు డుత్పత్తి వింశును. ఊష్మములు—జహ్వములై యశకారషకారసకారోష్ఠస్థానీయములు క్రమముగ కవర్ణాది స్థానజములు. వీనిలో స్పర్శ మత్యల్పముగ నుండును. కావున వీని నీషద్వివృతము లనిరి. వీనిస్థానములను “స్పర్శస్థానేషు ఊష్మాణానపూర్వేణ” అను సూత్రము బోధించినది.

హకారము—ఇయ్యది కంఠస్థానజన్యము, ఊరస్థానజన్యముకూడ నగును. ఈయంశము “హకారం పంచమైర్మ్యక్త మంతస్థాభిశ్చ సంయుతం । ఊరస్యంతం విజానీయాత్ కంఠ్య మాహు రసంయుతం ” అనుశ్రితావచనమువలన స్పష్టమగును. మఱియు హకారమున కేమచ్చపరఃబుగ నుండునో యాయచ్చ యొక్క మొదటిభాగమున కేదిస్థానమో యదియె హకారమునకు స్థాన మని కొందఱుచుభిప్రాయము. ఈయభిప్రాయముచొప్పున నెచ్చట నెద్ది స్థానమో యచ్చులస్థాననిరూపణమువలనఁ దెలియును. ఈయూష్మముల నుచ్చరించునపుడు కరణము లగుజహ్వదులమధ్యభాగము వివృతముగ నుండునుగావున నివి యీషద్వివృతము లనఁబడుచున్నవి. విసర్జనీయమునకుఁ గంఠము స్థానమని కొందఱును బూర్వాచ్చున కెద్దిస్థానమో యదియె స్థాన మని మఱికొందఱును జెప్పెదరు. ఈయభిప్రాయమే “అయోగ వాహా విజ్ఞేయా ఆశ్రయస్థానభాగినః ” అనుశ్రితావచనముచేఁ జూపఁబడినది.

అనుస్వారమునకు నాసిక స్థానము. “అనుస్వారోత్తమా అనునాసికాః ” అనుసూత్ర మీయంశమును దెలుపును.

అచ్చులు.

ఇంద కారేకారోకారము లనంకిణములు. ఋకారౌకారములు రేఫలకారసంప్రక్తములు. ‘ఏ, ఐ’ అనునీరెండును ‘అకారేకారసంధినిష్పన్నములు. “ఓ, ఔ” ఈరెండును అకారోకారసంధినిష్పన్నములు. కావున నీనాల్గింటికి సంధ్యక్షరము లని పేరు. “ఐ, ఔ” ఈరెండక్షరములలోను బూర్వోత్తరభాగములు వేఱువేఱుగ వినిపించుచున్నవి. కావున నివి సంధ్యక్షరము లనఁదగినవి. ‘ఏ, ఓ” ఈరెండక్షరములలో నటులు భాగము లున్నటు లగపడదు. కావున

నివి సుధ్యక్షరములు కావు. అకారోకారములఁ బోలి యసంకీర్ణాక్షరములై యని పాశ్చాత్యులు చెప్పెదరు. “ఏ, ఓ, వర్ణములలోనుండెడి “అకారభాగము” సంవృతము “ఐ, ఔ” వర్ణములలోని అకారభాగము వివృతము. అందువలన “ఏ, ఐ, ఓ, ఔ” అనువర్ణముల యుచ్చారణములో భేదము కలిగెను, గాని “ఏ, ఓ” వర్ణములలో అకారభాగము లేదనరాదు. ఏకారమున కచ్చుపరంబగు నపుడు “అయ్” అనువికారము వచ్చుచున్నది. ఇందు “ఏకారములో” నుండెడి అకారభాగమునుబట్టి అకారముచు ఇకారభాగమునుబట్టి “య”కారమును జేరి “అయ్” అని రూపము చేరినది. ఇటులే ఓకారమునకు “అవ్” అని వికారము వచ్చుచున్నది. ఇచటఁ గూడ “అ, ఉ” అను వర్ణభాగములంబట్టియే క్రమముగ అవ్ అను వికారము కలిగినది. ఇట్టివికారమున కనురూపమైన ప్రత్యేతి వర్ణద్వయభుజిత మయియె యుండవలయును. మఱియు వేదమునందుఁ గొన్నిచోట్ల “అగ్నే” అనుదానికి బదులుగా అగ్ని 3 ఇ అనియు “పటో” అనుదానికి బదులుగా “పట 3 ఉ” అనియు “అగ్నే ఆశా” అనుచోట సంధిలో “అగ్నా 3 యాశా” యనియు “పటోఉదకం” అనుదానికి బదులుగా “పటా 3 వృదకం” అనియుఁ బ్రయోగములు గాన్నించుచున్నవి. ఈప్రయోగములలో “ఏ, ఓ” వర్ణములలోని ఇకారోకారములు తద్రూపముగాను యకారవకారరూపముగను విడఁడియఁబడి అకారభాగ మధికకాలముగ మార్పు నొందినటులు స్పష్టమగుచున్నది. దీనినిబట్టిచూడ నివియు సుధ్యక్షరములనుట యుక్తమని తోచుచున్నది. శుక్లయజుర్వేదికాఖ్యమునందు “ఏకారము” ఇకారసమానస్థానక మనియు “ఓకారము” ఉకారసమానస్థానకమనియుఁ జెప్పఁబడెను. ఇకారోకారములలో మొదటి యధ్యమాత్ర కంఠస్థానక మనియు మిగిలినభాగములు తాలొప్పిష్ఠస్థానకము లనియు దానినిబట్టి విశేష మగుచున్నది. దీనినిబట్టి “ఐ, ఔ” వర్ణములలో భాగము లున్నటులును “ఏ, ఓ” వర్ణములలో లేనట్లును దోచుచుగాని ఏ, ఓ వర్ణములలోనిభాగము లుత్తరభాగోపమర్దముచేత స్ఫుటముగ శ్రుతిగోచరము కాలే దని చెప్పుటయె ననుంజనము. పాణినీయశ్శిక్షలో “ఏ, ఓ” వర్ణములకుఁగూడ “ఏ ఐ తుకంఠతాలవ్యా వో ఔ కంఠోష్ఠజ్ఞాస్త్రౌతౌ” అను కారికచేఁ గంఠతాలు కంఠోష్ఠస్థానములై బోధింపఁబడినవి. వీనికిం గంఠస్థానమకారభాగము ననుసరించి వచ్చినది యని తెలియనది. మఱియు “అకారార్ధమైకారోకారయోరాదిః” “ఇకారోద్యద్ధః పూర్వస్య శేషః” “ఉకారస్తూత్ర

రస్య" అనునూత్రములచేత నైకాకారములకు విభాగము చెప్పబడుటచేత నేకాకారములవిషయమై యీభేదము లేనటు లగపడును. అయినను "యద్య ప్యేకారాదీనాం చతుర్థాం సంధ్యక్షరాకా మేవం ద్విస్సరాత్మకత్వం సమానం । తథాపి ఏదోత్తోఽప్రశ్నైస్తావయవత్వా త్ప్రకారాంతర మేవోక్తం" అని వైదికాభరణమునందు సమాధాన మియ్యబడినది. దీనినిబట్టిచూడఁ : ప. ఓ " వర్ణములు ప్రశ్నైస్తావయవములు " ప. ఓ " అనువర్ణములు విశ్నైస్తావయవములు ననునిదియే భేదముగాని వేఱుభేదము లేదని స్పష్ట మగుచున్నది. పై యంశము లనుబట్టి వీనికి సంధ్యక్షరత్వము యుక్తమో యయుక్తమో విద్వాంసలు చిరూపిం చెదరుగాక.

అకారము:—ఇది హ్రస్వము, దీర్ఘము, ప్లుతము, అని కాలభేదములచేత మూడువిధములు. ఈమూడింటికి గంథము స్థానము. మానువులు-అనగా సృక్ష్మలు స్థానమని ప్రాతిశాఖ్యయందుఁ జెప్పబడినది. ఓష్ఠములు కరణములు. అం దకారముచ్చరింపఁబడుచున్న స్థానకరణములు సంవృతములగును. అకారాను లుచ్చరింపఁ బడునపుడు వివృతములగును. ఉత్తరదేశమునందుఁ దప్ప మిగిలినదేశములం దకారము వివృతముగానే యుచ్చరింపఁబడుచున్నది. ఇకారము పూర్వోక్తవిధమున మూడువిధములు. దీనికి దాలువు స్థానమైయున్నది. జహ్వమధ్యము కరణము. వివృతము ప్రయత్నము. ఉకారము పైరీతిని మూడువిధములై యున్నది. దీనికిత్త రోష్ఠము స్థానమైయున్నది. అధరోష్ఠము కరణము. వివృతము ప్రయత్నము. పీని నుచ్చరించునపు షోష్ఠములు దీర్ఘములై వర్తులము లగును. ఋకారము-ఇదియు మూడువిధములు. దీనికి మూర్ధము (అనఁగా-టవర్గస్థానమె) స్థానమని కొందఱయభి ప్రాయము. జహ్వమూలము స్థానమని మఱికొందఱయభిప్రాయము వశ్యోము, (అనఁగాదంతపం క్తికూర్ధ్వభాగమందున్న రేఖకు స్థానభూతమైనయున్నతప్రదేశము) ఋకారమునకు స్థానమని మఱికొందఱు చెప్పుదురు. ఈమూడంశములును వేఱు వేఱు ప్రాతిశాఖ్యలలోఁ జెప్పబడియున్నవి. ఆయాశాఖలయందలి యుచ్చారణ భేదముచేత నీమతభేదము కలిగినటులు దోచుచున్నది. ప్రకృతకాలమందు మూఁడవమతమె యనుభవమునకు సరిపడియున్నది. వివృతము ప్రయత్నము. శికారము-దీనికి దంతమూలములు స్థానమని కొందఱును. జహ్వమూలమని మఱికొందఱును బశ్యోములు స్థానమని మఱికొందఱునుజెప్పుదురు. ఇచట మూఁడవమతమె యనుభవసిద్ధము. వివృతము ప్రయత్నము. ఏకారము-ఇది దీర్ఘమనియుఁ బ్లుతమనియు

రెండువిధములు. కొన్నిశాఖలలో హాస్యమును గలదు. “నుజాతే” అనుటకు బదులుగా “నుజాతె” అని హాస్యము నుచ్చరింతురు. తెనుగులో హాస్యము సుప్రసిద్ధము. దీనికి దాలువు స్థానమని కొందఱును గంతతాలువులు రెండును స్థానములని మఱికొందఱును హనువులు తాలువులును స్థానములని మఱికొందఱును జెప్పెదను. ఓష్ఠములు జహ్వోమధ్యమును గరణములు. ఓకారము నుచ్చరించునప్పటికంటె నోష్ఠములు విప్రకృష్టములుగానుండును. జహ్వోమధ్యాంతములచేత “నుత్తరజంభ్యములు” (అనఁగా హనుమూలప్రాంతదేశములు) సృశింపఁబడును. దీనికి వివృతతరప్రయత్నము. ఐకారము—ఇది యకారేకారములస్థానములు కలదై యున్నది. దీనికి వివృతతరప్రయత్నము. దీనికి హాస్యములేదు. ఓకారము—ఇది కంఠోష్ఠస్థానము. తైత్తిరీయప్రాతిశాఖ్యమునఁ గంతస్థానకము లన్నియుఁ గంతసన్నిహితహనుభాగస్థానకములుగాఁ జేర్చినఁబడినవి. దీనినుచ్చరించునపుడు హనువులు మిగులవ్యస్తములుకావు. ఓష్ఠము లేకారము నుచ్చరించునప్పటికంటె సన్నికృష్టములుగా నుండును. ఇదివివృతతరప్రయత్నముకలది. ఔకారము—కంఠోష్ఠస్థానకము. ఈస్థానము లకారోకారసమభివ్యాహారమువలనఁ గలిగినవి. దీనికి వివృతతమము ప్రయత్నము.

ఈవిధముగ వణాములకు స్థానములు కరణములు ప్రయత్నములు సంగ్రహముగఁ జూపఁబడినవి. వీనినుచ్చరించునపుడు ముఖాద్యవయవములలో ననేక వ్యాపారములు కలుగునని పా్తిశాఖ్యలవలన శిక్షలవలనఁ గూడ స్పష్టమగును. గ్రంథస్థైర్యభయముచేత నాయవాంతరభేదములు విడిచితిని. తెనుగుభాషలో నీవణాములలోఁ జేరినవి దంత్యచజలునభాకనుస్వారమునుగలవు. ఈచజలకు దంములు స్థానమని యాంధ్రవైయాకరణలయభిప్రాయము. అందు “చకారము” శ్వాసజము, జకారము నాదజము. వీని కాంధ్రవైయాకరణ లంగీకరించిన కారణ సామగ్రినిబట్టిచూడ “తదల” కుండెసామగ్రిని బోలినసామగ్రి యున్నందున “తద” లనఁదగి యుండును గాని “చజ” లనఁదగి యుండవు. వ్యవహారమున “చజ” లనియే ప్రసిద్ధము. ఉచ్చారణమునఁగూడ “చజ”లకు సన్నికృష్టములై వివఁబడునుగాని తదలకు సన్నికృష్టములై వివఁబడలేదు. కావున వీని కీదంత్యవ్యవహార మెటులు వచ్చె నని యాలోచింపవలసియున్నది. చజ లని వ్యవహరించుట చేతఁ దాలవ్యతజల కుండుసామగ్రి యంతయు దీని కున్న దనియే నిశ్చయింపవచ్చును. ఆసామగ్రి యంతయు నుండఁగా దంతసన్నికృష్టదేశమునందు జహ్వో

పాంత్వస్పర్శము కలుగుచున్న దీప్తము లుచ్చరింపఁబడును. ఇటులు సామగ్రిసాంక ర్యమువలన నూతనవర్ణములు పుట్టినచున్నవి. అట్టివి కొన్ని ద్రవిడభాషలలో నగ పడుచున్నవి. కాలక్రమమున నీచజల నుచ్చరించుటలోఁ గొంతమార్పు కలిగి తాల్గుస్థానమునకు దూరమై దంతస్థానమునకు నన్నికృష్ట మాయెను. ఈనన్ని కష్టమునుబట్టి దంత్యచకారమునకుఁ జహ్నముగాఁ దకారనకారసంయోగచిహ్న మును వ్రాయ మొదలిడిరి. ఈయంతయు ప్రాచీనలిపిమార్గమును బాగుగఁ బరిశీ లించినవారందఱును గమనించియె యుండును. ఈవర్ణముల కిట్టిమా ర్పేటలు గల్గె నని యూహింపవలసియున్నది. ఓష్ఠవ్యాపార మెక్కుడుగాఁ గలవర్ణములు అనఁగా ‘ఉ ఊ ఓ ఔ’ అనువర్ణములు తాలవ్యము లగుచడలకుఁ బరమగు నపుడు పరమందున్నవర్ణములస్థానమును నీతాల్గుస్థానమును విప్రకృష్టము లగుట చేత నతిసన్నిహితముగా నుచ్చరించునపుడు రెంటికి మధ్యనుండుస్థానసంబంధము చేత నివి కొంచెముగా మార్పునొంది యుండును. అకారము నుచ్చరించునపుడు గుండ నోష్ఠవ్యాపార మావశ్యక మని తైత్తిరీయప్రాతిశాఖ్యమునఁ జెప్పఁబడియు న్నందున నచ్చటఁగుండ నోష్ఠ్యసంబంధమే వీనిని దంత్యములుగాఁ జేయుచున్న దని యూహింపవచ్చును. “ఇ, ఈ, ఏ, ఐ”లు తాలవ్యములు కావున నవి పర మగునపుడు తాలవ్యచజలను మార్పును బొందింపఁజాలవు. కావున నచట నెపు డును దంత్యము లుండవు. అనుస్వారము మాత్రాకాలము కల దని ప్రాతిశా ఖ్యల యభిప్రాయము. ఆంధ్రభాషలో దానియుచ్చారణకాలము తగ్గుటచేత నీ యధానుస్వార మేర్పడినది. కాలక్రమమున మిగుల నవిలంబోచ్చారణము వాడు కలోనికి రాఁగాఁ దదుచ్చారణకాల మంతరించి దానియందుండెడి యానునాసి క్యము పూర్వాచ్ఛనందు సంక్రమించినది. ప్రకృతకాలమున నధానుస్వార ముండుచోట ‘బూర్వా’ చ్ఛనునాసికగా నుచ్చరింపఁబడుచున్నది. మఱియు శకటరేఫ మొకటి యాంధ్రభాషయందుఁ గలదు. రేఫ ముచ్చరించునపుడు జహ్నోగ్రమునందుఁ గంపము కలుగునని యీవఱకుఁ జెప్పియుంటిని. రేఫద్విత్వ మున్నచోట నాకంప మధికమకాటచే నచ్చటిరేఫ మలఘుత్వము నొందును. ఆయుచ్చారణభ్యాసమునుబట్టి యెచ్చట రేఫము నుచ్చరించుతఱి జహ్నోగ్రకంప మధికముగ నుండునో యచట నలఘుత్వము కలుగుచుండును. ఈవిధమున నతిక్రవర్ణము లుత్పన్నమైన ట్లూహింపవచ్చును. ఇంక నీసామగ్రిసాన్నిధ్యబల మున వచ్చినమార్పులను గొన్నిటిని జూపి నావ్యాసమును ముగించెదను. స్పర్శ

ములలో నాదజములకు శ్వాసజములు పరమగునపుడు పరవర్ణబలమున నీనాదజములు శ్వాసజములగు మాటును. ఆమార్పునొందుటలో మహాప్రాణ మైనస్పర్శము మతోకమహాప్రాణముతోఁ గలిసియుండదు. కావున నల్పప్రాణ మగుశ్వాసజముగ మాటును. ఇట్టి మార్పునె “ఖరిచ” అనుసూత్రముచే బాణినియు నిరూపించెను. ఇటులే శ్వాసజములకు నాదజములు పర మగునపుడు పరవర్ణబలమువలన నీశ్వాసజము నాదజముగ మాటును. అదియు నల్పప్రాణమై యుండును. ఈమార్పునె “ఝలాంజకోర్పుశి” అనుసూత్రముచే నిరూపించెను. ఇట్టి వికారము కలిగినపుడు ప్రకృతియొక్కస్థానాదులబలమువలనఁ దత్తద్వర్గీయములే వికృతులుగా నుండును. ఉదాహరణము :—నాదజ మగుగ కారమునకు శ్వాసజ మగువర్ణము పర మగునపుడు గకారమునకు స్థానమునుబట్టి సన్నికృష్ట మగుక కారము వచ్చును. కకారఖకారములకు నాదజము లగువర్ణములు పరమగునపుడు నాదజమగుగకారము వచ్చును. వీనిలో శ్వాసాదిబాహ్యప్రయత్నములకే మార్పుగాని స్థానాదులు చూపు. మఱియుఁ బదార్థవర్గములకుఁ బంచమవర్ణము పరమగునపుడు పరమగు సనునాసిక బలమునఁ బూర్వ సనునాసిక ముగ మాటును. ఈమార్పు “యరోనునాసికేఽనునాసికోవా” అనుసూత్రముచే నిరూపింపఁబడినది. ఉదాహరణము :—“వాక్ + మయ = వాఙ్మయ” “ఏతద్ + మమ = ఏతన్నమ.” వర్ణములోని మొదటి నాలుగువర్ణములకు హకారము పర మగునపుడు పూర్వవర్ణపు స్థానబలమువలన హకారము తద్వర్గీయముగ మాటును. ఈమార్పు స్థానాదులలోనేగాని బాహ్యప్రయత్నములలో లేదు. బాహ్యప్రయత్నములు వర్ణచతుర్థములకు హకారమునకును సమానమగుటచేత వర్ణచతుర్థముగ మాటును. ఉదాహరణము :—“వాగ్ధరిః, తద్ధితమ్” అను మొదలగునవి. అనుస్వారమునకు వర్ణము పరమగునపుడు వర్ణముగ మాటును. అపు డనుస్వారమునందలి యానునాసిక్యధర్మము సంక్రమించుటచేతఁ బంచమవర్ణముగ మాటును. ఉదాహరణము :—“ఘటజ్ఞారోతి, తండులమ్పచతి.” అను మొదలగునవి. యవలలు పరమగునపు డనునాసిక యవలలుగ మాటును. “సయ్యస్తా, యల్లోకమ్” అను మొదలగునవి యుదాహరణములు. తవర్ణము తాలవ్యము లగుచవర్ణములతో సంయుక్త మగునపుడు తాలవ్యముగ (సనఁగ, చవర్ణముగ) మాటును. ఇచ్చట స్థానమునకు మాత్రము మార్పు గలుగును. ఉదాహరణము :—తచ్చిత్, తజ్జానాతి, యాహ్లా.’ ప్రకృతకాలమున “యాహ్లా”

అని మార్పు లేకయే యుచ్చరింపఁబడుచున్నది. తవర్గమునకు టవర్గముతో సంయోగ ముండినపుడు టవర్గముగ మాఱును. ఉదాహరణము :—“తట్టికా” మొదలగునవి. ఇందులకుఁ గరణభూత మగుజహ్వీకృతసామ్యము ప్రయోజకము. కవర్గము, చవర్గమును బరస్పరము ప్రాయికముగ వికారము నొందును. ఇందు ఘాసనన్నికర్షము నిమిత్తము. కవర్గము ప్రాయికముగ శ్వాసజము పర మగునపుడు తత్సమానోష్మముగమాఱును. జహ్వీమూలీయము శ్వాసజము పరమగునపుడు జహ్వీమూలీయముగను,దాలవ్యశ్వాసజములు పరమగునపుడు తాలవ్యోష్మముగు శకారముగను నిటులు మూర్ధన్యదంత్యోష్మశ్వాసజములు పరమగునపుడు తత్తదూష్మముగను మాఱును ఉదాహరణము :—“రామఃకరోతి, రామశ్శినోతి, రామట్టికతే, రామస్తివతి, రామఃపచతి, రామశ్శరణ్యః, రామస్సునః” అను మొదలగునవి. దీనికిఁ బరవర్ణ బలమే ప్రయోజకము. ఇట్టి మార్పు లనేకములున్నట్లు రుజువుచేయవచ్చును. అచ్చులలో రెండచ్చులను వ్యస్తముగ (నవ్యవహితముగ) నుచ్చరించుట కష్టము. అపు డాయచ్చులు రెండునుగాని లేక పూర్వాచ్చుగాని మార్పు నొందును. అట్టి మార్పు తత్తద్వర్ణసామగ్రి ననుసరించియే యుండును. అచ్ సంధ్యుదాహరణములను జూచిన నీయంశము వ్యక్త మగును. సంకీర్ణ వర్ణములకు మార్పుకలిగినపు డావర్ణములకుఁ బృథక్పృథక్ కలుగును. ఈ మార్పు లన్నిటికిఁ దత్తద్వర్ణముల కారణసామగ్రినన్నికవకామే నిమిత్తము గాని వేతాకటి కానేరదు. వర్ణోత్పత్తిసామగ్రిని బాగుగఁ బరిశీలించినవా రీమార్పును బాగుగ గమనింపఁగలరు. ఇట్టి మార్పులను బట్టియే ప్రాకృతభాష లన్నియుఁ బుట్టినట్లు ప్రాకృతవ్యాకరణజ్ఞులకు గోచర మగును. తెలుఁగుభాషలోఁగూడ నిట్టిమార్పులు కలవు. నాదజ మగుద్రుతముయొక్క బలమున శ్వాసజము లగు పరుషములు నాదజము లగునరళములుగా మారుచున్నవి.

రెండచ్చులు కలిపి యుచ్చరించుట కష్టమగుటచేత నచ్చులకు సంధి యేర్పడినది. తెలుఁగుభాషలో, ‘పరాచ్చు’నకే ప్రాబల్యము కలిగి పరరూపసంధియే తఱుచుగఁ గాన్పించుచున్నది. కొన్నిచోట్లఁ బూర్వరూపసంధికూడఁ గలదు గాని, యవి రెండుపదములుగ విభజింపఁబడక యొకపదముగనే రూఢి నొందినస్థలములై యున్నవి. అచటఁ బూర్వపదార్థము విధేయముగా భాసిల్లును. విధేయము ప్రధాన మగుట సహజము. ప్రధానభూతార్థబోధక మగు పదమును, ధృఢముగ నుచ్చరించుట సమంజస మగుటచేత, సందలిచరమాచ్చు

నకుఁ బ్రాబల్యము కలిగిన దని యూహింపవచ్చును. ఇటులనేకాచ్చుల నవ్యవ హితముగ నుచ్చరించుతఱి, మీఁదఁ జెప్పినకష్టమును బరిహరించుటకై యొకయా గమ మేర్పడినది. ఆయాగమము నిరర్థకమగుటచేత, లఘుతరమైన హల్లుండుట యుక్తము. లఘుతరములు 'యవ'లు రెండు మాత్ర మున్నట్లు శాకటా యనుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. కావున 'యకారవకారములె, యాగమములుగ నుం డుట కర్హములు. వానిలో "పరవర్ణ" బలమునుబట్టి పరవర్ణాదిభాగస్థానకము గాని, సన్నికృష్టస్థానకము గాని, యుండుట న్యభావము. ఇకారము పరమగు నపుడు సస్థానకయకార మాగమ మాయెను. అకారము పర మగునపు డకార స్థానభూతకంతసన్నికృష్టతాలస్థానక మగుయకారమె యాగమ మాయెను. సంధ్యక్షరములలోఁగూడ నకారము పూర్వభాగ మగుటచేత నవియు నకార మునుబోలి యకారమునె యాగమముగ సంపాదించినవి. ఈయచ్చుల సాదృ శ్యమునుబట్టి, 'ఉ'వర్ణము పరమగునపుడు గూడ, యకారమె యాగమమైనచోఁ బ్రక్రియాలాఘవము (వేఱగు నాగమము నంగీకరింపకపోవుట) సంభవించు నని యంతటను 'యకారమె' యాగమముగా నంగీకరింపఁబడినది. ఈప్రక్రియాలా ఘవమును బాటించకపోవుటచేత వాడుకలో 'మాపూరు' మొదలగుస్థలములలో 'వ'కారమె యాగమమైనట్లు తోచుచున్నది. సంస్కృతప్రాకృతాంధ్రభాష లలో నిట్టిమార్పులు సహేతుకములని చాలవఱకు రుజువు చేయవచ్చును. గ్రంథ విస్తరభయమున విరమించితిని. ఈవ్యాసమునఁ గొన్నిదోషము లుండిన నుండ వచ్చును. పండితులు వానిని బరికింపక గుణము లున్నచో వానినిమాత్రము గ్రహించి నన్న మన్నింతురుగాక.

తాతా సుబ్బరాయశాస్త్రి.

శివరాత్రిమాహాత్మ్యము.

చతుర్థాశ్వాసము.

- క. శ్రీతరుణీసీతవిలసన. జాతశివామానభక్తిసంపద్గురువి
భ్యాతనుతకీర్తిసితజీ, మూతసితాఖిలదిగంత ముష్టుయశాంతా. 1
- గీ. అక్కభక్తుడై శౌనకాదు లైనమహాము, నీరూలకుఁ బ్రియముననిట్టులనియె
నట్లు భూమి విడిచి యరుగవలయు నింక, ననుచు మాటలాడునవసరమున. 2
- క. తెలతెలవాటుచువచ్చె, బలపలనయ్యెం బయోదపథమునఁ దారల్
కలకలవింకలకోమల, కలకలములు చెలఁగెఁ గాలికావిషివమునన్. 3
- సీ. సంభోగపరిభిన్నశబరసీమంతినీన్వేదవాఙ్మందువిచ్చేదకారి
విఘటమానాంభోజవిషివపండమధూభిపరిమళాసారసంపర్కసురభి
నమదకాంతారకానరయూధనమ్మర్దసంభూతడిండీరశకలవాహి
లలితలుంగలవంగలవలీమతల్లికా లాస్యోపదేశలీలాగురుండు
యామినీశేషతుహినధారానుషంగ, జడిమభరమండచతురసంచారకారి
యల్లనల్లనఁబాలుపారునడపినమఁ, గాల్యసంధ్యానుగంధుండుగంధవహుండు.
ఉ. ష్టోఽశిరుహఃకృభాగముల జోకలుగట్టి వనీశిఖావళ
శ్రేణులు తాండవంబు లొనరింపఁగ మంద్రగభీరభంగి శ
ర్వాశిగృహంబులొనిబలివై భవలీలకు మ్రోసెఁ గంచుని
స్నానము మాటిమాటి కనుశబ్దములీనఁగ గోపురంబునన్. 5
- శా. నిష్ఠానంపద నర్హ్యపాణు లగుచు నివ్రుప్రప్రశంసింప మం
జిష్ఠారాగము మండలంబున నధిష్ఠింప నిలింపాధిభూ
కాష్ఠామధ్యమునందుఁదోచెను శతాంగప్రప్థనర్పద్విషద్
జ్యేష్ఠం డప్పడు నిష్ఠురప్రసరబంహిష్ఠద్యుతిశ్రేష్ఠతన్. 6
- వ. ఆదివసంబున. 7
- ఉ. జాతరచేసె బ్రాహ్మణుడు చండికీ గమనిపిండివంటతో
నేతులతోడ మఱికడ నిర్మలినాన్నముతో రసావళి

చూతఫలాదితోడ వరసూపముతోఁ జిఱువాలతోడుతన్

గీతులతోడ నప్పడకనిష్ఠతరం బగునిష్ఠపెంపునన్.

8

వ. నాఁటిరాత్రి నిశానమయంబునఁ గాలకంఠకంఠమూలకాకోలవిషమషీకళంక
చ్చాయానముల్లాసంబు నుల్లసంబాడునిబిడంధకారంబున నన్నెలపుగదలి చం
డాలియుం దానును సుకుమారుండు దుర్గమాటవీవిషయంబు హూణదేశంబు
గడచి ప్రతిదినప్రయాణంబుల నెడనెడం బక్కణ.....

9

గీ. గ్రామఘోషంబు పురివాడబ్రహ్మలోక

ము..... డుమొగనాల మోక్షమునకు

దూషితం బయ్యె నంసర్గదోషకలన

సంటుముట్టునఁ గలుషితంబయ్యె నాఁడు.

10

క. తనయల నిద్దఱ నిరువురు, తనయలనుం గాంచి కాలధర్మము నొందెన్

వనజాన్య గట్టివయసునఁ, దనయుఁడు పరలోకవిధులు తల్లికిఁ జేసెన్.

11

గీ. ఏమిచెప్పంగనఱువదియేడ్లవయసు, ముసలినుకుమారుఁడేకాంతమునరమించెఁ
గూఁతులిద్దఱబొమ్మలపైఁగురులువ్రాలు, సంతమాత్రపుఁజిన్నప్రాయంబువారి.

వ. అంతం గొంతకాలంబునకు వానిదుఁచేప్పితంబు లెఱింగి బ్రాహ్మణులు వాని
బహిష్కెట్టి యూరువెడలనడిచి యారూఢపతితుం డైనవానిసంసర్గంబునం బుట్టి
నదోషంబు బుద్ధిపూర్వకంబు గాదు కావునఁ గొందఱు అపవసించియుఁ గొందఱు
అత్తైచ్చకృపఁగింబు లనుసరించియుఁ గొందఱు కృపాభ్రాంతికృపఁగింబులు నడి
పియుఁ గొందఱు చాంద్రాయణంబు లాచరించియుఁ గొందఱు.....

సీ.శాంతశలలకు యమదూతలకు నభిధాంతరములు

ప్రతిబింబములు కాళరాత్రియామములకుఁ బుత్రసంతానంబు భూతములకు

నశుభకర్మముల కన్వాదేశములు వశానిశాపాక్షరములకు సంగడిలు

కలికాలమునకు డగ్గఱినచుట్టంబులు ధూమకేతువులకుఁ దోడునీడ

లంధకారంబునకు విందు లనఁగ గిరుల

యందు వర్తించుచెంచుల నాశ్రయించి

మనువుమనెఁ గూఁతులునుదాను మహిసురుండు

కొంతకాలంబు మనములోఁ గుత్సలేక.

14

క. ఎనుబదియేడుల వార్ధక, మునఁ బ్రాక్షనశక్తి యుడిగిపో దాతనికిం

దినియెడిది పెద్దనాంసము, కొనియెడి దిది కల్లు మనసుకొ వ్వెట్టుడుగున్.

- గీ. కాంచె నిద్దఱు నుతుల నక్కామినులకు
వావివర్ణంబు మాలిచవదర యతః
శాస్త్రములఁ జెప్పఁబడినదోషంబు తెన్ని
యన్నియును జేసె నాతఁ డేనుచఁగఁగలదు. 16
- వ. అంత. 17
- క. హేమంతముః శరదాగమ, సామంతము తుహినకరవిసంజ్ఞితశబరీ
సీమంతము మదనబల, శ్రీమంతము జాసె భవనసీమాంతంబై. 18
- మ. బలును ల్పంఢెను దొండముక్కువడియెం బ్రాసంగుజే లోక్మో
కలపూఁబాళలతావిఁ గ్రోలి పారలెం గౌభేరదిగ్వాప్యపుల్
ఫలినీవల్లిమతల్లివల్లరులపైఁ బైపై నలివ్రాతముల్
పాలసె న్నంచులు రాలె రాత్రికరణీపూత్కారవార్పింనుపుల్. 19
- చ. కలమవనాభికాకణిశకంటకకోటులచేతఁ జూడ్కి కిం
పలనఱిచె స్థితి తుహినాగమవేశఁ డటాకసారణీ
నలిలమువాటి పండినయజాంగలసీమము తెన్ని యన్నిటం
దల మగుసీతుపేర్చి గరుదాల్చినభావము ప్రస్ఫుటంబుగఁ. 20
- క. కలవింకకలకలాపల, వలభీగర్భములు సౌధవాటములు పురం
బులయందుఁ దుహినవేశలఁ, జలి గులగులకూయునట్టిచందం బొందె. 21
- క. పెనుజలి గడగడ వణకుచు, వనదేవత దంతవీణ వాయింఁచెనొకో
యన మోకప్రేంకసంబుల, ననగుత్తుల మొఱసె నలిగణము విసినములఁ. 22
- ఉ. బింబోష్ఠీకుచకుంభభారము లురఃపీఠంబులఁ హృత్తి మో
దంబార న్నృకుకేలిశయ్యల శుభాంతర్గర్భగేహంబులం
దాంబూలీదళభాగపూరితముఖుల్ ధన్వాత్మకు ల్పీతకా
లం జెంతేనియు నిద్రవోదురు నిశల్ సంభోగలీలావధిఁ. 23
- సీ. ధనదశుద్ధాంతకాంతాపయోధరభారసంవ్యాసవల్లవప్రసంసనములు
తైలానగిరికూటకల్పద్రుమాటవీకుసుమగుచ్ఛరజోఽవగుంతనములు
చంద్రభాగాసరిత్సలిలవీచీఘటాప్రేంభోలికాకేళిరింఖణములు
రాధాపురీహర్షస్థిరత్న హేమగవాక్షసంవేశనక్రియాసౌప్తవములు
వలనుగాఁజంపకారణ్యవాటిఁదఱిసి, కాశి యొరసి కళింగాంధ్రదేశసరణి
దక్షిణము సాఁగెను సపాదలక్ష్మణైల, కటకబంధుఁ డుద్గిశాగంధవహుఁడు.

గీ. చలి ప్రవేశించు నాగులచవితిశాఁడు, మొత్తము వేసవి రథసప్తమీదినమున
నచ్చనీతు ప్రవేశించుఁ బెచ్చుపెరిగి, మార్గశిరపాషమాసాలమధ్యవేళ. 25

గీ. ఇనుఁడు కోదండరాశిమీఁ దెక్కువేళ
నిక్షుకోదండవల్లి యెక్కిడు మరుండు
సమదవేదండనమమహానత్తువ్వి డయ్యు
జనుఁడు కోదండమునుబోలె దనువు వంచు. 26

గీ. ఇండ్ల మొదలను నీరెండ నీడికలను, ననుఁగుఁదమ్మఁడు నన్నయు నాటలాడు
నత్తయును గోడలును గుమ్మలాడుఁ గుమ్మఁగాఁచుచోటికి మకరనంక్రాన్తివేళ.

సీ. కాళిలోఁ జక్రపుష్కరిణి దుష్కరశుష్కగహనావళీదావదహనజహ్వీ
కుక్కుఁ పేశ్వరవరికుండి పీఠాపురి శంకాతమస్కాండచండదీప్తి
దక్షవాటంబు నప్పర్విగోదావరి కలిదోషసామాణకులిశధార
గౌతమీతటిని మార్కండేయుపురిమోల దురితాహినంఘాతగరుడమూర్తి
యిన్నిటను దీర్ఘమాడంగ నేగుడెంతు, రఘులమునులు ప్రభాతసంధ్యాగమముల
గ్రహగణేశుండు కోదండరాశిఁబాసి, మకరమున కేగుదేరంగ మాఘవేళ.

మ. పఠినోయెం దుహినంబు వండె వరి యిప్పల్వాసె శైలంబులక
గఠిగట్టె న్వలరాజు తేటియెఱకం గాండప్రకాండంబులం
జఱపించె స్త్రీహరాజు మాతరకునిం జక్రాద్రికూటంబునం
దఱిఁ గాబేరదిగంతరిక్షపథయాత్రాజై త్రతుత్తుంభముక. 29

వ. వెండియుం జకోరలోచనల కుచమండలంబునకుఁ గర్పూరఖండతోదంబుల
మేదింపిన చందనానులేపనై పథ్యం బపథ్యం బయ్యె. రథ్యవేగంబున ననూ
రుసారధిరథంబు ప్రతివిఘట్టరక్షుణ్ణరక్షత్రతోదపాళీచుభుకితోర్ధ్వాండభి త్తియై
యత్తరాయణంబు గైకొని కులూడశాలోదరీకపోలముకురచింబంబులం
బ్రతిబింబించె. నన్యాపనవ్యక్రమంబునం జక్రమిథునంబుల నెట్టుకొని బిట్టేసి
యేసి విసిగి నిల్చి మనోభవుండు నిగిడించిననిట్టూర్పునుంబోలె నిశానమయం
బుల నిండువెన్నెలలోనం జిన్నిచిన్ని నులివేడివడ పొడచూపె, కేదార
క్షేత్రంబులం గలమగోపిక లొడికంబుగా దంచిన నిద్దంబు లగుదుద్దుగడు
బ్రానంగుఁబ్రాలు నద్యోమార్దనావళంబున నతిస్నిగ్ధంబులై కర్ణాటదేశతా
టంకినీ దళనవజ్రాంకురంబులకాంతిసంపదఁ దలంచె. నీహారవ్యపాయంబున
నిర్మలంబులై బహుళపక్షప్రదోషంబులయందుం దారకంబులు, వికచకుము

దకోరకంబులు కెలంకులఁ గొలంకులలోనం బ్రతిబింబించి మదకలకలహంస
త్రోటికోటివిఖండితమృగాలదండఖండంబులభావంబు భజించె. హృదయో
త్రాంతాతిరేకంబునఁ గంఠమూలకరోకాలకూటవిషమషీకళంకపంకచ్ఛా
యాచ్ఛటాకుండు భువనరత్నాదాక్షిణ్యండు దాతౌరామభీమేశ్వరుండు దక్షి
ణజలధివేలావలయితంబు లగులవంగలవలీమతల్లికాకుడుంగక్రోడంబులఁ గ్రీ
డించుటకునై సారంగలోచనలుఁ దానును గోరంగి వెడలె, వలవలనిమంచుఁ
దుప్పరమునురుజడందడిసిజడనుపడి వ్రేకలగుపోకపూఁబాళలపరిమళంబులఁ
బుక్కిలింపియుమియుచు, బక్కణంబులలోన నల్లనల్లన పాలుపారు నడవిక
రువలి యనమనమవిషమకుసుమఫలక్రీడామతల్లికల మల్లుపెనంగి డస్సినభి
ల్లపల్లవాధరల గల్లఫలకంబులఁ గ్రొత్తయుదయించు చెనుటచిత్తడియు
డిపె. కాశి శ్రీశైలకుంభ ఘోణశోణార్కకాంచీకాంచననభాకాళహస్తికురుక్షే
త్రాదిపుణ్యస్థానంబులంగూపవావీరటాకకుండికాప్రసవణప్రోత్సస్సినులం బ్ర
త్యూషకాలంబులం బరమర్షిసార్థంబు తీర్థంబాడె నివ్వీధంబున మాఘమాస
వాసరంబులు వసంతసమయసామంతంబులు జరగుచుండ నాచండాలాదిమను
ష్యులకు భుక్తిముక్తులు ప్రసాదింపంజాలి మాహేశ్వరులకు మహోత్సవంబు
పాశుపతులకుం బ్రీతి కాలాముకుల కవలంబంబు మునులకు మనికి జటాధా
రుల కాధారంబు పరివ్రాట్టులకుఁ బట్టుఁగొమ్మ వేదాంతులకు సంతోషం బాగ
మికులకు భాగధేయంబు మాంత్రికులకు మనువు తాంత్రికులకుఁ దావలంబు
పౌరాణికులకుఁ బ్రాణ ముపనిషత్తుల కుపాయంబు ముముక్షులకు రక్ష శం
భునకు విస్రంభస్థానంబు శాంభవికి హృదయోత్కంఠయు హేరంబునకుఁ
బ్రయంబు తండువునకుఁ బండువు కుమారస్వామికిం బ్రేమాస్పదంబు భృంగి
రిటికిం దంగేటిజన్ను దురితతరుషండఖండనంబునకు గండగొడ్డలి యఘుపటల
తిమిరసముదాయూహిమఘ్నానంతానంబు సంతాపశాంతికి భాగీరథీప్రవా
హంబు శివరాత్రిపుణ్యకాలం బేతెంచిన.

30

సీ. ఆవణిక్పదమున కనతిహారంబున గవ్యూతియెడ నుదకృశ్చిమమునఁ
బర్వతోపత్యకాపర్యంతతటమున సికతాతనిర్మలక్షేత్రసీమ
మాలూరతరుషండమధ్యభాగంబునం బ్రవ్రవణాపగౌపార్శ్వభూమిఁ
గుసుమవాటికలలోఁ గువలయాంభోరుహకుచుదమండితమైన కొలనితోడఁ

గోటతో గోపురములతో గుట్టుమట్టు, మండవంబులతో మహామహిమనొప్పు
నామధ్యంతనాగేశ మనగ నొక్క, పుణ్యతీర్థంబు త్రైలోక్యపూజితంబు.
గీ. అందు శేషప్రతిష్ఠితుం డమృతదివ్య, లింగమంగళమూర్తి ఖటాంబుగపాణి
యర్ధశశిమాళి నాగేశ్వరాహ్వయుండు, ప్రతిపసించు ననేకకల్పములనుండి. 32
వ. ఆశివరాత్రిపుణ్యకాలంబున. 33

సీ. శివగంగఁ బుణ్యాభిషేకంబు దీర్చిరి దరి నొనర్చిరి మూఁడుతర్జుణములు
ధరియించి రంబునిధౌతవస్త్రంబుల నాచరించిరి బ్రహ్మయజ్ఞతంత్ర
మధ్యంతరిక్షేషణానంతరమ్మునం దొనరించి రంశుమంతున కుపాస్తి
గృహదేవతార్చనక్రియ లాచరించిరి యభ్యాగతులకు నర్హులు నడిపి
రవనిసురులెల్ల నాగేశ్వరాలయమున, కేగుచెంచిరి ప్రణమిల్లి రీశ్వరునకు
.....నాల్గుజాలుఁ బూజ, నాదినంకల్పమొనరించి రభవుప్రేమాల. 34.

గీ. ఆదరంబున నమ్మార్జనానులేప, ధూపపటువాసనలు తైలదీపములును
సంఘటించిరి వివిధసంస్కారవిధుల, బ్రాహ్మణులు వర్ణులైనట్టి పారజనులు.

సీ. కాంస్యతోరణమాలికలు సంఘటించిరి ప్రాసాదగోపురాభ్యంతరముల
రంభాతరుస్తంభసంభారములు సముత్పాదించి రొగిఁ బ్రతిద్యౌరమునను
బూజోపకరణపాత్రీజాత ముఖంబు సంస్కరించిరి భస్మనలిశుద్ధి
గర మొప్పు వృషభపుంగవకేతనంబులు నిలువంగఁజెట్టిరి వలభులందుఁ
గమలనీలోత్పలంబులుఁ గర్ణికార, మాలతీకుండములు హేమమరువకములు
మల్లికాకింశుకము లపామార్గవకుళ, పాటలంబులుఁ గూర్చి రపారములుగ. 35
గీ. అపుడు సుకుమారకావ్యాయం డదరునజ్జ, నేగుచెంచెను నాగేశ్వరేశ్వగుడికిఁ
బుష్పవాటికలోఁగమృపుప్రలఁగోసి, పాలతులకునిద్దఱకుఁగొంచుఁబోవఁదలఁచి.

క. కుడిచేతమాంసఖండము, లెడ కేలను మద్యరససహితమగు కంచుం
గుడుకయు ధరించి మదమున, వడవణకులు గొనుచు సతఁడు వచ్చె న్నుడికికొ.

వ. జన్మాంతరస్థుండువోలె రూపాంతరగతుండువోలె నావిష్టుండువోలె భూతాధి
ప్తితుండువోలె గ్రహగృహీతుండువోలె నున్నత్తుండునుంబోలె మదిరామదాతి
రేకంబునఁ దన్నుఁ దా నెఱుంగక పరిసరలతాకంటకానుషజ్యమానాంశుఁగో
త్తరీయుండును నజ్ఞాతసమవిషమపదవీభాగవిన్యాసప్రస్థలితపాదద్వయుండును
నై వలితపాండురంబు లగుశిరోరుహంబులు విరిసి వీఁపునం బడ నొయ్యి
నొయ్యన యేతెంచి నిర్లిజుండును నిన్నేహుండు స్పృశంసుండును నగునక్క

ర్థచండాలుండు గర్భగోళంబునకుఁ జక్కఁ గట్టెదుర నిలిచి రక్తమలదశచ్ఛాయంబు లగుకన్నులు దెఱచి విఘ్నార్థమానతాదకం బైన ఓకారాలోకనంబున నలవోకయుంబోలె నిర్మలస్ఫటికమండపాధ్యాసీనుండును నమృతమయ జ్యోతిర్లింగమూర్తియు ముక్తాఫలధవళకాంతియుఁ ద్రిభువనవందితచరణుండును జరాచరగురుండును నగునాగేశ్వరుని దర్శించి యమృతదేవుమాళికపాలమాలికామండనఖండేందుశకలంబులకు గంగాప్రవాహశింధీరఖండంబులకు నుష్ణషఢిఘ్నాఫలకంబులకుఁ జెలికారంబు సేయంజాలి పాంచజన్యనహోదరంబు లన దుద్ధాంబురాశి హృదయంబు లనఁ జంద్రికాశరణంబు లన నంగజాట్రహాసంబు ఛేదంబులన మెండుకొని యున్నపుండరీకంబుల పూజ గనుంగొని వెండియు.

39

చాయన భోగిరాట్కటకనన్నిధిదీపితదీపమాలికా
చ్ఛాయఁ బురక్షప్రదేశమునఁ జాగిన నిర్జరవాహినీమహా
తోయమునావి చీరయొగఁద్రోచి చొరంగఁ దలంచె నెంతలోఁ
తోయని కొంకి కొంకి పతితుం డతఁ డానవపానవిక్రియఁ. 40
పవనవశమునఁ గేతకీప్రసవధూళి, యంగమున హత్తియుండంగ నాతఁ డపుడు
విమలభస్మముద్ధూళన మొనరించి, పాశుపతదీక్షఁ గైకొన్న భంగి నుండె.
కలఁగఁగఁబాఱె నాతని యఘంబులు పంచహృషీకసంభవం
బులు బహుకాలసంకలితము ల్లవవహ్ని చిటాచిటభృన్విం
గలఁగఁగఁబాఱు పక్షులప్రకారమునం దొలుజాముపూజకై
బలుపటహమ్మ తమ్మనుచు భర్తని గేహమునందు మ్రోసినఁ. 42

ఆశివరాత్రిపుణ్యకాలంబునఁ బురాణంబులు వినిపించువారును నితిహాసం
బులు చమ్రువారును బంచాక్షరీపంచబ్రహ్మాదిమంత్రంబులు జపించువారును
నీలకంఠస్తోత్రంబులు పఠించువారును బ్రాణాయామంబు లనుసంధించువారును
బ్రత్యాహారంబులు నడుపువారును బ్రదక్షిణంబులు సేయువారును
భస్మార్ధూళనంబు లొనర్చువారును దురోదరంబుల నివోదించువారును నష్టావ
ధానంబులఁ గ్రీడించువారును వీణలాస్సాలించువారును గావ్యగోష్ఠి సలుపు
వారును బరిహాసం బొదరించువారును, బిందుమతి యభ్యసించువారును
బ్రహ్మేళికలు భావించువారును నాడువారునుం బాడువారును మేషకుక్కు
టకరేటులావుకకపింజలయుద్ధంబులు వీక్షించువారును గుబ్జవామనకిరాతబర్హ

రజరతమూక జనవికారంబు లవలోకించువారు నై జాగరంబులు సలుపుచునుం
డిరి సుకుమారుండును నొక్కించుక యన్నుండేటికొని వారిం జూచుచుండె
నప్పుడు శివగంగానిర్ఘ్న రజలతరంగశీకరజాలజనితజడిమంబులు నందిరోమంథ
ఘేనబిందువాహులుం గుమారశిఖకలాపవిధూనసక్రియాలలితంబులుఁ బశుపతి
జటాబద్ధ వాసుకినివీతశేషంబులు హేరంబగండమండలనివ్యందమానదాన
ధా రాకలుషగంధలహరీపాణింధమంబులు భృంగిరిటినికుంభకుంభోదరప్రముఖ
నిఖలగణపరిష దుద్ధూలితభసితధూళికావికిరంబులు మాతృకాశ్రవణావతంసక
ష్టోరకోరకప్రేభోళనప్రక్రియానమభిహారానుమేయావతరణంబులు మహిసా
క్షిగుగ్గులుధూపధూమకంబులు మాలూరకిసలయామోదమేదురంబులు నగు
మహాదేవనిశామూరుతంబు లతనిమీఁదఁ బాలుపారి పాతకంబులు దూల
రాల్చె నట్టిసమయంబున.

43

గీ. అర్ధరాత్రంబుదాఁక నయ్యధమవృత్తి, శివనిశావై భవంబు నీక్షించి తనియఁ
దానకమునకు నది యాదిగా నతండు, విడిచె దొల్లింటి నీచపువృత్తిబుద్ధి.

44

వ. అంతఁ గొంతకాలంబునకు.

45

క. కుక్కలలో శబదలలోఁ, గక్కెర చిమ్మటలలోనఁ గారోళ్ళులలోఁ
బక్కణముగుడిసె నడుమను, గుక్కివయిం జచ్చె నతండు ఘోరవ్యాధి.

46

క. శ్రీనాగేశ్వరశంభు, స్థానంబున గిరిశరాత్రి జాగరణంబుం
దానుండి కనుగొన్నక, తానను విగతాఘుడై యతండు మృతిఁ బొందె.

సీ. క్రిమికంఠకుహరమూర్గమున కడ్డము దొట్టి పెద్దయెరియు బాధపెట్టకుండ
స్నేహ్య ముద్రదేకించి సెలవి రంధ్రమువాయ మెఱసి నుచ్చిష్టు గ్రమ్మింపకుండ
దృగ్గోళకంబులు దిరుగంగ దృష్టియు సంధకారంబులో నణఁగకుండ
నెఱిపిప్పి యుచ్చావ్వననిశాన్వసవమానపరివాహగతు లోటువడకయుండఁ
బరమయోగీశ్వరుఁడువోలె (బ్రహ్మరంధ్ర), వీధిఁబ్రాణంబువిడిచెనవిప్రకులుఁడు
పుణ్యశివరాత్రినలవోకవోలె నైన, సురగధరుఁడెంత జాగరం బుండఁగాన.

48

వ. ఆకాలంబునఁ గాలకింకరులు మృత్యుదేవతానహితులై ముసలముద్గరతోమ
రాదిప్రహరణంబులతో.....అతనిలింగశరీరంబు వరుణాపాశంబుల బంధించి
కొనిపోవఁ గణంగిన నవ్వేళ శివదూతలు శివాజ్ఞావశంబున శూలాంకుశగదా
భిందిపాలపరిఘపరశ్వధ.....చ్చి దవ్వుల నాకాశమూర్గంబున.

49

గీ. ఓరి యమునిదూతలార యీ బ్రాహ్మణుఁ, గరుణ మాలి యేల కట్టినారు
విడుఁడు శివునియాన మృదునాజ్ఞదాటమీ, రాజు.....గ్రరామదించి 50

మాలిని, విడుఁడు విడుఁడు వీనిక విప్రునిక భాగ్యవంతుక
మృదుఁడు గరుణతోడ నిక్కిలిం గారవింఁచెక
జమల కొరుల కేలా సంభవించుక యథార్థం
బడర మజిమృ.....పాలవంబుల్. 51

గీ. అన్నదాన తపస్సునృతాగులైన, పుణ్యకర్తం బొనర్చిన పురుషునందు
నెట్లు సంతోషమందు నధేందుమాళి, యట్టిసంతోష మితనియం దావహించె. 52

వ. అనిన యమకింకరులు శంకరకింకరుల కిట్లనిరి. 53

సీ. ఏకార్యమునకయి యెచ్చోటి కరిగెద రరుగుఁడు మీరు మహాత్మ్యలార
యితనిశ్లేశము చూచి యతికృపాపరతమైపు.....రింపఁ బూనినారె
హరుకింకరుల మన్న నాశ్చర్య మయ్యెడు సదసద్వివేకంబు చాలకునికి
భవభక్తులకు నడ్డపదుట ధర్మము మీకు నేమేల పట్టుచు మీశుభక్తు
నితఁడు కలుద్రాగె అంకాడ నెఱచిఁ దినియె
నిలిచిమూత్రించె జండాల్లలనఁగూడె
గూతు రమియించె దెరువాటుగొట్టె బ్రజలఁ
జెంచురాజుల నేవించె జెఱిచె గులము. 54

సీ. కేలుదో యెత్తి మ్రొక్కెనె పాశుపతులకు శరణార్థి ననియెనే జంగములకు
ఫాలభాగమునందు భవంబు పూసెనే యటుతఁ దాలిచెనే ధుద్రాక్షపూస
శివమంత్ర ముచ్చరించెనె జిహ్వా నేప్రాద్దు నరిగెనే యెన్నఁడే నభవుగండికి
పతీయించెనే మహాప్రమథచారిత్రంబు తిరిగెనే మృదుపుణ్యతీర్థములకు
దానములు పెక్కుజేసినదాన గాని, కాలగభుభక్తియావంతఁ గలిగెనేని
యడ్డపడె ధర్మమాఁగాక యనఘులార, యర్హమే యీదురాత్మున కడ్డపడఁగ.

ఉ. ఎట్టుగ నేగుదెంచితిరి యిందుకళాధరభృత్యులార యీ
చెట్ట దురాత్ముని న్నరునిచెంతకునుం గొనిపోవువారలై
యెట్టాళొ శంకరుం షాకని నెవ్వనినే గొనితేరఁ బంపినం
బట్టఁగవచ్చినారొ తడఁబాటున వీని మతిభ్రమంబునక. 55

సీ. అనిహేతువులును దృష్టాంతంబులును జూపి యమ.....యవనిసురుని,
నూరకయుండె మృత్యువు నోర్గదల్పక భవునిచే మును పడ్డపాటుఁ దలచి

వరుణపాశములచే వ్యధితచేతన్నుండై సుకుమారుఁ డెంతెని స్రుక్కు చుండె
నెమరుచూడఁ దొణంగిరి.....తారు పంచినవారు తడయుటయును
గాలయాపనమునకు నిగ్రహముఃబూని, శంభుకింకరు లపుడవట్టంభ మెనఁగ
నొడుగఱచుచు నప్పు డేకాంతముండి, ననుధికం బైనసాహసోత్సాహవృత్తి.

ఉ. బిత్తరి దండిమాట లిటు ప్రేతదరే యమరాజనేవకుల్

చిత్తజవైరియాజ్ఞ యొకచీరికిఁ గైకొన కంచు సుద్ధతి

న్నిత్తిని వారినిం గదిసి నిర్భరభూరిభుజాబలంబునఁ

మొత్తిరి యుర్కి-బాహువులు మోడిచి పట్టి వృషాంక కింకరుల్.

58

క. కడవనములఁ బ్రహరించిరి, యడిచిరి లాతముల మొత్తి రహివలయములం
బిడికిళ్లను ఘట్టించిరి, తడఁబడ మృదుభటులు దండధరుకింకరులఁ.

59

వ. ఇట్లు మొత్తువడి యమకింకరులు శంకరకింకరులకుం బ్రతిఘటింపక సుకుమా
రుని బరివేష్టించి యమబోకంబున కభిముఖులై యతనిం గొనిపోవం దొ
ణంగి రప్పడు దుద్రాక్షమాలికావత్సవలుండును జంద్రార్థకృతశేఖరుండును
భస్మస్తంభాభితలాభితాంగుండును ద్రిలోచనుండును సత్ప్రమాణకాయుండును
నగునీలబోహితప్రమథుండు కాలాంబుదధ్వానగంభీరం బైనకంఠస్వరంబున
నిట్లనియె.

60

నీ. పడసె నెవ్వనికృప బ్రహ్మ బ్రహ్మత్వంబు విష్ణుండు విష్ణుత్వవిభ్రమంబు
నీరేమజగములు నెవ్వనికుక్షిలో నొక్కఁ డొక్కంటితో నొరయుచుండు
సంధకేభజలంధరాదిదానవకోటిఁ గ్రాంగించె నెవ్వనికంటిమంట
యామ్నాయశాఖాసమాస్రంబు లెవ్వని నాసికారంధ్రనిశ్వాసధార
యమ్మహాదేవులెంకల మైనమేము, భర్తయానతి నిర్వహింపంగఁ దలఁప
మమ్ముఁ జీరికిఁ గైకోక మదముపేర్చి, నెట్లుకొనిపోయెదరు విప్రు నెఱయఁగట్టి.

ఉ. బుద్ధియ కల్గె నేని కొనిపోకుండు ధర్మము సూక్ష్మ మీయసం

61

బద్ధము లైనన్యాయములఁ బంతము వచ్చునె మేము దెంపుమై

యబద్ధము నేయఁజాలకయ యోహరిసాహరి నెంతచెప్పిన

న్నిద్ధరణీతలామరుని నీరు చలంబున మీకుఁ దక్కునే.

62

గీ. ఎంత చెప్పిన విన రేమి యీకుమారు, హరునియాజ్ఞయ బలవంత మల్పు మెట్లు
ఛాక నొవ్వక మీరు మాకాకఁజెడక, యిద్ధరామరుమాకిప్పుడిచ్చుటొప్పు.

క. నావుడును యమునిదూతలు, భావభవారాధిప్రమథవర్ణముతోడఁ
నేవకధర్తము తగవును, లావును బంతంబు దృఢబలంబును మెఱయఁ. 64

వ. ఇట్లని పలికిరి, 65

క. చత్తుము చెఱఁబడుదుము కడు, నొత్తుము మీఁదేత నెట్టును దగవు మముం
బుత్తెంచినపతిసన్నిధి, నుత్తర మెట్టిత్తు మాజ్ఞ యుపహతిఁబొందఁ.

సీ. చర్చించి చూడఁడా చంద్రార్థనూళికి యమరాజు నిజభృత్యుఁడౌనొ కాఁడౌ
యభవుఁ డిచ్చినయట్టియధికారహూఁగాదొ యముఁడుగూర్చున్నధర్మాననంబు
త్రేపురాసురాంతకునిచ్చి దేహము గాదొ వేదస్మృతులు తత్త్వవిధిఁ దలంప
శిష్టరతయు దుష్టశిక్షయు శూలికి.....దొ యాత్మలోన
నవకరము లెన్ని యన్నియునాచరించె, బాపియగుపీనినరకకూపమునఁద్రోచి
బాధపెట్టంగవలసినపట్టునందుఁ, బంతమే విడుడంట యోప్రమథులార. 67

ఉ. చచ్చిన నేమి మూర్ఖ.....నేమి ప్రహరవేదన
న్నెచ్చిన నేమి పండ్లు చెవి నోరు కరాంగుళనేత్రనొశముల్
ముచ్చిన నేమి పట్టపతి మొక్కలిబంధనశాలలొనికిఁ
వచ్చిన నేమి భృత్యునకు నచ్చినయేలికయాజ్ఞ పట్టునఁ. 68

గీ. తగవు ధర్మంబు పాడి పంతంబు దెలిసి,
యనువుఁ డీబ్రాహ్మణుని బాధ లనుభవింప
నొండె; దురమున మమ్ము మృత్యువు జయించి,
విప్రుఁ గొనిపొందు మాటలు వేయునేల, 69

క. మీకును మీపతియానతి, మాకును మాభర్తయాజ్ఞ మన్నింపఁదగుఁ
వేకావవాక్యములు వెడ, వాకాట్ల బల్బజంబు వలవను నేయఁ. 70

క. అని యమునిభటులు పలికిన, విని శంకరభటులు తద్వివేకంబునకుఁ
మనమున సంతోషించియు, మనసిజహరుశాసనమును మన్నించుటకై. 71

సీ. పొడికచ్చడములపైఁ బులితోలునునుఁ జేలు కటిభారమునఁ గాసెకట్టు గట్టి
యభినవం జైనరుద్రాక్షయొడ్డాణంబు నాభివక్రములోనుగా ధరించి
ప్రిదిలి జాఱక యుండఁ బెనుబాఁపప్రోగులు శ్రవణభాగమునందు సంతరించి
యల్లిబిల్లిగ జటావల్లిమతల్లులు గూర్చి పెంపొందఁ గీల్కొప్ప వెట్టి క్రడ
భసితధూళి శరీర మభ్యంగమార్చి, యుద్దపిడిఁ బారిషదయోధు లొక్కఁడొ
యాయుధంబులు ధరించి యట్లుహాస, డమరుకథావసంహనాదములతోడ.

శా. ఆటోపారభటినముద్భుటతరాహంకారబాహాధను

జ్ఞానటంకారకవంబు లంబుజభవాండాభ్యంతరంబు సమా
స్ఫటింపంగ లలాటలోచనభుజిమ్యు ల్లండభృద్భృత్యులకే
ధాటిసంభ్రమచీలఁ దాఁకిరి వడికే ధారాధరాధ్వంబునకే.

73

సీ. ద్రామిష్ఠకశినదంప్రాదంశసంఘట్టకటుఘోరకిటకిటాత్కార మగుచుఁ
జటులర్పుంఝామరుజ్ఞంపావరంపరానన్ని భ్రూణానిశ్వాస మగుచు
ఁకలతారకచక్రవిక్రాంతిభీషణస్ఫారచక్షుర్ద్వయీభయద మగుచు
నిటలవీధినిటంక నిర్భరఘోషటీనటనక్రియాతోపసటహ మగుచుఁ
గాలమృత్యువు శాణచక్రమునఁబట్టి, చికిలిచేసిన యడిదంబుచేతఁ దాల్చి
జేగుజించిన మొగముతోఁ జిత్తజారి, ప్రమథవర్గంబుఁదాఁకెనాగ్రహమెలర్చు.

వ. తవణిడమరువుతమ తమనినద ముతవణించుచుఁ దచ్చటులతమా
మికడంబరవిష్కంభము కాపాకటాహముల నుద్ధాటింప దినకరకరచ్ఛా
యాచ్యేదాధిగమమున ధగధగితము లగుని స్త్రీంశకుతారాద్యాయుధదీప్తులు
రణలక్ష్మీనివాళింపంగ నపుడు విద్యాధరపన్నగయక్షగరుడగంధర్వాగులు
మది నాహ్లాదింపంగ సురముని కుంచె యాడింపంగ నిలింపవధంబున భవుని
తెంకలు శమనకింకరులును బాహువద్భంభవిజృంభణ మప్రతిహతముగ నొం
దొరువులఁ దాఁకిన భండంబు ఘోరం బయ్యె.

75

క. శౌకరభటులును సంతక, కింకరులు మిథఃప్రహారకీలాలసటా
పంకిలతను లయి కునుమిత, కంకేరీతరులభంగిఁ గనుపట్టి రనిన్.

76

వ. అప్పుడు కింకరులయందు దొక్కరుండు యమునినన్నిధికిం జని యతని కిట్లనియె.

సీ. దేవ దేవరయాజ్ఞధృతి నేముదలఁబూనిమృత్యుతోఁ గూడి భూమిస్థలికినినిఁ
జని వణిక్పథ మనుఘనవట్టనమునకు ననతిదూరమున వైలాంతరమున
నడచిలో నొకమృగవ్యాధనక్కణమునఁ గుఱామయంబునఁ గుఠిలపడఁగఁ
జెడిపెకూతురు కాళ్లకడనుండి యేడ్వంగఁ బంచత్వమొందినపాపకర్తు
బ్రహ్మబంధుని సుకుమారుఁ బట్టితేగ, నభవుదూతలురాసీకయాగినారు
మాకు వారికి దుర మయ్యె నాకనమున, నెఱుంగఁజెప్పంగ వచ్చితినిత్రైతంగు.

వ. అనిన విని కృతాంతండు సమధికక్రోధావేశవివశస్వాంతండు యులుంబ
రుం డనునేనానిరావించి యతనితో నిట్లనియె.

79

- గీ. చనుములుంబరవృషభలాంచనునిలెంక, లాంగినారలముఁవాండ్రనాకసమున
నొక్కపాపాత్ముఁ గొనిరాఁగ నుద్దవిడిచి. వేగియాజటాధారులనెగించి రమ్ము.
- క. గబ్బున నెదిరించిన నొక, దెబ్బగొనుచు..... నెదురఁ ద్రిజగముల నొకతో
తబ్బిబ్బుగ జంగములకుఁ, బబ్బంబులుచెట్టు ముష్టిచరిఘట్టచలకా. 81
- గీ. వ్యాధులఘ్టోత్తరశతంబు నచ్చుఁగాక, తోడినేతెంచుఁగాకమృత్యువులుమాటు
పంపినారముమున్నాడిభటులఁగూడ్చి, కాలమృత్యువుగెలుముకొంకరునిహితుల.
- వ. అని పల్కిన వల్లె యని యులుంబరుండు వివిధవ్యాధిమృత్యుపరివృత్తుండై
కదలి యుద్దవిడిఁ దూర్యంబులు మొరయఁ బ్రమథానీకంబుఁ దాఁకి శస్త్రజా
లంబు నిగిడ్చి వేచ్చి యార్చిసం గోపించి చంచవదనభటులు కటిలభౌభం
గభీషణంబు లగుమొగంబులు జేవుజీంప నట్టహాసంబు చేసి య....డమరు
డిండిను తమతమధ్వజంబుతోఁ గీనాశకింకరుల ముసలభిందిపాలతోమర
మండలాగ్రక్రిశాలపట్టనంబులఁ బ్రహరించిన విచ్చిన్నబాహూరుచరణవక్షః
(ఫలక) లలాటకృతాటులై విచ్చియు నొచ్చియుఁ జచ్చియుఁ దెరలియుఁ బొర
లియుఁ దోఁగియుఁ డాఁగియుఁ గ్రుస్సియుఁ డస్సియుఁ గందియుఁ గుందియుఁ దా
రియు.....మొగ్గియుఁ డగ్గియు నలసియు సాలసియుఁ బికాపికలై దిక్కొక
మొగంబులై యకారుసారులై గురియై బండబండై భండనంబు విడిచి వల
య....బారి వెలవెలం....కృతాంతునినన్నిధికి బోయిరి. ఇట జటాధారులు
సుకుమారుని బంధనంబు లూడ్చియు నతని మున్నిడుకొని హాన్నాళంపుఁగ
రాచూరి చాయలం బట్టుచు వింటితెరువునం జనరి. అప్పు డాశుకుమారుండు
పుణ్యశివరాత్రివ్రతాలోకనవ్రభావంబున. 83

తాళవృత్తము. దౌదవృత్తిఁ గాంచెం గైలాసముతరుణేందు(కళా)ధరునినివాసము
(ద్యా)దశహరి...స్థానస్థపుటితధవళచ్చాయాచ్చేదవిలాసము
ధు)వమండల....నంతాధిస్థాలశృంగశృంగాటకవిహర
త్తచరగరుడగంధర్వప్రమదాస్తోమవిహితలీలాపరిహాసము
నవలేపాటోపసముద్భటవిఘ్నాధిపదీర్ఘవిషాణప్రఘణ
వ్యాఘ్రుట్టనపారద....మయప్రథతటధ్వనివిసరము
నవిహితయాత్రాముద్రానిగదవ్యాఖ్యాతకోకలతోవల్లవ
యాథాతథ్యవిజత్సరనీహారాద్రినుతాచరణాబ్జన్యాసము. 84

సీ. కామధుగ్ధేనుసంఘాతంబుతోజ్జులు, గాంచె గాంచెను రిత్తుకందరములు
 కాంచె గల్పకవాటికాసహస్రంబులు, సిద్ధరసావగాత్రేణి గాంచె
 బహుహిరణ్మయమహాప్రాకారములు గాంచె, నమరిన.....ధములు గాంచె
 బ్రబలచింతామణీస్పర్శవేధులఁగాంచె, నానావిమానరత్నములు గాంచె
 హావభావవిలాసరేఖావిశేష, హరిమూర్తుల రుద్రకన్యకలఁ గాంచె
నిహావనధ్వేనుమాళి, గాంచె సుకమారుఁ డంబికాకాంతుశివుని. 85

ప. కాంచి దండప్రణామంబులుచేసి చేతులుమోడ్చి ఓమ్నమశ్శంకరాయ,
 శశాంకమూర్ధాలంకారాయాంధకపురంధ్రీనీరంధ్రస్తనకుంభసముత్తంభితకస్తూ
 రికాష్ఠాసకముద్రాద్రోహిబాహుర్గళస్తంభాయ, జంభారిప్రముఖనిఖిలదేవతాకో
 టిహాటకకిరీటకోటిపింకసంవాసితమందారమాలికామరంద బిందునివ్యందధా
 రాధాతపరణారవిందాయ, జలంధరాసురకంధరాపీఠికాఘట్టనక్రియాగరిష్ఠని
 ఘ్నరతాశశ్వేద్విభంగఖటావంగపాణయే, పశ్యల్లలాటాయ, మాదనమదగదాగ
 దంకారాయ సంధ్యాసటాయ, కరకలితడమరుతాంకార, బృంహితిబ్రహ్మాండ
 మండలాయ, చండికాధిపతయే, నిరస్తనమస్తోపాధికాయ, సచ్చిదానందస్వరూ
 పాయ, స్వమహామహిమప్రతిష్ఠాయ, నిరుపాధికనిరవధికనిర్ణిరోధనిరవగ్రహనిర
 భిసంధినిర్భరకృపాసంపత్సంపూర్ణమేధనే, వృషాంకమాలికాభరణాయ, సము
 ద్దండపుండరీకక్రవాదకృత్తికాభాఘురంధరనంభభాగాయ, భగవతే నమస్తే;
 ధన్యోఽస్మి ! కృతపుణ్యోఽస్మి !! నమస్తే. అనిపలికివెండియు. 86

విషమవృత్తము. జయజయశంకరజయజయపురహర

జయజయ.....గుణవరుణాలయ

జయజయతుహినత్మాధరకన్యాసహచర

జయజయశాక్వరవరశుభకేతన

జయజయమందరకందరకంఠర

సంక్షుభితమహాక్షీరోదస్వజ్వలతర....రశజలన

గీర్ణా నకల్యాపిశితి కంఠరా.

87

ప. అనియనేకప్రకారంబులం బ్రస్తుతించిన సుకుమారుమీఁదఁ గరుణాకటాక్ష
 వీక్షణంబు లొలయించుచు విరూపాక్షుం డతనికిఁ గామగమనంబును హేమ
 కింకిణీమాలికాసనాధంబునురుద్రకన్యాసహస్రసంకులంబును నగుదివ్యవిమానం
 బొసంగి ప్రవహితవంబు కృపచేసె. పుణ్యవంతుల భాగ్యంబునకుం గొల్ల

గలదె,యింక నెయ్యది.....యడుగుండుని నూతుండు నై మిశ్రాదణ్ణవివాసు
లగుమహామునులకు సవనయంబును సన్నేహంబును సకారవంబునుగా విష్ణు
వించిన.

88

గీ. పరమమునులుసూత్యాహసంభవునినూతు,

భక్తీఁ బూజించి యధికతాత్పర్యగరిమ

భటులుప్రమథులచేభంగపడుటచూచి,

చిన్నబోయి యముండేమిచేసెఁ జెప్పుమ*

మ. కరుణాసాగర శైవశాస్త్రకలనాగాంభీర్యకౌర్యోన్నతా

తరుణీమృగధ రాజపూజితకళాధర్మక్రీయాసంస్తుతా

వరసీతిప్రతిభావిశేషకలనా వాగీశసంకాశశ్రీ

తరుణీనాథమనోజ్ఞరూపవిలసత్కావ్యార్థసంబోధనా.

90

క. ధర్మాధాలయవరగుణ, నిర్మాణవిశేషవిభవనిరుపమకార్యా

కర్షితకృటబహుగుణవృత, నిర్మలనుజ్ఞానచతురనిశ్చితదైర్యా.

91

మాలి. శతధృతిధృతదివ్యాసారనిర్మాణరూపా, సతతసుఖవినోదాసామగానప్రమోదా

వితతకవివరేణ్యావీరశైవాగ్రగణ్యా, యతులఫలవివేకాహర్షనైర్మల్యపాతా.

గద్యము. ఇది శ్రీమత్కమలనాథపౌత్ర మారయామాత్యపుత్ర సకల

విద్యాసనాథ శ్రీనాథనామధేయప్రణీతం బైనశివరాత్రి

మాహాత్మ్యంబునందుఁ జతుర్థాశ్వాసము.

పాండవాజ్ఞాతవాసవత్సరవ్యాప్తినిర్ణయము.

బ్రహ్మశ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు ఆంధ్రముహూర్తాత
క్షికి (వాక్యజ్ఞాతవాసవత్సరవ్యాప్తినిర్ణయము A critical Introduction to Andhra Maha.
bharatanu) యందు, తిక్కనమాంధ్రీకరణమునుగూర్చిన యుదాహరణములలో
నొకటిగా నీయజ్ఞాతవాసవత్సరవ్యాప్తిసందర్భముదాహరించి, కొంతవఱకు జర్పించి
యందు మూలమును నీలకంఠభట్టాచార్యునివ్యాఖ్యానమును దిక్కనార్యుని
తెలుగుపద్యమును వ్రాసి పైవిషయములో నివి పరస్పరసందర్భము లేకయున్న
వనియు, ఈసందేహము లోకము విమర్శించునక యనియు వ్రాసి విడిచిరి.

శాస్త్రిగారును నేనును, బ్రస్తుత మనంతపురమందు రాజకీయకళా
శాలలో సుపాఠ్యయులముగా నుండుటచేతఁ బ్రస్తావనకమునఁ జైవిషయము
వారు నాకుఁ జదివి వినిపింపఁగా, విషయము జ్యోతిశ్శాస్త్రసంబద్ధ మగుటచే నేను
గొంత కృషిచేసి చూచెదననిచెప్పి, మూలవ్యాఖ్యానాంధ్రీకరణములకుఁ బరస్పర
విరోధ మేమియును లేదని, నాచేతనై సంతకొలఁదిని విమర్శింపఁబూనితిని. ఇందలి
లోటుపాట్లను బెద్దలు మన్నింపఁగోరుచున్నాను.

చదవరులసౌకర్యముకొఱకు మూలము నికొడ వ్రాయుచున్నాను.

భీష్మః ॥ కళాః కాష్ఠాశ్చ యుజ్యంతే ముహూర్తా శ్చ దినానిచ ।

అర్థమాసాశ్చ మాసాశ్చ సక్షత్రాణి గ్రహా స్తథా ॥

౧.

ఋతవ శ్చాపి యుజ్యంతే తథా సంవత్సరా అపి ।

ఏవం కాలవిభాగేన కాలచక్రం ప్రవర్తతే ॥

౨.

* [వ్యాఖ్యానము :—జ్యోతిషాం సక్షత్రాణాం వ్యతిక్రమాత్-సూర్యణ చంద్రేణ చ లంఘనాత్. అత్ర చతుర్వింశత్యా వత్సై శ్చంద్రసంవత్సరః చతుష్పంచాశదధికతత్రయదినాత్తకః-చంచ ఋత్యుత్తరత్రయదినాని, పంచదశఘటికాః ఏకత్రయవిద్యునాడ్యః. త్రయోదశరాత్రాణి, సౌరసంవత్సర మాసం - ఋష్యుధికతత్రయదినాత్మక స్సావనసంవత్సరః తత్ర - ప్రతిజ్ఞానిర్వహణాదిప్రాయశ్చిత్తక్రియా స్సావనమాసేనైవ నిర్వర్త్యైః - స సౌరమాసేన - నావీ చాంద్రమాసేన - తథేతి శాస్త్రనిశ్చయాత్ - తథాపి ॥ శ్లో॥ అయ్యుద్ధాయవిభాగశ్చ ప్రాయశ్చిత్తక్రియాశ్చ హి । సావసేనైవ కర్తవ్యా గార్గ్యస్య ఏవం తథా ॥ ఇత్యుక్తత్వాత్ - యథా సౌరచాంద్రమాసయో రాంతరాళిక స్సావన

తేషాం కాలాతిశేషేణ జ్యోతిషాం చ వ్యతిక్రమాత్ |

పంచమేపంచమే నక్షత్రే ద్వా మాసా వృషభాయతః || 3.

ఏషా మధ్యధికా మాసాః పంచచ ద్వాదశ త్తవాః |

త్రయోదశానాం వర్షాణా మితి మే వర్తతే మతిః || 4.

సర్వం యథావ చ్చరితం యద్య దేభిః ప్రతిశ్రుతమ్ |

ఏవమేవ ధ్రువం జ్ఞాత్వా తతో భిక్షుర్న రాగతః || 5.

- (1) సీ|| “ రెండవయేట నొక్కం దధిమాస మి ట్లెక్కినయన్నెల లెల్లఁ గుర్చి,
 కొరఁ బదుమూడు హయనములు తప్పక చిన్నటితోడనె నిండ్ల నింత
 యెఱిగియెలమపూర్తి యెల్లనుదీర్చితి, మని పొడనూపె నద్దనుడునేడు.”

విరాటపర్వము. ౪ ఆశ్వాసము. 232 పద్యము.

ఈతిక:- నాద్యవిషద్యమును సుజీంచి శాస్త్రిగా డిట్లు వ్రాసిరి “...13 సౌర సంవత్సరములును నాటికిఁ (ఉత్తరగోగ్రహణమునాటికి) బూర్వదినముతో నిండి నట్లు కనబడుచుండుటంబట్టి యీవ్యాఖ్యాన మాధారముగానో మఱియెట్లొ తిక్కనార్యుఁడు ‘నిన్నటితోడనె నిండ్ల’ ననుచునూడివలికి సౌరమాసమునఁ గాల నిర్ణయ మొనరించినట్లు కనబడుచున్నది.” వ్యాఖ్యానమందు 13 సౌరాబ్దములును ‘నిన్నటితోనిండినట్లు గానరాదు, అందుచేత నది యాధారము గానేరదు. వ్యాస కృతమహాభారతమందలిపూర్వసందర్భములనుబట్టి యీభాషమును గ్రహించి తిక్కన తెలుగుచేయుటలో వ్యక్తపడినను. తిక్కనభాషము సరియైనదని యీ క్రిందిపద్యములవలన స్పష్టముకాగలదు.

ఆంధ్రమహాభారతమందలి విరాటపర్వతృతీయాశ్వాసములో 107వ పద్య మందుఁ గృపాచార్యుఁ డిట్లు చెప్పెను.

ఉ. “ వారలు పూనినట్లు వనవాసము నల్పిరి వీరు వేచి త

మూర్ఖుఁడగు బయల్పడనియట్లుగ నుండెడు వత్సరంబును

సౌరమాసేనసాకం సమీక్రియతే - తిదా సౌరమాసగతావృద్ధి ప్రత్ర లభ్యతే - తక్షణ - సౌర చంద్రమాసయో ర్విషయేఽపి - సామరస్యే క్రియమానే త్రయోదశను సౌరసంవత్సరేషుగలేషు పంచ చాంద్రమాసాః కించి దధ్యధికద్వాదశదినా వ్యధికాని భవంతీతిశ్చేయం. ఏవ మేవ క్రమేణ సావనమా సానురోధేన గణనాయాం క్రియమాణాయాం - త్రయోదశ సౌరసంవత్సరపరిపూర్ణే-సపాదావ్యవస్థి దినేభ్యః పూర్వమేవ త్రయోదశ స్సాననసంవత్సరాణాం పరిపూర్తి స్సమగ్రతయా జాయతే. తస్మాద్యథావ చ్చరిత మిత్యాదినా - పాండవై ర్యథావ్రతీజ్ఞ మాచరిత మిత్యుక్తమ్.]

జేరువచేరువ ల్గడచె.....”

దీనికి వ్యాసభారతమందలి మూలము.

“నివృత్తసమయాః పార్థా మహాత్మానో మహాబలాః.”

ఆనందర్థమందే చివరను 131వ, పద్య మిట్లున్నది.

ఆ. “పాండురాజనుతులుఁ బాంచాలియునుదమ్ము, నొరులెఱుంగకుండఁదిరుగవలయు
దుమ్మరంపుఁజేడు దుది నేరఁబాతె నెవ్వరును దీనిఁ దలఁపవలను లేర.”

దీనికి మూలము.

“తతశ్చయోదశ స్యాంతే తస్యవర్షస్య భారత

సుశర్మణా గృహీతం త ద్గోధనం తరసా బహు.”

ఇంకను నొకసందర్భము. దక్షిణగోగ్రహణమందు విరాటుఁడు సుశర్మచేఁ
గట్టఁబడియున్నసందర్భములో ధర్మరాజు భీమునితో నిట్లునును.

క. “తరువు వెనఁ బెఱికికొని నీ, పురవడిమైఁ గవిసి తేని నుభయబలము న;

చ్చేరువందుచుఁ జూచి వృకో, దరుఁడవగుట యెఱుంగకున్నె తద్విధ మేలా.”
మూలము.

“మా భీమసాహసం కార్షీ స్తిష్ఠ తేష్వేష వనస్పతిః ।

మా త్వం వృక్షేణ కర్మాణి కుర్వాణి మతిమానుషమ్ ॥

జనా స్సమవబుధ్యేర స్థిమాయ మితి భారత ।

అన్యదే వాయుధం కించిత్ ప్రతిపద్యన్య మానుషమ్ ॥

దీనివలన దక్షిణగోగ్రహణమునాటికి సమయపూర్తి కానటులు స్పష్టము.
మఱునాఁ డుత్తరగోగ్రహణమందు అర్జునుఁడు త న్నుత్తరునకెఱింగించుకొనెను.
ఆసమయమందే భీష్ములవారును సమయాబ్ధములు నిండెనని నిష్కర్షణచేయుటచేత
‘నిన్నఁటితోడన నిండెననుట సమంజసమే. ఈయభిప్రాయమే కన్నడభారత
మందుఁగూడ నీసందర్భమున నిట్లు చెప్పఁబడియున్నది.

“మగనె, కేళీరై దువరుష కె, మిగువువెరడేమాసమాసా

దిగళనవరనుభవిసిదరు హదిమూరువత్సరవ

మిగువవధిబుధరరియె నిన్ననహగలు నిన్నదు పాండుతనయరు

పాగువొడిందిన దిననవవరదు కందకేళెంద ॥

(నిన్నఁటిదినము నీది ఈదినమువారిది యని తాత్పర్యము).

సూర్యార్ధమందు 10సం॥ లకు అధికమానములు 26 అని చెప్పియుండుట చేత భాషాంతరీకరణము మూలమునకు విరుద్ధమని తెలియనగుచున్నది.

(2) “పదుమూడు హాయనములుతప్పక నిన్నటితోడనే నిండె” ననుచో హాయన మన, సావనసంవత్సరమా, సౌరసంవత్సరమాయనికొంతకంకించిని రెండింటికిని రెండనందర్భములను శాస్త్రీగారు చూపించియున్నాడు. మూలమందు లేనిసావనసంవత్సరమును నొకదానిని వ్యాఖ్యానకర్త గార్హస్థ్యవచన మాధౌరముగాఁ దనవ్యాఖ్యానమందఁ జొప్పించినాడు. కాని యావిషయ మెంత మాత్రమును మూలమందు భావింపఁబడలేదని నాయభిప్రాయము. కానఁ బ్రస్తుత మాచర్య యనవసరము.

శాస్త్రీగారిపీఠికలో నిట్లున్నది. “మూలములోనీ 13 సంవత్సరములలోను 5 మాసముల 12 దినము లధికముగా వచ్చినవనియుండుటచే నవి చాంద్రమా నాబ్దము లగుటంబట్టి క్రిందివట్టికప్రకార మప్పటికి సౌరాబ్దములు పదుమూడు నిండుటకు 13 దినములు తక్కువయినట్లు తెలియుచున్నది. ఎట్లనఁగా.

డి X

13 సౌరాబ్దములకు దినములు 4748.15

13 చాంద్రాబ్దములకు 4602 } 4761-80
5 మా. 12 ది. కు 159½

దీనింబట్టి భీష్ముడు చేసినకాలనిర్ణయమునాటికే 13 సౌరాబ్దములు నిండె నందుమా? ఈ 13సం॥లో మా. 5 ది. 12 లధికముగా వచ్చినవని చెప్పెడి మాట యువిరుద్ధ మగును” ఇందులకు సమాధానము మూలమునందే స్పష్ట పఱుపఁబడియున్నది. “తేషాం కాలాతిరేకేణ జ్యోతిషాంచ వ్యతిక్రమాత్ । పంచమేపంచమే వర్షే ద్యౌమాసా వ్రవజాయతః॥ దీనిభావము. సూర్యచంద్రులు నక్షత్రములను దాటుటలోఁ గలుగుచొచ్చు 5 సంవత్సరములలోను 2 మాసములు. అనఁగా 5 సంవత్సరముల సౌరమాసము, 5 సంవత్సరముల చాంద్ర మాసముకంటె 2 మాసము లధికమని. దీనినిబట్టిచూడఁగా భారతకర్త కాలము నాఁడు సౌరచాంద్రమాసములయొక్క సర్దుబాటిట్టిది యని స్పష్టము. ఈ 5 సంవత్సరములకాలమునకును యుగమని పేరు (వేదాంగజ్యోతిషమందు) అప్పటి

గణితపద్ధతినిబట్టి ఈయగము 62 చాంద్రమానములకు సమానము. ఒకచాంద్ర మాన మనగా ది. 29 గడి. 31 వి. గ. 50 అక్ష. 7 $\frac{1}{2}$.*

62 చాంద్రమానము అనగా 1830.90 దినములు (ది. 1830 గంట 21 వి. 30 సె, 56) ఇది 5 సౌరసంవత్సరములకు సరియని మూలము వ్యక్తపఱచు చున్నది కనుక నొకసౌరాబ్ద మనగా 366.2 దినములు (ది. 366 గం. 4 వి. 18 సె. 11) అని మూలమునుబట్టి మనము గ్రహింపవలసియున్నది. ఇది 365.25 దినములకంటె (వా్యాఖ్యాత సూర్యసిద్ధాంతమునుబట్టి ఇచ్చినగడువు కంటె) రమారమి యొకదిన మధికమని స్పష్టము. అందుచేత సౌరసంవత్సరము నకు మూలముప్రకారము మన యొకదినము వృద్ధి గట్టుకొనవలసియుండగా శాస్త్రిగారు సూర్యసిద్ధాంతప్రకారము లెక్కగట్టియున్నారు. అందుచేతనే 13 సంవత్సరములకును 13 దినములు శాస్త్రిగారికి దక్కువవచ్చినవి.

కాని యీసందర్భమున సౌరసంవత్సరమునకు 365 $\frac{1}{4}$ దినములగుట సావ్యకాలికసత్య మైయుండగా నపుడుమాత్ర మొకదిన మధికముగా నెట్లుగలుగు వని సంశయము గలుగకమానము. నిజమే, కాని దీని కిట్లు సమాధాన మరయఁ దగును. 'ఎన్ని సంవత్సరముల కొకయధిమాసము వచ్చునండీ'యని మనమిప్పుడు సిద్ధాంతులను బ్రశ్నించిన 'మూడేండ్ల కొకసారి' యని వారు సాధారణముగాఁ బ్రత్యుత్తర మిత్తురు. మనము దీనినే సిద్ధాంతముగాఁ దీసికొందుము. ఏమని? 3 సౌరసంవత్సరములు 37 చాంద్రమానములకు సరియని. పైని జెప్పినప్రకారము 37 చంద్రమానములును 1092.6 దినములకు సరి. అందుచేత ఒకసౌర సంవత్సరము $\frac{1092.6}{3} = 364.2$ దినములకు సరియని తేలుచున్నది. ఈగడువు 365.25 దినములకంటె రమారమి ఒకదినము తక్కువగదా? కనుక 3 సంవత్సరములకు 1 మాస మధికమనునది లెక్కసౌకర్యముకొఱకుఁ జెప్పెడిమాటగాని సరియైనది గాదు. అట్లుచెప్పటచేత 18 సంవత్సరములు గడచునరికి, చాంద్రసంవత్సరాది సౌరసంవత్సరాదికంటె రమారమి 18 దినములు ముందగును. ఒకసౌరసంవత్స

*దీనిగడవునకును బాశ్చాత్యులశాస్త్రసమ్మతమైనదానికిని వ్యత్యాసములేదనియే చెప్పవచ్చును. మనవారు చాంద్రమానమును తిరుల గట్టుటకై ముఖయోగించుచు, అందు ఈవడ్డేదముకూడ రాకుండుటకై శ్రమపడి, అంతటిచిరకాలమునందుఁగూడ, ఈచాంద్రమానపుగడువును ఏపాచ్చు తగ్గున లేకుండఁగట్టిననువ్వురు. చంద్రగతియందలి ప్రాముఖ్యము వారికి అట్టిదియై యుండెడిది. ధర్మకర్మములకుఁ జాంద్రమానము ముఖ్యాధారముగ నుండుటచే లెక్కయందు వారి కంతదీక్ష యుండెను.

రము చాంద్రసంవత్సరముకంటె నుమారు 11 దినము లధికమగుటచేత 19 సౌర సంవత్సరములు పూర్తియగునాటికి 19 చాంద్రసంవత్సరములు పూర్తియై (18+11) నుమారు 29 రోజు లగును. కనుకనే 19వ యేటఁగూడ నొకయధికమాసము వేసికొని 19 సౌరసంవత్సరములకు 7 అధికమాసములని రెండుతెక్కలను సరి చూచుకొనుచున్నారు. ఈలాగుననే సులభముగాఁ బ్రజలకుఁ జెలియఁటకుఁ గాను 5 సంవత్సరములకు 2 అధికమాసము లని నాటివారు తెక్క డజ్జయింపుగాఁ జెప్పెడివాడుకయు, అట్లే పంచాంగములు గణించువాడుకయు నుండవచ్చును, మూలమందలితెక్కప్రకారము 30 సంవత్సరము లగునాటికిఁ జాంద్రమాసమందు రమారమి 30 దినము లధికమగును గనుక 6వ యుగాంతమందు ఒకయధికమాసము వారు తగ్గించుకొని రెండుమాసములకును తెక్క సరిచూచుకొనియే యుండియుండుదురు. అనఁగా 30 సౌరసంవత్సరములకు 11 అధిక మాసములే చూచికొనియుండియుండుదురు. ఇది బహుకాలమునాటి అధికమాస గణనపద్ధతి. ఇదియే వేదాంగజ్యోతిషపద్ధతి. దీనినిగుఱించి దివానుబహద్దరు స్వామికణ్ణశిల్పగారు విపులముగా వ్రాసియేయున్నారు. ఆసక్తిగలవారలను 'The Vedanga Jyotish—Examples of Yuga, Cycle and Exeligmos' The Vedanga Jyotish Calendar.' అను రెండువిషయములగుఱించినభాగములను జూడఁడని ప్రార్థించుచు ఈవిషయమును నిలుపుచున్నాను.

కనుక 'పంచమేపంచమేవహ్వే...'యను మూలమునుబట్టి పాండవులసమయకాలమందు 5 మా. 12 ది. లధికముగాఁ దప్పకవచ్చియున్నది. కావున పాండవాజ్ఞాతవత్సరవ్యాప్తినిగూర్చి సంశయ ముక్కఱలేదు.

(3) మఱియు శాస్త్రిగారు “పంచమేపంచమేవహ్వే.....”యను దానిని వ్యాఖ్యాతయుఁ దిక్కనార్పఁడఁగూడ గ్రహించినట్లు కానరాదు” అని వ్రాసియున్నారు. వ్యాఖ్యాత గ్రహించినాఁడని నాయభిప్రాయము. ఏలయన సావన మాసము సౌరచాంద్రమాసముల అంతరాళిక మనిచెప్పి, చాంద్రమాసమున సంవత్సరము (స్థూలమున) 354 దినము లనియును, సావనసంవత్సరము 360 దినములనియును జెప్పటచే సౌరమాసము + 360 = $\frac{354+366}{2}$ గనుకనే అంతరాళికమునసంవత్సరము 366 దినములని గూఢముగాఁ జెప్పియే యున్నాఁడు. ఇదియంతయు స్థూలదృష్టి నిచ్చినతెక్క. (సరిగా గణించినచో) 13 సంవత్సరములు గఠించునాటికి 5 మా. 12ది.లు చాంద్రమాసమున హెచ్చువచ్చునని తెలిసికొనఁదగినదిగా వ్రాసిపడిచినాఁడు. కావున వ్యాఖ్యాత యంత విస్పష్టముగా వ్రాయలేదుగాని గ్రహించెనుటకు సందియములేదు. “రెండవయేట నొకొండధిమాసము” అని మూలములోను వ్యాఖ్యానములోను, లేనివిషయము

మేల తిక్కన వ్రాసియున్నాడని యాలోచింపదగియున్నది. దీనికి సమాధానము నాకు: దెలిసినంతవఱకు వ్రాయుచున్నాను. మూడు సంవత్సరములకు సాధారణముగా నొకయధికమాస మనెడు తనకాలపుతెక్కను 5 సంవత్సరములకు రెండధికమాసములను మూలమందలి తెక్కతో సమన్వయించుకొనుటకై యిట్లు వ్రాసియుండవచ్చును. పాండవులరణ్యావాసమునకు బయలుదేరినది యొక సంవత్సరాంత్యభాగ మనుకొని మరుసటిసంవత్సరమందు అధికమాసమునుకొనినగాని రెండింటికిని సమన్వయము గాచుగనుక తిక్కన దీనిగురించి యాలోచన చేసియే యుండవచ్చును. కాని మూలము ననుసరించి 5 మా. 12 ది అధిక మెట్లువచ్చునో యది యాంధ్రీకరణమందు స్పష్టపఱుపలేదు. ఇంతమాత్రమున మూలముయొక్కయర్థమును గ్రహించియుండలేదని మన మెట్లు చెప్పనగును. పైరెండువిషయములకు సమన్వయముచేయువద్దతికి నుదాహరణ మొకదానిని సూచించుచున్నాను. పాండవులు ప్రభవసంవత్సరమాఘశుక్లమం దరణ్యమునకు పయనమై రనుకొని యీక్రిందిపట్టికను వ్రాసితిని.

సంఖ్య	వత్సరముదేరు.	అధిక మాసము.	పాండవుల సమయకాలహోయనములు.
1	ప్రభవ ...	లేదు.	ఆంగిరసమాఘ శుక్లమానకు 5 వీండ్రసమయ కాలము పూర్తియగును. అందు రెండధికమాసములును వచ్చినవి.
2	విభవ ...	శ్రేష్ఠము.	
3	శుక్ల ...	లేదు.	
4	ప్రమోదాత ...	„	
5	ప్రబోత్పత్తి ...	అపాథము.	
6	ఆంగిరస ...	లేదు.	
7	క్రిముఖ ...	„	ఈశ్వర, మాఘశుక్లమునకు 10యవ సమయాబ్దము నిండును. ఈ 5 సంవత్సరములలోను గూడ రెండధికమాసములు వచ్చినవి.
8	భావ ...	క్రాంతిము.	
9	యవ ...	లేదు.	
10	ధాత ...	„	
11	ఈశ్వర ...	భాద్రపదము.	
12	బహుభాస్య ...	లేదు.	విక్రమ, శుక్లములో 13 సమయాబ్దములును నిండవు. ఈ మూడేండ్లలో సౌకయధికమాసమున్ను వచ్చినది. మొత్తమున. 5 అధికమాసములు వచ్చినవి. అధికదినములను సూచింపలేదు.
13	ప్రమాది ...	„	
14	విక్రమ ...	ఆశ్వజము.	

విస్వా. అప్పారావు,

అనంతపురము.



ప్రతాపచరిత్రము.

[illegible]

ఏకశిలానగరంబునకు శిలాప్రాకారంబువారలకు డెబ్బదియేడుకొత్తడంబు లుం
 చుంటుండేసి వారిబంధువులను పద్మనాయంకులం జేసి పుట్టకొటకొత్తడంబుల నుం
 డుండేసి మరియు డెబ్బదియేడుగురునాయకులకును తనురాజ్యంబులో ఒక్క
 భాగము పంచియిచ్చి ఒక్కభాగంబు బంధువులకును, ఒక్కభాగంబు తమమూల
 బలంబులకును, ఒకరి ఒక్కభాగంబు విప్రులకొసంగి తనవశం బైనతనరాజ్యంబు
 తనభండారంబునకు చెల్లుండేసి రాజ్యంబున చోరబాధాదీకంబులు లేకుండునట్లుగా
 మహామహిమతో పాలింపుచుండె. సప్తసంతానంబులు దరియించి హేమాద్రి
 కల్పోక్తప్రకారంబున నకలదానంబులును జేసి ప్రతివర్షంబున పన్నెండుతులాభారం
 బులు తూగి కొటిసువర్ణంబులు దానంబునీయుచు దిగ్విజయంబునీయుటకు నకల
 సేనల రావించి ప్రయాణభేరివేయించి మొదట కటకవల్లభునిపై గదలి వాని
 సాధించి వానినుతునికి పట్టంబుగట్టి యెప్పటియట్ల మూడుకొట్లనువర్ణటంకంబులు
 అప్పనంబులుగైకొని సేనాయుక్తముగా తనవెంట రానియమించి దక్షిణాభిము
 ఖుండై సముద్రతీరంబునకున్ జని గోదావరి యుత్తరించి రామేశ్వరమువర్యంతము
 గలపురంబులు తనవశంబుజేసికొని రెండువెయిల ఓడల రావించి అందుకు తగిన
 వర్తకుల నియమించి నానాదేశంబులకు వ్యవహారంబుచేయం బనిచి అందుల
 ద్రవ్యంబు తనభండారంబునకు రాజేసి రామేశ్వరునిసేవించి అచ్చట పెక్కుదానం
 బులుచేసి నాల్గుతులాభారంబులు తూగి తామ్రవర్ణిని ఉన్నసమయంబున విజయ
 నగరంబునుండి వీరనృసింహరాయలు అమూల్యాభరణాచీచీనారంబులు కాను
 కగా తెచ్చి సమర్పించిన సంతోషించి యతనిగారవించిన. ఆనరవతిరాయలగు
 తనమేనల్లుడగు నృసింహరాయల దళవాయింజేసి పన్నెండులక్షలపదాతి వర్గం
 బులు కానుకగా బట్టిన సంతోషించి రాయలు విజయనగరమునకుం జనుటయు.

ఆప్రతాపరుద్రుండు ఆడుమండలం బేలముకుందాదేవిని నోడించి యెఱు
 భయనాల్గులక్షలనువర్ణనిష్కంబులు అప్పనంబులుగొని తనవెంటరా నియమించి
 కొంకణకుంకణమలయాలబాష్ట్రీక దేశాధీశులం గెలిచి వారివారిచే పదిలక్షలు
 అప్పనంబులుగైకొని వానిని తనవెంటరా నియమించి పశ్చిమదేశాధీశులం గెలిచి
 వానిని తనఆజ్ఞకు లోనుజేసికొని యాభయలక్షలనువర్ణ నిష్కంబులు అప్పనం
 బులు పుచ్చుకొని వారు మూడులక్షలగుర్రంబులతో తన్నుగొలువ సౌరాష్ట్ర
 దేశాధీశ్వరుల నోడించి వారిచే అప్పనంబులుగొని మరియు తక్కినరాజుల గెల్పుచు
 వారిని తనఆజ్ఞకు లోనుజేసుకొని వారి సేనాయుక్తంబుగా తనవెంటరమ్మనుటయు.

అంతట పూర్వదక్షిణపశ్చిమభూములు తనకజ్జకు లోనుజేసుకొని ఢిల్లీ శ్వేతుండు తనకెదురుగా బంపినకానుకలు గైకొని సంతోషించి భాగీరథీస్నానంబు జేసి గంగాయమనానరస్వతీసంగమంబున కృతస్నానంబు పెక్కుదానంబులు చేసి యెనిమిదితులాభారంబులు తూగి ప్రయాగ కేతెంచి ఆప్పట్టణంబు తనవశంబు చేసుకొని ఆపురంబునం గలమాధవదేవునివై భవంబున కాపురంబిచ్చి సేవించి యంతట కాశీకిం జని మణికర్ణికయందు ముఱింగి విశ్వనాథుని సేవించి కాశీనగరంబు విశ్వనాథున కొనంగి అచ్చట పన్నెండుతులాపురుషంబులు తూగి కోటి సువర్ణంబులు దానంబులు చేసి ఉన్నంత నిజభుజపాలితంబు లైనవర్ణంబుల కొలది యెరింగించెద.

అటతాళినహస్రచక్రకోలాధీశ్వరబిరుదును, శుద్ధసువర్ణసింహాసనబిరుదును, సాధించి మరియు గయకుం జని యాసుల్తానుచే పూజతుండై అచట భూసురులజనంబులచేతను పితృపితామహప్రపితామహులకును మాతామహులకును విహితకృత్యంబులు చేయించి మగుడ వింధ్యానగరంబుదాటి గోదావరి త్రికూటంబునకు ప్రవేశించి యచట విద్యుక్తప్రకారంబుగా పన్నెండుక్రతువులు చేయించి కాశీశ్వరంబున కేతెంచి ముక్తిశ్వరు దర్శించి పన్నెండుతులాభారంబులు తూగి కోటిసువర్ణంబులు దానంబులుచేసి రెండువేయిలవిపులకు పెండ్లి చేసి వెయ్యిశివాలయంబులు కట్టించి యేనూరులక్ష్మీనారాయణగోపాలనిలయంబులును ప్రతిష్ఠచేసి యేకశిలానగరంబునకు ఈశాన్యభాగంబున ప్రతాపగిరి యను తుర్గంబు గట్టించి అక్కడ కొన్ని దేవాలయంబులు కట్టించి అంతట మాధ్యలయంబునకు వచ్చి యగ్గుండంబున స్నానంబుచేసి రామేశ్వరు నారాధించి ఉన్నతంబుగా గుడియు గట్టి మరియు పాళాలసీమలో ఒక్కతలాకంబు గట్టి నలుబయి గ్రామంబులు రామేశ్వరున కొనంగి యెనిమిదితులాభారంబులు తూగి కోటిసువర్ణంబులు దానంబులు చేసి యేకశిలానగరంబునకు వచ్చునమయంబున తనతమ్ముండున అన్నమదేవుండు రాజ్యభారంబు పన్నెండువర్షంబులు పాలించి ప్రతాపరుద్రునకు యోజనవిస్తారంబుగా ఎగురోని దండప్రణామంబులు చేసి ముకుళితహస్తంబున తమ్మునింజూచి కాంగిలించుకొని కుశలంబడిగి పురజనంబుల గారవించి సంతోషవీరితుండై పురంబుప్రవేశించి శంభులింగంబును నారాధించి.

తదనంతరంబున సింహాసనాసీనుండై కూర్చుండి తనవెంటవచ్చిన నానాదేశంబులవారికి బహుమానంబులు చేసి నిజనివాసంబులకు బనిది అంతః

పురంబునకు జనితనతల్లి యొక్క ముక్కుమహాదేవికి సాష్టాంగదండప్రణామం బులుచేసి ఆయప్పుచేత దీవెనలు గైకొని భోజనశాల కేతెంచి మజ్జనభోజనాదులు దీర్చి సుఖసుప్తుండై యున్నయెడ, మహాధర్మంబులచేత చాతుర్వర్ణంబులు చేయుచుండ, అంత విశాలాక్షిలోలాక్షియందు పరూపాత్ముండు వీరభద్రుండు ననునిర్వహతనయుల గాంచుటయు, ఇంద్రవైభవంబున మహామహిమతో రాజ్యంబు శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు పాలింపుచుండు ఏకశిలానగరంబు నలకాపురీ సమానంబయియుండె.

ఈనగ్రంబునం గలనానావర్ణసంఖ్య చెప్పెద. వేదవేదాంగపారాయణులగు వీప్రగృహంబులు పద్దెనిమిదివేయిలు. రాజాద్వారంబున పనులుదీర్పుగణకులయిండ్లు నాల్గువేయిలు. రణరంగచతురులై నక్షత్రియులనికేతనంబులు పదునాల్గువేయిలు. నకలసామగ్రివస్తువులు గలవైశ్యగృహంబులు నలుబయివేలు. ఇండుకు ప్రసద్దులు కోటికి పడగెత్తినవై శూరులు యేనుటడెబ్బయితోష్టిదియిండ్లవారు. నాల్గవజాతిశూద్రులు కాపుఇండ్లు ఇరువయివెయిలు. పద్మనాయకులు డెబ్బయియేడుగురు. పాచకులయిండ్లు వేయినేనూరును. మరియు అష్టాదశవర్ణంబులవారి గృహంబులును పంచలోహప్రముఖ గృహంబులును రెండలక్షల యాభయివేలయిండ్లు. అనవరతసంపూర్ణం బైనగొల్లయిండ్లు పన్నెండువెయిలు. కుమ్మరయిండ్లును మూడులక్షల నిజగృహంబులు. గాండ్లతెల్లలయిండ్లు పదమూడువెయిలనేనూరును. నిజశాలయిండ్లు పద్దెనిదివెయిలనేనూరు. ముద్దకమ్మరయిండ్లు పదివెయిలయ్యేనూరును. మహేశ్వరయిండ్లు నలుభయివెయిల ఆరునూర్లును. గాండ్లయిండ్లు ఎన్నిదివేయిలమున్నూరును. చిత్తూరవ్రాసేయిండ్లు రెండువెయిలయేనూరును డిప్పరయిండ్లు ముప్పయివెయిల ఆరునూర్లును. చిప్పమేరయిండ్లు పదిహేనువెయిలు. మేరయిండ్లు దాసమయ్యమేదరప్రసాదకులై నయిండ్లు పన్నెండువెయిలు. రుద్రజియ్య మొదల సశివవిపులయిండ్లు ముప్పయివెయిల ఆరునూర్లును. బుక్కయిండ్లు ముప్పయివెయిల ఆరునూర్లును. పెరికికరణయిండ్లు పదహారువెయిలు. బలిజనదనంబులయిండ్లు నాల్గువెయిలు. ముచ్చయిండ్లు పదమూడువెయిలు. తెగ్గు ఇండ్లు ఆరువెయిలనన్నూరును. బేస్తయిండ్లు ముప్పయిరెండువెయిలు. మేదరయిండ్లు నాల్గువెయిలు. రజకలయిండ్లు ఆరువెయిలు. డొరకులయిండ్లు నలుభయివెయిలు. నడుమనడుమ ఆరణ్యవస్తువాహనశోభితం బైనచిల్లరవైశ్యగృహంబులు ఆరువెయిలు. ప్రవాసులైనవారికి పండిపెట్టే అలీకర్మగృహంబులు ఆరువెయిలు.

నంగరయిండ్లు ఆరువేలయేనూరును, మరి యితరపరిచారకగృహంబులు లెక్కయెన్న కొలదిగాదు. శివాలయంబులు అయిదువేలయేనూరును, విష్ణుస్థానంబులు నాలువేయిలయేనూరును. దుర్గ, మహాలక్ష్మి, భద్రకాళి, వైష్ణవి, వారాహి, చండీక, మహిషాసురమర్దినీ, పిజయ, భ్రమరాంబ, వీరు మొదలైన దేవిభవనంబులు వెయ్యినేనూరును. వినాయకవీరభద్రనిలయంబులు రెండువెయిలు. మైలారుదేవరభైరవులు, ఊరికర్తులు పదినూర్లును ఇండ్లు ప్రసిద్ధస్థానాలు. శ్రీ, యేనూటయేబదియును, నిషాణంబులు రెండువెయిలనేనూరును. ఇతరమహాపంచమహాశబ్దాలు మొత్తయుచుండును. గుళ్లమీదపసిడికుండలు అయిదువెయిలనేనూరును. దేవస్థానంబులదీపాలకు తైలంబు నిసంబును కొలపాటి యరువయ్యైదుపుట్లును. నగరిలో దీపాలకును నిత్యబ్రాహ్మణులసంతర్పణలకును ఘృతసారశ్రీచందనపరిమళద్రవ్య ఆవృతక్షీణతాంబూలాలకును నిత్యంబును పదివెయిలవరహాలును. నగరిలో భాగీరథీజలంబులను గౌతమీజలంబులను శ్రీశంభులింగంబును సాహస్రబిల్విదభవ్రాజయు, వాసనపుష్పంబులును పూజించి, నిత్యమును మహానైవేద్యంబు. యోజనవిస్తారం బైనపురంబునకు నానావస్తుశోభితంబైనఅంగళ్లు మున్నూరును. పిన్నఅంగళ్లు మూడువెయిలమున్నూరును. గూడెంబులు రెండువెయిలయేనూరును. ఇట్లు ఇంద్రపురంబునమానం బైనయేకశిలానగరంబున కధీశ్వరుం బైనకాకతిరుద్రుని గొల్పియున్ననానాదేశాధిపతులు అనుసరింతురు. పద్మనాయకులు జెబ్బయియేడుగురును. మల్లికార్జునభట్లు, మల్లికార్జున, త్రిపురాంతక, మహాదేవ, విరూపాక్ష, నారాయణ, వాసుదేవ, జనార్దన, పద్మనాభ, రామకృష్ణ, బ్రహ్మవిద్వాంసులు మొదలయినవారు బంగారుపల్లకీలు ఎక్కి చనుదెంచువారు నూటయేబదియును. సకలకథాప్రవీణులయినపరిహాసకులు వరదరామనాథుండును, లోకభావయ్య మొదలయినవారును ఎనమండును; శంకరరాజు నారాయణరాజు, కేదారరాజు, రామరాజు మొదలైనసాహసవిక్రమార్కులు ఉత్తమక్షత్రియులు ఏనూరును, దివ్యకాంతలం బోలిన నవరత్నఖచిత మైనపాల్కి లెకించనుదెంచువారాంగన కొలువుకు చనుదెంచువారు, శ్రీగిరిమల్లికార్జును, కాళేశ్వరిగంగు, జలరుహనేత్రి, చిత్తారుప్రమితె, బింబోవృ, కంబుకంఠి, హంసయాన, పల్లవాధరి, హరిమధ్య, చకోరాక్షి, వీరుమొదలయిన కొలువుశ్రీలు ఇన్నూరును; మరియు నాట్యంబునయు బిరుదుపాత్రలు భరతకళ, అంబాదేవి, నర్వమంగళ, చక్రవర్తి, చిలుకపలుకులత్రిపురారి, గొర్రెంకపలుకుల

నానుడే, కోకిలస్వరకనులాక్షి, చిత్తరచూపులపద్మాక్షి, వీరు మొదలైన
 పాత్రలు వచ్చినిన్నును. భావరూపుడు మొదలయిన కవితాస్వరూపులు ఇన్నూరును ;
 గుండంభట్లు, ప్రతాపభట్లు, బ్రహ్మాంభట్లు, నారాయణభట్లు, శంకరభట్లు, పురం
 దరభట్లు, యజ్ఞంభట్లు, వామనభట్లు, మహేశ్వరభట్లు మొదలైనవేదవేదాంగ
 పారాయణాంగులగురాజపురోహితులు నూర్చును ; వందిమాగధస్తోత్రపాఠ
 కులు మున్నూరును ; మరియు నానాదుర్గాధీశ్వరులయినదేశాధిపతులు పద్మ
 నాయకులు మదగజంబులపై నెక్కి మాక్కికచ్చత్రచామరంబులు విలసిల్లుచు
 వీరును. పెక్కుంబులును చిరుదుకాహళంబులును వరభటభయంకరాంబులును
 సరభూపతులకు భయంకరం బగుచుట్లుగా నకలసేనానమేతులైనవారును ; శ్రీరంగ
 మదేవుండును, రాయచుద్రదేవుండును, పెనుకూచిరుద్రమదేవుండును, నిడదవోలు
 చంద్రదేవుండును, ఇందులూరి అన్నమదేవుండును ; వీరలకు పెద్దనాయకుల
 జెప్పెద. విశ్వనాథుని రామువెంక, యూట్టి నాథుని రామువెంక, గోగులవారి
 మల్లువెంక, కోడూరి రామువెంక, వీరు మొదలయినవెంకు నాయకులు మూడు
 లక్షలపదాతివర్గంబులతో పురంబులు గూడెంబులు గాచుచుండేటి పెద్దతలారి
 యగు నిశ్చాకువల్లభుండును ; మరియు నానాదేశాధిపతులును, రాయబారులును,
 గజంబులపెద్ద అయిన మహాంకాళిదొరయును ; అశ్వంబులకు పెద్దయైన
 సాహిణిమారయ్యయును ; నవలక్షధనుర్ధలకు పెద్దయైన కొలిపాక సిద్దయ్య
 యును ; మనుబోతులకు పల్లెలుగట్టువారు మున్నూరును ; నానావిద్యలవారు
 కొలువునేయంగాను. పైడిబెత్తంబులవారు బారనూకుచు వెండికుప్పెలవారు,
 పైడికుప్పెలవారు పైడిఝల్లులవారు వెండిగోడుగులవారు, అయిదువెయిలు
 గలిగి వేరోలగంబున గూర్చుండి దేశాధిపతులవిన్నపంబు లంగీకరింపుచు రాయ
 బారులమనవులు పాలించుచు రాజ్యపరిపాలనంబు నేయుచు, దేవదేవుండును
 శరభాంకుండును మల్లికార్జునుండును శంభుదేవుండును పాలకురీసూరపదేవు
 డును వీరు మొదలయినప్రధానవర్గంబుతో ముచ్చటాడునమయంబున, ఈశ్వర
 స్థానంబుల దేవస్థానంబుల దుర్గగణపతివీరభద్రస్థానంబుల గల్లుఅధికారులు పచ్చల
 పల్లకి లెక్కివచ్చి దేవతానైవేద్యంబు చెల్లెనన వాక్యంబువినియును సింహాసనం
 బుడ్కి అంతఃపురంబునకు జని భోజనశాల కేతెంచి తనబంధువులును తానును
 దేశాధిపతులును తనతమ్ముల డైన అన్నమదేవుండును డెబ్బదియేడుగురు పద్మ
 నాయకులును వందిమాగధస్తోత్రపాఠకులును ఒక్కవంక్కిగా గూర్చుండి మద్ర

సోపేతం బైననానావిధపదార్థములను వెయ్యిన్నేనూటితోకూడా భోజనములు చేసి సుగంధంబు లగుజలంబుల కరంబులు కడిగి కర్మావేదీయంబులు సకలజనంబుల కొసంగి వారలందరిని అనిపె. ఒక్కరమ్యహక్త్యంబున తూగుటయ్యాలిపై నిలిచి సేవకజనంబులు పాదంబులొత్తుచుండ దాసదాసీజనంబులు మూగువేల యేనురును గలిగియుండె. అంతట ప్రతాపరుద్రుండు లులాయ వ్యాఘ్రు భట్టుక గజ యుద్ధంబులును, రుక్మిణిమల్లులపెనంగురాడుటలును, సరసకావ్యనాటకాలంకార బహుశబ్దకాస్త్రాధికారంబులనారు హాస్యవచోవిభారమలైనవారి పరిహాస వాక్యంబులును పుణ్యకథాశ్రవణంబులును సారాంగనాన్యత్వగీతవివోదంబులును ఇవి యాదిగాగలచిత్రవివోదంబుల ప్రౌద్ధపుచ్చుచు సాయకాలం బగుటయు ; సగరువెల్లివచ్చునమయంబున కాకతిరుద్రునకు అవసరంబులకు వచ్చుకర దీపికలు మూడువెయ్యలయేనురును నాల్గుదిక్కుల గొల్చిరా నిజపరివారసమేతుండై న్యాయంభుమూర్తి యగుజ్యోతిర్నయం బగుశ్రీశంభులింగంబునగరికిం జని శంభులీలావిలాసంబులు నడుపుచు ప్రదక్షిణత్రయంబు గావించి శంభులింగంబునకు సాష్టాంగదండప్రణామంబులు చేసి కొనియాడుచు ఒక్కయంబు ఆరాధించి యచటవారు సగరికేతెంచి సకలజనంబులను జీతంబులకు బనిచి పెద్దతలారి యగు నిశ్శంకవల్లభుండు పరివారసమేతంబుగా రెండుగడియలు కొలువుచేసి తదనతరంబనమస్తజనంబుల నిజనివాసంబుల కనిచి తానును అభ్యంతరవర్తియయ్యె.

ఇట్లు రాజ్యభోగంబు లింద్రవైభవంబులుగా ననుభవింపుచు శ్రీభవానీ శంకరపూజయు శ్రీలక్ష్మీనారాయణపూజయు, దేవప్రాహ్లాణపూజయునిత్యంబు జేయుచు. మరియు సనేకతటాక నారికేళ చూత తింత్రిణీ కపిత్థ జంబూక కదళీ బిల్వ వననిర్మాణంబులును అగణ్యపుణ్యంబులను నలుపుచున్నంతశ్రీమత్ప్రీతాప వీరరుద్రునకు జెల్లిసభాములు. ఉత్తర దేశంబునకు భాగీరథీయమునలు, పూర్వ దక్షిణపశ్చిమంబులకు సముద్రంబును మేరయు తనయాజ్ఞకు చెల్లుచుండె, చక్రవర్తియునై పదిహేడోరాజునై రాజ్యంబేలుచుండె. అందులఅప్పనంబులు ఇచ్చు దేశంబులు. కటకవల్లభుండు లోనుగాగలచిల్లరరాజులు ప్రతివర్షంబును ఇచ్చు అప్పనంబులు ఇరువయినాల్గుకోట్లు. తనభూమిపాలితం బైనరాజ్యంబువలన వచ్చు ధనంబు ఇరువయినాల్గు కోట్లు. ఇవిగాక అగ్రహారంబులు బ్రాహ్మణులకు చెల్లుచుండె నాల్గువెయ్యలు. దేవతావైభవంబులకు రెండువెయ్యలగ్రామంబులు చెల్లుచుండె. ఇదిగాక తనభండారంబునకు వచ్చుచుండునట్లు నాల్గుకోట్లు.

ప్రతివర్షంబు తులాపురుషంబులకు మూడుకోట్లయేబయిలక్షలు. నిత్య వై భవంబునకు పరిమళగంధ కర్పూర కాశ్మీర, జవాజి, పరిమళంబులకు, పంక్తి భోజనంబులకు, నగరిదీపాలకును, నానాదేశంబులనుండివచ్చు విద్యార్థులకును పంచిపెట్టినద్రవ్యంబు ప్రతివర్షంబును మూడుకోట్లఅరువయిలక్షల యిరువయి వేయిలు. నగరు గాచునిశ్శృంగవల్లభునకు జీతము ప్రతివర్షమును భటసహితంబుగా ఎనుభయయెనిమిదిలక్షలయరువయివేలు. అన్నపత్రంబులగణతి ఒక్కొక్కపత్రంబు నకు వేయింటివొప్పన నూరుపత్రంబులు ద్విజులకు ఏడాదికి ఒక్కొక్కటిముప్పయి లక్షలు, నగరిమొగసాల గొల్చునవలక్షధనుర్ధులకు ఏడాదికి మూడుకోట్లయెను భయిలక్షలు. రాజమదగజంబులకును ఉత్తమాశ్వంబులకును జీతంబులవారికి రెండుకోట్లయెనుబయిలక్షలు. ఏకశిలానగరంబునం గలదేవతావై భవంబునకు ఒక్కొక్కటి. రాజగృహంబులు కట్టెవనులవారికి ప్రతివర్షంబున ఒక్కొక్కటియు వారశాసివిశ్వేదునకు శ్రీతైలముల్లికార్జునునకు శ్రీకాళహస్తీశ్వరునకు రామేశ్వరం రామేశ్వరునకు నాసికత్ర్యంబకేశ్వరునకు అరుణాచలేశ్వరునకు కొలనుపాక సోమేశ్వరునకు ఏకవీరేశ్వరునకు వేములవాడరాజేశ్వరునకు కాళేశ్వరముక్తిశ్వరునకు గొకశ్రీశ్వరునకు వీరు మొదలయినయీశ్వరస్థానంబులకును, శ్రీరంగనాయకులు కంచివరదరాజు శ్రీవెంకటేశ్వరులు మంగళగిరి నృసింహస్వామి సింహాచలము ఆదివరాహమూర్తి శ్రీకూర్మనాయకులు శ్రీజగన్నాథులు భద్రాచలము శ్రీ రాములకును దివ్యదేవమూర్తులకును ప్రతివర్షంబు మూడుకోట్లు. తనభండారము నకు మూడుకోట్లు చెల్లుచుండె.

ఇట్లు విక్రమార్కునిచందంబున మహామహిమతో రాజ్యంబుపాలింపుచు సకలభోగంబులు పరివారసహితంబుగా అనుభవింపుచు రాజ్యంబేలు సమయం. బున నతండు ఏలినదేశంబులు దైవికంబులుగా ఆశ్చర్యంబులై ఆనందకరంబు లుగా శోభిల్లునని సకలజనంబులు కొనియాడుచుదురు. ఆచరిత్రంబులు తొల్లింటి యట్టివారికైన చెల్లింపుగావు. శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు సాక్షాత్కారంబుగా రుద్రుండు గాని మనుష్యమాత్రుండు గాడు. అతనిచరిత్రంబులు ఆదిపురాణంబు లట్లు సకలానందకరంబై యుండె.

అదియునుంగాక శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు ఒక్క పుణ్యగ్రహణకాలం బునందు మాధవ్యంబునకుం జని యాగుండంబునందు తీర్థంబులాడి యచట రామేశ్వరుని సేవించి పెక్కుదానంబులు చేసి, మరియు ప్రతాపవీరరుద్రుండు

పదకొండుహిరణ్యధేనువుల చేయించి ఒక్కొక్కధేనువునకు లక్షవేయనువర్ణటంకంబులు దక్షిణలోనంగి వేదవేదాంగప్రచుడు లయినవిప్రోత్తములకు దానంబులు ఇచ్చి. ఆదానంబులు అందనేరనివిప్రోత్తములు చండాలులవాకిటికిం జనిపోగా; చండాలులు కొన్నికయుక్తివాక్యంబులు పలికిన రాజుచేత తమకు ప్రాణహాని యని యెరుంగక యాదానంబులు పట్టినబ్రాహ్మణుల అరికట్టుకొని యీనువర్ణధేనువులు సజీవంబులయ్యెనేని తరల తోలుకొనిపొండి. నిర్జీవధేనువు లయ్యెనేని మాసామ్ము. అని విప్రులతో వాదించిన, ఆవార్త శ్రీమత్ప్రీతాప వీరరుద్రునకు ఎరింగించి వారు బహువిధంబుల నారాధించిన దేవుడు ప్రత్యక్షుంబయ్యె. రాజు మొదలు కొని సకజనంబులు చూచుచుండ ఆధేనువులు గుసగుస నడచుచుండె. అంత నప్పు డారాజు చండాలుల నరికించుటయు; ఏకశలానగరంబు ప్రవేశించుటయు.

ఒక్కనాడు శ్రీమత్ప్రీతాపవీరరుద్రుండు కొలువు చాలించి సకలజనంబుల వీడ్కొలిపి శివదేవుండును తానును అంతఃపురంబునకుఁ జనుచేర ఆరాజుపట్టంపు దేవి యగువిశాలాక్షి శివదేవునింజూచి పరపురుషుండుగదా యని మరుగు కేగుటయు. ఆశ్రీమత్ప్రీతాపవీరరుద్రుండు శివదేవయ్యగారిని జూచి నిజమందెరంబున కనిపి. రాజు మజ్జనభోజనాదులు దీర్చి నవరత్నఖచితం బైనయొక్కపీఠంబున గూర్చుండి తనపట్టపుదేవి యగువిశాలాక్షికి ఇట్టనియె. శివదేవయ్యను జూచి పరపురుషుడనితోలగిపోయితివి. అతడు ఈశ్వరుండుగాని మనుజమాత్రుండుగాడు. ఆశివదేవయ్యను పూజించి సుగతి గాంచుమని యెరుంగబలిగన ఆవాక్యంబు విని విశాలాక్షి దేవి తనచిత్తంబు కొలిపి శివదేవయ్యగారయూపంబుగా నొక్కనువర్ణ ప్రతిమను గావించి ఒక్కనువర్ణవేదిక నిలిపి షోడశోపచారంబుల పూజించుచుండె. అంత నొక్కనాడు మానశివరాత్రియగుటయు ఆశ్రీమత్ప్రీతాపవీరరుద్రుండును శివదేవుండును నుపవసించి స్నానాదికృత్యంబులు దీర్చి శ్రీశంభులింగంబునగరికిం జని యద్దేవుని షోడశోపచారంబుల బూజించి యచట జాగరణంబుచేయుచున్న సమయంబున శివదేవుండు సుగంధం బైనతేనువుం గగ్రుసం దీసింజూచి యా శ్రీమత్ప్రీతాపవీరరుద్రుండు ఆశ్చర్యచిత్తుండై మహాత్మా మాతోడనే ఉపవసించి యిది. ఇంతలో ఏమియు గుడిచితివి. నీధునుగంధం బైనతేనువుతేనిచితి అని యడుగగా శివదేవుండు శ్రీమత్ప్రీతాపవీరరుద్రున కిట్టనియె. నీ అంగన విశాలాక్షి విందుచేసిన గుడిచితి ననిన. ఆశ్చర్యపడి, తననగరికింజని విశాలాక్షి దేవి నడిగిన తాను నువర్ణప్రతిమను చేయించి శివదేవయ్య యీశ్వరుండుని యింతకుమున్ను

నై వేద్యులు సమర్పించితి ననిన ఆగాజు అశ్వర్యవదీ శివదేవయ్యగారి మహామహాత్మ్యము గొనియాడి. ఇట్లు మహామహముడైన శివదేవయ్య గురుండును మరయును బుధుడునై తనకు మహామహిమ చేకూర్చుచుండె.

అంత నొకనాడు శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు కొలువై కూర్చున్నసమయమున ప్రసంగవచనములు జ్యోతిషములు తమసామ్యుని పాంచాలమునారు వాదించి యిందుకు పరీక్ష యిచ్చెదమని పాత్రోజు కన్నయ్య యనువాడు ఒక ముహూర్తమున పాపాణంబుపై లోహనలోకాదిగా మొత్తించుటయు శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు అతని మెచ్చి ఒక్కగ్రామము శూకాశనంబుగా సమవంతేనె. అదిగని హనుమకొండ రుద్రేశ్వరునకు అర్చకుండైన రుద్రజయ్య యనుశివ బ్రాహ్మణుండు ఏతెంచి రాజనన్నిధిని నిలచి యిట్లనియె. పరీక్ష జూపినంతనే పాంచాళభక్తులకు జ్యోతిషము రానేర్చునే శివమదని వ్యతీపాతపు కాలమున జల్లేడుకొమ్మ విరచిన రక్తంబు గారుటయు అదిగని రాజు సంతోషించి ఒక్కగ్రామమును పల్లకీ కృపచేసియనిపిన. ఆవార్త భూసురు లెరింగి కటకటా యితర జాతులప్రజ్ఞలుమెచ్చి నిగ్రహానుగ్రహసమర్థుల మైన విప్రజనంబుల మాహాత్మ్యంబులు ఎఱుంగరాదయ్యెఅని రాజు సమ్ముఖంబున కేతెంచి యిట్లనిరి. జ్యోతిషంబు వేదాంగం బగుట నీవెరుంగుదువు. వేదవేదాంగంబులు విప్రులకే కాని యితర జాతులకు ఎట్లు సిద్ధించును. పరీక్ష జూపినది నిజంబు గాదు. ఆపదవేళ యెరింగి యీధేవువు క్షీరంబు పిదుకుదురేని జ్యోతిషంబు వారిసామ్యుని ఒక్కగొడ్డటావును జూపుటయు. అదిగని మునుపు పరీక్షయిచ్చినవారు తొలంగిపోయినం జూచి విప్రజనములలో వెలకెత్తారి సోమయ యనువారు ఏతెంచి ఆముహూర్తమువేళ యెరింగి ఆగొడ్డటావును పిటికితేను కుంచెడుపాలు కురియుటయు. అదిజూచి యాశ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు అత్యంతయుత్సయుండై యావిప్రుండు గోరి నట్లు గోదావరీతీరమున కుళతర్పణం బనుఅగ్రహారము నొనంగుటయు. మరియు నొక్కనాడు దక్షిణదేశముననుండి సుదర్శనమిత్రుండు గజారూఢుండై నూర్గురు విద్యాంసులు గొలువ ఏకశిలానగరమున కేతెంచి శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుని కొలువుకూటమునం గల విద్యాంసులతో నేను వాదభిక్షకు ఏతెంచినవాడ నని పలుకుటయు ఆవిద్యాంసులు వాదముఖమున సుదర్శనమిత్రుని సమ్మతిపరచిరి. గెల్వనేరక చిక్కి కారుమాటలనై న గెలిచెదనని యాదినము కృష్ణచతుర్దశి యగుటయు సుదర్శనమిత్రుం డీటనియె. రేపు అమావాస్య, సప్తచంద్రుండు, ఇది

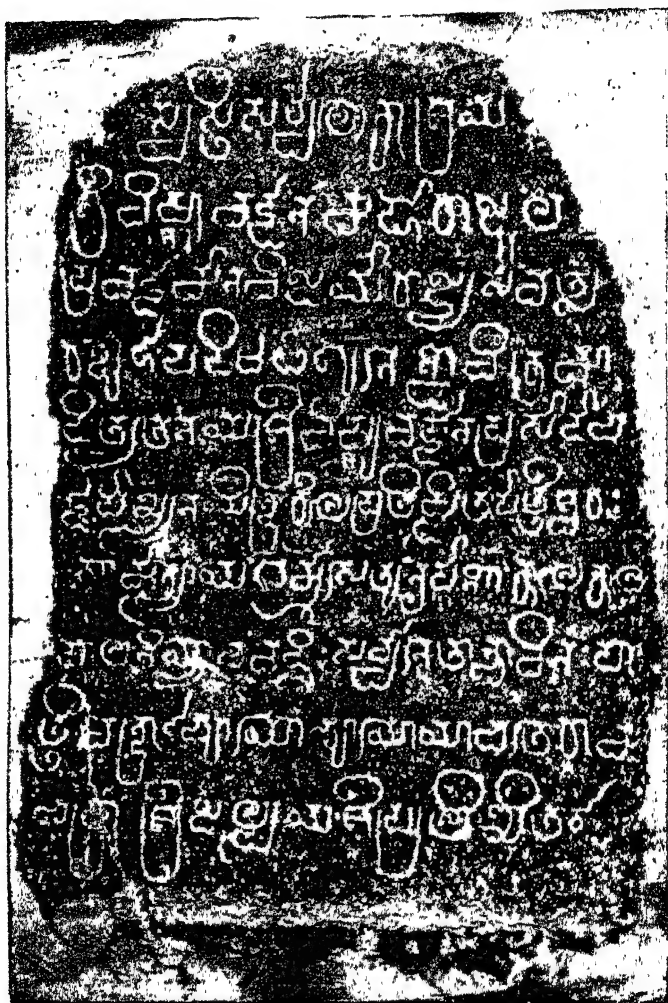
నిజము, మీరందరు ఇది నిజము కాదని యనుమనుటయు, ఏకశిలానగర విద్వాంసులు నవ్వి మరియు సాహసంజాలక వామలుపుసక్రమణము నేరక ' సుదర్శనమిత్రుం డను పేరు డెల్పుకొని వేదశాస్త్రముఖముల నిలువంజాలక నీవు కారుమాటలకు జొచ్చితివి. అటయినను ఆమాట అప్రతిష్ఠంబని అందరు రేపు నట్టచంద్రుండుకాడు. షోడశకళాపూర్ణుం డైనసంపూర్ణ చంద్రుండు. ఇది నిజము, అని ఒక్కచాక్యముగా బలికి విప్రులు సభ వెడలిపోవుటయు, ఆరాత్రి శాఖ వెల్లిమల్లిపూర్ణునభట్టు హన్మకొండ కేతెంచి అచట స్నానసంధ్యాదికృత్యములు దీర్చి భద్రకాలిగుడిలోకి వచ్చి సప్తశతినే నద్దేవి నారాధించి పదకొండు శ్లోకము లచే న్నుతించి ధ్యానానూఢుడై యున్న సమయమున అద్దేవి ప్రత్యక్షమై లెమ్ము విప్రవత్స! యని, నీసత్యవాక్యంబులు ప్రనిష్ఠించెద నని వరంబొసగుటయు అతడు భద్రేశ్వరిచే వరంబుగైకొని యేకశిలానగరంబునకు వీతెంచి వారలకెరింగించిన. ఆమావాస్యకృత్యంబులు మూడుయామంబున దీర్చి అంత అస్తమయం బగుటయు. తూర్పుదిక్కున చంద్రుం డుదయించె.

క్రమంబున చంద్రునిగతిచందంబున మహానిశికి మధ్యాహ్నగతుం డగుచు చంద్రమండలంబు ద్విగుణితంబై నిష్కళంకంబై సర్వజనులకును ఆనందంబుగా చంద్రుండు వెన్నెల గాయదోణంగిన జనంబు చూచి, సుదర్శనమిత్రుండు ఏక శిలానగరంబు విద్వాంసులపాదంబుల కొరగి నాయది మానుషప్రజ్ఞ. మీది డైవమానుషప్రజ్ఞ, మీకును నాకును హస్తినశకాంతరంబు కాదె. నాలపరాధంబు తీమియింపుండని పలుకుటయు వారలుసుదర్శనమిత్రుని గౌరవించుటయు. అంతట శ్రీమత్ప్రతాపవీరుడ్రుండు శాఖలెల్లిమల్లికార్జునభట్టును బ్రహ్మరథం బెక్కించి వరంగంటివిప్రులకు పదిలక్షలవరహాలు సమర్పించుటయు. సుదర్శన మిత్రుని గౌరవించి లక్షవరహాలు ఇచ్చి పంపుటయు. మరియొక్కనాడు సంతూ రనుగ్రామంబున కృష్ణమాచార్యులతమ్మండు ఆనందమాచార్యులు రజక స్త్రీతో రమించిన ఆరజక స్త్రీవిభండు అయిద్దరిని పొడిచిన మృతంబైరి. శూద్రశవముతో వైష్ణవుడు మృతఅయ్యగనుక ఆపురివైష్ణవులు మొయ్యక ఊరకుండిరి. అదివిని కృష్ణమాచార్యులు తనమదిదివిచారించి సచ్చిదానందస్వరూపుండై బ్రహ్మాండనాయకుండగువానుడేవమూర్తిని ప్రార్థించిన ఆశవంబు తనంతటతానే కాష్ఠంబునకు నడుచుటయు. అదిగని నకలజనంబులు విప్రులు వైష్ణవులు వీతెంచి కృష్ణమాచార్యుల పాదంబులకు స్రవమిల్లి మాయపరాధంబులు తీమియింపుమనుటయు అయ్య

యో నాకు రాగద్యేపంబులులేవు. మీరు వెరువకుడనుటయు. ఆరాత్త శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు చాగులచే నెరింగి కృష్ణమాచార్యులరావించి వారినిపూజించి యేకశిలానగరములో నాల్గవభాగము ఏబది గ్రామంబులను అధికారంబును ఒక్కఁడగు అగ్రహారంబునుగాను నొసంగి అనువుటయు. కృష్ణమాచార్యులును సంకూరును ప్రవేశించి కల్లతనంబు పుట్టుటంజేసి కల్లూరను గ్రామంబును కట్టి కోట పెట్టుటయు, మూడువర్షంబులు అధికారంబు జేసి గ్రామంబుల గల్గుపదార్థంబుల దెచ్చి తామ్రపత్రికలు చేయించి యాపత్రికలమీద తారయించిన చాతుర్ముగ్రంథంబు లిఖించి అది శేకటంబుపై పెట్టుకొని శ్రీరంగంబునకు గొనిపోవ నుక్కోగించిన కొందరు ధూర్వులు గూడి యారాజసమ్ముఖంబునకుం బోయి కృష్ణమాచార్యులకు మీరుఅధికారంబు ఇచ్చినగ్రామంబులపదార్థం వ్యయించి తామ్రపత్రికలు చేయించి శ్రీరంగమునకు గొనిపోవుచున్నాడని యెరింగించిన శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు విని యతండు మహాత్మ్యండు. అతనికి ఏది యిష్టమో నాకు అదే యిష్టంబని ఊరకుండుటయు. ఆవార్త యిష్టజనులచే కృష్ణమాచార్యులు విని ఊరికేపోయిన మూర్ఖత్వం బని రాజసమ్ముఖంబున కేటెంచి యాబయిగ్రామంబులగలపదార్థంబు వర్షత్రయంబున లెక్కవినిపించి అప్పుడు మూడులక్షలవర హాలు అయినదని కృష్ణమాచార్యులు తనమనంబున వాసుదేవమూర్తి నారాధించి ఒక్కవచనంబు రచియించిన మెచ్చి యేకశిలానగరంబున కనకవృష్టి గురిపించుటయు. అదిగని శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండును ఆపరిజనంబులును కృష్ణమాచార్యుల పూజించి; వారి వీడ్కోని కృష్ణమాచార్యులు శ్రీరంగమున కరుగుటయు.

మరియొక్క నాడు తిక్కనసోమయాజుల వరప్రసాదంబు నీతి యగుకుమ్మర మొల్ల రామాయణంబు వచనకావ్యంబు రచియించి ప్రతాపరుద్రునకు అంకితంబుగా జేయునమయంబున, ఆరాజసమ్ముఖంబున నున్న విద్వాంసులు విని యిది శూద్రకవిత్వంబు, ఇది నిషిద్ధంబని నిరాకరించిన ఆరాజ సర్వజ్ఞుండుగానున్నవని దాని మెచ్చి. రాజ బ్రాహ్మణకృతం బైనకావ్యంబు కావలెనని. అవిద్యాశీలులు భానురని పిలిపించిన. అతడు రచియించిన శ్రీరామాయణంబు వినునమయంబున అచటికి ముల్లి యేటెంచి రామాయణంబును రచియించి యున్నానని ఘోషపద్యంబు విచిత్రంబుగా చదువుటయు వినియారాజ సర్వజ్ఞుండుగావున దీనిప్రజ్ఞకు మెచ్చి విప్రజనంబులు, మనంబులు నొచ్చునో యని మొల్లని పిలిచి పల్లకియును నగిరినిత్యజీవనంబును కట్టడిచేసి తనయెదుట నుండక తనదేవి విశాలాక్షి సమ్ముఖంబున నుండజేయుటయు. ఆవార్త విని శాఖవెల్లి మల్లికార్జునభట్టు నిగొట్టి

ఇంద్రులపవిత్రముమీది చాటుక్యశాసనము.



నూ. 229-వ పుటలో.

ఇంద్రకీలపర్వతము

మీది రెండుచాలుకృతాననములు.

ఈశానములు బెజవాడకు జేరి పశ్చిమమున నున్నయింద్రకీల మను
వర్షతముమీద నున్నవి. ఒకటి గోవిందమఠ మను స్థలమునమీదమున బడి
యున్న రాతిమీదను రెండవది కొండ నెత్తిమీద స్థాపింపబడియున్న శిలా
స్తంభముమీదను జెక్కబడియున్నవి. మొదటిదానికి క్షయనియు, రెండవ
దానికి చయనియు సంజ్ఞ లుంచి వానిని వేటువేటు గా విమర్శించెదను.

క.

ఈశానమునకు శాసనాధికారులు తీయించిన ప్రతిబింబమును బట్టి
మూలమును నిరూపించితిని. 1 విశిష్టరూపము పాతకులకుఁ జక్కఁగాఁ దెలియు
టకై శాసనప్రతిబింబము గూడ ముద్రింపఁబడును. ఈశాసనపులిపి సర్వవిధముల
యుద్ధమల్లుని బెజవాడశాసనపులిపిని బోలి యున్నది. కావున నీ రెండు శాసన
ములు నించుమించుగా నేకకాలమందే పుట్టినవని నిశ్చయింపవచ్చును. శాసన
మందు సంస్కృతాంధ్రములు రెండును బ్రత్యేకగింపఁబడినవి. తప్పులు గలవు.

విష్ణువర్ధనమహారాజు రాజ్యకాలము పదియేడవసంవత్సరంబున విక్రమా
దిత్యునితనయుఁ డగుశ్రీవిష్ణువర్ధనుని ప్రసాదముచేత చట్టప యనునతఁడు ఇంద్ర
కీలపర్వతమునకు పార్థేశ్వరుని బ్రతిష్ఠించె నని శాసనములోని విషయము. పేరును
బట్టి యు సర్వలోకాశ్రయుఁ డనుబిరుదును బట్టియు విష్ణువర్ధనమహారాజు చాలు.
కృతవంశమువాఁడని స్పష్ట మగుచున్నది. ఆలయప్రతిష్ఠ బెజవాడయం దగుట
చేత రాజు పూర్వచాలుకృతవంశ్యుఁ డనికూడ స్థిరపడుచున్నది. పూర్వచాలుకృ
రాజులలో విక్రమాదిత్యుఁ డనుపేరు గలవా రిద్దఱు మాత్రమే కనఁబడుచు
న్నారు:—13-వ తరమువాఁ డగు గుణగవిజయాదిత్యునితమ్ముఁడును, 14-వ

1. శాసనాధికారులు ఆ 1917-వ సంవత్సరములో సంపాదించిన శిలాశాసనములలో నిది
833 వది.

2. చూ: ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక సం. 6.

తరమువాఁడయిన ప్రథమచాలుక్యభీముని తండ్రియు నయినవిక్రమాదిత్యుఁడొకఁడును, 18-వ తరమువాఁడగువిక్రమాదిత్యుఁడొకఁడును. ఈరెండవ విక్రమార్కునకుఁ గొడు కున్నట్లు గాని యాకొడుకు రాజ్యము చేసినట్లు గాని ప్రమాణములు లేవు. కావునఁ బ్రస్తుతశాసనములోఁ బేర్కొనఁబడిన విక్రమాదిత్యుఁడు మొదటి విక్రమాదిత్యుఁడే యని యూహింపవలసియున్నది. ఈవిక్రమాదిత్యుని కొడుకు ప్రథమచాలుక్యభీముఁ డగును. ఈతఁడే శాసనములోఁ సర్వలోకాశ్రయ శ్రీవిష్ణవర్ధనమహారా జని పేర్కొనఁబడినవాఁడు. సర్వలోకాశ్రయ, విష్ణవర్ధన యనునవి చాలుక్యరాజుల బిరుదులు. ఈచాలుక్యభీమునినాటి యొకరాగిశాసనములో నితనిపేరు “సర్వలోకాశ్రయ శ్రీవిష్ణవర్ధనమహారాజాధిరాజపరమేశ్వర పరమబ్రహ్మణ్య చాలుక్యభీమనామా” యని యున్నది³. ఆశాసనమందే భీమరాజు 814-వ శకవత్సరమునఁ బట్టాభిషిక్తుఁడయినట్లున్నది. కాఁబట్టి పాఠేశ్వర ప్రతిష్ఠ 831-వ శకసంవత్సరమందయియుండవలయును. ఇది క్రీ. 909-వ సంవత్సరమునకు సరిపోవును. ఈశాసనపులిపియు యుద్ధమల్లుని శాసనపులిపియు నేకవిధముగా నుండుటవలన నిదివఱలో నేను జేసిన యుద్ధమల్లశాసనకాలనిర్ణయ మీశాసనమువలన దృఢపడుచున్నది.

అర్జునుఁడు శివునిగూర్చి తపముచేసి పాశుపతాస్త్రమును బడసినచోటు బెజవాడే యని యీశాసనము సూచించుచున్నది. ఈవిషయము రెండవశాసనము విమర్శించునపుడు చర్చింపఁబడును.

శాసనములోఁ గొన్ని తెలుఁగుపదములకు విశేషరూపములు కనఁబడుచున్నవి. “సంవత్సరంబుల్” అనుచో శకార మొకవిశేషము “పదిపడగునేట్ట” పదిపడనునప్పుడు వినంధి పొరపాటని తోఁచుచున్నది. “పదియేడగు” ననఁగాఁ బదునేడవ యని యర్థము. అగు ననునది యగుభూతువు తద్ధర్మార్థకవిశేషణము, తొలుత నీవిశేషణమే పూరణార్థమందుఁ బ్రయోగింపఁబడి కాలక్రమమున “అవ” యనుప్రత్యయముగా మారినట్లగవడుచున్నది. ఆంధ్రభారతాది పర్వప్రారంభమునం దాయాపర్వములయందలి విషయముల వివరించు నవసరమున

1. శోభిల్లంగా । నెనిమిదియగువర్షం బిది । యనఁ బరఁగున్

2. స్త్రీ | పర్వంబు పడునొకం డగు | పర్వమునా వెలయు.

అని యీ ప్రకారముగాఁ బ్రయోగములు కనఁబడుచున్నవి. అన్యస్థలములందు “అగు”నకు మాటు “అవ” యే కనఁబడుచున్నది. పూర్వప్రతులలో “అగు” నని యే యుండఁగా ‘సంస్కర్త’ లాపాతము తప్పని యెంచి యాధునికాచారానుసారముగా దానిని “అవ”గా మార్చి, యట్లు మార్పుట కవకాశము లేదని తోచినపట్టులమాత్రము పూర్వప్రయోగ ముంచినట్లు తోచుచున్నది. ఈ ప్రకారముగా నన్నయభట్టకృతభారతభాగమునం దనేకము లగుమార్పులు కలిగి యుండవచ్చు నని నాయూహ. అనేకప్రాచీనప్రతులనుబట్టి విమర్శించినఁ గాని సరి యయిన పాతములు తేలవు. ఆంధ్రభాష కంతకు మూలాధార మనఁదగు భారతము విషయములో నీపని తప్పక జరుగఁదగినదే.

“ఏట్ట” — సానునాసిక మగుసీపదము, ఏడుశబ్దము సార్థబిందుక మని స్పష్టపఱచుచున్నది.

మూలము.

1. స్వస్తి సర్వలోకాశ్రయ
2. శ్రీవిష్ణువర్ధకనమహారాజుల
3. ప్రవర్ధకమానవిజయా¹రాజ్యసంపత్స
4. రంబుల్²పదిపడగు³నేట్టవిక్రమా
5. దిత్యతనయశ్రీవిష్ణువర్ధకనప్రసాదాచ⁴
6. ట్టపాథేన యింద్రకీల⁵ప్రతిష్ఠితః⁶పాత్రికశ్వరః⁷
7. సామాన్యోయంధమృకసేతుః⁸పాణాంకాలేకాలే
8. పాలనియోర్విభవద్భిః⁹ సవ్వాకనేతాన్భావినః¹⁰పా
9. త్రిక¹¹వేంద్రాన్ భూయోభూయోయాచతే¹²రామ
10. భద్రా¹³ | శ్రీజల్పేయం శీఘ్రలిఖితం ||

1. విజయస్థాయిని చదువునది.
2. రంబుల్ ,,
3. పదిపడగు ,,
4. ప్రసాదాచ్చ ,,
5. ఇంద్రకీలే ,,

6. ప్రతిష్ఠితః అని చదువునది.
7. పార్థశ్వరః ,,
8. పాలనీయో ,,
9. పార్థివేంద్రాన్ ,,
10. భద్రః ,,

చ.

ఈశానన మింద్రకీలపర్వతశిఖరమందు స్థాపింపఁబడియున్న శిలాస్తంభము రెండుప్రక్కలయడుగుభాగమునఁ జెక్కఁబడి యున్నది. స్తంభము నాలుగు ప్రక్కలను, అర్జునుఁడు తపస్సుచేసి శివునివలనఁ బాశుపతాస్త్రము పొందినకథ చిత్రరూపముగా లిఖింపఁబడినది. శాసనము సంస్కృతమయము. శాసనపులిపి క్త శాసనపులిపిని బోలి యున్నది. ఆరంభమున నర్జునుని నామములు పది యు నుదాహరింపఁబడినవి. తరువాత విష్ణుసాహాయ్యముచేత నర్జునుఁ డింద్ర కీలపర్వతమందు మహేంద్రునిగూర్చి తపస్సుచేసి యాయుధుని యుపదేశించున మహేశ్వరు నారాధించి సంప్రీతుడైన యాశివునివలనఁ బాశుపతాస్త్రమును బడసె ననియు, నింద్రకీలపర్వత మర్జునున కొకయత్నుఁడు చూపె ననియు, నా యత్నుడే కలియుగమున పెచ్చెవాడలో కలియమణియుని కొడు కయిన త్రికోటిబోయుఁడుగా జన్మించె ననియు, నా త్రికోటిబోయుఁడు పూర్వజన్మజ్ఞానము కలిగినవాడై యర్జును తపోవృత్తాంతము కలారూపముగా లిఖింపఁబడిన యొక స్తంభము నింద్రకీలపర్వతమందు స్థాపించె ననియుఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఈయితి వృత్తము భారతములోని కథకు సరిపోవుచున్నది. యత్నుని ప్రస్తావముమాత్రము భారతములో లేదు గాని భారవికృత కిరాతార్జునీయమున నున్నది. త్రికోటిబోయుని ప్రశంసార్థ మిందు గ్రహింపఁబడినది. ఇంద్రకీలపర్వతము హిమాలయమున కుత్తర భాగమున నున్నట్లు భారతములో నున్నది. బెజవాడపర్వతమే యాపర్వత మయి నట్లు జనశ్రుతి బెజవాడప్రాంతమునం దున్నది. ఈశాననపులిపి క్త శాసనపులిపిని బోలియుండుటబట్టి యీశాసనము కూడ నిప్పటికి వేయిసంవత్సరముల పయి నాటి దని యు, నిప్పటికీ గూడ నీచనశ్రుతి యుండి నని యుఁ దేలుచున్నది. క్త శాసనముకూడ నీవాడకను సూచించుచున్నది.

బెజవాడ యనునది సామాన్యముగా జనులు వాడునట్టి పేరు. ఈపేరే యుద్ధమల్లుని శాసనములోఁ గూడనున్నది. ప్రస్తుతశాసనమందు “పెచ్చెవాడ” యను రూపము కనుపట్టుచున్నది. బీజవాడ, విజయవాడ, విజయవాటిక యను నామములు శాసనాంతరములఁ గన్పట్టుచున్నవి. విజయవాడ, విజయవా టిక యనునవి యర్జునుని పేళ్లలో నొక టయిన విజయశబ్దమువలనఁ బుట్టినట్లు కనఁబడుచున్నవి. ఇదియే మొదటిపేరుగా నుండి, దానివలన బెజవాడ యనియు, దానివలన పెచ్చెవాడ యనియుఁ బేళ్లు పుట్టెనో, లేక మొదటిపేరు పెచ్చెవాడ యని యుండి దానివలన బెజవాడయని పుట్టి యది పండితులచే సంస్కరింపఁబడి విజయవాడ, విజయవాటిక యయ్యెనో, యదియునుంగాక పెచ్చెవాడ యనునది

నాతపోరపాటునఁ గలిగిన లోపమో, ఉచ్చారణ భేదమో నిర్ణయించుటకుఁ జాలినన్ని యాధారము లింతవఱకు లభింపలేదు.

జయంతి రామయ్య.

చ.

మూలము.

(ఉత్తరపు వైపు.)

1. అర్జున (ః) ఫల్గుణ (ః) పార్థ (ః) కిరీటీ శ్వేతవాహ
2. నః శవీభత్సు విఃజయ (ః) కృష్ణః సవ్యసాచీ ధనం
3. జయః॥ సప్తస్తిశ్రూయ తేఖలు ద్వే వ్రతవనే పాణ్డవా
4. న దృష్టావృత్తపాతేన వ్యగ్రోద్భవ ఇన్ద్రోకీలమ్ గత్వా
5. వి(ష్ణు)నా(హా)య్యతో తపసా మహేన్ద్రా మారాధ్య తదుప
6. దే(శా)త్ మహేశ్వర మారాధయతిః పా(శు)పాతాస్తాః
7. ర్థమృతిగహన మిన్ద్రోకీలమయం యక్షఃప్రాప
8. యావ్యతి తావమిత్యాదిప్రావర్తితి॥ సచయక్షః శాపా
- 9.ంతరాత్కలా పెచ్చె(వా)డ(క)లియమబోయిపుత్రః
10. త్రి(కో)టిబోయినామా ధామ్నికః ప్రాదు(రభూ)
11. (ద్య)శ్చకణ్ణకవ(బ)లపరాక్రమోపేతోవదా
12. న్యశ్చ మాతలిరివ సవ్యకాయ్యకకుశల(ః)(స్వా)
13. మిభత్తోశ్చ హనూమానివ విద్వి(త)జన్మాంత
14. (రా)వ(తారో)న్యకులః⁷ త్రమచరిత్యనః⁸ పూ

(దక్షిణపువైపు)

15. వ్యోమర్జునమైత్ర్యాజ్ఞ(న్మా)ంతరవేదీ తత్పా
16. శుపతాస్తావాప్తి కలాన్నిధాన మిన్ద్రోకీతే
17. (స్వ)యశోనిధిమివ న్యకులాభివృద్ధయే
18. స్తంభమాస్థాపయత్ ఇన్ద్రోకీలోగిరి
19. య్యోవ ద్యావచ్చే యమ్ మహానదీతి
20. (కో)ట్టి బోయుధమ్యోయమ్ స్థేయాన్తా⁹వద్భవేది
21. హ॥ విజాయా¹⁰చాయ్యోన్యలిఖితమ్॥

1. కిరీటీ యని యుండవలయును.

2. శవీభత్సు ”

3. పాశుపతాస్తా ”

4. ప్రాపయ్యతి ”

5. త్యాదిష్టవానితి ”

6. భక్తశ్చ యని యుండవలయును.

7. జన్మాంతరావతారస్వకులః ”

8. స ”

9. స్థేతాంస్తావత్ ”

10. విజయచారణ

అ మృత క ల శి.



విజ్ఞాపనము

ఈయమృతకలశియందు సాహిత్యవిషయమున నాకుఁ గల యభిప్రాయములను గొన్నిటిని సూచించియున్నాఁడను. ఇట్టిపనికి గద్యమంత యెక్కువగాఁ బద్య మనుకూలింప దని నాకుఁ దెలియును. కాని, ఆర్నోల్డ్, కార్లెల్, హాజ్లెట్ మున్నగునాంగ్లేయకావ్యమీమాంసకులమార్గము ననుసరించి మనయాంధ్ర భాషలోఁగూడఁ గొన్ని వ్యాసములను వ్రాయవలెనన్న నాకోరిక నెఱవేఱుటకుఁ జాలినంతయవకాశము లభింపకుండుటచేతను గడుపులోని యూహలు కడుపులోనే జీర్ణమయిపోవు నన్నభయముపుట్టుటచేతను ఇట్టిరచనకుఁ గడఁగినాఁడను. జీర్ణమయి పోయినంతమాత్రమున లోకమున కింతలో సంభవించెడి ప్రమాద మేదియు లేదుగాని శ్రీయంతరవీంద్రనాథతాకురు మున్నగుమహాకవులు బైలుదేఱిన యీకాలమందు మనయాంధ్రకవిత్వకుఁగూడఁ ద్వరలోనే త్రొత్తకక మారంభము కాఁగలదేమో యని యాశతో నెదురుచూచెడిసాహిత్యపరులయాశ లడుగంటు నట్లుగా మనవారిలోఁ బెక్కుచోట్లఁ గవులను గూర్చియుఁ గవిత్వములను గూర్చియు సామాన్యవిశేషభేదముల సంతగాఁ బాటించనివింతరుచులును విపరీతాభిప్రాయములును వెల్లడియై వ్యాపించుచుండుటచే నట్టివానిని గొంతవఱకు మార్పఁ బ్రయత్నించుట ధర్మమని నే నీపద్యములను రచించినాఁడను. ఇందలి నాయభిప్రాయములలోఁ గొన్ని నాకోకగానికే కలిగినవి కావు. నాకన్న బహు విధముల సమర్థులగుపండితులును హాణవిద్యాధికులును నవ్వుడవ్వుడు ప్రసంగవశమున నాయభిప్రాయములనే నేటికాలపుఁ గొండఱకవులవిషయమునను గొన్ని కవిత్వములవిషయమునను వ్యక్తీకరించియున్నారు. అట్టివారి కీచిన్ని కావ్యము లోనిభావము లింపుగా నుండఁ గల వని నానమ్మిక. పైత్యతత్త్వములకుఁ బాలుపడవందురేమో కాని భిన్నాభిప్రాయులైన యితరులకై నను విరసముగా నుండఁ గూడదనియే నాయెన్నిక.

కృత్రిక ర్.

- శ్లో. నియతికృతనియమరహితాం హ్లాదై కమయీ మనస్వపరతంత్రామ్
నవరసరుచిరాం నిర్మితి మాదభతీ భారతీ కవే ర్జయతి. మమృటభట్టు.
- మ. తలలో నాలుకవోలె నీవు మెలగం దా నృప్తి గావించ గా
వలనయ్యెం జతురాస్యం డయ్యెను మెదల్పంజాలునే నోరు నీ
యలఘుప్రేరణశక్తిలేక యినుమంతైనన్ సమస్తాత్మచి
త్కళయై యొప్పెడిదేవి నీకిదె సమస్కారంబు వాగీశ్వరీ. ౧
- శా. ఆరోగ్యంబు సెడెం గుటుంబభరణాయాసంబు హెచ్చు సదు
ర్వారలో పైయధికారులైరి మఱి నేవాముక్తిభాగ్యంబును
దూరస్థం బగుజీవితంబు వెగపై తోచున్ మఱేమన్న ని
న్నారాధింతునటన్నయాశ యొకటే యాలంబమై నిల్పెడున్. ౨
- శా. వేదల్ వేదఱికంపుఁబెన్నెతలకున్ బెగిల్లి యొక్కింతనే
పాదల్ మానగఁ దప్పఁద్రావి పడియుం ద్రల్లే మహాసంస్కృతి
ప్రదుర్భూతవిషాదభేదములకుం బాల్పడ్డనాడెదమున్
నీదివ్యామృత మాని చొక్కి మఱచున్ విశ్వంబు వాగీశ్వరీ. 3
- శా. అన్నంబేటికి బాసమేటి కమృతాహారంబు చేకూరఁగా
గన్నుల్ మోడ్వఁగఁ బారవశ్యమున నింకన్నిద్ర యంచేల న
రావన్నత్యంబు ఘటిల్ల భావజగతిన్ బాహ్యప్రపంచం బింకే
లెన్నన్ భేదము యోగికిం గవికి దా నింతేనియున్ లేదహూ. ౪
- శా. కోరన్ మురుగిలు పోగు లుంగరములుం గోరన్ దుకూలంబులుం
గోరన్ మేడలు మిదైమాడుగులునుం గోరన్ హయాందోళికల్
కోరందగ్గది యేదియో సరుల కీర్తోణీఫలం దాని వే
మాటుం గోరుదు దేవి నిన్దొలువఁగం బ్రాపించునానందమున్. ౫
- శా. అత్తకు నీళ్ల వైర మని యాడినేయుదు రజ్జు లయ్యయో
విత్తముఁ గూర్పజాలుబలువిద్దియ లుండఁగ నెన్నియో రసా
యత్తమతిన్ మధువ్రతము లంబురుహాకరముంబులెం గవుల్
మెత్తురు సత్కవిత్వమునె మిక్కిలియున్ గతకాంచనస్పృహన్. ౬
- శ. వనదేవతాప్రసాదము, నను బదముల నొయ్యనిడ వనము తెరువైన రా
ఘునిసతికిఁ దొలఁగె ముందులు, నన లయెన్నె గంఘు నజై నాకవిత నొగిన్. ౭

క. ప్రామాదికములు తొలగి య, సామాన్యము లగును దేవి సామాన్యములున్
సామాన్యమగునె నీదుకృత, సామహిమ ఘుణాక్షరముగ భావింపఁజూచి. ౮

ఆ. మెచ్చి వనుకపింద్రు మెచ్చరేని యతండు, మెచ్చకపిత సరసు లిచ్చ నదియ
పూర్వసరసత యగుఁ బరయునే దేవి నా, ముదము వై పరీత్య మది కతముగ.

మ. వినతుం డై తనవిదై వేడుచిటుతేక్ వేల్వట్టిదిద్దించుఁగా
దనఁడుం జేయఁడు శక్తివంచన మనూయంజెంది యల్లాట నె
ట్లానరించుక గురుధర్మకోవిదుడెయ్యయ్యో సత్కృపామోదియ
య్యన ద్రోణుం డేక సుబ్బరాయకవితో నొప్పారెగా సఖ్యమున్. ౧౦

మ. కవితాతత్త్వవిశారదుండగుటకై కాశీనవదీప్రవా
సవృథాయాసములేల పూర్వభవనంసారంబు వాణీప్రసా
దవిశేషంబును గల్గి మూఁగయు వసంతశ్రీనమారంభవే
ళ వసీపాళిఁ బికంబువోలె మధురాలాపంబుఁ గావించెడుక. ౧౧

మ. కవనం బన్నను గాఢమప్పెఁగొనితేఁ గాసంత గంగాజలం
బవునే పెద్దలకెల్ల దాహశమనంబై యోలలాడంగఁ ద
చ్చివమూర్ధోపరిభేలదంబరభునీదివ్యప్రవాహంబులక
భువిఁ బాఠింపవలెక భగీరథతపఃపుణ్యంబునక గణ్యుడై. ౧౨

క. కలుగుదురుగాని కవులిలఁగలిగింపంబడరటండ్రు ఖండంతరవా
నులు ప్రాగ్భవకృతవిశ్వాస, సులుగాకయుఁ బలుకుట్టిలు చోద్యముకాదే. ౧౩

క. కవిహృదయ మన్యహృదయం, బువిధంబునఁ బద్మకోశమున కెనయగుఁ గా
ని విశేషమెన్న ఘటనం, భవుపుడిసిలియట్లు నిండఁబట్టు గడలిక. ౧౪

క. కనుదెఱచి మూసెనేనియు, ఘనుడగుకవి ముజ్జగంబుఁ గట్టివయిచు వా
మనమూర్తిపదత్రయం, న్నను బలవత్తరము భావనాదృష్టి యహాక. ౧౫

క. పుపులపయిఁ దేటివోలెం, దవితెడు దా నెపుడు వాసనాప్రేరితమై
కవిమనసు మధురవస్తుల, భువి సుమహితవృత్తుల కిది పోలునుగాదే. ౧౬

క. ఉన్నది లేనట్లుగ మఱి, యున్నట్లుగ లేనిదాని నొగిఁ జెప్పి కవుల్
కన్నులుగా వీనుంగవ, వన్నుదు రాచార మాయవన్నాగంబుల్. ౧౭

ఆ. మె. శిల్పనిపుణఁ డైనచిత్రకారుం డెట్లు, నూత్నములను జూపు స్థూలములను
శాఙ్గికవియునట్లే ప్రకటించు భావంబు, పూవు దెచ్చి ముక్కుపొంతనిడఁడు

గీ. పెదవిఁ గదలింపకుండ నవ్వినయలంతి

నగవు కనుదోయి కేవల నిగిడి మొగము

దమ్మి వికసింపఁజేయుచందమున మెఱసి

ప్రాథకవివాక్కు హృదయంబు నలరఁజేయు.

౧౯

క. చెప్పఁడు కవి భువి నితరులు, చెప్పెడుక్రియ మఱుఁగువిడిచి చిత్రం బేదో

గుప్పిట నిడి యూరించుచు, జెప్పికొనెడిదాఁకఁ దండ్రి శిశువులనుబలెక.

౨౦

గీ. నవరసామోద మేమరం బవుచు వివిధ

పాకరీతుల నొప్పుకావ్యము నువర్ణ

పాత్రికలయందుఁ గవి మహాభాగ్యశాలి

యమృత మస్తని యిడును మృష్టాన్నమట్లు.

౨౧

క. నోరికొలఁదు లాడఁడు కవి, మేరువుఁ దృణముగఁ దృణంబు మేరువు గాఁగక

సార మసార మసారము, సారము గావించు శక్తిసామర్థ్యములక.

౨౨

శా. రమ్మన్న వెన రావు రావలదనక రాకుండఁగాఁబోవు ర

మృమ్ముల్ కై తలకుం గళాకళలు వేళావేళలుం గల్గు సం

ద్రమ్ముం బొందెడిపాటుపోట్లకుబలెక సంగీతసాహిత్యమా

ర్గమ్ములొప్పి యివి స్వస్థచిత్తులకుఁ దక్కం ద్రొక్కఁగారాని వా.

౨౩

ఆ. వె. చీమ చిటుకురన్నఁ జీఁకాకుఁ జెందెడు, నెదుట భేరిమోయ నెఱుంగకుండు

సున్నితంబుగాదునూడ మోడనరాదు, కవిమనంబు తెఱుగుకపయెయెఱుగు.

ఆ. వె. కాటుమబ్బు గ్రమ్ముకటికిచీకటిరాత్రి

త్రోవతెన్ను గనక త్రొక్కులాడి

యట్టై మెఱపుమెఱసి యర్థమెల్ల స్ఫురింపఁ

బాంధుఁడట్లు కవియుఁ బ్రమద మొందు.

౨౪

ఉ. ఆవిరదృశ్యరూపమున సర్వమత ప్రమహర్ణవోద్ధతం

బై వినువీధిఁ జల్లగ నవాంబుదరూపము నొందునట్లుగా

నేవో యనంగతార్థము లనేకముగా హృదిఁ దోచి భావముల్

వే విపులత్వ మొందెడు వివేకసమీకృతరమ్యమూర్తు లై.

౨౫

మ. తొలుతక సన్ననినూలుపోగువలెఁ బ్రాదుర్భూతమై సాగి యా

వల నంతంత స్వభావమైత్రి నెఱవగ్రాపించు నేల్లం గడుక

- బలువుం జెంది యతిక్రమించి వివమావస్థలో ప్రశాంతిక్ సమ
స్థలిఁ బాటుం గవిరమ్యమానససరస్వంభూతగంగౌఘముల్. ౨౭
- క. అది యిది వ్రాయుం డనుచు ను, హృదు లెంతయు వేడుచుందురిది వ్రాయుదు లే
నిది వ్రాయుట శక్యంబు, న్నది వ్రాసిన మెచ్చ రింక నగు మానమె మేల్. ౨౮
- క. తుడిచెను ముత్తైము లన్నియు, విడిచెను మఱి నత్తగుల్లపిం డెల్లను బా
ణుడు మేటిధీవరుడె యగు, నడచెనె రత్నాకరాభ్య నంభోనిధిక్. ౨౯
- ఉ. చెప్పెడిదేమి క్రొత్తగను జెప్పెడిచొప్పులె క్రొత్తగా కిలం
జెప్పు గలట్టివాఁ డెపును జీవదశాపరిణామతత్వమే
చెప్పెడుఁగాని వేటాకటి చెప్పగనేరఁడు నేర్చునేనియుం
దప్పక వాని నెన్నఁదగుఁ దాఁ దననీడను దాటుజాణఁగా. 30
- ఆ. వె. క్రొత్తత్రోవద్రొక్కి క్రొత్తనీమలఁజూపి, క్రొత్తచవులఁదేల్పి చిత్తములకుఁ
క్రొత్తవికసనంబుఁ గూర్చునియాకైత, సెప్పి యేమి యింకఁ జెప్పకేమి. 31
- గీ. పాడినదె పాడెదేని మున్పాడినట్టి, వారికన్నను సొగసుగాఁ బాడవలయుఁ
బాడలేకున్న నగుదురు ప్రాచిపండ్ల, దాసరీ యంచు నిను గేలిసేసి జనులు.
- గీ. పరమపురుషార్థ మంచును వ్రాసినదియె, వ్రాయుదలఁచినఁదప్పలే దేయెడలను
రామకొటులు వ్రాసి శ్రీరామపాద, పద్మనన్నిధి నిడమె నద్భక్తి మ్రొక్కి. 33
- * * * *
- శా. పద్యం బల్లుటయే కవిత్వమని సంభాషించు సాహిత్యన
ద్విద్యాగంధదర్శిను లెంచ నరులే పెంజీకటిం గానలో
ఖద్యోతంబులఁ జూచి నిష్ఫలనుచుం గ్రాంగం జలిం బ్రీతిమై
నుద్యోగించెడివెట్టి వానరులుగా కూహించి చూడం గడు. 3౪
- క. వసుచరితమొ మనుచరితమొ, కసిగాట్లుగఁ గొటికి లేచి గట్టునఁ ద్రేవ
రసహీనులు కవనవుఁడే, స్వోనగించెదరా యజ్జగ్గపుండ్రేవులకు. 3౫
- ఉ. తియ్యనిసీరు కొబ్బరియుఁ దేవకుఁ ద్రావ భుజింప నబ్బునం
చొయ్యనఁ గోశముం దెఱచి యోషికమైఁ బరికించిచూడఁగా
నయ్యయొ పేదకొంపవలె నజ్ఞమనంబునుబోలె శూన్యమై
దయ్యవుఁగాయ యయ్యెను వృథాశ్రమ మిచ్చుచు నేమి సెప్పుదు. 3౬
- ఆ. వె. పెంక తొక్క దక్క నింకేమి లే కొక్క, మాటు చప్పరించి పాటవేయు
బుడుతమావిపండ్ల సోలికఁ దుచ్చువు, గృతిశతంబు లేమిత్పత్తి నేయు. 3౭

గీ. విఱువవిఱుగకకొఱుకంగఁగొఱుకువడక, నమలనమలంగఁజప్పనై నారసాంగి
 నోరునొప్పించుకవనంపుఁదోరణులకు, మ్రొక్కుముదురుపాకపుజీడిపిక్కలకును.
 క. భాసుర మగురసము రసా, భాసము ననురెంటివన్నెవాసియుఁ గనకే
 చేసినకవనము బంగరు, పూసినరనణంబువోలె మోసముఁ దెచ్చుక. 36
 గీ. చిన్నిబోగంపుఁబిల్ల గజ్జయను గట్టి, యభినయించెడి శృంగారమట్లు కవియు
 ననుభవములేక వర్ణించునట్టిదియును, రసికహృదయంబులకుఁ గాదు రంజకంబు.
 క. భావమునకుఁ దగువ దైము, గావలె గాదేని కుంభగతదీప మగుకా
 జీవున కుపాధి దొడ్డది, యైవెలయక సుప్రకాశ మబ్బదుగాదే. 37
 * * * *

మ. ప్రతివద్యంబు రసాస్పదంబుగ రచింపక శక్తి లేదేని పం
 డితులుం బామరులుం జెంగి పొగడక లేవేని నేర్పుల్ పురా
 కృత మింతే యని చింతనొందఁ దగ దింకేమన్నఁ బ్రాజ్ఞుండు నం
 స్మృతకావ్యామృతపానమత్తమతియై క్రిడించు టొప్పుం గడుక. 38
 ఆ. వె. ప్రాణి యూర్పుఁబుచ్చు భావంబు వెలిఁబుచ్చు, మాటనైననొండుపాటనైన
 నుల్లముల్లసిల్లనూరకుండఁడుతీయు, మూఁగయయినఁ గూనురాగ మొకటి.
 మ. తన కానందముఁ గూర్చుతందనములం దా మెచ్చుకొఁ జెల్లెడుం
 దన కీడైనజనంబు మెచ్చఁదగు లేదా లొచ్చువాడేనియుం
 దనకుం జెక్కుమడుంగు లుత్తములు తత్తవ్విజ్ఞుల్ ప్రశంసింప లే
 దని దూషిల్లుచుఁ దాల్చి బోవిడిచినక హాస్యాస్పదం డయ్యెడుక. 39
 క. రసవంతమేని కావ్యము, రసికులు తమయంత మెచ్చి త్రావుదు రెలమిక
 భసలములు పారిజాత, ప్రసవంబులమీఁద వచ్చి వ్రాలుట గనమే. 40
 మ. పుటలక లెక్కిడి గొప్ప చెప్పికొనెఁడుక మూఁథాత్మఁ డొక్కండు నం
 పుటముల్ దొంతరవెట్టి సంతసమునం బొంగుక మఱొక్కండు దా
 ఘటికం జెప్పితి నేకధారగ శతగ్రంథంబు నంచుక సము
 త్కటమోదంబును బొందు వేఱొక్కఁడు చిత్రం బల్పనంతోషముల్. 41
 క. ధృతరాష్ట్రునిసుతశతకము, వితమునఁ దమకృతులు భీమవికృతులయి క్షీణి
 బ్రతుకునెడి యుంటఁ జూచిన, కృతికర్తలు కాపుటెట్లు మృతజీవు లింక. 42
 క. నిలుకడయే వలయునేనిక, నిలుకడయే వలయుఁ గృతికి నిమిషార్థములో
 పల నిండిపొంగిపార లెడి, సెలయే అడఁగెడునడఁగునె జీవనది యింక. 43

క. తొలుదొల్లటితమకృతులను, వెలయింపరు కవులు వేరుబెంపు నడచు నం
చెలమావియంటుతోటల, తొలిపూతలఁ ద్రుంచివేయుదురుగద కృషికుల్.

ఆ. వె. క్రొత్తసామ్యు వెట్టికొని పెండ్లి కేగునం

దాఁక నిలువలేని తరుణులట్లు

అల్లి చపలు లొకటి యపుడె యచ్చిడి యెరుల్

మెచ్చకున్న జన్మబుచ్చుకొండ్రు.

౫౦

*

*

*

*

కా. బిడ్డం దొట్టినిబెట్టి యూచుటకునై వేరంటముం జెప్పఁగన్

దొడ్డమ్మల్ పదిమందిచేరి నినువుం బోలంగ నీక్షించి యీ

బిడ్డం డొప్పును నోరు చిన్న కడుపే పెద్దంచు నేమేమొ పే

ల్లిడ్డం దల్లియుఁ బ్రోడవోలె నవి మీదృద్ధిప మంచు న్నుగున్.

౫౧

ఉ. విద్వలపేర్ని చాలనికవిత్వమునం బాడనూపు దోఁకముల్

దిద్దికొనంగఁ జెల్విననుధీమణి వంద్యుడుగాక నింద్యుడే

యద్దముఁ జూచి నేర్పు మెఱయన్ నవరించుకొనంగ నొప్పగున్

ముద్దుతెఱంగుసూపె మఱి మూతిముడుంచక దానిఁ ద్రోయుటల్.

౫౨

గీ. కురులనిగదుష్వేగాలుకమఱికదుడువ, బొట్టునవరింపమెడసొమ్ము మట్టుపఱువఁ

దోచుపడుఁగానియద్దంబుదోడుపడునె, కోలమొగమునుగావింపగుండ్రమొగము

కా. స్థాతిత్యంబుల కెందు సంసారణముల్ సాధ్యంబు లొఁగాని యు

న్నీలస్తూలపదార్థతత్త్వవికృతిం దీర్చంగరా దేరికిం

బోలుం గస్తురిబొట్టువంకరను సంపూర్ణంబుగా దిద్ద నే

లీలం గోలమొగంబు గుండ్రముగఁ గల్పింపంగ శక్యంబగున్.

౫౪

ఆ. వె. తెలిసి యొకఁడు మెచ్చఁ దలద్రిప్ప నింకొక్కఁడద్దినూచింగిరెద్దవోలె

దాతమ్మతిని వినుచుఁ దల్లి గొల్లనఁ దల్లి, యేడ్పు నూచి బిడ్డఁ డేడ్పునట్లు.

౫౫

గీ. వందివలె నోట ఘర్ఘరింపంగ నొక్కఁడచ్చముగఁబందియేయనిమెచ్చిరతని

నింకొకఁడు వందిపిల్లనె చంకడాచి, దానిఁ గూయింప మెచ్చ రద్దాని జనులు.

క. లోకులు పూజితపూజకు, లే కావునఁ గ్రొత్త మెచ్చ రికఁ బ్రాతయు రో

తై కానంబడు వీరల, వాకులకున్ లేదు శుద్ధిబద్ధము నెంచఁ.

౫౬

గీ. పెట్టినను బెండ్లి యందురు పెట్టకున్న, నింకొకటి యందురొకయింత శంక లేక

తోరణంబులు ద్రెంతు రాదుండగంపు, గవుల నందులకైన మెచ్చవలెఁజాండి.

క. తప్పన్న మీదఁ బడుదురు, త్రుప్పులు డుల్లింతు చెవులత్రుప్పు లటుండఁ
జప్పునఁ జేపట్టుచుఁ దమ, త్రుప్పుగంటములవారిత్తోవఁ జనకుడి. ౫౯

* * * *

మ. పరమానందరసానుభూతికయి ప్రాప్తం బైనయోగంబు దొ
మ్మరివిద్దెల్ ప్రకటింపఁ బాల్పడినసామ్యానం గవిత్వేంబు కొం
దఱినోళ్లంబడి యాశుధార లవధానంబుల్ మొదల్లలుశూ
న్యరసాకారవికారముల్ గని న్నకీయాన్నత్యమున్ వీడ్చుడు. ౬౦

ఆ. వె. ఉప్పువేయనొక్కఁడుడుకఁబెట్టునొకండు, కలియఁబెట్టునికనొకండునడుమ
నోరుదెఱచి నభను గూరుచున్నజనంబు, చప్పరించుఁ జేతు లప్పళించు. ౬౧

ఆ. వె. వట్టిలక్కపిడత లట్టిట్లు ప్రాయమీదఁ, బెట్టినట్టె పెట్టి పెట్టుటకును
నేది యొదవకున్న నిది యన్న మిది పప్పు, టంచు బిడ్డ లాడునాట లివ్వీ.

క. పిల్లకవు లనెడియల్లరి, పిల్లకవుల్ నేరి రచ్చ పెనుమడుపులసాం
పెల్లఁ జెడఁగొట్టుకొనఁ గం, పిల్లెడు నుమనోగణంబు పెల్లగువికృతిక. ౬౩.

ఆ. వె. తిట్టుఁబోతుకవులు బట్టురాచకపులు, పిల్లకవులు కవలపిల్లకవులు
కనుపకలపుఁగవులు నినుపగంటపుఁగవుల్, బాలకవులు నుగ్గుఁబాలకవులు. ౬౪.

క. ఊహారఁ గవులె యందఱు, నోరారఁగఁ జవులువుట్ట నొడివెడివారల్
నూఱుగురలోఁ బదుండ్రును, బేరుకొనం గానఁబడరు పేరొననబలె. ౬౫

క. తుమ్మిన, దగ్గినఁ గవనము, గుమ్మమునకు మామిడాకు గ్రుచ్చినఁ గవనం
బిమ్మసెడు పేదవిపుక, తమ్మనబలెఁ గ్రొత్తకుండఁ దడువ భయ మ్మా. ౬౬

గీ. కాఱుచొకయ్యెఁ గవనంబు కాగితంబు
మిగులఁ గఱవయ్యెఁ గవు లెట్లు మిడుకువారొ
యనదగేస్తులొంపచూరొకు లూడఁ
బీడి పాకంబు లిడకుండ్రుగాక యింక. ౬౭

గీ. వారు వీ రిడుపదకముల్ బాసకములు, శాలువులజోళ్లు రమ్మవేషములుగాఁగ
శృంగములు మొల్పునీకవిపుంగవు లహా, అంకెలిడుదురు రచ్చ లలంకరించి.

* * * *

ఆ. వె. తల్లిబిడ్డకెట్లా తలయెట్లా నాల్కకు, నల్లై సంస్కృతమును నాంధ్రమునకు
సాంస్కృతికముగానిసాహిత్యమాంధ్రాని, నేలవిడుచుసాముఁబోలియుండు.

ఆ. వె. సంస్కృతాంధ్రహూణసాహిత్యములు మూడు, సరసక వికీ సమతసాగెనేని
వానికవిత ట్టఁబగ్గాలు లేక ము, జ్జగము నుద్దవడిని జంగగొనెడు. 20

ఆ. వె. అనుట తగదుగాని యల్లనర్వజ్ఞఁడుం, జూపలేఁడు వాని కోపలేఁడు
మూఁడుకన్నులున్న ముమ్మైనవాలున్న, మూఁడుజగము లేలుమూర్తియైన.

చ. చదివినవారికంటె సరసంబుగఁ గూరుప నేర్పు రంతగాఁ
జదువనివారె మించి సహజప్రతిభా విను శాస్త్ర) మేమిటం
గొడవడకుండఁ బాడినను గూర్చునె కోమలగాత్రమాధురిం
బొడలినగాలిపాటఁ గలభూరిసుఖింబును గాయకుం డిలక. 21

* * * *

ఉ. అంగడిదోసెలట్లు తెగనమ్మెడియల్లరినాటకంబులం
బొంగుచుఁ గొండు నీరసులు ముట్టరు మూర్ఖున రన్యులైనవా
రెంగిలివంటపుట్టిమెతు కేనియతవ్రతుఁ డిచ్చగించెడుక
సంగతభక్తభావమున సామిప్రసాదమె కోరుఁగా కింక. 22

గీ. కడుపులోఁ బెట్టుకొనలేముగదయివన్ని, యింటిలోఁ బెట్టుద మటన్న నెలుకబాధ
యేమిసేయుదుమయ్య యిం కీచిచిత్ర, నాటకంబుల బిడ్డలయాట కిత్తు. 23

ఆ. వె. మూరపాడుగెకాని పోగుచిక్కన లేదు, కట్టికొన్న గుట్టు బట్టబైలు
పిడత గట్టెకాని పెరుగు పల్చన నేటి, కవితలందు నేటికవిత లివ్వె. 24

ఆ. వె. హాస్యరచన లనుచు నపహాస్యములు వ్రాసి, వింతనవ్వుగొలిపి సంతసింతు
వెక్కిరింపఁ బోయి వెనుకఁ బడుటచేతః, త్రాఘలకును దెత్తు రలఁతినగవు.

గీ. మృదుత దప్పినహాస్యంబు మేలుగాదు, మృదుతనొప్పిన సరసులు మెచ్చికొండు
ముడ్డి గిల్లినఁ గెవ్వని బిడ్డ యార్చు, బుగ్గ గిలిగింప నగుఁ జిన్నిబోసినవ్వు. 25

* * * *

క. ఒకబాసలోనిరస మిం, కొకబాసకు నిండఁ దివియ నుంకించుకవుల్
తికమకలువడరేఁటెంకా, యకు లోనయి చేతులాడనట్టికవులె యై. 26

గీ. త్రాగనేరనిపిల్లి బోరగిలఁ ద్రోసి, నేలపా లైనపాలఁ గొన్నింటి నాకు
నట్లు కొందఱు మూలంబు నందలిరస, మెల్లఁగొనలేకయల్పసంతృప్తిగొండు.

క. పాలగుదురు నగుఁబాట్లకు, మూలార్థముఁ గాన కేదో ముడిపెట్టుకవుల్
నేలఁ బడ నన్న మంతయు, బోలియఁ దల చిక్కుశాసనములఁ బోలి యహో.

క. తాత్త్వికకవులకవితృపుఁ, దత్త్వము వారలకెగాని తదితరులకు లా
కేత్వంబ యిద్ది వారిక, పితృముసాంపా మణి తత్త్వవిత్త్వముపెంపా. 27

ఆ. వె. దొరలభావములను దొరలటోపితో

సరిగఁ గొనుచుఁ దెలుఁగుదొరల ముఁద్రు

తెలుపు నలుపుఁ జేయఁ దెలియనియాయంగి

లీవుపండితులవిశేష మిద్ది.

౮౨

ఉ. సన్నయతిక్కనాదికవినాథులు మున్ను మహాపురాణముల్

చెన్నుగ నాంధ్రభారతికిఁ జెప్పినచొప్పులు చేతఁగాక యం

దున్నది సాగఁ గొట్టుటయె యొ పునుకేవలవశ్యకాదులన్

మిన్నతనంపుసాంపుఁ బనినేరనిసొన్నరు లే యనందగున్.

౮౩

క. సన్నయకుఁ దెలుఁగుఁ దిక్కన, కెన్నంగా నంబ్రతంబు నీరెండును బో

తన్నకుఁ దెలియవు దెలియు ని, వన్నియు మా కనుచుఁ దలఁచునట్లుల నగరే.

క. కొందఱకుఁ దెలుఁగు గుణమగు, గొందఱకును సంస్కృతంబు గుణమగు నింకం

గొందఱకుఁ రెండు గుణమగు, వందఱ కన్నియు గుణాబులగుట గలుగునే.

*

*

*

*

ఉ. తియ్యనిద్రాక్షపండ్లకును దీటయి తేనెయరంటిపండ్లకున్

వియ్యములై రసాలములనెయ్యములై మఱి జంటిచాలకుం

దియ్యములై యెసంగుమన తెఱులు వీనులవిందుసేయ న

క్షయ్యముదంబునం బ్రదుకఁగల్గుదు మన్నము నీళ్లు లేకయే.

౮౪

ఆ. వె. ఇట్టియాంధ్రభాష నట్టిట్లు గావించి, పెంపుపేరు సెప్పి పేరుఁ బెంపు

నింపు సొంపు నన్ని యెడలించి నడలించఁ, జూచుచున్నవారు చోద్యముగను.

క. గ్రామ్యగ్రాంథికభాషా, స్వామ్యపరివృత్తికి రచ్చపల్లెక్కి కవుల్

రమ్యేతరవృత్తిం గొని, భూమ్యా కాశముల మాఱుమోయింతు రయో. ౮౫

గీ. ఎత్తు తగ్గించి మఱికొంతయిరవు సేయఁ, గోటగోడలు పగులంగఁగొట్టి నేల

మట్ట మొనరింతు రావలఁ గట్టలేరు, రక్షకము లేక కలుగు నరాజకంబు ౮౬

గీ. ఎత్తు తఱిగిన గొప్పదై యెసఁగుభాష, యంధ్రకాని చూడకుపల్లనగుటవెనుక

గుల్లసొమ్ముట్లు పైగొప్ప వెల్లడించు, మేలిమై మెడఁ దిరుగుట మేలుగాదె.

ఆ. వె. ఎగుగుఁబొదుగు లేనియెండుకొయ్యమతంబు, వారివలెనుబలుకువాఁడఁగాను

సరసకవులచేతఁ బెరిగి యింపునుసొంపు, నింపవలయు భాష తెంపు లేక. ౮౭

జనమంచి వేంకటరామయ్య.

వర్ణోత్పత్తి.

పరమేశ్వరునిచే సృజింపబడినప్రాణికోటిలో మనుష్యులు శ్రేష్ఠులని యెల్ల
రుచు సంగీకరించినయంశమే. నిద్రాహారభయాదులు సమములైనను వీరికి శ్రే
ష్ఠత జ్ఞానాధిక్యమువలనఁ గలిగినది. ఈవిశేషజ్ఞానము లేనిచో నితరజంతువుల
కంటె వీరియం దాధిక్యమున్నదనుట కవకాశముండదు. కాన వీరికి శ్రేష్ఠతను
గలుగఁజేసినది జ్ఞానమే. ఈజ్ఞానతారతమ్యమునుబట్టి వీరిలోఁగూడఁ దరతమ
భావ మేర్పడుచున్నది. ఏమనుజుండైన నుత్తమతను బొందవలయునన్న నెక్కుడు
జ్ఞానమును సంపాదించవలయును. జ్ఞానసంపత్తికి “ప్రత్యక్షము, అనుమానము,
ఉపమానము, శబ్దము” అని నాలుగుసాధనములు గలవని కొందఱువిద్వాం
సులు నిరూపించిరి. మఱి కొందఱు “అర్థాపత్తి, అనువలబ్ధి” అను మఱి రెండిం
టినిగూడ నొప్పుకొనిరి. ఈసాధనము లన్నిటిలోను విద్వాంసులయుపదేశము
వలన బుద్ధి వికసించినయెడల సనుమానాదులు విశేషజ్ఞానసంపద కుపయోగించు
ను గాని లేనిచో నుపయోగింపవు. కావున నాయుపదేశరూప మగుశబ్దము
ప్రధానమని చెప్పవచ్చును. ఆశబ్దము వర్ణసముదాయరూపము. (ఇచట వర్ణ
సముదాయమే శబ్దమని కొందఱును సతిరిక్తమని మఱికొందఱును విప్రతిపన్ను
లగుచున్నారు. అయినను వర్ణమునుగాని వర్ణస్థానీయములు గా మఱికొన్నిటిని
గాని యందఱు సంగీకరించియేయున్నారు. అవర్ణస్థానీయములకుఁగూడ వర్ణ
ములని పేరిడినచో నందఱును వర్ణముల సంగీకరించినవారే యగుదురు.) ఈవర్ణ
పరిశుద్ధి, శబ్దపరిశుద్ధికిఁ గారణము. వర్ణపరిశుద్ధి లేనిచో శబ్దము పరిశుద్ధము కానే
రదు. అపరిశుద్ధ మగుశబ్ద మభిమతార్థమును బోధింపక విపరీతార్థమును బోధిం
చునుగనుక నుపదేశ్యుల కనభిప్రేతమగువర్ణజ్ఞానము బోధ్యలకుఁ గలుగును. కావున
నాయుపదేశ్యుఁ నిష్ఫలమగుటయేకాక విపరీతఫలమును బుట్టించును. అది యెటు
లనఁగా, గుఱ్ఱమును గొని రమ్మనుతాత్పర్యముతో “అశ్వే మానయ” అనువాక్య
మును బ్రయోగింపవలసియండగా నావాక్యమందలిశవర్ణ మపరిశుద్ధమై సకార
మునుఁబోలి యుచ్చరింపబడనేని బోధకు “అన్వమానయ” అని శ్రుతిగోచరమై

నిధుని గొనిరమ్మను వర్ణము స్ఫురించును. అపు డతఁడు గుఱ్ఱమును దీసికొనిరాక నిధుని దీసికొనివచ్చును. అపుడు వక్తృతాత్పర్యాధనిధి కాలేనుగదా. దీనికి శవర్ణముయొక్క యపరిశుద్ధియే కారణము. కావున వర్ణములపరిశుద్ధ్యమును సంపాదించవలయును. ఆపరిశుద్ధ్యము వర్ణములయత్పత్తిసామగ్రిని దెలిసికొని యుచ్చరించునపుడు తప్పక సిద్ధించును. ఈసామగ్రిని దెలిసికొనివారు గూడ శుద్ధముగనే యుచ్చరింతురు. కాని యొకానొకపుడైన నచట భృమ కవకాశ ముండును. కనుక నట్టిభృమ లేకుండుటకై వణోత్పత్తిసామగ్రి విమశింపఁదగి యున్నది. ఇట్టిభృమ కవకాశ మున్నపుడు తన్నివృత్తికై వకారబకారములకును, శకారనకారపకారములకును, భేదమును దెలుపుటకు దంఢోన్యవ్యమనియు నోన్యవ్యమనియు దాలవ్యమనియు దంత్యమనియు మూర్ధన్యమనియు వ్రాయుట గ్రంథకారనయసిద్ధమై యున్నది. కావున వణోత్పత్తిసామగ్రిని నిరూపించుట యావశ్యకము.*

మఱియు నీసామగ్రిని గుర్తెరింగిన మఱియొకలాభము కలదు. మాటలాడువారివై గుణ్యమువలన వణాములు మార్పునొందును. అట్లు మార్పునొందునని “దైవీవాగ్ద్యవకేణోయ మశక్తై రభిధాతృభిః” అనుకారికచే భర్తృహరి వాక్యపదీయమునందు వక్కాణించెను. అటులు మార్పు నొందునపు డాశబ్ద మసాధు వనఁబడును. అట్టియసాధుశబ్దము సుచ్చరించునపుడు ప్రాజ్ఞులు సాధుశబ్దమును స్మరించి యర్థమును దెలిసికొందురు. ఎటు లనఁగా:—బాలుఁడవ్యక్తముగ శబ్దము సుచ్చరించునపుడు వ్యక్తశబ్దమును స్మరించియే పెద్ద లభామును దెలిసికొందురు. ఈ మంశమును “అంబాంచేతి యదాబాలశ్శిక్షమాణోఽపభాషతే అవ్యక్తం తద్విదాం తేన వ్యక్తే భవతి నిశ్చయః” అను కారికచే భర్తృహరి స్పష్టపఱిచెను. ఇది యనుభవసిద్ధము. కొన్నియసాధుశబ్దములు పారంపర్యమునఁ బ్రసిద్ధి నొందెను. అచట సాధుశబ్దస్మృతి లేకయే యసాధుశబ్దములవలననే యర్థభోధ కలుగును. ఇట్టివే యొకభాషలో నసాధువు లనిపించు

* కొందఱు వర్ణములు నిత్యము లమనభిప్రాయమున గలిగియున్నారు. వారియభిప్రాయము చొప్పున వణాముల కుత్పత్తియే లేనపుడు సామగ్రి యుండదు. అయినను సుత్పత్తి లేదనువా రభివ్యక్తి నంగీకరించెదరు. అయభివ్యక్తి కుత్పత్తివాదుల యుత్పత్తిసామగ్రియే సామగ్రియై యున్నది. కావున సామగ్రిభేదము లేనందున నాసామగ్రి యిట నిరూపింపఁబడును.

కొనినను మఱియొకభావగా మాఱి యచట సాధువు లనిపించుకొనుచున్నవి. ఈయంశమును “పారంవర్యా దపభ్రంశా విగుణే వ్యభిధాతృః | ప్రసిద్ధి మా గతా యేతు తేహం సాధు రవాచకః” అనుకారికచే భర్తృహరి స్తుప్తపఠి చెను. సంస్కృతవికారము లగుప్రాకృతపదములును దద్భవాంధ్రపదములును నిట్టివే యయియున్నవి. ఈమార్పు లనియతములుగాక చాలవఱకు నియతము గానే యుండును. ఈనియమమునకుఁ గారణమేమనఁగా—ఆయావణములకుం డుసామగ్రి వికలమగునపుడు వక్త దానికి దగ్గఱగానున్నసామగ్రి నుపయోగించునుగాని దూరమగుసామగ్రి నుపయోగింపఁడు. కావున నొకవణముయొక్క యుచ్చారణసామగ్రి వికలమైనపుడు సామగ్రిచే దాని కేవలము నన్నికృష్టమో యనియే యుచ్చరింపఁబడునుగాని మఱొకటి యుచ్చరింపఁబడదు. జకారయకారములసామగ్రి చాలదగ్గఱదియగుటచేత యకార ముచ్చరింపఁబడుచోట జకార ముచ్చరింపఁబడుచున్నది. ఆర్య-అజ్ఞ, కార్య-కజ్ఞ, యామ-జాము. ఈసామగ్రిసాన్నిధ్యమునుబట్టియే యుత్తరదేశమున యకారజకారముల కుచ్చారణభేద మగ పడదు. ఇటులే వకారబకారములకును శవనలకును విశేషభేద మగపడదు. మధ్యదేశమున ఋకారోచ్చారణమునకును రేఫోకారోచ్చారణమునకును విశేష భేదము కనఁబడదు. ఇటులే దక్షిణదేశమున ఋకారమును రేఫేకారములను బోలి యుచ్చరించెదరు. దీనినిబట్టియే కృష్ణమూర్తి క్రిష్ణమూర్తి యాయెను. ఇటులే భకారభకారోచ్చారణములలో విశేషభేదము కనఁబడదు. ఈసాంకర్యమును గమనించుటకు వణోత్పత్తిసామగ్రి ముఖ్యముగాఁ దెలియఁదగినది. దీనిని దెలిసికొనిన, నేభాషలోనిశబ్ద మేభాషలోని కెటులుమాఱినదో సులభముగాఁ దెలిసికొనవచ్చును. దీనివలన శబ్దవ్యుత్పత్తులు సుజ్ఞేయము లగును. వానివలన శబ్దశక్తి విస్తృత మగును. కావున వణోత్పత్తి నిరూపింపఁదగిన దని యెంచి నామిత్రులు చేసినయాజ్ఞను మీఱలేక దానిని నిరూపింప సామర్థ్యము నాకు లేకున్నను

గుణవోషా బుధో గృహ్లాన్నిందుక్షేపావివేశ్వరః |

శిరసా జ్ఞానుతే పూర్వం పరం కంఠే నియచ్ఛతి ||

అనుసూక్తిని నమ్మి నా కున్నజ్ఞానము కొలది నిరూపింప సాహసించితిని. నాసాహసమును విద్వాంసులు మన్నించెదరుగాక.

శ్వాసకోశములనుండి గాలి పైకి వెడలుటయు, బైనుండి గాలి లోపలికి బ్రవేశించుటయు సహజమై యున్నది. ఈపద్ధతి ప్రాణులజీవనమునకును నారోగ్యమునకును సాధనముగ భగవంతునిచేత నేర్పబడుటచేనది. అందుఁ బైకి వెడలు గాలికి “నిశ్వాస” మనియు లోపలికిఁ బ్రవేశించుగాలికి “ఉచ్ఛ్వాస” మనియుఁ బేర్లు. మనుష్యునకు నిశ్వాసము ననఁగా, సంకోచమును గలుగఁ జేయు శ్వాసము గాలి కావున దానికి నిశ్వాస మని పేరు కలిగెను. ఉచ్ఛ్వాసము ననఁగా ఉచ్ఛ్వాసమును గలుగఁజేయుగాలి కావున దాని కుచ్ఛ్వాస మని పేరు. ఈనిశ్వాసము పైకి వెడలుటకు ముఖమార్గము, నాసామార్గము నని రెండుమార్గములు గలవు. అందు నాసామార్గమున వెడలినది యారోగ్యసాధన మగును. ముఖమార్గమున వెడలినది యట్టి యారోగ్యసాధనము కాదు. ఈయుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములు పురుషేచ్ఛ యుక్తకాలము నుండునపుడు ముఖమార్గమునందుఁ గూడ నుండును. ఈనిశ్వాసమే వర్ణోచ్ఛారణేచ్ఛాసహకృత మగునపుడు వర్ణోత్పత్తికిఁ బ్రధానకారణ మగును. (ఉచ్ఛ్వాసమువలనఁ గూడ నొకప్పుడు వర్ణోత్పత్తి గావచ్చును గాని యపు డుత్పన్నము లగువర్ణములు పశ్యంతీరూపమునుఁ దాల్చి యితరులకు శ్రుతిగోచరము కానేరవు. కావున నవి ప్రకృతమున విచారణీయములు కావు, కావున నిశ్వాసరూపవాయువే వర్ణోత్పత్తికి ముఖ్యసాధన మని చెప్పితిని.) ఈనిశ్వాసవాయువువలననే యన్నివర్ణములును బుట్టును. అయినను శ్వాసకోశము మొదలుకొని యొత్థములవఱకు నుండునవయవవిశేషముల సంయోగవిశేషములవలన నీవర్ణవిభాగము సిద్ధించును. ఆభేదము లిటఁ జూపఁబడును. ఏదేని యొకయర్థమును బోధింప నిచ్చు కలిగినపు డాయర్థమునకు నుపసాహక మగుశబ్దము నుచ్చరింపవలె ననునిచ్చి మనంబునఁ గలుగును. అట్టి యిచ్చతోఁ గూడినమనస్సు జాతరాగ్నిని ప్రేరణ చేయును. అగ్నిప్రేరణమువలన బయలుదేరిన నిశ్వాసవాయు పురోభాగము నందు సంచరించుచు మంద్ర మనుపేరుగల స్వరమును బుట్టించును. దీనినే ప్రాతస్వరమునందు యాజ్ఞకు లుపయోగింతురు. కంఠమునందు సంచరించునపుడు మధ్యమ మనుపేరుగల స్వరమును బుట్టించును. దీనినే మాధ్యందినస్వరమునందుపయోగింతురు. శిరమునందు సంచరించి తారస్వరమును బుట్టించును. ఇదియే యాజ్ఞకులచే సాయంసవనమున వాడఁబడును. నిశ్వాసవాయువు వేగాభ్యుసంస్కారము క్తమై మూర్ధస్వరము నెల్లి యుచ్చటనుండి మరలినపుడు గభవహ

ద్వారమున నాస్యములోనికిఁ బ్రవేశించి యాస్యవర్గతము లగుభిన్నస్థానము లతో నయ్య క్షమై యాయావణములఁ బుట్టించును. ఈయంశము “అత్మా బుద్ధ్యా సమేత్యాథా మనోయుక్తే వివక్షయా । మనః కాయాగ్ని మాహన్తి సప్రేరయతి మారుతమ్ ॥ మారుత స్తూరసి చరక్ మంద్రం జనయతి స్వరమ్ । ప్రాత స్సవనయోగ్యంత చ్చందోగాయత్ర మాశ్రితమ్ । కంఠే మాధ్యందినయుగం మధ్య మం తై శ్రిష్టుభానుగమ్ । తారం తార్తీయనవనం శీర్షణ్యం జాగతానుగమ్ । సోదీ ర్ణో మూర్ధ్వభిహతో వక్త్రీ మాపద్య మారుతః । వర్ణా జనయతే తేహం విభాగః పంచధాస్తృతః ॥ అని పాణినీయశిక్షయందు స్పష్టపఱుపఁబడినది. ఈ నిశ్వాసవాయువు గళవివరమార్గమున వెల్లునవు డుచ్చరింపఁదలఁచిన వర్ణముల ననుసరించి యొకప్పుడు గళవివరమునకు సంకోచమును, మఱియొకప్పుడు వికాస మును, మఱియొకప్పుడు సంకోచవికాసములకు మధ్యావస్థయుఁ గలుగును. సంకో చము గలుగునపుడు సంకుచిత మగుగళద్వారమునుండి వెడలు నిశ్వాసము నాద రూపమును బొందును. ఈనాదమే యచ్చులకు, వర్గత్వతీయపంచమవర్ణములకు, యరలవలకు ననుసారమునకును గారణమైనది. ఈనాద మీషన్నాద మని శిక్ష లో వాడఁబడినది. గళవివరమునకు మధ్యావస్థ గలిగినపుడు వెడలిన నిశ్వాసము హకారరూపమును బొందును. ఇదియే నాద మని పాణినీయశిక్షలోఁ జెప్పఁబడినది. ఈహకారధ్వనియే హకారమునకును, వర్గచతుర్థవర్ణములకును గారణభూత మై నది. గళవివరము వికాసమును బొందినపుడు వెడలిన నిశ్వాసము శ్వాసరూప మగును. ఈశ్వాసముగూడ నీషచ్ఛ్వాస మనియు, శ్వాస మనియు రెండుతెఱిం గుల వాడఁబడినది. శ్వాసము ప్రకృష్ట మైనపుడు శ్వాస మనియు, నప్రకృష్ట మైనపుడు “ఈషచ్ఛ్వాస” మనియు నెఱుంగునది. అందు వర్గప్రథమములకు నీషచ్ఛ్వాసము నిమిత్తము. వర్గద్వితీయవర్ణములకును, శషసలకును, జహ్వీమూ లీయోపధ్మానీయవిసర్గములకును శ్వాసము నిమిత్తకారణము. దీనినిబట్టి వర్ణము లను నాదవంతములు, నీషన్నాదవంతములు, నీషచ్ఛ్వాసములు, శ్వాసవంత ములు నని నాలుగుతరగతులుగా విభజింపవచ్చును. ఇందు నీషన్నాదములు నీషచ్ఛ్వాసములు నుపాదానకారణ వాయ్వల్పతను బట్టి యల్పప్రాణము లనియు, నాదశ్వాసజన్యము లుపాదానకారణవాయుమహత్త్వమునుబట్టి మహా ప్రాణము లనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. ఈయంశము లన్నియు “సంవృతే తే నాదః క్రియతే వివృతే శ్వాసః । మధ్యే హకారః । తావర్ణప్రకృతయః । నాదో

నుప్రదానం స్వరఘోషవత్స్ప | హకారో హచతుర్థేషు | అఘోషేషు శ్వాసః | భూయాన్ ప్రథమేభ్యోస్త్యేషు," అను తైత్తిరీయప్రాతిశాఖ్య ద్వితీయాధ్యాయమునందలి 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 నూత్రములవలనను, "అమోనునాసి కానప్రహా నాదినో హర్షుషః స్త్యుతాః | ఈషన్నాదాయో జశచ్చ శ్వాసినస్తు ఖపాదయః | ఈషచ్ఛ్వాసాం శ్చరోపిద్యా గ్లోద్ధా మైతః త్ప్రచక్షతే |" అనుపాణినీయశిక్షవలనను, దేటపడినది. ఇటీవల వైయాకరణు లవాంతరభేదముల విడిచి నాదసంతములను నీషన్నాదములను నాదము లనియు, నీషచ్ఛ్వాసములను శ్వాసములను శ్వాసము లనియు వ్యవహరించిరి. ఇంకమీఁద నీవ్యాసమునందుఁ గూడ నటులే వ్యవహరింపఁబడును. నాదధ్వని పుట్టునపుడు గళవివరము సంకోచమును బొంది యుండుటచేత నాదజన్యములు సంవారము లనియు, నాదధ్వని విశేషరూపఘోషధ్వని పుట్టుటచేత నవి ఘోషములు లేక ఘోషవంతము లనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. శ్వాసోపాదానకవర్ణములు శ్వాసజన్యము లగుటచేత శ్వాసము లనియు; నావర్ణము లుచ్చరింపఁబడునపుడు ఘోష మల్పమగుటచేత నల్పఘోషములు లేక యఘోషము లనియు శ్వాసము పుట్టునపుడు గళవివరము వికాసము నొందుటచేత వివారము లనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. మఱియు నేవర్ణముల నుచ్చరించునపుడు ప్రాణవాయు వల్పముగ నుండునో యవి యల్పప్రాణము లనియు నేవర్ణము లుచ్చరింపఁబడినపుడు ప్రాణ వాయువు మహత్త్వమునొందునో యవి మహాప్రాణము లనియు వ్యవహరింపఁబడినవి. పైని జెప్పినవిధమునఁ బ్రతివర్ణము నాలుగునామములు గలదై యున్నది. ఉదాహరణము :—క-అనునది, శ్వాసము-అఘోషము-వివారము-అల్పప్రాణము. ఖ-అనునది శ్వాసము - అఘోషము - వివారము - మహాప్రాణము. గ-అనునది నాదము-ఘోషము-సంవారము-అల్పప్రాణము. ఘ-అనునది నాదము-ఘోషము-సంవారము-మహాప్రాణము. ఇటులే ప్రతివర్ణమును గుర్చి తెలియఁదగినది. ఈయంశము సంగ్రహముగా సిద్ధాంతకాముదియందు "ఖయాం యమాః ఖయగ్గగపా విసర్గ శ్చరపవచ | ఏతే శ్వాసానుప్రదానా అఘోషాశ్చ వివృణ్వతే || కంఠ మన్యేతు ఘోషాః స్యుః సంవృతా నాద భాగినః | అయగ్మా వర్గయమగా యణ శ్చల్పాసవ స్త్యుతాః ||" అను కారికలచేఁ దెలుపఁబడినది. పైని జెప్పినవిధమున మొత్తముపైని వర్ణము లెనిమిది ప్రయత్నముల నచేఁపించును. ఈయెనిమిదిప్రయత్నములను బాహ్యప్రయత్న

ము లని మహాభాష్యమునందు వ్యవహరించిరి. తత్తద్వ్యర్ణోత్పత్తి కనుకూల మగు కాకలము (కొండనాలుక) మొదలుగ నోష్ఠపర్యంతము నున్న స్థానములతోఁ గూడియున్న యాస్యమునకు బహిర్దేశమునందు (కాకలమున కధోభాగమునందు) గళవివరవికాసము మొదలగు నాయాకార్యముల సీప్రయత్నములు పుట్టించుట చేతను, నాప్రయత్నోత్పత్తిప్రదేశము పైనిజెప్పిన యాస్యబాహ్య మగుటచేతను, సీప్రయత్నములకు బాహ్యము లని యన్వర్థనామము గలిగెను. ఇటు లెనిమిది బాహ్యప్రయత్నములు వర్ణోత్పత్తికిఁ గారణములై యున్నవి. “ఉదాత్తము, అను దాత్తము, స్వరితము” అని మఱిమూఁడు బాహ్యప్రయత్నము లున్నట్లు సిద్ధాంతకొమునియందుఁ జెప్పఁబడినది. కాని వీనికి బాహ్యప్రయత్న మనుపేరు సార్థకము గానేరదు. ఇవి బాహ్యప్రయత్నములఁ బోలి సవర్ణసంజ్ఞలో నుపయోగింపక యాంతరతమ్యపరీక్షతో నుపయోగించుటచేత బాహ్యప్రయత్నసాదృశ్యమును బట్టి వీనికిఁ గారణముగా బాహ్యప్రయత్నము లని పేరు వచ్చినది గాని వీని కా నామము ముఖ్యము కాదు. ఈయంశము శబ్దేందుశేఖరమున “ఉదాత్తాదిజనకయత్న స్యాభ్యంతరకార్యకరత్వేపి ఉదాత్తాదిశబ్దై ర్వి నా చోదితానాం తేషామనఙ్ముదాత్త ఇత్యనేనావివక్షౌ బోధనాత్ సవర్ణసంజ్ఞానుపయుక్తత్వాన్తరతమ్యపరీక్షోపయుక్తత్యరూపసాదృశ్యేన బాహ్యేషు గణనమ్” అనుగ్రంథముచే స్పష్టపఱుపఁబడినది. పాశ్చాత్యపండితులు వ్రాసినచరిత్రబట్టి చూడ వీనికిని బాహ్యమనుపేరు ముఖ్యమనియే స్పష్టమగును. ఈసందర్భమునఁ జైయంశములను గుఱించి పాశ్చాత్యపండితుల యభిప్రాయములను సంగ్రహముగ వివరించెదను. ఉచ్చార్వానమునందు మనచే లోపలికిఁ దీసికొనఁబడిన వాయువు నిశ్వాసమునందుఁ జైకి వెడలును. ఆవెడలునపు డనేక ద్వారములలోఁ బ్రవేశించి వెడలును. మొదట వాయుమార్గము Larynx (లేరింక్స్) న బయలు వెడలును. ఆమార్గమధ్యమునందు సర్వచంద్రాకారము లగురెండుచర్మములు Vocal cords (వోకల్ కార్డ్స్) గలవు. ఆరెండుచర్మములు వాయుమార్గపార్శ్వభాగములతో సంయుక్తములై యున్నవి. ఈరెండుచర్మములు వికాసము నొందినపుడు వాయుమార్గము నిరోధింపఁబడును. వికాసము నొందనపుడు క్రిందుగాఁ బడి వాయుమార్గపార్శ్వభాగములయందణిగి యుండును. అపుడు వాయుమార్గమును నిరోధింపవు. అవి వికాసమును బొందినపుడు మధ్యకుఁ జిరిగియున్న మృదంగచర్మము ధ్రువమునమాన మగు ఖండములఁ బోలి యుండును. నిశ్వాసము, ఈరెండు

చర్మములమధ్యమునుండి యూర్ధ్వముగా వెళ్లును. ఈ వాయుమార్గమునకుఁ బైభాగమునం దొకమాంసఖండము Epiglottis (ఎపిగ్లాటిస్) కలదు. ఆ మాంసఖండము మనమాహారమును భుజించునపు డీవాయుమార్గమును గప్పివేయును. అటులు గప్పనియెడల మనము భుజించినయాహార మివాయుమార్గమునఁ బోయినచో మన కపాయము వాటిల్లును. ఇతర కాలములయందుఁ బైకి వెళ్లి యాహారమార్గమును మూయును. ఈద్వారము నతిక్రమించి నిశ్వాస మొక పేటికను బోలిన వినరము Pharynx (ఫేరింక్సు) నందుఁ బ్రవేశించును. ఈవివరము క్రిందిభాగమున వాయుమార్గముతోడను నాహారమార్గముతోడను సంబంధము కలిగియున్నది. పైభాగమున నాసికతోను ముఖముతోను సంబంధము కలిగియున్నది. ఈపేటికాకార మగువివరమునకుఁ బైభాగమున ముఖనాసికారంధ్రములు రెండును గ్రిందుభాగమున నాహారమార్గములు రెండును నుండుటచే నొకవిధమైనచతుష్పథమువలె నుండును. ఈవివరమున కుపరిభాగమునందు ముఖనాసికామార్గములఁ గప్పటకు Uvula (ఉవ్యూల) అను పేరుగల మాంసఖండము గలదు. ఈమాంసఖండము పైభాగమునకు వెళ్లునపుడు నాసామార్గమును, గ్రిందుగా వెళ్లునపుడు ముఖమార్గమును గవ్వను. కేవలోచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములు వెళ్లునపు డీమాంసఖండము తటస్థముగా నుండును. పేటికాకారవివరమునందుఁ బ్రవేశించిన నిశ్వాసము ముఖనాసామార్గములలో నెద్దానిమూలమున నైన వెళ్లఁగలదు. పేటికను విడిచి ముఖమార్గమున నిశ్వాసము వెడలునపుడు నిరనునాసికవర్ణము లుచ్చరింపఁబడును. ముఖమార్గములోఁ గ్రిందిభాగమున జిహ్వములము, దానివైని మృదుతాలువు, దానిపైని జిహ్వోమధ్యభాగమును గతినతాలువును, దరువాత దంతపంక్తియును, దరువాత నోఠములును గలవు. ఈయవయవములు తమ వ్యాపారములయందు వ్యాపృతములైనపు డాయావర్ణములు పుట్టును. అది యెటులన, వర్ణోచ్ఛారణేచ్ఛ పుట్టినతోడనే నిశ్వాసము శ్వాసకోశములనుండి బయలుదేలి వాయుమార్గములోఁ బ్రవేశించును. ఈమార్గమునందే నిశ్వాసము శ్వాసననాదభేదము నొందును. శ్వాసప్రయత్నజవర్ణము నుచ్చరింప నిచ్చగించునపుడు పూర్వోక్తచర్మములు (Vocal cards వోకల్ కార్డుస్) వాయుమార్గమును నిరోధింపక క్రిందికిఁ బడి వాయుమార్గపార్శ్వభాగముల నంటియుండి యుదాసీనములై యుండును. ఆచర్మములమధ్యమునుండి నిశ్వాసమప్రతిబద్ధమై మార్పునొందక యూర్ధ్వముగా వెళ్లును. అపు డది శ్వాసరూప

ముగనే యుండును. నాదప్రయత్నజవర్ణము నుచ్చరింప నిచ్చుగించినపు డీచర్మములు వికాసమునొంది వాయుమార్గమును నిరోధించును. అపు డూర్ధ్వముగాఁ బోవుచున్న నిశ్వాసము స్వబలమువలనఁ జర్మములను బైకి నెత్తి పైకిఁ బోవును. అపుడు నిశ్వాసమునకుఁ జర్మములతోఁ గలిగిన యభిఘాతమువలన నాదము పుట్టును. ఈవిధమునఁ జర్మములు క్రిందఁ బడుటచేతను, మీఁది కుత్తిప్తము లగుటచేతను, శ్వాసనాదభేదము కలుగును. ఈచర్మము లుత్తిప్తము లగునపుడు చర్మాగ్రములయందుఁ గంపము కలుగును. ఈకంపముల సంఖ్యయొక్క న్యూనాధికభావమువలన నుదాత్తాదిస్వరభేదము కలుగును. తరువాత పేటికా కారవివరమును నిశ్వాసము ప్రవేశించువఱకును మఱియొక భేదము కలుగదు. అచ్చటనుండి ముఖనాసికామార్గములను వెళ్లునపుడే తత్తద్వర్ణవిభాగము కలుగును. అపుడు ముఖనాసారంధ్రములకు పిఠాదుక మగుమాంసఖండము వలన ననునాసికనిరనునాసిక భేదము కలుగును. అది యెట్లు లన, నీమాంసఖండము నాసామార్గముకప్పి ముఖమార్గమున వర్ణోచ్ఛారణనుకూలనిశ్వాసమును వెళ్లునటులు చేయునపుడు నిరనునాసికవర్ణములును, నాసామార్గమును గప్పక తాట ఫ్యము నొందుటచేత రెండుమార్గములనుండియు వర్ణోచ్ఛారణనుకూలనిశ్వాసమును వెళ్లునటులు చేయునపు డనునాసికవర్ణములును బుట్టును. ఈపాశ్చాత్య పండితులయభిప్రాయమునకును, మనప్రాచీనులయభిప్రాయమునకును విశేషభేదమున్నటులు గాన్పింపదు. పాశ్చాత్యులు చెప్పిన శ్వాసనాదభేదజనక మగుచర్మములయధఃపతనవికాసములును మనవారు చెప్పినగళవివరసంకోచవికాసములును నభిన్నము లని చెప్పవచ్చును. మనవారు శ్వాసనాదములలో నవాస్తరభేదములఁ జెప్పిరి. పాశ్చాత్యులు చెప్పలేదు. ఈయవస్థయందు మనవారు చెప్పిన ఘోషాఘోషములును బాశ్చాత్యులు చెప్పలేదు. మనవారుకూడ నిది స్వరూప కీర్తనమేకాని దీనివలన విశేషోపయోగమేమియు లేదనియు వక్కాణించిరి. కావున నీయంశములలో వీరి కభిప్రాయభేదము లేదనియే చెప్పవచ్చును. ఉదాత్తాది జనకయత్న మాభ్యంతరముకాని బాహ్యము కాదనియు నచట బాహ్యవ్యవహారము సాదృశ్యమూలకము కావున గౌణ మనియు మనవారి యభిప్రాయము. శ్వాసనాదభేదనిమిత్తము లగుచర్మముల కంపములసంఖ్యయొక్క న్యూనాధికభావము “ఉదాత్తాది” జనక మని పాశ్చాత్యులయభిప్రాయము. వీరి యభిప్రాయముచొప్పునఁ జర్మకంపము కాకలమున కధఃప్రదేశమం దుత్పన్న మగుటచేత

నదియు శాస్త్రసనాదములవలె నాస్యబాహ్యమగుటచేత నచటను బాహ్యవ్యవహారము ముఖ్యమనియే చెప్పవచ్చును. అనునాసిక్యజనకయత్న మాస్యాంతర్గతమని మనవారిలోఁ గొందఱయభిప్రాయము. అస్యబాహ్యమనియే బహుసమ్మతము. ఈమతమే భాష్యసమ్మతమని భాష్యప్రదీపోద్యోతమునందు నిరూపింపఁబడినది. పాశ్చాత్యపండితులు ముఖనాసికామార్గమును గప్పెడిమాంసశిండము (Uvula ఉవ్యుల) యొక్క తాటస్థ్య మానునాసిక్యనిమిత్తమనిచెప్పిరి. ఈతాటస్థ్య మాస్యబహిర్దేశస్థమగుటచేత వీరియభిప్రాయముగూడ భాష్యసమ్మతమగుమనవారియభిప్రాయముతో నేకీభవించుచున్నది. శాస్త్రసోశములనుండి బయలుదేఱినగాలి వేగముగా మూర్ధపర్యంతము వెళ్లి యచ్చటనుండి మరలి వచ్చునపుడు శాస్త్రసనాదభేదములను బుట్టించు నని మనవారియభిప్రాయము. శాస్త్రసోశమునుండి వెడలి మూర్ధపర్యంతము వెళ్లకముందు వాయుమార్గమునందే శాస్త్రసనాదభేదము పుట్టు నని పాశ్చాత్యపండితుల యభిప్రాయము. ఇతరుఁ బాశ్చాత్యుల యభిప్రాయమే సరియైనదని తోచుచున్నది. ఏలయన :—మనవారి యభిప్రాయముచొప్పున మొదట మూర్ధపర్యంతము గాలి వెళ్లి మరలునపుడు మూర్ధసన్నికృప్తమగునాసాద్వారమునకుఁ బోకుండుటకుఁ గారణము కాన్పింపదు. అటులు పోయిన ననునాసికనిరనునాసికవిభాగము సిద్ధింపదు. మఱియు మూర్ధపర్యంతము వెళ్లినగాలి మరలి పేటికాకారవివరమునకు వచ్చునపుడు ముఖనాసికాద్వారములు సన్నికృప్తములుకావున నటులు ప్రసరించినచోఁ బేటికాకారవివరమున కధోభాగమున నున్న వాయుమార్గమునందుఁ గల్గెడుశాస్త్రసనాదవిభాగమున కవకాశముండదు. కావున నిటఁ బాశ్చాత్యులరీతియే సమంజసమని యనవచ్చును. ఇట్లు పేటికాకార మగువివరమునుండి ముఖమునందు నిశ్వాసము ప్రవేశించి ముఖాంతర్గతములగునాయాయవయవములతో సంయుక్తమగునపుడాయానాయుక్తస్థానములభేదమునుబట్టి వర్ణభేద మేర్పడును. ఆస్థానములు “ఉరము, కంఠము, శిరస్సు, జిహ్వములము, దంతములు, నాసిక, ఓఠములు, తాలువు.” అని యెనిఱిదివిధములని “అష్టాస్థానాని వర్ణానా మురః కంఠః శిరస్తథా | జిహ్వీ మూలంచ దంతాశ్చ నాసికోష్ఠేచ తాలుచ||” అను పాణిని శిక్షాపదనమువలన స్పష్టమగుచున్నది. పైస్థానములలో నొకస్థానమందుఁగాని రెండుస్థానములందుఁగాని వాయుసంయోగమువలన వర్ణోత్పత్తి యగును. “ఏకారై కారౌకారౌకారములు, జ, ళ, ణ, న, మ, లు వకారము” అను నీవర్ణములు ద్విస్థానకములు,

మిగిలినవి యేకస్థానకములు. వర్ణముల నుచ్చరించునపుడు జిహ్వోగ్రోపాగ్రమధ్య మూలాదులు తత్తత్ స్థానములను స్పృశించును. ఆస్పృశము “గాఢస్పర్శము, మధ్యస్పర్శము, అల్పస్పర్శము” అని మూడువిధములై యున్నది. ఈస్పర్శమును గలుగఁజేయు ప్రయత్నములు స్పృష్టము (గాఢస్పర్శజనకము) ఈషత్ స్పృష్టము (మధ్యస్పర్శజనకము) ఈషద్వివృతము (అల్పస్పర్శజనకము)” అని మూడువిధములై యున్నవి. వీని నాభ్యంతరప్రయత్నము లందురు. ఈమూడుప్రయత్నములు వ్యంజనములకు నిమిత్తములు. అచ్చు లుచ్చరింపఁబడునపు డీమూడు విధములైనస్పర్శములు నుండవు. కావున నవి యస్పృష్టములు లేక వివృతములు నని వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. వీని కనుకూల మగునాభ్యంతరప్రయత్నముకూడ వివృత మనఁబడును. ఈస్పర్శాదులు ముఖాంతర్గతము లగుతత్తత్ స్థానముల యందుత్పన్నములగుటచేత నీప్రయత్నములకు నాభ్యంతరములని నామము వచ్చినది. హల్లులు స్పర్శములనియు నంతస్థములనియు నూష్మములనియు మూడుతరగతులుగా నున్నవి. అందు స్పర్శములు “కవర్గము, చవర్గము, టవర్గము, తవర్గము, పవర్గము” అని యైదువిధములుగా విభజింపఁబడినవి. ఇందు హల్లులవిభాగ మాభ్యంతరప్రయత్నమునుబట్టియు, స్పర్శములలోని యవాంతరవిభాగము స్థాన సంబంధమును బట్టియు నేర్పడినది. ఇట్టి స్థానసంబంధ మితరవర్ణములకు సయితమున్నను వానికి స్పృష్టప్రయత్నము లేనందున నీవర్గవిభాగములోనికి రావు. ఏకస్థానము నేకప్రయత్నమును గలవర్ణము లొకవర్ణములోఁ జేరును. యకారము చవర్గీయములతో స్థానైక్యము కలదైనను బ్రయత్నము వేరుగుటచేతఁ జవర్గములోఁ జేరదు. ఇటులే కకారము ప్రయత్నైక్యముకలదైనను స్థానభేదముండుటచేతఁ జవర్గములోఁ జేరదు. ఈవర్గములయొక్కక్రమము తత్తద్వర్గీయస్థానములయొక్క స్థితిక్రమమునుబట్టి యేర్పడినది. ముఖమునందు “జిహ్వమూలము, తాలువు, మూర్ధము, దంతములు, ఓష్ఠములు” వరుసగా నున్నందున నాయాస్థానములయందుత్పన్నములగువర్ణములకుఁ గ్రమము మాతృకాపాఠమున నేర్పడినది. మాతృకాపాఠమున నీవర్ణములతరువాత సంతస్థములు పరింపఁబడుచున్నవి. స్పర్శములకును (కకారాది మకారాంతవర్ణములకును) నూష్మములకు (శవసాదులకును) మధ్యమునఁ బరింపఁబడుటచేత వీని కంతస్థములనుపేరు వచ్చినది. ఇవి మధ్యస్పర్శము లేక యీషత్ స్పర్శము కలవగుటచేత వీనికి మధ్యమునఁ బాఠము వచ్చినది. తరువాత నల్పస్పర్శములు లేక యీషద్వివృతము లగునూష్మముల

పాతము చేయఁబడినది. ఈరీతిని స్వర్ణాంతస్థోష్ణములక్రమ మేర్పడినది. యరల నలకు సంతస్థములని నామము కలుగుటకుఁ బాశ్చాత్యపండితులు వేటొక కారణమును జెప్పెదరు. “ఇ, ఉ, ఋ, ౪” ఈయచ్చులు “య వ ర ల” లుగ మార్పు నొందుటయు యవరలలు “ఇ, ఉ, ఋ, ౪”గ మార్పు నొందుటయు సంస్కృతభాషయందు దగవడుచున్నందున “యరలవ”లు అచ్ఛర్మములు హల్ధర్మములుఁ గలవి. అట్లు రెంటికిని మధ్యస్థము లగుటచే సంతస్థము లనిపేరు వచ్చినదని వారు చెప్పెదరు. ఈ కారణమునుబట్టి వీని కీనామము వచ్చినచోఁ దలవ్రన్యాయమున “ఇ, ఉ, ఋ, ౪” వణములకుఁ గూడ నీనామము రావలసియున్నదని సందేహము పొడముచున్నది. వణములలోనివణముల కెట్లీక్రమము వచ్చెనందు రేని వినుండు. ప్రతివణములోను నీషచ్ఛాప్తములు మొదటను దరువాత శ్వాసములును దరువాత నీషన్నాదజములును దరువాత నాదజములును నీవిధమున వర్గప్రథమద్వితీయతృతీయచతుర్థముల క్రమ మేర్పడినది. వర్గపంచమమందు నాసిక్య మనునొకధర్మము నాదజము లగు వీని కుండుటచేత వీనికిఁ దుదిని బాత మేర్పడినది. అంతస్థములలో నన్నియు నాదజము లగుటచేత స్థానక్రమముచేతనే క్రమమేర్పడినది. ఊష్మములలోఁ (జిహ్వములీయ శవసోపధానీయ హకారములలో) గూడ నాదజ మగుహకారమునకుఁ జరమపాతము గలిగెను. మిగిలిన శ్వాసజములలో స్థానక్రమముచేతఁ గ్రమ మేర్పడినది. ఈవిధమున మాతృకాపాతమున హల్లులకుఁ గ్రమము సహేతుకమై యున్నది. వైనిఁ జెప్పినవిధమున శ్వాసజములకుఁ బ్రథమపాతము నాదజముల కనంతరపాతమును సిద్ధమైయుండుగా నాదజము లగునచ్చులకుఁ బ్రథమపాత మెట్లు ఘటించు నని శంకింపఁగూడదు. అచ్చులు స్వతంత్రములు. హల్లు లన్వతంత్రములు. హల్సాహాయ్యములేక యచ్చుల నుచ్చరింపవచ్చును. అచ్ఛాహాయ్యములేక హల్లుల నుచ్చరింపశక్యము కాదు. “నపున రస్తరేణాచం వ్యంజన స్సోచ్చారణ మపి భవతి” అను భాష్యభక్తికచేత నీయంశము స్పష్టపఱుపఁబడినది. మరియు “అనుస్వారో వ్యంజనం చాక్షరాంగమ్” అను ఋక్పాఠిశాఖ్యవలన హల్లు లంగము లనియు నచ్చు లంగు లనియుఁ బ్రతిపాదింపఁబడినందునఁ బ్రధానము లగునచ్చులకుఁ బ్రథమపాతము యుక్తము. అందు—అకారేకారోకారములకు స్థానక్రమమునుబట్టి క్రమము వచ్చినది. ఋకార౪కారస్థానము లికారోకారస్థానముల మధ్యమున నున్నను నీరెండువణములు రేఫలకారరూపావయవఘటితములగుటచే ననంతర

పాత మాదరింపఁబడెను. ఆ రెంటిలోను స్థానక్రమముచేతనే క్రమ మేర్పడినది, ఏకారాదులు నాలుగు సంధ్యక్షరములు కావునఁ జరమపాత మాదృతమైనది. వాని లోని క్రమము గూడ స్థానక్రమమునుబట్టి వచ్చినదే. ఋకారగికారములు హల్సంప్రకృతములు, ఏ, ఐ, ఓ, ఔలు అచ్చ సంప్రకృతములు, గావున వీనికి బ్రథమపాతము యుక్తమని శంకింపఁగూడదు. అచ్చుల కాభ్యంతరప్రయత్నము వివృతము. ఈవివృతము మూఁడువిధములు. వివృతము, వివృతతరము, వివృత తమము, అందు “అ, ఇ, ఉ, ఋ, ృ” వణములు వివృతము లగుటచే వీనికి సహపాత మాదరింపఁబడినది. పిమ్మట, నకారేకారజన్యములు, తరువాత నకారోకారజన్యములు, ఈవిధమున నచ్చులలోఁ గ్రమ మేర్పడినది. అనుసావరివిన గణము లచ్ఛర్మమును హల్దధమణమును గలవగుటచే నచ్చులకును హల్లులకును మధ్యమునఁ బాతము వచ్చినది. జిహ్వమూలీయోపధ్వానీయములు కూడ నిట్టివే యని మఱి కొందఱు చెప్పెదరు. ఈవిధమునఁ బాతక్రమ మేర్పడినది. ఇంక నేయే వణమున కెయ్యది స్థానమో యెద్ది యాభ్యంతరప్రయత్నమో యని నిరూపింపఁబడును.

కవగణము—దీనికి జిహ్వమూలము స్థానము “అకుహవినజనీయానాం కంఠః” అనుసిద్ధాంతముదీగ్రంథమునుబట్టి దీనికిఁ గంఠము స్థానమైనటులు గాన్పించునుగాని యచటఁ (కవర్గము విషయము) గంఠ మనఁగా; జిహ్వమూలమనియే యర్థము” ఇట్లు శేఖరమునంగు నిరూపింపఁబడినది. “జిహ్వమూలేతు ఋః ప్రోక్తః” అనుశ్రితౌవచనమును “ఋకారలఱ రావధవ్యఙ్గోష్ఠాజిహ్వమూలీయాః ప్రథమశ్చవగణః” అనుఋక్పాతిశాఖ్యమును నిందులకుఁ బ్రమాణములు. తైత్తిరీయప్రాతిశాఖ్యమున దీనికి హనుమూలము స్థానమనియు జిహ్వమూలము కరణమనియు “హనుమూలే జిహ్వమూలేన కవగ్నేస్సర్వయతి” యనునూత్రమునఁజెప్పఁబడినది. ఇతరులు స్థానమని చెప్పినజిహ్వమూలమును వీరు కరణమనిరి. ఇది విశేష భేదము కాదు. పాశ్చాత్యులు జిహ్వమూలమృదుతాలు సంయోగమువలన నీ వగణ ముత్పన్న మగు నని చెప్పిరి, ఈమృదుతాలువునే హనుమూల మనినచోఁ బాశ్చాత్యులయభిప్రాయమునకుఁ బ్రాతిశాఖ్యములకును భేద మేమియు నుండదు. ఈవగణముల నుచ్చరించునపుడు స్థానకరణములకు దృఢస్వర్ణము కలుగునుగావున నేతద్వగణములకు స్పృష్టప్రయత్నము. ఈయంశ మన్ని వగణములగుఱించియు నెఱుంగునది. ఇందుఁ జరమవణము చ్చరించునపుడు నాసికాద్వారముకూడ వివృ

తమగును. అందువలన దీనికి నాసికకూడ స్థానమైనది. ఈవర్ణమునకు నాసిక కూడ స్థాన మని “నాసిక్యాన్ నాసిక్యయమానుస్వారాః” అనుసూత్రము బోధించుచున్నది. ఈయంశ మన్నివర్ణములలోని చరమవర్ణముల గుఱించియు నెఱుంగునది.

చవర్ణము—ఈవర్ణము నుచ్చరించునపుడు జహ్వమధ్యము తాలు పును స్పృశింపవలెను. అనఁగా దాలుపు స్థానము, జహ్వమధ్యము కరణము. “తాతాజహ్వమధ్యేన చవచ్చే” అనుసూత్ర మీయంశమును బోధించుచున్నది. కఠినతాలు జహ్వమధ్యసంయోగమువలనఁ జవర్ణ ముత్పన్న మగు నని పాశ్చాత్యపండితులు చెప్పిరి. ఈకఠినతాలుపునె మనవారు తాలు వని రనినచో నభిప్రాయభేద మేమియు నుండదు.

టవర్ణము—ఈవర్ణము నుచ్చరించునపుడు జహ్వగ్రమును మడంచి యథోభాగముచే మూర్ధమును (అనఁగా ముఖివరోపరిభాగమును), స్పృశింపవలయును. కావున మూర్ధము స్థానము, ప్రతివేష్టితజహ్వగ్రము కరణము, అని తాత్పర్యము. జహ్వగ్రేణ ప్రతివేష్ట్య మూర్ధాని టవర్ణే” అనుసూత్ర మీయంశమును జెప్పుచున్నది. పాశ్చాత్యపండితులు గోళాకార మగుకఠినతాలుపుతో జహ్వగ్రమునకు సంయోగము కలుగునపు డీవర్ణ ముచ్చరింపఁబడు నని చెప్పిరి. మనవారు మూర్ధ మని చెప్పినస్థానమునే వీరు గోళాకార కఠినతాలు వనిరి, కావున నభిప్రాయభేదము లేదు. మనవారు జహ్వగ్రప్రతివేష్టనము నధికముగాఁ జెప్పిరి. ఇది యనుభవసిద్ధము.

తవర్ణము—ఈవర్ణము జహ్వగ్రముచేత దంతమూలములు స్పృశింపఁబడునపుడు పుట్టును. అనఁగా దంతమూలములు స్థానము. జహ్వగ్రము కరణము, పాశ్చాత్యులుకూడ నిటులే చెప్పిరి.

పవర్ణము—ఈవర్ణ మోష్ఠద్వయసంయోగమువలనఁ బుట్టును. ముందటివానిలో “యత్రస్పర్శనం తత్ స్థానం, యేన స్పర్శయతి తత్కరణం” అను సూత్రములచే స్థానకరణవిభాగము చేయవచ్చును. ఇచట నటులు చేయుట కవకాశము లేదు. అయినను బూర్వవర్ణములస్థానకరణముల కుత్తరాధరభావమున్నందునఁ దత్సామ్యమునుబట్టి యుత్తరోష్ఠము స్థాన మనియు నధరోష్ఠము కరణ మనియుఁ జెలియఁదగినది. ఈయంశము ప్రాతిశ్ఛాఖ్యివ్యాఖ్యయందు స్పష్టముగ నున్నది. పాశ్చాత్యపండితుల కిచటఁగూడ నభిప్రాయభేదము లేదు.

పాశ్చాత్యపండితులు స్థానకరణనయోగానంతరమందు విభాగ ముండవలయునని చెప్పిరి. మనవారు చెప్పలేదు. ఇచ్చట నుచ్చారయితల యనుభవమే ప్రమాణము. సజాతీయవర్ణనయు క్తతత్వద్వ్యోచ్చారణస్థలమునందుఁ బూర్వ వర్ణోచ్చారణమున విభాగ మున్నటులు గాన్పించదు. కావున విభాగమునకు నిమిత్తము సందిగ్ధముగ నున్నది.

అంతస్థములు—యకార ముచ్చరింపఁబడునపుడు జహ్వీమధ్యాంతము లతోఁ దాలువును స్పృశింపవలయును. “తాతా జహ్వీమధ్యాంతాభ్యాం యకారే” అనుసూత్రముచే నీయంశము చెప్పఁబడెను. చవగమునకు జహ్వీమధ్య స్పర్శ ముండును. యకారమునకు జహ్వీంతస్పర్శముకూడ నుండును. మఱియు, చవగము నుచ్చరించునపుడు స్థానకరణములకు దృఢస్పర్శ ముండును. యకారోచ్చారణమున మధ్యస్పర్శ ముండును. పాశ్చాత్యులు జహ్వీంతము కరణ మని యంగీకరింపరు. మఱియు స్థానకరణములకు స్పర్శముండదు. సాన్నిధ్యమాత్రము కలుగునని చెప్పదురు. చవగమునుబోలి దృఢస్పర్శము లేకున్నను శిథిలస్పర్శ ముండుట యనుభవసిద్ధ మగుచున్నది. రేఫ ముచ్చరింపఁబడునపుడు జహ్వీగ్ర మధ్యభాగము, దంతమూలముల యూర్ధ్వభాగమును స్పృశింపవలెను. ఈ భాగమునకు “బర్హము” అని పేరు. ఇదియె ఋకారమునకుస్థానము. ఈవిషయము “రేఫేజహ్వీగ్రమధ్యేన ప్రత్యగ్దంతమూలేభ్యః” అనుసూత్రముచేఁ దెలుపఁబడెను. పాశ్చాత్యులు టవగఃస్థానమే దీనికి స్థానమనిరిగాని టవగఃస్థానమునకును, తవగఃస్థానమునకును మధ్యభాగము దీనికి స్థాన మని మనవారి యభిప్రాయము. ఇదియె యనుభవమునకు సరిపోవుచున్నది. దీనికి మధ్యస్పర్శమే యుండును. జహ్వీగ్రమునకుఁ గంపము కలుగునని పాశ్చాత్యులయభిప్రాయము.

లకారము—ఇది దంతమూలములయందు జహ్వీగ్రమధ్యభాగపు స్పర్శముకలిగినపుడు వుట్టును. తవగఃరేఫలస్థానములకుమధ్యభాగము దీనికి స్థానము. “దంతమూలేషుచ లకారే” అనుసూత్రముచేత నీయంశము దెలుపఁబడినది. తవగమునకుఁ గలుగుస్పర్శముకంటె దీనియందు స్పర్శ మల్పము కావుననే దీని నీమతే స్పృష్ట మనిచెప్పి యంతస్థములలో మనవారు పరిగణించిరి. పాశ్చాత్య పండితులు తవగఃస్థానమే దీనికిని స్థానమనిరి. మఱియు నీచట దృఢస్పర్శమే కలుగు ననిరి. చవగఃయకారశకారములకు స్థాన మొకటియైనను స్పర్శమును గుఱించి దృఢమధ్యాల్పత్వతారతమ్య మెటు లున్నదో యటులే తవగఃలకార

సకారములయెడలఁ గూడఁ దారతమ్య మనుభవసిద్ధము. కావున లకారవిషయ మగుసర్వము మధ్యస్వర్యమని చెప్పవలసియున్నది. ఈయంశము ననుభవముచేత నిరూపింతురుగాక.

హకారము—ఇది దంతములచేత సధరోష్ఠము స్పృశింపఁబడునపు డుర్భ విండును. ఊష్ణములు—జిహ్వములీయశ కారషకారసకారోపధ్వానీయములు క్రమముగ కవర్గాది స్థానజములు. వీనిలో స్వర్య మత్యల్పముగ నుండును. కావున వీని నీవద్వివృతము లనెరి. వీనిస్థానములను ‘స్వర్ణస్థానేషు ఊష్ణాణానమూర్వ్యేణ’ అను సూత్రము బోధించినది.

హకారము—ఇయ్యది కంఠస్థానజన్యము, ఊర్ధ్వస్థానజన్యముకూడ నగును. ఈయంశము “హకారం పంచమైశ్యక్త మంతస్థాభిశ్చ సంయుతం | ఊర్ధ్వం తం విజానీయాత్ కంఠ్య మాహు రసంయుతం” అనుశ్రితౌపచనమువలన స్పష్ట మగును. మఱియు హకారమున కేయచ్చుపరంబుగ నుండునో యాయచ్చు యొక్క మొదటిభాగమున కేదిస్థానమో యదియె హకారమునకు స్థాన మని కొందఱుయభిప్రాయము. ఈయభిప్రాయముచొప్పున నెచ్చట నెద్ది స్థానమో యచ్చులస్థాననిరూపణమువలనఁ దెలియును. ఈయూష్ణముల నుచ్చరించునపుడు కరణము లగుజిహ్వోదలమధ్యభాగము వివృతముగ నుండునుగావున నివి యీష ద్వివృతము లనఁబడుచున్నవి. విసర్జనీయమునకుఁ గంఠము స్థానమని కొందఱును బూర్వాచ్చున కెద్దిస్థానమో యదియె స్థాన మని మఱికొందఱును జెప్పెదరు. ఈయభిప్రాయమే “అయోగ వాహ విజ్ఞేయా ఆశ్రయస్థానభాగినః” అనుశ్రితౌ పచనముచే జూపఁబడినది.

అనుస్వారమునకు నాసీక స్థానము. “అనుస్వారోత్తమా అనునాసికాః” అనుసూత్ర మీయంశమును దెలుపును.

అచ్చులు.

ఇందకారేకారోకారము లసంకీర్ణములు. ఋకారౌకారములు రేఫల కారసంపృక్తములు. ‘ఏ, ఐ’ అనునీరెండును ‘అకారేకారసంధినిష్పన్నములు. “ఓ, ఔ” ఈరెండును అకారోకారసంధినిష్పన్నములు. కావున నీనాల్గింటికి సంధ్యక్షరము లని పేరు. “ఐ, ఔ” ఈరెండక్షరములలోను బూర్వోత్తరభాగ ములు వేరువేరుగ వినిపించుచున్నవి. కావున నివి సంధ్యక్షరము లనఁదగినవి. ‘ఏ, ఓ” ఈరెండక్షరములగో నటులు భాగము లున్నటు లగపడదు. కావున

నివి సంధ్యక్షరములు కావు. అకారేకారోకారములఁ బోలి యసంక్షీర్ణక్షరములై యని పాశ్చాత్యులు చెప్పెదరు. “ఏ, ఓ, వర్ణములలోనుండెడి “అకారభాగము” సంవృతము “ఐ, ఔ” వర్ణములలోని అకారభాగము వివృతము. అందువలన “ఏ, ఐ, ఓ, ఔ” అనువర్ణముల యుచ్చారణములో భేదము కలిగెను, గాని “ఏ, ఓ” వర్ణములలో అకారభాగము లేదనరాదు. ఏకారమున కచ్చుపరంబగు నవును “అయ్” అనువికారము వచ్చుచున్నది. ఇందు “ఏకారములో” నుండెడి అకారభాగమునుబట్టి అకారమును ఇకారభాగమునుబట్టి “య”కారమును జేరి “అయ్” అని రూపము చేరినది. ఇటులే ఓకారమునకు “అవ్” అని వికారము వచ్చుచున్నది. ఇచటఁ గూడ “అ, ఊ” అను వర్ణభాగములంబట్టియే క్రమముగ అవ్ అను వికారము కలిగినది. ఇట్టివికారమున కనురూపమైన ప్రకృతి వర్ణద్వయఘటిత మయియె యుండవలయును. మఱియు వేదమునందుఁ గొన్నిచోట్ల “అగ్నే” అనుదానికి బదులుగా అగ్న 3 ఇ అనియు “పటో” అనుదానికి బదులుగా “పట 3 ఊ” అనియు “అగ్నే ఆశా” అనుచోట సంధిలో “అగ్నా 3 యాశా” యనియు “పటోఉదకం” అనుదానికి బదులుగా “పటా 3 వ్రదకం” అనియుఁ బ్రయోగములు గాన్పించుచున్నవి. ఈప్రయోగములలో “ఏ, ఓ” వర్ణములలోని ఇకారోకారములు తద్రూపముగాను యకారవకారరూపముగను విడఁదీయఁబడి అకారభాగ మధికకాలముగ మార్పు నొంది నట్లులు స్పష్టమగుచున్నది. దీనినిబట్టిచూడ నివియు సంధ్యక్షరములనుట యుక్తమని తోచుచున్నది. శుక్లయజుర్వేదాంతాన్నిమునందు “ఏకారము” ఇకారసమానస్థానక మనియు “ఓకారము” ఉకారసమానస్థానకమనియుఁ జెప్పఁబడెను. ఏకారాకారములలో మొదటి యుద్ధమాత్ర కంఠస్థానక మనియు మిగిలినభాగములు తాలోవ్యస్థానికము లనియు దానినిబట్టి విశేష మగుచున్నది. దీనినిబట్టి “ఐ, ఔ” వర్ణములలో భాగము లున్నటులును “ఏ, ఓ” వర్ణములలో లేనట్లును దోచునుగాని ఏ, ఓ వర్ణములలోనిభాగము లుత్తరభాగోపమర్దముచేత స్ఫుటముగ శ్రుతిగోచరము కాలే దని చెప్పుటయె సమంజసము. పాణినియశిక్షలో “ఏ, ఓ” వర్ణములకుఁగూడ “ఏ ఐ తుకంఠతాలవ్యా వో ఔ కంఠోష్ఠవృత్తౌ” అను కారికచేఁ గంతాలు కంఠోష్ఠస్థానములై బోధింపఁబడినవి. వీనికిం గంఠస్థాన మకారభాగము ననుసరించి వచ్చినది యని తెలియునది. మఱియు “అకారార్థ మైకారాకారయోరాదిః” “ఇకారోద్వర్ధః పూర్వస్య శేషః” “ఉకార స్తూత్త

రస్య" అనుసూత్రములచేత నైకారాకారములకు విభాగము చెప్పబడుటచేత నేకారాకారములవిషయమై యీభేదము లేనటు లగపడును. అయినను "యద్యిక్యేకారాదీనాం చతుర్ణాం సంధ్యక్షరాణా మేవం ద్విస్వరాత్మకత్వం సమానం | తథాపి ఏదోత్తోఽప్రశ్లిష్టావయవత్వా త్ప్రకారాస్తర మేవోక్తం" అని వైదికాభరణమునందు సమాధాన మియ్యబడినది. దీనినిబట్టిచూడ " ఏ, ఓ " వర్ణములు ప్రశ్లిష్టావయవములు " ఏ, ఔ " అనువర్ణములు విశ్లిష్టావయవములు ననునిదియే భేదముగాని వేఱుభేదము లేదని స్పష్ట మగుచున్నది. పైయంశము లనుబట్టి వీనికి సంధ్యక్షరత్వము యుక్తమో యయుక్తమో విద్వాంసులు నిరూపించెదరుగాక.

అకారము—ఇది హ్రస్వము, దీర్ఘము, ప్లుతము, అని కాలభేదములచేత మూడువిధములు. ఈమూడింటికి గంథము స్థానము. హనువులు-అనగా వృక్షములు స్థానమని ప్రాతిశోఖ్యయందుఁ జెప్పబడినది. ఓష్ఠములు కరణములు. అం దకారముచ్చరింపఁబడునపుడు స్థానకరణములు సంవృతములగును. ఆకారాదు లుచ్చరింపఁబడునపుడు వివృతములగును, ఉత్తరదేశమునందుఁ దప్ప మిగిలినదేశములం దకారము వివృతముగానే యుచ్చరింపఁబడుచున్నది. ఇకారము పూర్వోక్తవిధమున మూడువిధములు. దీనికి చాలుపు స్థానమైయున్నది. జహ్వీమధ్యము కరణము. వివృతము ప్రయత్నము. ఉకారము పైరీతిని మూడువిధములై యున్నది. దీక్షకుత్తరోష్ఠము స్థానమైయున్నది. అధరోష్ఠము కరణము. వివృతము ప్రయత్నము. పీని సుచ్చరించునపు షోష్ఠములు దీర్ఘములై వర్తలము లగును. ఋకారము-ఇదియు మూడువిధములు. దీనికి మూర్ధము (అనఁగా-టవర్గస్థాన మె)స్థానమని కొందఱయభిప్రాయము. జహ్వీమూలము స్థానమని మఱికొందఱయభిప్రాయము పశ్యేణము, (అనఁగాదంతపంక్తికూర్ధ్వభాగమంచున్నరేఫకు స్థానభూతమైనయున్నతప్రదేశము) ఋకారమునకు స్థానమని మఱికొందఱు చెప్పుదురు. ఈమూడంశములును వేఱు వేఱు ప్రాతిశోఖ్యలలోఁ జెప్పబడియున్నవి. ఆయాశోఖలయందలి యుచ్చారణ భేదముచేత నీమతభేదము కలిగినటులు దోచుచున్నది. ప్రకృతకాలమందు మూడవమతమె యనుభవమునకు సరిపడియున్నది. వివృతము ప్రయత్నము. ఇకారము-దీనికి దంతమూలములు స్థానమని కొందఱును జహ్వీమూలమని మఱికొందఱును బశ్యేణములు స్థానమని మఱికొందఱునుజెప్పదురు. ఇచట మూడవమతమె యనుభవసిద్ధము. వివృతము ప్రయత్నము. ఏకారము-ఇది దీర్ఘమనియుఁ బ్లుతమనియు

రెండువిధములు. కొన్నితాఖలలో హ్రస్వమును గలదు. “నుజాతే” అనుటకు బదులుగా “నుజాతె” అని హ్రస్వము నుచ్చరింతురు. తెనుగులో హ్రస్వము సుప్రసిద్ధము, దీనికిఁ దాలుపు స్థానమని కొందఱును గంతతాలుపులు రెండును స్థానములని మఱి కొందఱును హనువులు తాలుపులును స్థానములని మఱి కొందఱును జెప్పెదను. ఓష్ఠములు జిహ్వోమధ్యమును గరణములు. ఓకారము నుచ్చరించునప్పటికంటె నోష్ఠములు విప్రకృష్టములుగానుండును. జిహ్వోమధ్యాంతములచేత “నుత్తరజంభ్యములు” (అనఁగా హనుమూలపాంతదేశములు) స్పృశింపఁబడును. దీనికి వివృతతరప్రయత్నము. ఐకారము—ఇది యకారేకారములస్థానములు కలదై యున్నది. దీనికి వివృతమప్రయత్నము. దీనికి హ్రస్వములేదు. ఓకారము—ఇది కంఠోష్ఠస్థానము. తెత్తియప్రాతిశాఖ్యమునఁ గంతస్థానకము లన్నియుఁ గంతసన్నిహితహనుభాగస్థానకములుగాఁ బేర్కొనఁబడినవి. దీనినుచ్చరించునపుడు హనువులు మిగులవ్యస్తములుకావు. ఓష్ఠము లేకారము నుచ్చరించునప్పటికంటె సన్నికృష్టములుగా నుండును. ఇదివివృతతరప్రయత్నముకలది. ఔకారము—కంఠోష్ఠస్థానకము. ఈస్థానము లకారోకారసమభివ్యాహారమువలనఁ గలిగినవి. దీనికి వివృతతమము ప్రయత్నము.

ఈవిధముగ వర్ణములకు స్థానములు కరణములు ప్రయత్నములు సంగ్రహముగఁ జూపఁబడినవి. వీనినుచ్చరించునపుడు ముఖాద్యవయవములలో ననేకవ్యాపారములు కలుగునని పాత్రీశాఖ్యలవలన శిక్షులవలనఁ గూడ స్పష్టమగును. గ్రంథస్థైర్యభయముచేత నాయవాంతరభేదములు విడిచితిని. తెనుగుభాషలో నీవర్ణములలోఁ జేరనివి దంత్యచజలునధానుస్వారమునుగలవు. ఈచజలకు దంములు స్థానమని యాంధ్రవైయాకరణులయభిప్రాయము. అందు “చకారము” శ్వాసజము, జకారము నాదజము. వీని కాంధ్రవైయాకరులు లంగీకరించిన కారణసామగ్రినిబట్టిచూడ “తదల” కుండెడిసామగ్రిని బోలినసామగ్రి యున్నందున “తద” లనఁదగి యుండును గాని “చజ” లనఁదగి యుండవు. వ్యవహారమున “చజ” అనియే ప్రసిద్ధము. ఉచ్చారణమునఁగూడ “చజ”లకు సన్నికృష్టములై వినఁబడునుగాని తదలకు సన్నికృష్టములై వినఁబడలేదు. కావున వీని కీదంత్యవ్యవహార మెటులు వచ్చె నని యాలోచింపవలసియున్నది. చజ అని వ్యవహరించుట చేతఁ దాలవ్యచజల కంఠసామగ్రి యంతయు దీని కున్న దనియె నిశ్చయింపవచ్చును. అసామగ్రి యంతయు నుండఁగా దంతసన్నికృష్టదేశమునందు జిహ్వో

పాంత్యస్పర్శము కలుగునపు డీవర్ణము లుచ్చరింపఁబడును. ఇటులు సామగ్రిసాంక ర్యమువలన నూతనవర్ణములు పుట్టవచ్చును. అట్టివి కొన్ని ద్రవిడభాషలలో నగ పడుచున్నవి. కాలక్రమమున నీచజల నుచ్చరించుటలోఁ గొంతమాఘ కలిగి తాలుస్థానమునకు దూరమై దంతస్థానమునకు నన్నికృష్ట మాయెను. ఈసన్ని కర్షణమునుబట్టి దంత్యచకారమునకుఁ జిహ్వాముగాఁ దకారసకారసంయోగ చిహ్న మును వ్రాయ మొదలిడిరి. ఈయంశము ప్రాచీనలిపిమార్గమును బాగుగఁ బరిశీ లించినవారందఱును గమనించియె యుండును. ఈవర్ణముల కిట్టిమా ర్పేటులు గల్గె నని యూహింపవలసియున్నది. ఓవ్యవ్యాపార మెక్కుడుగాఁ గలవర్ణములు అనఁగా ‘ఉ ఊ ఓ ఔ’ అనువర్ణములు తాలవ్యము లగుచజలకుఁ బరమగు నపుడు పరమందున్నవర్ణములస్థానమును నీతాలుస్థానమును విప్రకృష్టము లగుట చేత నతిసన్నిహితముగా నుచ్చరించునపుడు రెంటికి మధ్యనుండుస్థానసంబంధము చేత నివి కొంచెముగా మార్పునొంది యుండును. అకారము నుచ్చరించునపుడు గుండ నోష్ఠ వ్యాపార మావశ్యక మని తైత్తిరీయప్రాతిశాఖ్యమునఁ జెప్పఁబడియు న్నందున నచ్చటఁగూడ నోష్ఠ్యసంబంధమే వీనిని దంత్యములుగాఁ జేయుచున్న దని యూహింపవచ్చును. “ఇ, ఈ, ఏ, ఐ”లు తాలవ్యములు కావున నవి పర మగునపుడు తాలవ్యచజలను మార్పును బొందింపఁజాలవు. కావున నచట నెపు డును దంత్యము లుండవు. అనుస్వారము మాత్రాకాలము కల దని ప్రాతిశా ఖ్యల యభిప్రాయము. ఆంధ్రభాషలో దానియుచ్చారణకాలము తగ్గుటచేత నీ యధానుస్వార మేర్పడినది. కాలక్రమమున మిగుల నవిలంబోచ్చారణము వాడు కలోనికి రాఁగాఁ దదుచ్చారణకాల మంతరించి దానియందుండెడి యానునాసి క్యము పూర్వాచ్చునందు సంక్రమించినది. ప్రకృతకాలమున నధానుస్వార ముండుచోట ‘బూర్వా’ చ్చునునాసికగా నుచ్చరింపఁబడుచున్నది. మఱియు శకటరేఫ మొకటి యాంధ్రభాషయందుఁ గలదు. రేఫ ముచ్చరించునపుడు జిహ్వోగ్రమునందుఁ గంపము కలుగునని యీవఱకుఁ జెప్పియుంటిని. రేఫద్విత్య మున్నచోట నాకంప మధికమకాటచే నచ్చటరేఫ మలఘుత్వము నొందును. ఆయుచ్చారణభ్యాసమునుబట్టి యెచ్చట రేఫము నుచ్చరించుతఱి జిహ్వోగ్రకంప మధికముగ నుండునో యచట నేలఘుత్వము కలుగుచుండును. ఈవిధమున నతిరిక్తవర్ణము లుత్పన్నమైన ట్లూహింపవచ్చును. ఇఁక నీసామగ్రిసాన్నిధ్యబల మున వచ్చినమార్పులను గొన్నిటిని జూపి నావ్యాసమును ముగించెదను. స్పర్శ

ముఁలో నాదజములకు శాస్త్రసజములు పరమగునపుడు పరవర్ణబలమున నీనాదజములు శాస్త్రసజములుగ మాటును. ఆమార్పునొందుటలో మహాప్రాణ మైనస్పర్శము మృత్యుకమహాప్రాణముతోఁ గలసియుండదు. కావున సల్పప్రాణ మగుశాస్త్రసజముగ మాటును. ఇట్టి మార్పునె 'ఖరిచ' అనునూత్రముచే బాణినియు నిరూపించెను. ఇటులే శాస్త్రసజములకు నాదజములు పర మగునపుడు పరవర్ణబలములన సీశాస్త్రసజము నాదజముగ మాటును. అదియు సల్పప్రాణమై యుండును. ఈమార్పునె 'చృలంజశ్ ఝశి' అనునూత్రముచే నిరూపించెను. ఇట్టి వికారము కలిగినపుడు ప్రకృతయొక్కస్థానాదులబలమువలన ద తద్వర్గీయములే వికృతులుగా నుండును. ఉదాహరణము :—నాదజ మగుగ కారమునకు శాస్త్రసజ మగువర్ణము పర మగునపుడు గకారమునకు స్థానమునుబట్టి సన్నికృష్ట మగుక కారము వచ్చును. కకారఖకారములకు నాదజము లగువర్ణములు పరమగునపుడు నాదజమగుగ కారము వచ్చును. వీనిలో శాస్త్రసాదిబాహ్యప్రయత్నములకే మార్పుగాని స్థానాదులు గ్రాహ్యము. మఱియుఁ బదాంతవర్గములకుఁ బంచమవర్ణము పరమగునపుడు పరమగు సనునాసిక బలమునఁ బూర్వ సనునాసికముగ మాటును. ఈమార్పు "యరోనునాసికేనునాసికోవా" అనునూత్రముచే నిరూపింపఁబడినది. ఉదాహరణము :—“వాక్ + మయ = వాఙ్మయ” “ఏతద్ + మమ = ఏతన్మయ.” వర్ణములోని మొదటి నాలుగువర్ణములకు హకారము పర మగునపుడు పూర్వవర్ణపు స్థానబలమువలన హకారము తద్వర్గీయముగ మాటును. ఈమార్పు స్థానాదులలోనేగాని బాహ్యప్రయత్నములలో లేదు. బాహ్యప్రయత్నములు వర్గచతుర్థములకు హకారమునకును సమానమగుటచేత వర్గచతుర్థముగ మాటును. ఉదాహరణము :—“వాగ్ధరిః, తద్ధితమ్” అను మొదలగునవి. అనుసావరమునకు వర్గము పరమగునపుడు వర్గముగ మాటును. అపు డనుసావరమునందలి యానునాసిక్యధర్మము సంక్రమించుటచేతఁ బంచమవర్ణముగ మాటును. ఉదాహరణము :—“ఘటజగ్రోతి, తండులమ్పచతి.” అనుమొదలగునవి. యవలలు పరమగునపు డనునాసిక యవలలుగ మాటును. “సయ్యస్తా, యల్లోకమ్” అను మొదలగునవి. యదాహరణములు. తవర్ణము తాలవ్యము లగుచవర్ణములతో సంయుక్త మగునపుడు తాలవ్యముగ (సవగ, చవర్ణముగ) మాటును. ఇచ్చట స్థానమునకు మాత్రము మార్పు గలుగును. ఉదాహరణము :—తచ్చిత్, తజ్జానాతి, యాథ్ఘా. ప్రకృతకాలమున “యాచ్ఛ”

అని మార్పు లేకయే యుచ్చరింపఁబడుచున్నది. తవర్గమునకు టవర్గముతో సంయోగ ముండినపుడు టవర్గముగ మాటును. ఉదాహరణము :—“తట్టికా” మొదలగునవి. ఇందులకుఁ గరణభూత మగుజహ్వీకృతిసామ్యము ప్రయోజకము. కవర్గము, చవర్గమును బరస్పరము ప్రాయికముగ వికారము నొందును. ఇందు ఘాసనన్నికర్షము నిమిత్తము. కవర్గము ప్రాయికముగ శ్వాసజము పర మగునపుడు తత్సమానోష్మముగమాటును. జహ్వీమూలీయము శ్వాసజము పరమగునపుడు జహ్వీమూలీయముగను,దాలవ్యశ్వాసజములు పరమగునపుడు తాలవ్యోష్మముగు శకారముగను నిటులు మూర్ధన్యదంత్యోష్మశ్వాసజములు పరమగునపుడు తత్తదూష్మముగను మాటును. ఉదాహరణము :—“రామకరోతి, రామశ్చినోతి, రామస్తీకతే, రామస్తివతి, రామఃపచతి, రామశ్శరణ్యః, రామస్సుజనః” అను మొదలగునవి. దీనికిఁ బరస్పర బలమే ప్రయోజకము. ఇట్టి మార్పు లనేకములున్నట్లు రుజువుచేయవచ్చును. అచ్చులలో రెండచ్చులను వ్యస్తముగ (సవ్యవహితముగ) నుచ్చరించుట కష్టము. అపు డాయచ్చులు రెండునుగాని లేక పూర్వాచ్చుగాని మార్పు నొందును. అట్టి మార్పు తత్తద్వర్ణసామగ్రి ననుసరించియే యుండును. అచ్ సంధ్యుదాహరణములను జూచిన నీయంశము వ్యక్త మగును. సంకీర్ణ వర్ణములకు మార్పుకలిగినపు డావర్ణములకుఁ బృథక్కృతి కలుగును. ఈ మార్పు లన్నిటికిఁ దత్తద్వర్ణముల కారణసామగ్రినన్నికఁకఁగల నిమిత్తము గాని వేటొకటి కానేరదు. వర్ణోత్పత్తిసామగ్రిని బాగుగఁ బరిశీలించినవా రీమార్పును బాగుగ గమనింపఁగలరు. ఇట్టి మార్పులను బట్టియే ప్రాకృతభాష లన్నియుఁ బుట్టినట్లు ప్రాకృతవ్యాకరణజ్ఞులకు గోచర మగును. తెలుఁగుభాషలోఁగూడ నిట్టిమార్పులు కలవు. నాదజ మగుద్రుతముయొక్క-బలమున శ్వాసజము లగు పరుషములు నాదజము లగుసరళములుగా మారుచున్నవి.

రెండచ్చులు కలిపి యుచ్చరించుట కష్టమగుటచేత సచ్చులకు సంధి యేర్పడినది. తెలుఁగుభాషలో, ‘పరాచ్చు’నకే ప్రాబల్యము కలిగి పరరూపసంధియే తఱుచుగఁ గాన్పించుచున్నది. కొన్నిచోట్లఁ బూర్వరూపసంధికూడఁ గలదు గాని, యవి రెండుపదములుగ విభజింపఁబడక యొకపదముగనే రూఢి నొందినస్థలములై యున్నవి. అచటఁ బూర్వపదార్థము విధేయముగా భాసిల్లును. విధేయము ప్రధాన మగుట సహజము. ప్రధానభూతార్థబోధక మగు పదమును, ధృఢముగ నుచ్చరించుట సమంజస మగుటచేత, సందలిచరమాచ్చు

నకుఁ బ్రాబల్యము కలిగిన దని యూహింపవచ్చును. ఇటులనేకాచుల నవ్యవ హితముగ నుచ్చరించుతఱి, మీఁదఁ జెప్పినకట్టమును బరిహరించుటకై యొకయా గమ మేర్పడినది. ఆయాగమము నిరర్థకమగుటచేత, లఘుతరమైన హల్లుండుట యుక్తము. లఘుతరములు 'యవ'లు రెండు మాత్ర మున్నట్లు శాకటా యనుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. కావున 'యకారవకారములె, యాగమములుగ నుం డుట కర్హములు. వానిలో "పరవర్ణ" బలమునుబట్టి పరవర్ణాదిభాగసస్థానకము గాని, సన్నికృష్టస్థానకము గాని, యుండుట స్వభావము. ఇకారము పరమగు నపుడు సస్థానకయకార మాగమ మాయెను. అకారము పర మగునపు డకార స్థానభూతకంతసన్నికృష్టతాల స్థానక మగుయకారమె యాగమ మాయెను. సంధ్యక్షరములలోఁగూడ నకారము పూర్వభాగ మగుటచేత నవియు నకార మునుబోలి యకారమునె యాగమముగ సంపాదించినవి. ఈయచ్చుల సాదృ శ్యమునుబట్టి, 'ఉ'వర్ణము పరమగునపుడు గూడ, యకారమె యాగమమైనచోఁ బ్రక్రియాలాఘవము (వేఱగు నాగమము నంగీకరింపకపోవుట) సంభవించు నని యంతటను 'యకారమె' యాగమముగా నంగీకరింపఁబడినది. ఈప్రక్రియాలా ఘవమును బాటింపకపోవుటచేత వాడుకలో 'మాపూరు' మొదలగుస్థలములలో 'వ'కారమె యాగమమైనట్లు తోచుచున్నది. సంస్కృతప్రాకృతాంధ్రభాష లలో నిట్టిమార్పులు సహేతుకములని చాలవఱకు రుజువు చేయవచ్చును. గ్రంథ విస్తరభయమున విరమించితిని. ఈవ్యాసమునఁ గొన్నిదోషము లుండిన నుండ వచ్చును. పండితులు వానిని బరికింపక గుణము లున్నవో వానినిమాత్రము గ్రహించి నన్ను మన్నింతురుగాక.

తాతా సుబ్బరాయశాస్త్రి.

శివరాత్రిమాహాత్మ్యము.

చతుర్థాశ్వాసము.

- క. శ్రీతరుణీతవిలసన. జాతశివానూనభక్తిసంపద్గురువి
ఖ్యాతనుతకీర్తిసితజీ, మూలసితాఖలదిగంత మువ్వుయశాంతా. 1
- గీ. అక్కఱకుఁడు శౌనకామ లై నమహాము, నీంద్రులకుఁ బ్రియముననిట్టులనియె
నట్లు భూమి విడిచి యరుగవలయు నింక, ననుచు మాటలాడునవసరమున. 2
- క. తెలతెలవాటుచువచ్చెం, బలవలనయ్యెం బయోదపథమునఁ దారల్
కలకలవింకలకోమల, కలకలములు చెలఁగెఁ గాళికావివినమునకా. 3
- సీ. సంభోగపరిభిన్న శబరసీమంతినీవ్వేదవార్చిందువిచ్చేదకారి
విఘటమానాంభోజవివినపండమధూళిపరిమళాసారసంపర్కమరభి
నమదకాంతార కాసరయూధసమ్మర్దసంభూతడిండీరశకలవాహి
లలితలుంగలవంగలవలీమతల్లి కా లాస్యోపదేశలీలాగురుండు
యామినీశేషతుహినధారానుమంగ, జడిమిభరమండచతురసంచారకారి
యల్లనల్లనబాలుపారునడవినడుమఁ, గాల్యసంధ్యానుగంధుండుగంధవహుండు.
- ఉ. ఊగోరుహగ్రభాగముల జోకలుగట్టి వసీశిఖావళ
శ్రేణులు తాండవంబు లొనరింపఁగ మంద్రగభీరభంగి శ
ర్వాణిగృహంబులోనిబలివై భవలీలకు మ్రోసెఁ గంచుని
స్వాణము మాటిమాటి కనుశబ్దములీనఁగ గోవురంబునకా. 5
- శా. నిష్ఠాసంపద నర్ఘ్యపాణు లగుచు న్నిప్రపు ల్ప్రీతంసింప మం
జిష్ఠారాగము మండలంబున నధిష్ఠింప న్నిలినపాధిభూ
కాష్ఠామధ్యమునందుఁదోచెను శతాంగప్రప్తసర్పద్విషదీ
జ్యేష్ఠుం డప్పడు నిష్ఠురప్రసరబంహిష్ఠద్యుతిశ్రేష్ఠతకా. 6
- వ. ఆదివనంబున. 7
- ఉ. జాతరచేసె బ్రాహ్మణుండు చండికి గమ్మనిపిండివంటతో
నేతులతోడ మజ్జికడ నిర్మలినాన్నముతో రసావళి

చూతఫలాదితోడ వరసూపముతోఁ జిలువాలతోడుతన్

గీతులతోడ నప్పడకనిష్ఠతరం బగునిష్ఠపెంపునన్.

8

వ. నాటిరాత్రి నిశానమయంబునఁ గాలకంఠకంఠమూలకాకోలవిషమషీకళంక
చ్చాయాసముల్లాసంబు నుల్లసంబాడునిబిడంధకారంబున నన్నెలపుగదలి చు
డాలియుం దానును సుసుమారుండు దుర్గమాటవీవిషయంబు హూణదేశంబు
గడచి ప్రతిదినప్రయాణంబుల నెడనెడం బక్కణ.....

9

గీ. గ్రామఘోషంబు పురివాడబ్రహ్మలోక

ము..... డుమొగనాల మోక్షమునకు

దూషితం బయ్యె నంసర్గదోషకలన

సంటుముట్టునఁ గలుషితంబయ్యె నాడు.

10

క. తనయల నిద్దఱి నిరువురు, తనయులనుం గాంచి కాలధర్మము నొందెన్

వనజాన్య గట్టివయసునఁ, దనయుండు పరలోకవిధులు తల్లికిఁ జేసెన్.

11

గీ. ఏమి చెప్పంగ నెఱువదియేండ్లవయసు, ముసలినుకుమారుడేకాంతమునరమించె
గూఁతులిద్దఱిబొమ్మలపైఁగురులువ్రాలు, సంతమాత్రపుఁజిన్నప్రాయంబువారి.

వ. అంతం గొంతకాలంబునకు వానిదు శ్చేష్టితంబులెఱింగి బ్రాహ్మణులు వాని
బహిష్కెట్టి యూరు నెడలనడిచి యారూఢపతితుం డైనవానిసంసర్గంబునం బుట్టి
నకోషంబు బుద్ధిపూర్వకంబు గాదు కావునఁ గొందఱు సుపసించియుఁ గొందఱు
ఱుత్తప్తకృచ్ఛంబు లనుసరించియుఁ గొందఱు కృచ్ఛాతికృచ్ఛంబులు నడి
పియుఁ గొందఱు చాంద్రాయణంబు లాచరించియుఁ గొందఱు.....

సీ.శాంతశలలకు యమదూతలకు సభిధాంతరములు

ప్రతిబింబములు కాళరాత్రియామములకుఁ బుత్రసంతానంబు భూతములకు

నశుభకర్తముల కన్యాదేశములు మానిశాపాక్షరములకు సంగడిలు

కలికాలమునకు డగ్గఱినచుట్టంబులు ధూమకేతువులకుఁ దోడునీడ

లంధకారంబునకు విందు లనఁగ గిరుల

యందు వర్తించుచెంచుల నాశ్రయించి

మనువునునె గూఁతులునుదాను మహిసురుండు

కొంతకాలంబు మనములోఁ గుత్సలేక.

14

క. ఎనుబదియేడులవార్ధక, మునఁ బ్రాక్షనశక్తి యుడిగిపో దాపుకిం

దినియెడిది పెద్దమాంసము, కొనియెడిది కల్లు మనసుకొ వ్వెట్టుడుగున్,

- గీ. కాంచె నిద్దఱు నుతుల నక్కామినులకు
వావివర్ణంబు మాలినవదర యతఁడు
శాస్త్రములఁ జెప్పఁబడినదోషంబు లెన్ని
యన్నియును జేసె నాతఁ డేనునఁగఁగలడు. 16
- వ. అంత. 17
- క. హేమంతము శరదాగమ, సామంతము తుహినకరవిసంజ్ఞితశబరీ
సీమంతము మదనబల, శ్రీమంతము డాసె భువనసీమాంతంబై. 18
- మ. బలుసు ల్పండెను దొండముక్కువడియెం బ్రాసంగుఁజే ల్పొకమో
కలపూఁబాళలతావిఁ గ్రోలి పొరలెం గాబేరదిగ్వాయువుల్
ఫలిసీవల్లిమతల్లివల్లరులపైఁ బైపై నలివ్రాతముల్
పొలసె న్నంచులు రాలె రాత్రికరణీపూత్కారవార్పిందువుల్. 19
- చ. కలమవనాళికాకణిశకంటకకోటులచేతఁ జూడ్కి కిం
వలనఱిచె స్థితి తుహినాగమవేళఁ దటాకసారణీ
నలిలమువాటి పండినయజాంగలసీమము లెన్ని యన్నిటం
దల మగుసీతువేర్చి గరుదాల్చినభావము ప్రస్ఫుటంబుగఁ. 20
- క. కలవింకకలకలాకుల, వలభీగర్భములు సౌధవాటములు పురం
బులయందుఁ దుహినవేళలఁ, జలి గులగులకూయునట్టిచందం బొందె. 21
- క. పెనుజలి గడగడ వణఁకుచు, వనదేవత దంతపీణ వాయించెనొకొ
యన మోకప్రేంకసంబుల, ననగుత్తుల మొఱసె నలిగణము వివినములఁ. 22
- ఉ. బింజాష్ఠీకుచకుంభభారము లురఃపీఠంబులఁ హత్తి మో
దంబార న్నృకుకేలిశయ్యల శుభాంతర్గర్భగేహంబులం
దాంబూలీదళభాగపూరితముఖుల్ ధన్వాత్మకు వ్వితకా
లం బెంతేనియు నిద్రవోదురు నిశల్ సంభోగలీలావధిఁ. 23
- సీ. ధనదశుద్ధాంతకాంతాపయోధరభారసంవాసనవల్లవప్రసంసనములు
కైలాసగిరికూటకల్పద్రుమాటవీకుసుమగుచ్ఛరజోఽవగుంతనములు
చంద్రభాగాసరిత్సలిలవీచీఘటాప్రేంభోలికాకేళిరింభణములు
రాధాపురీహర్షస్థిరత్న హేమగవాక్షసంవేశసక్రియాసౌష్ఠవములు
వలనుగాఁజంపకారణ్యవాటిఁదఱిసి, కాళి యెరసి కళింగాంధ్రదేశసరణి
దక్షిణము సాఁగెను సపాదలక్ష్యకైల, కటకబంధుఁ డుద్దిశాగంధవహుఁడు.

గీ. చలి ప్రవేశించు నాగులచవిలిశాఁడు, మెఱయు వేసవి రథసప్తమీదినమున
నచ్చనీతు ప్రవేశించుఁ బెచ్చుపెరిగి, మార్గశిరపాషమాసాలమధ్యవేళ. 25

గీ. ఇనుఁడు కోదండరాశిమీఁ దెక్కువేళ

నిక్షుకోదండవల్లి యెక్కిడు మరుండు

సమదవేదండసమమహాసత్త్వఁ డయ్య

జనుఁడు కోదండమునుబోలెఁ దనువు వంచు.

26

గీ. ఇండ్ల మొదలను నీరెండ నీడికలను, ననుగుఁదమ్మఁడు నన్నయు నాటలాడు
నత్తయును గోడలును గుమ్మలాడుఁ గుమ్మఁగాఁచుచోటికి మకరసంక్రాంతివేళ.

నీ. కాశీలోఁ జక్రపుష్కరిణి దుష్కరశుష్కగహనావళిదావదహనజహ్వ

కుక్కుటేశ్వరవరికుండి వీతాపురి శంకాతమస్కాండచండదీప్తి

దక్షవాటంబు నష్టగోదావరి కలిదోషపాపాణకులిశధార

గౌతమీతటిని మార్కండేయుపురిమోల దురితాహినంఘాతగరుడమూర్తి

యిన్నిటను దీర్ఘమాడంగ నేగుడెంతు, రఖలమునులు ప్రభాతసంధ్యాగమముల

గ్రహగణేశుండు కోదండరాశిఁబాసి, మకరమున కేగుదేరంగ మాఘవేళ.

మ. పతివోయెం దుహినంబు పండె వరి యిప్పల్వాసె శైలంబులఁ

గటిగట్టె న్వలరాజు తేటియెఱకం గాండప్రకాండంబులం

జజివించె న్నహరాజు మాతరకునిం జక్రాదికూటంబునం

దఱిఁ గౌబేరదిగంతరిక్షపథయాత్రాజై త్రతుత్తుంభముఁ.

29

వ. వెండియుం జకోరలోచనల కుచమండలంబునకుఁ గర్పూరఖండక్షోదంబుల

మేదించిన చందనానులేపనై పథ్యం బపథ్యం బయ్యె. రథ్యవేగంబున ననూ

రుసారథిరథంబు ప్రతివిఘట్టసత్పుణ్యసత్త్రక్షోదపాళీచుకుకితోర్ధ్వండభి త్తియై

యుత్తరాయణంబు గైకొని కులూదశాళోదరికపోలముకురబింబంబులం

బ్రతిబింబించె. సవాప్సపనవ్యక్రమంబునం జక్రమిథునంబుల నెట్టుకొని బిట్టెసి

యేసి విసిగి నిల్చి మనోభవుండు నిగిడించినట్టిూర్పునుంబోలె నిశానమయం

బుల నిండువెన్నెలలోనం జిన్నీచిన్ని నులివేడివడ పొడచూపె. కేదార

క్షేత్రంబులం గలమగోపిక లొడికంబుగా దంచిన నిద్దంబు లగుదుద్దుగడు

బ్రానంగుఁబ్రాలు సద్యోమార్జనావశంబున నతిస్నిగ్ధంబులై కర్ణాటదేశతా

టంకినీ దశనవజ్రాంకురంబులకాంతినంపడఁ దలంచె. నీహారవ్యపాయంబున

నిర్మలంబులై బహుళవక్షప్రదోషంబులయందుం దారకంబులు, వికచకుమ్ము

దక్షోరకంబులు కెలంకులఁ గొలంకులలోనం బ్రతిబింబించి మదకలకలహంస
త్రోటికోటివిఖండితమృణాలదండఖండంబులభావంబు భజించె. హృదయో
తగ్రంతాతిరేకంబునఁ గంతమూలకఠోరకాలకూటవిషమషీకశంకపంకచ్ఛా
యాచ్ఛటాకుండు భువనరత్నాదాక్షిణ్యండు దాక్షా రామభీమేశ్వరుండు దక్షి
ణజలధివేలావలయితంబు లగులవంగలవలీమతల్లికాకుడుంగఢ్రోడంబులఁ గ్రీ
డించుటకునై సారంగలోచనలుఁ దానును గోరంగి వెడలె. వలవలనిమంచుఁ
దుప్పరమునురుజడిందడిసిజడనువడి వేడితగుపొడిత్రాణబాళలపరిమళంబులఁ
బుక్కిలింపియుమియుచుఁ బకగ్రాణంబులలోన నల్లనల్లన పాటుపారు నడవిక
రువలి యనమనమవిషమకునుమఫలక్రీడామతల్లికల మల్లుపెనంగి డస్సినభి
ల్లపల్లవాధరల గల్లఫలకంబులఁ గ్రొత్తయుదయించు చెనుటచిత్తడి యు
డిపె. కాశి శ్రీశైలకుంభఘోణశోణార్కకాంచీకాంచననభాకాళహస్తికురుక్షే
త్రాదిపుణ్యస్థానంబులంగూపవావీతటాకకుండికాప్రసవణప్రాతస్సీనులం బ్ర
త్యూషకాలంబులం బరమర్షిసార్థంబు తీర్థంబాడె నివ్వీధంబున మాఘమాస
వాసరంబులు వసంతసమయసామంతంబులు జరగుచుండ నాచండాలాదిమను
ష్యులకు భక్తియుక్తులు ప్రసాదింపంజాలి మాహేశ్వరులకు మహోత్సవంబు
సాశువతులకుం బ్రీతి కాలాముకుల కవలంబంబు మునులకు మనికి జటాఘా
రుల కాధారంబు పరివ్రాట్టులకుఁ బట్టుఁగొమ్మ వేదాంతులకు సంతోషం బాగ
మికులకు భాగధేయంబు మాంత్రికులకు మనువు తాంత్రికులకుఁ దావలంబు
పౌరాణికులకుఁ బ్రాణ ముపనిషత్తుల కుపాయంబు ముముక్షులకు రక్ష శం
భునకు విప్రసంధిస్థానంబు శాంభవికి హృదయోత్తరంథయు హేరంబునకుఁ
బ్రియంబు తండువునకుఁ బండువు కుమారసావ్యమికిం బ్రేమాస్పదంబు భృంగి
రిటికిం దంగేటిజన్ము దురితతరుషండఖండనంబునకు గండగొడ్డలి యఘుపటల
తిమిరసముదాయాహిమఘృణీనంతానంబు సంతాపశాంతికి భాగీరథీప్రవా
హంబు శివరాత్రిపుణ్యకాలం బేతెంచిన.

30

సీ. అవశిష్టదమున కనతిదూరంబున గవూత్తియెడ నుదక్ష్పశ్చిమమునఁ
బర్వతోపత్యకాపర్యంతతటమున సికతాతినిర్మలక్షేత్రసీమ
మాలూరతరుషండమధ్యభాగంబునం బ్రసవణాపగపార్శ్వభూమిఁ
గునుమనాటికలలోఁ గువలయాంభోరుహకుమదమండితమైన కొలనితోడఁ

- గోటతో గోపురములతో గుట్టుమట్టు, మండపంబులతో మహామహిమనొప్పు
నాదిమధ్యాంతనాగేశ మనగ నొక్క, పుణ్యతీర్థంబు త్రైలోక్యపూజితంబు.
- గీ. అందు శేషప్రతిష్ఠితుం డమృతదివ్య, లింగమంగళముూర్తి ఖటావ్సంగపాణి
యర్ధశశిమాళి నాగేశ్వరాహ్వాయుండు, ప్రతివసించు ననేకకల్పములనుండి. 32
- వ. ఆశివరాత్రిపుణ్యకాలంబున. 33
- సీ. శివగంగఁ బుణ్యాభిషేకంబు దీర్చిరి దరి నొనర్చిరి మూడుతర్పణములు
ధరియించి రంబునిర్ధౌతశస్త్రంబుల నాచరించిరి బ్రహ్మయజ్ఞతంత్ర
మధ్యంతరిక్షేపశానంతరమ్మునం దొనరించి రంశుమంతున కుపాస్తి
గృహదేవతార్చనక్రియ లాచరించిరి యభ్యాగతులకు నర్హణలు నడిపి
రవనిసురులెల్ల నాగేశ్వరాలయమున, కేగుడెంచిరి ప్రణమిల్లి రీశ్వరునకు
.....నాల్గుజాలుఁ బూజ, నాదినంకల్పమొనరించి రభవుమ్రొల. 34
- గీ. ఆదరంబున సమార్జనానులేప, ధూపపటువాసనలు తైలదీపములును
సంఘటించిరి వివిధసంస్కారవిధుల, బ్రాహ్మణులు నర్హులైనట్టి పారజనులు.
- సీ. కాంస్యతోరణమాలికలు సంఘటించిరి ప్రాసాదగోపురాభ్యంతరముల
రంభాతరుస్తంభసంభారములు సముత్పాటించి రొగిఁ బ్రతిద్యౌరమునను
బూజోపకరణపాత్రీజాత మఖిలంబు సంస్కరించిరి భస్మనలినశుద్ధిఁ
గరమొప్పు వృషభపుంగవకేతనంబులు నిలువంగఁజెట్టిరి వలభులందుఁ
గమలనీలోత్పలంబులుఁ గర్ణికార, మాలతీకుండములు హేమమరువకములు
మల్లికాకింశుకము లపామార్గవకుళ, పాటలంబులుఁ గూర్చి రపారములుగ. 35
- గీ. అపుడు సుకుమారకాహ్వాయుం డదరునజ్జ, నేగుడెంచెను నాగేశ్వరేశుగుడికిఁ
బువ్వవాటికలోఁగమ్మపువ్వులఁగోసి, పొలంతులకునిద్దఱకుఁగోంచుఁబోవఁదలఁచి.
- క. కుడిచేతమాంసఖండము, లెడకేలను మద్యరససహితమగు కంచుం
గుడుకయు ధరించి మదమున, వడవణకులు గొనుచు నతఁడు వచ్చె న్నుడికిఁ.
- వ. జస్తాంతరస్థుండువోలె రూపాంతరగతుండువోలె నావిష్టుండువోలె భూతాధి
ష్ఠితుండువోలె గ్రహగ్రహీతుండువోలె నున్మత్తుండునుంబోలె మదిరామదాతి
రేకంబునఁ దన్నుఁ దా నెఱుంగక పరిసరలతాకంటకానుషజ్యమానాంశుతో
త్తరీయుండును నజ్ఞాతసమవిషమపదవీభాగవిన్యాసప్రభులితపాదదవ్యయుండును
నై వలితపాండురంబు లగుశిరోరుహంబులు విరిసి పీఠపునం బడ నొయ్య
నొయ్యన యేతెంచి నిర్లజ్జుండును నిస్సేహుండు నృశంసుండును నగునక్క.

ర్కచండాలుండు గర్భగోళంబునకుఁ జక్కఁగ గట్టెదుర నిలిచి రక్తకమలదళచ్ఛాయంబు లగుకన్నులు దెఱచి విఘ్నార్థమానతాతకం బైన షికారాలోకనంబున నలవోకయుంబోలె నిర్మలస్ఫటికమండపాధ్యాసీనుండును నమృతమయ జ్యోతిర్లింగమూర్తియు ముక్తాఫలధవళకాంతియుఁ ద్రిభువనవందితచరణుండును జరాచరగురుండును నగునాగేశ్వరుని దర్శించి యుష్మహాదేవుమాలికపాలమాలికామండనఖండేందుశకలంబులకు గంగాప్రవాహాడిండ్రిఖండంబులకు నుష్ణీషఘోషణాఫలకంబులకుఁ జెలికారంబు నేయంజాలి పంచజన్యన హోదరంబు లన చుద్ధాంబురాశి హృదయంబు లనఁ జంద్రికాశరణంబు లన సంగజాటహాసంబు ఛేదంబులన మెండుకొని యున్నపుండరీకంబుల పూజ గనుంగొని వెండియు.

39

ఉ. చాయన భోగిరాట్కటకనన్నిధిదీపితదీపమాలికా

చ్ఛాయఁ బురకిప్రదేశమునఁ జాగిన నిర్జరహాహినీమహా

తోయముసావి చీరయెగఁద్రోచి చొరంగఁ దలంచె నెంతలోఁ

తోయని కొంకి కొంకి పతితుం డతఁ డానవపానవిక్రియక.

40

గీ. పవనవశమునఁ గేతకీప్రసవధూళి, యంగమున హత్తియుండంగ నాతఁ డవుడు
విమలభస్మసముద్ధూళన మొనరించి, పాశుపతదీక్షఁ గైకొన్నభంగి నుండె.

చ. కలఁగఁగఁబాఱె నాతని యఘంబులు పంచహృషీకసంభవం

బులు బహుకాలసంకలితము ల్లవవహ్ని చిటాచిటధ్వనిం

గలఁగఁగఁబాఱు పక్షులప్రకారమునం దొలుజాముపూజకై

బలుపటహమ్మఁ తమ్మనుచు భర్గుని గేహమునందు మ్రోసినక.

42

వ. ఆశివరాత్రిపుణ్యకాలంబునఁ బురాణంబులు వినిపించువారును నితిహాసంబులు చదువువారును బంచాక్షరీపంచబ్రహ్మాదిమంత్రంబులు జపించువారును నీలకంఠస్తోత్రంబులు పఠించువారును బ్రాణాయామంబు లనుసంధించువారును బ్రత్యాహారంబులు నడుపువారును బ్రదక్షిణంబులు నేయువారును భస్మార్థధూళనంబు లొనర్చువారును దురోవరంబుల వినోదించువారును నష్టావధానంబులఁ గ్రీడించువారును వీణలాస్సాలించువారును గావ్యగోష్ఠి నలుపువారును బరిహాసం బాదరించువారును, బిందుమతి యభ్యసించువారును బ్రహ్మేళికలు భావించువారును నాడువారును బాడువారును మేషకుక్కుటకరేటులావుకకపింజలయుద్ధంబులు వీక్షించువారును గుఱ్ఱవామనకీరాతబర్హ

రజరతమూకజనవికారంబు లవలోకించువారు నై జాగరంబులు సలుపుచునుం
డిరి సుకుమారుండును నొక్కించుక యన్నుండేటికొని వారిం జూచుచుండె
నప్పుడు శివగంగానిర్భరజలతరంగశీకరజాలజనితజడిమంబులు సందిరోమంథ
ఫేసబిందువాహులుం గుమారశిఖకలాఽవిధూననక్రియాలలితంబులుఁ బశుపతి
జటాబద్ధవాసుకినిపీతశేషంబులు హేరంబగండమండలనివ్వందమానదాన
ధారాకలుసుగంధలహరీపాశింధమంబులు భృంగిరిటినికుంభకుంభోదరప్రముఖ
నిఖలగణపరిష దుద్ధూభితభసితధూళికావికిరంబులు మాతృకాశ్రవణావతంసక
ష్టారకోరకప్రేభోశనప్రక్రియానమభిహారానుమేయావతరణంబులు మహిసా
క్షిగుగ్గులుధూపధూమకంబులు మాలూరకినలయామోదమేదురంబులు సగు
మహాదేవనిశామారుతుంబు లతనిమీఁదఁ బాలుపారి పాతకంబులు దూల
రాల్చె నట్టిసమయంబున.

43

గీ. అర్ధరాత్రంబుదాఁక నయ్యధమవృత్తి, శివనిశావై భవంబు నీక్షించి తనియఁ
దానకమునకు నది యాదిగా నతండు, విడిచె దొల్లింటి నీచవువృత్తిబుద్ధి.

44

వ. అంతఁ గొంతకాలంబునకు.

45

క. కుక్కలలో శబరులలోఁ, గక్కెర చిమ్మటలలోనఁ గారోళ్ళులలోఁ

బక్కణముగుడిసె నడుమను, గుక్కివయిం జచ్చె నతండు ఘోరవ్యాధిఁ.

46

క. శ్రీనాగేశ్వరశంభు, స్థానంబున గిరిశరాత్రి జాగరణంబుం

దానుండి కనుంగొన్నక, తానను విగతాఘుడై యతండు మృతిఁ బొందెఁ.

సీ. క్రిమికంఠకుహరమూర్ఖమున కడ్డము దొట్టి పెద్దయేరియు బాధపెట్టకుండ

శ్లేష్మ ముద్రేకించి సెలవి రంధ్రమువాయ మెఱసి నుచ్చిష్టు గ్రమ్మింపకుండ

దృగ్గోళకంబులు దిరుగంగ దృష్టియు సంతకారంబులో నణగకుండ

నెఱిదప్పి యుచ్చావ్వసనిశ్వాసపవమానపరివాహగతు లోటుపడకయుండఁ

బరమయోగీశ్వరుఁడువోలె బ్రహ్మరంధ్ర, వీధిబ్రాణంబువిడిచెనవిప్రకులుండు

పుణ్యశివరాత్రినలవోకవోలె నైన, సురగధరుఁడెంత జాగరం బుండెఁగాన.

48

వ. ఆకాలంబునఁ గాలకింకరులు మృత్యుదేవతాసహితులై ముసలముద్గరతోమ

రాదిప్రహరణంబులతో.....అతనిలింగశరీరంబు వరుణపాశంబుల బంధించి

కొనిపోవఁ గణంగిన నవ్వేళ శివదూతలు శివాజ్ఞావశంబున శూలాంకుశగదా

భిందిపాలపరిఘువరశ్వధ.....చ్చి దవృష్టల నాకాశమూర్ఖంబున.

49

గీ. ఓరి యమునిదూతలార యీబ్రాహ్మణుఁ, గరుణ మాలి యేల కట్టినారు
విడుఁడు శివునియాన మృదునాజ్ఞదాటమీ, రాజు.....గ్రరామదించి. 50

మాలిని, విడుఁడు విడుఁడు వీనిఁ విప్రునిఁ భాగ్యవంతుఁ
మృదుఁడు గరుణతోడ నిక్కిలిం గారివించెఁ
జమల కొరుల కేలా సంభవించుఁ యథార్థం
బడర మఱిమృ.....పాలవంబుల్. 51

గీ. అన్నదాన తపస్సునృతాదులైన, పుణ్యకర్తం బొనర్చిన పురుషునందు
నెట్లు సంతోషమందు నర్థేందుమాలి, యట్టిసంతోష మితనియం దావహించె.
వ. అనిన యమకింకరులు శంకరకింకరుల కిట్లనిరి. 53

సీ. ఏకార్యమునకయి యెచ్చోటి కరిగెడ రరుగుఁడు మీరు మహాత్మ్యలార
యితనిశ్లేశము చూచి యతికృపాపరతమైపు.....రింపఁ బూనినారె
హరుకింకరుల మన్న నాశ్చర్య మయ్యెడు సదసద్వివేకంబు చాలకునికి
భవభ క్తులకు నడ్డపడుట ధర్మము మీకు నేమేల పట్టుదు మీశుభ క్తు
నితఁడు కలుద్రాగె అంకాడ నెఱచి దినియె
నిలిచిమూత్రించె జండాలులనఁగూడె
గూఁతు రమియించె దెరువాటుగొట్టె బ్రజల
జెంచరాజుల నేవించె జెఱిచె గులము. 54

సీ. కేలుదో యెత్తి మ్రొక్కెనె పాశుపతులకు శరణార్థి ననియెనే జంగములకు
ఫాలభాగమునందు భవ్నంబు పూసెనే యటుతఁ దాలిచెనె రుద్రాక్షపూస
శివమంత్ర ముచ్చరించెనె జిహ్వా నేప్రాద్దు నరిగెనే యెన్నఁడే నభవుగుడికి
పఠియించెనే మహాప్రమథచారిత్రంబు తిరిగెనే మృదుపుణ్యశీర్ధ ములకు
దానములు పెక్కుఁజేసినదాన గాని, కాలగళుభ క్తియావంతఁ గలిగెనేని
యడ్డపడ ధర్మమాఁగాక యనఘులార, యర్హమే యిదురాత్మన కడ్డపడఁగ.

ఉ. ఎట్టగ నేగుడెంచితిరి యిందుకళాధరభృత్యులార యీ
చెట్ట దురాత్ముని స్వరునిచెంతకును గొనిపోవువారలై
యెట్టాకొ శంకరుం డొకని నెవ్వనినే గొనితేరఁ బంపినం
బట్టగవచ్చినారొ తడఁబాటున వీని మతిభ్రామంబునన్. 55

సీ. అనిహేతువులును దృష్టాంతంబులును జూపి యమ.....యవనినురుని,
సూరకయుండె మృత్యువు నోర్గదల్లక భవునిచే మును పడ్డపాటుఁ దలచి

వరుణపాశములచే వ్యధితచేతస్కుండై సుకుమారుఁ డెంతేని స్రుక్కు చుండె
నెదురుచూడఁ దొణంగిరి.....తారు పంచినవారు తడయుటయును
గాలయాపనమునకు నిగ్రహముఁబూని, శంభుకింకరు లపుడవష్టంభ మెనఁగ
నొడుగఁజుచు నప్పు డేకాంతముండి, ననుధికం బైనసాహసోత్సాహవృత్తి.

ఉ. చిత్తరి దండిమాట లిటు వ్రేలెదరే యమరాజనేవకుల్

చిత్తజవైరియాజ్ఞ యొకచీరికిఁ గైకొన కంచు నుద్ధతి

న్నిత్తిని వారినిం గదిసి నిర్భరభూరిభుజాబలంబునఁ

మొత్తిరి యుర్కి-బాహువులు మోడిచి పట్టి వృషాంక కింకరుల్.

58

క. కడవనములఁ బ్రహరించిరి, యడిచిరి లాతముల మొత్తి రహివలయములం
బిషికిల్ల ను ఘట్టించిరి, తడఁబడ మృదుభటులు దండధరుకింకరులఁ.

59

వ. ఇట్లు మొత్తువడి యమకింకరులు శంకరకింకరులకుం బ్రతిఘటింపక సుకుమా
రుని భరివేష్టించి యమలోకంబున కభిముఖులై యతనిం గొనిపోవం దొ
ణంగి రివ్వడు రుద్రాక్షమాలికావక్షస్థలుండును జంద్రార్ధకృతశేఖరుండును
భస్మాద్భూతితలాలితాంగుండును ద్రిలోచనుండును నతిప్రమాణకాయుండును
నగునీలలోహితప్రమథుండు కాలాంబుదధ్వానగంభీరం బైనకంఠస్వరంబున
నిట్లనియె.

60

సీ. పడసె నెవ్వనికృప బ్రహ్మ బ్రహ్మత్వంబు విష్ణుండు విష్ణుత్వవిభ్రమంబు
నీరేడుజగములు నెవ్వనికుక్షీలో నొక్కఁ డొక్కంటితో నొరయుచుండు
నంధకేభజలంధరాదిదానవకోటిఁ గ్రాంగించె నెవ్వనికంటిమంట
యామ్నాయశౌఖాసహస్రంబు లెవ్వని నాసికారంధ్రనిశ్వాసధార
యమృతదేవులెంకల మైనమేము, భర్తయానతి నిర్వహింపంగఁ దలఁప
మచ్చుఁ జీరికిఁ గై కోక మదముపేర్చి, నెట్టుగొనిపోయెదరు విప్రు నెఱయఁగట్టి.

ఉ. బుద్ధియ కల్గె నేని కొనిపోకుండు ధర్మము సూక్ష్మ మీయనం

61

బద్ధము లైనన్యాయములఁ బంతము వచ్చునె మేము దెంపుమై

యుద్ధము సేయఁజాలకయ యోహరిసాహరి నెంతచెప్పిన

న్నిద్ధరణీతలామరుని నీరు చలంబున మీకుఁ దక్కునే.

62

గీ. ఎంత చెప్పిన విన-రేమి యీకుమారు, హరునియాజ్ఞయ బలవంత మల్పు మెట్లు
చాక నొప్పక మీరు మాకాఁడఁజెడక, యిద్ధరామరుమాకిప్పుడిచ్చుటొప్పు.

క. నావుడును యమునిదూతలు, భావభవారాత్రిప్రమథవర్ణముతోడన్
నేవకధర్మము తగవును, లావును బంతంబు దృఢబలంబును మెఱయన్. 64

వ. ఇట్లని పలికిరి, 65

క. చత్తుము చెఱఁబడుదుము కడు, నొత్తుము మీచేత నెట్టును దగవు మముం
బుత్తెంచినపతిసన్నిధి, నుత్తర మెట్టిత్తు మాజ్ఞ యుపహతిఁబొందన్.

సీ. చర్చించి చూడఁడా చంద్రార్థమాళికి యమరాజు నిజభృత్యుఁడౌనొ కాఁడొ
యభవుఁ డిచ్చినయట్టియధికారహాఁగాదొ యముఁడుగూర్చున్నధర్మాననంబు
త్రిపురాసురాంతకునిశ్య దేహము గాదొ వేదస్తృతులు తత్త్వవిధిఁ దలంప
శిష్టరక్షయు దుష్టశిక్షయు శూలికి.....దొ యాత్మలోన
నవకరము లెన్ని యన్నియునాచరించె, బావీయగువీనినరకకూపమునఁద్రోచి
బాధపెట్టంగవలసినపట్టునందుఁ, బంతమే విడుఁడంట యోప్రపథులార. 67

డి. చచ్చిన నేమి మూర్ఖ.....నేమి ప్రహారవేదన
న్నొచ్చిన నేమి పండ్లు చెవి నోరు కరాంగుళనేత్రగోళముల్
ముచ్చిన నేమి పట్టపతి మొక్కలిబంధనశాలలోనికి
వచ్చిన నేమి భృత్యునకు నచ్చినయేలికయాజ్ఞ పట్టునన్. 68

గీ. తగవు ధర్మంబు పాడి పంతంబు దెలిసి,
యనువుఁ డీ బ్రాహ్మణుని బాధ లనుభవంప
నొండె ; దురమున మమ్ము మృత్యువు జయించి,
విప్రుఁ గొనిపొందు మాటలు వేయునేల, 69

క. మీకును మీపతియానతి, మాకును మాభర్తయాజ్ఞ మన్నింపఁదగున్
వేకావవాక్యములు వెడ, వాకాట్ల బల్బజంబు వలవకు నేయన్. 70

క. అని యమునిభటులు పలికిన, విని శంకరభటులు తద్వివేకంబునకున్
మనమున సంతోషించియు, మనసిజహరుశాసనమును మన్నించుటకై. 71

సీ. పొడికచ్చడములపైఁ బులితోలునునుఁ జేలు కటిభారమునఁ గానెకట్టు గట్టి
యభినవం బైనరుద్రాక్షయొడ్డాణంబు నాభిచక్రములోనుగా ధరించి
ప్రిదిలి జాఱక యుండఁ బెనుబాఁపప్రోగులు శ్రవణభాగమునందు సంతరించి
యల్లిబిల్లిగ జటావల్లిమతల్లులు గూర్చి పెంపొందఁ గీల్కొప్ప వెట్టి క్రడ
భసితఘోళి శరీర మభ్యంగిమార్చి, యుద్ధపీడిఁ బారివడయోధు లొక్కఁడొ
యాయుధంబులు ధరియించి యట్టహాస, డమరుకధావ్రసంహనాదములతోడ.

చా. అటోపారభటీనముద్భుతతరాహంకారబాహాధను

జ్ఞాటంకారరవంబు లంబుజభవాండాభ్యంతరంబు సమా
స్ఫోటింపంగ లలాటలోచనభుజిష్యు ల్లండభృద్భృతులక
ధాటీనంభ్రమలీల దాఁకిరి వడిక ధారాధరాధ్వంబునక.

73

సీ. ద్రాఘిష్ఠకఠినదంష్ట్రాదండసంఘటకటుఘోరకిటికీతాగ్గర మగుచుఁ
జటులరపుంఝూమరుజ్ఞంపాపరంపరానన్ని భ్రాణానిశ్వాస మగుచు
ఁకలతారకచక్రవిభ్రాన్తిభీషణస్ఫాగచక్షుర్దవ్యిభాయద మగుచు
నిటలవీధివిటంకనిర్భరభ్రూకుటీనటనక్రియాటోపపటహ మగుచుఁ
గాలమృత్యువు శాణచక్రమునఁబట్టి, చికిలిచేసిన యడిదంబుచేతఁ దాల్చి
జేగుజించిన మొగముతోఁ జిత్తజారి, ప్రమథవర్గంబుఁదాఁకెనాగ్రహమెలర్చు.

వ. తవణిడమరువుతమతమనినదముతవణించుచుఁ దచ్చటులతమా
మీకడంబరవిష్కంభము కాపాకటాహముల నుద్ఘాటింప దినకరకరచ్ఛా
యాచ్చేదాధిగమమున ధగధగితము లగుని స్త్రీంశకుతారాద్యా యుధదీపులు
రణలక్ష్మీనివాళింపంగ నవుడు విద్యాధరపన్నగయక్షగరుడగంధర్వాదులు
మది నాహ్లాదింపంగ సురముని కుంచె యాడింపంగ నిలింపవధంబున భవుని
లెంకలు శమనకీంకరులును బాహావప్తంభవిజృంభణ మప్రతిహతముగ నొం
డొరువులఁ దాఁకిన భండనంబు ఘోరం బయ్యె.

75

క. శంకరభటులును సంతక, కింకరులు మిథకిప్రహారకీలాలసటా
పంకిలతను లయి కుసుమిత, కంకేలీతరులభంగిఁ గనుపట్టి రనిన్.

76

వ. అప్పుడు కింకరులయం దొకగురుండు యమునినన్నిధికిం జని యతని కిట్లనియె.

సీ. దేవ దేవరయాజ్ఞధృతి నేముదలఁబూనిమృత్యుతోఁ గూడి భూమిస్థలికినినిఁ
జరి వణిక్పథ మనుఘనపట్టనమునకు ననతిదూరమున శైలాంతరమున
నడవిలో నొకమృగవ్యాధపక్కణమునఁ గుష్ఠామయంబునఁ గుఠిలపడఁగఁ
జెడిపెకూతురు కాల్లకడనుండి యేడ్వంగఁ బంచత్వమొందినపాపకర్తు
బ్రహ్మబంధుని సుకుమారుఁ బట్టితేగ, నభవుదూతలురానీకయాఁగినారు
మాకు వారికి దుర మయ్యె నాకనమున, నెఱుంగఁజెప్పంగ వచ్చితినితైఱుంగు.

వ. అనిన విని కృతాంతుండు సమధికక్రోధావేశవివశవాంతుండై యులుంబ
గుం డనుసేనానిరావించి యతనితో నిట్లనియె.

79

- గీ. చనుములుంబరవృషభలాంచనునిలెంక, లాంగినారటమనవాండ్రనాకసమున
నొక్కపాపాత్ముఁ గొనిరాఁగ నుద్దవిడిసి, నేగియాజటాధారులనెగిచి రమ్ము.
- క. గబ్బున నెదిరించిన నొక, దెబ్బగొనుచు..... నెమరఁ ద్రిజగముల నొరుల్
తబ్బిబ్బుగ జంగములకుఁ, బబ్బంబులువెట్టు ముప్పిపరిఘట్టనలక. 81
- గీ. వ్యాధులప్తోత్తరశతంబు వచ్చుఁగాక, తోడనేతెంచుఁగాకమృత్యువులునూఱు
పంపినారముమున్నాడిభటులఁగూర్చి, కాలమృత్యువుగెలుముశంకరునిహితుల.
- వ. అని పల్కిన వల్లె యని యులుంబగుండు వివిధవ్యాధిమృత్యుపరివృతండ్లై
కదలి యుద్దవిడిఁ దూర్యంబులు మొరయఁ బ్రమథానీకంబుఁ దాఁకి శస్త్రజా
లంబు నిగిడ్చి పేర్చి యార్చినం గోపించి పంచవదనభటులు కుటిలభూధం
గభీషణంబు లగుమొగంబులు జేవుఁటింప నట్టహాసంబు చేసి య....డమరు
డిండిను తమతమధ్వనింబుతోఁ గీనాశకీంకరుల ముసలభిందిపాలతోమర
మండలాగ్రత్రిశూలపట్టనంబులఁ బ్రహరించిన విచ్చిన్నబాహూరుచరణవక్షః
(ఫలక) లలాటకృతాటులై విచ్చియు నొచ్చియుఁ జచ్చియుఁ దెరలియుఁ బొర
లియుఁ దోఁగియుఁ డాఁగియుఁ గ్రుస్సియుఁ డస్సియుఁ గందియుఁ గుందియుఁ దా
రియు.....మొగ్గియుఁ డగ్గియు నలసియు సాలసియుఁ బికాపికలై దిక్పాక
మొగంబులై యాదుసారులై గురియై బండబండై భండనంబు విడిచి వల
య....బారి వెలవెలం....కృతాంతునిసన్నిధికిం బోయిరి. ఇట జటాధారులు
సుకుమారుని బంధనంబు లూడ్చియు నతని మున్నిడుకొని హాన్నాశంపుఁగ
రాచూరి చాయలం బట్టుచు మింటితెరువునం జనరి. అప్పు డాసుకుమారుండు
పుణ్యశివరాత్రివ్రతాలోకనప్రభావంబున. 82
- తాళవృత్తము. దాదవ్రసఁ గాంచెం గైలాసముతరుణేందు(కళా)ధరునినివాసము
(ద్వా)దశహరి...స్థానస్థపుటితధవళచ్చాయాచ్చేదవిలాసము
ధునివమండల....నంతాధిఘోలశృంగశృంగాటకవిహర
త్థచరగరుడగంధర్వప్రమదాస్తోమవిహితలీలాపరిహాసము
నవలేపాటోపసముద్భటవిఘ్నాధిపద్ధిర్విషాణప్రభుఁ
వ్యాఘ్రుట్టనపారద....మయప్రథతటధ్వనివిసరము
నవిహితరూక్షముద్రానిగదవ్యాఖ్యాతశోకలతోవల్లవ
యాథాతథ్యవిజిత్యేరనీహారాద్రినుతాచరణాబ్జనానాసము. 83

సీ. కామధుగ్ధేనుసంఘాతంబుతోజ్జులు, గాంచె గాంచెను రత్నకందరములు
 కాంచె గల్పకవాటికానహాన్రంబులు, సిద్ధరసావగాత్రేణి గాంచె
 బహుపీఠాన్నియమహాప్రాకారములు గాంచె, నమరిన.....ధములు గాంచె
 బ్రబలచింతామణీస్పర్శవేధులగాంచె, నానావిమానరత్నములు గాంచె
 హావభావవిలాసరేఖావిశేష, హరిమూర్తుల రుద్రకన్యకల గాంచె
నిపోవనర్థేనుమాఖి, గాంచె సుకమారుఁ డంబికాకాంతుశివుని. 85

వ. కాంచి దండప్రణామంబులుచేసి చేతులుమోడ్చి ఓమనమశ్చంకరాయ,
 శశాంకమూర్ధాలంకారాయాంధకపురంద్రీనీరంద్రస్తనకుంభసముత్తంభితకస్తూ
 రికాష్టానకముద్రాద్రోహిబాహుగర్భస్తంభాయ, జంభారిప్రముఖనిఖిలదేవతాకో
 టిహాటకకిరీటకోటిపింఠకసంవాసితమందారమాలికామరంద బిందునివ్యందఘా
 రాధాతచరణారవిందాయ, జలంధరాసురకంఠరావీతికాంఘట్టనక్రియాగరిష్ఠని
 వ్యురతాశశ్వద్విభంగఖట్వాంగపాణయే, పశ్యల్లలాటాయ, మదనమదగదాగ
 దంకారాయ సంధ్యాసటాయ, కరకలితడమరుతాంకార, బృంహితబ్రహ్మాండ
 మండలాయ, చండికాధిపతయే, నిరస్తనమస్తోపాధికాయ, నచ్చిదానందస్వరూ
 పాయ, స్వమహామహిమప్రతిష్ఠాయ, నిరుపాధికనిరవధికనిర్విరోధనిరవగ్రహసిర
 భినంధినిర్భరకృపాసంపత్సంపూర్ణమేధనే, వృషాంకమాలికాభరణాయ, నము
 ద్దండపుండరీకక్రవాదకృత్తికంభాధురంధరసంభభాగాయ, భగవతే నమస్తే;
 ధన్యోఽస్మి ! కృతపుణ్యోఽస్మి !! నమస్తే. అనివలికివెండియు. 86

విషమవృత్తము. జయజయశంకరజయజయపురహర

జయజయ....గుణవరుణాలయ

జయజయతుహినత్మాధరకన్యానహామర

జయజయశాకర్షణవరశుభకేతన

జయజయమందరకందరకంఠర

సంక్షుభితమహాక్షిరోదన్వజ్జర....రశజలన

గీర్ణా నకల్మాషిశితి కంఠరా.

87

వ. అనియనేకప్రకారంబులం బ్రస్తుతించిన సుకుమారుమీఁదఁ గరుణాకటాక్ష
 వీక్షణంబు లొలయించుచు విరూపాక్షుం డతనికిఁ గామగమనంబును హేమ
 కింకిణీమాలికాసనాధంబునురుద్రకన్యానహాన్రసంకులంబును నగుదివ్యవిమానం
 బొసంగి ప్రవృత్తంబు కృపచేసె. పుణ్యవంతుల భాగ్యంబునకుం గొల్ల

గలదె,యింక నెయ్యది.....యడుగుండని సూతుండు నై మిశారణ్యనివాసు
లగుమహాముసులకు సపినయంబును సన్నేహంబును సశారవంబునుగా విన్న
వించిన.

88

గీ. పరమమునులుసూత్యాహసంభవునిసూతు,

భక్తీ బూజించి యధికతాత్పర్యగరిమ

భటులుప్రమథులచేభంగపడుటచూచి,

చిన్నబోయి యముండేమిచేసె జెపుమ*

మ. కరుణాసాగర శైవశాస్త్రకలనాగాంభీర్యశౌర్యోన్నతా

తరుణీమృగ రాజపూజితకళాధర్మక్రియాసంస్తుతా

వరనీతిప్రతిభావిశేషకలనా వాగీశసంకాశశ్రీ

తరుణీనాథమనోజ్ఞరూపవిలసత్కావ్యార్థసంబోధనా.

90

క. ధర్మార్థాలయవరగుణ, నిర్మాణవిశేషవిభవనిరుపమకార్యా

కర్మోత్కటబహుగుణవృత్త, నిర్మలసుజ్ఞానచతురనిశ్చితధైర్యా.

91

మాలి. శతధృతిధృతదివ్యాసారనిర్మాణరూపా,నతతసుఖవినోదాసామగానప్రమోదా

వితతకవివరేణ్యావీరశైవాగ్రగణ్యా,యతులఫలవివేకాహర్షనైర్మల్యపాకా.

గద్యము. ఇది శ్రీమత్కమలనాభపాత్ర మారయామాత్యపుత్ర సకల

విద్యాసనాథ శ్రీనాథనామధేయప్రణీతం బైనశివరాత్రి

మాహాత్మ్యంబునందుఁ జతుర్థాశ్వాసము.

పాండవాజాతవాసవత్సరవ్యాప్తినిర్ణయము.

బ్రహ్మశ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు ఆంధ్రముహాభారత పీఠిక (వాణ్శ వారిచే నచ్చొత్తింపఁబడిన A critical Introduction to Andhra Mahabharatamu) యందు, తిక్కనయాంధ్రీకరణమునుగూర్చిన యుదాహరణములలో నొకటిగా నీయజ్ఞాతవాసవత్సరవ్యాప్తిసందర్భముదాహరించి, కొంతవఱకుఁ జర్చించి యందు మూలమును నీలకంఠభట్టాచార్యునివ్యాఖ్యానమును దిక్కనార్యుని తెలుఁగుపద్యమును వ్రాసి పైవిషయములో నివి పరస్పరసందర్భము లేకయున్న వనియు, ఈసందేహము లోకము విమర్శించుఁగాక యనియు వ్రాసి విడిచిరి.

శాస్త్రిగారును నేనును, బ్రస్తుత మనంతపురమందు రాజకీయకళాశాలలో సుపాఠ్యులుముగా నుండుటచేతఁ బ్రస్తావనకమునఁ బైవిషయము వారు నాకుఁ జదివి వినిపింపఁగా, విషయము జ్యోతిశ్శాస్త్రసంబద్ధ మగుటచే నేను గొంత కృషిచేసి చూచెదననిచెప్పి, మూలవ్యాఖ్యానాంధ్రీకరణములకుఁ బరస్పర విరోధ మేమియును లేదని, నాచేతనై నంతకొలదిని విమర్శింపఁబూనితిని. ఇందలి లోటుపాట్లను బెద్దలు మన్నింపఁగోరుచున్నాను.

చదవరులసౌకర్యముకొఱప మూలము నికరఁడ వ్రాయుచున్నాను.

భీష్మః * కథాః కాష్ఠాశ్చ యుజ్యంతే ముహూర్తా శ్చ దినానిచ ।

అర్థమాసాశ్చ మాసాశ్చ నక్షత్రాణి గ్రహస్తథా ॥

౧.

ఋతవ శ్చాపి యుజ్యంతే తథా సంవత్సరా అపి ।

ఏవం కాలవిభాగేన కాలచక్రం ప్రవర్తతే ॥

౨.

* [వ్యాఖ్యానము :—జ్యోతిషం నక్షత్రాణాం వ్యతిక్రమాత్-సూర్యేణ చంద్రేణ చ లంఘనాత్. అత్ర చతుర్వ్యంత్యా పక్షే శ్చాంద్రసంవత్సరః చతుష్పంచాదధికశతత్రయదినాత్కః-సంచ ఋజ్వత్తరత్రయదినాని, పంచదశఘటికాః ఏకత్రయదినాద్యః. త్రయోదశరాత్రాణి, సౌరసంవత్సరమాసం - పక్ష్యధికశతత్రయదినాత్కేక స్సానవసంవత్సరః తత్ర - ప్రతిజ్ఞానిర్వహణాద్విప్రాయశ్చిత్తత్రయో స్సానవమాసేనైవ నిర్వర్త్యాః - స సౌరమాసేన - నాపి చాంద్రమాసేన - తథేతి శాస్త్రనిశ్చయాత్ - తథాహి ॥ శ్లో॥ అయద్రాయదిభాగశ్చ ప్రాయశ్చిత్తత్రయోశ్చ హి । సావసేనైవ కర్తవ్యా గార్గ్యస్య వచనం తథా ॥ ఇత్యుక్తత్యాత్ - యథా సౌరచాంద్రమాసయో రంతరాలిక స్సానవ

తేమాం కాలాతిరేకేణ జ్యోతిమాం చ వ్యతిక్రమాత్ ।

పంచమేపంచమే వర్షే ద్వా మాసా వృషజాయతః ॥ 3.

ఏషా మవ్యధికా మాసాః పంచచ ద్వాదశ త్షపాః ।

త్రయోదశానాం వర్షాణా మితి మే వర్తతే మతిః ॥ ౪.

సర్వం యథావ చ్చరితం యద్య దేభిః ప్రతిశ్రుతమ్ ।

ఏవమేవ ధ్రువం జ్ఞాత్వా తతో బీభత్సు రాగతః ॥ ౫.

(1) నీ॥ “ రెండవయెట నొక్కం డధిమాన మి ట్లెక్కినయన్నెల లెల్లఁ గుర్చి, కొనఁ బదుమూఁడు హాయనములు తప్పక నిన్నఁటితోడనె నిండె నింత యెఱిగియెతమపూనిక యెల్లనుదీర్చితి, మని పొడనూపె నర్జునుఁడునేడు.”

విరాటపర్వము. ౪ అశ్వాసము. 232 పద్యము.

ఈతిక్కనార్యునిపద్యమునుగుఱించి శాస్త్రిగారిట్లు వ్రాసిరి “...13 సౌర సంవత్సరములును నాఁటికిఁ (ఉత్తరగోగ్రహణమునాఁటికి) బూర్వదినముతో నిండి నట్లు కనబడుచుండుటంబట్టి యీవ్యాఖ్యాన మాధారముగానో మఱియెట్లొ తిక్కనార్యుఁడు ‘ నిన్నఁటితోడనె నిండె ’ ననుచునూఁదివలెకి సౌరమానమునఁ గాల నిర్ణయ మొనరించినట్లు కనబడుచున్నది.” వ్యాఖ్యానమందు 13 సౌరాబ్దములును ‘ నిన్నఁటితోనిండినట్లు గానరాదు, అందుచేత నది యాధారము గానేరదు. వ్యాస కృతమహాభారతమందలిపూర్వసందర్భములనుబట్టి యీభావమును గ్రహించి తిక్కన తెలుగుచేయుటలో వ్యక్తపడినది. తిక్కనభావము సరియైనదని యీ క్రిందిపద్యములవలన స్పష్టముకాగలదు.

ఆంధ్రమహాభారతమందలి విరాటపర్వతృతీయాశ్వాసములో 107వ పద్య మందుఁ గృపాచార్యుఁ డిట్లు చెప్పెను.

ఉ. “ వారలు పూనినట్లు వనవాసము నల్పిరి వీరు వేచి త

మూర్ఖుఁడగు బయల్పడనియట్లుగ నుండెడు వత్సరంబును

సౌరమానేససాకం సమీక్రియతే - తదా సౌరమాసగతావృద్ధి స్తత్ర లభ్యతే - తత్రైవ - సౌర చంద్రమానయో ర్విషయేఽపి - సామరస్యే క్రియమాణే త్రయోదశను సౌరసంవత్సరేభ్యుగతేభ్యు పంచ చాంద్రమాసాః కించి దభ్యధికద్వాదశదినా న్యధికాని భవంతీతిజ్ఞేయం. ఏవ మేవ క్రమేణ సావనమా సానురోధేన గణనాయాం క్రియమాణాయాం - త్రయోదశ సౌరసంవత్సరపరిపూర్ణైః-సపాదాష్టవృత్తి దినేభ్యః పూర్వమేవ త్రయోదశ సావనసంవత్సరాణాం పరిపూర్తి స్సమగ్రతయా జాయతే. తస్మాద్యథావ చ్చరిత మిత్యుదినా - పాండవై ర్యథావ్రతిజ్ఞ మచరిత మిత్యుక్తమ్.]

జేరువచేరువ ల్గడచె.....”

దీనికి వ్యాసభారతమందలి మూలము.

“ నివృత్తసమయాః పార్థా మహాత్మానో మహాబలాః.”

ఆనందర్థమందే చివరను 131వ, పద్య మిట్లున్నది.

ఆ. “పాండురాజసుతులుఁబాంచాలియునుదమ్ము, నొరులెఱుంగకుండఁదిరుగవలయు
దుమ్మరంపుఁడెదుది నేరఁబాతె నెవ్వరును దీనిఁ దలఁపవలను లేర.”

దీనికి మూలము.

“తతస్త్రయోదశ స్యాంతే తస్యవృన్య భారత

సుశర్మణా గృహీతం త ద్గోధనం తరసా బహు.”

ఇంకను నొకనందర్థము. దక్షిణగోగ్రహణమందు విరాటుఁడు సుశర్మచేఁ
గట్టఁబడియున్ననందర్థములో ధర్మరాజు భీమునితో నిట్లునును.

క. “తరువు వెనఁ బెఱికికొని నీ, పురవడిమైఁ గవిసి తేని నుభయబలము న;

చెచ్చువందుచుఁ జూచి వృకో, దరుండవగుట యెఱుంగకున్నె తద్విధ మేలా.”

మూలము,

“మా భీమసాహసం కాక్షి స్తిష్ఠ తేష్వ వనస్పతిః ।

మా తావం వృక్షేణ కర్మాణి కుర్వాణ మతిమానుషమ్ ॥

జనా స్సమవలుభ్యేర స్థిమోఽయ మితి భారత ।

అన్యదే వాయుధం కించిత్ ప్రతిపద్యస్య మానుషమ్ ॥

దీనివలన దక్షిణగోగ్రహణమునాటికి సమయపూర్తి కానటులు స్పష్టము.
మఱునాఁ డుత్తరగోగ్రహణమందు అర్జునుఁడు త న్నుత్తరువకెఱింగించుకొనెను.
ఆసమయమందే భీష్మలవారును సమయాబ్దములు నిండెనని నిష్కర్షచేయుటచేత
‘నిన్నఁటితోడన నిండె’ననుట సమంజసమే. ఈయభిప్రాయమే కన్నడభారత
మందుఁగూడ నీనందర్థమున నిట్లు చెప్పఁబడియున్నది.

.. మగనె, కేళ్ళిరై దువరుష కె, మిగువువెరడేమాసమాసా

దిగళనవరనుభవిసిదరు హదిమూరువత్సరవ

మిగువవఁగిలుధరియె నిన్ననహగలు నిన్నదు పాండుతనయరు

పొగువొడిందిన దిననవరదు కందకేళెంద ॥

(నిన్నఁటిదినము నీది ఈదినమువారిది యని తాత్పర్యము).

పూర్వార్థమందు 10సం॥ లకు అధికమానములు 26 అని చెప్పియుండుట చేత భాషాంతరీకరణము మూలమునకు విరుద్ధమని తెలియనగుచున్నది.

(2) “పదుమూడు హోయనములుతప్పక నిన్నటితోడనే నిండె” ననుచో హోయన మన, సావనసంవత్సరమా, సౌరసంవత్సరమాయనికొంతశంకించికొని రెండింటికీని రెండసందర్భములను శాస్త్రిగారు చూపించియున్నారు. మూలమందు లేనిసావనసంవత్సరమును నొకదానిని వ్యాఖ్యానకర్త గార్హస్థ్యవచన మాధారముగాఁ దనవ్యాఖ్యానమందుఁ జొప్పించినాడు. కాని యావిషయ మొంత మాత్రమును మూలమందు భావింపఁబడలేదని నాయభిప్రాయము. కానఁ బ్రస్తుత మాచర్య యనవసరము.

శాస్త్రిగారిపీఠికలో నిట్లున్నది. “మూలములోని 13 సంవత్సరములలోను 5 మాసముల 12 దినము లధికముగా వచ్చినవనియుండుటచే నవి చాంద్రమానాబ్దము లగుటంబట్టి క్రిందివట్టికప్రకార మప్పటికి సౌరాబ్దములు పదుమూడు నిండుటకు 13 దినములు తక్కువయినట్లు తెలియుచున్నది. ఎట్లనగా.

	ది	X	
13 సౌరాబ్దములకు దినములు	4748.15
13 చాంద్రాబ్దములకు 4602	}	4761.30
5 మా. 12 ది. కు 159½			

దీనింబట్టి భీష్ముడు చేసినకాలనిర్ణయమునాటికే 13 సౌరాబ్దములు నిండె నందుమా ? ఈ 13సం॥లో మా. 5 ది. 12 లధికముగా వచ్చినవని చెప్పెడి మాట యువిరుద్ధ మగును ” ఇందులకు సమాధానము మూలమునందే స్పష్టపఱుపఁబడియున్నది. “తేషాం కాలాతిరేకేణ జ్యోతిషాంచ వ్యతిక్రమాత్ । పంచమేపంచమే వర్షే ద్వాయాసా వ్రవజాయతః॥ దీనిభావము. సూర్యచంద్రులు నక్షత్రములను దాటుటలోఁ గలుగుహెచ్చు 5 సంవత్సరములలోను 2 మాసములు. అనగా 5 సంవత్సరముల సౌరమాసము, 5 సంవత్సరముల చాంద్రమాసముకంటె 2 మాసము లధికమని. దీనినిబట్టిచూడఁగా భారతకర్త కాలమునాఁడు సౌరచాంద్రమాసములయొక్క సర్దుబాటిట్టిది యని స్పష్టము. ఈ 5 సంవత్సరములకాలమునకును యుగమని పేరు (వేదాంగజ్యోతిషమందు) అప్పటి

గణితవృద్ధినిబట్టి ఈయగము 62 చాంద్రమానములకు సమానము. ఒకచాంద్రమాన మనగా ది. 29 గడి. 31 వి. X. 50 అక్ష. $7\frac{1}{2}$.*

62 చాంద్రమానము అనగా 1830.90 దినములు (ది. 1830 గంట 21 వి. 30 సె. 56) ఇది 5 సౌరసంవత్సరములకు సరియని మూలము వ్యక్తపఱచుచున్నది కనుక నొకసౌరాబ్ద మనగా 366.2 దినములు (ది. 366 గం. 4 వి. 18 సె. 11) అని మూలమునుబట్టి మనము గ్రహింపవలసియున్నది. ఇది 365.25 దినములకంటె (వ్యాఖ్యాత సూర్యసిద్ధాంతమునుబట్టి ఇచ్చినగడువు కంటె) రమారమి యొకదిన మధికమని స్పష్టము. అందుచేత సౌరసంవత్సరము నకు మూలముప్రకారము మన యొకదినము వృద్ధి గట్టుకొనవలసియుండగా శాస్త్రుగారు సూర్యసిద్ధాంతప్రకారము లెక్కగట్టియున్నారు. అందుచేతనే 18 సంవత్సరములకును 18 దినములు శాస్త్రుగారికి దక్కవచ్చినవి.

కాని యీసందర్భమున సౌరసంవత్సరమునకు 365 $\frac{1}{4}$ దినములగుట సూర్యకాలికసత్యమైయుండగా నపుడుమాత్ర మొకదిన మధికముగా నెట్లుగలుగునని సంశయము గలుగకమానదు. నిజమే, కాని దీని కిట్లు సమాధాన మరయదగును. 'ఎన్ని సంవత్సరముల కొకయధిమాసము వచ్చునంటి'యని మనమిప్పుడు సిద్ధాంతులను బ్రబ్బించిన 'మూడేండ్ల కొకసారి' యని వారు సాధారణముగాఁ బ్రత్యుత్తర మిత్తురు. మనము దీనినే సిద్ధాంతముగాఁ దీసికొందుము. ఏమని? 3 సౌరసంవత్సరములు 37 చాంద్రమానములకు సరియని. పైని జెప్పినప్రకారము 37 చాంద్రమానములును 1092.6 దినములకు సరి. అందుచేత ఒకసౌర సంవత్సరము $\frac{1092.6}{37} = 29.527$ దినములకు సరియని తేలుచున్నది. ఈగడువు 365.25 దినములకంటె రమారమి ఒకదినము తక్కువగదా? కనుక 3 సంవత్సరములకు 1 మాస మధికమనునది లెక్కసాకర్యముకొఱకుఁ జెప్పెడిమాటగాని సరియైనది గాదు. అట్లుచెప్పటచేత 18 సంవత్సరములు గడచునరికి, చాంద్రసంవత్సరాది సౌరసంవత్సరాదికంటె రమారమి 18 దినములు ముందగును. ఒకసౌరసంవత్స

*దీనిగణనకును బాహ్యత్యుక్తాస్త్రగణితమైనదానికిని వ్యత్యాసములేదనియే చెప్పవచ్చును. మనవారు చాంద్రమానమును తిగుల గట్టుకై ముపయోగించుచు, అందు ఈవృద్ధిపముకూడ రాకుండుటకై శ్రమపడి, అంతటిచిరకాలమునందుఁగూడ, ఈచాంద్రమానపుగడువును ఏహెచ్చు తగ్గును లేకుండఁగట్టియున్నారు. చంద్రగతియందలి ప్రాముఖ్యము వారికి అట్టిదియై యుండెడిది. ధర్మకర్మములకుఁ జాంద్రమానము ముఖ్యధామముగ నుండుటచే లెక్కయందు వారి కంతదీక్ష యుండెను.

రము చాంద్రసంవత్సరముకంటె సుమారు 11 దినము లధికముగుటచేత 19 సౌర సంవత్సరములు పూర్తియగునాటికి 19 చాంద్రసంవత్సరములు పూర్తియై (18+11) సుమారు 29 రోజు లగును. కనుకనే 19వ యేటఁగూడ నొకయధికమాసము వేసికొని 19 సౌరసంవత్సరములకు 7 అధికమాసములని రెండులెక్కలను సరి చూచుకొనుచున్నారు. ఈలాగుననే సులభముగాఁ బ్రజలకుఁ దెలియుటకుఁ గాను 5 సంవత్సరములకు 2 అధికమాసము లని నాటివారు లెక్క డజ్జాయింపుగాఁ జెప్పెడివాడుకయు, అట్లే పంచాంగములు గణించువాడుకయు నుండవచ్చును, మూలమందలిలెక్కప్రకారము 30 సంవత్సరము లగునాటికిఁ జాంద్రమాసమందు రమారమి 30 దినము లధికముగును గనుక 6వ యుగాంతమందు ఒకయధికమాసము వారు తగ్గించుకొని రెండుమాసములకును లెక్క సరిచూచుకొనియే యుండియుందురు, అనఁగా 30 సౌరసంవత్సరములకు 11 అధికమాసములే చూచికొనియుండియుందురు. ఇది బహుకాలమునాటి అధికమాస గణనపద్ధతి. ఇదియే వేదాంగజ్యోతిషపద్ధతి. దీనినిగుఱించి దివానుబహద్దరు స్వామికణ్ణుపిళ్లగారు విపులముగా వ్రాసియేయున్నారు. ఆసక్తిగలవారలను 'The Vedanga Jyotish—Examples of Yuga, Cycle and Exeligmos' The Vedanga Jyotish Calendar.' అను రెండువిషయములగుఱించినభాగములను జూడఁడని ప్రార్థించుచు ఈవిషయమును నిలుపుచున్నాను.

కనుక 'పంచమేపంచమేవర్షే...'యను మూలమునుబట్టి పాండవులసమయకాలమందు 5 మా. 12 ది. లధికముగాఁ దప్పకవచ్చియున్నవి. కావున పాండవాజ్ఞాతపత్సరవ్యాప్తినిగూర్చి సంశయ మక్కఱలేదు.

(3) మఱియు శాస్త్రిగారు, "పంచమేపంచమేవర్షే....."యను దానిని వ్యాఖ్యాతయుఁ దిక్కనార్యుఁడఁగూడ గ్రహించినట్లు కానరాదు" అని వ్రాసియున్నారు. వ్యాఖ్యాత గ్రహించినాఁడని నాయభిప్రాయము. ఏలయన సావన మాసము సౌరచాంద్రమాసముల అంతరాళిక మనిచెప్పి, చాంద్రమాసమున సంవత్సరము (స్థూలమున) 354 దినము లనియును, సావనసంవత్సరము 360 దినములనియును జెప్పటచే సౌరమాసము + 360 = $\frac{354+366}{2}$ గనుకనే అంతరాళికమునసంవత్సరము 366 దినములని గూఢముగాఁ జెప్పియే యున్నాఁడు. ఇదియంతయు స్థూలదృష్టి నిచ్చినలెక్క. (సరిగా గణించినచో) 13 సంవత్సరములు గఠించునాటికి 5 మా. 12ది.లు చాంద్రమాసమున హెచ్చువచ్చునని తెలిసికొనఁదగినదిగా వ్రాసివిడిచినాఁడు. కావున వ్యాఖ్యాత యంత విస్పష్టముగా వ్రాయలేదుగాని గ్రహించెననుటకు సందియములేదు. "రెండవయేట నొకొండధిమాసము" అని మూలములోను వ్యాఖ్యానములోను, లేనివిషయ

మేల తిక్కన వ్రాసియున్నాడని యాలోచింపదగియున్నది. దీనికి సమాధానము నాకు: దెలిసినంతవఱకు వ్రాయుచున్నాను. మూడు సంవత్సరములకు సాధారణముగా నొకయధికమాస మనెడు తనకాలపులెక్కను 5 సంవత్సరములకు రెండధికమాసములను మూలమందలి లెక్కతో సమన్వయించుకొనుటకై యిట్లు వ్రాసియుండవచ్చును. పాండవులరణ్యావాసమునకు బయలుదేరినది యొక సంవత్సరాంత్యభాగ మనుకొని మరునటిసంవత్సరమందు అధికమాసమనుకొనినగాని రెండింటికని సమన్వయము గాదుగనుక తిక్కన దీనిగురించి యాలోచన చేసియే యుండవచ్చును. కాని మూలము ననుసరించి 5 మా. 12 ది అధిక మెట్లువచ్చునో యది యాంధ్రీకరణమందు స్పష్టపఱుపలేదు. ఇంతమాత్రమున మూలముయొక్కయర్థమును గ్రహించియుండలేదని మన మెట్లు చెప్పనగును. పై రెండువిషయములకు సమన్వయముచేయుపద్ధతికి నుదాహరణ మొకదానిని సూచించుచున్నాను. పాండవులు ప్రభవసంవత్సరమాఘశుక్ల మం దరణ్యమునకు పయనమై రనుకొని యీక్రిందిపట్టికను వ్రాసితిని.

సంఖ్య	వత్సరములేరు.	అధిక మాసము.	పాండవుల సమయకాలహోయనములు.
1	ప్రభవ ...	లేదు.	అంగిరసమాఘ శుక్లమునకు 5 ఏడ్వసమయ కాలము పూర్తియగును. అందు రెండధికమాసములును వచ్చినవి.
2	విభవ ...	కేవలము.	
3	శుక్ల ...	లేదు.	
4	ప్రమోదమాత ...	„	
5	ప్రజోత్పత్తి ...	ఆషాఢము.	
6	అంగిరస ...	లేదు.	
7	క్రిముఖ ...	„	ఈశ్వర, మాఘశుక్లమునకు 10యవ సమయాబ్దము నిండును. ఈ 5 సంవత్సరములలోను గూడ రెండధికమాసములు వచ్చినవి.
8	భావ ...	శ్రావణము.	
9	యువ ...	లేదు.	
10	ధాత ...	„	
11	ఈశ్వర ...	భాద్రపదము.	
12	బహు భాన్య ...	లేదు.	విక్రమ, శుక్లములో 13 సమయాబ్దములును నిండెను. ఈ మూడేడ్లలో మొదయధికమాసమున్ను వచ్చినది. మొత్తమున, 5 అధికమాసములు వచ్చినవి. అధికదినములను సూచించలేదు.
13	ప్రమాది ...	„	
14	విక్రమ ...	ఆశ్వజము.	

విస్వా. అప్పారావు,

ఆనంతపురము.



గూర్చుండనియమించి కస్తూరి గంధపరిమళతాంబూలంబు లొసంగి శ్రీ మత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు వారలతో నిట్లనియె. వింటిరే మొన్నటికప్పుర్యంబు. దేవునిపై బందిపోటుబడిరి. ఈరేయి విప్రునిపై బందిపోటుబడిరి. రాజ్యం అనాయకంబుగా నున్నది. ఇందులకార్యంబుతెరం గెరింగింపుడనుటయు వారలందఱు ఏకగ్రీవంబుగా నిలచి చెయ్యెత్తి యిట్లనిరి. నీవు సాక్షాత్తు రుద్రుండవుగాని మనుష్యమాత్రుండవు గావు. నీ వేరితిచేసిన అదియు మాకు సమ్మతం బనిన ఆరాజు విచారించి గణపతిమహారాజు నానావర్ణంబులవారికి నాయకత్వం బిచ్చుటంజేసి బహునాయకం బైయున్నది గనుక మొక్కపోయెను. ఇందుకు తగిన యుత్తమజాతులువారు గాని నాయకత్వంబులకు అర్హులు గారని రాజుట్లనియె. వెల్మలును మానధనులును విశ్వాసపరులును నీతివివేకసంపన్నులును గాంభీర్యసముద్రులును వివేకదక్షులును పాపభీతులును స్వామివిహితోపచారులును నగుసచ్చాంద్రులును పద్మనాయకులును వారలకు నాయకత్వంబులకే తగుదు రని శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు ఎరుంగంబల్కిన సభాసదులు రాజునడవడివివేకంబులకు ఎంతయుగొనియాడి యిట్లు మాకు సమ్మతంబు చేయుమనుటయు. ఆప్రతాపవీరరుద్రుండు పద్మనాయకులను భట్లు శివదేవరాజు మల్లికార్జునరాజు వీరదేవరాజు విశ్వదేవరాజు మొదలైనభట్లు రాజులు పిలిపించి వారికి వీరికి సమానబహుమానాలు ప్రమాణోక్తిగా పంక్తిని గూర్చుండేనిర్ణయం చేసిఅదివరకు ఇచ్చిన భాగములో మీకునగము భాగము అని యిచ్చి అప్పుడు శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండును భట్లురాజులును పద్మనాయకులును ఒక్కపంక్తిగూర్చుండి భోజనంబులు చేసి బహుమానించిఅందుకు నాయకత్వంబునకు అర్హులుగా ఏర్పరిచి ఒక్కొక్కొక్కొక్కొక్కొక్కరిని సర్వలక్షణసంపన్నునిగా ఏర్పరిచి వారలకు ధనకనకపస్తువాహనాందోళికలను చీచిచీనాంబరంబు లొసంగి మరియు ఛత్రచామరంబులును ఆలపతంబులును సాహసకృత్యంబు లగుచిరుదు లొసంగి డెబ్బదియేడుగోత్రంబుల డెబ్బదియేడుగురను ఇట్లు బహుమానంబుజేసి వారలకు

ఏకశిలానగరంబునకు శిలాప్రాకారంబువారలకు డెబ్బదియేడుకొత్తడంబు లుం
 డుంటుండేసి వారిబంధువులను పద్మనాయంకులం జేసి పుట్టకొటకొత్తడంబుల నుం
 డుండేసి మరియు డెబ్బదియేడుగురునాయకులకును తనురాజ్యంబులో ఒక్క
 భాగము పంచియిచ్చి ఒక్కభాగంబు బంధువులకును, ఒక్కభాగంబు తమమూల
 బలంబులకును, ఒకంగి ఒక్కభాగంబు విప్రులకొనంగి తనవశం బైనతనరాజ్యంబు
 తనభండారంబునకు చెల్లుండేసి రాజ్యంబున చోరబాధాదీకంబులు లేకుండునట్లుగా
 మహామహిమతో పాలింపుచుండె. సప్తసంతానంబులు దరియించి పేమాది
 కల్పోక్షప్రకారంబున సకలదానంబులును జేసి ప్రతివర్షంబున పన్నెండుతులాభారం
 బులు తూగి కోటినువర్షంబులు దానంబునేయుచు దిగ్విజయంబునేయుటకు సకల
 సేనల రావించి ప్రయాణ భేరివేయించి మొదట కటకపల్లభునిపై గడలి వాని
 సాధించి వానినుతునికి పట్టంబుగట్టి యెప్పటియట్ల మూడుకొట్లనువర్ణటంకంబులు
 అప్పనంబులుగైకొని సేనాయుక్తముగా తనవెంట రానియమించి దక్షిణాభిము
 ఖుండై సముద్రతీరంబునకున్ జని గోదావరి యుత్తరించి రామేశ్వరమువర్యంతము
 గలపురంబులు తనవశంబుజేసికొని రెండువెయిల ఓడల రావించి అందుకు తగిన
 వర్తకుల నియమించి నానాదేశంబులకు వ్యవహారంబుచేయం బనిచి అందుల
 ద్రవ్యంబు తనభండారంబునకు రాజేసి రామేశ్వరునిసేవించి అచ్చట పెక్కుదానం
 బులుచేసి నాల్గుతులాభారంబులు తూగి తామ్రవర్ణిని ఉన్నసమయంబున విజయ
 నగరంబునుండి వీరనృసింహరాయలు అమూల్యాభరణచీనీచీనారంబులు కాను
 కగా తెచ్చి సమర్పించిన సంతోషించి యతనిగారవించిన. ఆనరపతిరాయలగు
 తనమేనల్లుడగు నృసింహరాయల దళవాయింజేసి పన్నెండులక్షలపదాతి వర్గం
 బులు కానుకగా బట్టిన సంతోషించి రాయలు విజయనగరమునకుం జనుటయు.

అప్రతాపరుద్రుండు ఆడుమండలం బేలుముకుందాదేవిని నోడించి యెఱు
 భయనాల్గులక్షలనువర్ణ నిష్కంబులు అప్పనంబులుగొని తనవెంటరా నియమించి
 కొంకణతెంకణమలయాలబాష్టికదేశాధీశులం గెలిచి వారివారిచే పదిలక్షలు
 అప్పనంబులుగైకొని వారిని తనవెంటరా నియమించి పశ్చిమదేశాధీశులం గెలిచి
 వారిని తనఆజ్ఞకు లోనుజేసికొని యాభయలక్షలనువర్ణ నిష్కంబులు అప్పనం
 బులు పుచ్చుకొని వారు మూడులక్షలగురంబులతో తన్నునిలువ సౌరాష్ట్ర
 దేశాధీశ్వరుల నోడించి వారిచే అప్పనంబులుగొని మరియు తక్కినరాజుల గెల్పుచు
 వారిని తనఆజ్ఞకు లోనుజేసుకొని వారి సేనాయుక్తంబుగా తనవెంటరమ్మనుటయు.

అంతట పూర్వదక్షిణపశ్చిమభూములు తనఆజ్ఞకు లోనుజేసుకొని ఢిల్లీ శ్వేరుండు తనకెదురుగా బంపినకానుకలు గైకొని సంతోషించి భాగీరథీస్నానంబు జేసి గంగాయమునానరస్పృతినంగమంబున కృతస్నానండ్ల పెక్కుదానంబులు చేసి యెనిమిదితులాభారంబులు తూగి ప్రయాగ కేతెంచి ఆప్పట్టణంబు తనవశంబు చేసుకొని ఆపురంబునం గలమాధవదేవునివై భవంబున కాపురంబిచ్చి నేవించి యంతట కాశీకిం జని మణికర్ణికయందు ముణింగి విశ్వనాథుని నేవించి కాశీనగరంబు విశ్వనాథున కొనంగి అచ్చట పన్నెండుతులాపురుషంబులు తూగి కోటి సువర్ణంబులు దానంబులు చేసి ఉన్నంత నిజభుజపాలితంబు లైనదుర్గంబుల కొలది యెరింగించెద.

అటతాళినహాన్రచక్రకోలాధీశ్వరవిరుదును, శుద్ధసువర్ణసింహాసనవిరుదును, సాధించి మరియు గయకుం జని యానుల్తానుచే పూజతుండై అచట భూసురులజనంబులచేతను పితృపితామహప్రపితామహులకును మాతామహులకును విహితకృత్యంబులు చేయించి మగుడ వింధ్యానగరంబుదాటి గోదావరి త్రికూటంబునకు ప్రవేశించి యచట విద్యుక్తప్రకారంబుగా పన్నెండుక్షత్రపులు చేయించి కాశేశ్వరంబున కేతెంచి ముక్తిశ్వరు దర్శించి పన్నెండుతులాభారంబులు తూగి కోటిసువర్ణంబులు దానంబులుచేసి రెండువేయిలవిప్రులకు పెండ్లి చేసి వెయ్యిశివాలయంబులు కట్టించి యేనుగులక్షీనారాయణగోపాలనీలయంబులును ప్రతిష్ఠచేసి యేకశిలానగరంబునకు ఈశావ్యభాగంబున ప్రతాపగిరి యను శుర్గంబు గట్టించి అక్కడ కొన్నిదేవాలయంబులు కట్టించి అంతట మాధ్వల్యంబునకు వచ్చి యగ్గుడంబున స్నానంబుచేసి రామేశ్వరు నారాధించి ఉన్నతంబుగా గుడియు గట్టి మరియును పాఖాలనీమలో ఒక్కతటాకంబు గట్టి నలుబయి గ్రామంబులు రామేశ్వరున కొనంగి యెనిమిదితులాభారంబులు తూగి కోటిసువర్ణంబులు దానంబులు చేసి యేకశిలానగరంబునకు వచ్చునమయంబున తనతమ్ముండైన అన్నమదేవుడు రాజ్యభారంబు పన్నెండువర్షంబులు పాలించి ప్రతాపరుద్రునకు యోజనవిస్తారంబుగా ఎగుర్కొని దండప్రణామంబులు చేసి ముకుళితహస్తుడైన. తమ్మునింజూచి కౌంగిలిండుకొని కుశలంబడిగి పురజవంబుల గారవించి సంతోషచిత్తుండై పురంబుప్రవేశించి శంభులింగంబును నారాధించి.

తదనంతర్గంబున సింహాసనాస్థింబుండై కూర్పుండి తనవెంటవచ్చిన నానాదేశంబులవారికి బహుమానంబులు చేసి నిజనివాసంబులకుఁ బనిచి అంతః

పురంబునకుఁ జని తనతల్లి యైనముమ్మక్కమహాదేవికి సాష్టాంగదండప్రణామంబులు చేసి ఆయమ్మచేత దీవెనలు గైకొని భోజనశాల కేతెంచి మజ్జనభోజనాదులు దీర్చి సుఖసుపుండై యున్నయెడ. మహాధర్మంబులచేత చాతుర్వర్ణంబులు చేయుచుండ. అంత విశాలాక్షిలోలాక్షియందు విరూపాక్షుండు వీరభద్రుండు నను నిద్దరుతనయుల గాంచుటయు. ఇంద్రవై భవంబున మహామహిమతో రాజ్యంబు శ్రీమత్త్రతాపవీరరుద్రుండు పాలింపుచుండు ఏకశిలానగరంబు నలకాపురీ సమానంబయియుండె.

ఈనగరంబునం గలనానావర్ణసంఖ్య చెప్పెద. వేదవేదాంగపారాయణులగు వీరగృహంబులు పద్దెనిమిదివేయిలు. రాజాద్వారంబున పనులుదీర్పుగణకులయిండ్లు నాల్గువేయిలు. రణరంగచతురులై నక్షత్రయులనికేతనంబులు పదునాల్గువేయిలు. సకలసామగ్రిపస్తువులు గలవైశ్యగృహంబులు నలుబయివేలు. ఇంద్రకు ప్రసద్దులు కోటికి పడగై తినవై శ్యులు యేనూటఁజెబ్బయితొమ్మిదియిండ్లవారు. నాల్గవజాతిశూద్రులు కాపుఇండ్లు ఇరువయివెయిలు. పద్దనాయకులు ఁజెబ్బయియేనుగురు. పాచకులయిండ్లు వేయినేనూరును. మరియు అష్టాదశవర్ణంబులవారి గృహంబులును పంచలోహప్రముఖ గృహంబులును రెండలక్షల యాభయివేలయిండ్లు. అనవరతసంపూర్ణం బైనగొల్లయిండ్లు పన్నెండువెయిలు. కుమ్మరయిండ్లును మూడులక్షల నిజగృహంబులు. గాండ్లతెల్కలయిండ్లు పదమూడువెయిలనేనూరును. నిజశాలయిండ్లు పద్దెనిదివెయిలనేనూరు. ముద్దకమ్మరయిండ్లు పదివెయిలయేనూరును. మహేశ్వరయిండ్లు నలుభయివెయిలఆరునూర్లును. గాండ్లయిండ్లు ఎన్నిదివేయిలమున్నూరును. చిత్రారవానేయిండ్లు రెండువెయిలయేనూరును ఉప్పరయిండ్లు ముప్పయివెయిల ఆరునూర్లును. చిప్పమేరయిండ్లు పదిహేనువెయిలు. మేరయిండ్లు దాసమయ్యమేదరప్రసాదకులై నయిండ్లు పన్నెండువెయిలు. రుద్రజయ్య మొదల శివప్రభులయిండ్లు ముప్పయివెయిల ఆరునూర్లును. బుక్కయిండ్లు ముప్పయివెయిల ఆరునూర్లును. పెరికిరణయిండ్లు పదహారువెయిలు. బలిజనదనంబులయిండ్లు నాల్గువెయిలు. ముచ్చయిండ్లు పదమూడువెయిలు. తెగ్గు ఇండ్లు ఆరువెయిలనన్నూరును. బేస్తయిండ్లు ముప్పయిరెండువెయిలు. మేదరయిండ్లు నాల్గువెయిలు. రజకులయిండ్లు ఆరువెయిలు. షౌరకులయిండ్లు నలుభయివెయిలు. నడుమనడుమ ఆరణ్యపస్తువాహనశోభితం బైనచిల్లరవై శ్యగృహంబులు ఆరువెయిలు. ప్రవాసులైనవారికి పండిపెట్టే అలీకర్కగృహంబులు ఆరువెయిలు.

సంగరయిండ్లు అరువేలయేనూరును. మరి యితరపరిచారకగృహంబులు లెక్కయెన్న కొలదిగాదు. శివాలయంబులు అయిదువేలయేనూరును. విష్ణుస్థానంబులు నాలుగేయిలయేనూరును. దుర్గ, మహాలక్ష్మి, భద్రకాళి, వైష్ణవి, వారాహి, చండిక, మహిషాసురమర్దిని, పిజయ, భ్రమరాంబ, వీరుమొదలైన దేవీభవనంబులు వెయ్యినేనూరును. వినాయకవీరభద్రనిలయంబులు రెండుమొలులు. మైలారుదేవరభైరవులు, ఊరికత్తులు పదినూర్లును ఇండ్లు ప్రసిద్ధస్థానాలు. శరీ, యేనూటయేబదియును, నిషాణంబులు రెండువెయిలనేనూరును. ఇతరమహాపంచమహాశబ్దాలు మొఱయుచుండును. గుళ్లమీదపసిడికుండలు అయిదువెయిలనేనూరును. దేవస్థానంబులదీపాలకు తైలంబు దినంబును కొలపాటి యరువయియైదుపుట్లును. నగరిలో దీపాలకును నిత్యబ్రాహ్మణులసంతర్పణలకును ఘృతసారశ్రీచందనపరిమళద్రవ్య ఆస్తదక్షిణతాంబూలాలకును నిత్యంబును పదివెయిలవరహాలును. నగరిలో భాగీరథీజలంబులను గౌతమీజలంబులను శ్రీశంభులింగంబును సాహస్రబిల్వదళపూజయు, వాసనపుష్పంబులును పూజించి, నిత్యమును మహానైవేద్యంబు. యోజనవిస్తారం బైనపురంబునకు నానావస్తుశోభితంబైనఅంగర్లు మున్నూరును. పిన్నఅంగర్లు మూడువెయిలమున్నూరును. గూడెంబులు రెండుమొలులయేనూరును. ఇట్లు ఇంద్రపురంబుసమానం బైనయేకశిలానగరంబున కధీశ్వరుం డైనకాకతిరుద్రుని గొల్పియున్ననానాదేశాధిపతులు అనుసరింతురు. పద్మనాయకులు డెబ్బయియేడుగురును. మల్లికార్జునభట్లు, మల్లికార్జున, త్రిపురాంతక, మహాదేవ, విరూపాక్ష, నారాయణ, వాసుదేవ, జనార్దన, పద్మనాభ, రామకృష్ణ, బ్రహ్మవిద్వాంసులు మొదలయినవారు బంగారుపల్లకీలు ఎక్కి చనుదెంచువారు నూటయేబదియును, సకలకథాప్రవీణులయినపరిహాసకులు వరదరామనాథుండును, లోకబాచయ్య మొదలయినవారును ఎనమండును ; శంకరరాజు నారాయణరాజు, కేదారరాజు, రామరాజు మొదలైనసాహసవిక్రమార్కులు ఉత్తమక్షత్రియులు ఏనూరును, దివ్యకాంతలం బోలిన సవరత్నఖచిత మైనపాల్కి లెక్కిచనుదెంచువారాంగన కొలువుకు చనుదెంచువారు, శ్రీగిరిమల్లికార్జును, కాళేశ్వరగంగు, జలరుహనేత్రి, చిత్తారుప్రమితె, బింబోష్ఠ, కంబుకంఠి, హంసయాన, పల్లవాధరి, హరిమధ్య, చకోరాక్షి, వీరుమొదలయిన కొలువుస్త్రీలు ఇన్నూరును ; మరియు నాట్యంబునీయు బిరుదుపాత్రలు భరతకళ, అంబాదేవి, సర్వమంగళ, చక్రవర్తి, చిలుకపలుకులత్రిపురారి, గొర్రెంకపలుకుల

నానుచేచి, కోకిలస్వరకమలాక్షి, బిత్తరిచూపులపద్మాక్షి, వీరు మొదలైన పాత్రలు ఎన్నిదినూర్లును. భానురుడు మొదలయిన కవీశ్వరులు ఇన్నూరును ; గుండభట్టు, ప్రతాపభట్టు, బ్రహ్మభట్టు, నారాయణభట్టు, శంకరభట్టు, పురందరభట్టు, యజ్ఞభట్టు, వామనభట్టు, మహేశ్వరభట్టు మొదలైన వేదవేదాంగ పారాయణాంగు లగురాజపురోహితులు నూర్లురును ; వందిమాగధస్తోత్రపాఠకులు మున్నూరును ; మరియు నానాదుర్గాధీశ్వరు లయిన దేశాధిపతులు పద్మనాయకులు మదగజగుబులపై నెక్కి మాక్కికచ్చత్రచామరంబులు విలసిల్లుచు బిసెకు బెక్కంబులును బిరుదుకాపాళంబులును చరభటభయంకరార్భటంబులును పరభూపతులకు భయంకరం బగునట్లుగా నకలసేనాసమేతులైనవారును ; శ్రీరంగ మదేవుండును, రాయద్రుదేవుండును, పెనుకూచిద్రుదేవుండును, నిడదవోలు చంద్రాదేవుండును, ఇందులూరి అన్నమదేవుండును ; వీరలకు పెద్దనాయకుల జెప్పెద. విశ్వనాథుని రామువెంక, ఝాటి నాథుని రామువెంక, గోగులవారి మల్లువెంక, కోడూరి రామువెంక, వీరు మొదలయినవెంకు నాయంకులు మూడు లక్షలపదాతివర్గంబులతో పురంబులు గూడెంబులు గాచుచుండేటి పెద్దతలారి యగు నిశ్శంకువల్లభుండును ; మరియు నానాదేశాధిపతులును, రాయబారులును, గజంబులపెద్ద అయిన మహాంకాళిదొరయును ; అశ్వంబులకు పెద్దయైన సాహిణిమారయ్యయును ; నవలక్షధనుర్ధలకు పెద్దయైన కొలిపాక సిద్ధయ్యయును ; మనుబోతులకు పల్లెలుగట్టువారు మున్నూరును ; నానావిద్యలవారు కొలువునేయంగాను. పైడిబెత్తంబులవారు బారనూకుచు వెండికుప్పెలవారు, పైడికుప్పెలవారు పైడిరృట్లులవారు వెండిగొడుగులవారు, అయిదువెయిలు గలిగి పేరోలగంబున గూర్చుండి దేశాధిపతులవిన్నపంబు లంగీకరింపుచు రాయబారులమనపులు పాలించుచు రాజ్యపరిపాలనంబు నేయుచు, దేవదేవుండును శరభాంకుండును మల్లికార్జునుండును శంభుదేవుండును పాలకుర్తిసూరపదేవుండును వీరు మొదలయిన ప్రధానవర్గంబుతో ముచ్చటాసునమయంబున, ఈశ్వరస్థానంబుల దేవస్థానంబుల దుర్గగణపతివీరభద్రస్థానంబుల గల్లుఅధికారులు పచ్చల పల్లకి లెక్కివచ్చి దేవతానైవేద్యంబు చెల్లెనన వాక్యంబువినియును సింహాసనంబుడ్కి అంతఃపురంబునకు జని భోజనశాల కేతెంచి తనబంధువులును తానును దేశాధిపతులును తనతమ్ముం డైన అన్నమదేవుండును, డెబ్బదియేడుగురు పద్మనాయంకులును వందిమాగధస్తోత్రపాఠకులును ఒక్కపంక్తిగా గూర్చుండి షడ్ర

సోపేతం బైననానాపీఠపదార్థంబులను వెయ్యిన్నేనూటితోకూడా భోజనంబులు చేసి నుగంధంబు లగుజలంబుల కరంబులు కడిగి కర్పూవిడియంబులు సకలజనంబుల కొసంగి వారలందరిని అనిపె. ఒక్కరమ్యహర్ష్యంబున తూగుటుయ్యాలపై నిలిచి నేవకజనంబులు పాదంబులొత్తుచుండ దానదాసీజనంబులు మూశువేల యేనూరును గలిగియుండె. అంతట ప్రతాపరుద్రుండు లులాయ వ్యాఘ్రు భట్టుక గజ యుద్ధంబులును, ఝట్టిమల్లులపెనంగులాడుటలును, సరసకావ్యనాటకాలంకార బహుశబ్దశాస్త్రాధికారంబులవారు హాస్యవచోవిభారదులైనవారి పరిహాస వాక్యంబులును పుణ్యకథాశ్రవణంబులును వారాంగనావృత్త్యగీతవినోదంబులును ఇవి యాదిగాగలచిత్రవినోదంబుల ప్రౌఢపుచ్చుచు సాయకాలం బగుటయు ; సగరువెల్లివచ్చునమయంబున కాకతిరుద్రునకు అవసరంబులకు వచ్చుకర దీపికలు మూశువెయ్యిలయేనూరును. నాల్గుదిక్కుల గొల్చిరా నిజపరివారనమేతుండై న్యాయభుమూర్తి యగుజ్యోతిర్నయం బగుశ్రీశంభులింగంబునగడికిం జని శంభులీలావిలాసంబులు సదువుచు ప్రదక్షిణత్రయంబు గావించి శంభులింగంబునకు సాష్టాంగదండప్రణామంబులు చేసి కొనియాడుచు ఒక్కయూనంబు ఆరాధించి యచటవారు సగరికేతెంచి సకలజనంబులను జీతంబులకు బనిచి పెద్దతలారి యగు నిశ్యంకవల్లభుండు పరివారసమేతంబుగా రెండుగడియలు కొలువుచేసి తదనతరంబసమస్తజనంబుల నిజనివాసంబుల కనిచి తానును అభ్యంతరవర్తియయ్యె.

ఇట్లు రాజ్యభోగంబు లింద్రవైభవంబులుగా ననుభవించుచు శ్రీభవానీ శంకరపూజయు శ్రీలక్ష్మీనారాయణపూజయు, దేవప్రాహ్లాణపూజయు నిత్యంబు జేయుచు. మరియు ననేకతటాక నారికేళ చూత తింత్రిణీ కపిత్థ జంబూక కదళీ బిల్వ వననిర్మాణంబులును అగణ్యపుణ్యంబులను సలుపుచున్నంతశ్రీమత్ప్రతాప వీరరుద్రునకు జెల్లినభూములు. ఉత్తర దేశంబునకు భాగీరథీయమునలు, పూర్వ దక్షిణపశ్చిమంబులకు సముద్రంబును మేరయు తనయాజ్ఞకు చెల్లుచుండె, చక్రవర్తియునై పదిహేడోరాజునై రాజ్యంబేలుచుండె. అందులఅప్పనంబులు ఇచ్చు దేశంబులు. కటకవల్లభుండు లోనుగాగలచిల్లరరాజులు ప్రతివర్షంబును ఇచ్చు అప్పనంబులు ఇరువయినాల్గుకోట్లు. తనభూమిసాలితం బైనరాజ్యంబువలన వచ్చు ధనంబు ఇరువయినోట్లు. ఇవిగాక అగ్రహారంబులు బ్రాహ్మణులకు చెల్లుచుండె నాల్గువెయ్యిలు. దేవతావైభవంబులకు రెండువెయ్యిగ్రామంబులు చెల్లుచుండె. ఇదిగాక తనభండారంబునకు వచ్చుచుండునట్లు నాలుగుకోట్లు.

ప్రతివర్షంబు తులాపురుషంబులకు మూడుకోట్లయేబయిలక్షలు. నిత్య వైభవంబునకు పరిమళగంధ కర్పూర కాశ్మీర, జవాజి, పరిమళంబులకు, పంక్తి భోజనంబులకు, నగరిదీపాలకును, నానాదేశంబులనుండివచ్చు విద్యార్థులకును పంచిపెట్టినద్రవ్యంబు ప్రతివర్షంబును మూడుకోట్లఅరువయిలక్షల యిరువయి వేయిలు. నగరు గాచునిశ్చికవల్లభునకు జీతము ప్రతివర్షమును భటసహితంబుగా ఎనుభయియెనిమిదిలక్షలయరువయివేలు. అన్నసత్రంబులగణతి ఒక్కొక్కసత్రంబు నకు వేయింటివొప్పన నూరుసత్రంబులు ద్విజులకు ఏడాదికి ఒక్కొక్కటియున్నయి లక్షలు. నగరిమొగసాల గొల్చునవలక్షధనుర్ధులకు ఏడాదికి మూడుకోట్లయెను భయిలక్షలు. రాజమదగజంబులకును ఉత్తమాశ్వంబులకును జీతంబులవారికి రెండుకోట్లయెనుబయిలక్షలు. ఏకశిలావగరంబునం గలదేవతావైభవంబునకు ఒక్కొక్కటి. రాజగృహంబులు కట్టేపనులవారికి ప్రతివర్షంబున ఒక్కొక్కటియు వారాసివిశ్వేరునకు శ్రీశైలమల్లికార్జునునకు శ్రీకళహస్తీశ్వరునకు రామేశ్వరం రామేశ్వరునకు నాసికత్రింబకేశ్వరునకు అరుణాచలేశ్వరునకు కొలనుపాక సోమేశ్వరునకు ఏకవీరేశ్వరునకు వేములవాడరాజేశ్వరునకు కాళేశ్వరముక్తేశ్వరునకు గొకరేశ్వరునకు వీరు మొదలయినయీశ్వరస్థానంబులకును, శ్రీరంగనాయకులు కంచినవదరాజు శ్రీవెంకటేశ్వరులు మంగళగిరి నృసింహస్వామి సింహాచలము ఆదివరాహమూర్తి శ్రీకూర్మనాయకులు శ్రీజగన్నాథులు భద్రాచలము శ్రీ రాములకును దివ్యదేవమూర్తులకును ప్రతివర్షంబు మూడుకోట్లు. తనభండారము నకు మూడుకోట్లు చెల్లుచుండె.

ఇట్లు విక్రమార్కునిచందంబున మహామహిమతో రాజ్యంబుపాలింపుచు సకలభోగంబులు పరివారసహితంబుగా అనుభవింపుచు రాజ్యంబేలు సమయం బున నతండు ఏలినదేశంబులు దైవికంబులుగా ఆశ్చర్యంబులై ఆనందకరంబు లుగా శోభిల్లునని సకలజనంబులు కొనియాడుచుందురు. ఆచరిత్రంబులు తొల్లింటి యట్టివారికైన చెల్లింపుగావు. శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు సాక్షాత్కారంబుగా రుద్రుండు గాని మనుష్యమాత్రుండు గాడు. అతనిచరిత్రంబులు ఆదిపురాణంబు లట్లు సకలానందకరంబై యుండె.

అదియునుంగాక శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు ఒక్క పుణ్యగ్రహణకాలం బునందు హృద్గ్రంథంబునకుం జని యాగుండంబునంచు తీర్థంబులాడి యచట రామేశ్వరుని సేవించి పెక్కుదానంబులు చేసి, మరియు ప్రతాపవీరరుద్రుండు

పదకొండుహిరణ్యధేనువుల చేయించి ఒక్కొక్కధేనువునకు లక్షవేయనువర్ణటంకంబులు దక్షిణానంగి వేదవేదాంగప్రచంచులయినవిప్రోత్తములకు దానంబులు ఇచ్చి. ఆదానంబులు అందనేరనివిప్రోత్తములు చండాలులవాకిటికిం జనిపోగా; చండాలులు కొన్నియుక్తివాక్యంబులు పలికిన రాజుచేత తమకు ప్రాణహాని యని యెరుంగక యాదానంబులు పట్టినబ్రాహ్మణుల అరికట్టుకొని యీనువర్ణధేనువులు సజీవంబులయ్యెనేని తరల తోలుకొనిపొండి. నిర్జీవధేనువు లయ్యెనేని మాసామ్ము. అని విప్రులతో వాదించిన, ఆవార్త శ్రీమత్ప్రీతాప వీరరుద్రునకు ఎరిగించి వారు బహువిధంబుల నారాధించిన దేవుండు ప్రత్యక్షుంబయ్యె. రాజు మొదలు కొని సకజనంబులు చూచుచుండ ఆధేనువులు గునగున నడచుచుండె. అంత నప్పు డారాజు చండాలుల నరికించుటయు; ఏకశలానగరంబు ప్రవేశించుటయు.

ఒక్కనాడు శ్రీమత్ప్రీతాపవీరరుద్రుండు కొలువు చాలించి సకలజనంబుల వీడ్చి లిపి శివదేవుండును తానును అంతఃపురంబునకుఁ జనుదేర ఆరాజుపట్టంపు దేవి యగువిశాలాక్షి శివదేవునింజూచి పరపురుషుండుగదా యని మరుగు కేగుటయు. ఆశ్రీమత్ప్రీతాపవీరరుద్రుండు శివదేవయ్యగారిని జూచి నిజమందెరుంబున కనిపి. రాజు మజ్జనభోజనాదులు దీర్చి నవరత్నఖచితం బైనయొక్కసీతంబున గూర్చుండి తనపట్టపుదేవి యగువిశాలాక్షికి ఇట్టనియె. శివదేవయ్యను జూచి పరపురుషుడనితొలగిపోయితివి. అతడు ఈశ్వరుండుగాని మనుజమాత్రుండుగాడు. ఆశివ దేవయ్యను పూజించి సుగతి గాంచుమని యెరుంగబలిగన ఆవాక్యంబు విని విశాలాక్షి దేవి తనదత్తంబు కొలిపి శివదేవయ్యగారూపంబుగా నొక్కసువర్ణ ప్రతిమను గావించి ఒక్కసువర్ణ వేదిక నిలిపి షోడశోపచారంబుల పూజంపుచుండె. అంత నొక్కనాడు మానశివరాత్రియగుటయు ఆశ్రీమత్ప్రీతాపవీరరుద్రుండును శివదేవుండును నుపవసించి స్నానాదికృత్యంబులు దీర్చి శ్రీశంభులింగంబునగరికిం జని యద్దేవుని షోడశోపచారంబుల బూజించి యచట జాగరణంబుచేయుచున్న సమయంబున శివదేవుండు సుగంధం బైన తేనువుం గగ్రుసం దీసినంజూచి యా శ్రీమత్ప్రీతాపవీరరుద్రుండు ఆశ్చర్యచిత్తుండై మహాత్మా మాతోడనే ఉపవసించి యిది. ఇంతలో ఏమియు గుడిచితివి. నీధుసుగంధం బైన తేనువు తేనిచితి అని యడుగగా శివదేవుండు శ్రీమత్ప్రీతాపవీరరుద్రున కిట్టనియె. నీ అంగన విశాలాక్షి విందుచేసిన గుడిచితి ననిన. ఆశ్చర్యపడి, తననగరికింజని విశాలాక్షి దేవ నడిగిన తాను సువర్ణప్రతిమను చేయించి శివదేవయ్య యీశ్వరుండని యింతకుమున్ను

నై వేద్యంబు సమర్పించితి ననిన అగాజు ఆశ్చర్యపడి శివదేవయ్యగారి మహా మహత్వంబు గొనియాడి, ఇట్లు మహామహుండైన శివదేవయ్య గురుండును మరియును బుధుండునై తనకు మహామహిమ చేకూర్చుచుండె.

అంత నొకనాడు శ్రీమత్ప్రీతాపవీరరుద్రుండు కొలువై కూర్చున్న సమయంబున ప్రసంగవచనంబుల జ్యోతిషంబు తమసామ్యుని పాంచాలమువారు వాదించి యిందుకు పరీక్ష యిచ్చెదమని పాత్రోజు కన్నయ్య యనువాడు ఒక ముహూర్తంబున పాపాణంబుపై లోహసలోకాదిగా మొత్తించుటయు శ్రీమత్ప్రీతాపవీరరుద్రుండు అతని మెచ్చి ఒక్క గ్రామంబు శూకాశనంబుగా నడువంజేసె. అదిగని హనుమకొండ రుద్రేశ్వరునకు అర్చకుండైన రుద్రజియ్య యనుశివ బ్రాహ్మణుండు ఏతెంచి రాజనన్నిధిని నిలచి యిట్టనియె. పరీక్ష జూపినంతనే పాంచాళభక్తులకు జ్యోతిషంబు రానేర్చునే? తమదని వ్యతీపాతపు కాలంబున జల్లేడుకొమ్మ విరిచిన రక్తంబు గారుటయు అదిగని రాజు సంకోషించి ఒక్క గ్రామంబును పల్లకీ కృపచేసియనిపిన. ఆవార్త భూసురు లెరింగి కటకటా యితర జాతులప్రజ్ఞలుమెచ్చి నిగ్రహానుగ్రహసమర్థుల మైన విప్రజనంబుల మాహాత్మ్యంబులు ఎఱుంగరాదయ్యెఅని రాజు సమ్ముఖంబున కేతెంచి యిట్టనిరి. జ్యోతిషంబు వేదాంగం బగుట నీవెరుంగుదువు. వేదవేదాంగంబులు విప్రులకే కాని యితర జాతులకు ఎట్టు సిద్ధించును. పరీక్ష జూపినది నిజంబు గాదు. ఆపదవేళ యెరింగి యీధేనువు క్షీరంబు పిదుకుదురేని జ్యోతిషంబు వారిసామ్యునిన ఒక్క గొడ్డటావును జూపుటయు. అదిగని మునుపు పరీక్షయిచ్చినవారు తొలంగిపోయినం జూచి విప్రజనములలో వెలకత్తూర్తి సోమయ యనువారు ఏతెంచి ఆముహూర్తమువేళ యెరింగి ఆగొడ్డటావును పితికితేను కుంచెడుపాలు కురియుటయు. అదిజూచి యాశ్రీమత్ప్రీతాపవీరరుద్రుండు అత్యంతయుత్సయిండు యావిప్రుండు గోరి నట్లు గోదావరీతీరమున కుశతర్పణం బనుఅగ్రహారము నొసంగుటయు. మరియు నొక్కనాడు దక్షిణదేశముననుండి సుదర్శనమిత్రుండు గజారూఢుండై సూర్యుడు విద్వాంసులు గొలువ ఏకశిలానగరమున కేతెంచి శ్రీమత్ప్రీతాపవీరరుద్రుని కొలువుకూటమునం గల విద్వాంసులతో నేను వాదభిక్షకు ఏతెంచినవాడ నని పలుకుటయు ఆవిద్వాంసులు వాదముఖమున సుదర్శనమిత్రుని సమ్యక్తిపరచిరి. గెల్వినేరక చిక్కి కారుమాటలనై న గెలిచెదనని యాదినము కృష్ణచతుర్దశి యగుటయు సుదర్శనమిత్రుం డిటనియె. రేపు అమావాస్య, నవ్వుచంద్రుండు, ఇది

నిజము, మీరందరు ఇది నిజము కాదని యనుమనుటయు. ఏకశిలానగర విద్వాంసులు నవ్వీ మరియు సాహసంజాలక వాదులుప్రవక్రమణము నేరక సుదర్శనమిత్రుం డను పేరు డెల్లుకొని వేదశాస్త్రముఖముల నిలువంజాలక నీవు కారుమాటలకు జొచ్చితివి. అటయినను ఆమాట అవ్రతిష్ఠంబని అందరు రేపు నష్ట చంద్రుండుకాను. ఘోడశకళాపూర్ణుం డైనసంపూర్ణ చంద్రుండు. ఇది నిజము, అని ఒక్కవాక్యముగా బలికి విప్రులు సభవెడలిపోవుటయు, ఆరాత్రి శాఖ వెల్లిమల్లిఖార్జునభట్టు హస్త్యగొండ కేతెంచి అచట స్నానసంభాగినికృత్యములు దీర్చి భద్రకాళిగుడిలోకి వచ్చి సప్తశతించే నద్దేవి నారాధించి పదగొండు శ్లోకము లచే స్తుతించి భాగనారూఢుడై యున్నసమయమున అద్దేవి ప్రత్యక్షమై లెమ్ము విప్రవత్స! యని, సీసత్యవాక్యంబులు ప్రనిష్ఠించెద నని వరంబొనగుటయు అతడు భద్రేశ్వరిచే వరంబుగైకొని యేకశిలానగరంబునకు వీతెంచి వారలకెరింగించిన. ఆమావాస్యకృత్యంబులు మూడుయామంబున దీర్చి అంత అస్తమయంబగుటయు. తూర్పుదిక్కున చంద్రుం డుదయించె.

క్రమంబున చంద్రునిగతిచందంబున మహానిశికి మధ్యాహ్నగతుం డగుచు చంద్రమండలంబు ద్వీగుణితంబై నిష్కళంకంబై సర్వజనులకును ఆనందంబుగా చంద్రుండు వెన్నెల గాయదోణంగిర జనంబు చూచి. సుదర్శనమిత్రుండు ఏకశిలానగరంబు విద్వాంసులపాదంబుల కొరగి నాయది మానుషప్రజ్ఞ. మీదిదైవమానుషప్రజ్ఞ, మీకును నాకును హస్తినశకాంతరంబు కాదె. నాలపరాధంబు తీమియింపుండని పలుకుటయు వారలుసుదర్శనమిత్రుని శౌరవింతుటయు. అంతట శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు శాఖలెల్లిమల్లికార్జునభట్టును బ్రహ్మరథంబెక్కించి వరంగంటివిప్రులకు పదిలక్షలవరహాలు సమర్పించుటయు. సుదర్శనమిత్రుని శౌరవించి లక్షవరహాలు ఇచ్చి పంపుటయు. మరియొక్కనాడు సంతూరనుగ్రామంబున కృష్ణమాచార్యులతమ్మండు ఆనందమాచార్యులు రజకస్త్రీతో రమించిన ఆరజకస్త్రీవిభండు ఆయిద్దరిని పొడిచిన మృతంబైరి. శూద్రశేషముతో వైష్ణవుడు మృతీలయ్యెగనుక ఆపురివైష్ణవులు మొయ్యక ఊరకుండిరి. అదివిని కృష్ణమాచార్యులు తనమదినివిచారించి వచ్చిదానందస్వరూపుండై బ్రహ్మాండనాయకుండగువాను దేవమూర్తిని ప్రార్థించిన ఆశవంబు తనంతటతానే కావంబునకు నడుచుటయు. అదిగని సకలజనంబులు విప్రులు వైష్ణవులు వీతెంచి కృష్ణమాచార్యుల పాదంబులకు ప్రణమిల్లి నూయపరాధంబులు తీమియింపుమనుటయు అయ్య

యో నాకు రాగ ద్వేషంబులులేవు. మీరు వెరువకుడనుటయు. ఆరార్త శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు చాకులచే నెరింగి కృష్ణమాచార్యులరావించి వారినిపూజించి యేకశిలానగరములో నాల్గవభాగము ఏబది గ్రామంబులను అధికారంబును ఒక్కఁడొకరు అగ్రహారంబునుగాను నొసంగి అనువుటయు. కృష్ణమాచార్యులును సంశూరును ప్రవేశించి కల్లతనంబు వుట్టుటంజేసి కల్లూరను గ్రామంబును కట్టి కోట పెట్టుటయు, మూడువర్షంబులు అధికారంబు జేసి గ్రామంబుల గల్లువదార్థంబుల దెచ్చి తామ్రపత్రికలు చేయించి యాపత్రికలమీద తారయించిన చాతుర్లక్ష్యగ్రంథంబు లిఖించి అది శకటంబుపై పెట్టుకొని శ్రీరంగంబునకు గొనిపోవ నున్నోగించిన కొండరు ధూర్తులు గూడి యారాజునమ్ముఖంబునకుం బోయి కృష్ణమాచార్యులకు మీరుఅధికారంబు ఇచ్చినగ్రామంబులపదార్థం వ్యయించి తామ్రపత్రికలు చేయించి శ్రీరంగమునకు గొనిపోవుచున్నాడని యెరింగించిన శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు విని యతండు మహాత్ముండు. అతనికి ఏది యిష్టమో నాకు అదే యిష్టంబని ఊరకుండుటయు. ఆవార్త యిట్టజనులచే కృష్ణమాచార్యులు విని ఊరికేపోయిన ముఖ్యత్వం బని రాజనమ్ముఖంబున కేతెంచి యాబయిగ్రామంబులగలపదార్థంబు వర్షత్రయంబున లెక్కవినిపించి అప్పుడు మూడులక్షలవర హాలు అయినదని కృష్ణమాచార్యులు తనమనంబున వాసుదేవమూర్తి నారాధించి ఒక్కవచనంబు రచియించిన మెచ్చి యేకశిలానగరంబున కనకవృష్టి గురిపించుటయు. అదిగని శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండును ఆపరిజనంబులును కృష్ణమాచార్యుల పూజించి; వారి వీడ్కొని కృష్ణమాచార్యులు శ్రీరంగమున కరుగుటయు.

మరియొక్క నాడు తిక్కనసోమయాజుల వరప్రసాదంబు నీతి యగుకుమ్మర మొల్ల రామాయణంబు వచనకావ్యంబు రచియించి ప్రతాపరుద్రునకు అంకితంబుగా జేయునమయంబున ఆరాజునమ్ముఖంబున నున్నవిద్వాంసులు విని యిది శూద్రకవిత్వంబు, ఇది నిషిద్ధంబని నిరాకరించిన ఆరాజు సర్వజ్ఞుండుగానున్నావని దాని మెచ్చి. రాజు బ్రాహ్మణకృతం బైనకావ్యంబు కావలెనని. ఆవిద్వాంసులు భానురుని పిలిపించిన, అతడు రచియించిన శ్రీరామాయణంబు వినునమయంబున అచటికి ముల్లి యేతెంచి రామాయణంబును రచియించి యున్నానని యొక పద్యంబు విచిత్రంబుగా చదువుటయు వినియారాజు సర్వజ్ఞుండుగావున దీనిప్రజ్ఞకు మెచ్చి విప్రజనంబులు మనంబులు నొచ్చునో యని మొల్లని పిలిచి పల్లకియను నగిరినిత్యజీవనంబును కట్టడిచేసి తనయెదుట నుండక తనదేవి విశాలాక్షీనమ్ముఖంబున నుండజేయుటయు. ఆవార్త విని శాఖవెల్లి మల్లికార్జునభట్టు సిగోష్ఠ్య

చంపూరామాయణము.



ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలవతి కవిప్రణీతము.

భోజరాజకృతసంస్కృతరామాయణచంపువునకుఁ బ్రథమాంధ్రీకరణము. కార్వేటివరసంస్థానమునం దుద్భవించిది. ఇంతవఱ కిట్టి భాషాంతరగ్రంథము భోజచంపువునకులేదు, కావుననే యన్ని విధముల ముఖ్యమైనది. కవితాచమత్కృతులెల్ల సీగ్రంథమందే కాననగును. ఎనిమిది యాశ్వాసములు. 148 పుటలు రాయలుపైజా, 16 పుటల పీఠిక. ఇంగ్లీషు క్యాలికో బైండు. ముద్రింపఁబడినవి స్వల్పక్షతుల. ఆయినను వెల రు. 1-0-0 మాత్రమే. భాషాభిమానులు శిఖిముగా నొక్కొక్కప్రతిని దెప్పించుకొనుట మంచిది.

కావలసినవారు, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ కార్యదర్శులకు, చెన్నపురి, వ్రాసినఁ బడయుఁగలరు.

శ్రీనివాస వరదాచారి ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపఁబడి చెన్నపురి 2/7 సోమవారోద్ధా, పుదుచ్చేరి, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ కార్యస్థానమునందఁ బ్రముఖింపఁబడియును.

విషయ సూచిక .

1. ప్రతాపచరిత్రము	...	299-312
ఏకామనాథుడు.		
2. కృష్ణరాయలకొన్ని దిగ్విజయయాత్రలు	...	313-326
కే. వి. లక్ష్మణరావుగారు, ఎం. ఏ.		
3. బాలవ్యాకరణగుప్తార్థప్రకాశికవిమర్శనము		327-338
పరమల చిన సీతారామస్వామికాస్త్రిగారు.		
4. తోడరుమల్లు	...	339-344
ఆ రంగస్వామిపరస్మతిగారు, డి. ఏ		
5. గ్రంథనీకారము	...	345-352
6. ఉత్తరరామచరిత్రము	...	353-362
7. కావ్యాలంకారచూడామణి	...	363-370
విన్నకోట పెద్దయకభి.		

రామాయణంబు రచియించుటయు. తదనంతరంబున రంగనాథుని బిల్వబంచిన
నతండు దక్షిణదేశంబుననుండి ఆంధోళిక్తవైవేక్కించనుడెంచునప్పుడు త్రేపురాం
తకవిజయనిగోపురంబునుజూచి అదియేమియని అడిగిన అదిరాజుత్రిపురాంతక
గోపురంబులని పలుకుటయు. ఆశివభవనంబులుచూడనొల్లక మయినపుడండ్లు
కప్పించుకొనియె. అప్పుడురంగ నాథునినేత్రములుగానరాక జాత్యంధునిపగిది
చలింపక. రంగనాథుండుమగుడి శ్రీరంగంబునకుంబోయి యద్వైపునివ్రసన్నంబుచే
సుకొని నేత్రంబులుపోయెనని మొరయిడుటయు అద్వైపుండుకరుణించి త్రేపురాం
తకదేవునివేడుకొమ్మనుటయు. రంగనాథుండు మల్లి త్రేపురాంతకంబునకేతెంచి
యద్వైపునకునమస్కరించి తనయతకృతులు సమర్పితునని వ్రతంబుచేసి భక్తిమ
యంబగు ఒక్కపగళచెప్పిన అద్వైపుండువ్రసన్నంబై రంగనాథునకు నిండుకన్ను
లొసంగుటయు. రంగనాథుండు పాలకుర్తికింజని సోమనాథునిచే శివదీక్షగైకొ
నియె. ఆమహాత్మునివద్ద శైవరహస్యంబులు తెలుసుకొనుచుండ, నంత ఇక్కడ
శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు రంగనాథునివ్రథావంబువిని ఆశ్చర్యంబునొందిన త
నమంత్రి యగుపాలకుర్తి సూరయ్య ప్రతాపరుద్రున కిట్లనియె. పాలకుర్తిసోమ
నాథుండు రచియించిన శివకథలు దేవరవారు రేపు శంభుని సేవింపబోయినపుడు
సుఖిస్థితిని గూర్చుండివినియెదమనిన. మరునాడు ఆరాధ్యునిచారిత్ర వినుచుండ
గాను కొందరు ధూర్తజనులు పాలకుర్తిసోమనాథుండు చెప్పినవి సూతనంబులు
గాని అదృశ్యంబులుగావు అనిన విని నిరాకరించిన. ఆప్రతాపరుద్రుండు ఊర
కుండి తనగిజనివాసంబునకుఁ జనియె. అచట శివభక్తులు సిగ్గుపడి
పాలకుర్తికిజని సోమనాథున కెఱింగించిన ఆసోమనాథుండు శైవులుగాని
వారలంజూడకుండుటంజేసి ఒక్కశకటంబుపై గుడారంబు వర్పించి యందు
మీదతానుగూర్చుండి లింగముద్రలయెడ్లుకట్టించి యేకామ్రనాథుండును రంగనా
థుండు మొదలుగా గలశివవ్రజనంబులు తన్నుగొలువ ఏకశిలానగరంబునకు
జనుడెంచి యాబండికి గట్టినయెడ్లుగవిని జొరకున్న నెరింగి గవినివై అడ్డదూలం
బువేసినపతిమను రెండుయేనుగులంట దెలిసి తొలుగుమని పలుకుటయు అదితు
నిసియిరుగడలంబునుటయు. అంత యేకశిలానగరంబున తనశిష్యుడైన యిందూరి
అన్నమదేవుని నివాసంబుననుండుటయు. ఆవార్త ప్రతాపరుద్రుండెరింగి విస్త
యంబొంది. కొందరు ధూర్తులు సహింపంజాలక శిలలు తెగిపడుట మంత్రవిద్యగాని
వాక్యసిద్ధికాదు అతనివద్దికింబోయి యీగుట్టుదెలిసి యిప్పుడెవత్తుమని/రాజు చేసను

జాతులై యీసోమనాథునివద్దికింజనిన. అతండు అన్యమతస్థుల జూడకుండు టంజేసి యతనివద్దికిబోయిన ద్వారపాలకులచేత నివారితులై మగుడిపురవీధికి తేంచి గుంపులుగూడి కటకటా వేదశాస్త్రసంపన్నుల జూడరాదట. ఛండాలండ్డె నను శైవుండగునేని మాట్లాడవచ్చునట. యట్లకాకయని నవ్వీ యతనిహాస్యంబు చేసి యీప్రాద్దేవురంబు వెడలననుపవలయుననితలంచి యాపురిలోపల గ్రాసార్థులై తిరుగు అంగ హీనులను మొండిమొగ్గి ముక్కిడివాండ్రను అంధులను బధిరుల ను మూగలను మలయురోతజనులను రావించి మీరుపోయిసోమనాథుని హాస్యంబుజేసివచ్చితిరేని మీకు అన్నంబు వస్త్రంబులు యిచ్చెదమని యొడంబరచి వారికిలింగ ధారణవిభూతిరుద్రాక్షధారులంజేసి యతనివద్దికి పంపినంబోయిరి. అతనిప్రభావంబున అంగహీనులకున్న అంగంబులున్న బధిరులకు వినవచ్చుట యు అంధులకు కన్నులు మూగలకు వాక్యంబుగలుగుటయు అంగవికలులకు సరాధ్యంబుగలుగుటయు. వారలు అత్యంతసంతోషంబున ఆయయ్యకు నమస్కరించి బహువిధంబుల గొనియాడి యాసోమనాథునిచే అన్యజ్ఞాతులై పురవీధికితేంచుటయు. సకలజనంబులుజూచి యాసోమనాథునిమహిమగొనియాడిరి యాధూర్తులులజ్జించిరి. ఆప్రతాపరుద్రునకు సోమనాథుండిట్లనియె శివుండు భక్తి సులభండుగానియొక్క మోక్షప్రతంబుచేపట్టినడుపుమనిన ఆప్రతంబుభంగపడకుండ నడుపుమనిన శివుండు ప్రత్యక్షంబగునని యెరింగించిన ఆ రాజు శివదేవయ్యనుంజూచి యిట్టిప్రతంబు పట్టవచ్చునాయని యడిగిన రాజును జూచి శివదేవయ్య భాగీరథి జలంబుల అభిషేకంబు గావించిగాని కుడువరాదని ప్రతంబు పట్టుమనియెరింగించిన యట్లకాకయని నిజనివాసంబునకున్ జనుడెంచి నిత్యంబును భాగీరథీజలంబులు దెచ్చునట్లుగా మూడువెయిల యేనూరుమందిని ఏర్పరచి నిత్యకృతంబును భాగీరథీజలంబులు దెప్పించి నిత్యశంభులింగంబునకు అభిషేకంబునేయుచుండె నంతవర్షప్రతంబుప్రతంబుచేసిన ఈశ్వరుండు ప్రతాపరుద్రునిభక్తినింజూడగోరి యేమదినంబులు భాగీరథీజంబులురాకుండునట్లు మహావర్షంబుగరియించి ప్రళయకాలమేఘంబుచందంబున ఉరుములు మెరుపులును పిడుగులును వాయువును, వానలచే భాగీరథీజలంబులు దెచ్చుజనులు రాలేక మిద్రపల్లంబులెరుంగక రాక వానచేతనొక్కొక్కమూలనొరింగిరి. ఇక్కడ ప్రతాపరుద్రుండు జలంబురాకుండుటజూచి యేడుదినంబులునుపవసించి నిత్య త్రికాలంబును స్రాజనేయుచువచ్చుచుండె. అంత మరునాడు ప్రభాతసమయం

బున ప్రతాపరుద్రుండు మహాదేవునిగుడిలోకిజనుదెంచునమయంబున ఖడ్గభేటకం
బులుమయినపుజిడ్డుమట్టి పరిజనంబులుతన్నుగొలువ వచ్చుచుండ కోటచేరువవీధి
లోపల నచటమహానాయువులచే భేటకంబులుయెగసిపోయిన. పరిజనంబులు నురు
ములు పిడుగులు వాయువులు వానయునుగూడి యొక్కయుద్దవిడివచ్చిన నోర్వలేక
బెదరిజనంబులు నేలపైబడిరి. ఆరాజుచలింపకధైర్యంబుతోడ నుపవాసంబుల
సోకకబుద్ధిచలింపక భక్తిమరువక వేసారక వెరువక శంభునినగరికిపోవశక్యంబు
గాక పెద్దయెలుగెత్తి శ్రీశంభులింగా మహాదేవ మృత్యుంజయా శ్రీకైలాస
వాస యనిపిలుచుటయు అక్షణంబున నందివాహనానూధుడై ప్రమథగణంబులు
గొలువ పార్వతీసమేతుండై శ్రీపరమేశ్వరుండు ప్రతాపరుద్రునకు ప్రత్యక్షం
బయ్యె. అంతనిర్భేషుండైన సూర్యమండలంబుగానంబడిన అపుడు ప్రతాపరు
ద్రుండు శ్రీశంభులింగంబునకు సాష్టాంగదండప్రణామంబు లాచరించి బహువిధం
బులస్తుతియించిన అద్దేవుండుమెచ్చినీకు వరంబుల ఇచ్చెద అనుగుమనుటయు
ప్రతాపరుద్రుండు ముకుళితహస్తాడైదేవా నాకు వ్రతంబుభంగంబు గాకుండున
ట్లుగా కృపనీయుమనుటయు. అద్దేవుండుమెచ్చి యీపురమునకు ఉత్తరదిగ్భాగం
బున కోసువర్యంతంబున భాగీరథీజలంబు గజగతుండనమానంబైవచ్చు. నీవ్రతంబు
చెల్లుచుండును. నీవుగంగాగర్భంబునశరీరంబువదలిదివ్యవిమానానూధుండవై మా
కైలాసంబునకు వచ్చెదవనివరం బొసంగిన. శివుండు ప్రత్యక్షంబైనచోట
శివాలయంబుకట్టించి శ్రీమత్ప్రీతాపవీరరుద్రుండు సకలపరిజనంబుల సమేతుండై
పంచమహావాద్యంబులభార్యకొల్పి మహావైభవంబుతో పురంబు వెలువడి
యొక్కరమ్యదేశంబునకానిలచి హరాహర హరాహర సకలపాపహరాహర యని
స్తుతియించి. నమోదేవిగంగే నమోమాతృగంగే భాగీరథీ లోకపావనీ పాప
హరీ విష్ణుపాదోద్భవియని పల్కుచున్న సమయంబున గజతుండనమానంబైన
చండకాశీసమానంబై భాగీరథీజలంబులబుగ్గయెగిసినచ్చుటయు సజ్జలంబులు శ్రీ
మత్ప్రీతాపవీరరుద్రుండుచూచి అత్యంతభరితసంతోషంబున సర్వజనులుతాను
నున్నాంబుచేసి అక్కడశివాలయంబుకట్టించి యొక్కతులాపురుషంబుచేవియుక్తం
బుగాతూగి కోటిసువర్ణంబులుదానంబులుచేసి. మరియు అజ్జలంబులనుహేమకుం
భంబులనిడుకొని మదగజంబులపై నిడుకొని మహావైభవంబున శ్రీశంభులింగంబు
నగరికేతెంచి యభిషేకంబులుగావించి అఖండవిల్వవ్రతంబుల్లుజూపించి మహా
వైవేద్యంబునమర్పించి బంధుహితసామంతవర్గంబులు విప్రులతోపంక్తిగూర్చుండి

భజయించిరి. సుగంధగంధ లేవనంబలందిసుఖంబుననుండె. శ్రీమత్ప్రతాప
 పీఠసుద్రుండు రెండవ దేవేంద్రుండై సకలవిభూతిసంపన్నుండై, అనేకరాజులు
 గొల్వ సింహాసనాసీనుండై యున్నసమయంబున పాలకూర్తి సోమనాథుండు,
 ఈదేశంబున వరంబుచెల్లదు. దక్షిణదేశంబునకుంబోయెదననిన ప్రతాపరు
 ద్రుండు గొట్టిపర్తియనుగ్రామంబు అగ్రహారంబు నొసంగుటయు, అమహాత్ముని
 సమ్మతంబున రంగనాథుని తనవద్ద నుంచుకొనుటయు. ఇట్లు అపారంబుగా దైవి
 కంబులచోత్రంబులట్ల చెల్లుచుండె. ఈక్రమంబున శ్రీమత్ ప్రతాపవీరరుద్రుండు
 రాజ్యంబు నేయంగాను, తనఆజ్ఞకు మరలబడిన పశ్చిమదేశాధీశ్వరులపై దళం
 బుబంపి వారినోడించి పత్నీయుక్తంబుగా ఆపారశిరాజును ఏకశిలానగరం
 బునకు దెచ్చుటయు. ఆసమయంబున దేవగిరినున్న రామదేవరాయలు పారశి
 రాజు తమ్మునింగలయుటయు. ఇక్కడ ఏకశిలానగరంబున నున్నపారశిరాజు
 మృతిబొందిన యతని తమ్ముడు జవానుములకు పక్కిరువేషంబున ఏకశిలానగరం
 బునజొచ్చి పురంబు అంత తనచేతసాధ్యంబుగాకుండజేసి తనఅన్నసతిసుతులకున్న
 తాను యెరుకచేసుకొని వారిని పళిరువేషంబున పురంబువెడల దీసుకొని తమ
 రాజ్యంబునకువచ్చి వాండ్రనుచి రామదేవరాయలు తానున్న జవాసీములుకు
 ఢిల్లీకింబోయి సుల్తానునుజూచి యేకశిలానగరంబు బలంబు తెరంగుకొలందియు,
 చెప్పగ కొంచెంబని కార్యంబూహించి యేకశిలానగరంబు సాధింపన్ దలంచి.
 అప్పుడు సుల్తానుతోకూడినరాజులు పశ్చిమదేశాధీశ్వరుండు లక్షగుర్రంబులును
 రెండులక్షలపదాతివర్గంబును, కటకవల్లభుడు ఏభయివెయిలగజంబులును, రెండు
 లక్షలతురంగంబులును, ఎనిమిదిలక్షలపదాతివర్గంబులును, తక్కినరాజులు
 రెండులక్షలతురంగంబులును, రెండులక్షలపదాతివర్గంబులును, ఈవొప్పన
 దళంబునుగూర్చుకొని రాచర్ల వద్ద విడియుటయు. ఢిల్లీశ్వరుండును మల్క్ శేఖానును
 దళవాయంజేసి రెండులక్షల యాభయివెయిలగుజ్జంబులున్న పదిహేను
 లక్షలపదాతివర్గంబునుగూర్చి యేకశిలానగరంబునకు ఉత్తరదిగ్భాగంబున మాడ్ల
 ల్యంబున విడియుటయు. ఇట్లు మూడుదిక్కుల విడియుట శ్రీమత్ప్రతాపవీర
 రుద్రుండు చాచులచేవిని నరపతిరాయల కెరింగించిన అతండు ముప్పయిరెండు
 లక్షలపదాతివర్గంబును యేడులక్షలతురంగంబులతో దక్షిణదిగ్భాగంబున వేల్పు
 గొండద్వారంబున నరపతిరాయలు విడియుటయు. ఏకశిలానగరంబునంగల
 కొంతబలంబును డెబ్బయియేడ్గురు పద్మనాయకులున్న రాజు తమ్ముడు అన్నమ

దేవుండును పశ్చిమంబున డిగిన బలంబులమీదికిపోవుటయు, సుల్తానుబలంబుల మీదికి తనమూలబలంబును తలపడి, అఘోరయుద్ధంబు జేయునమయంబున మల్కి-శేఖానుండు నమసిన హతశేషులు ఢిల్లీమార్గంబుపట్టి పారుటయు అన్న మ దేవుండు డెబ్బయియేడుగురు పద్మనాయకులును తలపడిన జవానుములుకు విరిగి పారుటయు రామచంద్రరాయని తలదనిమిన బలంబులు పారిపోవుటయు కటక వల్లభునిపై నరపతిరాయలు కయ్యంబుచేసిన రాయలు తనపరాక్రమంబున రెండు వెయిల మంగజంబుల పదివెయిలగుట్టంబుల యెనిమిదిలక్షలపదాతివర్గంబులను ద్రంఘి వెయ్యిగజంబుల పట్టుకొనిన అతండు తిరిగి పారుటయు. ఇట్లు హతశేషం బైనవారలు ఢిల్లీకిం జని సుల్తానుతో జెప్పిన విని బలంబులు మగుడాగూర్చి బినరుఖానుని దళవాయింజేసి ఉత్తరానవిడియుటయు చిల్లరరాజులు ఎప్పటియట్ల బలంబులు గూర్చుకొని పడుమరరాచర్ల కాడ విడియుటయు, ఎప్పటియట్ల మూడుదిక్కులవారు సంగరంబుచేసి విడియుటయు కటకవల్లభుండును ముకుంద నందనుండును వానిపట్టణంబు గట్టుకొని మగుడాబలంబులుగూర్చుకొని యప్పటి సుల్తానుబలంబులగూర్చి పుల్లుఖానును దళవాయింజేసి యేకశిలానగరంబునకు ఉత్తరదిగ్భాగంబున విడియుటయు చిల్లరరాజులు బలంబులుగూర్చుకొని పడుమరి రాచర్ల కాడవిడియుటయు యప్పటియట్ల మూడుదిక్కులసంగరంబుచేసి విరుగు టయు ముకుందనుందరుండు ఒక్కనాడు ఏకశిలానగరంబు చూడవలెనని విప్రవేషముదాల్చి పురంబుజొచ్చి అన్నివీధులు రాజద్వారంబు జొచ్చునమయం బున అతన్ని యెరిగినధోరలు అతడు కటకవల్లభుండనిన. ఈవార్త శ్రీమత్ప్రీ తాపరుద్రునకు ఎరింగించిన అతణ్ణిగిరివేయించిన అప్పరివై శత్రుండు కోటిపల్లి విశ్వనాథుండనువాడు శ్రీమత్ప్రీతాపవీరుద్రునకు మూడుకొట్లధనంబులు ఇచ్చి యాముకుందనుందరున్ని విడిపించుటయు. అంతట కటకవల్లభుండు తనబలంబుల చేరి నరపతిరాయలచే సంగరంబుచేసి విరుగుటయు. పుల్లుఖానుండు జగడంబు చేసి విడిబడుటయు అన్నమదేవుండు చిల్లరరాజులతో యుద్ధంబుచేసిన తిరిగి తమతమదేశంబులకుంబోవుటయు. అంతట కటకవల్లభుండు కటకంబునకు పోవు వాడై మాధ్యల్యంబుననున్నయగ్గండంబులోనున్న హేమగోపురంబులు చూచె దమని గుండంబునుంగండితెగవేసుటయు. ఆజలంబులు పాళాల చెరువునండి యెదురుకట్టిన చెరువుకట్ట తవ్వించుటయు యాజలంబులు పోయినవైనక ఆ గుండంబులో మహాకోత్పాతంబు కనుపడుటయు, కటకవల్లభుండు భయంబంది

గజగజవణంకురు తనపురంబునకుం జనియె, తిరుగాబలంబుల గూర్పుకొని యేక శిలానగరంబునకు ఏతెంచుటయు కడును రెండుమొసలవారు ఎప్పటియట్లు విడియుట కటకవల్లభునిపై నరకతిరాయలును జవానీములుకు చిల్లరరాజులపై అన్నమదేవుండు డెబ్బయియేడ్డుకు వద్దనాయకులున్న సుల్తానుములుకు బలముకు దళవాయిలయిన పుల్లుఖానునిమీదికి ప్రతాపరుద్రుండును తనమూలబలంబులున్న నవలక్షధనుర్ధరులున్న తలవడి అఘోరయుద్ధంబుచేసిన విరిగిపారుటయు. ఇవి ధంబున ఏడుమారులు పారిపారి సాధింపనేరక చింతాక్రాంతులై దళవాయు యిన పుల్లుఖానుండు సంధికాయందలంచి కార్యంబూహించి యితరజాతినాయకులు తమజాతినాయకత్వంబు తీసుట యెక్కుగాదలంచి సంధికి ఒడంబడి యాభయిలక్షలవరహాలు యియ్యజేసుకొని యేకశిలానగరంబునకువచ్చి శ్రీమత్ప్రతాప వీరరుద్రుని సన్నిధికింబోయి స్వామి హితపరులందోలి యిట్లనిరి. దేవరపు మాకు రణరంగంబునకు మమ్ములను ఏలి అనుజ్ఞ యివ్వనుడు అయిదులక్షలపదాతి వర్గంబుల యెన్నిక యిచ్చుటయు అంతట పుల్లుఖానుండు మూడులక్షలపదాతి వర్గంబునుంగల బబ్బారెడ్డిని పిలుపించుకొని సంధిచేసుకొని తక్షణంబై వచ్చినిని లక్షలవరహాలుయిచ్చి కడునువికార్యాంతంబున ఇచ్చెదమని. తదనంతరంబున రాజనముఖమునకు పరిశవేది పూజార్థవచ్చి శంభులింగంబునందు స్పర్శచేసిన ఎప్పటియట్లు సువర్ణంబుగాదయ్యె. జ్యోతిర్మయంబగుతేజంబు నిలువదయ్యె నని విన్నవించుటయు శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు విని వెరగుపడి దేవతాప్రసాదంబు మాకు తప్పెనని దేవతామహాత్మ్యంబు శౌలిగిపోవుట యెరింగి యుద్ధరంగంబునకు సన్నద్ధుండై హన్మకొండ సిద్ధేశ్వరు నారాధించి యచటచని పద్మాక్షిదేవిని పూజించి యద్దేవిపూర్వదత్తంబై నఖడ్గఘేటకంబులుదేవసముఖంబున బెట్టి నమస్కరించుటయు. ఆసమయంబున ఖడ్గఘేటకంబులు సర్పాకారంబై పద్మాక్షిదేవివద్ద నగగహ్వరంబున దూరిపోవుటయు అఘేటకంబు అంగరాగంబు చందంబున అద్దేవివత్సవంబున లిప్తంబగుటయు అదిచూచి శివదేవయ్యయు శాఖవెల్లి మల్లికార్జునుండు మొదలుగాగల పెద్దలు విప్రజనంబులు ప్రతాపరుద్రున కిట్లనిరి. ఈఖడ్గఘేటకంబులు తొల్లి మాధవవర్తకు ఇచ్చినప్పుడు అజ్ఞాపించినవరంబున మీసంహసంబున సహస్రవర్ణంబులు ఉండునని మాహాశక్తియైన పద్మాక్షిదేవి యానతిచ్చెను. నేటివరకు సహస్రవర్ణంబులు అయిపోయెను. అని యానతిచ్చి యింక మానుషశక్తియేకాని తొల్లింటి యట్లు

దైవశక్తిలేదు. అని తెలియజెప్పిన విని శ్రీమత్ప్రీతాపవీరరుద్రుండు చింతా
 క్రాంతింజ్ఞే పద్మాక్షీదేవిని బహువిధంబుల స్తుతియించి సకలజన్మంబులతో నిజ
 నివాసంబునకు జనుడెంచి పరిశ్రేది శంభులింగంబునకు సాష్టాంగదండప్రణామంబు
 లాచరించి తదనంతరంబ మరునాడుకయ్యంబున కాయత్తపడి కటకపల్లభునిపై
 నరపతిరాయులున్న జవాసీములుకుపై అన్నమదేవుండును పద్మనాయకులున్న
 నవలక్ష్మధనుర్ధరులున్న సింధురాజునుగూర్చి పశ్చిమంబునకున్ బంపి సుల్తానుబలం
 బులమీదికి శ్రీమత్ప్రీతాపవీరరుద్రుండును ఇతరజాతినాయకులున్న అయిదు
 లక్షలును బబ్బారెడ్డి మూడులక్షలును తక్కినరాజులు యాబలంబులును కన్నో
 జరాజు రెండులక్షలగుట్టంబులును వీరపాండ్యరాజు ఎనుబయినూఱుల యేనుగు
 లున్న తమకాసామదగజంబులు ఇన్నూరు తన్నుగొలిచిరాను శ్రీమత్ప్రీ
 తాపవీరరుద్రుండు మదగజాహుంజ్ఞే మాక్తికచ్చత్రచామరంబులు శోభిల్ల
 యుద్ధంబునకు జనుడెంచి యుద్ధంబునేయసమయంబున ఇతరజాతినాయకులు
 కొంత కొంత జగడంబుజేసి కడకుం జనిరి. వారినిజూచితేరాల బబ్బా
 రెడ్డియుద్ధంబు చాలించి కడకుం జనియె. మరియు తక్కినరాజులకయ్యంబుచేసి
 కొంతబలంబుల జంపి తాము కొట్టుపడుటయు అవుడు కన్నోజరాజు కొన్ని
 గుట్టంబుల జంపి తాను పడుటయు వీరపాండ్యరాజు అఘోరయుద్ధంబుచేసి
 సమయుటయు ఇట్ల సరజ్వనులును మడసిన రుధిరోద్ధారిస్తా స॥ ఆశ్వీజబ.
 ౨ గురువారంనాడు యుద్ధరంగంబునంగు మదగజాహుంజ్ఞేన శ్రీమత్ప్రీతాప
 వీరరుద్రున్ని అయిక్యంబుచేసుకొని తమహుబటినె యెక్కించి గజాహుంజ్ఞే
 ఛనుడేర పుల్లుఖానుండు తానును శిబిరంబు ప్రవేశించినంత శ్రీమత్ప్రీతాపవీర
 రుద్రుండు పట్టుబడియెననివార్త యేకశిలాసగరంబు పురజనులు యెరింగి అహహ
 కారంబులు వగచి శ్రీమత్ప్రీతాపవీరరుద్రున్ని గలయుదమనితలంచి. అన్నమదే
 వుండు విని డెబ్బదియేడుగురు పద్మనాయకులు విని శోకరోషంబులు మనం
 బునం బెనంగొన జమానుములుకు ఎదిరించి అఘోరయుద్ధంబుజేసి జమాను
 ములుకు తలద్రుంచుటయు సిద్ధిఖానుండు హతశేషులం గలుపుకొని పుల్లుఖానుని
 గలయుదమనివచ్చి పుల్లుఖానుండు సిద్ధిఖానుండు ఇద్దఱు విచారించి శ్రీమత్ప్రీ
 తాపవీరరుద్రుని ఢిల్లీశ్వరునముఖంబునకు పంపవలయునని ఊహించి రాత్రి
 రాజును పనుపుటయు. ఇతరజాతినాయకులు తమకు నొడిబడ్డ యిరవయ్యయగు
 లక్షలవరహాలు ఇమ్మని పుల్లుఖానుని అడిగిన ఇతరజాతినాయకులతో మునుపు

మీకు యిచ్చినవి మగుడాయిస్తుని బాధించుటయు. ఈవార్త శ్రీమత్ప్రతాప
 వీరరుద్రుండుఁని తహతహపడి తాను రణభీక్షకు తెచ్చినవి అందులో ఇరవయ్యయ
 యిదులక్షలవరహాలు సుల్తానుదళవాయిలయిన పుల్లుఖానునికి ఇప్పించి యితర
 జాతినాయకుల విడిపించినవారలు సిగ్గుపడి శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుని దయావిత
 రణంబులు దలంచి యితరజాతినాయకులున్ను తేరాల బబ్బారెడ్డి విచారించు
 కొని తమతమబలంబు గూర్చుకొని శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుని విడిపించుకోగల
 వారమని శబదంబులు కూర్చుకొని చనుజెంచునపుడు సుల్తానులక్షదళంబుల
 లక్షగుఱ్ఱంబులున్ను యెనిమిదిలక్షలపదాతివర్గంబులను ఎక్కువను లేచి ఢిల్లీ
 మార్గంబుబట్టిపోవుటయు రామగిరిచేరున ఇతరజాతినాయకులు బబ్బారెడ్డి
 మొదలుకొని సుల్తానుబలంబులదునిమి అరికట్టుకొని యుద్ధంబుసేయునపుడు రెండు
 ర్భూములు అఘోరయుద్ధంబుచేసి యాబయివెయిలగుఱ్ఱంబుల మూడులక్షల
 పదాతివర్గంబులదునిమి యితరజాతినాయకులు నిర్విశేషంబుగామడియుటయు.
 అట సుల్తానుదళంబులు కయ్యంబున అలసి గోదావరీగర్భంబున విడియుటయు
 శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు మజ్జనభోజనాదులుదీర్చి కూర్చున్నయెడ ఏకశిలా
 నగరంబు ప్రజలు రాజసముఖంబునకువచ్చినవారలు కరదీపికలు వెయ్యినేనూరు
 ఛత్రచామరంబులవారు వెయ్యినేనూరు పరిహాసకులు ఎనుబండును శాఖవెల్లి
 మల్లిఖార్జునుండును మొదలుకొని బ్రహ్మవిద్వాంసులు నూరుగురు గుండంభట్లు
 బ్రహ్మాంభట్లు మొదలుకొని పురోహితులు ఇన్నూరుగురును ఉత్తమక్షత్రియులు
 రాజసంబంధులు ఏనూర్గురును అపారధనసమేతులైన వైశ్యులు మున్నూర్గురును
 నాటకాలంకారులు ఎనిమిదినూర్గురు వంధిమాగధస్తోత్రపాఠకులు నూర్గురు
 జ్యోతిషప్రజ్ఞావంతులు ఇరువయ్యయిదుగురున్ను సకలనియోగంబులవారు
 అయిదునూర్గురు రజకక్షౌరకులు వెయ్యినేనూరును రాజయొక్కఉత్తమఅశ్వం
 బులు పది నూర్గురు మదగజంబులు ఎనిమిదినూర్గురు శివదేవుండును శరభాంకుం
 డును మల్లిఖార్జునుండును రంగనాథుండును వెంకటనాథుండును రామదేవుండును
 మొదలుకొని యేనూర్గురును ప్రతిమానంబున తులాపురుషంబునకు పదికోట్లును
 సకల నియోగంబులవారు రాజసముఖంబునకువచ్చి యారాజు అందరిని సమ
 స్తిని గౌరవించి శివదేవయ్యనుచూచి ఆహితాగ్నులు తెల్లయితిరని అడిగిన నా
 యయ్యమనము యాశంబునకు అతిత్వీరితంబుగా మరలగలవారమని యానతి
 చెప్పెను. అందులో నొక విప్రుండు ప్రతాపరుద్రయంబును కావ్యంబుజెప్పి యా

మహారాజునకు అంకితంబుగా జేయుటయు ఆమహారాజు శలాకపరీక్షచే నచట చది
 వించుటయు. సర్వజ్ఞుండు గావున మెచ్చి యావిప్రునకు శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు
 అంగుళ్యకంబు ఇచ్చి యతడు విద్యానాథుం డని యేనుగుపై నెక్కించి
 చాటించుటయు, ఆవిద్యానాథుండు మహారాజుచే సెలవంది యేకశిలానగరంబు
 నకేతేంచి ఆయుంగరంబు వ్యవహారకులముందరజెట్టి యిందుకు తగిన ద్రవ్యంబు
 యిమ్మని అడిగిన ఆపర్తకులు చూచి యిది అమూల్యంబైన అంగుళ్యకంబు
 యిందుకు తగినద్రవ్యంబు ఇవ్వలే మనిన యీవిద్యానాథుండు వేసారి మీరు
 ఏమియు నొనంగిన నదియే మాకు పదిలక్ష లని పలికిన ఆవిప్రుని వాక్యంబులకు
 ప్రతిష్ఠించి యావుంగరంబునకు పదిలక్షల ద్రవ్యం బొసంగుటయు. అక్కడ నర
 పతిరాయలు ప్రతాపరుద్రుడు పట్టుబడుట విని తనకు నడ్డంబైన కటకవల్లభుని
 జంపి సుల్తాను బలంబులద్రుంచి యామహారాజును మగుడ తెచ్చెదమని తలంచి
 కటకవల్లభుని గజబలంబు గెల్వశక్యంబు గాకుండుటంజేసి అశ్వత్థామమతంబు
 దలంచి బలంబుల నాయత్తపరిచి రాత్రిసుఖనుపులై యున్నయెడ కటకవల్లభునిబ
 లంబులపైబడి పొడిచియు నాల్గువెయిల గజంబులం దునిమి మూడువెయిలగజం
 బులపట్టుకొని పన్నీర్దరురాజుకొమారులదళంబులపై బడి తలలుద్రుంచిన సింధుకటక
 వల్లభులదళంబు విరిగి పారుటయు, అంత నరపతిరాయలు అది గెల్పుచేసుకొని
 సుల్తానుబలంబులమీదికిపోయి అరికట్టుకొని అఘోరయుద్ధంబుచేసి యాభయవె
 యిలగుజ్జంబుల లక్షపదాతుల ద్రుంచుటయు సుల్తానుబలంబుల పోనియ్యకుండు
 టయు అప్పుడు పుల్లుఖానుండు మనంబున విచారించి రాజును మగుడ విడిపించు
 కొనిన కార్యహాని యని చింతించి, నిలిచి కయ్యంబుచేసితిమేని ప్రాణహానియగు
 టయు రాజును ఢిల్లీపర్యంతంబు పంపవలయు నని తలంచి యొక్కగూఢచూర్గం
 బున ఇర్వదిఅయిదువేలగుజ్జంబుల సహాయంబుచేసి ఢిల్లీపురంబునకు శ్రీమత్ప్ర
 తాపవీరరుద్రుని పరివారనమేతంబుగా పంపుటయు ఆసమయంబున కటకవల్ల
 భుండు అయిదువెయిలగజంబులగుండుకొని పుల్లుఖానుని గలయుటయు మరియు
 అన్నమదేవుండు డెబ్బదియేడ్గరు పద్మనాయకులును నరపతిరాయుల గల్పు
 కొని సుల్తానుదళంబులు చుట్టివేసుకొని ప్రతాపరుద్రుని మున్నుగొనిపోవుట
 యెరింగి అరికట్టుకొని ఒక్కనాడురాత్రి కటకవల్లభునిబలంబులపైబడి నర్వబలం
 బులంగూల్చి నాల్గువేలగజంబులందునిమి శిబిరంబుజొచ్చి కటకవల్లభుని తలద్రుం
 చుటయు మిగిడి నరపతిరాయలు అన్నమదేవుండును విద్యానగరంబు చేరు

టయు కటకవల్లభుని ప్రభానులు నరపతిరాయల అన్నమదేవునిసముఖంబునకుం
 బోయి యేకశిలానగరంబున నున్నరామచంద్రదేవుని తమకు పెంపకము
 ఇవ్వచేసుకొని కటకంబునకు పట్నంబు గట్టుకొని యేకశిలానగరంబు చేరుటయు,
 ఆప్రతాపరుద్రుండు పట్టబడి వచ్చుచున్నవార్త శిల్లీశ్వరుండు చారులచే నెరింగి
 మూడుయోజనంబులదూరంబు ఎదురుగాబోయి మహావైభవంబుతో తనపురం
 బునకు దోడ్కొనిపోయి బహువిధంబుల సత్కారంబు గావించుటయు, సింహా
 ననంబునగూర్చుండజేసి యొక్క అర్హతీతంబునగూర్చుండి ముచ్చటాచున్న సమ
 యంబున శ్రీమత్ప్రతాపరుద్రుని లలాటంబునంచు లోచనంబు గనపించుటయును
 సుల్తానునుం జూచి వెరగుపడి కటకటా యెట్టి అపరాధంబుచేసితినిని మనంబున
 సాక్షి తనయొక్కనగరిలో శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుని ఉండంజేసి సుల్తాను తన
 తల్లికి యెరింగించిన, నామానిని ప్రయాగమాధవసేవాపరిణతయగుటయు తన
 కుమారుండైన సుల్తాను నూరడించి యామహారాజు నీవును మహనీయశయ్యల
 సుఖసుపులయియున్న మీయిద్దరి తారతమ్యంబులు నాకు ఎరుంగవచ్చు. నేను
 చూచెద నని పలికిన, అట్ల కాకయని యారాత్రి యిద్దరు ఒక మేడపై పవ్వ
 తింది సుఖసుపులై యున్నయెడ సుల్తానుతల్లి యేతెంచి చూచినపుడు వారల
 యిద్దరియందు హరిహరాత్మకంబైన తేజంబు గనుపడుటయు. మీలో మీరు
 వైరంబు చాలింపుదురు. మీరిద్దరు తొల్లింటి యట్లు మహామహిమలు చెల్ల
 వని బోధించి పలుకుటయు, ఇంతలో సుల్తానుమేల్కొంచి ప్రతాపరుద్రుని విప్రు
 లకు తక్కినరాజులకును పరివారంబులకును మూడుకోట్లద్రవ్యంబు పంచిపె
 ట్టించి యామహారాజునకు మణిమయాభరణంబులు చీనిచీనాంబరంబులు నానావ
 స్తువులు సమర్పించి వినయపూర్వకంబుగా నిట్లనియె. నేను నీకు నపరాధంబు
 చేసితి నని మనంబున నుంచక యేకశిలానగరంబు ప్రవేశించి సింహాస
 నంబున గూర్చుండి తిన్నగ శుభవర్తమానంబు పంపవలయు. ఇదియే నావిన్న
 పంబు. అనిన సుల్తానుతో మహారాజు ఇట్లనియె. శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు
 డెబ్బదిఅరేండ్లు రాజ్యభోగంబు లనుభవించితి చాలును. నేను కాశీక్షేత్రంబు
 నకుం జని మణిక్యకాన్నానంబుచేసి విశ్వేశ్వరు నారాధించి అన్నపూర్ణ,
 చిందుమాధవ, విఘ్నేశ్వర, కాలభైరవ, దండపాణుల భజయింపుచునందు
 నిల్చెద. నాకు రాజ్యభోగంబులు సహనగణితంబులు. అక్కడనునికి ఆనందంబనిన
 సుల్తాను అనేకవిధంబుల యొడంబరచి యేకశిలానగరంబునకేతెంచి సింహాసనంబున

గూర్చుండి ఒక్కనెలరాజ్యంబు పాలించి మగ్గుడి వారశాసికిం బొమ్మని యిరు
వయివెయ్యిలగుఱ్ఱంబులు సహాయంబు నియమించి శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుని
మదగజారూఢుడేసి సుల్తానుమదగజారూఢుడై యొక్కయోజనంబు శ్రీమత్ప్ర
తాపవీరరుద్రుని వెంటవచ్చిన ఒడంబడి యట్లకాకయని సుల్తాను వీక్షించిన
థిల్లికింజని రాజ్యంబు సేయుచుండె. అట శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రదేవుండు దినదిన
ప్రయాణంబుల కాశికింజని మణిగర్జికయందుగ్రుంకి విశ్వనాయకుల నారాధించి
యచట యెనిమిది తులారాఖంబులు తూగి దండపాణి కాలభైరవుల నుతియించి
మణిగర్జికయందు విశ్వేశ్వరు ప్రీతికై కోటినువర్ణంబులు దానంబులు ఇచ్చి
మగ్గుడి యేకశిలానగరంబునకు జనుదెంచుచు గోదావరితీరి కాశేశ్వరంబున నిలిచి
యచట విధ్యుక్తప్రకారంబున మహాసంకల్పయుక్తిగా స్నానంబుచేసి నిత్యకర్మం
బులు తీర్చి కాశేశ్వరుముత్తీశ్వరుగొలిచి లక్షప్రాప్త్యాభోజనంబు పెట్టించి కోటి
సువర్ణదానంబులు ఈశ్వరార్పణంబుగా విప్రుల కిచ్చి వారలచే నాశీర్వాదంబులు
గైకొని కృతార్థుండయ్యె. శ్రీమత్ప్రతాపరుద్రమహారాజు ఏకశిలానగరంబునకు
వయనంబగుసమయంబున శివదేవుండు మహారాజును ఏకాంతంబునకు బిలిచి పదై
నిమిదిదినములకు నీవు కైలాసమోక్షసామ్రాజ్యుండవు గాగలవు. ఇది గౌతమి
గంగాగర్భంబు. ఇందుజీవనంబు విడచి దివ్యదేహంబుదాల్చి కైలాసంబునకువచ్చెద
వని అవాశ్మనునగోచరుండును సచ్చిదానందుండును నిరంజనుండును నిరా
కారుండును పరమేశ్వరుండునగు శివుండు నీకు వరంబొసంగె. ఇచటనే ఉండి యేక
శిలానగరంబు ప్రజల రాబునుపు మనుటయు అట్లకాకయని రాజు తనపట్టంపు దేవిని
రాణివానంబునంగల కాంతలను కుమారులను బంధువులను ఆహితాగ్నులను
రాజకుమారులను వృద్ధవైశ్యుల శూద్రులను నానావర్ణంబుల రమ్మని చారుల
బుత్తెంచిన వారలు యేకశిలానగరంబునకుం జని చెప్పగా కోటలు మేడలును
గృహంబులుదక్కఁ ఆపాలవృద్ధగోపాలంబులును సర్వభండ్వారంబులును నాలుగు
దినంబులకు శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రమహారాజుసముఖంబునకు అందరు వచ్చు
టయు. అచట సరపతిరాయలు అన్నమదేవుండును, డెబ్బదియేడుగురు పద్మనా
యకులును, సుల్తానుదళంబుల నిర్వోశేషంబుగా దునిమి జహానుఖానునిదేశంబున
కేగి యతని తలద్రుంచి యావట్టణంబుకాలవేసి కోటలుతవ్వె యానీమలు పాడు
చేసి చారులచే శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రమహారాజు కాశేశ్వరంబున కేగుటయు విని
అన్నమదేవుండు మొదలయినవారువచ్చి కలుసుటయు. సరపతిరాయలకొమారు

నికి వేయగజంబుల ఇచ్చి తొల్లి మీపెద్దల యట్ల పరాక్రమంబుచేసితి. నీకు ప్రతాపంబు చెల్లు నని ప్రతాపబిరుదులు ఇచ్చి నరపతిరాయలకు తనకూతురు రుద్రమదేవిని ఇచ్చి అయిదుకోట్ల సువర్ణంబులు ఇచ్చి కృష్ణమేరగా దక్షిణదేశంబు అరణంబు ఇచ్చి అనువుటయు. రామచంద్రదేవుని బిలిచి గజపతిపట్నంబు గట్టి అన్న మదేవునికూతురు ముమ్మక్కదేవిని అతనికి వివాహంబుచేసి మూడుకోట్ల సువర్ణంబులు ఇచ్చి కటకంబునకు అతనిగజంబులగూర్చి అనువుటయు. తనతమ్ముండైన అన్నమదేవుని బిలిచి ప్రతాపరుద్రుం డిట్లనియె. నీవు రాజ్యంబునకు పట్టా భిషిక్తుండవై రాజ్యంబు పాలింపు మనిన అందుకు అన్నమదేవుం డిట్లనియె. ఈ రాజ్యంబు సకలభూపతులు గొలువ రాజుచేసనుజ్ఞాతులై కొందరు రాజులై, కొందరు జగమున్నీలై, కొందరు రాజమున్నీలై, స్వతంత్రులైరి. ఈ రాజ్యంబునకతా భూపతులు గొలువ నీవు రాజ్యంబు పాలించిన వెనుకను అట్టి ప్రతాపంబు మాకు చెల్లదు. అని శివదేవయ్యం జూచిన ఆయయ్య యీ సింహాసనంబు మీసంతతికి లేదు. ఆశలుడుగూం డనిన, విని రాజు తనకునహాయంబు వచ్చిన సుల్తానుదళంబులకు, పదివెయిలవరహాలు ఇచ్చి అనువుటయు. భూసురులకు ముప్పయిలక్షల వరహాలు పంచిపెట్టి వారలచే నాశీర్వాదంబులు గయికొని అనువుటయు. తనమూలబలంబుల నవలక్షధనుర్ధరులు కయ్యంబున మడిసినవారల నుతులరావించి తొమ్మిదిలక్షలునుచేసి నాలుగుకోట్ల వరహాలు వారికి నిచ్చి అన్నమదేవునకు అప్పగించి, తదనంతరంబున మిగిలినద్రవ్యంబు అర్హజనబంధువులకు పంచిపెట్టించి, శ్రీమత్ప్రతాపవీర రుద్రుండు తన్నుగొలిచిన కన్నోజురాజుకయ్యంబునన్ జచ్చిన అతనినుతునికి అతనిదేశంబుగట్టి రెండుకోట్లద్రవ్యంబును యాబయి వెయిలగుఱ్ఱంబులు నిచ్చి అనువుటయు, వీరపాండ్యరాజుకొమారునికి వేయగజంబులు ఇచ్చి కోటిద్రవ్యంబు ఇచ్చి తనకూతురు రుద్రమదేవిని అతనికి నిచ్చి అనువుటయు. తదనంతరంబున రాజ్యభారంబు అన్నమదేవుని వశంబుజేసుటయు. తాను గోదావరినది తీర్థంబులాడి దివ్యాంబరంబులుగట్టి నాశాభూషణంబులు దాల్చి విభూతిరుద్రాక్షమాలికాలంకృతుండై గోదావరీ గర్భంబునగూర్చుండి శంభులింగంబు హృదయకమలంబున నిల్చియున్న సమయంబున రాజుపట్టువుదేవి యగు విశాలాక్షింజూచి శివదేవయ్య యిట్లనియె. తల్లీనీవు పెద్దకాలంబునుండి పూజించితివి. నీకు ఇష్టంబయినవరంబానంగెద వేడుమనిన ఆయమ్మనమనుగొనించి మహాత్మ్య తనకు పతి జీవితంబు వెంటనే జీవించుటలుగా వరంబుదయనేయమనిన ఆయయ్య

అట్లనే యెఁసంగిన. శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రమహారాజు నుద్ధిరోగ్ధారి నామ సంవత్సర మాఘ శు ౫ గురువారంనాడు ఉదయకాలంబున శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రుండు నిజ దేహంబుఁడిచి, దివ్యదేహంబు దాల్చి సతితోకూడ దివ్యవిమానంబుమీద నెక్కె. ఇట్లు ఆపుణ్యదంతులు ఆవిమానంబు సర్విజనంబులు జూచుచుండ కైలాసని వాసులైరి. అంతట అన్నమదేవుండు శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రమహారాజునకు విహితకార్యంబులుదీర్చి వైరాగ్యంబుదాల్చియుండె. శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రమహారాజుకుమారుండు వీరభద్రయ్య తలపెరింగి ఆవీరభద్రయ్యకు పట్టంబుగట్టి, తాను, విరూపాక్షుండును, ఈశాన్యభాగంబునకై వింధ్యదేశంబులకై చనిరి. శివదేవయ్యగారు శ్రీకైలంబునకుంజనిరి. వీరభద్రయ్య పట్టాభిషిక్తుండై రాజ్యంబుసేయు నమయంబున, అక్కడ ఢిల్లీనుల్తాను రాజదేవేంద్రుండు శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రమహారాజు శివలోకంబున కేగుట విని పరమాత్ముం డగు పరంధాముం డగు నారాయణునారాధించి సుల్తానుదివ్యలోకంబునకు జనుటయు. పుల్లుఘానుండు సిద్ధిఘానుండు మడియుటయు. తమదేశంబులదోచుట యితప్రయోజనంబు జేసినవారు ఎవ్వరు. అనిన. నరపతిరాయలు ఇంతచేసిరా యని సుల్తాను కొమారుండు రాద్రాకారుండై ప్రయాణభేరి వేయించి మూడులక్షల గుర్రంబులును పదిలక్షల పదాతివర్గంబులగూర్చుకొని విజయనగరంబుపై చనుదెంచునప్పుడు వీరభద్రయ్య సుల్తానివారివశంబున కొంచెంబుగా రాజ్యంబులోనుజేసుకొని యేలులరానివ్యక్త ఆవలకృష్ణమేరగా రానివ్యక్త కండ్లుగాంచి ముప్పదిలక్షల పదాతివర్గంబుతో సుల్తానివారిబలంబులతో యుద్ధంబుసేయుచు గటనములుగట్టి గవణంబులు రానివ్యక్త యిట్లుపెక్కుభంగుల చికాకుసేయుచు పన్నెండువరుషంబులు బోరిన సుల్తానియు పిరుదివియక అచట బెడదకోట యను పురంబుగావించుకొని యుండె. క్రమక్రమంబున కొంచెంబు నరపతిరాయలతో పోరాడంజాలక తనభూములు తనకు లోనుగాక మరలబడుట విని డిల్లికిపోక నరపతిరాయలతో సంధిచేసుకొని ఆనరపతిరాయలకు అప్పనంబులు ఇచ్చి, ఇట్లు తనయేకశిలాగరంబు డిల్లీసుల్తాను తన యాజ్ఞకు లోనుచేసుకొని దేవాలయంబులు వడకొట్టించి బహువిధంబుల బాధపెట్టుటయు వీరభద్రుండు సహింపజాలక, తనబలంబుగూర్చుకొని సుల్తానువారి భృత్యులనందరిం దునిమి తానును పురంబునంగల జనులు ఏకమై పురంబు వెడలి కొండమీదనున్న రాయాలం గలసి యుండుటయును.

(ఆనంద నామసంగ్రహ శ్లోకము ౧౪ రోజున ఆదివారంసాయంత్రం వరకుసేం పూర్ణంచేసినది. తిరుపతిరాజు).

ఈపుణ్యకథలు వినుండి. యిరువదేనుకథలు గలిగిన క్రమంబును కాకితరాజుల నెలయంజేప్పెద. తొమ్మిదినుటతోంబయవరుషంబులు పృథ్విపాలించి సకలై

శ్వర్యసిద్ధికరమై విలసిల్లుచుండు మొదటిహంశ కందారంబుననుండి సోమదేవ రాజు యేలుచుండంగాను కటకవల్లభుండు వచ్చి యుద్ధంబుచేసి వానిచే మృతి నొందిన వెనుకను సోమదేవరాజు పట్టంపుదేవి పారివచ్చి హస్తకొండలోను కు మారుని గాంచెను. ఆమాధవవర్ష యనురాజు పద్మాక్షిదేవి వరప్రసాదంబున ఏకచక్రంబుగా రాజ్యంబేలించిన వారిసాంప్రదాయకులు శ్రీమత్ప్రతాపవీరరు ద్రుని పర్యంతం వరంగంటినిగట్టి పెక్కుసాహసంబులుచేసి వెయ్యేండ్లు రాజ్యంబే లినరాజుల వెలయంజెప్పెద వినుడీ.

మాధవరాజు మొదలు	౧౭౫
పద్మనేనరాజు ద్వితీయం	౮౦
వెంన్నమరాజు తృతీయం	౭౨
గుండమరాజు చతుర్థం	౭౫
కుంతలదేవి పంచమం	౯
యెరుగదేవరాజు షష్ఠమం	౭౬
భువనేశమల్లుడు సప్తమం	౭౬
త్రిభువనేశమల్లుడు అష్టమం	౭౪
కాశితపోల్ రాజు నవమం	౭౨
రుద్రమరాజు దశమం	౭౪
మహాదేవరాజు ఏకాదశం	౩
గణపతిరాజు ద్వాదశం	౭౭
రుద్రమదేవులు త్రయోదశం	౩౮
అష్టమదేవుడు చతుర్దశం	౧౨
శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రమహారాజు పంచదశంబుల పదిహేనుగురు	౭౬

 ౯౯౯

అకిం సోమదేవరాజుల వరకు శాలీవాహన శకవర్షాఘాటలు ౧౦౦౦, సోమ దేవరాజుపద్దనుంచి శ్రీమత్ప్రతాపవీరరుద్రునిపర్యంతం రుధిరోద్ధారిణామసం॥మా ఘాట ౫ గురువారము ప్రతాపరుద్రుడు కైలాసం సంప్రాప్తి ఆయెను, ౨౯౫, వీరభద్రుని నమేత రాయలవారుచేసినది ౨౩౪, అక్కన్నమాదన్న గారు హేవళంబి సం॥వరకు, ౪౭౫, న॥లో అక్కన్నమాదన్నగారు ముక్తింబొందినది, సం॥౧౦౩౫ సాలు, ౧౭౫౯, యిది లెక్కచేసినది, యల్ల వేంకన్నగారు ఖండేరావుపంతులు గారు చేసినది పట్నములోను.

కృష్ణరాయలకొన్ని దిగ్విజయయాత్రలు.

(౧. ఆముక్తమాల్యద రచనాకాలము).

ఆముక్తమాల్యదలోని యీశ్రీందివచనము మనమందఱము నెఱిగినదియే.

“మున్నె కళింగ దేశవిజిగీషామనీషకా దండెత్తిపోయి విజయవాటిం గొన్ని వాసరంబులుండి శ్రీకాకుళనికేతనుం డగు నాంధ్రమధుమథను సేవింపఁబోయి హరివాసరోపవాసం బచ్చటఁ గావింప నవ్వుణ్యరాత్రచతుర్థయామంబున.”

కలలో నాంధ్రవిష్ణువు కనఁబడి గ్రంథము రచింపుమని కృష్ణరాయనితోఁ

కృష్ణరాయలు తెలుగు
రాయని సేవించిన
హరివాసర పెద్ది ?

జెప్పెనన్నకథ మనము నమ్మినను నమ్మకపోయినను, రా
యలు కళింగముమీఁదికి దండెత్తిపోవునప్పుడు బెజవా
డలోఁ గొన్నిదినములుండి యచ్చటినుండి యొక యేకా
దశిదినంబున శ్రీకాకుళమునకుఁ బోయెననియు, అప్పటినుం

డియు నొకకావ్యము వ్రాయవలెనన్న కోర్కె యాతనికిఁబుట్టి యాతఁడు వ్రాయ
సాగెననియు మన మూహింపవచ్చును. కావున నీహరివాసరం బెద్ది యని తెలిసి
కొనుట యావశ్యకంబయ్యె. కాని యిదివఱకునున్న చరిత్రసాధనమువలన నీయేకా
దశి యేనంపత్సరమందలి యేనెలలోని యేపక్షమందలిదియోయని నిశ్చయించుటకు
వీలు లేకయుండెను. రాయలు బెజవాడలో మకాము చేసెయన్నదినములను
స్పష్టముగఁ దెల్పుశాసన మింకను మరకు దొరకలేదు. కళింగదండయాత్రానంద
ర్భమున రాయలవారు బెజవాడకుఁ జుట్టువట్టుగ్రామములకును, బెజవాడ దాటి
కళింగగ్రామములకును వెళ్లినకాలములను దెలుపుశాసనములు పెక్కులు కలవు.
రాయలు శ్రీ. శ. ౧౫౧౫లోఁ గొండవీటికిని అమరావతికిని వెళ్లెను.¹ ఇందు
వలననే శ్రీ వీరేశలింగముగారు “కళింగదేశవిజయయాత్రకయి వెడలి విజయ
వాటి (బెజవాడ) కి వచ్చినది హూణశకము ౧౫౧౫వ సంవత్సర మగుటచేత
రా జీగ్రంథము నాసంవత్సరమునందుఁ జేయ నుద్దేశించి ప్రారంభించియుండును.”
అని వ్రాసియున్నారు.² ఈ యేటనే రాయలు సింహాచలమునఁ దన యిద్దఱు

1. 276 and 272 of 1897 Mad. Epi. Collections.

2. ఆంధ్రకవులచరిత్రము, ౨-వ భాగము కృష్ణరాయలు.

భార్యలతో, గలసి చేవునకు దానము చేసియున్నారు.¹ కావున ఈయేట నాతఁడు బెజవాడమీఁదుగా వెళ్లియుండును. ౧౫౧౯లో మరల ఈరాజుచే జెక్కింపఁ బడిన శాసన మొకటి సింహాచలమునందుఁ గానవచ్చుచున్నది.² “ఇట్లు కళింగ దండయాత్రకై రాయలు క్రీ. ౧౫౧౫ మొదలు క్రీ. ౧౫౧౯ వఱకుఁ బెక్కుసార్లు బెజవాడమీఁదుగా వెళ్లుట తటస్థించెను. ఈకళింగయుద్ధము పూర్తియగువఱకును కృష్ణరాయలు బెజవాడను తన సైన్యమునకు ముఖ్యశిబిరముగ నేర్పఱచుకొని, అచ్చటనుండి ఆవశ్యకతనుబట్టి సైన్యమును వేటువేటుదిశలకుఁ బంపుచు న్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. రాయలసేనాను లై నపెద్దనమొదలయినవారి కోకటాది గ్రామములలోని శాసనములవలనను ఈ విషయమే తేలుచున్నది. “కోకటము మొదటిశాసనములోకి నింకొక విశేషముగలకు. అది కోకటము దేవాలయమునందుఁ జెక్కఁబడినను నందలిదానము మాత్రము బెజవాడలోఁ గృష్ణాతీరమున మల్లికార్జునస్వామినిన్నిధిని నీయఁబడినది. అనఁగా శా. శ. ౧౪౪౦ వైశాఖ శు॥ ౧౫ చంద్రగ్రహణకాలమున (౨౫ ఏప్రిల్ ౧౫౧౮) పెద్దన బెజవాడలో నుండెను. కృష్ణదేవరాయఁడుకూడ నాకాలమున నచ్చట నుండెననియు, అతనితో నాతని సేనానులుకూడ బెజవాడ వెళ్లియుండి రనియు మన మూహించవచ్చును. దీనికి ననుగుణముగ నిదే తేదినిఁ గృష్ణరాయని మఱి యొకసేనాని యైన శ్రీ మన్మహామండలేశ్వరిసింగయ్య యను నాతఁడు కనకదుర్గకు నిచ్చినభూదానశాసన మొకటి బెజవాడ కనకదుర్గనుడిలోఁ గలదు.⁴ కావున నీ వీసులందఱును గృష్ణరాయనితో నచ్చటఁ గూడియుండిరని యూహించుటకు వీలు కలదు. రాయలు కళింగముమీఁదికి రెండుసార్లులో మూఁడుసార్లులో, దండయాత్ర వెళ్లినట్లు కానవచ్చుచున్నది. సింహాచలమునందుఁ గృష్ణరాయఁడు శా. శ. ౧౪౩౮ (క్రీ. శ. ౧౫౧౬) ధాత చైత్ర బ॥ ౧౨ దినమున నొకశాసన మునుర్, శా. శ. ౧౪౪౧ ప్రమాది శ్రావణ శు॥ ౧౩ (క్రీ. శ. ౧౫౧౯) నాఁ డొకశాసనమును వేయించెను. అందువలన మొదట సింహాచలవఱకు దిగ్విజ

1. 243 and 249 of 1889 Mad. Epi. Collections. 2. 244 of 1899.

3. కోకటమునందలి శిలాశాసనములనకట్లు. చెన్నపురి గవర్నమెంటు మ్యూసుమ్మిన్స్ట్రుమెంటరీ లోని లోకల్ రికార్డుస్, ౧౦-వ వాల్యుమ్లో “కోకటము కైఫియతు” అనుదానిలో నీయఁబడినవి.

4. Epigraphical Reports S. Circle 329 of 1892. 5. Epi. R. No. 244 and 245 of 1899. ఈ రెండుశాసనములనకట్లు గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిగారి కవిజీవితములో నీయఁబడినవి.

యము చేసివచ్చినట్లును, రెండవసారి కటకమువఱకు వెళ్లినట్లును గానవచ్చుచున్నది. ఈ రెండు కళింగదిగ్విజయములకు నడుమ నున్న కాలమునఁ గృష్ణరాయఁడు బెజవాడ మకాములోఁ దనపైన న్యశిబిరము కొంత నిల్వయుంచినట్లును, తానును దన నాయకులును అటునుండి యిటు ఇటునుండి యటు వచ్చి వెళ్లుచున్నట్లును గానవచ్చెడిని.¹

ఇట్లు “కళింగదేశ విజగీ సామనీషః” దండెత్తి² పోవుట ౧౫౧౫ మొదలు ౧౫౧౯ వఱకు జరిగినందునఁ గృష్ణదేవరాయలు శ్రీకాకుళమునకుఁ బోయిన దేనవత్సరమో నిశ్చయముగఁ జెప్పటకు వీలులేకయుండెను. కాని యిటీవల ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వమున “అల్లసాని పెద్దన” యను వ్యాసము వ్రాయటకునై నేను సాధనములను సేకరించుచుండఁగా, చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమునందు నాకు “ఈలియట్స్ కలెక్షన్” అను శాసనసమూహములో నీక్రింది శాసనము కానవచ్చెను. ఇది శ్రీకాకుళపుఁ దెలుఁగురాయనికిఁ గృష్ణరాయనిచే నీయఁబడిన దానశాసనము. నాకుఁ దెలిసినంతవఱకును ఈశాసనమందలి విషయము లిదివఱ కెవరిచేతను జర్పింపఁబడియుండలేదు.³ అందువలన, ఆంధ్రవాఙ్మయశోధకులకును రాయలచరిత్రకారులకును నిది ముఖ్యమైనది యని తలచి దానిని దొరకినది దొరకినట్లు దిద్దకుండ నిచ్చుచున్నాను. లేఖకప్రమాదములచే నిందుఁ గొన్ని తప్పులున్నను జరిత్రమునకు నక్కఱకువచ్చుభాగమున దోషములు లేనందునను మఱియొకప్రతి దొరకనగున మనయిప్పమువచ్చినట్లు దిద్దుట తప్పని నాసిద్ధాంత మగుటచేతను ఈలియట్ కలెక్షన్ లో నున్నట్లే దాని నిచ్చుచున్నాను. శ్రీకాకుళమునుండి దీనియొక్కపరిశుద్ధప్రతి యొకటి సంపాదించుటకు యత్నించుచున్నాఁడను. అది దొరకినతరువాతఁ బటముతోఁగూడఁ బ్రకటింపఁగలను :—

“బందరుజిల్లా యిలాకా చల్లపల్లి తాలూకాలో చేరిన శ్రీకాకుళం గ్రామం తూర్పున వేంచేసియున్న శ్రీకాకుళేశ్వరస్వామివారి ఆలయంమీదవున్న శిలాశాసనములు. గర్భాలయంమీద తూర్పుద్వారంకు వుత్తరం.³”

1. ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వము ౩-వ సంపుటము “అల్లసాని పెద్దన” అనువ్యాసములో నుండి తీసికొనఁబడినది. 2. రాబుద్ధమ్యాయ్ “అంటిక్విటీస్ వాల్యూం ౧” అనుగ్రంథములో శ్రీకాకుళమునందు శా. శ. ౧౪౪౦ సంవత్సరపుశాసన మొకటిరాయలవారిది ఉన్నట్లు చెప్పినేకాని అందలివిషయమును చెప్పలేదు. అది యిదియో మఱియొకటియో చెప్పఁజాలము.

3. ఈయుపోద్ఘాత ఖిలాసనమునకు నకలువాసినవారిచే వ్రాయఁబడినదనుట స్పష్టము.

“శుభమస్తు || హరేర్లీలావరాహస్య | దంష్ట్రాదండస్యపామనః | హేమం
 శ్రీకలశాయిత్ర | ధాత్రిభత్రశ్రయందశా || స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివా
 హన శకవర్షంబులు ౧౮౪౦ అగు నేటి బహుధాన్యనామసం॥౮ ఫాల్గుణశుద్ధ ౧౧
 శుక్రవారం శ్రీకాకుళపు తెలుగురాయలకు శ్రీమన్మహారాజాధిరాజరాజపరమే
 శ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీ కృష్ణ దేవమహారాయలుంగారు దండ్రిం సమర్పించి
 యిచ్చిన ధర్మశాసనం॥ సావీమికి కుంభసంక్రమణపుణ్యకాలమందు సందర్శించి
 కొండపిలి సీమకుం డేరి వొచ్చిన దేవరపుంగోటస్తలం లోపలి యెర్లగడ్డగ్రామం
 గన్ని దేవపల్లిగ్రామం గన్ని శ్రీకామశాసనస్వామి విప్రతిగ్రహలబ్ధమైన సత్రాల
 భూమి తోటలు నిత్యవనరాలు శ్రీ రామానుజసూరము దావదనులు సహి
 తమయిన భూమిన్ని క్రాంతలంక చింతలంక పుండ్రనలుక పిరాట్లంక పులు
 గడ్డలంక క్రోసూరు మండుల్లివచ్చిన కంభాలదొడ్డిన్ని కొండపిలి సీమలోని
 పెడగాడిపట్టున్న వినికొండ సీమలోని కారుమంచిన్ని స్వామి సన్నిధిని ధారా
 పూర్వకముగాను స్వామి నిత్యవై వేద్యాలకున్న అంగరంగవై భవాలకున్న యిడ
 మడవక జరుగుటకై శ్రీకాకుళుని తెలుంగువల్లభునికి సమర్పిస్తమిగనుక ఆచంద్రా
 ర్కస్థాయిగాను అవుధరించేది || స్వదత్తాద్విగుణంపుణ్యం పరదత్తానుపాలనం పర
 దత్తాపహారేణ స్వదత్తనిష్ఠులంభవేత్ || ఈధర్మానకు యవరుతప్పినాను గంగ
 లోను గోత్రాప్తావధ చేసినపాపాన వొందువారలు ఈ అయిదుగ్రామాలున్న
 శ్రీవల్లభునికి సమర్పించి యీ అయిదుగ్రామాదులలో యిందువల్లవచ్చిన నిత్య
 వై వేద్యంకట్టడి దధ్యోజనంపల్లెలు ౪ | అలంకారప్రసాదం పల్లెలు ౪ అప్పాలు
 ౨౬ పల్లెం ౧కి అతిరసాలు పల్లెం ౧| వడల పల్లెం ౧| యిడ్డెనకుడుములపల్లెం ౧|
 పక్కూరలు నెయ్యి పచ్చల్లు అర్కరంగాయలు లోడలు ఆరగించె పల్లెలు ౬౦
 న్ని| ఆనబాలప్రసాదపల్లెలు ౨| బెరసి ఆరగించె ౭౪ డెబ్బయినాలుగుయింటికి
 పల్లెంవారి అమృతవడిని ౧-| లెక్కనుకస్తూరికర్పూరపరిమెళ సహితంగుండాలుకి.”*

ఈశాసనమునుబట్టిచూడఁ గృష్ణరాయఁడు శ్రీకాకుళమందలి యాంధ్రీవిష్ణు
 పునఃసేవించినదియును, అతఁ డాతనికిలఁ గాన్పించి యాంధ్రీకావ్యము వ్రాయవల
 సిన దని యానతిచ్చెనని యాముక్తమాల్యదలో వర్ణింపఁబడిన ప్రసంగము జరిగిన
 హరివాసరంబును శా. శ. ౧౮౪౦ అగు నేటి బహుధాన్యనామసం॥౮ ఫాల్గుణ
 శుద్ధ ౧౧ (ఏకాదశి) శుక్రవారమని స్పష్టమగుచున్నది. లెక్కవేసిచూడ నిది క్రీ.
 శ. ౧౮౧౮-వ సంవత్సరమందలి ఫిబ్రవరినెలలోని ౧౧-వ తేది యగుచున్నది.

కావున నాంధ్రముహాకావ్యములలో నొక్కటియగు నాముక్తమాల్యద రచన ప్రారంభింపఁబడిన దిన మింతసూక్ష్మముగను నిశ్చయముగను మనకుఁ దెలిసినందుకు మన మెంతయు సంతసిల్లవలసియున్నది.

పై శాసనముతో సంబంధము లేకపోయినను ఆముక్తమాల్యదయొక్క కాలనిర్ణయముతో సంబంధముండుటచే నాగ్రంథమందలి కొన్నిపద్యములలోని అదిల్ షాహా పద్యములను గుఱించి యిచ్చటఁ గొంచెము వివరింపవలసి మీఁది వాడి. యున్నది. ఉపోద్ఘాతమునందు నీక్రిందిపద్యము కలదు :—

మ. అలుకన్వోటక ధట్టికాఖురపుటిహల్మి స్తురాసానిపు
చ్చలు వోదున్ని చలచ్చమూగజమదాసారపుతి నీర్తిపు
ష్కలనన్యంబిడి యేకధాటి బలిరా కట్టించి తొ దృష్టి కే
దులఖానోగ్రకపాల మర్థపహరిద్యూజాంగల శ్రేణికి.¹

ఈపద్యమునుబట్టిచూడఁ గృష్ణరాయఁడు ఏదులఖాను నోడించినతరువాత నీగ్రంథము పూర్తిచేయఁబడె ననుట స్పష్టము. ఏదులఖానుఁడు క్రీ. శ. ౧౫౨౦ లో నోడింపఁబడియెఁగావున నాసంవత్సరమునకుఁ దరువాతనే యీకావ్యము పూర్తిచేయఁబడినదని యిదివఱకు శ్రీపీఠేశలింగముగారును, ఇతరపండితులును, నేనును వ్రాసియున్నారము. కాని యిప్పుడు, ఏదులఖానుఁడు రాయలచే నెప్పు డోడింపఁబడియెనో యన్నవిషయము మరలఁ గొంతవఱకు విమర్శనీయమని నాతాత్పర్యము.

ఏదులఖానుఁ డనఁగా బీజాపూరు (విజాపురము) నవాబు. కృష్ణరాయఁడు క్రీ. శ. ౧౫౦౯ మొదలు ౧౫౩౦ వఱకు రాజ్యముచేసె నని యిప్పటిచరిత్రకారులందఱు నొప్పుకొనియున్నారు.² కావున నీతనికాలమున విజాపురమున నిద్దఱు

1. ఈపద్యము సంస్కృతసహసభూయిష్ఠము గనుక దీనితాత్పర్య మిచ్చెదను. [“కృష్ణరాయ] నీవు ఉత్తరదేశమునై దాడివెడలినప్పుడు అచ్చటిభూములలో (పొలములలో) ఖురాసానుదేశజాతైన మహమ్మదీయులనియెడు పుచ్చచెట్లులేకుండగ నీనైన్యమందలి గుట్టుములగిట్టలనెడు నాఁగండ్లతోఁ జెడచున్నియేనుగుల మదధారలతో నాపొలములఁ దడిపివదుచుచేసియందు నీ ర్తియనుపైరును ఏక్కువగా నాటి, దానికి దృష్టిపరిహారముగా ఏదులఖానుని ఇయంకరమైనపుట్టెను వెఱపుబొమ్మవలెఁ గట్టించితివి.”

2. రాయలు కా. శ. ౧౪౪౨లో ననఁగా క్రీ. శ. ౧౫౨౫లోనే కీర్తిశేఖర డయ్యెనని చెప్పు చాటుపద్య మొకటికలదు (కవులచరిత్ర ౨-వ భా.) నాకు నిఱివల దొరకైన కొన్నికాగితములనుబట్టి యీచాటుపు నిజముచెప్పుదాన్నదేమో యన్నయభిప్రాయము కలగుచున్నది. కాని కొన్ని శాసనము లందుకు వ్యతిరేకముగ నున్నందున, వానిమూలములను (originals) పూర్తిగఁ బరిశోధించి, ప్రమాణద్రవ్యమునకుఁ గలబలాబలులఁ జక్కగఁ దూచిచూచి నాయభిప్రాయమును భోకమునకు నెల్లడిచేయఁ దలచినాఁడను.

నవాబు లుడి రని చెప్పవలెను. యూనఫ్ ఆదిల్ షాహ్ అనువాడు ౧౮౮౯ మొదలు ౧౮౯౦ వఱకు రాజ్యముచేసెను. అనఁగా గృష్ణరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చినతరువాత నీతఁ డొకసంవత్సరమువఱకైన నుండెను. ఇతఁడె స్వతంత్రుడై “ఆదిల్ షాహి” పంశమునకు మూలపురుషుఁ డయ్యెను. ఈతనికొమారుఁడు ఇస్మాయిల్ ఆదిల్ షాహ్ అనువాడు క్రీ. శ. ౧౮౯౦ మొదలు ౧౮౯౩ వఱకు రాజ్యమేలెను. అనఁగా గృష్ణరాయనినిధనానంతర మీతఁడు నాల్గుసంవత్సరములవఱకు బ్రతికియుండెను.¹ ఈతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చినప్పుడు పదునొకం డేండ్లవాఁ డట.

ఆదిల్ షాహతో జరిగినముఖ్యయుద్ధము రాయచూరుయుద్ధము. కాని రాయచూరునొద్ద రాయలకు నాదిల్ షాహతో రెండుతడవలు యుద్ధము సంభవించినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఇందునగుఱించి సూయెల్ ఇట్లు వ్రాయుచున్నాఁడు. “కాల మనుకూల మని తలచి కృష్ణరాయఁడు ౧౮౯౨-వ సంవత్సరప్రాంతమున సుల్తాను రాజ్యముపై దండెత్తిపోయి రాయచూరుదుర్గముపైఁ బడెను. తుద కాదుర్గమందలి సైనికులు దానిని రాయలకు స్వాధీనపఱచిరి; తనరాజ్యమందలి వ్యవహారములో నెక్కువగాఁ జక్రియున్నందున ఆదిల్ షాహ్ సకాలమునకు సాహాయ్యముఁ బంపలేకపోయెను. ఇట్లు ఫెరిస్తా చెప్పుచున్నాఁడు.”² ఈసమాచారమును ననిజ్ ఎత్తుకొనలేదు. అతనివ్రాతలఁబఱచిమాడ రాయలు ౧౮౯౦ లోనే మొట్టమొదట ఆదిల్ షాహ్ మిఁదికి దండెత్తిపోయినట్లును, రాయచూరు రప్పడు షాహ్ స్వాధీనమందుండఁగా రాయలు దానిని సాధించుటకు వెళ్లి నట్లును గానవచ్చును. ఇట్లు నన్నిజాకథకును ఫెరిస్తాకథకును భేదము కలదు. ఎందుకనఁగా, ౧౮౯౦ లోని దాడినిగుఱించి వ్రాయుచు ఫెరిస్తా, అంతకుఁ బూర్వము ౧౮౯౨లో విజయనగరపురాయలచే దీసికొనఁబడిన ముగ్గులు, రాయచూరుదుర్గములను మరల సాధించుటకై ఇస్మాయిల్ ఆదిల్ షాహ్ యుద్ధనన్నధుఁ డయ్యెను అని వ్రాసియున్నాఁడు. ఈరెండుకథలలో నేది నిజమో నేను జెప్పలేను.”³

1. ఈయంకెలన్నియు Beale's Oriental Biographical Dictionary నుండి తీసికొనఁబడినవి. ఈతఁడు ఫెరిస్తా మొదలయిన మహమ్మదీయ చరిత్రకారుల గ్రంథములనుండి నీనిని సేకరించెను.

2. Scott's Trans. I. 236. 3. Forgotten Empire.

ఇట్లు నన్నెజుమతమున ౧౫౨౦లో నొక్కసారిమాత్రమును, ఫెరిస్తామతమున ౧౫౧౨లో నొకసారియు, ౧౫౨౦లో రెండవసారియు రాయలకును శాహసైన్యములకును యుద్ధము జరిగి విజయలక్ష్మి రాయలనే వరించెను.

ఆలోచించిచూడఁగా ఫెరిస్తా మాటయే నిజ మని తోచుచున్నది. కృష్ణ దేవరాయవిజయము, రాయవాచకము¹ అనుగ్రంథములలోఁ గృష్ణరాయఁడు గజపతిమీఁదికి దండెత్తిపోక పూర్వము రాచూరుదుర్గమును బట్టుకొని యందుఁ దనసైన్యముల నుంచినట్లును, అహమదునగర విజాపుర గోల్కొండనవాబులతోఁ గృష్ణాతీరమునఁ బోరి వారిని నోడించినట్లును జెప్పఁబడియున్నది. ఇందునుగుఱించి కృష్ణరాయవిజయమందలి తృతీయాశ్వాసమంతయుఁ జూడనగును. అందును నీ క్రిందివాక్యములు ముఖ్యములు :—

“.....చంచత్ప్రతాపంబు మెఱియ రయంబున విజాపురంబు గడుమర్గంబుల చాయం జనుదెంచు సమయంబున.....”

“.....శొంటి రఘుమహారాజు చందంబున నిఖిలరాజులు తనకు హస్తగతంబులు సేయ నాదవని ముదుగల్లు రాచూరు మొదలైన మహాస్థలంబుల నిజ బలంబులుంచి మించి.....”

రాయవాచకమునుండి యీక్రిందివాక్యముఁ జూడనగును :—

“.....నాయడిమూకలను జూచి విజయాపురం సరుదుల నడువమ నంగ్గా సరుదుస్థలాలపుండి గురిమనుష్యులనుంన్న దుర్గాలపుండై రాణువనుంన్న నిర్వహించలేక విడిచి పారిపోసాగిరి. గనక అందుండి, రాచూరి (రి), ముదికల్లు, అద్దంకి, ఆదవని ఇవి మొదలైన స్థలాదులకు తాణ్యములు వుంచి దినమొక్కటిగా సరినడవగా.....”²

ఇట్లు చెప్పటయేగాక యీగ్రంథములు కృష్ణరాయఁడు తురకలను ఈతడవ గెలుచుట యాతనిప్రథమదిగ్విజయ³ మన్నట్లుకూడఁ జెప్పుచున్నవి :—

1. ఈగ్రంథములు చరిత్ర కంఠగాఁ బ్రామాణికములు కావని నేనెఱుఁగుదును. కాని ప్రామాణికము లయినయితరగ్రంథములలోని కథలకు సహకారిగా నున్నప్పడు పీనిలోనికథలను బూర్వమునుండి పరంపరగా వచ్చుచున్నయితీహాసములు (traditions) అని అంగీకరింపవచ్చును. వానిని ప్రామాణికగ్రంథమనకు సహకారులుగా గ్రహింపవచ్చును.

2. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ పత్రికలో ముద్రింపఁబడిన “రాయవాచకము” (పుట. ౪౬-౪౭) చూడవచ్చును.

3. ఇంతకుఁ బూర్వము కృష్ణరాయఁడు “ఉత్తుత్తూరు శివస్థుమర్దస్థలంబుల నెసంగుగంగరాజు నొడయలనోడించె” నని యీగ్రంథములో నె చెప్పఁబడియున్నను ఆతఁడు శేవలము చేతిక్రిందిసామంతుఁడగుటచే దానిని స్వతంత్రదిగ్విజయముగ నెంచలేదు. పరరాజుల గెలిచినది యిదియేమొదటితడవ.

“గనక కృష్ణరాయలున్న నగర కట్టిపెట్టమనిండ్ని గుడారాలు నిశానులు నగారా మొదలైనది మొదటజగడన దొరికింది గనుక అదంతా నగర కట్టమని అప్పజి మొదలయిన నియోగ్యులతోనున్న.....” [రాయ. 49 పుట]

దీనిని బట్టిచూడఁ గృష్ణరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చినకొద్దిదినములకే రాయచూరుదుర్గమును బట్టుకొని ఆదిల్ ఖానుతోఁ బోరాడెనని మనమూహింపవచ్చును. ఇఁక నీయుద్ధము ఫెరిస్తా చెప్పినట్లు ౧౫౧౨లో జరగెనా లేక యంత కంటెఁ బూర్వమే జరిగెనా చూడవలయును.

ఆముక్తమాల్యదనుండి పై నుదాహరింపఁబడిన పద్యమునందు నొకవిశేషము కలదు. అందలిరూపకమును మనము గమనింపవలెను. కృష్ణరాయఁడు

ఏదులఖానునిపుట్టెను వెఱబొమ్మగా వ్రేలాడఁగట్టించె నన నేమియ
ఆదిల్ ఖానా వంపఁబడెను. ర్థము? ఏదులఖానుని జంపెనన్న యర్థము స్పష్టముగ స్ఫురించుచున్నదిగదా? ఇదియెట్లు? ఇతరచరిత్రకారు లెవ్వరును ఆదిల్ ఖానుని గృష్ణరాయలు చంపినట్లు వ్రాసియుండలేదు. కాని కృష్ణరాయలు తనగ్రంథములో, సప్పటివారికందఱుకును దనకృతిగాఁ జూపుగ్రంథములో, ససత్యము వ్రాయునా? బ్రతికియున్న తనప్రబలశత్రునిగుఱించి యిట్లువ్రాయుట తటస్థించునా? కావున రాయలు నిజమే వ్రాసె నని తలఁపవలెను. కృష్ణరాయనిచేతనే చచ్చినను చావకున్నను ఆదాడిలో నొకఆదిల్ ఖానా చచ్చియుండవలెను. లేనియెడల వాని పుట్టి వ్రేలాడఁగట్టఁబడెనని రూపకముగనైన వ్రాయుట యెట్లు సంభవించును. ఫెరిస్తా యీసంగతి వ్రాయకపోవుటకుఁ గారణము కలదు. ఆతఁడు మహమ్మదీయపక్షపాతి. కావున నొకమహమ్మదీయసుల్తాన్ హిందూరాజుచేఁ జచ్చె నని వ్రాయుట యాతనికి నప్రియమైనపని. కావున నాతఁడు వ్రాయకయుండును.

ఇక నొకఆదిల్ ఖానా కృష్ణరాయలచేఁ జచ్చెనన్న, జచ్చినవాఁ డెవ్వఁడు? ౧౫౧౦లోఁ జచ్చిన యూసుఫ్ ఆదిల్ ఖానాయే యితఁడై యుండవలెను. కృష్ణరాయల తరువాతఁగూడ బ్రతికియున్న ఇస్మాయిల్ ఆదిల్ ఖానా అయియుండఁడు. ఇదియె నిజమైనయెడల మొదటిరాయచూరు యుద్ధము ౧౫౧౦లో జరిగియుండవలెను.¹ పద్యమునందు “ఏదులఖానోగ్రకపాలము” అనుపాఠముండుటకు బదులుగా నన్నిప్రతులలోను “ఏదులఖానోగ్రకపాలము” అని యుండుటయు నీ

1. లేదా యూసుఫ్ ఖాన్ ౧౫౧౦లోనేనఁ జచ్చియుండవలెను. ఈవిషయము శోధింపఁ జూడ.

యూహాకు సహకారిగ నున్నది. ఈయూసుఫ్ అనునతనికి మొదట యూసుఫ్ ఆదిల్ ఖాన్ అని పేరు. ఈతఁడు మొదట బహమనీ రాజుల సేవకుఁడుగానుండి విజా పురమునకు నుబేదారుగా నుండెను. ౧౮౮౯లో స్వతంత్రుడై “యూసుఫ్ ఆదిల్ షాహా” యన్న బిరుదము ధరించెను. కాని యింకను బహమనీ సుల్తానులు పేరుకై నను నుండుటవలనను, కృష్ణరాయలు వారికి సాయము చేయవలయు నని తలంచుచున్నందునను, స్వామిద్రోహి యైనయూసుఫ్ ఆదిల్ ఖానుని ‘షాహా’ గా ననఁగా స్వతంత్రరాజుగా నొప్పుకొనక, ఒకానొకఖానుఁగా నెన్నుటయే రాజనీతి యనుటకు సందేహము లేదు. ఇందుచేతనే విజయనగరమువా రాతనిని ఒకానొక సేనాని యగుతురకగా నెంచిరేగాని స్వతంత్రుఁ జైనరాజుగ నెంచ లేదు. పెద్దనాడు లిందువలననే తమ గ్రంథములలో నీతనిని గుఱించి చెప్పియుండక పోవచ్చును. గజపతి మొదలయిన మహారాజులయెదుట వీఁడు వారి కొకవర్ణనీ యుండుగఁ గాన్పింపక పోవచ్చును.

ఆముక్తమాల్యదలో వ్రాసినట్లు కృష్ణరాయఁడు ఆదిల్ ఖానుని నిజముగఁ జంపినయెడల నీసమాచారము ౧౫౧౦వ సంవత్సరప్రాంతమున జరిగియుండును. తరువాత మరల ౧౫౨౦లోను, కృష్ణరాయలరాజ్యచరమదశయందును (౧౫౨౯) రాయచూరునొద్ద ఆదిల్ షాహుకును కృష్ణరాయలకును బోరుజరిగి యందు షాహా ఘరారి యయ్యెను; కాని చావలేదు. ఆతఁడు రాయలతరువాతఁగూడ బ్రతికియుండెను. కావున జచ్చినవాఁడు మొదటివాఁడే యై యుండవలెను. తుదకు యుద్ధములో జచ్చినను జావకున్నను, రాయ లాదేశముమీఁదికి దండె త్తిపోయినకాలమందైనను జచ్చియుండవలెను. అట్లు కానియెడల రాయలు “ఏక ధాటి బభిరా! కట్టించి తొ దృష్టికేదులఖానోగ్రకపాల మర్థపహరిద్భూజాం గలరేణికిణి” అని వ్రాసికొనుట యెప్పుడును దటస్థింపదు.

ఈయూసుఫ్ ఆదిల్ ఖానుఁడె తనచావునకుఁ గోలఁదిమానములకుఁ బూర్వము గోవాపట్టణమును గోలుపోయె నని ఫిరంగివాడు వ్రాసియున్నారు. కావున నట్లే యీతఁడు రాయచూరు మొదలయినదుర్గములనుగూడఁ బోఁగొట్టుకొని యుండుట యాశ్చర్యము కాదు. అయినను ఇవన్నియు నూహలు. వీనిని గట్టిగ సిద్ధాంతీకరించుటకు జరిత్రశోధకు లింకను శోధనలు చేయవలెను.

౩ కలబర్హాపై కృష్ణరాయఁడు యవ్వలను గెల్చినట్లు వర్ణింపఁబడినపద్య మిం దాడి కొక్కటి అముక్తమాల్యదలోఁ గలదు;—

సీ. సనకాదిదివిజమన్మరిఫాలగోపిచందనపుండ్రవల్లిక ల్పాకినాకి

సెలసి హాహాహూహువులదండియలతంత్రి దైవ్యసింగిబలుగాఁ దివిచితివిచి
సప్తషీకృత వియజ్జరవాలుకాలింగసమితిముచ్చైకాళ్లఁ జమిరిచమిరి
రంభాప్రధానాపురకపుధూరోజకుంభంబు లెచ్చటఁ గన్నఁబట్టివట్టి
తిరుగుహరిపురి సురతరుసురల మరిగి, బహుళహళహళిభరితకల్పరిగనగర
నగరపురవరపరిబృథ జవనయవన, వృతన భవదసీ సనిఁదెగి కృష్ణరాయ.*

కృష్ణరాయలు కల్పర్ణపురమును గెల్చినట్లు మనుచరిత్రమునందుఁగూడ
నీక్రిందిపద్యభాగమునఁ జెప్పఁబడినది :—

ప్రళయఘనాఘనఘోషజయానక భాంకృతిభీమచపేటలుతత్
కలుబరగికటకక్షీతిరక్షక !

౪

ఈపద్యములను బట్టిచూడ రాయలు కల్పరిగనగరమందును సగరపుర
మందును తురకలను సంహరించెనని తెలియుచున్నది. కల్పరిగ అనఁగా నిప్పుడు
నైజామురాజ్యమందు “గుల్బర్గా” యని పిలువఁబడునది. ఇది పూర్వము బహ
మనీరాజ్యమునకు రాజధాని. సగరపట్టణమనునది యిప్పుడు భీమానదికి ననతిదూ
రమున “ననరాబాద్ సాగర్ ” అనుపేరిట గుల్బర్గాజిల్లాలోనేయున్నది.¹ కాని
యాయుధ మెప్పుడు జరిగినది కనుఁగొనవలసియున్నది. ఏదులఖానుసంబంధమైన
క్రిందటి పద్యమందలి విషయమును, కలుబరగను గుఱించిన యీవిషయమును
ఒక్కదాడికి సంబంధించినవో లేక వేఱువేఱుదాడులకు సంబంధించినవో ? పెద్ద
న కలుబరగినిగుఱించిచెప్పి వేఱుగ ఏదులఖానునిగుఱించి చెప్పకపోవులయు, ఆము

* ఓకృష్ణరాయ, కల్పరిగనగరమందును, సగరసగరమందును, ఉన్న తొందరపాటుగలయవన
సైనికులు యుద్ధమునందు నీభిడ్డముచే జచ్చి యింద్రలోకమునకుఁ బోయి యచ్చటికల్పపుక్షమున
కల్లద్రామరిగి సనకాదిదేవములనొసట నున్నగోపీచందనపునామములను నాకినాకి, హాహాహూ
హులనఁబడు దేవగాయకుల పీఠాలు లాగుకొని, తీరగలు తెగునట్లు వానిని వంచినంచి, ఆకాశగంగ
యొడ్డున సప్తఋషు లిసుకతో లింగములను చేసి పూజింప వానిని తమముచ్చైలకాళ్లతో రాచిరాచి
రంభమొదలయినయప్పురస లెచ్చటఁ గనఁబడిన వారి నచ్చటఁ బట్టుకొని వారికుండలమంటికుచములను
ఒత్తియొత్తి తిరుగుచుందురు.

1. The yet Remembered Ruler of a long Forgotten Empire by Mr. S. Krisbna-
swami Iyengar, p. 22. ఈసాగర్ కోటకేర బహమనీరాజులచరిత్రములో “సెన్నియోసారులు
వచ్చును. ఇచ్చటఁ దెవ్వరు ముండెను. కొందఱు బహమనీరాజు లిందు కైదుచేయఁబడిరి. ఈసంగతి
యట్లుండ వైపద్యమునకు నర్థమువ్రాసినవారు సగరపురమనఁగా ఆయోధ్య అని వ్రాసియున్నారు !!!

క్రమాల్యదలో నీరెండుపద్యములును నొకదానితరువాత మొకటి కలిసియుండుట యుం జూడ నివి యొక్కదాడిలోనివారితే యని తోచెడిని. అట్లయిన దీనికాలముఁ గనుఁగొనుటకు వీలుగలను. గుల్బర్గాపట్టణమును యూనఫ్ ఆదిల్ ఖానుఁడు ౧౫౦౮వ సంవత్సరమునఁ బట్టుకొనెను. అది ౧౫౧౮ వఱకు ఆదిల్ ఖానుల స్వాధీనమం దుండెను. ఆసంవత్సరమున అమీర్ బేరీద్ దానిని సాధించెను. అని యిదివఱకున్న చరిత్రములు చెప్పుచున్నవి.¹ కావున నీపట్టణము ౧౫౦౮-౧౫౧౦ లో యూనఫ్ ఆదిల్ ఖానుని స్వాధీనమందె యుండె ననుటకు సందేహము లేదు. ఆకాలముననే రాయలు గుల్బర్గామీఁదికి బోయె నని తలఁపవలసియుండును. కాని రాయలవారు తిరుపతికి వెళ్ళినప్పు డచ్చటినుండి గుల్బర్గాకుఁ బోయివచ్చె నని రాయవాచకమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నది :—

“కృష్ణరాయలవారు ఉత్తరాదితురకలకార్యం జయంచేసుకొని శ్రీమత్తై తిరిగి తిరుపతికి రాంగా కల్యాణకలుబరిగె కోటలవారు గర్వితులై కోటమీద నుండి కూతలీంగా ఆవార్తలు రాయలవారు విని యెదిరితెగవారిని అడుగగ వ్రే చుచులతెగవారు వుంన్నారు గనక కోటమీదికై అండ్లుల మగడించ మని కలు బరెగకోట లగ్గజేట్టించి మూడుముక్కలు ఘడియలలో కోటసాధించి ఆకో టలో వున్నయజమానుంజ్ఞి చేపట్టుగా పట్టుకొని ఆరువెలగుర్రాలవారినిన్నీ గుర్రాలనున్న వీకవాగెగా బట్టుకొని ఆకోటకు తాణ్యం గుజ్జరి కళ్యాణరావును వుంచి తిరుపతికి వచ్చి.....” [పుట. ౬౧]

ఇదియె నిజ మనుకొనినయెడల రాయలు గుల్బర్గాను సాధించినయెడల ౧౫౧౮ అగును. రాయలు తిరుపతికి వెళ్ళినయెడల శా. శ. ౧౮౩౬ అనఁగా, క్రీ. శ. ౧౫౧౮.² ఈసంవత్సరముననే ఆమీర్ బరీద్ అన్నవాఁడు గుల్బర్గాను విజాపురమువారియొద్దనుండి తీసికొనినట్లు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. అందు వలన, బరీదు కృష్ణరాయలసాయము కోరినందుననో, లేక స్వయముగనో, యనాధుఁడయిన బహమనీరాజునకు సాయముగ రాయలు ౧౫౧౮లో వెళ్ళి విజాపురమువారిని ఓడించి యుండును అని మనమూహింపవచ్చును. మహమ్మ దీయచరిత్రకారులు కృష్ణరాయనిపేరు చెప్పక బరీదే గుల్బర్గాను గెలిచినట్లు వ్రాసియుందురు.

1. Imperial Gazetteer of India. *Gulburga*.

2. Epigraphical Collections No. 53 to 55 of 1889.

పంచాక్షరీపదములతోనే మొదలైనవారి ఉత్తరదేశము ; అని తీకాకారులు వ్రాసియున్నారు. ఇంతకుండు నధికస్పష్టమైనయొక్క మేమైన నిందుండి భాగవత్తుచేమో యిట్లొనర్చును. ఇందలి 'శకంధర్' శబ్దము 'శిశుందర్' * అను పాండిత్యముగను సంస్కృతీకరణ మని వాతాత్పర్యము. కృష్ణదేవరాయలకాలమున గుజరాతీకావ్యములైన శిశుందర్ అనుననా బుండెను. నెద్దనచే బేర్కొనబడు పాదములన్న శకంధరు శీతశీయగునేని, రాయలు గుజరాతుమీఁదికి 'శ. శ. ౧౫౭౩'లో వెళ్లెనని చెప్పబడెను. ఆయేడు ఫ్లెథెనరీ, మార్క్వియేటర్ కుమూరులెలలో నెప్పుడో యొకప్పుడు వెళ్లెననికూడఁజెప్పవచ్చును. ఎందుకన నీతడు మూడుచుట్టే కావ్యముచేసెను! ఈ కాలము మన మిదివఱకు గొంపిన కాలముతో నోచోవులు లేదు. ఈయెడు కాలములలో నేది నిజమో నోధింపవలెను.

'ఆపంచాక్షరీపదము' లోని 'ఆ' అనుదానికి మరము 'మర్యాద' యనియె యర్థముతీసికొనవచ్చును. 'అభివిధి' అని తీసికొన నక్కఱలేదు. 'ఆ' మర్యాదాభివిధిలో సాణిని ౨ ౧-౧౩] 'ఆపంచాక్షరీ' అనఁగా పంచ గాఢదేశమునఁజూచి నది యర్థము. పంచనాడు అనిగా సారస్వతులు, కాన్యకుల్లులు, మైథిలులు, కామలు, చుత్తిరులు. గుజరాతులు పంచద్రావిడులలోనివారే కాని, కామలుకారు. కావున ఆపంచనాడ మరఁగా గుజరాతు వేశమునఁజూచును అని యర్థముచేయవచ్చును. దానికి కాఢదేశము తగిలియున్నది గనుక 'ఆపంచనాడ' పద మిచ్చుట మర్యాదానియు, ఇట్లేరిద్యము కృష్ణరాయని యుత్తర (నర్మదకుత్తర) దిగ్విజయయాత్రను సూచించుచున్న దని యర్థము చేసికొనవచ్చును.

ఆపంచనాడ 'దేశ' మరఁగా నర్మదకు మత్తరిముననున్న హిందూదేశ మనియు సాధారణముగ నర్థముచేయవచ్చును. ఇందునుగుఱింది యితకంటె నెక్కుడు చుప్పించుటకు నధికరాధనము లేదనియు లేవు.

కే. వి. లక్ష్మణరావు.

* 'అల్పాంధర్' శబ్దమును పాండిత్యవరితకారు లందఱును 'శిశుందర్' అని వ్యవహరించెదరు. దీనినే సునవాద 'శకంధర్'గా మార్చి 'శక' శబ్దమునకును దానికిని సంబంధము కల్పించి రని నాయూహ.

బాలవ్యాకరణగుప్తార్థప్రకాశిక విమర్శనము.



— సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదము ౩-వ సూత్రము. —

(బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిగారిచే రచియింపఁబడిన బాలవ్యాకరణగుప్తార్థప్రకాశిక యనుగ్రంథమునందలి ద్వంద్వసమాసలక్షణముం గూర్చియు స్త్రీవాచకశబ్దాక్షరము ౧-చ్చియు, నీపరిమత్సత్రికలో నాయభిప్రాయ మిదియును బ్రకటించియున్నాఁడను. మఱియును దాగ్రంథము లోని సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదాదులలోని సూత్రములకుఁ గొన్నింటికి ప్రకృత్యలవాదవ్రాసిన వ్యాఖ్యానము నీదిగువను విమర్శించుచున్నాఁడను.)

“రస్త్యత్ర గృహ్యతే ద్వివిధః” అనువాగనుశాసనసూత్రంబున శకట రేఘంబును సహితము వర్ణంబులలో లెక్కించినవత్సంబున ముప్పదియే డక్షరంబు లగునని యుద్ధోషించు నప్పకవిపుస్తకమందలి పాఠాంతరము పెక్కుంగారణము లచే నమంజసముగా నున్నది. అహోబలపతియు నిది వక్కాణించెను. తక్కిన యనాద్యవర్ణంబులభాతిని శకటరేఘంబును వర్ణంబులలోఁ బృథక్పూగాఁ బరిగణించుట న్యాయ్యము” అని యిట్లు గుప్తార్థప్రకాశికలో వ్రాయఁబడియున్నది. సూరిగారిమతమును బాగుగ గ్రహించియున్నచో బాలవ్యాకరణమున శకటరేఘ మును వేఱుగఁ బరిగణించుట న్యాయ్యము కా దని స్ఫురింపకపోదు. లఘుయకార వకారములను, నలఘు (శకారము) లకారమును బరిగణింపనపు డచ్చాంధ్రవర్ణ సమామ్నాయమున నలఘురేఘమును మాత్రము పరిగణింప నేల యని సూరి గారు తలంచి యుందురు. ఇట్టి యభిప్రాయము సూరిగారి కుండుటచేతనే వా రాచ్చికవర్ణ సమామ్నాయమునఁ బేర్కొనిన శకారము వణాకాంతర మనియు, నలఘులకారము కాదనియు, (చూ. బాల. సంజ్ఞ. 18 సూత్రము) స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నారు. గుప్తార్థప్రకాశికాకారు లందులకుఁ బ్రతిఘటించిన ట్లచ్చటివ్యాఖ్యాన వైఖరివలన విశేషపడెను. అరయనరయ వీరు, సూరిగా రట్లువ్రాయుటకుఁ బయికారణము దలంచినట్లుగాని, సూరిగారి యీమతభేదమును గ్రహించినట్లు గాని తోచెను.

అచ్చాంధ్రవర్ణ సమామ్నాయములోని శకార మలఘువు కాదనునభిప్రాయము చింతామణి కున్నట్లు వ్యాఖ్యానము చేసియుండనందునఁ దద్వివరణకర్త లగునప్పకవ్యహేతుబలపండితాదుల లఘులకారమువలె నలఘురేఘము నేల వర్ణ

సమామ్నాయములలో జేర్చరా దనియు సుచ్చారణమునందును, లేఖనమునం దును సంతగా భేద మగఁడవలయుననుచు జేర్చుకున్న తుతిలేదనియు, దలంచి కా వలయు, నలఘురేఘమును వశాంతరముగాఁ జేర్చుట యుచిత మని వ్రాసిరి. గుప్తార్థప్రకాశికాకారు లాచర్యులను జూచి తాము మాత్ర మట్లేల చేయరా దని యెంచి చచ్చించిరేగాని యీసందర్భమున సూరిగారికిని జింతామణివ్యాఖ్యాతల కును గలమతభేదమును గ్రహింపఁజాలరైరి.

ఋషీతిని మతభేదములను గ్రహింపలేక శ్రీశాస్త్రులవారు పొరపడిరని వారికి సంపూర్ణ సామ్యము గలస్థలాంతరమందలివ్రాత విశదపఱుపఁగలదు.

“యవలలు లఘ్వలఘువులు మైత్రీం బొరయు. రేఘంబులు పొరయు” (బాల, ప్రకీర్ణ, 24 సూత్ర) అను సూరిగారిసూత్రమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుటలో శ్రీశాస్త్రులవారు సూరిగారిమతమున నలఘువులుగాని (ఏఘులు, పాఘులు, త్రాఘు లని బహుత్వమందు రలడల కాదేశమయిన లకార మలఘువు, తల, నెల యిత్యాదులందలి శకారము లఘువు.....వర్గ సమామ్నాయమందలిశకారము వశాంతరముగాని యలఘుశకారము గాదని యెఱుంగునది” బాల, సంజ్ఞ, 18 సూ) తళతళ వళావళి మున్నగుసచ్చాంద్ర పదములలోని శకారము లకును లఘులకారమునకును గలయతిప్రాసమైత్రీ నుదాహరించిరి. ఈసందర్భమున వీరు “బెఘకుంజావులు, తఘకుంజెక్కులు, పొలతి, చెలువ, ఇత్యాదాలకారస్య ద్వైవిధ్యమ్” అను సహజబలపండితీయ వాక్యములును జూచి యిట్లుదాహరించి రనుట స్పష్టము. త్రిశాస్త్రులవారికే సూరిగారిమతభేదము తెలియవచ్చియున్నయెడల నట్టియలక్ష్యములను లక్ష్యములుగఁ జేయక

క. “ఎల్లెడఁ బరదేశులకును, గుఱ్ఱంబంచలును రచ్చకొట్టంబులు నం

గల్గును గాక తలంపఁగఁ, జల్లని సున్నంపు మల్లెనాలలు గలవే”

(శృంగరకవి, హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము 4 ఆ. 198 పద్యము) అను మొదలగు వాని వంటిలక్ష్యములను జూపియుండరాదా? కావున సూరిగారిసిద్ధాంతము శ్రీశాస్త్రులవారిచిత్తవంతజాతకళికలోఁ ప్రవేశింపఁజాలదయ్యె ననియు, సూరిగారిమతమున శకటరేఘమును వశాంతరముగాఁ బరిగణింపకుండుటయే న్యాయమనియుఁ జనుపదులు గ్రహింతురుగాక.

—† బాల-సంజ్ఞ-4 సూత్రపువ్యాఖ్య. †—

“అనుసావీరస్య యయి పరసవర్ణః” అనువాణినిసూత్రము చొప్పున

సంస్కృతపదమధ్యమునం దనుస్వారమునకుఁ బరసవర్ణాదేశము నిత్యమయియున్నది. అట్లయినను సట్టిసంస్కృతశబ్దములు తెనుఁగులోనికి వచ్చునపుడు వానియందు బిందువుస్సైతము నిలువ వచ్చునని వాడుక ననుసరించి యాంధ్రీకపు లంగీకరించిరి. కావుననే ‘ బంగరు, ముష్టింగొని ’ అనుమొదలగువానికిఁ బ్రాసము నాఘటించుచున్నది.

గీ. జ్ఞానవేద్యాయ తప్తకాంచనవిభూష, జాయ మేచకవర్ణకంఠప్రియాయ,
నగధరాయ నమోస్తు సౌందర్యవిజిత, మనసీజాతాయ గోపడింభాయయనగ.

అని యిట్లనుకృతిచేసి తెనుఁగులో శుద్ధసంస్కృతపదములను వాడుక చేసినపుడుస్సైత మచ్చకవి, కాంచన, కంఠాదిశబ్దములలో ననుస్వారము గలదని ‘ యంగీకరించియే పయిపద్యమును బిందుయతి కుదాహరించి యున్నాఁడు. అచ్చకవితలనే ప్రాచీనుఁ డగువిన్నకోట పెద్దనార్యుఁడును సట్టిసంస్కృతపదములలో ననుస్వారము గలదని యభిప్రాయపడి యీక్రిందిరీతిని జెప్పియున్నాఁడు.

గీ. టతపవర్ణాక్షరములకు డాపలించి, యెనర నూడినబిందువు లుండెనేని
వరున ణనములు వభులగువానికెల్ల, నవనిఁగొండఱునుకవులయనుమతమున.

చ. కినుకఁ జభుక్యవిశ్వస్యవకేసరి తేసినచోఁ గృపాణదం
డనమునఁ గల్గుఁబో సురగణత్వము తత్పదవారిజాతపం
దనమునఁ గల్గుఁబో మనుజనాథత తద్భట్టదర్శనావలం
బనమునఁ గల్గుఁబో గహనమధ్యనివాసము వైరికోటికిఁ. (కా. చూ. 1 ఉ.)

పయిరీతినీ బయిపద్యమునం దున్న “ దండనము, వందనము, అవలంబనము ” ననుసంస్కృతసమపదములం దూడినబిందువు లనఁగా నిండునున్న లున్నవని పెద్దనార్యుఁ డంగీకరించియున్నాఁడు.

గీ. భువి ననుస్వారయతి బిందుపూర్వకముగ, జాకునిటనాల్గుఁజెల్లుఁబాండవసహాయ
నాకు నిటనాల్గుఁజెల్లుఁగందర్పజనక, మాకునిటనాల్గుఁజెల్లునంపదలరాజ.

(అనంతచ్ఛందస్సు. 1 ఆ.)

పయిపద్యమునందలి ‘ పాండవ, కందర్పాది ’ శబ్దములలో నిండునున్న లున్నవని ప్రాచీనుఁ డగుననంతం డభిప్రాయపడి యున్నాఁడు.

సీ. “ కలశమంబుమగ్న ముగఁజేయుచప్పుడు ” (రాఘవపాం. 1 ఆ. 19 ప.)

పయిపద్యభాగమునందు రామాయణార్థమైన జలవాచకమగు “ అంబు ” శబ్దమును, భారతార్థమున “ శమంబు ” అనుతత్సమపదమును జోడింపఁబడినవి.

అందు ' శమంబు ' అనుప్రథమావిభక్తిరూపమున “ మువ్వర్ల కమునకు మాము డియ్యేని బిందుపూర్వకబువర్ణకంచేని విభావ నగు ” (బాల.తత్వ.42 నూ.) అను చొప్పున బిందువే గలదని యంగీకరింపక తప్పదు. అట్టిదానితో సహాంతరమున జోడింపఁబడిన “ అంబు ” అనుజలవాచక సంస్కృతపదమునందును బిందు వే గలదని యంగీకరింపక తప్పదుగదా.

పయి నుదాహరించిన ప్రమాణములు, సంస్కృతపదములు తెనుఁగులో వాడఁబడునపుడు వానియందలి యనుస్వారమునకు. సంస్కృతవ్యాకరణముచే నిత్యముగా రావలసిన పరసవర్ణాదేశము రాకపోవచ్చు ననియు నచట బిందువు పైత ముండవచ్చు ననియు, ప్రాచీను లభిప్రాయపడినట్లు విశదపఱచుచున్నవి. అట్ల యినను బయిప్రమాణము అట్టిసంస్కృతపదములలోని బిందువునకుఁ బరసవర్ణాదేశము రానే రాదని మాత్రము నిరూపింపఁ జాలవు. కాఁబట్టి సంస్కృతపదము లలో బిందువును బరసవర్ణాదేశమును నైచ్చికములై నిలుచుచుండు నని తేలుచున్నది. కావుననే “ అక్కందలితే త్యత్ర అనుస్వారస్య యయి పరస వర్ణాః ఇతి సాధుత్వ మూహ్యమ్ ” అని యిట్లహోబలపతి పరసవర్ణాదేశమును పైతము “ కందలిత ” యనుసంస్కృతశబ్దములోని యనుస్వారమున కుండు నని యభిప్రాయపడి యున్నాడు. పైసందర్భమునుబట్టి సంస్కృత పదములలో ననుస్వారము నిల్చినను నిలువవచ్చు ననియు, లేదా దానికి బరస వర్ణాదేశము వచ్చినను రావచ్చు ననియు నాంధ్రపండితుల సిద్ధాంత మిది విశదమగుచున్నది. ఇట్టిసిద్ధాంతము ననుసరించియే కావలయును సూరిగారు బాల వ్యాకరణములోని సంజ్ఞాపరిచ్ఛేదమునందలి నాల్గవసూత్రమున ‘ కంతము, మండము ’ ననువానినడును ననుస్వారమునై నిల్చియు, జకారోదాహరణముగాఁ ‘ పక్షి ’ శబ్దము నుదాహరించిరి. జకారమునకు ‘ శార్జము ’ మొదలగు నిర్వివాదము లగునుదాహరణము లుండఁగా నీ ‘ పక్షి ’ శబ్దము నుదాహరించుట యనుస్వారపరసవర్ణాదులై చ్చికములై యుండ నగు ననుస్వారిప్రాయమును వెల్లడించుటకే యని లోచించుచున్నది.

పయిసూత్రమునకు వ్యాఖ్యానముచేయునపుడు శ్రీసుంకరి రంగయ్యగారి సంబంధముచేతఁ గావలయు త్రింశాస్త్రులవారు విపరీతార్థములను జేయలేదు. కాని వారు తమకు సంపూర్ణస్వామ్యముగల సాంతభాగములోమాత్ర మివిషయమునఁ గేవలము విపరీతాశయ్యలైరి.

వయి నుదాహరించినరీతిని దేనుఁగులోనికి వచ్చునపుడు సంస్కృతపదము లనదుమ నున్నయనుస్వారమునకుఁ బరసవణాదేశ మైచ్చిక్ మనువిషయమును గ్రహింపక శ్రీశాస్త్రులవారు బాలవ్యాకరణములోని ప్రక్షిణాపరిచ్ఛేదమునందుఁ బూజాకనుస్వారమునుగుఱించి చర్చించునందర్భమునఁ దొలుదొల్లఁ బరసవణాదేశము నిత్యమే యనియభిప్రాయపడి “అఙ్కము, వంక” అను మొదలగువానికిఁ బ్రాసము చెల్లుటకయి ప్రాసములో నట్టివైషమ్యము గ్రాహ్యమే యని సిద్ధాంతముచేయుచు “అనఁగా, నేకానునాసిక్యంబును ద్విగుణకంఠ్యత్వంబును గల ‘ఙ్క’ యనుశబ్దముకంటె నేకానునాసిక్యంబును నేకకంఠ్యత్వధర్మంబును గల ‘వంక’ యనుశబ్దం బొకకంఠ్యత్వధర్మంబునఁ దక్కువ యగుట స్పష్టపడుచుండును గాన నిట నెట్లు ప్రాసంబుచెల్లునని యాధునికు లగుఁకొందఱి తాత్పర్యము కాని యిచ్చటఁ గంఠ్యద్విత్వంబులో నొక్కటి తగినంతమాత్రమునఁ బ్రాసభంగము రానేరదనియే పూర్వలయభిప్రాయము.” (ఆపూర్వ తవ్వో ?) (బాల-వ్యాక. గుప్తా. ప్రకా. 323. పుట.) అని యిట్లు వ్రాసిరి. పయి నుదాహరించినరీతిని “అంకము” మొదలగువానిలో “వంక” మొదలగువానియందువలెనే పాక్షిక మగువనుస్వారము గల దనియే ప్రాచీను లభిప్రాయపడి రనియు శ్రీశాస్త్రులవా రనుకొన్నట్లు ప్రాసములం దట్టివైషమ్యమును బ్రాచీను లంగీకరింపలేదనియు మఱియు నిచట నట్లంగీకరింపవలసిన ప్రసక్తియే లేదనియు విశద మగుచున్నది గదా. మఱియు వీరి యీయనూతనసిద్ధాంతమునుబట్టి “శంక, దొంగ” యను మొదలగువానియందును నానునాసిక్యకంఠ్యత్వములకు శ్రీశాస్త్రులవా రంగీకరించినవైషమ్యము మాత్రమే యుండుటచే వానికిసైతము ప్రాసము చెల్లవచ్చునని తేలఁగలదు. ఇది కేవల మసంగతమని శ్రీశాస్త్రులవారుసైత మంగీకరింతురని నానమ్మకము.

ఇంక శ్రీశాస్త్రులవా రట్లుచేసిన తమయావర్గపంచమాదేశ నిత్యతావాద మందరుచిహ్నాని కావలయుఁ దుదకుఁ బరసవణాశాస్త్రమును నిరాకరించి సంస్కృతపదమధ్యమున బిందువే నిత్యముగా నిలుచు నని చర్చించిరి. అట్టిబిందువునకుఁ బూజినియులు విధించువర్గపంచమవణాంబులు పంచమవణాంబులే యని యుఁ, బలుపుట్టువులే యనియు నిట్లు ద్వ్యర్థిగా నేమేమో గొప్పయత్తులు చెప్పి (బాల-గుప్తా-ప్రకా. 370 పుట.) వానిని బహిష్కరించిరి.

పయిరీతిని సంస్కృతపదమధ్యమునందలి యనుస్వారమునకుఁ బరసవణాదేశము వచ్చిన నిత్యముగానే రావలయు ననియు, లేదా రానే రాదనియు సభిప్రా

యు నప్పకవినిఁటికి “రాజు” అనుతత్వమువదములోని జకారము దంత్యమును వైయాకరణసిద్ధాంతమే లేదు. కాఁబట్టి యాయనకు శాస్త్రులవారివలె రాజుఁ డుశబ్దమును పృజించుకొనవలసిన ప్రసక్తియే లేదు.

విశేషార్థకమయి సుప్రసిద్ధమై యున్న రాజుశబ్దములోని జకారము తాల వ్యమే యనియు నక్కారణమున రాఘవపాండవీయ ప్రయోగమునకు బాధలేద నియు నప్పకవి యభిప్రాయము. అట్టిజకారము దంత్య మనియు రాజుఁడుశబ్ద ములోని జకారము తాలవ్యమనియుఁ బింగళి సూరస ప్రయోగములోని ‘రాజ’ అనునంబోధన మీరాజుఁడుశబ్దసంబంధమైనదిగాన బాధ లేదనియు శాస్త్రులవారి యభిప్రాయము. ఇట్టిస్థితిలో ‘వి’ రప్పకవిమతమును స్వేవాదోపప్తంభకముగా నెట్లు తలంచినో తెలియకున్నది.

—♦ బాల. సంజ్ఞ. 11వ సూత్రపువ్యాఖ్య. —

“కేవలనకారంబు ద్రుతనామంబున సామాన్యంబుగా వాడఁబడుచున్న ను బ్రత్యయంబును, (ఫలమును, నేను, వెట్లుచున్నాను) ఆగమంబును (వానిచే తను, చేయుచును, మమ్మును) అవ్యయంబును (అపుడును, మఱియును, అన్న యును) నైనయుకారాంతసకారంబే ద్రుతసంజ్ఞగలది యనిచెప్పట యుక్తము.” అని గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు (బాల. గు. ప్ర. 7 పుట) వ్రాసియున్నారు. ఈ విషయమును వీరు “ప్రత్యయాగమావ్య యాత్మకంబై యుత్పత్తివిశిష్ట మైనసకారంబు ద్రుతసంజ్ఞకం బనియర్థము” అనుప్రాధవ్యాకరణ గ్రంథమునుజూచి సంగ్రహించిరిని చెప్పవచ్చును. “చువర్ణకంబు ద్రుతాంతంబు క్రియాన్వయంబున శత్రుత్వంబునందగు” (బాల. క్రియా. 43 సూ.) అనుసూత్రముచే ‘చును’ అనున దెల్లఁ బ్రత్యయమే యైయుండఁగా ‘చేయుచును’ అనుదానిలోని ‘ను’ అను నది యాగమమని గుప్తార్థప్రకాశికాకారు లెట్లు తలంచినో తెలియరాకున్నది. దానిమాట యటుండనిండు. పై నుదాహరించినరీతిని వీరు ప్రాధవ్యాకరణసిద్ధాంతమును స్వసిద్ధాంతముగా నుదాహరించియు “కన్ను” శబ్దములోనినకారము ద్రుతమని భ్రమించి వ్రాయుట యెంతయు వింతగానున్నది. కన్ను శబ్దములోని నకారము ప్రత్యయాగమావ్యయములలో నేదియు గాదుగదా. అట్టిస్థితిలో ‘కన్ను+దోయి’ ఇట్లుండఁ బ్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదములోని యేడవసూత్రంబున ద్విత్వ సకారలోపంబు గలిగి ‘కనుదోయి’ అగును. ప్రకీర్ణకపరిచ్ఛేదములోని పద్మ గ్రాహవసూత్రంబున ‘కను’ శబ్దముయొక్క డకారమునకు లోపమురాఁగా కక+

దోయి ' అగును. ఇప్పు డీసంధి పరిచ్ఛేదములోని పదునేడవనూత్రంబున నీద్రు
తంబునకు....." (బా. గు. ప్ర. 43 పుట) అని యిట్లు ప్రక్రియచూపి
కన్నుశబ్దపు సంక్షేపరూప మగు "కణ" అనుదానిలోని ప్రకృతినీధమగునకా
రమును ద్రుతమని వ్రాయుటకు గుప్తార్థప్రకాశికాకారు లెట్లుసాహసించిరో తెలి
యరాకున్నది. వీరు సాధించినప్రక్రియచొప్పుననే సిద్ధించిన 'మిన్ను' శబ్దంబు
లోని 'మిణ' అనుదానిని గళగాభావించి నూరిగారు 'మిన్వడె' అని యావ్ర
క్తికపరిచ్ఛేదములోని పదునాఱవనూత్రమందే యుదాహరించుటనైన గమనింప
కుండుట మిక్కిలి శోచనీయము. సమాసములో నాగమముగా వచ్చిన ద్రుత
ముతోఁ గూడియున్నకన్నుందోయిపదముయొక్క సంక్షేపరూప మగుకందోయి
శబ్దమునందలిసకార మాగమనకారము కానోవునని తలచి నూరిగారు పంధిపరి
చ్ఛేదమున 19-22 నూత్రములలో "కందోయి" అనుదాని నుదాహరించియుం
దురు. ఇట్టిప్రక్రియను ప్రాథవ్యాకరణకర్తగారు శబ్దరత్నాకరమున "వీని" శబ్ద
మునొద్ద విశదపఱచియున్నారు. ఇట్టిప్రక్రియను గ్రహింపఁబాలనందున గుప్తార్థ
ప్రకాశికాకారు లట్టిప్రమాదమునకుఁ బాల్పడవలసి వచ్చెనని తోచుచున్నది.

— బాల. సంజ్ఞ. 12 నూత్రపువ్యాఖ్య. —

పయిరితిని గుప్తార్థప్రకాశికాకారులవంటి వారు ప్రమాదపడుదురని తలఁ
చియే యప్పకవి ప్రకృతిసంబంధమయిన సకారము ద్రుతము కానేర దని స్పష్ట
ముగాఁ జెప్పి యనేకోదాహరణముల నిచ్చియున్నాఁడు.

గీ. గూను నెమ్మేను మెగనాను మీను పేను
మాను వరిచేను పులిజోను ముఱియు నిట్లు
భువి సకారంబుతోఁ గూడఁ బుట్టుశబ్ద
ములు ద్రుతప్రకృతులు గావు మునిశరణ్య.

గీ. అన్ను బంగరుపొన్ను చాయయగుతెన్ను
చెన్ను పులిజన్ను దొరపన్ను పొన్నయెన్ను
మొదలుగా జడ్డలు సకారములకుఁ దుదీని,
దనరుపదములు గావు ద్రుతప్రకృతులు.

గీ. తన్ను నన్ను నన్ను వన్ను మున్నా మిన్ను
చన్ను కన్ను చెన్ను శబ్దములకు
జడ్డలుండుఁ బోవుఁ జర్చింప నిష్ఠి ధ్రుత
ప్రకృతు లెపుడు గావు భక్తసులభ.

(అప్పు. 5 ఆ.)

పైదానిచొప్పున గన్నశబ్దములోని నకారముగాని కనుశబ్దములోని నకారముగాని ద్రుతములు కానేరదని స్పష్టపఱచుచున్నది గదా. పయిపద్యముల సందర్భమును బాగుగా బరిశీలించి యర్థముచేసికొనజాలక గుప్తార్థప్రకాశికా కారులు పైవానిలోని మూడవపద్యము నుదాహరించి “తన్ను, నిన్ను, నన్ను, శబ్దములు ద్వితీయాంతములు ; కావున గ్రుతప్రకృతికంటె, పైపద్యములో నప్పకవి కళాశబ్దములలో బరిగణించుట కవీరభసహేతుకంబు” అని తాము భ్రమించి యప్పకవి ప్రమాదపడినట్లు వ్రాసియున్నారు. “తన్నుక తనుక” అనువానిలోని తుదినకారము ద్రుతము కాదని యప్పకవి పైపద్యములో జెప్పి యుండలేదు. “తన్ను, తను” అనువానిలోని ప్రత్యయాగమేతరమగు శబ్దనంబు మయిననకారము ద్రుతము కాదని చెప్పియున్నాడు. అట్టినిర్వివాదమగు నప్పకవియసందర్భ మెట్లు కవీరభసహేతుకమగునో తెలియరాకున్నది. ‘కన్ను’ శబ్దములోనినకారమును పైతము ద్రుతముగా భావించిన గుప్తార్థప్రకాశికాకారుల కదిరభసహేతుకమయిన నగుగాక.

— బాల. సంజ్ఞ. 15 సూత్రపువ్యాఖ్య. —

“దీర్ఘాక్షరము తరువాతను నుండునున్న శబ్దముయొక్క పుట్టుకలోనే యుండవలయునుగాని వ్యాకరణముచేత నిండునున్న రానేరదు. అరసున్న శాస్త్రముచేత రావచ్చును. ఉ. “తాజెప్ప” వాడు.....” అని యిట్లు గుప్తార్థ ప్రకాశికలో వ్రాయఁబడియున్నది, “తేంట్లు, గోంట్లు, వేంట్లుకాదు” మొదలగు శబ్దములలోని నిండునున్నలు వ్యాకరణముచేతనే వచ్చినవనియు నవి శబ్దముయొక్క పుట్టుకలో లేనేలేవనియు వేఱ చెప్పనక్కరలేదుగదా. వేయేల పైరూపములను సాధించు బాలవ్యాకరణములోని యాచ్చికపరిచ్ఛేదమునందలి 15,7 మొదలగుసూత్రములకు గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు వ్యాఖ్యవ్రాయ లేదా ? ఇట్టి విషయములను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చికొనక “వ్యాకరణముచేత నిండునున్న రానేరదు” అని యిట్లు పైరీతిని గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు వ్రాయుట యెంతయు వింతగా నున్నది. “దీర్ఘముమీఁద సాధ్యపూర్ణము లేదు” అనుసూత్రము ఖండపూర్ణ భేదము లేక సామాన్యముగా బింధువును విధించు “శీతుబింధుపూర్వకంబగు” (తత్ప. 19 సూ.) అను మొదలగు సామాన్య బింధువిధానస్థలములందు మాత్రముపఱచించున దని గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు గ్రహింపజేసుకుంటు జోచ నీయము.

—|| బాల. సంజ్ఞ. 23 సూత్రపువ్యాఖ్య. ||—

“కఱకంతుడు, ప్రాణగొడ్డము జీవగట్ట, కపిలగడ్డము” మున్నగుప్రయోగములు గ్రామ్యములయినను సాధువులని సూరిగారి యభిప్రాయము. కాని త్రిలింగలక్షణమందు నయ్యది గ్రామ్యములుకాక తద్భవంబులే యని చెప్పబడినవి. ఎట్లన, గరకంఠ శబ్దభవము “కఱకంతుడు” అని యిట్లు గుప్తార్థప్రకాశికలో వ్రాయబడి యున్నది. ఈవ్రాతనుబట్టి చూచునపుడు వీరికిఁ ద్రిలింగలక్షణశేషగ్రంథము సరిగా నర్థము. కాలేదనియు నక్కారణమున సీతారామాచార్యుల వారిమతము వీరిబుద్ధి కెక్కలేదనియు విశదపడకపోదు. త్రిలింగలక్షణశేషములో “కఱకంతుడు” అనుపదము “గఱకంతుడు” అనుశబ్దముయొక్క వికృతి యనిమాత్రమే యున్నదిగాని “కఱకంతుడు” అనునది యనింద్యగ్రామ్యము కాదని చెప్పబడియుండలేదు. “ప్రాణగొడ్డము” అనునది “ప్రాణకుట్టకము” అనుదానికి వికృతియనియు నక్కారణమున నయ్యది గ్రామ్యము కానేరదనియుఁ ద్రిలింగలక్షణశేషములో “ప్రాణగొడ్డ మగ్రామ్యంబు నాదగు. ఇయ్యది ప్రాణకుట్టకశబ్దభవము” (ప్రాథ. సంజ్ఞ. 12 సూ.) అని యిట్లు వ్రాయబడియున్నది. దీనినిజూచియు “కఱకంతుడు, గరకంఠశబ్దభవము” (ప్రాథ. సంజ్ఞ. 9 సూ.) అనువాక్యమును జూచియు శ్రీగుప్తార్థప్రకాశికాకారులు తొందరపడి “ప్రాణగొడ్డము” అనుదానినివలెనే “కఱకంతుడు” అనుదానిని సయిత మగ్రామ్యమునుగాఁ ద్రిలింగలక్షణశేషకర్త చెప్పినట్లు భ్రమించిరేకాని సీతారామాచార్యులవారందు “ప్రాణగొడ్డ మగ్రామ్యంబు నాదగు” అనిచెప్పినట్లు “కఱకంతుడు గ్రామ్యము” అని చెప్పియుండలేదు. “కఱకంతుడు” అనునది గరకంఠశబ్దభవ మనిమాత్రము చెప్పియున్నారు. అట్లు తద్భవము లని చెప్పటచే “కఱకంతుడు, ప్రాణగొడ్డము” అనువానికి సామాసికగ్రామ్యత పోయినది. వానిలో “ప్రాణగొడ్డము” అనుపదమునందు మజ్జేవిధమయిన గ్రామ్యతయొ లేనందున నది యగ్రామ్యమని వ్రాసిరి. “కఱకంతుడు” అనుశబ్దమునందన్ననో తద్భవకల్పనచే సామాసికగ్రామ్యత వారించినను సం దనాంధ్రాక్షర మగు తకార ముండుటచే నద్దానికి గ్రామ్యత వారింపలేదు. తద్భవపదములలో వర్గయుక్తు లుండరాదు గదా. ఆకారణముచేతనే యది గ్రామ్యమే యయినను “జీవగట్ట” పదమువలెనే మహాకవిప్రయుక్త మగుటచే ననింద్యగ్రామ్య మని త్రిలింగలక్షణశేషకర్త యభిప్రాయముగాని “ప్రాణగొడ్డము” అనుపదమువలె

నది యగ్రామ్యమని యభిప్రాయముకాదు. కావుననే త్రిలింగలక్షణశేషకర్త తాను రచించిన శబ్దరత్నాకరకోశమునందు, “జీవగజ్జ” “కఱకంఠుడు” అను శబ్దములయొద్ద ‘అనింద్య’ గ్రామ్యములనుటకు సంజ్ఞగా సజ్జాంవిష్కరణవట్టి కలఁ జెప్పినరీతిని “గ్రా” అని వ్రాసియున్నాఁడు. “ప్రాణగొడ్డము” అను శబ్దమునొద్ద నట్లు “గ్రా” అనుదానిని వ్రాయలేదు.

ఇక “కపిలగడ్డము, కపిలకన్నులు, కపిలజడలు” అనునవి యనింద్య గ్రామ్యములని సూరిగారియభిప్రాయము. అవి నింద్యగ్రామ్యములని త్రిలింగలక్షణశేషకర్త యాశయము. పైకారణములచే “ప్రాణగొడ్డము” అనుదానికిఁ దద్భవకల్పనచే గ్రామ్యత వారించినట్లే “కఱకంఠుడు” మున్నగువానికిని దద్భవకల్పనచే గ్రామ్యత వారించినట్లును, నొక ‘జీవగజ్జ’ శబ్దమునకుమాత్ర మట్లువారింతుట కవకాశము లేకపోయినట్లును గుప్తార్థప్రకాశికాకారు లభిప్రాయపడి “జీవగజ్జ నీరీతిగా గ్రామ్యంబు గాకుండఁజేయుటకుఁ దగినయాధారం బేమియుఁ గానంబడదు” అనివ్రాయుట యెంతయు నసంగతముగా నున్నదనుటకు సంధేహము లేదు.

పఠ్యుల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రి.

తోడరమల్లు.



“తోడరమల్లు” నామము హిందూదేశచరిత్రమును జదివినవారి కంతయుఁ దెలిసియే యుండును. ఈనామ మెచ్చట నగవడినను ఢిల్లీచక్రవర్తులలోఁ బ్రఖ్యాతుఁ డైన అక్బరు నాస్థానియందలి సేనాపతి యని యన్వయము చేసికొనుచున్నారు. పరిశీలించిచూచిన నీపేరు గలవా రనేకులు గల రనియు వారిలోఁ గొందఱు దక్షిణహిందూదేశపువా రనియుఁ దెలియఁగలదు. అక్బరుకాలము నందే యాతనిసేనాధిపతిగాక వేటొకతోడరమల్లు కూడ నుత్తరహిందూదేశము ననే యుండినట్లు తెలియుచున్నది. ఈరెండవతోడరమల్లే నుప్రసిద్ధుఁడయి హిందీరామాయణము వ్రాసిన తులసీదాసుగారి కీర్తనములయందుఁ బేర్కొనఁబడియున్నాఁడు. వీరిద్దఱు నొకజేత యని యనేకుల యభిప్రాయము గాని యిప్పటిచరిత్రకారులమతమున భిన్నపురుషులు. అక్బరుసేనాధిపతి యగుతోడరమల్లు యొక్కపుత్రుఁడు గొప్పగీర్వాణభాషావిద్వాంసుఁడును గవియు. ఈయన వ్రాసిన సంస్కృతనాటక మొకటి సంస్కృతకావ్యమాలలో ముద్రింపఁబడి యున్నది.

ఇక నీతోడరమల్లు శబ్దముయొక్క యర్థవిచారముఁ గొంత గావించెదము. అనేకులమతమున నీశబ్ద మొకపురుషవాచకము, కాని, యిది యొకబిరుదముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. ‘తోడర’ శబ్దము కావ్యములయందచ్చటచ్చటఁ బ్రయోగింపఁబడియున్నది. విజయనగరచక్రవర్తులలో మొదటివంశమైన హరిహర వంశమునందలి ప్రాథమీకరాజుల కుమారుఁడైన మల్లికార్జునరాయల కాలములో నాయన యాస్థానియందలి కవులలో నొక్కఁడగు గంగాధరకవిచే రచింపఁబడిన “గంగాదానప్రతాపవిలాసము”న నీశబ్దము తెనుఁగుప్రబంధములయందచ్చటచ్చట నగవడు గండపెండేరశబ్దమునకుఁ బర్యాయపదముగా నున్నది. కృష్ణరాయలు ‘బిరుదై నకవిగండపెండేరము’ను గవిపెద్దనకాలిలో నెట్లు తొడిగినో యా ప్రకారమే యీనాట్యకారుని కాలియందీబిరుదతోడరమును ప్రాథమీకరాజులు తొడిగిరట. దీనితో నీకవి ఘూర్జరసింహాసనాధిపతియు అహ్మదాబాదనగరప్రభువునగు బహదూరుషా యాస్థానమునందును చంపకపురపురందరుఁ డగుగంగాదాన భూపల్లభుని సభయందును దిగ్విజయ మొనర్చెను. కృష్ణదేవరాయల చరిత్రమును

సూర్యుని పురాతనగద్యకావ్య మగు 'రాయవాచకము' నందు కృష్ణరాయలకు గజపతి కన్యాదాన మొనర్చినవిధప అశ్వపతి, గజపతి, నరపతులప్రతిమలు గలిగినగండపెండేరమును దొడిగె నని యున్నది. ఈప్రకారమే 'గంగాదానప్రతాపవిలాసకర్త' కాలియందలి బిరుదతోడరము, రిపునాట్యకారకవిపుత్రలాంకిత' మని చెప్పబడియున్నది. వీని నన్నిటిని జూచిన తోడరమల్లశబ్దము కేవలము బిరుదవాచకము గాని యొక్కరి నామధేయముగాదు.*

ఇక దక్షిణహిందూదేశమందలి తోడరమల్లుల విషయముఁ గొంత చర్చించెదము. అక్కరకు కించుమించుగ సమకాలీనుఁడైన విజయనగరచక్రవర్తియగు నళియరామరాయల యాస్థానమునందలి కొందఱు గొప్పనరదారుల కీబిరుద ముండెను. వీరిలో ముఖ్యులు తోడరమల్లకల్లినాథుఁడు లేక కల్లీశ్వరుఁడును, తోడరమల్లరామయాత్రుఁడును. వీరిద్దఱును గొప్పవిద్వాంసులును బంధువులును. వీరు వ్రాసినగ్రంథములు కొన్ని నేటికిని తంజావూరురాజసాధ సరస్వతీ భాండారమున నున్నవి. వీనిలో ముఖ్యము తోడరమల్లరామయాత్రుఁడు రచించిన “స్వరమేశకళానిధి.”¹ దీనిప్రస్తావనం దీక్షవి తనయొక్కయుఁ దనపోషకుఁడైన యళియరామరాయలయొక్కయు చరిత్రము గొంత వెలువఱిచినాఁడు. రాయలతమ్ముడైన వేంకటాద్రిభూపాలుఁడు సంగీతశాస్త్రములో నాకాలమునందుండిన మతభేదముల నన్నింటిని దెలియఁబఱిచి వాని తారతమ్య మేజ్ఞులుప నీకవిని వేఁడెను. ఆసందర్భమున నీకవి యాకాలమునందలి సంగీతవిద్వాంసులలో 'శాస్త్రము'ను 'ప్రయోగము'ను గూడ సమానముగా నెఱిగి వీణావాదనమునం దాటితేఱిన వాఁడని చెప్పెను. ఇది యుగగాక రామరాయల కీకవి విజయనగరరాజధానియంద నేకవిధములైన ఫలపుష్పతరువుల చేతను, జలయంత్రముల చేతను సువర్ణప్రతిమలచేత నలంకరింపఁబడిన యుద్వాసముగలిగిన 'రత్నకూట' మనెడి ప్రాసాదమును నిర్మించె నట. కొండవీటిరాజ్యమునకు రాజప్రతినిధిఁ

* కిట్టెలుమహాశయుఁడు సమకూర్చిన కర్ణాటాంగ్లేయనిఘంటువులో తోడరశబ్దమునకు (a chain or other badge of honour) అనఁగా బిరుదశృంఖల మని యర్థము వ్రాయఁబడినది. కర్ణాటకశబ్దముజీదర్పణమందలి ఛాతుపాతములో "తోడర్ బంధనే" యనియున్నది. వీనినిబట్టి కన్నడములో తోడరనఁగా గాలికె గట్టుబిరుదవిన్నా మని తేలుచున్నది. కన్నడమునుండియే యీమాట హిందీలోనికి బోయియుండవచ్చును. తోడరునకు తోడరు రూపాంతరము. (జ.రా.)

1. పరిపక్వభాషయములోఁగూడ నొకప్రతి గలదు.

గూడఁ గొన్ని సంవత్సరము లుండెను. ఇట్టియనుగ్రహమునకుఁ బ్రతీకారముగ నీకవి ' స్వరమేశకళానిధి ' నారాజేంద్రున కంకిత మిడెను.

వీరిద్దఱుఁ గాక రామరాయలకాలముననే వేటొక తోడరమల్లుకూడ నుండినట్లు తెలియుచున్నది. ' వాహినీపతీయ ' మను నామాంతరము గల ' క్రతుప్రాయశ్చిత్త ' మనుగ్రంథ మొకటి మదరాసు ఓరియంటల్ లైబ్రరీలో నున్నది. దీనికర్తవే రొకచో ' తోటమల్లు ' డనియు వేటొకచో ' తోడరమల్లు. ' డనియు నగవడుచున్నది. ఈకాలమునందే విజయనగరరాజధానియందే వెలువడిన ' వాసంతికాపరిణయ ' మనుసంస్కృతనాటకమున నొకవాహినీపతి పేర్కొనఁబడియున్నాఁడు.

ఈవాసంతికాపరిణయకర్త యాకాలమునందు విజయనగరసంస్థానమున సుప్రసిద్ధమగు త్రివైష్ణవమఠములలో నొకటగు నహోబలమఠమునందలి యేడవస్వాములవారు. తమనాటకప్రస్తావనయందు సూత్రధారుఁడు కవియొక్క ప్రాశస్త్యమును వణింపుచు నకలశాస్త్రవేత్తయైన వాహినీపతిచేతఁ జాల నీకవిప్రస్తుతిఁ జెంది రని చెప్పుచున్నాఁడు. ఈ ' వాహినీపతి ' యు ' వాహినీపతీయకర్త ' యు ' తోట (తోడర) మల్లుఁడు ' నేకపురుషుఁడుగానే యుండనోవు.

ఈకాలమునకుఁ బిదపఁగూడ నొకతోడరమల్లు మన కగవడుచున్నాఁడు. దక్షిణహిందూస్థానములోఁ గణాకటకనవాబు ' సాదతుల్లాఖాను ' నాస్థానమునం దీపేరుగలిగిన సుప్రసిద్ధుఁడగు సేనాధిపతి యుండెను. ఈతనిపేరే యీదేశమునం దచ్చటచ్చట వినఁబడుచున్నది. కాని జనులు దీనిని అక్షరునాస్థానమందలి ' తోడరమల్లు ' నామముగా భావించుచున్నారు. ఇది ప్రమాదము. తెలుగుజిల్లాలలో జంగముకథగాఁ బాడఁబడుచున్న ' దేశింగురాజు ' కథ విననివారఱుదు. ఈకథయందలి విషయము కేవలము కల్పనగాక వాస్తవచరిత్రము. ' దేశింగ ' గ నునామాంతరము గలిగిన ' తేజసింగు ' చెంజిదుర్గపాలకుఁడైన సారుపే సింహునికుమారుఁడును కణాకటకనవాబు సాదతుల్లాఖానుని ప్రతినిధియు. ఇతఁడు తిరుగుబడి నవాబునకు శిస్తుమొదలగునవి చెల్లించవనందున నవాబు వీనితోఁ జేసిన యుద్ధమే యీకథాంశము. ఈయుద్ధమునందు తేజసింహునకు నహాయముచేసినది కళ్లకురిచ్చి (దక్షిణయారాఁడు జిల్లాలోనిది) పాలెగా రగు మహమ్మదు ఖానుఁడు. నవాబుతరపున తేజసింహునిపై దండెత్తి చెంజిదుర్గమును స్వాధీని చేశింగురాజును సంహరించిన దీ ' తోడరమల్లు ' డే. తేజసింగు (దేశింగు), మహా

మృదుఖాను, తోడరమల్లు, వీరికిని బ్రస్తుతపు ఆంగ్లేయరాజుల పూర్వలై న యా కాలపు “ఈప్టుయిండియాకంపెనీ” వారి మదరాసు ప్రతినిధులకును జరిగిన యుత్తర ప్రత్యుత్తరములు కొన్ని మదరాసు రికార్డు ఆఫీసులో నున్నవి. ఈజాబులకాలము క్రీ. 1700 మొదలు 1715 వఱకు.

దేశింగురాజుకథ గాక యీతోడరమల్లు చరిత్రము మనకుఁ దెలియుటకు వేతాధారములుఁ గూడఁ గలవు. మద్రాసు చిత్రవస్తుప్రదర్శనశాల , మ్యూసియం లో నుండు తామ్రశాసనములలో నొకటి యీతోడరమల్లు త్రిమువ్వ మందలి భూవరాహస్వామివారి దేవాలయమున కయిదుగ్రామముల నానుండల ములోఁ జేరినవానినే దానముచేయించినట్లు తెలియఁబడుచున్నది. ఈశాసనము శాలివాహనశకము 1685-36 (క్రీ. 1713-14) సంవత్సరమున వ్రాయఁబడినది. దీనియందు ఢిల్లీపాచ్చా పరుకుపాహ (ఫర్రుక్ షియర్) వారును కళాకాటకన వాబు సాదత్తుల్లా ఖానువారును పేర్కొనఁబడియున్నారు. ఈతామ్రశాసనము నందలి దాత “తోడరమల్లు ప్రసాదలబ్ధ త్రినివాసదాసుఁడు” ఈసమాసము సరియైనదిగాక హిందవన తోడరమల్లుయొక్క ప్రసాదమును బొందిన శ్రీనివాస దాసుఁ డని యర్థమిచ్చుచున్నది.* అయిన నీశాసనమునందే వెనుకప్రక్కనున్న ఛారిషీ భాషాంతరీకరణమున తోడరమల్లు అనఁబడు శ్రీనివాసదాసుఁ డనియున్నది. వీనియందేదినరియో తెలిసికొనుట కాధారములు మన కిప్పుడు దొరకవు. తోడర మల్లుప్రసాదమును బొందిన శ్రీనివాసదాసుఁ డనుట యే సరి యని యీలేఖకుని యభిప్రాయము. దీనికిఁ గారణములు వెనుక తెలియఁగలవు.

కాంచీపురము పరదరాజస్వామివారి యాలయములో నొకశాసనమునందే తోడరమల్లే పేర్కొనఁబడియున్నాఁడు. ఈశాసనము రెండుసంస్కృతశార్దూ లవిక్రీడిత వృత్తములతో వ్రాయఁబడినది. వానియందొకటి:—“శేషాద్విశ్వర నిత్యకిం కరయతి శ్రేష్ఠోపదిష్టాధ్వనా శ్రీమత్తోడరమల్లభూమిరమణః శ్రీశ్రీనివాసాష్టయా దే వ్యాసాక మశేషలోకవరదం దేవాధిరాజం వనా దానీయాదరవా నధిద్విరదగిర్యా స్థాన మాస్థాపయత్ ||” రెండవశ్లోకమునందలి కడపటిపాదము ‘కల్యాణంఉడయా రపాళయవనా త్కాంచీపురీ మానయత్ ||’ దీనియందలి విషయము ‘ఉడయార్ పా

* ఈసమాసమునకు తోడరమల్లు ప్రసాదమువలన బొందఁబడిన శ్రీనివాసదాసుఁ డని యర్థము. ఇది మదురలేదు. గనుక ‘లబ్ధ’ శబ్దము మీద ‘వైభవ’ యనుశబ్దము గాని యుద్ధియర్థమున చ్చు వేతొకకబ్బము గాని యుండవలయునని తోచుచున్నది.

శయపువనములలోనికొక బోయియుండిన దేవరాజస్వామి (వరదరాజస్వామి) వారివి గ్రహములను తోడరమల్లు భూపాలుడు త్రినివాసునియాజ్ఞచేత వాణ్ణెక్కు ప్రాచీన దేవస్థానమునకు దీసికొనివచ్చి ప్రతిష్ఠించెను అని. భారంగజీబు ఢిల్లీపా చ్చాకొలమున మొట్టమొదట మహమ్మదీయు లీదక్షిణదేశమునకు వచ్చినపుడు జరిగినకలాపములలో కంచివరదరాజులు దేవాలమునుండి ఉడయార్ పాళెమునకు బోయిదేశము సంతోభ మాజిన వెనుక కంచికివచ్చి చేరెను. ఈవచ్చుటకు గారణ మేమన తోడరమల్లు వీరియొక్క ప్రాభవనహయములచేత త్రినివాసదాసుడు ఉడయార్ పాళెపు జమీందారునియొద్దనుండి వరదరాజులను కంచికితీసికొని రాగలిగెను. దీనిజ్ఞాపకార్థ మిప్పుటికిని కంచిలో ఉడయార్ పాళెపు ఉత్సవ మని యొక యుత్సవము జరుగుచున్నది. కంచిదేవస్థానములోపల వరదరాజస్వామివారి గుడిలో నీతోడరమల్లుయొక్క విగ్రహమొకటి కలదు. స్వామివారియత్స వాదులలో పూర్వ మీతోడరమల్లును గూర్చియు నీయనసుబోత్సాహపఱచిన శ్రీనివాసదాసుని (ఆత్మాజియ్యర్) గుఱ్ఱియు పాటలు పాడుటవాడుకగా నుండెనట.*

ఈసందర్భమున నీతోడరమల్లునకుఁ దోడ్పడిన త్రినివాసుఁ డెవరయినది యుఁ గొంత చర్చింపవలసి యున్నది. కంచిదేవస్థానపు రికార్డులనుండియు శ్రీవైష్ణవమతేతిహాసముల బట్టియుఁ జూచిన వరదరాజువిగ్రహము ఉడయారుపాళెమునకుఁ బోయియుండినపుడు మరలఁ దీసికొనివచ్చినది ఆత్మాజియ్యర్ అని ప్రసిద్ధికొందిన యొకవైష్ణవసన్న్యాసి. వీరు పూర్వాశ్రమమున గోలకొండవ్యాపారులు. పేరు సిద్ధబాగు త్రినివాసరావుగారు. తురీయాశ్రమమును స్వీకరించి కాంచీ పురమునఁ గాలత్రేయము జరపుకాలమున వీరినచ్చటి వైష్ణవులందఱును వరదరాజస్వామివారిని దిరుగఁ గంచికఁ గొనిరాఁబ్రయత్నింపఁ బ్రోత్సహపఱచిరట. అందుపై వీరు తమవలుకుబడిచేత సేనాధిపతియైన తోడరమల్లునుఁ బంపివరదరాజస్వామివారిని దిరుగదేవాలయమునకు దీసికొని వచ్చెనట. ఇట్లు తీసికొనివచ్చినందులకుఁ గా నీయనవంశమునకుఁ గొన్నిమర్యాదలాయూరివారేర్పఱచిరి. ఆమర్యాదలిప్పటికిని వారికి జరుగుచున్నది. అప్పుడే యాయన కంచివరదరాజస్వామివారి సన్నిధియం దెప్పుడును బూజయారంభమున 'శ్రీకైలేశదయాపాత్రం' అనఁబడు శ్లోత్రముతో నారంభింపవలె నని యొకయొడంబడికఁ గూడఁ జేయించెను. ఆయొడంబడికయే కంచియందలి శ్రీవైష్ణవులలోని యంతఃకలహములలోఁ బెక్కింటికిఁ గారణమై యనేక వ్యాజ్యములను బుట్టించినది.

కంచికి రాకపూర్వ మీశ్రీనివాసరావుగారును వారిలేమ్మఁడు రామానుజ

* ఈపాటలను సంపాదించుటకుఁ బ్రయత్నముచేయుచున్నాను. దొరకన నీసత్రికలోనే ప్రదు కింపఁబడును.

రావుగారును గోలకొండలో నక్కన్న మాదన్నగార్ల బంధువులై గొప్పయుద్యోగములలో నుండిరట. బొరంగజేబు గోలకొండపైకి దండెత్తివచ్చి తానీమాను జేతుగొని యక్కన్నమాదన్నగార్లను సంహరించినపుడు వారిబంధువులయిన వీరును శిక్షకు వెంటి కాంచీదేశమునకు వచ్చిచేరిరట.¹

అంతకుఁ బూర్వము గోలకొండకు సమీపమున వీరాజుఁచియుండిన మునగాలజమీందారీని ఇప్పటి జమీందారు లగు కానరవారి పూర్వులకు విక్రయించిరి.²

ఇక సీతోడరమల్లు విషయమును గూర్చి చర్చించెదము. తిరుపతిదేవస్థానమునందు తోడరమల్లుయొక్క ప్రతిమ యని వాడెను విగ్రహ మొకటి కలదు.³ అది యీతోడరమల్లు ప్రతిమగానే యుండవలెను. త్రిరంగము దేవస్థానమున దేవునకు సమర్పించెడు చాల విలువగలిగిన 'ముత్తంగి' యనెడు మౌక్తికవచమును తోడరమల్లు సమర్పించినదిగాఁ జెప్పుచున్నారు. ఫ్రెంచిగవర్నరుగ డిప్లెక్సు (Duplex) నొద్ద దుబాసిగానుండిన యానందరంగపిళ్ల కంకితమిడిన యానందరంగరాట్టండన్న ప్రస్తావనలో సీతనితండ్రి తిరువేంగడంపిళ్లనుగూర్చి వ్రాయుచు 'జ్ఞాననిధులయిన సకలకలావల్లభసన్నిభు లగు తోటరమల్లు ప్రముఖులకు విశదపడని భావార్థంబులు మాటమాత్రంబునఁ దేటపఱిచి' యని తోడరమల్లును చాలకౌరవముగా వర్ణించియున్నాఁడు.

ఇంతవఱకు మనకుఁ దెలియవచ్చిన తోడరమల్లుల చరిత్రము వ్రాయఁబడినది, ఆశబ్దము కేవల బిరుదము గావున నింకను వేఱుగ తోడరమల్లు యుండిన నుండవచ్చును. ఈప్రకారమే యనేకులనామముల నా నామములనే గలిగిన ప్రసిద్ధపురుషులవిగా భావించి వారిచరిత్రముల విషయమునఁ బొరపడుచున్నాము. నూత్ముబుద్ధిని బరిశీలించిన యిట్టిప్రసిద్ధపురుషులనేకులు వెలువడి చరిత్రమున నిప్పుడు విశదముగాని యనేకవిషయములను దేటపఱుపఁగలుగుదు రని చెప్పవచ్చును.

ఆ. రంగస్వామిసరస్వతి.

1. అక్కన్నమాదన్నగార్లు మహారాష్ట్ర లని కొందఱ యభిప్రాయము.

జ.రా.

2. ఇప్పటిజమీందారుగారి యింటిపేరు నాయనివారు. జమీందారీ వీరిమాతౌమహులది. వారియింటిపేరు కేసరవారు.

జ.రా.

3. తోడరమల్లుయొక్కయు నాయనభార్యయొక్కయు విగ్రహములు దేవస్థానము దొక చిన్నగుడిలో నున్నవి. వానిపైని తేళ్లు చెక్కఁబడియున్నట్లు జ్ఞప్తియున్నది.

జ.రా.

గ్రంథస్వీకారము.

(1) సుభద్రాకళ్యాణము:—ఇది యాజుర్వేదముల చక్కనినాటకము. దీనిని రచించిన వారు శతావధానులు బ్ర॥ తిరుపతివేంకటేశ్వరకవుల శిష్యులగు బ్ర॥ మాదిగిండ నాగపిరేశ్వరశాస్త్రి గారు. గ్రంథశైలి ప్రాథమిక రచయితకుఁ గలసంస్కృతాంధ్ర భాషాపాండిత్యమును వెల్లడించుచున్నది. ఇందు సంస్కృతనాటకలక్షణములు చాలవఱకుఁ గూర్చబడినవి. అక్కడక్కడ నాటక లక్షణవిరోధములును గలవు. ఆముఖమునందలి నటీనూత్రధారుల సంభాషణ మంతయింపుగలేదు. అందలి వివాహవృత్తాంతము పాత్రప్రవేశోద్దిష్టమే యైనను బాత్రముల చరిత్రతాద్రూప్యమునే పొంది యించుక విరసముగానున్నది. “రాజరాజులం దపచితిగొన్న పాండునకు నన్నులు పుత్రులుగాఁ దనర్తురే” ఇందలిచమత్కారము ముదాపహమే. “ఘోరఁడె రాజులందఱు బలీయని మెచ్చుగ మీనయంత్ర మత్యాతతతకైఁ ద్రుంచి ద్రుపదాత్మజఁ గృష్ణ వరించినట్టి మేటితఁడె.” ఇచటి సంధి ప్రమాదజుప్తము. ఎందేని గొన్ని నెఱుగులున్నను గఱతాశైలి మంచిది. గ్రంథము 78 పుటలుగలది. వెల రు. 0-8-0. సికింద్రాబాదులో, మొ॥ చలువాదికోటిలింగము అండు కంపెనీవారికడ దొరకును.

(2) కంఠాభరణము :—ఇది వాతావృత్తికలయం దాంధ్రపేక్షపియరని సుతించఁ బడిన మ॥ రాహునుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారిచే రచియింపఁబడిన యాజుర్వేదముల నాటకము. దీనియందు హాస్యము ప్రధానరసముగా నున్నది. అదియుఁ గొన్నిస్థలముల యం దతిమాత్రముగా నున్న దని మాయభిప్రాయము. ప్రస్తావనకుఁ గథాభాగమునకును రచయితలు వేఱగుటచేఁ గావలయు నతుకు బాగుగఁ బడలేదు. మొత్తముమీఁద సీగ్రంథము పంతులుగారి పూర్వగ్రంథముల పాకమునకుఁ దీసిపోవునని మాయాశయము. పుస్తకము వెల. రు. 0-1-2-0. పితాపురములో గ్రంథకర్తగారియొద్దనే దొరకును.

(3) శ్రీకాళహస్తీశ్వరశతకము :—ఇది బ్ర॥ నాగపూడి మహాస్వామయ్య బి.ఏ. గారిచే రచియింపఁబడినది. ఈశతకమునకుఁ బీఠికగాఁ గాళహస్తీశ్వరమాహాత్మ్యము చక్కఁగ వర్ణింపఁబడినది. కవిత్యము నిర్దుష్టమై సరసముగా నున్నది. ఆస్తికులు భక్తితాత్పర్యమున, నాస్తికులు కవితా చమత్కృతిని నాదరింపఁదగినది. గ్రంథమమూల్యము. తిరుపతివాస్తవ్యులగు గ్రంథకర్తగారికి వ్రాయవలయును.

(4) చిత్రకేతుచరిత్రము :—ఇది బల్లారి మ్యూనిసిపల్ హైస్కూలు తెనుగు పండితుఁడు బ్ర॥ చింతలపల్లి నరసింహశాస్త్రిగారిచే రచియింపఁబడిన యైదాశ్వాసముల గద్యరచనాత్మక ప్రబంధము. ఆంగ్లేయభాషలో పేక్షపియర్ మహాకవి రచించిన “కెంగులియర్” అనునాటకమునకు రా॥బ॥ కందకూరి పీఠేశలింగము పంతులుగారు తెనుగున రచియించిన సంక్షేపానువాదమును మూలముగా గ్రహించి యీగ్రంథము వ్రాయఁబడినది. ఇందలిశైలి సులభము. కథ ప్రత్యక్షానుభవ సిద్ధ మనియే యీవిదేశీయగ్రంథము నాంధ్రీకరించి భారతభాగవతాధికథల నుపేక్షించినా నని కవి గారు వ్రాసినారు. అది యథార్థమేని యింక ముందు ఘోరములగు దురాచారములవర్ణింపక నితిబోధకము లగుభాగములనే రచించుటకు విదేశీయగ్రంథముల నాంధ్రీకరించువారు గమనింపవల

సిన ముఖ్యవిషయము. ఈకథవంటి కథ లనేకములు నునదేకమున లేకపోలేదు. వానిప్రచారమే మజేత వృద్ధిపఱచుట దేశీయులకు ముదావిహము.

తైలిం దిలకింపుడు:—

- క. తెల్లనివి యెల్లఁ బాలును, నల్లనివెల్ల జలము లని నమ్మజనుడ పీ
కల్ల తెలుంగవు నినుఁ గడుఁ, గొల్ల గొనందలఁచినారు కోమలహృదయా.
- గీ. మచ్చరంబును గ్రోధంబు హెచ్చుబగను, నాలుబిడ్డలనైనను నరయదువగ
తల్లిదండ్రుల మిత్రులఁ దడవిదువగ, పగను మేలిమిలే దెండుఁ బడఁతులార !

ఈగ్రంథము వెల. రు. ౧. గ్రంథకర్తగారికే వ్రాసి తెప్పించుకొనవలయును.

(5) శ్రీకృష్ణచరిత్రము :—ఇది శ్రీకృష్ణుని యథార్థచరిత్రమును దెలుపుటకు సమకట్టిన యొకచక్కని విమర్శనగ్రంథము. మ॥శ్రీ॥ బాలాంత్రపు నూర్యసారాయణరావు, ఎం.ఏ. గారిచే శ్రీ బంకించంద్రచట్టోపాధ్యాయుని వంగభాషాగ్రంథమున కనువాదముగా రచియింపఁబడి యాంధ్రీ ప్రచారిణీగ్రంథమాలలో నిరుపదియొకటవ గ్రంథముగాఁ బ్రకటింపఁబడినది. అనేకమహాగ్రంథముల నుండి ప్రమాణములనెత్తి వానిపరస్పర విరోధమును యుక్తియుక్తముగఁ బరిహరించికృష్ణుని తత్త్వమును భారతలోకమున కర్పించిన యుపాధ్యాయులు మిగులఁ బ్రశంసార్జులు. అట్టియుద్ధాంధ్రమును మనశాస్త్రోపాధ్యాయ లాచట్టోపాధ్యాయ సభిప్రాయమెఱిగి తెనిగించుట సరసము గదా ! పుస్తకము వెల రు. ౦-౫-౦. నిడదవోలులో, ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథనిలయమున దొరకును.

(6) దాదాభాయినారోజీ జీవితచరిత్రము:—ఇది శ్రీరాజామంత్రి పెగడ భుజంగరావు బహదరుగారిచే నేకాశ్వాసమునఁ గేవలపద్యాత్మకముగా రచియింపఁబడిన చిన్నపాత్రము. శ్రీదాదాభాయినారోజీ మహాశయుని చరిత్రము బాలురకు స్త్రీలకుఁగూడ నుబోధమగుటకై చక్కనికైలిని తెనుఁగున వెలయుచున్నది.

గీ. ఆంగ్లభారత దేశంబులందుఁగాను, లెల్ల సమమూల్యమున నవ్వఁజెల్లుఁగాని
యచటఁ బదియుఁ బడేనురూప్యంబు లిచట, వెల యొనర్చుట తగదని పలిక రూఢి.
ఇట్లులే పుస్తకము సుబోధముగా నున్నది. రాజకీయ వ్యవహారముం దెల్పుపదముల మార్ప వలను లేమి నవ్యభాషాపదముల తఱుచుగాఁ జొప్పఁబడినవి. వెల రు. ౦-౪-౦. ఏలూరులో భారతీషేర్ పఠానులో దొరకును.

(7) విజయవిజయము :— దీనికిఁ గర్ణవీక్షమ మను నామాంతరముగలదు. ఇది ఛత్రపురాణోపా మహాపాతాలా పండితు లగు బ్ర॥ భాగవతుల నృసింహశర్మగారిచే విరచింపఁబడిన యైదవకముల నాటకము. విజయనగర సంస్కృతకళాశాలలోని పండితులగు బ్ర॥ పర్వల చిన సీతారామస్వామిశాస్త్రిగారిచే రచియింపఁబడిన కర్ణచరిత్ర మమవ్యాస మీనాటకమునకు మాతృకగాఁ గని పించుచున్నది. గ్రంథకైలి నిరర్థకమైనదికాని పెక్కుచోట్ల నిరర్థకపదములును విపరీతార్థకపదములును గనఁబడుచున్నవి. ప్రస్తావనయందలి చంద్రికావర్ణనము కథకేమయిన నుపకరించునా యని సంశయించుచున్నారము. గ్రామ్యగ్రాంథికభాషా చర్చ యప్రస్తుతము. ఇట్టిదొంగులు పరిహరించి నదో నాటకము నుంచిది యగును. గ్రంథకర్తగారియొద్ద ఛత్రపురములో దొరకును.

(8) శ్రీహరికారికాశేషనర్మస్వము :—ఇది బ్ర॥శ్రీ॥ భాగవతుల వేంకటభాగవత శాస్త్రిగారిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన సంస్కృతభాషామయాంధ్రీవ్యాకరణము. పీఠికలో శిష్టకృష్ణ

మూర్తిగారు రచించిన హరికారికలకు సాధ్యముకాని ప్రయోగములకొన్ని భారతాది గ్రంథములందుండుటంజూచి, వాని నన్నిటినీ సధికశ్రద్ధతో నతిబాగ్ధ్రతో సాధించుచు హరికారికాశేషసర్వస్వమునసీగ్రంథమును, హరికారికారచనకుఁ బదప ముప్పుది సంవత్సరములలోపుననే తమతండ్రిగా రగు భాగవతుల రామమూర్తిశాస్త్రిగారు రచించి యచ్చవేయింపఁ దలంచినయఁ దనగ యపకాశము దొరకకుండుటవలన నుపేక్షగా నూర్జవండి కొంతకాలమునకుఁ బరమపదించి రనియు “పదంబుడి యనేకులగు విద్యార్థులును బండితులు దీని ననేకమగు ప్రతులుగా వ్రాసికొని యుపయోగించుకొనుచుండి” రనియు వేంకటభాగవతశాస్త్రిగారు వ్రాసినారు ఈగ్రంథము భాషయందుఁ దప్పఁ దక్కిన యన్ని విషయముల యందును “అంధశబ్దరత్నాకర” కర్తయగు సీతారామాచార్యులవారిచే రచియింపఁబడి చిరకాలమునుండి కుఁద్రింపఁబడుచున్న త్రిలింగలక్షణశేషమును ప్రాథవ్యాకరణమునకు సరిగానున్నది. పరిచ్ఛేదనంబు లందునించు నొక్కటియే, సూత్రములనుకూడ నొక్కటే. నూత్రక్రమము ఛందోనిరోధమున నక్కడక్కడఁ గొంచెము మాటఁగాని తక్కినచోటుల సమానమే.

ప్రాథవ్యాకరణకారకపరిచ్ఛేదము 7-వ నూత్రము “కొన్నియెడల నుశబ్దయోగంబునం దొడకు లోపంబును వ్యవహితత్వంబును బహుత్వంబునం గానంబడియొడి” ననియుండఁగా సంస్కృతములో “కృచిన్నుశబ్దయోగేస్యా శ్చైదేస్యాదర్శనంచైవ । వ్యవధానప్రయోగశ్చ బహుత్వే వృత్త్యతే కృతా” అని తెనుఁగున “ఉ” శబ్దయోగమున చని యుండఁగా “ను” శబ్దయోగ మనుభవించే దప్పగా సంస్కృతింపఁబడినది. ఇట్టి వృత్త్యాసము లక్కడక్కడఁ గొంచెము గానిపించినను చెంచు గ్రంథములును బహువిధముల సమానములై యొకదాని కొకటి యనువాదముగాఁ గన్పట్టుచున్నవి. కావున నిందు మాతృక యేదియో యనువాద మేదియో నిర్ణయింపవలసి యున్నది. త్రిలింగలక్షణశేష గ్రంథోపాధ్యతమునందు సీతారామాచార్యులవారు శబ్దరత్నాకరనిర్వచమునకై గ్రంథనిరోధము చేయు నవసరమున విశేషలక్షణప్రయోగములు కొన్ని దొరకిన వనియు వాని నేర్పిమార్చి యీగ్రంథమును రచించితి ననియు వ్రాసినారు. ఈవ్రాత కనుగుణముగా నూత్రములకింద నచ్చటచ్చట నూత్రనిరణానును బ్రమాణము లగుప్రయోగములును గనఁబడచిరి. శబ్దరత్నాకరమునంటి గొప్పని ఘంటువును రచించుట కాంధ్రవాద్యయవరిశోధన మానశ్శృంగమై యున్నది. ఆపరిశోధనలన నిట్టి ప్రయోగవిశేషములు దొరకుట యనంభము కాదు. అట్టిప్రయోగములు కూడ నుదాహరింపఁబడినవి. సంస్కృతగ్రంథమునందో తెనుఁగునూత్రములకు సరియైన సంస్కృతనూత్రములు తప్ప మఱి యేమియుఁ గానఁబడవు. ఈనూత్రములు ప్రయోగములమూలమునఁ దప్ప మఱియొకవిధముగ సాధింపఁబడఁదగినవి కావు. ఈపాత్రువుచేతను, సీతారామాచార్యులవారింభము చిరకాలముకింద టనే ప్రకటింపఁబడి యుండుటచేతను నాగ్రంథమే మాతృక యనియు హరికారికాశేషసర్వస్వము దాని కనువాద మనియు నిస్సందేహముగాఁ జెప్పవచ్చునని మాయభిప్రాయము. ఈగ్రంథమధ్యమందుగాని పీఠికయందుగాని త్రిలింగలక్షణశేష స్వరణమే కనఁబడదు. హరికారికలు రచియింపఁబడిన ముప్పుదిసంవత్సరముల లోపుననే రామశాస్త్రిలవారీగ్రంథమును రచించినట్లును నది యంతవఱకు నచ్చొత్తింపఁబడకపోయినను బలపురు విద్యార్థులును బండితులును దీని కనేకము లగుప్రతుల వ్రాసికొని యుపయోగించుచుండి రనియుఁ బీఠికయందు వ్రాయఁబడి యుండుటచే నీసంస్కృత గ్రంథమే స్వతంత్రగ్రంథ మనియును దానిప్రతి యేలాగుననో సంపాదించి సీతారామాచార్యులవారు తెనుఁగుచేసిరనియుఁ బీఠికాకారుల యాశయమై నట్లుపాఠంపఁదగి యున్నది. దీనికి లోకమంత మాత్రమును సమ్మతించదు. పూర్వోదాహృతపాత్రులచేఁ ద్రిలింగలక్షణశేషమే స్వతంత్రగ్రంథ

మని సహృదయులగు పండితులకుఁ దోచకమానదు. అందువలన దానికి సంస్కృతగ్రంథ మనువాద మని చెప్పక తప్పదు. ఇది యిట్లండఁ లోకమునకు విరుద్ధాభిప్రాయమును గలిగించు ప్రయత్నములు ప్రశంసార్హములుగావు. పీఠికయందు హరికారికలు శిష్టకృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు రచించి రని చెప్పఁబడియున్నది. ఇది వివాదాస్పద మైనవిషయము. మాయొద్దనున్న తాళపత్రప్రతిలోఁ జివర,

శ్లో. శ్రీకృష్ణమూర్తి రచితా నృత్తి హారికారికానశేరేషాః సికపేనివపత్వసనావాచంద్రార్కం కవీంద్రరింధోశేః॥ అనియున్నది. దీనినిబట్టి కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు రచించినది హరికారికానశీనృత్తి కాని హరికారికలు కావని స్పష్టపడుచున్నది. బాలవ్యాకరణ గుప్తార్థ ప్రకాశికానుబంధముగా ముద్రింపఁబడిన గ్రంథములో నీశ్లోకము మఱియొకరీతిగా నున్నది. ఏపాఠము సరియో వివర్ణనపూర్వకముగా నిర్ణయింపవలసి యున్నది. దాని కిది సమయము కాదు మఱియు హరికారికలునుఁ జిన్నయనూరికృత బాలవ్యాకరణము నొకదానికొకటి యనవాద మనఁదగి యుండుటచే నేది స్వతంత్రగ్రంథమో యేది యనవాదమో యనువిషయము వివాదాస్పదమై యున్నది. ఈవాదమునందలి సత్యాసత్యము లెట్లున్నను హరికారికాశేషసర్వస్వము త్రిలింగలక్షణశేషమున కనువాద మనిచెప్పుట కాక్షేప మేమియుఁ గానఁబడదు.

ఈగ్రంథము వలయువారికి విజయనగరము కాలేజిలో నాంగ్లోపాధ్యాయులు మ॥రా॥ భాగవతుల వేంకట భాగవతశాస్త్రిగారికి వ్రాసిన రూ. ౦-౪-౦ లకు దొరకును.

(9) వనవాసి :—ఇది యేడంకములనాటకము. శ్రీపితాపురము రాజావారి హైస్కూలు ప్రధానోపాధ్యాయు లగు బ్ర॥ కూచి నరసింహము బి. ఏ. గారిచే నాంగ్లకవి “టూమస్ పార్సలీ” అనువాతని “హర్షిట్” అనుదానిలోని కథ వలయు మార్పులతో రచింపఁబడినది. గ్రంథకర్తగా రిదివఱ కనేకగ్రంథముల రచించి యున్నవారు. దీని పేరును బట్టియే దీనియందు శాంతరస మని తెలియుచున్నది. విషయము కైలియు ననుకూలములుగ నున్నవి.

గీ శమదమాభ్యాసపటుఁ డగుసంయమింద్రు, త్నమకు మితియున్న దది దాఁటెఁగాదె యిపుడు పీనిశిక్షితుం శిక్షింపనేని రెచ్చి, యింకనెందఱనో పాపి యేంచి చంపు.

గీ. దిరడ మితిమీఱి గట్టిగా దిగియఁద్రెప్పి, తంతిఁ దంబులు నుతిఁగాఁడు తగనిబాధఁ

బెట్టెనే నెంతజడమైన బెడిసి కడలి, తెగిపడదె కంటిమీఁదను మొగముమీఁద

ఈదృష్టాంత దాధాంతికములకు బింబప్రతిబింబిత కొంచెము న్యూనముగా నున్నది. తంతికిఁ దగినబాధ తగనిబాధ యనుభేద మెక్కడ నగవడదు. “బాధ” యనుపదముఁ దీసి వేటొండు పద ముందుట మిక్కిలి బాగుగనుండును.

క. కాసారంబునఁ దలక్రిం, దై నర్వప్రతిఫలనము లగవడునుగదా

యీసృష్టియు నామానస, కాసారములొన నల్లెకనఁబడనేమో.

ఇట్టిరససంతము లగుపద్యము లనేకములు గలవు. గ్రంథము వెల. ౧౨ అణాలు. వలయు వారు గ్రంథకర్తగారికి వ్రాసికొనవలయును.

(10) శ్రీవైఖానసమహిమంజరి :—ఇది యొక సంస్కృతగ్రంథము. వైఖానస మతవిషయమును బోధించును. మతగ్రంథమునటచే నింతకంటె దీని నిటఁ జెప్పించుట యనస్వరమని మనినాము. ఎట్టి యుద్దసమయమైనను మతాభిమానముచే నిట్టియుద్ధగ్రంథములఁ బ్రకటించు శ్రీవైఖానసగ్రంథమాలవా రెంతయుఁ బట్టుఁదలతోఁ బూనినపనిని నిర్వహించుచుండుట ప్రశస్యము.

వేల రు. ౧-౨-౦ వలయువారు గ్రంథమాలాధిపతులను ఈ గావారిపాఠము సత్యవేడుపాఠము, చెంగ
ల్పట్టుజిల్లా యని వ్రాసికొనవలయును.

(11) ప్రభావతీపరిణయము :—ఇయ్యది విశాఖపట్టణమండలము లోని చోడవరము
తాలూకాలోఁ జేరిన పెదనందిపల్లి అగ్రహారనివాసులు కీర్తిశేఖరులు నగు బ్రహ్మశ్రీ పీఠగౌరవ సోమ
శేఖరకవిగారిచే రచింపఁబడి కాకినాడవాస్తవ్యులగు రావుబహదర్ పైడావేంకటచలపతిగారి కంకి
తము చేయఁబడినది. అధునికకృతులం దింతటి ప్రాశస్త్యంధము లరుదుగాఁ గలవు. ఇద్దఱిని కాం
ధాక్షిరతత్వాది గ్రంథముల రచించిన పాడివేంకటనారాయణపాతిగా పోకవిపుల విమర్శనకు తోఁ
గూడిన పీఠికను వ్రాసియున్నారు. దానివలన నిందలిగుణగుణములు తెలియఁగలవు. ఇందలిపద్య
ములు చాలవఱ కితరకవుల పద్యములకుఁ దలవిఱుపులుగా నున్నట్లు దోచును. ఇది యొకగొప్ప
దోషముగా నగపడదు. ఏదియెట్లున్నను గ్రంథ ము తమశైలి నున్నది.

ఇందుఁ గొన్నిపదములకు బీరికవ్రాసినవారు గూడఁ బూరించినారు గావున నిరువురపద్య
ములను సుదాహరించెదము.

సోమశేఖరకవిగారిది.

సీ. సారంగగమన యీనారంగములఁజూడు మారంగ సరస్వతీలాంచితములు
మల్లికార్జునతీమతల్లికా యిదిచూడు నల్లికావేల్లితపల్లవతీ
కేళావళులఁ జూరువేలాలసన్నాపకేళావళులఁజూడు నీలవేణి
కాంచనం బిది చూడు చంచలనేత్రపుస్పందలకాఖాశిఖాంచితములు
అనుచు ఘనభాజరాజుని వనితచెలులు, కానిపించుచు విరహోర్తిఁ గ్రాంగకుండఁ
జివురులను బుష్పములు ఫలనివహములును, గోసినడిఁదెచ్చి యొక్కడఁ గూడివేడ్క.
వేంకటనారాయణపాతిగారిది.

సీ. చివురులన్నియుఁ గోసి చిందులాడితిమి ము వనలక్ష్మి దానెంత వనటంగనునొ
పూవులన్నియు రాల్చి తావులార్చితిమి ము కేళీవనం బెంత జాలివడునొ
ఫలము లన్నియు డుల్చి పర్వనెట్టితిమి ము యుద్ధానవనమెంత యడుకుగనునొ
మకరందములఁదీసి మాయఁజేసితి మున్న యలరుందోఁ టదియెంత యదరిపడునొ
చందనాచలపవనమానసంతతులను, నవీరభాగవిమలచంద్రాతపముల
శోభోడుఁజేసికొని వసుతుఁ డీడఁబోక, యేమి గావింపఁదలఁచెనో యెఱుంగమము.

ఈగ్రంథము సాలుగాశ్వాసములది. 101 పుటలు మూలము. లఘుటిక 28 పుటలు గలదు.

18 పుటల పీఠిక. వెల వేయఁబడియుండలేదు. ఉచితముగానే దొరకునేమో. సంసినసంగతులు కృతి
పతులు ప్రకాశకులునగు శ్రీ వేంకటచలపతి గారికి వ్రాసికొనవలయును.

(12) చంద్రరేఖావిలాసము :- ఇది సుప్రసిద్ధుఁడగు కూచిపూడి తిమ్మకవి సోదరుఁడును
గుఢద్రావరీయాది బహుగ్రంథనిర్మాతయు నగు కూచిపూడి జగ్గకవిచే రచియింపఁబడిన హాస్యరస
ప్రబంధము. మహారాజశ్రీ కౌశలకారి గోపాలరావుగారిచే (నంగురీంపఁబడి) ప్రకటింపఁబడినది.
ఇందు నీలాద్రిరాజునకును చంద్రరేఖ యనువేళకృతును గల యనోన్మ్యానురాగము వికటముగా
వర్ణింపఁబడినది. నీలాద్రిరాజును నతని యాస్థానవిద్వాంసుఁడగు వేంకటకృష్ణుని మంత్రిని గనే దీక్ష
దిట్టుటయే దీనిప్రయోజనముగఁ గనఁబడుచున్నది. కవికృత్యాదిని దిట్టుకవులను స్మరించుటయుఁ గృతి

పతి తన్నంగూర్చి “చుక్కగఁ బల్కు మూర్ఖులం దూర్జ మె తీర్చిచంపుదువు” అనియె నని చెప్పబడుట గ్రంథముం దచ్చటచ్చటనున్న బూతుపద్యములును నీయభిప్రాయమును దృఢపఱుచుచున్నవి. ఇది యిట్లుండఁ గవియుద్దేశము ప్రాచీనప్రబంధ రచనారీతి నాక్షేపించుట కాని యెవ్వరిని దిట్టుట కాదని కొందఁ జిహ్వాప్రాయపడుట వింతగానన్నది ఈయభిప్రాయము, కవి యుద్దేశమును గనిపెట్టలేక యాంగ్లేయభాషలోని కొన్ని హాస్యగంభీరములను దలంపునకుఁ దెచ్చికొని త్రొనుగారు వ్రాసినవ్రాతనుబట్టి కల్పించుకొన్నది చంద్రరేఖావిలాసములోని పాత్రనామములును గ్రామనామములును యథార్థములు కాని కల్పితములు కావు. కృతినాయపనియొక్కయు నాయన యాస్థానవిద్వాంసునియొక్కయు సంతతివాఁడవ్వటికీ నున్నారు. కృతినాయకునిచే నావిద్వాంసుని కొనంగఁబడిన యగ్రహారవిప్పటికిఁ దిద్వంతులనుభవించుచుచున్నారని విసికీ, మఱియుఁ గవిత్వారీతి నాక్షేపింపఁ దలఁచినకవి బంధుబాతులఁ బ్రయోగింపనవసరములేదు. ఈవిషయము లన్నియు మనస్సునం దుంచుకొని తలవృద్ధానకుఁడో గ్రంథముం జదివినవారికిఁ దిట్టుట కయ్యే గ్రంథము పుట్టినట్లు తోఁపకమానదు.

ఈగ్రంథమువ్రాతప్రతు లనేకలును దేశమున వ్యాపించియున్నవి. కాని, పెక్కుచోట్లల నసభ్య షర్లనను లుండుటచే నింతఁజ కచ్చుపడి యుండలేదు. బూతులు గలపద్యములు కొంతఁజకు మార్చియుఁ బాత్రములయొక్కయు గ్రామములయొక్కయుఁ శేఖన మాఱుపెట్టెట్టియు గ్రంథ మొకరితగా మార్చుచేసి గోపాలరావుగారు, ప్రకటించి యున్నారు. ఈసంస్కరణము మాకునచ్చు లేదుగాదు. గ్రంథప్రకాశకులు చేయవలసినది కవిహృదయమునకు సరిపడునట్లుగా లేఖకప్రమాదజని తపోషములను సవరించుట గాని కవ్యుద్దేశమునకు విరుద్ధముగా యభేచ్ఛముగా గ్రంథమును మార్చుటగాదు. బూతులు తిట్టవలయునని కవి యుద్దేశించినపు డాబూతులను నీతులనుగా మార్చుట గ్రంథప్రకాశకులు చేయవలసిన పనిగాదు. ప్రకటనార్హములు కావనితొఁచినపద్యములు నదిలి వేసినను వేయవచ్చును. ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రమును దస్తూలముగా నాంధ్రలోకచరిత్రమును సరిగాఁ దెలిసికొనఁజాలయు నగు గ్రంథములు పుట్టినవి పుట్టినట్లే యుండి దానికీ సాయపడుట గాని కాలానుగుణముగ వానిని మార్చుచున్నచో వానిప్రామాణ్యమునకు భంగము కలుగును. కొన్ని పురాణములయందుఁ బరిష్కరించుపద్యములు నీకాలమున కనుగుణము కానట్టియు భాగములు కొన్నికల వినియు నిప్పటివారి కంపఱుప రుచించునట్లులు మనపురాణములను సంస్కరించవలయు నని కొందఱు బుద్ధిమంతుల యభిప్రాయమై యున్నది. అట్లులు మార్చినచో నవి యెంత యుపయోగించునో యానూతనవిధసంస్కరణము నొందిగ్రంథములు సంతఁజకై యుపయోగించును, యభేచ్ఛముగా మార్చుటచే నిందుఁ గొన్నిపద్యము లనన్వయముగా నున్నవి. అప్పు, నట్టకట్టు మొదలగునవి నుండ రముగానున్నవి. వెల ను. ౧. చెన్నపురిలో నున్న కాల్లూరి గోపాలరావు గారికి వ్రాసి తెప్పించు కొనవలయును.

(13) అడిదముసూరకవి :—ఇయ్యది, అడిదము రామరావుగారిచే సమకూర్పఁబడి విజయనగరముం దాంధ్రపాఠశాలశాసనమువారిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన సూరకవి జీవితచరిత్రము, వెల రు. ౧-౪-౦.

అడిదము సూరకవి సుప్రసిద్ధులగు నాధుని కాంధ్రకవులలో నొకఁడు. ఈయన ౧౭౨౦-౧౭౮౭ క్షౌర్యపాదముల మధ్యకాలములో జీవించియుండినట్లు శ్రీరామరావుగారు నిర్ణయించి యారు. గ్రంథములో పట్టింపఁబడిన కవిజీవితచరిత్రమునకు జనశ్రుతులే ముఖ్యాధారములయై యున్న

వి. ఇవి మంచి ప్రమాణములు కాకపోయినను సంతకంపై నుంచి యాధారములు లేనప్పుడు జనశ్రుతులను సమకూర్చుటయు లోకోపకారమే యని మాయభిప్రాయము. సూరకవి పెక్కుకృతుల రచించెను అవియన్నియు రసవంతములే; కాని, కవిజనరంజనము మొదలగు పెద్దగ్రంథములందుకంటె బాణుగుపాటి వేంకటమంత్రి మొదలగువారిపైఁ జెప్పబడినచాటుపద్యములందే కవిస్వభావాదు లధికముగాఁ దెలియుచున్నవి.

సూరకవి పూనపాటిసంస్థానమునం దాస్థానకవిగా నుండినట్లు రామరావుగారు వ్రాసినారు, కాని, యాతనికృతులలో నొక్కటియు సారాజుల కంకితము కాకపోవుటను బట్టియు, సూరకవి, విజయనగరపువారికి శత్రువు లగురాజుల నాశ్రయించుచు నుండినవాఁ డగుటవలనను సూరకవి యాస్థానకవిగా నుండలేదేమో యని తోచుచున్నది. “విజయరామత్వమావసరం దిట్టి భాసిల్లెర్గరణిలో మాప్రపితామహుండు” అని సూరకవి మనుమనిమనుమఁ డగుబాలభాస్కరకవి చెప్పినదిగాడని యూహనే దృఢపఱచుచున్నది

సూరకవిచరిత్రమును వర్ణించునప్పుడేమి యాతనికృతుల విమర్శించునపుడేమి యాకవి తన వింశమువాఁ డనునభిమాన మంతగాఁ జెట్టుకొనక రామరావుగారు మొత్తముమీఁద సమభావమునె పాటించుట ప్రశంసార్హము.

(14) సోమ్రాజు :—మాత్యూర్నాట అను నాంధ్రకవి రచించిన సోమ్రాజు-చుట్టము అను పద్యకావ్యమునకు నాంధ్రీకరణము. కాకినాడ నివాసులగు మ||శ్రీ|| మోచర్ల హనుమంతరావుగారు దీనిని రచించినవారు 1075 గీతపాదములుగా నున్నది. ఇట్టిగీతపాతీకను గొందఱు “రోకటి పాటవలె మొదటినుండి తుదవఱకు నొక్క-భందమే” యని యనువారుండురు కాని యాధార్థ్యమున నిది యట్లుగాక శ్రేణి సౌగంధ్యమునను, గథాచమత్కారమునలనను, గళయందలి రసపుష్టివలనను మొదటినుండి తుదవఱకుఁ జదువుననుక వున్నకమును విడువనీయని యుత్సాహము నిచ్చుచున్నది. దీనిమూలగ్రంథము న నేకులు తెనిగించియున్నారు. దీనివెల రు. ౦-౮-౦ గ్రంథకర్తగా రియొడ్డ దొరకును.

(15) శ్రీమహాలక్ష్మీవిరిణయము :—ఇది యైదాక్కాసముల ప్రబంధము. ఇదిపల్లి కోనరాజకవిచే రచింపఁబడినది. ఇందలికథ షీరసాగరమథనమందు లక్ష్మీయుద్భవించుట, యామి విష్ణునిపరించుటయును, పురాణములందువలెనే దీనియందును దేవాసురయుద్ధాదికములు వర్ణింపఁబడినవి. కవి పద్యపురాణాంతర్గత మగు “లక్ష్మీవిరిణయము”ను మూలముగాఁ గొని దీనిని రచించెనట. కవిని వాసస్థలము వికాఖపట్టనమండలములోని పక్కినాటికి ముఖ్యగ్రామ మగు సర్వసిద్ధి యనుగ్రామము. కవికాలమును గూర్చి పీఠికలో “ఇప్పటికి 162 సం॥లకు ముందు శ్రీ. 175± సం॥ బుట్టి యెనుబది సం॥ వత్సరములు జీవించి 183± సం॥ మరణించె నని, తెలిపఁబడియున్నది. ఈకవిత్రాసిన “కమటిపుత్ర రము” కాళి కుమార్తీసంవత్సరమున రచింపఁబడిన ట్టగపడుచున్నది. ఇది యెప్పటి కాళియుక్తియో, అలోనించిన భేదమగుపడును. పీఠికలోఁ బ్రకటింపఁబడిన “సర్వసిద్ధి సరసులుగారికి నెల్లారు నెఱ జాణలు వ్రాసినయు త్రరము” విషయముమాత్రము విశ్వాసార్హముగాదు. ఈయుత్తరములకథ లనే కథలముల ననేకవిధముల “నెల్లారు నెఱజాణలు రావూరిరసిమిలకు” నాల్వారు సామంతులకు భోగాపురము బోగమువారు” మొదలగురితుల నుండుటచే దీనియాధార్థ్య మూహ్యముగానున్నది. కవి యీయుత్తరమునకుఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చుటయు నయథార్థమే. కవినాడే కాక కవిపూర్వుల

నాఁడుగూడ నిట్లే యెవరో సమాధాన మందిరను వాడుక యుండియే యుండును. ఈవిషయము తెల్లున్నను గ్రంథవిషయము మాత్ర ము త్రమమయినది. తైలి నిరగ్గళమృదులము. కల్పన లనల్పములు. కవితాప్రాధి సరంశము. ఆధునికకవులగ్రంథములం దిది యొకయుత్తమగ్రంథ మని యెన్నఁదగి యున్నది.

గీ. కలశజం డభిఁగ్రోలువో గళముదగులు, రత్నములు పుక్కిలించి యభ్రాస్తలంబు
నంట నూఁచెను నాశారదాగమమున, భాస్వరగ్రహతారకాపంక్తు లలరె.

ను శరదజ్ఞాక్షికిఁ గాలిపావడ లానర్చ న్వాకిశృత్స్వర్గత
స్కరు లొప్పారఁగఁ గ్రౌంచశైలమును పల్కంగల్లు జెజ్జంబులం
దరయం దీసిన వెండితీఁగెలనఁగా నభింబునం దుండి పె
న్వరుస ల్లట్టి దిగెం గెలంకులకు నొప్పన్మత్తపాంసానులల్ .
మహాలక్ష్మికిఁ దలిదండ్రులు బుద్ధులు సెప్పట.

మ. ఇరుఁడన్నన్ ధనమన్న సత్యమనిన న్వాత్సల్య మన్నన్ మనో
హరుఁడన్నం బరమార్థమన్న సుకృతంబన్నం దపంబన్న స
ద్గురు వన్న వ్యతిమన్నఁ గోరికన సంతోపంబనన్ జీవితే
శ్వరుఁడన్నన్ విభుఁడన్న నీకు నబలా వైకుంఠఁ డెల్లప్పుడున్.

ఇట్టి యితరానుకృతులు నందందుఁ దఱచుగా నగపడుచున్నవి. గ్రంథమునందచ్చుతప్వలత్యధి కముగాఁ బడినవి. రెండవకూర్పునం దాతప్వ లన్నియు సవరించుట యుచితము. ఇట్టియుద్వృంథములఁ బండితులసాయమునఁ బరిష్కరింపనియెడఁ దప్పులు గుప్పలై కొన్ని కవిమెడకును జాటుకొనుట యుచితము. గ్రంథము వెలవేయఁబడలేదు. మాత్రీగ్రంథమును రాజధానీకలాశాలోద్వోగి యగు మ॥ దిన సమీ గున్నయ్య బి.వీ. గారొసంగిరి. ఈగ్రంథమును గవికి మహమని కుమారుఁడగు వడ్డిపర్తి వీరరాఘ వస్వామిగారు తమశ్రద్ధలయందలి భక్తిచేతను భాసాభిమానముచేతను బ్రకటింపినందున మే మంత యుఁ గొనియాడుచున్నారము. దీనిని వీర రాఘవస్వామిగారు 250 ప్రతులు మాత్రమే ముద్రింపించి యమూల్యముగా నొనరించినారు.



ఉత్తర రామచరితము.



[శ్రీరాజా మంత్రివెగడ భుజంగరాయప్రణీతాంధ్రోత్తరరామచరితము. పటిష్ఠాము. వెల
రు ౦-౧-౨-౦ ఏలూరు భారతీవేర్హాసులో దొరకును.]

(మహాకవి భవభూతికృత మగు సంస్కృతనాటక మునకుఁ దెనుఁగు.)

ఈనాటకము నిదివఱకు నలుగురైదుగురు కవులు తెనిగించిరి. వారిలో
యశోకాయు లగువావిలాల వాసుదేవశాస్త్రిగా రామ్యులనితోఁచుచున్నది. శ్రీ
భుజంగరావు గారి యాంధ్రీకరణము చిట్టచివరిది. నాటకరాజమగు శాకుంతలము
కన్న మిన్న యని కవిశిరోహణి యగు కాళిదాసునిచే నెన్నఁబడిన దని వన్నె కెక్కి-
న యీనాటకమును దెనిఁగించుటకుఁ బలువు రుద్యమించుట వింతగాదు. శ్రీభు
జంగరావుగారు మూలగ్రంథము గుణాగుణములను బీతికలోఁ గొంతవఱకుఁ జ
ర్చించి “సీతాపరిత్యాగము చేయుట రామునకుఁ దగినవనియా” యనునంశముం
జర్చించి “సీతాపరిత్యాగమున రాముఁ డకార్యకరణమొనర్చె నని కాని భవ
భూతి కాళిదాసునివలెఁ దగునుపపత్తిని గలిగింపలేకపోయెనని కాని తలంచుట యన
మంజున” మని సిద్ధాంతము చేసినారు. ఈసిద్ధాంతము సరియనియు, నీవిషయములో
శాకుంతలము నందుకంటె నుత్తరరామచరితమునందే కథాసన్నివేశకాశల మధి
కముగాఁ గనఁబడుచున్న దనియు మామతము. సకలసద్గుణసంపన్నునిగా వర్ణింప
వాల్మీకి ప్రతిష్ఠ చేసిన శ్రీరామచంద్రుని చరిత్రమందు వాలివధము, సీతావివాహ
నమును దోషము లని స్థూలదృష్టిచే లోక మెంచుచున్నది. వీనిలో రెండవకా
ర్యము దోషము కాదనియు గుణమె యనియు సమర్థింపనెంచి భవభూతి యీ
నాటకమును రచించె నని తోఁచుచున్నది. భార్యను భరించుట భర్తకు విధి.
పవిత్రురా లగు భార్యనుగుఱించి వేఱు చెప్పనేల? సీత పరమపావనియని రా
ముడునిశ్చయముగా నెఱుంగును. ఎఱింగియు నెవ్వఁడో పామరుఁడు దోషారోప
ణము చేసినంతమాత్రమున నాదేవిని బరిత్యజించుట భర్తృధర్మమునకు విరు
ద్ధము. ఇదియె లోకసామాన్యమతము. కాని, సూక్ష్మదృష్టితోఁ బరిశీలించినచో
రాముని చర్యకుపపత్తి కనఁబడకపోదు. ధర్మము లనేకవిధములు. సామాన్యముగా
నన్నియు ననుష్ఠింపఁదగినవే కాని యేకక్రియయందు వివిధములగు రెండుధర్మ
ములకుఁ బ్రసక్తి కలిగినపుడు ధర్మవిరోధము తటస్థించి రెంటిలో దేనినో యొక

ధర్మమును విడిచి రెండవదాని ననుష్ఠింపవలసి వచ్చును. విరుద్ధధర్మములు బలాబలములు నిర్ణయించుట కష్టసాధ్యము. ఇట్టిచే ధర్మనందేహమున కాన్నద మైనవట్టులు. ధర్మహాస్యములు కడునూత్నములు. స్థూలదృష్టిచే నిర్ణయింప నలవిగా నివి. సీతాపరిత్యాగమునందొట్టి ధర్మ ద్వైవిధ్య మున్నది. ఈవిషయముఁ బరిష్కరించుచు శ్రీభుజంగరావుగారు “లోకమున మూడువిధము లగుధర్మములు గలవు.....ధర్మములై పరిణమించెను” అని వ్రాసిరి. కాని, యీపరిష్కారమంత తృప్తికరముగా లేదనికొనియెదము. ధర్మధర్మవిచారము జీవులవిషయమై గాని యీశ్వరుని విషయమైకాదు. ఈశ్వరధర్మములు నిరూపించుటకు జీవున కధికారములేదు. అట్టిస్థితిలో మనము సమర్థింపఁజాలని కార్యము లన్నియు నీశ్వరేచ్ఛాను సారముగా జరగినవని చెప్పి తప్పించుకొనఁ జూచుట సరసముకాదు. ఇంతకు భవభూతి రాముని మహాపురుషునిగానె వర్ణించెనుగాని యీశ్వరునిగా వర్ణింపలేదు. ఇది శ్రీభుజంగరావుగారే యొప్పికొని యున్నారు. మఱియు నవిదితమగు నీశ్వరేచ్ఛను బురస్కరించుకొని సమర్థించుట ప్రవృత్తిమార్గమును బురాణమార్గమునై యుండునుగాని కావ్యమార్గముకాదు. యుక్తియు క్తమును లోకానుభవానుగుణము నైనంగాని కోభింపదు.

సీతావివాహమును సమర్థింపవలయు ననిన శ్రీభుజంగరావుగారి రెండవ కోటిలోఁ జేరినరాజధర్మమును బురస్కరించుకొనియే సమర్థింపవలయును. ఇదియే కవిమతము. ఇచ్చట భర్తృధర్మమునకును రాజధర్మమునకును బ్రసక్తి యేకస్థలమం దేక కాలమందుఁ గలిగినది. గుణవంతురా లగుభార్య నేటుట భర్తృధర్మము. ప్రజల రంజింపఁజేయుట రాజధర్మము. ఈరెంటిని బాటించుట రామున కసాధ్యముగాఁ దోఁచెను. అందఱుఁగాకపోయినఁ గొందఱయిన సీతయందు దోషమా రోపించిరి. జనుల కిట్టియభిప్రాయ మున్నదనియెఱింగియు నామెను వీడకుండినచో రామునకు ధర్మమునందుకంటె గామమునందె యధికాదర మున్నదని ప్రజలకుఁ దోచుటయు నామూలమునఁ బ్రజకు రాజునెడల నుండవలసిన భక్తివిశ్వాసము లుండకపోవుటయు, రాజు జనానురంజకుఁడు కాకపోవుటయుఁ దటస్థిచివరకు దేశము చెడిపోవును. రాజెవ్వడును ధర్మశాస్త్రబద్ధుఁడుగాని స్వతంత్రుఁడుగాఁడు. ధర్మములన్ననో శిష్టాచారరూపముగా బైలుదేటి మహర్షులచే గ్రథితములై విలసిల్లును. రాజు ధర్మములను సరక్షింపవలసినవాఁడే కానీ వానిని మార్పుట కధికారము కలవాఁడుకాఁడు. తెలియనివారు కొందఱిపు డేమనుకొన్నను నిదియే హిందూసంప్రదాయము.

సామాన్య భర్తృధర్మమునకును రాజధర్మమునకును విరోధము వాటిల్లి నప్పుడు రాజధర్మమే బలవత్తర మని యెంచి “స్నేహం దయాంచ సౌఖ్యంచ య దివా జానకీ మపి | ఆరాధనాయ లోకస్య ముఖ్యతో నాస్తి మేవ్యథా.” అని రాముడు ప్రతిజ్ఞ చేసెను. పిదప నీవిషయమునే—

“సతాం కేనాపి కార్యేణ లోకస్యారాధనం పరమ్ |

తత్ప్రీతితంహి తాతేన మాంచ ప్రాణాంశ్చ ముంచతా ||”

(ఏవిధముచేతనైనను లోకారాధనము సత్పురుషుల కవశ్యక ర్తవ్యము. ఈయర్థము నన్నును బ్రాణములను విడిచిపెట్టిన మాతండ్రిగారిచే స్పృహ ము చేయఁబడినది.) అనువాక్యముచే దృఢపఱిచెను. ఈయుపపత్తియే గ్రంథమునం దచ్చట నచ్చట నిరూపింపఁబడినది. చిట్టచివరకు సప్తమాంకమునందు గంగకూడ నీసిద్ధాంతము నే యనుసరించి “ఘోరం లోకే వితత మయశో యాచ వహన్నా విశుద్ధిర్లంకాద్వీపే కథమివ జన స్తామిహ శ్రద్ధధాతు | ఇత్యోకూణాం కులధనమిదం యత్సమారాధ నీయః | కృత్స్నో లోకే స్తదిహ విషమే కిం సవత్సః కరోతు. (లోకమునందు ఘోర మగు సపవాదము వ్యాపించియున్నది. లంకాద్వీపమందు జరిగినయగ్నిశుద్ధి నిక్క డిజనులెట్లు నమ్ముదురు. సర్వవిధములను లోకారాధనముచేయుట యిత్యోకుల కులధనమై యున్నది. ఇట్టివిషమసంధిలో మఱి రాముఁడేమిచేయవచ్చును.)

అనిచెప్పి రామునియందు నిరపరాధిత్వము సాధించెను. కావున నెన్నివిధ ములఁ జూచినను లోకారాధనవిధిని బురస్కరించుకొనియే రాముఁడు నీతాపరి త్యాగము చేసెనని కవిహృదయమైనట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

ఈయుపపత్తియీనాటివారికిఁ గొందఱకు రుచింపకపోవచ్చును. కాని శ కుంతలాపరిత్యాగమునకుఁ గాళిదాసుఁడు కల్పించిన యుపపత్తికంటె విదియే బాగుగ నున్న దని మాయభిప్రాయము. ఈవిషయములో సభిజ్ఞానశాకుంతలనాటకకథ కును భారతకథకును భేదమున్నది. భరతుఁడు పుట్టిన కొన్ని సంవత్సరములకుఁ బిదపఁ గొడుకును దీసికొని నువ్వ్యంతునికడకు శకుంతలవచ్చి తన్ను భార్యగాను భరతుని పుత్రునిగాను బరిగ్రహింపవలయు నని కోరె ననియు, నీవు నాభార్యవుగావు, పిల్లవాడు నాకొడుకుగాఁడు, నిన్ను నే నెఱుంగనే యెఱుంగను పొమ్మని దువ్వ్యం తుఁ డనియె ననియు సంతట శకుంతల చెప్పినమాట సత్యమేయనియు శామెను భార్యగా గ్రహింపవలయుననియు నాకాశవాణి పలికినపిదప రాజామెను బరిగ్ర హించె ననియు భారతమునం దున్నది. తనకును దువ్వ్యంతునకును గాంధర్వవి

వాహమైనపిదపఁ జరకాలమునకు శకుంతల వచ్చుటచే మఱపుచేత నేమి సపుత్రయై వచ్చినస్త్రీని భార్యగాఁ బరిగ్రహించినచోఁ దమరహస్యవివాహ మెఱుంగనిలోకము తనయందు దోషమారోపించు నను భయముచేత నేమి దుష్కర్తుండు శకుంతలను దొలుత పరిగ్రహింపకపోవుట కొంతవఱకు సోపపత్తికముగా నే యున్నది. కాళిదానుఁ డీకథను మార్చి గర్భిణిగా నున్నపుడే శకుంతల దుష్కర్తునియొద్దికి వచ్చిననియు నామెకు సాయముగాఁ గఱువించే బంపఁబడిన కణ్వశిష్యులును గౌతమి యనువృద్ధతాపసియుఁ గూడవచ్చి రనియు పీఠందఱు నెన్నివిధములం జెప్పినను గఱువని సందేశముఁ బ్రకటించినను గూడ దుష్కర్తుండు శకుంతలను దా నెఱుంగ ననియే పలికె వెడలఁగొట్టె ననియుఁజెప్పి గాంధర్వవివాహము దుష్కర్తుండు మఱచిపోవుటకు దుర్వాసుశాప మను నొక యుపపత్తింగల్పించెను. ఇది లోకానుభవమునకును గావ్యసరణికిని విరుద్ధ మనిమాయభిప్రాయము. గాంధర్వ విధిచే శకుంతలను దానుగూడిన కొద్దిసేలకే యానమాగమమును బొత్తిగా మఱచిపోవుట యనంభవము. శకుంతలచేతను గఱువించేతను బోధింపఁబడియుఁ గూడఁ గణ్వశ్రమమున జరగినవృత్తాంతమును బొత్తిగా మఱచిపోవుట మిక్కిలి యనంభవము. దుష్కర్తుండు నిజముగా నీవృత్తాంతమును మఱచుటయే సత్యమైన యెడల నతనియందుఁ బ్రమాదము నారోపింపవలసియుండును. ఆరోపించిన యెడల నాతఁడు ధీరోదాత్త నాయకుండు కాఁజాలఁడు. దీని కంతకును దుర్వాసుని శాపము తగిన కారణము కానేరదు. లోకానుభవమునకు విరుద్ధమైన యమానుషచర్యల నుపపత్తిగాఁ గొనుట పైనఁజెప్పినప్రకారము పురాణమార్గానసారమైన నై యుండవచ్చును గాని కావ్యరీతికి సరిపడదు. కావ్యమునందలి కథాసన్నివేశము యుక్తియుక్తముగను లోకానుభవమున కవిరుద్ధముగ నుండవలయును.

ఇతఁ శ్రీభుజంగరావుగారి యాంధ్రీకరణముంగూర్చి యోజితము. సంస్కృత గ్రంథమును దెనిఁగించుటలో రెండురీతులు కనఁబడుచున్నవి. మూలములోని భావము లన్నియుఁ జక్కగా గ్రహించి వానిని జక్కని తెనుఁగుమాటలలో నాంధ్రభాషాసాంప్రదాయమునకు భంగము కలుగకుండునట్లుగాను సంస్కృతమంతగాఁ దెలియని తెనుఁగువారలకు హృదయంగమముగా నుండునట్లును దెనిఁగించుట ప్రాచీన కవిసమ్మత మైయున్నది. తొలుత నన్నయోదులు బిదపశ్రీనాథాదులు సీదారి నేపట్టి రసవద్గ్రంథముల నిర్మించిరి. శ్రీనాథుని శృంగారనైషధము “శబ్దంబను సరించియు.....మాతృకానుసారంబున నాంధ్రీభాషావిశేషంబున నశేష మనిషి

హృదయంగమంబుగ రచించితి ' నని యీమార్గమునే వర్ణించెను. అట్లుగాక భావవిషయమున మాత్రమేకాక రచనావిశేషములయందును భాషాసంప్రదాయ విశేషములందును గూడ మాతృకనే యనుసరించి తెనిగింపవలయునని యాధునికులు కొందఱమత మైనట్లు కనబడుచున్నది. దీనివలన నాంధ్రభాషాసంప్రదాయములకును కవితాధారాశుద్ధికిని గావ్యరసవత్త్వమునకు లోటు వాటిల్లుట కవకాశము కలుగును. ఇట్టి నెఱుసు లీకృత్యం దచ్చటచ్చటఁ గనబడుచున్నవి. నాందీశ్లోకమున “ ఇదంకవిభ్యః పూర్వేభ్యో నమోవాకం ప్రశాస్తృహే ” అను మూలమునకు “ మొదలిటికవిరాజులకై ! యిదియె నమోవాక మిచ్చనెంచెద ” నని తెనుఁగుచేయఁబడినది. నమోవాక మిచ్చ నెంచెద ననురచన యంతసరసముగా లేదు. ఎవ్వరికో పండితులకుఁగాని యర్థమును గాదు. మ్రొక్కెద నని కాని యాయర్థమిచ్చు మఱియొక సులభశబ్దముగాని ప్రయోగించిన నెంతయో రమ్యముగా నుండియుండును.

“ యది పున రియం కింపదంతీ మహారాజం ప్రతిస్యం దేత తతఃకష్టం స్వాత్ ” అనుదానిలో న్యం దేత యను శబ్దమునకు “ శ్రవణవిషయాభవే ద్దితి యావ ” త్తను వ్యాఖ్యానములోని భావబోధకవాక్యము నాధారముచేసికొని “ ఈకింపదంతి మహారాజ వీనులం బడెనేని దానఁ దప్పక ముప్పువాటిల్లు ” నని తెనిగించిరి. కింపదంతి మహారాజ దనుకఁ బోయెనేని యని యుండుట సరసము.

కంచు—రామభద్ర (ఇత్యర్థోక్తే సాశంకం) మహారాజ ! ” అనుదానిని

జయమురామభద్ర (అర్థోక్తిలోనంశయించి) మహారాజ ! అని తెనిగించిరి.

అర్థోక్తిలోనంశయించి యనుటకు మాఱుగ, “ అని సగము పల్కి సంశయించి ” యనియుండిన నెక్కుడు బాగుగా నుండును.

మూలము— సీత—అస్మా నపిస్మరతి.

అష్టా—(ఉపవిశ్య) అథకిం దేవి !

తెనుఁగు— సీత—మమ్ముఁ దలపోయుచుండెనా !

అష్టా—(కూన్పుండి) అవును దేవి.

ఇచ్చట, అవుననుట యేమియు సరసముగా లేదు. తలంపకేమి యని యుండనగు.

మూలము— అష్టా—అయే కుమారలక్ష్మణః ప్రాప్తః

తెనుఁగు— అష్టా—ఓయీ కుమారలక్ష్మణుఁ డరుదెంచె.

ఇచ్చట నోయి యనునది బాగుగాలేదు. ఇదే యని, లేక యిదిగో నని యుండఁదగు.

మూలము— లక్ష్మణః—తేనచ తాటకావధే ప్రసాదీకృతాన్యార్యస్య.

తెనుగు— లక్ష్మణు—వారిచే దాటకావధంబున నార్యునికిఁ బ్రసాదింపఁబడినవి.

తాటకావధావసరమున నని యర్థము రావలయును.

మూలము— లక్ష్మ—అయంచ భగవాన్ భార్గవః.

సీతా—(ససంభ్రమం) కంపితా స్త్రి.

రాముః—ఋషే నమస్తే.

లక్ష్మ—ఆర్యే వశ్య, ఆయ మార్యేణ (ఇత్యర్థోక్తే)

రాముః—(సాక్షేపం) ఆయి బహుతరం ద్రవ్యవ్యం. అన్యతోదర్యయ.

తెనుగు— లక్ష్మ—ఇది భగవానుఁ డగు భార్గవుఁడు.

సీత—చకితురాలనై తిని.

రాము—ఋషీంద్రా ! నీకనమస్కారము.

లక్ష్మ—ఆర్యురాల ! చూడుము. ఈతఁడార్యునిచే

రాము—(సాక్షేపముగ) ఓయీ దర్శనీయము పెక్కుగలదు. వే

ఱొకటఁ జూపుము.

ఇచ్చట, చకితురాలనై తి ననుటకు, మాఱు నాయొడలు వడఁకుచున్నదనియు, దర్శనీయము పెక్కు గలదనుటకు, చూడవలసిన దింకను జాలఁగలదనియు నుండి న స్పష్టముగను మధురముగ నుండియుండును.

ఇట్టి లోపము లందందుఁ గనపట్టుచున్నవి. కొన్నితావుల మూలములోని కవిహృదయము చక్కగా స్ఫురించుటలేదు.

శ్లో. సర్వథా వ్యవహర్తవ్యం కుతో హ్యవచసీయతా

యథా స్త్రీణాం తథా వాచాం సాధుత్వే దుర్జనో జనః.

తెనుగు—

[యు ?

గీ. ఎల్ల తెఱఁగుల వచింపఁ జెల్లుఁ గాని, దోషరాహిత్య మనఁగ నెందులకువల కలుకులం దెట్టులో పలుకులను నట్లై, దుర్జనుఁడెయగు జనుఁడు సాధుత్వమందు. లోకములో స్త్రీలవిషయమున వాక్కులవిషయమునను జనులు సాధారణముగా దోషారోపణము చేయుచుందురు. కావున నిందలేక పోవుట తటస్థింపనే తటస్థిం పదనియుఁ గాఁబట్టి యెవ్వరికిఁ దోచినట్లు వారు పలుక వచ్చుననియు. మూలభా వము. ఎల్ల తెఱఁగుల వచింపఁజెల్లుననుట సరసముగాదు. ‘దుర్జనుఁడె యగు జనుఁడు సాధుత్వమందు’ అనునది తేటతెనుగుగాదు.

శ్లో. స్నేహం దయాంచ సౌఖ్యంచ యదివా జానకీమపి

ఆరాధనాయ లోకస్య ముంచతో నాస్తి మేవ్యథా.

తెను. క. కరుణా మైత్రిని సౌఖ్యము, సరగున జనకనుతనై న జనరంజనము.

నెరవఁగ విడిచెడు నాకుం, దొరకొన దొక్కింత యైన దుఃఖము మదిలో.

ఇచ్చట లోకారాధనము కొఱకు స్నేహమునై నను దయనై నను సౌఖ్యమునై నను జనకకు నీతనై నను దుఃఖము లేకయే నేను విడిచిపెట్టఁ గలనని మూలభాషము, దీనిలోఁ బేర్కొనఁబడిన వన్నియు సామాన్యముగా విడువఁదగినవి కావనియు నందును జానకిని విడుచుటకష్టతమమనియు “యదివా” యనుపదముచే స్ఫురించుచున్నది. తెనుఁగులో సరగున జనకనుతనై న ననియుండుటవలనఁ గరుణాదుల కంటె జనకనుతను సులభముగా విడిచిపెట్టఁగల నని చెప్పినట్లు స్ఫురించును. ఇది మూల విరుద్ధము, రసభంగమును. మఱియు, “విడిచెడునాకుం దొరకొనదు” ఇది మూలవాక్యక్రమానుసారము తెనిగింపఁబడినది. “ముంచతః” వర్తమానము “విడిచెడు” ననునది తద్గర్తము. ప్రియపదార్థముల విడుచునమయమున దుఃఖ మధికముగా నుండును. అంతకుంతకుఁ దగ్గును. విడుచునపుడుఁగూడ దుఃఖము నొందకయే యుండఁగలనని రామునిచేఁ జెప్పించు తలంపున “ముంచతః” అని మూలమునందు వర్తమానార్థక పిశేషణము ప్రయోగింపఁబడినది. తెనుఁగులోఁ గూడ వర్తమానార్థకములో నుండిన సరసము.

మూలము— లక్ష్మ—ఆర్యే పశ్య.

శ్లో. సంబంధినో వసిష్ఠాదీ నేష తాతస్త వార్చతి

గౌతమశ్చ శతానందో జనకస్య పురోహితః,

రామః— సుశ్లిష్టమేతత్.

శ్లో. జనకానాం రఘూణాంచ సంబంధః కస్య నప్రియః

యత్రదాతాగ్రహీతాచ స్వయం కుశికనందనః.

తెనుఁగు— లక్ష్మ—ఆర్యురాల ! చూడుము.

క. బందుగులకు నీజనకుఁడు. నందముగ వసిష్ఠముఖ్యులందఱికి శతౌ

నందుఁడుగౌతముఁ డనుజన, కేందుపురోహితుఁడుఁ బూజలిడుచుండిరిగో,

రాముఁడు—దర్శనీయమిది.

క. జనకరఘురాజకులముల, యనుబంధం బెవని కిష్టమై యుండదు ? నీ

నిని ఘమకూర్బుఁగఁ గౌశికుఁ, డొనరఁగ దాతయు గ్రహీతయును దానయ్యెకో,

మూలమున “సుశ్లిష్టమేతత్” అనుదానికి దత్పూర్వపద్యము నందు సూచింపబడిన జనక రఘుకులముల సంబంధము మిక్కిలి యనుకూలముగా నున్న దని భావము. కావుననే “హేమారవింద పరిమళన్యాయాదితి” యనివ్యాఖ్యాత వ్రాసెను. తరువాతిపద్యము దీనినే దృఢపఱచుచున్నది. కావున నీవాశ్యమునకు “దర్శనీయమిది” యనుతెనుఁగు సరిపడదు. మఱియు నేసంబంధములోఁ గౌశి కుఁడు స్వయముగా దాతయుఁ బ్రతిగ్రహీతయునై యొప్పుచున్నాఁడో యట్టి జనకరఘువంశసంబంధ మందఱకుఁ బ్రయమే యని పూర్వోదాహృత ద్వితీయ శ్లోక తాత్పర్యము. అనఁగా, నీసంబంధ మందఱకుఁ బ్రయమగుటకు విశ్వామి త్రుఁడు దానిని సమకూర్చుటయే ముఖ్యకారణ మని ధీరోదాత్తుఁ డగురాముని యాశయము. ఈకార్యకారణసంబంధము మూలములోని యత్రశబ్దముచే ద్యో తిత మగుచున్నది. తెనుఁగులో, మొదట జనకరఘురాజకులముల సంబంధ మెవ్వరి కిష్టమైయుండఁ దనిచెప్పి పిదప నీసంబంధమును సమకూర్చుటకు విశ్వామిత్రుఁడే దాతయుఁ బ్రతిగ్రహీతయునయ్యె నని చెప్పఁబడినది గాని పూర్వాద్యమునకు నుత్తరార్థమునకుఁ గలకార్య కారణసంబంధము సూచింపఁబడలేదు. దీనివలన నా త్త్వోత్పన్న చెప్పుకొన నిష్టము లేనివాఁడై కాశికునియందే గౌరవ మంతయు నిలుపఁ దలచిన రాముని యుదారాశయమునకు భంగమును మూలవిరోధమును గలిగినవి.

మూలము— నీతా—వత్స! ఏష సకుసుమిత.....

లక్ష్మ—సోయంతై లః కకుభసురభి ర్మాల్యవాన్నామయస్మి

న్నీలస్నిగ్ధః శ్రయతి శిఖరం నూతన స్త్యయవాహః

ఆర్యేణా స్త్రి—

రామః— విరమవిరమాతః పరంసక్షమో స్త్రి

ప్రత్యావృత్త సృపునరివమే జానకీ విప్రయోగః

తే సిత—కుసుమితకదంబనృత్య స్తయూరంజై నయిష్టహీధరంబువేరేమి....

లక్ష్మ—శ్యామస్నిగ్ధ నవాంబుదాశ్రీత శిరస్సానంబు సాలద్రుమ

వ్యామిలత్సుమసారభం విడియెనుష్ఠామాల్యవ చ్ఛైల మా

తాము—సౌమిత్రీ! యింకజాలుఁ జాలును వినఁ జాలం బరార్థంబు నీ

తామాంగళ్యవతీవియోగ మిదే! సిద్ధం బయ్యెడిగ్ వెండియుఁ

చిత్రపటమునం దొకపర్వతము మీఁదఁ జెట్టుకొంద మూర్ఖునొందిన ధా

ముని నేడ్పుచు లక్ష్మణుడు పట్టుకొనియున్నట్లున్న యొక బొమ్మనుజూచి యాపర్వతమును పేరేమని సీతయడుగుగా లక్ష్మణుడు మొదటి రెండుపాదములందు నాపర్వతమును వర్ణించి, ఆపర్వత డిందు—(ఈపర్వతమునందు) అని మూడవపాద మెత్తుగడ చేయఁగనే, వలచు వలదు సీతావియోగము మరలవచ్చినట్లున్నదని రాముడు నిషేధించెనని మూలతాత్పర్యము. సీతప్రశ్నకును రాముఁ డాక్షేపింపలేదు. ప్రశ్నమున కుత్తర మైన మొదటి రెండుపాదములలోని విషయమునకు నాక్షేపింపలేదు. మాల్యవంతమునందుఁ దానుపొందినదుఃఖమును వర్ణింపఁ దలచి లక్ష్మణుడు “అపర్వత డిందు” అనియెత్తుగడ చేయఁగనే యాదూషకవర్ణనము విననహింపఁజాలనివాఁడై వలదు వలదని యాతురతతో నివారించెను. తెనుఁగులో “అర్యేణాస్తి” అనియెత్తుకొనకయే మాల్యవత్పర్వతవర్ణనమైనవెంటనే యిఁక నేమియుఁ జెప్ప వలదని రాముడు లక్ష్మణు నిషేధించినట్లున్నది. అర్యేణాస్తి అని లక్ష్మణుడనువఱకును నిషేధమునకుఁ బ్రసక్తియే కలుగలేదు. పర్వతవర్ణనమే రామున కనిష్టమని యనినచో “సోయంతై లః” అనునప్పడే నిషేధింపవలసియుండెను. అట్లు చేయకపోవుటచేతఁ దనదుఃఖవర్ణనముమాత్రము వినుట కిష్టములేక దానిని నిషేధించె ననిస్పష్టము. ఇప్పట్లునఁ దెనుఁగు నీరసముగానున్నది. మఱియుఁ దొలుత, లక్ష్మణుడు దుఃఖవర్ణనముచేయుఁ దలచినపుడు రాముడు “విరమ విరమ” యని యారంభించుటచేఁ దడవైనయెడల నసహ్యవాక్కులు లక్ష్మణునినోట నేమి వెలువడునో యని యాతని నోరు మూసినంతవనిచేసినట్లు మూలశ్లోకమువలన స్ఫరించుచున్నది. తెలుఁగునందో. “సామిత్రి! యిఁకఁ జాలుఁ జాలు” నని చాలు నను నిషేధవాక్య ముచ్చరించుటకుఁ బూర్వము “సామిత్రియిఁక” నను మాట పలుకుటకై కాలవిలంబమైనది.

స్తరించుచున్నాడ ననుటకు స్తరించుచుంటి ననియు లోకు లిట్లనుచున్నారనుటకు లోకు లిట్లనుచుండిరనియు, లెస్సగా దీపించుచున్నాడ ననుటకు దీపించుచుండె ననియు వర్తమానార్థకమునందు భూతార్థకక్రియ లుపయోగింపఁబడినవి.

గుణదోషములు యథార్థముగాఁ గనఁబఱుచుట విమర్శకుల కృత్యము కావున దోషము లిట్లుద్ఘాటించవలసి వచ్చినది. ఇంతమాత్రముచే గ్రంథము దోషభూయిష్టమని యభిప్రాయపడుట కవకాశములేదు. అనేకస్థలములందుఁ దెనుఁగు కడురసవంతముగ నున్నది. బహుళములైన గుణములనన్నింటిని బేర్కొనుటచే గ్రంథవిస్తరమగును. శ్రీభుజంగరావు బహదరుగారు మూలగ్రంథమును

వ్యాఖ్యానమును జక్కగాఁ బరిశీలించి తెనుఁగు చేసిరనుటకు సంజేహములేదు.
వీరు ప్రస్తుతము రచించుచున్న శాకుంతలనాటకమునకై యెదురుచూచుచున్నాము.

తైలికై రెండుమూఁడు పద్యము లిందుదాహరించుచున్నాము—

మ. ఒకచో సీరవనిశ్చలంబు లొకచో నుడువనత్త్వంబు లిం
కొకచో స్వైరసుషుప్త ధీరవనాగోచ్ఛావస దీప్తాగ్ను లిం
కొకచోటం బ్రదరాంతరప్రసర దల్పొదంబు తాసీమలం
గృకలాసంబులు తృష్ణవాహననిదాఁ ఘేరమ్ములంగ్రోలెడున్.

ఉ. నందనీయందుఁ దాదృశఘనవృత్తిరేకము గల్గి తీవ్రమై
జెందయు వ్రచ్చి వేదనఁ గడిందిగఁ జేసి పురాతనత్వముం
జెందియుఁ గ్రొత్త వోలె నెడనేయక యేఁచు దురంతశోకముం
గ్రందుగఁ గూర్చి మర్తముల అంపమునం బలెఁ గోసె దానిచేన్.

ఉ. ఆంతరహేతు వొకఁ టి పదార్థముల న్నమకూర్చుచుండు న
త్యంతము స్నేహము ల్బహిరుపాధుల నెన్నఁడుఁ గోరఁబోవు భా
న్వంతుఁడు దోచువేళ జలజంబు వికాసము నొందు శర్వరీ
కాంతుఁడు గోచరింప శశికాంతము లీలఁ జెమర్చుగాదొక్కో.

గీ. పరిణతాపూర్ణ పుష్కరాంతరపలాశ, మస్మణ మాంసలతరసుకుమార మైన
నీతనుస్పర్శ మానందనిలయ మయ్యెఁ, జంద్రచందన నివృందసరస మగుచు.

శ్రీరస్తు.

కావ్యాలంకారచూడామణి.

—*—

—* అష్టనాల్లాసము. *

—* ఛందస్సు. *

భ జ స య ర త మ స గ ల
౦ 1 1 - 1 ౦ 1 - 1 ౦ ౦ - 1 ౦ ౦ - ౦ 1 ౦ - ౦ ౦ ౦ - 1 1 1 - ౦ - 1

గలము—లగము
౦ 1 ౦ 1 ౦

(గలమునకు హగణమనియు—లగమునకు వగణమనియు నామాంతరములు.)

క. శ్రీవిశ్వేశ్వర విశ్వ, త్మౌవల్లభవంద్యపాదకమల కమలభూ

దేవీకమలసితయశా, కోవిదనుత రాయగండ గోపాలంకా !

౧౩. అతిజగతీచ్ఛందఃపాదంబు త్రయోదశాక్షరంబు—

అందుఁ బ్రహర్షిణీవృత్తము—(మ.న.జ.ర.గ.౮ యతి.)

ప్రావీణ్యప్రదయ్యునరం బ్రహర్షిణిందాఁ, గావించుక మనజరగ వ్రజంబుభాత్రిక

రుచిరవృత్తము—(జ.భ.స.జ.గ.౯ యతి.)

క్రమంబుతో జభసజగమ్ము లిమ్ముగా, నమర్చుగా రుచిరసమాహ్వయం బగుక.

మత్తమయూరము—(మ.త.య.స.గ.౮ యతి.)

¹సంబోధార్థంబై విలసన్నత మయూరా, ఖ్యం బింపొప్పారుక మతయా² గ్రాత్ర

మంజుభాషిణి—(స.జ.స.జ.గ.౯ యతి.) [నగాత్రిక.

నలయంబు గాఁగ నజనంబుతో జగం, బులు మంజుభాషిణికిఁ బొందు నందమై.

జలదము—(భ.ర.స.భ.గురు.౧౦ యతి.)

ఈభరనంబుల స్ఫగురు లెక్కుచు ³సిం, వై భజియించె నేని జలదాహ్వయ మా.

ప్రభాతము—(స.జ.జ.ర.గ.౮ యతి.)

మొదల నజరగము ల్ప్రభాతసంజ్ఞం, బొదవఁగఁ జేయు నపూర్వకల్పనోక్తిక.

క. చరిత్రలోని ౩౮౨౬ సంఖ్యగల పుస్తకము.

చ. ౩, ౮౭౧ సంఖ్యగల పుస్తకము.

ట. ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారము ౧౩-౧-౨ సంఖ్యగల పుస్తకము.

1. చ-సంబధార్థంబై ట-సంబంధార్థంబై. 2. చ-మతయాగ్రాత్ర. 3. ట-పెంపై.

౧౪. శక్యరీచ్ఛందఃపాదంబు చతుర్దశాక్షరంబు—

అందు నసంతతిలకవృత్తము—(త-భ-జ-జ-గ-గ-౮ యతి.)

ఘాపించినం దభజజంబు చతుశ్చ విశ్వ, త్నాపానసంతతిలకంబగు గానియుక్తి.

అపరాజితవృత్తము—(న-న-ర-స-ల-గ-౯ యతి.)

ననరనలగముల్ దనర్చిన సత్త్వం, దనరగ నపరాజితంబు¹ కవిస్తుతి.

వనమయూరము—(భ-జ-స-న-గ-౯ యతి.)

నందయతితో భజననవ్రజగగం బిం, పొంది చదువ న్వనమయూర మగుఘాతి.

²సుందరము—(భ-భ-ర-న-ల-౯ యతి.)

భారనవంబుల నొప్పు బద్ధజవిశ్రమం, బారగ సుందరవృత్తమై బుధవర్ణమై.

ప్రహరణకలితము—(న-న-భ-న-ల-౯ యతి.)

ప్రహరణకలితంబయి ననభనవల్, బహువిధయతులం³ బ్రభచెలు⁴ వడరు.

భూనుతము—(ర-న-న-భ-గ-౧౦ యతి.)

అందమై రననభతతి నంది గగంబుల్, పొందఁగాఁ బదగతిగని భూనుతమయ్యె

౧౫. అతిశక్యరీచ్ఛందఃపాదంబు పంచదశాక్షరంబు—

అందు మణిగణనికరవృత్తము—(న-న-న-స-న-౮ యతి.)

నరనత నననన నగణములెనగం, గరియతిగని మణిగణనికర మగు.

మాలినీవృత్తము—(న-న-మ-య-య-౮ యతి.)

కరటివిరతి నామక్రాంతయాయుక్తితోడ, మరిగీతిరుగఁజెప్పన్నాలినీవృత్తమయ్యె

సుకేసరము—(న-జ-భ-జ-ర-౧౦ యతి.)

నజభజరేఫలం⁵ గదియ సచ్చి దిగ్మతి, సుజనమతి న్సుకేసరము శోభితంబగు.

మణిభూషణము—(ర-న-భ-భ-ర-౧౦ యతి.)

విశ్వభూషమణిభూషణవృత్త మనంజను, శశ్వదు క్తరనభారదిశాయతిగూడిన.

మనోజ్ఞము—(న-జ-జ-భ-ర-౯ యతి.)

వరుసమనోజ్ఞ మనంగవచ్చు నజాభర, స్థిరగతిఁబంకజభూయతిం బ్రతిపన్నమై.

౧౬. అష్టిచ్ఛందఃపాదంబు షోడశాక్షరంబు—

అందు బద్ధకవృత్తము—(న-భ-జ-జ-జ-గ-౧౧ యతి)

నభజబద్ధయగ కార ననాతన విశ్రుతిం, బ్రభవమై సరగు⁶ సత్త్వతి బద్ధకవృత్తమై

1. ట-బగుస్తుతి. 2. ట లోనీవృత్తములేదు. 3. ట-ప్రభ. 4. చ-వసురు. 5. ట-తిరిగి. 6. గలయ. 7. యతి లక్ష్యమువలన నెఱుంగఁదగును. 8. ట-సున్నతి బద్ధకమైచను.

¹ప్రియకాంతావృత్తము—(న-య-న-య-న-గ-గం యతి.)

నయనయయుక్తిం దగనగణంబు గురువొందున్

నియతముదిగ్విశ్రమమును నించుం బ్రియకాంతన్.

చంద్రశ్రీ—(య-మ-న-న-ర-గ-గం యతి.)

అగుంజంద్రశ్రీ² దాహరవిరమణాయ త్తమైనం

బ్రగాఢంబై యొప్పున్ యమననర బద్ధాగ్రగాప్తిన్.

మేదిని—(న-జ-భ-జ-ర-గ-గం యతి.)

సజభజరేఖ³గంబునఁ దనర్చు మేదిసీన్

త్తజనికి మూలమై దిగుదితస్థ విశ్రమంబై.

౧౭. అత్యప్టిచ్చందఃపాదంబు సప్తదశాక్షరంబు—

అందు శిఖరిణీవృత్తము—(య-మ-న-న-భ-ల-గ-గం యతి)

వివస్వద్విశ్రాంతిన్యమనసభవావిష్కృతగతిం

గవిశ్రేణీరక్షి⁴శిఖరిణియసంగాదగుఁ బ్రభన్.

వృద్ధివీవృత్తము—(జ-న-జ-న-య-వ-గం యతి.)

జసంబులు జసంబులున్ యవనిష్క్త రూపంబులై

పాసంగఁ బృథివీసమాఖ్యయగుఁ బూష⁵విశ్రాంతితోన్.

హరిణి—(న-స-మ-ర-న-వ-గం యతి.)

హరిణి యనువృత్తం బయ్యెన్ శంక రాత్త యతిప్రభన్

సరిసమరేఖాక్రాంతోపేత సస్థలగంబులన్.

మందాక్రాంతము—(మ-భ-న-త-త-గ-గం యతి.)

పొందందంబై మభనతతగా భూషితంబై తనర్చన్

మందాక్రాంతాహ్వాయ మగు శివామంద విశ్రాంతిచేతన్.

త్వరితపదగతి—(న-న-న-న-న-గ-గం యతి.)

త్వరితపదగతి యనగఁ దగునననాగా

విరచితయు దశమయతి విలసితయు నై నన్.

సరుగ-టము—(న-జ-భ-జ-వ-గం యతి.)

సజభజముల్ జసంబులఁ దనర్చినసర్కుటకప్రజననమొప్పు దిగ్విశ్రాంతినిరాజకులాభిశ్రీ

1. ఈలత్యలక్షణములు ట-లో శేవు. 2. ట-క్రీనా. 3. ట-గంబులు. 4. ట-కవిశ్రేణీరక్షిన్.

5. ట-ధృతిన్. 6. చ-విశ్రాంతమై. 7. ట-శివానంద, చ-దివామంద విశ్రాంతిచేతన్. 8. ట-విరచితము. 9. ట-విలసితము.

౧౮. ధృతిచ్ఛందఃపాదం బహుదశాక్షరంబు—

అందుఁ గునుమితలతావేల్లితావృత్తము—(మ.త.న.య.య.య.౧౧యతి.)

స్వక్రేయస్సిద్ధిక్ మతనయయయవ్యాప్తిచేఁ జర్మవాసో

కైత్రామం బాప్సం గునుమితలతావేల్లితావృత్తమయ్యెన్.

మత్తకోకిలవృత్తము—(ర.న.జ.జ.భ.ర.౧౦ యతి.)

మత్తకోకిలవృత్త మై దశమప్రవర్తిత విశ్రమా

యత్తమై రసజాభరేఫల నచ్చమై కడు నెప్పగున్.

౧౯. అతిధృతిచ్ఛందఃపాదం బేకోనవింశత్యక్షరంబు—

అందుశార్దూలవిక్రీడితవృత్తము—(మ.న.జ.న.త.త.గ.౧౨ యతి)

సంబంధించి దినేశవిశ్రమముతో శార్దూలవిక్రీడితా

ఖ్యం బయ్యెన్ మనజంబులున్ సతతగాయత్తంబులై యుండినన్

మేఘవిస్ఫుర్జితవృత్తము—(య.మ.న.న.ర.ర.గ.౧౨ యతి.)

మృదువ్యస్తార్థంబై దినకరయతినేఘవిస్ఫుర్జితాఖ్యం

బుదాత్తక్రీడేర్చున్ యమనసరప్రోతగ్రాప్తిచేతన్.

చంద్రకళ—(ర.న.న.త.జ.జ.గ.౧౦ యతి.)

వ్యక్తరీతి రసాతజజగ్రా యత్తగకారనిరూఢిచే

సక్త దిగ్విరమంబున నొప్పుం జంద్రకళాహ్వయమై ధరన్.

తరలము (ధ్రు)వకోకిల)——(న.భ.ర.న.జ.జ.గ.౧౧ యతి.)

నభరసంబులు జాగవర్గము నచ్చి యీశ్వరవిశ్రమ

ప్రభవమై తరలం బనంజను రాజవంశశిఖామణి.

భూతిలకము—(భ.భ.ర.న.జ.జ.గ.౧౧ యతి.)

భూతిలకం బగు భారసంబులఁ బొంది జాగము లుండినన్

భూతవతిస్ఫుట విశ్రమంబున భూప విశ్వనరేశ్వరా.

౨౦. కృతిచ్ఛందఃపాదంబు వింశత్యక్షరంబు—

అందుమత్తేభవిక్రీడితవృత్తము—(న.భ.ర.న.మ.య.వ.౧౩యతి)

మనమూరం బదుమూఁట విశ్రమముగా మత్తేభవిక్రీడితా

హ్వన మయ్యెన్ సభరంబుల స్నమయపన్యాసంబులం జెప్పినన్.

ఉత్పలమాలావృత్తము—(భ.ర.న.భ.భ.ర.లగ.౯ యతి.)

పద్మజయుగ్యతిక్ భరనభారలగంబులఁ జెందిన స్తనః
పద్మవికాసహేతువగు పద్మము నుత్పలమాల యండ్రెల్.

అంబురుహము—(భ.భ.భ.భ.ర.న.వ.౧౨ యతి.)

భాభభరంబులపై సవలొందుచు భానువిశ్రమయు క్తమై
యీభువి నంబురుహం బనఁగాఁ జను నిందువంశస్మపాగ్రణి.

ఖచరప్లుతము—(న.భ.భ.మ.న.న.వ.౧౧ యతి.)

నభభముల్ మనసంబు లగా ప్తి న్నాగవిభూషణయు గ్యతిక్
శుభదమై ఖచరప్లుత మొప్పు నోసమకులార్ణవచంద్రమా.

౨౧. ప్రకృతిచ్ఛందఃపాదం బేకవింశత్యక్షరంబు—

అందు స్రగ్ధరావృత్తము—(మ.ర.భ.న.య.య.య.2.2 యతులు.)

త్వాభృద్భూభృద్ద్యతిక్ శ్రీమరభనయయమాత్రమై యాదిమాద్య
త్వాభృత్తీర్తీశ విశ్వేశ్వరస్థపతివరా స్రగ్ధరావృత్త మయ్యెన్.

చంపకమాలావృత్తము—(న.జ.భ.జ.జ.జ.ర.౧౦ యతి.)

నజభజ జారవర్గము దనర్చి దిశాయతి సర్థ¹యు క్తమై
ఋజుగతిఁ జెంది సత్కవుల ²కింపుగఁ జంపకమాల యై³ చనున్.

లాటీవిటము—(న.న.న.న.మ.త.య.౧౨ యతి.)

నననా మతయంబులు భానుయతి న్నాకంబై లాటీవిటవృత్తం
బెనకంబెనఁగున్ విరచించినవిశ్వేశా చాళుక్యకీతిపాలా.

పనమంజరి—(న.జ.జ.జ.జ.భ.ర.౧౩ యతి.)

తనర నజాజభాగ్గురకారయతత్రయోదశయుగ్యతిక్
వినుత మగు న్వనమంజరినా⁴ దగువృత్త మింపెనలారఁగన్.

మణిమాల—(న.జ.న.జ.న.జ.న.౧౦ యతి.)

వరుసన్ సజత్రితయము స్మృ⁵నక్త సగణంబులోడ నొనరం
బరఁగున్ దిగంతవిరతిం బ్రధానపదమై చళుక్యమదనా.

౨౨. ఆకృతిచ్ఛందఃపాదంబు ద్వావింశత్యక్షరంబు—

అందు మహాస్రగ్ధరావృత్తము—(స.త.త.న.న.ర.గ.౮.2 యతులు.)

సకలశ్రీవిశ్వ భూపా⁵ సతతనసరరా నక్తమై యగ్రగా ప్తిం
బ్రకటింపన్ దంతి శైలప్రచురయతి మహాస్రగ్ధరావృత్త మయ్యెన్.

1. లు-గృహ్యచే. 2. లు-ఇంపుగు. 3. లు-నానిలన్. 4. లు-నాజను. 5. లు-సతతలనసరా.

¹భద్రాక్షివృత్తము—(భ-ర-న-ర-న-ర-న-గ-౧౧ యతి.)

భాదిరసత్రయంబు గురుయత్తమై గిరిశవిశ్రమప్రకటమై
మేదిని నొప్పుభద్రాక్షికి నందు మేకునగధీర విశ్వస్యపతి.

²మానిని—(భ-భ-భ-భ-భ-భ-భ-గ-౬-౬-౬ యతులు.)

కామిని సప్తభకారము తొల గకారమునై పరి కల్పితమై
నేనుముగావడి నిల్విన బెక్కులు నిల్విన మానిని నిక్కమగున్.

తురగవల్లితము—(న-న-న-న-న-జ-జ-గ-౧౮ యతి.)

మెఱియునననసజజములను మేలుగా రచించినన్
వజ్రము మనుయతి వలనను దురగవల్లితంబను వృత్తమై.

౨౩. వికృతిచ్చందఃపాదంబు త్రయోవింశత్యక్షరంబు—

అందు అశ్వలితవృత్తము—(న-జ-భ-జ-భ-జ-భ-లగ ౧౨ యతి.)

నజభజము ల్భజంబులకునచ్చి భస్థలగయు క్తమైరవియతిం
బ్రజనితమైన సశ్వలితంబు రాజకులదీప ధీజననుతా.

కవిరాజవిరాజితవృత్తము—(న-జ-జ-జ-జ-జ-జ-వ ౧౮ యతి.)

కలయగ నేకనకారవడు క్త జకారవకారనికాయనిర
ర్గళగతిచే నీలరంగవిరాజవిరాజితవృత్తము రమ్యమగున్.

౨౪. సంకృతిచ్చందఃపాదంబు చతుర్వింశత్యక్షరంబు—

అందు సరసిజవృత్తము—(మ-త-య-న-న-న-న-న-౧౦-౯ యతులు.)

చాళుక్యత్కౌశాలవరేణ్య శ్రయమతయనననిచయముతననసల్
చాలై యింపై వ్రాలడనర్పన్ సరసిజమగునిలఁ జవులకుఁగుదురై.

క్రాంచపదవృత్తము—(భ-మ-స-భ-స-స-న-య-౧౦-౮-యతులు.)

ప్రాంచిత తేజఃకుంచితవైరీభమనభననయపరిచితరీతిన్
అంచితమయ్యెం గ్రాంచపదాఖ్యం బనుగతహరిదిభయతి నభివృత్తిన్.

౨౫. అభిక్రతిచ్చందఃపాదంబు పంచవింశత్యక్షరంబు—

అందు సింధురవృత్తము—(న-న-న-న-స-భ-భ-భ-గ-౧౨ యతి.)

క్రమమున నననన సభభభగగణక్రాంతిదినాధిపవిక్రమమై
ప్రమదధరసలయభరితవిరచనన్ బంధురసింధురవృత్తమగున్.

1. ట-లా, భద్రమనువృత్తము. 2. ట-లా నీపుత్తమును దీనిక్రింది తురగవల్లితమును లేవు.
3. యతిలక్ష్యమువలనఁ జెలియనగును. 4. ట-గవిరాజవిరాజితరంజితవృత్తము. 5. అంచితమయ్యెం
గ్రాంచపదంబియతిహరిదిభముల నభిమతవృత్తిన్.

భాస్కరవిలసిత్వము—(భ.న.జ.య.భ.న.న.న.గ.౧౨యతి.)
సారసహితయతి సంగతవృత్తి స్సంచితభవజయ భవనసగంబు
పారవశులజలరాశిమృగాంకా భాస్కరవిలసిత మన విలసిల్లుక.

౨౬. ఉత్కృతిచ్చందఃపాదంబు షడ్వింశత్యక్షరంబు—

¹భుజంగవిజృంభితవృత్తము—(మ.మ.త.న.న.న.ర.న.వ. ౭.౧౦ యతులు.)

ధీవైదగ్య శ్రీవిక్రాంతా దిగిభదశమ పదవిరతి భుజంగవిజృంభితం
బైవిక్రాంతుల్ జైవాటం జెన్నగుమమతనననరసహరియై లగనంయుతిక.

మంగళమహాశ్రీవృత్తము—(భ.జ.న.చ.భ.జ.న.న.గ.గ.౮.౮ యతులు.)

శ్రీనిలయవిశ్వవశేభరక్తస్తతివశీకరణమంగళమహాశ్రీ
నానెగడునద్భజనసంబులతుడ భజనసంబులు గగంబును దనర్చి.

క. క్రమమున నిరువదియాతై, యమరిన ఛందంబులందు నందంబులుగా
సముచిత సమవృత్తంబుల, సమకూర్చితి నెఱుంగవలయుఁ జతురులు మఱియుక.

క. ఆలాగు గాక యుద్ధర, మాలావృత్తములు నాఁగ మంజులతాలా
వాలములు నధికవర్ణవి, శాలమ్ములు నగుచుఁ బరఁగుఁ జతురుల కెల్లక.

అందుఁ జత్వారింశన్మాత్రాగర్భితపాదంబు త్రింశదక్షరంబు—

లయగ్రాహి—(భ.జ.న.న.భ.జ.న.న.భ.య.౮ పైఁబ్రాసయతులు.)

పంచినయతిక భజనసంబులఁ బునర్భజనసంబుల భయంబులకదంబము లయగ్రా
హింబెనుపునంబుధమతిం బరఁగుఁబ్రాసనికురుంబకము పాదముల నింబడరుచూడక
అట్ల చత్వారింశన్మాత్రాగర్భితపాదంబు చతుష్త్రింశదక్షరంబు—

లయవిభాతియనువృత్తము—(న.న.న.న.న.న.న.న.న.న.గ.)

నననననాకలితననననగంబులవిలసితతరపాదములఁబొసగునలువాలక
బ్రనరితములై యలరుఁబనలయవిభాతియనరికులకువీనులకు నొసఁగుఁజప్రలింపై.

అట్ల చత్వారింశన్మాత్రాగర్భితపాదంబు సప్తత్రింశదక్షరంబు—

లయహరి యనువృత్తము—(న.న.న.న.న.న.న.న.న.న.న.గ.౧౦పైఁబ్రాసయతి.)

పదునొకఁడునగణములఁబొదలినగణముగురుపుమ్మదులపదరచనఁదగియొదవిమితి

[వాలక

ముదమొసగు నభలనని చదువుదురుకవివరులు హృదయములఁజతురతలుగదురల

యహరిక.

అట్ల చత్వారింశన్మాతాగర్భితపాదంబు చతుస్త్రింశదక్షరంబు—

(త్రిభంగియనువృత్తము(న.న.న.న.న.న.న.భ.మ.న.గ.)

లలిసననననములుననభమములునతినగయుక్తిజరింపంబనరింపంబాటివహింపం
జెలువుగనవకలినిలుపగఁదగునెడవెలయుద్రిభంగిసురక్తింబదభక్తింబ్రాసనియు

మఱియు ¹ననియతపాదంబు—

క్తి

—దండకము.—

కృతినాది ననహంబు లొండెందకారంబులొండె బ్రకల్పించి²యామీఁద
నల్ల³ందకారప్రధానంబుగుర్వంతమైకాల నిచ్చానుమాపావధింబేర్పినిర్మించు
చో⁴మించితత్తదణవ్రాతమువృత్త్యనుప్రాసధుర్వంబులై యర్థవర్వంబులై
మోదితార్కంబులై సాధుసారస్యహర్వంబులై రీత్యలంకారవంతంబులై పు
ష్టిమతంబులై యింపులంతంతకింపాఱగల్పింపఁగా దండకంబున్నమన్మండలం
బయ్యె రాజేంద్రకోటిరకోటితటి నృత్యదాక్షాగ్ర్యి⁵మాణిక్యవిశ్వేశ్వరా విశ్వ
విశ్వంభరాధీశ్వరా.

మఱియు నీవృత్తములు స్వస్థానార్థసమవృత్తములు పరస్థానార్థసమవృత్తం
బులునన రెండు తెఱంగు లయ్యె నది యెట్లనిన :—

క. ఛందోవృత్తంబులనమ, సందర్భము లీడువడఁగ నముచితనికట

చ్చందఃపాదంబుల సర, విం దప్పకయుభయరూపవృత్తము లయ్యెన్.

క. స్వస్థానార్థసమములుంబ, రస్థానార్థసమములును రచనలచేన

ర్థస్థూలతనిరుండెఁగై, సుస్థిరవృత్తములఁ గృతులసాంపుల నింపున్.

గీ. మొదలిపాదంబు మూడవయదియువరుసఁ, దద్విస్తీయచతుర్థపాదములునట్ల
సమకవర్ణంబులై నవృత్తములఁజెప్ప, స్వపదజాతార్థసమవృత్త సంజ్ఞ వడయు.

—నారీప్లుతవృత్తము.—

దానోదారశ్రీమతా గానియుక్తిం, గానంగఁదాజన్గ గగప్రసక్తిన్

మానై చాభుక్యక్షమాపాలరమ్య, స్థానంబునారీప్లుత సంజ్ఞ మయ్యెన్.

—రత్తిప్రియవృత్తము.—

భ్యాతశ్రీమనజరగంబులుండఁగాఁ ద, ద్గతంబులై జభసజగంబు లొందఁగా

వీతాఘప్రముదితవిశ్వ విశ్వభూపా, ధృతిందలంప నిది రత్తిప్రియం బగున్.

1. ట-ననేకపాదంబు. 2. ట-లో యామీఁద ననునదిలేదు. 3. ట-నమ్మిం. 4. ట-జారు. 5. ట-చాభుక్యవిశ్వేశ్వరా. 6. ట-సమర విననింపులైన వృత్తములఁజెప్ప. 7. చ-నారీపుత, ట-నారీపుత, ఆపృకవియములూ నారీపుత.

04.05/37 27

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ప్రకటిత గ్రంథములు.

(1) విప్రనారాయణచరిత్రము.

పన్నిద్దజాత్యాయలలోఁజేరిన తొండరడిప్పాడి యాళ్వారు చరిత్రము. కవిత్రియములోని యెఱ్ఱాప్రెగడ చిన్నిమనుమఁడగు చెడలువాడ మల్లయ్యకవిచే రచియింపఁబడిన యాళ్వార్వగ్రంథము. సర్వవిధముల ఏ త్రమప్రబంధములలో గణింపఁదగినది. వైజయంతీవిలాసముకంటె మిన్న. ౫ అశ్వాసములు. ౬౮ పుటలు. సవిమర్శమైన ౧౮ పుటలపీఠిక. వెల రు. ౦-౮-౦.

(2) కైమినిభారతము (ఆంధ్రవచనము.)

రెండువందల సంవత్సరములక్రిందట మధురాపురాధీశ్వరుం డగువిజయరంగ చొక్కనాథుని యాస్థానకవియై, సామాజికుండు నయిన సముఖము. వేంకటకృష్ణప్ప నాయఁకునిచే రచింపఁబడినది. భాష సలక్షణము. శైలి మనోహరము. భార యనర్థశ్రము. అందఱును ముఖ్యముగాఁ జదువవలసినది. 32 పుటలు. ఆంధ్రమునను, ఇంగ్లీషునను బీఠికలు గలవు. వెల రు. ౦-౧-౦.

1917-18 సం॥ ఇంటరుమీడియేటుచరిత్రకుఁ బఠనీయగ్రంథము.

(3) కవిజనాశ్రయము.

వేములవాడ భీమకవిచరిత్ర మగుచందశాస్త్రము. అంధ్రచ్చందోగ్రంథములలో మిక్కిలి పురాతనము. ఆ నైకలిఖితపు న్నక పరిశోధనపూర్వకముగా మూలపాఠము నిర్ణయింపఁబడినది. పాత భేదములు పుటలయడుగునఁ జూపఁబడినవి. సంస్కృతకర్తాటంధ్రచ్చందస్సుల భేదాభేదము లచ్చటచ్చటఁ బ్రదర్శింపఁబడినవి. కవినిర్ణయము కాలనిర్ణయము, చందస్వరూపము మొదలగువిషయము లనేకములుగల విపులమయినపీఠికయు, విషయమాచికయు ననుక్రమణికయుఁ గలవు. విద్యార్థులకును బండితులకును గూడ నుపయోగకరము. వెల రు. ౦-౧౦-౦.

(4) యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము.

మ-రా-రా-శ్రీ జయంతి రామయ్యవంతులు బి.ఎ., బి.ఎల్. గారితేరచింపఁబడిన సమీపర్ష పీఠికాపూర్వకముగాఁ బ్రకటింపఁబడినది. ఈశాసన మాంధ్రవద్యాత్మకము. నన్నయభట్టారకుని కాలముకంటె ముందుఁ బుట్టినది. ఆంధ్రభాషాస్వరూపము తెలియఁగోరువారల కత్యంతోపయోగకరము. 1917-1918 సంవత్సరముల బి.ఏ. పరీక్షకుఁ బఠనీయగ్రంథముగా నిర్ణయింపఁబడినది. వెల రు. ౦-౮-౦.

(5) నీతిసీమపద్యశతకము.

శాశ్వతాక పెదతిరుమలయ్య విరచితము. శ్రీవేంకటేశ్వరుల కంకితము. వెల రు. ౦-౨-౦

(6) జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము.

వచనము, శ్రీమాన్ కపిష్ఠకము కృష్ణమూచార్యుల బి.ఏ. ఎల్.టి. గారితే రచింపఁబడినది. ఖగోళవిషయముఁ దెలిసికొనఁ గోరువారి కిది యత్యంతోపకారకము. వెల రు. ౦-౮-౦.

(7) A Defence of Literary Telugu, by J. Ramayya Pantulu Guru. 0-8-0.

(8) జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము.

శ్రీకాళహస్తికవియగు వేమయ్య జ్ఞానప్రసూనాంబను స్తుతించుచు శిష్ట సర్వకావ్య రచయించిన శక్తిరసప్రధానమైన పద్యశతకము. అనర్థకవిత్వాధార గలది. వెల రు. ౦-౨-౦.

చంపూరామాయణము.



ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలవతికవిప్రణీతము.

భోజరాజకృతసంస్కారామాంసాదులవలనపుష్పములు (బధమాంధీ)కరణము. కార్యోచితగరసంస్థా
కమునం దుష్పవల్లినది. ఇంతవల క్షిప్ర భాషాంతరగ్రంథము భోజమపుష్పములేదు, కావుననే యన్ని
విధముల ముఖ్యమైనది. వివిధాచార్యులైనట్లు సీగ్రంథమందే కాననగును. ఎనిమిది యాశ్వాసములు
148 పుటలు రాయలపైకా, 16 పుటల శీతక. ఇంగ్లీషు 'క్యాలిక్' బైండు. ముద్రింపఁబడినది స్వ
ల్పప్రతులు. అయినను వెల రు. 1-0-0 మాత్రమే. భాషాభిమానులు కేఫం'ముగా నొకొక్కప్రతుని
దొంగిలించుకొనుట మంచిది

కావలసినవారు, అంధాసాహిత్యపరిషత్-ధ్వజధ్వజులకు, చెన్నపురి, వాసిష్ఠ బంధువుగారు.

பிழைகள் எந்தவாறும் இருக்காது என்பதற்காக கட்டுப்பாட்டுக் கமிட்டி 27 சதவீதம் பிழைகளைத் திருத்தியும், பதின்மூன்று சதவீதம் பிழைகளை மீட்டும் கட்டுப்பாட்டுக் கமிட்டியின் பிழைகளை மீட்டும்.

సంపుటము 7.

కాశ్యపు కీసనరాజు.
మామిడిపాడు సామంతులు.

సంచిక. 6.



ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

ప్రధానవ్యాసములు.

1. శత్రుఘ్నరథకము.

యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు

2. గ్రంథస్థితకము.

విన్నకోట పెద్దయ్యకవి.

3. కావ్యాలంకారమాదానము.

కొమర్రాజు వేంకటలక్ష్మణరావు.

4. కృష్ణదేవరాయలవిభవకావ్యము.

సి. ఆర్. కృష్ణమాచార్యులు.

5. జక్కనవిక్రమార్కచరిత్ర విషయానుకూలము.

చెన్నపురి.

వి ష య సూ చి క .

- | | |
|--|-------------|
| 1. సర్వేశ్వరశతకము ... | 371-392 |
| యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు | |
| 2. గ్రంథస్వీకారము ... | ... 393-400 |
| 3. కావ్యాలంకారచూడామణి ... | ... 401-426 |
| విన్నకోట పెద్దయశవి. | |
| 4. కృష్ణదేవరాయలనిధనకాలము ... | ... 427-431 |
| కొమణ్ణాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారు, ఎం. ఏ. | |
| 5. జక్క-నవిక్రమార్క-చరిత్ర విషయానుక్రమణిక ... | ... 432-434 |
| సి. ఆర్. కృష్ణమాచార్యులుగారు | |
-

సర్వేశ్వరశతకము.



* (ఈమూలపాఠము ప్రథమప్రతిలోనిది. రెండుమూఁడు ప్రతులలోని పాఠభేదములు క్రిందఁ జూపఁబడుచున్నవి.)

- శా. ¹ శ్రీకంఠం బగమేశు నవ్యయు నిజశ్రీపాదదివ్యప్రభా
 నీకోత్సాహితదేవతానిటలమన్నీత్యక్షరధావ్సితం జ
 త్ప్రకామ్యాంగు సపాంగమాత్రరచితబ్రహ్మాండసంఘాతుఁ జం
 ద్రాకల్పుం బ్రహ్మతంత్రు నిన్ను మది ² నాహ్లాదితం సర్వేశ్వరా. 1
- మ. ఒకమా టీసకలంబు నీమహిమగా ³ నూహించుచు న్నెండి యొ
 క్కొకమా పెద్దియు నీవు గా వనుచు నే యుక్తిం ⁴ బ్రశంసింప నే
 రక వేదంబులు చిక్కువడ్డవనిసం బ్రవృత్త మై ⁵ యుండు భా
 వకుడై నీనిజ ⁶ మిట్టి దట్టి దన నెవ్వం డోపు సర్వేశ్వరా. 2
- శా. జ్ఞానాతీతుఁడ నై ననీమహిమఁ బ్రజ్ఞం బూని తర్కించు ట
 జ్ఞానాంగం బగు నై ననుం దమయథాశక్తిం బ్రశంసించి వి
 వ్యానందస్థితిఁ బొందువారిఁ గని భక్త్యావృత్తి నిన్నెట్టివాఁ
 డై నం బ్రస్తుతీసేయుచుండుఁ దనచే నై నంత సర్వేశ్వరా. 3
- మ. అమితాంభోజభవాండభాండనిలయం బై యుండు నీయంతరం
 గముప ట్టెంతయు దాని కింక బహిరంగం బెట్టిదో నూత్న త
 త్వము దా నంతకు మీఁద నేమివిధమోతా నిట్టిసీపెంపుమా
 ర్గము నీకై నసించింత్య మె ట్లొరుఁ డెఱుంగంజాలు సర్వేశ్వరా. 4

* ప్రథమప్రతి గుర్జాల డుర్గరాజ శేషగిరిరావు గారి కిచ్చినది. † రెండవప్రతి కాశీలోనున్న కొవ్వలి జగన్నాథము గారు పంపినది. మూడవది యచ్చుప్రతి.

1. రెండవప్రతిలోఁ నీపద్యమునకుమీఁద

ఉ. చిత్రము ప్రాణ మాయువును జేర్చి త్రికూటపుదారిఁ దూఱుచు

నృత్తిలియున్న మండలిని మట్టుగదల్చి పెగల్చినంతట

త్పూర్తమ మండలత్రయము లొందుచు నిత్యము నెల్లమేలఁబో

హత్తి నిషిద్ధలింగగురుఁ డంచు భజించునతించి కొల్లెదక. అనుపద్య మొక్కటిగలదు.

2. నాహ్లాదించి. 3. నూహించి ఎర్ఱించి నే తొకమా పెంతయు. 4. బ్రహ్మంప. 5. యుండు.

6. తత్త్వమిట్టిదన. 7. తర్కింపనిపెంపుమా. 8. నశక్య.

మ. ఇన విఘ్నేశ్వరమాతృకాద్రుహణ బ్రాహ్మసంధి దుగ్ధారమా
 వనితాధీశ్వర భైరవుల్ బలసి భాస్వద్భక్తిసంయుక్తి నీ
 కనిశంబుం బరివారభృత్యనికరంబై ¹యున్న నిన్నింకఁ గొ
 ల్వనివా చెవ్వ రజాండభాండములలో వర్ణింప సర్వేశ్వరా. 5

శా. ఏవారంగ నజాండభాండనికరం బేరూపులోఁ బుట్టియు
 ద్దీపించు న్మఱి రూపులెల్ల నమను ప్తిం బొంది యేరూపులో
²లోపింపం గలయంగ నంతటికిఁ దా లోనై విజృంభించి యే
 రూపం బవ్యయమై వెలుంగు నది నీరూపంబు సర్వేశ్వరా. 6

మ. జలజాతప్రభవాండబుద్బుదము లశ్రాంతంబునుం బుట్టుచుం
 గలయం గ్రాఁగుచునుండు నీవృథులలింగస్ఫారకర్మాభిలో
 పలఁ దద్బుద్బుదగర్భవానులు ³హరి బ్రహ్మాదిదేవాలియుం
 గలదే వారికి నీమహత్త్వ మెఱుంగంగాశక్తి సర్వేశ్వరా. 7

మ. భవమన్మేషవిజృంభణంబు ⁴వివరింపంగా సరోజాతనం
 భవుజన్మంబు భవన్నిమేష మమితబ్రహ్మాండకల్పాంతభై
 రవసంక్షోభిత మన్నఁ దక్కిన భవత్పారంభభూరిక్రియా
 నివహం బెవ్వరు నేర్తు రిట్టి దని వర్ణింపంగ సర్వేశ్వరా. 8

మ. పవనుండై హిమధాముండై యనలుండై పానీయమై యా త్తయై
 రవియై యంబరమై మహీవలయమై రమ్యాప్తమూర్తిక్రియక
 భవనాండంబులు రక్షణాంగములుగాఁ బుట్టించు నత్యద్భుతో
 త్సవలీలావిభవంబుతోడ భవదాజ్ఞాశక్తి సర్వేశ్వరా. 9

మ. జలజాతప్రభవాండభాండములు దుశ్చార్పిత్రులం గాత్రులం
 జెలువై యుండ యథాప్రమాణములుగా శిక్షింప రక్షింప ని
 శ్చలలీలం బ్రభవించు రాజు భవదాజ్ఞాశక్తిగా క్రింతవ
 ట్టెలమిం జేసొని నిర్వహింప మఱి రాజెవ్వండు సర్వేశ్వరా. 10

శా. జ్ఞానజ్యోతి విజృంభమాణముగ నోజక విష్ణుదేవాది దే
 వానీకాత్మదశావలి ⁵దవిలి ⁶నీ వారంగ వారింగవా

1. బైరవు. 2. లోపించుం. 3. హరిబ్రహ్మదులదేమియుం. 4. పకటించంగా
 5. తోఁప, 6. నీవారంగ వారింపుచుక.

జ్ఞానప్రాథమిక జేయుటల్ వెలయఁగా సర్వజ్ఞశబ్దంబు దా
సీనామాంకముగా ¹విధించె నిగమాసికంబు సర్వేశ్వరా. 11

మ. సురల స్తర్త్యసమంబుగా మనుజులకా శోభిల్ల బృందారకా
త్కరముంగా ఘను నల్పు నల్పుని ఘనుంగాఁ బుణ్యపాపాలిచేఁ
దిరుగన్వైచుచు సీమహామహిమ ప్రీతిం బ ద్ధహండంబులం
దరయన్ జీవుల నింద్రజాలములుగా నాడించు సర్వేశ్వరా. 12

మ. ఘనుడై యేచి దశాసనుండు బలిమిం గైలాసమై లేంద్ర మె
త్తిన సద్దానవనాథుఁ ద్రోక్క సతఁ డర్థి న్నొక్కినంగాచి ²ప్రా
క్తనశౌర్యాధికుఁ జేసె దుష్టు నణఁపంగ³గా శిష్టు రక్షింప రం
జనతో నెప్పడు⁴వేచియుండు భవదాజ్ఞాశక్తి సర్వేశ్వరా. 13

మ. తమకంటెత్తిన నాత్మజం గడు మదాంధవ్యాప్తి నేకాంతప
క్షమునం దెవ్వరు గానకుండఁ గవయంగాఁబోయి సీబాణపా⁵
తమునం బద్ధభవుండు ద్రెల్లై ననినం దాఁ దప్పివర్తింప లో
కమునం దెవ్వరి కింక నిన్ను⁶నెఱుంగంగా వచ్చు సర్వేశ్వరా. 14

మ. పలుజ స్తంబులఁ గూడఁబడ్డ భవశుంభద్భోరదుష్కర్తరా
సులువైఁగూలి సమస్తజీవులు వెనన్⁷ శోకించుచు న్నెద్దదు
ర్బలులై చిక్కినఁ దద్భవాపహరణార్థంబాపుఁ బడ్తోద్భవ
ప్రళయం బొక్కొకమాటు నేయుదు ⁸తుదిన్ భావింప సర్వేశ్వరా. 15

మ. సుమహత్పద్ధభవాండపంక్తుల లయక్షోభప్రతాపంబుతో
నిమిషార్థంబునఁగ్రాచి పెంపెనఁగు సీనేత్రానలజ్యోతి క
య్యమమీనాంకజలంధరత్రిపురదైత్యా⁹లి¹⁰న్విజృంభించి భ
స్మముగాఁ జేయుట నిశ్చయింప నిదిదా శౌర్యంబై సర్వేశ్వరా. 16

మ. అతిదక్షుం డగుదక్షుఁ డీజగములో యాగంబు సల్లక్షణ
స్థితిగాఁ జేయుచునుండి మిమ్ము మదినుద్దేశింపమింజేసి తా
హతుఁ డయ్యెం దుది¹¹నెట్టికార్యములుఁ బొందె యుండునే కర్తన
మృతితోఁ జేయని దుర్తదుండు మనునే భావింప సర్వేశ్వరా. 17

1. విధించు. 2. ప్రాశస్త్య. 3. దాస్యప్రీతింప. 4. నేర్పియుండు. 5. పూతము(అ). 6. మొఱు
గంగా. 7. మహాశోకించు, శోషించు(అ). 8. మదిక. 9. గాల్చి (అ). 10. స్విగుర్వింపి. 11. నట్లు
కార్యములు పొల్లెయుండవేకర్తనమృతిగా.

మ. జగతీచక్రము పాదఘట్టన నదృశ్యంబై ప్రవర్తింపఁగా
 గగనం బంతయు బాహుమండల సమగ్రవ్యాప్తులం దమ్భతం
 బుగఘూర్జిల్ల నజాంత్యవేశల సముదూభతాంగహారావళుల్
 నెగడం బొంగి నటించు తాండవమహానృత్యంబు సర్వేశ్వరా. 18

మ. 1 అమరేంద్రదాబ్జభవాళి కెన్నఁ దుది నీవాదించి బ్రసాదించి న
 ర్థము సిద్ధించుచు నుండుఁగాని సురమాత్రుంగోరిననీరికా
 ర్యము సిద్ధింప దనేకమార్గములఁ బ్రారంభించిరే నిశ్చయా
 ర్థముగా నీవ సమస్తకర్త వగుటం దరింప సర్వేశ్వరా. 19

మ. అమరంగా స్ఫుటభక్తినాటకము భాషాంగక్రియాంగాభిర
 మ్యముగాఁ జూపినమెచ్చి²మీరలు పురేయన్నంతకున్ యోనిగే
 హములన్ రూపులు వన్నుకొంచుచు నటుండై వచ్చి సంసారరం
 గములోనం బహురూపమాడు వెలయంగా జేవి సర్వేశ్వరా. 20

శా. త్రివత్సాంకు రమావిశేషతయు వాక్చీనాథుచాతుర్యమున్
 దేవాధీశ్వరు³వైభవాతిశయముం దిగ్మాంశు తేజంబు త్రి
 దేవీనందనరూపవిభ్రముము చింతింపంగ నీభక్తిస
 ద్భావాత్తుం డగుపుణ్యమూర్తికిఁ దృణప్రాయంబు సర్వేశ్వరా. 21

మ. ఇల సద్భక్తులపాదధూళిపటలం బేమర్చ్యుపాలంబునం
 జలికె న్నావ్ డపవర్గనాథుఁ డనిన⁴ సిద్ధంబుగా వానిని
 ర్కలహస్తార్పితఘాతః బ్రీతి నొసలారంబూయు విశ్వాసికి⁵
 ఫలమూహించి విధింప నెవ్వరికిఁ జెప్పనవచ్చు సర్వేశ్వరా. 22

మ. పలుతీర్థంబులఁ గ్రుంకుకంటె మహిలో భక్తాంఘ్రిపానీయముల్
 తలమీఁదం జలికించుకొ⁶ దగును దీర్ఘబాడ భారంబు త
 త్ఫల మత్యల్పము భక్తపాదయుగళాంభస్పర్శ నిర్భారమై
 యలరున్ శాశ్వతభుక్తి ముక్తి ఫలదంబైయుండు సర్వేశ్వరా. 23

1. అమరేంద్రదాబ్జభవాళి న మదిసీవారంబ్రసాదించున
 ర్థము సిద్ధించుచునుండు దానుచితమాత్మంగోరి నీనీనికా
 ర్యము సిద్ధింప.

2. నీలబలే. 3. వైభవాత్మితయిం (అ). 4. చిలుకన్. 5. విధించియె. 6. జలికించు

మ. రమణా భక్తనమగదర్శనము తీర్థశ్రేణి, తద్గోష్ఠి తీ
ర్థము, తద్దివ్యదయావలోకనము తీర్థం బెన్నఁగా నిట్టిజం
గమతీర్థాంబుధి నోలలాడక వివేకభగ్నిష్టులై పోయి లో
కమునం దీర్థములంచు నేఱులు సొఱంగునల నర్చేశ్వరా. 24

మ. కమనీయం బగునర్వతీర్థములు లింగంబున్నచో మూర్తిమం
తములై యొప్పుచునుండు ¹లింగమును దాత్పర్యంబుగా భక్తగా
త్రములం దెప్పుడు నుండుఁగాన మహిలో దత్పార్థమూహింపఁ దీ
ర్థములం దెల్లను దివ్యతీర్థము భవద్భక్తుండు సర్వేశ్వరా. 25

మ. ధరణిం దీర్థము లాడుకంటె ముదమంద స్వర్వయజ్ఞంబులం
బరంగం జేయుటకంటె సువ్రతము లొప్ప వేదశాస్త్రోక్తత
త్పరుడై యాదటఁ జల్చుకంటె మది నుత్సాహించి నీభక్తిమ
త్పురుషశ్రేష్ఠులఁ బూజనీయుట మహాపుణ్యంబు సర్వేశ్వరా. 26

మ. భవదీయామలత త్త్వనిర్ణయకల్పప్రఖ్యాతనద్యక్తపుం
గవగోష్ఠీ సుఖవార్ధిలోనఁ గడు వేడఁగఁ జేలినఁగాకయీ
భువినేతీర్థజలంబులం గడిగినం బోనేర్చునే ఘోరదు
ర్భవసంఘాతదురాత్మతామసమహంకరంబు సర్వేశ్వరా. 27

మ. ధరణిం బ్రాక్తనభక్తనిర్మితమహాస్థానంబులై యొప్పు శ్రీ
గిరిముఖ్యం బగు దివ్యతీర్థములు భక్తింజూచిరే వారిదు
స్తరదోషంబులు వాయునన్న మఱిసాక్షాద్భక్తులం జూచినం
బరమార్థంబుగఁ బాయచే నరులపాపంబెల్ల సర్వేశ్వరా. 28

మ. కని నద్యక్తుల కంతనంతఁ గడువేడ్క వ్యాత్ప్రళామంబునే
సినమాత్రం జెడు సర్వదోషములు తచ్చీపాదములుట్టి మొ
క్కిన సర్వాంగసమగ్రశుద్ధియగు భక్తి వారికిం బ్రీతిచే
సినఁ దద్దివ్యదయావలోకనఘనశ్రీలొందు సర్వేశ్వరా. 29

1. లింగమునఁ దాత్పర్యంబుగా భక్తగాత్రమునందేవుండునుండు, అని ప్రభమప్రతిలోని పాఠము. ఈ 25-వ పద్యమునకుమీఁద రెండవప్రతిలో “భక్తిమహాత్మ్య” మను శీర్షికకలదు.
2. సంఘ(గా)కలితాత్మతామస. 3. ఇది మొదలు ప్రభమపుస్తకములోఁ బద్యము కడవఱకు లేదు. దీనికి మాటు పైపద్యములోని “భక్తింజూచిరేవారి” యిత్యాది పూరింపఁబడినది

మ. ఎలజాలప్రభవాచ్యుతాదులు 'మదిం జచ్చించి చర్చించి నీ
కలరూ పారయలేక చిక్కుల బడంగా నిన్ను హస్తార్పితా
మలక వ్యాప్తికి దెచ్చి యేర్పఱిచి సంబంధించి చేసొన్నభ
క్తులశౌర్యం బువమింప నెవ్వడు సమర్థుం డింక సర్వేశ్వరా. 80

మ. అమరన్ భక్తగణాత్మమధ్యమము లింగావాస మాలింగము
ధ్యము పద్మప్రభ వాండభాండనిలయం పై యుండుటన్ భక్తత్వ
ప్తి మహాలింగము తృప్తియై మహిమ నుద్దీపించు దల్లింగత్వ
ప్తి మహాత్మవంబున నీనమస్తమును దృష్టింజెందు సర్వేశ్వరా. 81

మ. ¹అనురాగంబున నిన్నుఁజూచు దలపోయుం జొక్కుఁ గాయ్మించు వ
ర్ణననేయం దమకించు సిగ్గు విరియుం బ్రార్థించు శోషించు సం
తను నీధ్యానముదాల్చు దన్ను మఱచుం దానీదశావస్థలం
దనరంగా మది నిన్ను డక్కఁగొను సద్భక్తుండు సర్వేశ్వరా. 82

మ. ఎలమిన్ భక్తుడు వక్రుడై నడిచెనే నేపారంగా దానికిం
గలుపింపం గలహింపం గింకిరిపడంగా డెట్టిచోనై నని
ర్తలగంగాపుథులప్రవాహమరయం ²బ్రహ్మార్తిమై నెన్నివం
కలుగాఁ బాఠిన దాని నొండు వలుకంగాఁ జన్నె సర్వేశ్వరా. 83

మ. సికతాధామము నీకుఁజేసి తమలోఁ జెన్నొందిక్రీడించు బా
లకులింద్రాధికు లన్న నీగుడు లతిశ్లాఘ్యేష్టకాష్టాదులన్
సుకుమారంబుగ నెత్తి భూతలములో శోభిల్లువంశప్రదీ
పకు సౌభాగ్యముమాన మెవ్వరికిఁ జెప్పన్వచ్చు సర్వేశ్వరా. 84

మ. భవదభ్యర్చనవేళలన్ భవుల సంపదాభ్యంతులన్ దీనమా
నవులన్ విద్విషులన్ ³భవాతురుల సన్నానించుటల్ సౌఖ్యము
ఖ్యవిహారేచ్ఛలు నీమహాత్మ్యములు నిత్యానంద మూహించుచో
భవివీభక్తుల కాత్మలోనవదనంబు బుట్టు సర్వేశ్వరా. 85

మ. కరుణం జేసొనిరేని ⁴రారవపదగ్రస్తాత్తు దేవేంద్రుఁగాఁ
బరంగంజేయుదు రాత్మలోనలిగిరే బర్హస్యనే రారవో

1. మొగిం (అ). 2. ఈ 32వ పద్యమునకు రెండవపతిలో "దశావస్థలు" అనుశీర్షికకలదు.
3. బ్రహ్మార్తి తో నెన్నివంకలు. 4. భవాతురుల సన్నానించుటల్ సంఘపౌఖ్యవిహారేచ్ఛలు నీ
మహామహిమ. 5. నున్నద (అ).

త్య-రచంకప్రవీనకీటకముగాఁ గల్పింతు రన్నట్టిచో

హర! నీభక్తులకై యెట్లు గుఱిసేయవచ్చు సర్వేశ్వరా.

36

మ. రమణీయశ్రీతిపాలుఁ ¹డింద్రునిచతుర్దానక్రమాయుష్యుఁ డా
యమరేంద్రుం డజనాడికాద్యయమువాఁ²డాబ్రహ్మ విష్ణున్నిమే
షమువాఁ డంచును వీరి నెల్లసగు నీసాలోక్యసామిష్యస
త్తమరాశ్యస్థితపట్టభద్రుఁ డగునదృక్తుండు సర్వేశ్వరా.

37

మ. ³ప్రకటించుంగ సమస్తసాతకములం బాపంగ నీపూజయం
దొకపుష్పాంశము చాలు నన్న మహిలో నూహింపఁగా నీపదా
ర్చకు లేమాగ్ధమునందు శుద్ధులు మదిం జర్పించి తద్గుర్లణ
ప్రకరం బెన్నెడివాఁడు లోకములలోఁ బాపిష్ఠి సర్వేశ్వరా,

38

మ. తమతేజంబుఁ దృణీకరించుచు సముద్యత్తైజవై మిఁదిలో
కములం దెల్లఁ జరించు నీయచలభక్తక్రేఃఖలం జూచి నె
య్యమునం దారును దద్విధంబునను మిమ్మర్చింపనూహించిమ
ర్త్యమునం బుట్టఁగ వాంఛసేయుదు రమర్త్యక్రేణి సర్వేశ్వరా.

39

మ. అమరన్ భక్తులకెల్ల నీవ హృదయంబై యుండుట న్నాది సా
ఖ్యము నీసాఖ్యము వారికూర్మియు సమగ్రం బై ననీకూర్మి త
త్త్వము భావింపఁగ వారికోపము భవత్ప్రఖ్యాతకాద్రప్రభా
వము దా వారలవాక్యనిర్ణయము నీవాక్యంబు సర్వేశ్వరా.

40

మ. అవనిం బెన్నిధి భాగ్యహీనులకుఁ బ్రత్యక్షంబు⁴గా కన్ప డొం
డవ భాండాత్మక దాల్చి మాటునడి మాయావృత్తి నున్నట్లుకా
భవదీయప్రతిబింబమూర్తి యగు నదృక్తుండు సంసారదు
ర్వ్యవయసాయాత్ముల కెల్లఁ గేవలనయందై తోచు సర్వేశ్వరా.

41

మ. శ్రీతిపై శ్వేతమునీంద్రుఁ జంపనలుకం గీనాశుఁ డేతెంచి నీ
యతికోపోజ్జ్వలనాహుతి న్నడిసెఁ దభ్యం బేకనిష్ఠానమ
న్వీతులం జేకొని భక్తవత్సలుఁడవై నీకెప్పుడు న్నావఁగాఁ
బ్రతిపత్నావలి కెట్లు వారిదెవఁ జేరవచ్చు సర్వేశ్వరా.

42

1. రింద్రునిచతుర్దానక్రమాయుష్యుల. 2. డాబ్రహ్మయష్టన్నిమే. 3. ఈపద్యము
నకుఁ బూజామాహాత్మ్య మని రెండవప్రతిలోఁ భేరుకలదు. 4. గాకుంట దొంతను.

శా. కింకం దన్ను నదల్చి చక్రమునఁ దాఁగ్గొమ్మం డని నైవచినం
బొంకం బొప్పగ దానిఁ 1దుత్తులుముగాఁ బోదట్టి యుప్పుంగె ని
శ్వంకాత్తుండు దధిచి శాశ్వతులు నీసద్భక్తు లూహింపఁగా
సంకల్పప్రభవప్రతాపవనభాస్వద్భావ సర్వేశ్వరా. 43

శా. ఘటమగ్ధంబులు వేరుఁగాక వెలయంగా నెంతతోడంటిన
న్నటదుద్ధాంబుధి వేగునే జగములో నల్పుండు దుస్సంగతిం
జటులాత్తుం డగుఁగాక యెయ్యెడల నీ సద్భక్తుఁ డేకార్యము
త్కట మై తాఁకిన నన్యచిత్తుఁ డగునే తర్కంప సర్వేశ్వరా. 44

మ. సతివేడ్రం దన ప్రాణవల్లభునితో సంయోగమాసింఁచుఁగా
కతనిం బ్రార్థననేసి సాముగొనిపో నత్తాడునే తజ్ఞఁడీ
క్షీతి నీభక్తియ వేడుఁగాక మఱి నీశ్రీపాదము ల్లాల్చి కు
చ్చితకామ్యార్థము క్రింద వేడుకొనునే చింతింప సర్వేశ్వరా. 45

మ. భ్రమరధ్యానము దాల్చి కీటకము సద్భావాదినయ్య క్రిదా
భ్రమరంబై ఖగవీధి⁴నాడుననిన న్భావించి నిన్నాత్మ నె
య్యముతోధ్యానము నేయుమర్చుఁడును నీయట్లే పరవోయమత
త్వమునం ⁵దవ్యయలీల నుండు టరుడే తర్కింప సర్వేశ్వరా. 46

మ. అమరక్రేణులకు న్సుధామయకళాఘాతీయసారంబు ర
మృముగాఁ గ్రోలఁగనిచ్చి తా నొకకళామాత్రాంగుడై యున్నచం
ద్రమునింజూచి ⁷జనమ్ముమొక్కు⁸క్రియనారక భక్తపూజావిధి
క్రమభారాకృశుఁడూచి మొక్కుదురు లోకంబెల్ల సర్వేశ్వరా. 47

మ. చెదరంబొలు దశప్రభంజనములక శిక్ష నుషుమ్నంబునం
గుదియంబట్టి చరింపకుండ శశి నర్కుంగట్టి భాస్వన్నన
స్పదనస్థానమునందు ని న్నైలమి సంస్థాప్యంబు గాఁజేసితా
హృదయానందరసాల్లిఁదేలు శివయోగింద్రుండు సర్వేశ్వరా. 48

మ. వెలి వీక్షించిన నీస్వరూపమె మహావిన్నప్తమై యాత్మలో
పలభావించిన నీస్వరూపమె మహాప్రవృత్తమై దృష్టులం
దలఁపం జేకొని యున్న నీయచలితధ్యానంబునం జేసి తాఁ
గలనైన న్నివయోగితన్న జగముం గానండు సర్వేశ్వరా. 49

1. తుత్తుమరు (అ) 2. మగ్ధింపు. 3. నొండు. 4. నాడుగతి సంభావించి. 5. దవ్యయ.
6. జేసుకనిచ్చి. 7. జగము. 8. గతి (అ). 9. తానె జగముంగా నుండు.

మ. భవదాకారమే కాంచు నీస్తవకదంబశ్రేష్ఠసద్వాక్యముల్
 చెవులార నిన్ను నిన్నె చెప్పు మది దుశ్శీలేంద్రియాటోపదు
 రవ్యసాయాత్మలఁ గాంచుచో వివేకిచో వర్ణించుచో జీకునుం
 జెవిటిన్ముఁగయునై చరించు మహి నీశీలుండు సర్వేశ్వరా. 50

మ. ¹అతిలాలిత్యముగా నహర్నిశము నిన్నర్చింపఁగావచ్చు ను
 ప్రతుఁడై యుండఁగవచ్చు నెల్లకళలం ప్రౌఢుండు గావచ్చు వా
 క్షతి గానైనను వచ్చుఁగాని మదిసీభక్తుండుగారాదు ను
 ఘ్నితిగా నీదయలేనిమానవునకుం జంతింప సర్వేశ్వరా. 51

మ. ²భవిష్య భక్తి మహత్త్య మంకురితమై పాటిల్ల భక్తుండు బాం
 ధవమాత్రుండగు భక్తి పుష్పితముగాఁ దద్భక్తుఁ డాత్మేశుఁడై
 నవిశేషస్థితి దోచు భక్తిసఫలతాస్సహంబునుం బొందఁగా
 సవికల్పక్రియ నంత భక్తుఁడును నీవైయుండు సర్వేశ్వరా. 52

మ. సుముఖుండై శివయోగి మోదము మది శోభిల్లజేకొన్న భి
 క్షుము విప్రోత్తమకోటిభోజననదృశ్యం బన్న సౌభాగ్యయో
 గమునం దారయ నమ్మహామహుండు వేడ్కఁగోరి యారోగిణి³
 బమరం జేసినపుణ్య మెట్లు గుఱిసేయన్వచ్చు సర్వేశ్వరా. 53

శా. ఎచ్చో నీపదభక్తుండుండు మది నింపెక్కం బ్రయత్నంబుతో
 నచ్చో నీవనిశంబు నుండుదు త్వదీయధ్యానచిన్మార్తులై
 యచ్చోనన్మునులెల్ల నుండుదురు మంత్రాంగాక్షరాయుక్తులై
 యచ్చో దీర్ఘములెల్లనుండు నిది వేదార్థంబు సర్వేశ్వరా. 54

శా. సత్యంబెప్పుడు దప్పఁడే మహిదురాచారులడు గాఁడేని యా
 చిత్రం బేమఱఁడేని దుర్జనులగోష్ఠిం బొందఁడే భక్తసాం
 గత్యం బాదటఁ బాయఁడేని మదనగ్రస్తుండుగాఁడేని నీ
 భృత్యం డాతఁడు మూఁడులోకములలో⁵ బెంపొంద సర్వేశ్వరా. 55

శా. ⁶పెంపం దల్లియగు⁷ రుజాపటల⁷ దుష్ప్రేక్షాచిహ్నోభ వా
 రింపక వైద్యుఁ డగుం గుమార్గవిధులం గ్రీడింపు బోకుండ శి

1. ఈ 51-వ పద్యమునకు రెండవప్రతిలో మొదటిపాదముమాత్రమే యున్నది. 2. దీనికి రెండవప్రతిలో “భక్తులకుభవసంగమంబు గల గుట” యను శీర్షిక గలదు. 3. సవికల్పస్థితిగల భక్తుఁడగు. 4. ఆరోగిణి = భోజనము. 5. మొదటిప్రతిలో “యాపింప” అని తప్పుగానున్నది. పద్యములోని పాఠము రెండవప్రతిలోనిది. 6. దీనికి భక్తిమాహాత్మ్యమని రెండవప్రతిలోనిది. 7. దుష్ప్రేక్షాచిహ్నోభమాతింపక.

క్షీంపక బల్లిదుఁడైన తండ్రియగుచున్ శ్రీమంతుఁగా నెంతయున్
నంపదవృద్ధి¹యొసంగ దాతయగు నీనదృక్తి నరేవ్వేర్వరా.

56

మ. ఉరుసంసారగ జేంద్రదర్పదశనవ్యూఢప్రతాపోగ్రకే
సరి, దుష్పూ²వశరీరబంధవిఫు³లత్మాజప్రజచ్ఛేదపి
స్ఫురితప్రూరకుతారథార, దురితప్రోద్భూతజీమూతదు
స్తరసంఘాతవిఘాతమారుతము నీనదృక్తి నరేవ్వేర్వరా.

57

మ. అరివీరప్రకరంబు భీకరతరంబై తాఁకుచోసింహసిం
ధురశౌర్యులమృగోరగాది భయము ల్లోతెంచుచో ఘోరదు
స్తరసంసారవికారవేదనలు మీఁదం బర్చుచో వజ్రపం
జరమై చేకొని తన్ను నెత్తుకొను నీనదృక్తి నరేవ్వేర్వరా.

58

మ. కమలాపుండుదయింపఁగా ననలనక్షత్రక్షమాధీశతే
జములెల్లం బెడఁబాసిపోవుగతి నీనదృక్తిభావంబు చి
త్తములోనం బ్రభవింపఁగా నితరమంత్రధ్యాన తద్దేవతా
క్రమమాయాపటలంబు లన్నియును వీఁకంగ్రాఁగు నరేవ్వేర్వరా.

59

మ. చటులప్రాయగుణేంద్రియాత్మలకు వాంఛావృత్తి నీభక్తి సం
స్ఫులమై యుండదు భక్తితత్పరులకుం బాల్పొందఁగాఁ జిత్తము
తొటదుష్టేంద్రియవర్గతామసపరిగ్రస్తంబుగా దెట్లు చీఁ
కటికిం దిగ్గుమరీచికిం గలదె సాంగత్యంబు నరేవ్వేర్వరా.

60

మ. బలవంతుండును దుర్బలుండును మహాప్రోథుండు మూఢుండు నుం
గులజుండుం గులహీనజాతుండు ఘనక్రూరుండు శాంతాత్మిని
శ్వలచిత్తుండును నొకగూరూప మది నీనదృక్తిచిత్తంబులో
పల వర్తించిన మీఁద నేవిధమునకా భావింప నరేవ్వేర్వరా.

61

శా. కామోద్రేకవిజృంభణంబును సమగ్రక్రోధమున్ లోభమున్
వ్యామోహంబు మదంబు మచ్చరము దీవ్రంబైన పంచేంద్రియో
ద్దామాఘోటోపముగ్రా⁴ పెంపెనఁగు తత్త్వజ్ఞునికిం గాక తా
సామాన్యత్మలకేల నూలుకొను నీనదృక్తి నరేవ్వేర్వరా.

62

1. యెనర్పు. 2. ద్విజచ్ఛేదావర్తక. 3. "చీకటికిం గల్గునె దిగ్గుమరీచిని" అని మొదటి
పుస్తకము. 4. టోపమణంచ (అ).

మ. ఉరుపక్షంబులు నచ్చునంతకు నిరువ్వోగంబున స్వృక్షుకో
 టరమధ్యంబున నుండుపక్షిగతి నిష్ఠంగోరి నీభక్తివి
 స్తరమాత్మం బ్రభవించునంతకును దత్సంసారకారాగృహం
 తరగేహంబున¹ నుండి జీవుఁ డతిచింతంబొందు నర్హేశ్వరా. 63

శా. లింగారాధన జంగమార్చనములోలి² భక్తికంగంబు ప్రా
 ణాంగవ్యాప్తియునై స్ఫురించు నిది తత్వార్థం బగుంగాన నా
 యంగాభ్యర్చన జంగమాహితకరుండై చేసినం దాశవ³
 శృంగారం బగు వానిభక్తి మదిఁ జర్చింపంగ నర్హేశ్వరా. 64

మ. *అరయంగర్త విధానదానవిధివద్ధానోత్తమజ్ఞానముల్
 వరుసం బేర్పొన నాల్గుయోగములు తత్త్వం జెందు నీభక్తి వి
 స్తరబాహ్యక్రియలెల్లఁ బొల్లులగుటం దద్భక్తియోగంబు తాఁ
 బరంగం దక్కినమూఁడుయోగములకుం బ్రాణంబు నర్హేశ్వరా. 65

మ. అమరంగా ధన మిచ్చి కాతురు⁴ మహీయఃప్రీతిఁ బ్రాణంబుఁ, బ్రా
 ణము నర్థంబును నిచ్చి కాతు, రభిమానంబు నివ్వేషించి మా
 నముఁ బ్రాణంబు ధనంబు నిచ్చి కడుసన్మానంబుగా నుత్తమో
 త్తమచారిత్రులు భక్తిగాతురు ప్రమోదం బంది నర్హేశ్వరా. 66

మ. ⁵అనుబంధేంద్రియ భూతవర్గము యమాద్యష్టాంగ⁶ మంత్రోరుసా
 ధనోముచ్చాటననేసి పాపి గురుసద్వాక్యప్రకాశోత్తమాం
 జనదృష్టిం బరికించి యేర్పఱిచి వాంఛంగోరి సాధించి చే
 కొను చిన్నూర్తికిఁ గాని భక్తివిధి గీల్కోడెందు నర్హేశ్వరా. 67

మ కనకంబందు ఘనీభవించిన కళంకంబెల్ల⁷ సువ్యక్తిగా
 ననలాస్యంబునఁ గానిపోనిగతి జీవాత్మంబ్రవేశించి చే
 కొని వర్తించిన దుర్మలత్రయపరిక్షోభంబు నీభక్తిచే
 తను బాపంబడుఁ గాని⁸ యొండొకటిచేతం బోదు నర్హేశ్వరా. 68

మ. అమరంగా గురుమంత్రకార్ముకమునం దాత్మాశ్రయ మ్మోగయో
 గమహాముష్టివివేకి యేయుటయుఁ దత్కాండం బజాండాదిత

1. నుండు జీవుఁ డతివంతంబొంది. 2. శనశృంగారము—గణముచెడినది *ధరణింగర్తవిధాన
 భక్తివిధన. 3. మహోద్యత్ప్రీతి. 4. అనుబంధేంద్రియ. 5. యోగానుసా. 6. ముచ్చాటన మొందఁ
 కేసి. 7. తెల్లంబుగా. 8. వేటొకటి.

- త్వములెల్లన్వడి¹నుచ్చివాటి భవదుద్యత్సత్త్వకైవల్యల
త్వము సత్యదృఢతశక్తితోడఁ గమియంగానాటు సర్వేశ్వరా. 69
- మ. తనరం గాయవహిత్రమందు హృదయ స్తంభాభిసంధానమై
చను నీధాన్యపటంబు నూల్కొలిపి భాన్వద్భక్తివాతాహతి
నిస్వినతజ్ఞానపథంబు చేకొని సముద్యేగంబుమై జీవుడీ
ఘనసంసారమహార్ణవంబుఁ గడవంగఁబాటు సర్వేశ్వరా. 70
- మ. అకలంకస్థిరభక్తిమున్నోగయ నిన్నత్రాంతముం జూచి పా
యకపూజించి మహామహిమంబు భవదభ్యర్చ్యుండగుంగాక దా
సకలేచ్ఛావిషయంబులం బొగయుచుం జావల్యతంజేయు నీ
బకవేషార్చన నిన్ను నెట్లు సాగయింపం జాలు సర్వేశ్వరా. 71
- మ. సమదోత్సాహనుభాభిలాషలును నీసంసారమాయావినో
దములు స్పష్టగ్రహవర్గఫలచిత్తభ్రాంతిలుం బూజ్యరా
జ్యమహాకాంక్షలు నెన్నిచూడ నివి నీసద్భక్తికత్యంతరా
యములై మాటికి మాటి కడ్డుపడుఁ గార్యక్రేణి సర్వేశ్వరా. 72
- శా. మోహభావోతములో మునింగిన మహామూఢుం డతిభ్రష్టుడై
సోహంబంచుఁ దొడంగి నీకుఁ గడు దూరాత్ముండగుంగాని దు
ష్టాహంకారగుణంబుమాని మదిసాంపారంగీసత్సక్తి దా
సోహం బన్న భవత్పదార్పకుఁడు నీవై యుండు సర్వేశ్వరా. 73
- శా. చావం బుట్టుచుఁ బుట్టఁ జచ్చుచు మహాచండాలసంసారపా
రావారంబునఁ గూలి తాఁ జెడుటకుం బ్రవృత్తిగా నాత్మలో
నేవం బొందక యేను నీవనుట తానేజ్ఞానమో శ్రీమహా
దేవా యిట్టి కుతర్కముం గలదె చింతింపంగ సర్వేశ్వరా. 74
- మ. రసికుండై భవదంఘ్రిపద్మయుగ మారాధించుచో దుర్మద
వ్యసనాటోపము చిక్కులం బొరలుచు న్వర్తించుచున్నట్టి పా
లనుపూజావిభవం బదోష్పనె భువిన్ లక్షింప నారంభముం
గనవుం బెంచినచేను⁷బోలుఁ దలంపంగా మీఁద సర్వేశ్వరా. 75

1. గ్రుచ్చి. 2. తనరంగాయవహిత్రమందు హృదయ స్తంభాభిసంధానమై. అచ్చుప్రతిలోఁగూడ
నట్లే. హిత్రమ=తెప్ప. 3. ఒనరక జ్ఞానపుటంబు వెల్లనఁ దమోద్వేగంబుం బోజీవుఁ 4. మై
సాగనీ మిత్తుత్రాంతముక. తోసొరసి (అ). 5. కామ్యక్రేణి. 6. నీభక్తి. 7. బోలెఁ దలంపంగా నెందు.

మ. అమితోత్సాహమునంది నీకుఁ దనసర్వాధ్యంబులుంగూర్చి నే
మముతో నిచ్చుటకంటె శౌర్యగుణసామర్థ్యంబునుం¹బోంది ప్రా
ణము నీకిచ్చుటకంటె దు స్తరభవోన్మాదంబు²మర్దించి చి
త్తము నీకిచ్చుట పెక్కుభంగుల మహాదార్యంబు సర్వేశ్వరా. 76

మ. ఘనవై రిప్రకరంబు³ధాటిసనిలో ఖండించుకంటె⁴మృగేం
ద్రుని జేవట్టుటకంటె⁵వారినిధిలోఁ దోఁగాడుకంటె⁶ మహా
శనిదావ్రేయుటకంటె ఘోరభరదృశ్చరిత్రవారించి రం
జనతోఁ జిత్తము శిక్షసేయుట మహాశౌర్యంబు సర్వేశ్వరా. 77

మ. అమితామోద నవప్రసూనముల నిన్నర్పించుచో గద్యప
ద్యము లూహించి నుతించుచో వివిధ⁷తేవాతముల్పాడుచో
నమృతాహారము లిచ్చుచో నిపుణుడై యాటాడుచో⁸నందుఁ జ
త్తము సద్భక్తియై నీవు చేకొనుపదార్థంబెల్ల సర్వేశ్వరా. 78

మ. కడుఁ జిత్రంబుగఁ జేయఁగా నొక సురంగం బయ్యెనే ఖడ్గమం
దిడకున్నం ; ⁹జెడరూపదేమిగొఱ దానిం బెక్కుపాటింపఁగా
నొడలేబ్బంగులనొపునే నియతితో నూహించి నిన్నాత్మలో
నిడకున్నం ¹⁰జనురూపు నేమిగొఱ తా నీక్షింప సర్వేశ్వరా. 79

మ. జ్వరసంతాపవిశోషితాంగుడు సుధానంకాశదివ్యాస్తపా
నరసశ్రేణి భుజంపరోయుగతి నున్నాడేంద్రియధావంతడు
స్తరసంసారమదప్రమత్తుడు మహాసౌభ్యోత్సవంబైన మీ
చరణారాధనయందు బుద్ధిఁ జూనుపం జాలందు సర్వేశ్వరా. 80

మ. కలయం గాఢయుగంబుఁ గూర్చి తరువంగాఁ బుట్టి తత్సాధనం
బుల రెంటికో దహించుచు వహ్నిగతిఁదాఁ బొల్పిందఁ గాయంబునం
ధిల సత్కర్తముతో మధింపఁగ భవచ్చిద్భక్తి సదవహ్ని యు
జ్వలమై కాయముఁ గర్తముం జెఱుచుఁ దత్త్వం బెన్న సర్వేశ్వరా. 81

మ. స్థిరబుద్ధిం దనసామ్య భక్తవరసుక్షేత్రంబులక¹¹ బీజమై
పరంగంగా వెదపెట్టి మీఁద ఘనసంపన్నుం డగుంగాక దా

1. జెంది. 2. వారింది 3 దాఁకియ. 4. దిగ్గజముతోఁ ద్రోపాడుకంటె. 5. భవ.
6. జిత్రములరమణ. 7. భక్తియై నీవుచేకొని సదారక్షింతు సర్వేశ్వరా. 7. జెడ నాటదేమి మెరదా
నేకటపాటింపఁగా. 8. నొడలేభంగుల నొప్పునేని. 9. జడరూపదేమిగొఱ (అచ్చు).

సరిషడ్వర్గముపాలునేసి భవమాయాగ్రస్తుడై యిచ్చునే
వ్యరి వేడం జనువాఁడొకో విషయదుర్వ్యాపారి సర్వేశ్వరా.

82

శా. కాయం బన్నది వారిబుద్ధుదసద్వృత్తం బందు రూపింప లేఁ
బ్రాయం బన్నది శారదాంబుదతటి¹త్ప్రభుంబగుం దత్సుఖ
శ్రేయం బన్నది మాయ యి ట్లేటిఁగియున్ శీఘ్రంబ సీధ్యానసం
స్థాయీభావనఁ జెందఁ డేమిటికయో సంసారి సర్వేశ్వరా.

83

మ. భవదీయస్థిరభక్తి లభయు భవద్భక్తైకగోష్ఠీమహా

త్సవలీలావిభవంబు నీయనునిసధ్యానానుమోదంబులౌ
నివి నిత్యస్థితులారయంగ విధి దేవేంద్రాది భూతాఖిలౌ
త్సవభోగస్థితులెల్ల² మిధ్య లవి తత్త్వం బెన్న సర్వేశ్వరా.

84

మ. తనయుక్తి స్థవదంఘ్రి³నేవగలనద్భక్తుడు పాపంబుచే
సినఁ బుణ్యంబగు భక్తిహీనుఁడు శ్రుతుల్పేపటి పుణ్యంబుచే
సినఁ బాపంబగు దీని కింతటికీఁ జర్చింపంగఁ జంజేశ్వరుం
డును దత్తుండును సాక్షులెన్న నగరాట్కడండ సర్వేశ్వరా.

85

శా. ప్రారంభించి చకోరపోతము మహీయజ్యోత్స్నయం దుత్సవ
శ్రీరంజలుచు వేడఁ నుండుగతి నాచిత్తంబు నీదివ్యశృం
గారధ్యానమునం దహర్నిశముఁ జొక్కంజేయవే దేవశ్రీ
గారిలోచననర్తకీనటనరంగస్థాన సర్వేశ్వరా.

86

మ. తరులం బువ్వులు పిందెలై యొదవి తత్తజ్జాతితోఁ బండ్లగున్
హరమీపాదపయోజ⁴పూజితములై యత్యద్భుతం బవిగిలుల్

* కరులౌ నశ్వములౌ ననర్థ మణులౌఁ గర్పూరమా హరమాఁ
దరుణీరత్నములౌఁ బటీరతరులౌఁ దధ్యంబు సర్వేశ్వరా.

87

మ. ⁵ఒకపుష్పంబు భవత్పదద్వయముపై నొప్పంగ నద్భక్తిరం
జకుడై పెట్టిన పుణ్యమూర్తికిఁ బునర్జన్మంబులేదన్నఁ బా

1. త్రాయంబుగా(అ) 2. దుష్టితులు సర్వంబెన్న. 3. పంకరుహ. 4. ఈపద్యము ప్రథమమంద
న్వమయ్యగారు చెప్పినది యని మొదటి ప్రతిలో నున్నది. 5. పూజనముచే. 6. ఈపద్యముంగూర్చి ప్రథ
మప్రతిలో నీరీతినున్నది. *ఈశతకపద్యములు తాటియాకున కొకపద్యముచొప్పున వ్రాసి శ్రీసత్ర
కాల సమీపస్థానమునఁ గృష్ణానది నన్నిధిని గంగదావునఁ గూర్చుండి గండక తైర కంఠమున
ధరించి యొక్కొక్క తాటియాకును గృష్ణలోవేసి యెదురు నడిచినవైన యాకును నూత్రమునగుచ్చు

యక కాలత్రితయోపనారముల నీన్నర్పించుచోఁ జెడవనే
ప్తికుండై యుండెనువాఁడు నీవగుట దాఁ జిత్రంబె సర్వేశ్వరా.

88

శా. ఆనందంబును బొందినప్పుడును నత్యాశ్చర్యకారాన్వితభా
వానీకంబులు దోచునప్పుడును రోగాపాయదుఃఖాతుర
గ్లానింబొంది చరించునప్పుడును సత్కార్యంబున స్త్రీపు నా
ధ్యానంబం చుదయింపుమయ్య దివిజేంద్రస్తుత్య సర్వేశ్వరా.

89

శా. నానాశాస్త్రసముచ్చయాగమపురాణప్రౌఢులై తత్త్వవి
జ్ఞానధ్యానసమాధివిద్యలతివిస్మృష్టంబుగా నేర్చిరే
దానన్నేర్పరులెల్ల నేరరు భవత్సద్భక్తి విద్యానమా
ధానప్రస్ఫుటశక్తి నీకరుణచేతంగాని సర్వేశ్వరా.

90

మ. ప్రకటింపంగ మదీయచిత్త మదిరా పంచేంద్రియోద్వృత్తమై
ప్రకటప్రాప్తిని సోలుగాని మఱి నీపాదాబ్జసంసేవనం
బొకవేలై నభజింప నొల్లదు నిజం బూహింపగా నట్ల యీఁ
గకు దుర్గంధముగాక సహ్యామగునే కస్తూరి సర్వేశ్వరా.

91

మ. మలినాంగుం డగుఁజేమికష్టము మనోమార్గంబు నీభక్తివి
ర్మలసౌభాగ్యనిధానదీపశిఖయై రంజిల్లదే భూపణో
జ్జ్వలదేహుం డగుఁజేమితేజము మనోవ్యావృత్తిదుర్మోహసం
¹చలదుష్కర్మగతిం జెడందగునె దా జీవుండు సర్వేశ్వరా.

92

మ. ఇల¹నాచిత్తము యోగసాధనలయం దీదాడఁగాఁ గొంతని
శ్చలతం జేరఁగవచ్చు ; లేక తనవాంఛావృత్తిఁ బోనిచ్చినం

చుండఁగాఁ బైనివ్రాసినపద్యము కామ్యార్థముగా రచింపఁబడినదని కృష్ణలోఁ బోవుచుఁ దిరిగి
రానందునఁ దనతల నుత్తరించుకొన నుద్యోగించునమయమున నాతాటియాకుమీఁదిపద్యము తుడిచి
మోక్షార్థముగాఁ దాజాపద్యమువ్రాసియున్న తాటియాకును నొక పనుల కాపరి చిన్నవాఁడు అన్న
మయ్యంగారి తావునకువచ్చి నాకుఁ “దాటియాకు దొఁకినది దీనిమీఁద నేమోవ్రాసియున్నది
చూచుకొ”మని యొకతాటియాకును జేరికిచ్చి యాచిన్నవాఁ డదృశ్యం డయ్యె సంతోషం బద్యమును
జూచి యిది యీశ్వరుఁడు చేసిన మాయ యని సంకోషించినాఁ డని పెద్దలవలనఁ దెలియఁబడు
చున్నది.

1. చలదుష్కరముఁ బొంది పీడఁబడఁగా జర్పింప సర్వేశ్వరా. కలితాటోపము మీఁదఁ
నీడితునిగాఁ గాఠింపఁగ్గి (అచ్చు). 2. ఇలలోఁ జిత్తము.

- బొలువై నీదెనఁ జేర దట్టిదకటా బోధించినంగాక కే
వలసంబోధన నేల నిల్చు ఋజువై¹వర్తిప సర్వేశ్వరా. 93
- మ. ఉదకం బింకిన లావుమాలి కడు మై యుష్ణింపఁగా రొంపిలోఁ
గదలంజాలని మీను వానగురియం గ్రమ్మెక్కిపెన్నీటిలోఁ
బొదలం గన్నవిధంబునక² భవముతోఁబోరాడుమర్త్యండు దా
హృదయాబ్జంబున నిన్నుఁగొల్వఁగనునే యింపొంద సర్వేశ్వరా. 94
- మ. భవదీయూర్చననేయుచోఁ బ్రభుపుష్పం జెన్న సత్యంబు రెం
డవపుష్పంబు దయాగుణంబును విశిష్టం బేకవిష్టాసమో
త్సవసంపత్తి తృతీయపుష్పమది భాస్వద్భక్తి సంయుక్తియో
గవిధానం బవి లేనిపూజల³మదింగై కోపు సర్వేశ్వరా. 95
- మ. అమరేంద్రాద్రిశరాసనంబు, హరి దివ్యాస్త్రంబు, భూమండలం
బమరంగా రథ, మరకచంద్రులు తదీయాంగంబులై యొప్పుఁ జి
త్రము నీకుం బురలక్ష్య మేయునెడ నుద్యద్భాతి నేయల్పకా
ర్యములం,⁴దైవను దామహాఘనము నీయత్నంబు సర్వేశ్వరా. 96
- మ. దివిజేంద్రత్వముఁ బద్మజత్వము జగత్సేవ్యస్థిరానర్గళో
త్సవరూపంబగు కేశవత్వమును నీసద్భక్తి సంవృద్ధిలో
లవనూత్రస్థితు లెన్న భక్తిజనితోల్లాసావనోద్యత్సుఖా
ర్ణవసౌభాగ్యముమాన మెవ్వరికి నెన్నన్వచ్చు సర్వేశ్వరా. 97
- మ. పరమార్థంబుగ నామనంబున భవద్భక్తిప్రభావంబు వి
స్తరమై పుట్టదు పుట్టినం బ్రబల దంతం గొంతవర్ధిలైనే
వీరసంబైయటమీఁదఁ జిక్కువడు భావింపంగనెట్లన్న న
స్థిరుఁడంగాన జడుండఁగాన బకవేషింగాన సర్వేశ్వరా. 98
- శా. శ్రీకంఠాయ నమోనమో సతసురజ్యేష్ఠాయ రుద్రాయ లిం
గాకారాయ నమోనమో విగతసంసారాయ⁵ శాంతాయ చం
ద్రాకల్పాయ నమోనమో దురితసంహారాయ తే యంచ ని
న్నాకాంక్షంబ్రణుతించు మానవుడు నీవైయుండు సర్వేశ్వరా. 99

1. వర్తిల్లి. 2. బోర్లాడు. 3. నిల్వనగు నిర్భీకుండు (అ). 4. బతివిశిష్టం. 5. మహిం.
6. దైవసదా. 7. దివ్యాయ (అ).

మ. భువనోత్పత్తి విధించుచో నజుడవై పొల్పొందఁగా దాని ను
 త్వవలీలం బ్రభవించుచో మృడుఁడవై నర్వంబుఁ గల్పంతటై
 రవసంతోభ నటించుచో హరుఁడవై త్రైగుణ్యశక్తిం దుదిగ్
 శివనామాంకముఁ దాల్చు నీమహిమ దాఁ జిత్రంబు నర్యేశ్వరా. 100

మ. ¹జలధు త్రేరల నాక్రమించి నముదంచద్భంగి నుప్పొంగినఁ
 జలజాతప్రియశీతభానులు యథానంచారము ల్ద్రప్పినం
 గులతైలంబులు పాదుపెల్లగిలి దిక్కులంబునం గూలినం
²దలఁకం దుబ్బుఁడు చొప్పుఁదప్పుఁడు భవద్భక్తుండు నర్యేశ్వరా. 101

శా. శూలస్థాపితం దై నమానవునకుఁ శూలంబు దుర్వాసవా
 త్యాళిం గంపము¹ నొందకుండిన సుఖంబై తోచు మాడ్కి² భవా
 భీలజ్వాలలఁ గ్రాగుమానవునకుఁ బింబాధరాహారవ
 స్త్రీలంకారము లించుకించుక³ సుఖంబై తోచు నర్యేశ్వరా. 102

శా. *అకాశానలచంద్రసూర్యపవమానా త్మంబువిశ్వంభరా
 ప్రాకామ్యాంచితమూర్తి భేదముల నీటహాండనానాఘటా
 నీకప్రాకటజీవభావవిలసన్నిర్మాణకర్మామృతా
 స్తోత్రశ్రీకరమూర్తియై వెలుంగు నీహులంబు నర్యేశ్వరా. 103

మ. అతివాగ్దాలమునై యజాండనిలయంబై యాదిమధ్యాంతీవ
 ర్జితరూపాధికనిష్కలంకపదమై సిద్ధాంత మధ్యాత్మసం
 యుతమై కోటిరవిప్రకాశయుతమై యోంకారమంత్రాదినం
 స్తుతమై ⁵యేచి యచింత్యమై నిగుడు నీసూక్ష్మంబు నర్యేశ్వరా. 104

మ. అజుడై సృష్టియొనర్చు రాజనముచే నందంబుగాఁ దానధో
 డజుడై వర్ధిలజేయు సాత్వికము సంప్రవృత్తిగా గోపతి
⁷ధ్వజుడై సంహృతిసేయుఁ దామనమునం, దత్తనర్వముం⁸ గూడఁగా
 నిజవిస్ఫూర్తి వెలుంగుఁ దుర్యమగుచు⁹ నీయాజ్ఞ సర్యేశ్వరా. 105

మ. నకలాధీశ్వరపట్టభద్రుఁడవు భిక్షాగామి వత్సంతశాం
 తకళాత్ముండువు రాద్రమూర్తి వతిసౌందర్యాంబికాపంగమా

1. రెండవప్రతిలోఁ జరణములు క్రిందు మీఁదైనవి. 2. తలఁగండెన్నఁడు. 3. సుందరికిం
 చుక. 4. సుఖంబైయుండు. * ఈపద్యమునకు “శివస్థూలసూక్ష్మశరీరములు” అను శీర్షికకలదు.
 5. మించి యచింత్యమై నెగడు (అ). 6. యొనర్చు. 7. ధ్వజుడొచుక మృతిసేయు. 8. జూడఁగా
 నిజమాహింప నజాండభాండములలో (అ).

- ధికలోలుండవు దివ్యయోగివి మదిం దెల్లంబుగా నెట్టివా
¹రికిఁ దాశక్యమె నీనిజంబెఱిగి వర్ణింపంగ సర్వేశ్వరా. 106
- మ. భవదుఃఖార్థవయానపాత్రము పరబ్రహ్మంబు యోగీంద్రహృ
 ద్భవనప్రస్ఫురితప్రదీపము ననుభవంబొక్కబింబం బతి
 శ్రవణానందకరంబు నన్నునిగణసాస్పద్యయ²పాతంబు మీ
 శివనామాంకము భక్తపుంగవనదాసేవ్యంబు సర్వేశ్వరా. 107
- మ. అఱిమాద్యష్టగుణప్రసిద్ధులు ³త్రికాలారాధ్యు లుద్యద్యచో
 ముఱికోటిప్రతిమప్రభాపటలు లున్నాదేంద్రియధావంతభీ
 షణదై త్యేంద్రవిదానాశకారణమహాశౌర్యాన్వితం ల్లోకర
 త్కుణదత్తుల్ వినుతింప నీప్రమథసంఘాతంబు సర్వేశ్వరా. 108
- మ. సకలాధీశ్వరులై గణాధిపతులై సర్వజ్ఞులై నిత్యులై
 యకలంకాత్మకులై మహామహిములై యంభోజగర్భాండర
 త్కులై యుండుదు రెల్లవారును భవత్సద్భక్తి నానాగణా
 ధికలీలావిధి నంతరంగముల వర్తింపంగ సర్వేశ్వరా. 109
- మ. *అమరేంద్రాబ్జభవాచ్యుతాదులకు నీయాజ్ఞాప్రభావంబలం
 ఘ్యము నీకుఁ భవదీయభక్తమహాదాజ్ఞాపంబు నుద్యత్ప్రభా
 వము లోకంబుల్లో నలంఘ్యమగుట న్వర్ణింపఁగా నీమహా
 త్వముకంటెం గడుఁజెల్లు భక్తులమహత్త్వం బెన్న సర్వేశ్వరా. 110
- మ. శివసాహిత్యుల ⁴నత్కరస్థలము కాశీక్షేత్ర మాహస్తదే
⁵శక్తిశాలోన్నతశాఖ లారయంగఁ బంచక్రోశ మాపాణిసం
 భవశోభాన్వితచిత్రరేఖలు మహాభాగీరథీరథముల్
 శివలింగం బలవిశ్వసాధుఁ డరయఁ సిద్ధంబు సర్వేశ్వరా. 111
- మ. వరుసంబైకొని వచ్చుకర్తములు⁶మునావరించి మాయామల
⁷జ్వరముల్లాల్చి యపారమోరతరసంసారాద్ధిలంఘించి భీ
⁸కరసూక్ష్మాంగవిచిత్రకంచుకము వీఁకంబుచ్చిపోవైచి తాఁ
⁹బరమవ్యోమము ¹⁰సాచ్చునీయచలనదృక్తుండు సర్వేశ్వరా. 112

1. రికిశక్యంబగు నీనిజంబరసి. 2. సారంబు. ఈపద్యమునకు రెండవప్రతిలో మంత్రమాహా
 త్వమనిశ్చికి. 3. త్రిలోకారాధ్యులు. *ఈపద్యము రెండుమాఁడు ప్రతులలో లేదు. 4. దౌక
 ర-సాహిత్యలసత్కర (అ). 5. శక్తిశోభాన్నతిఁ బొల్పునంగుళులు(అ). 6. దావారింబి. 7. జ్వర
 మంగాల్చి. 8. కరసూక్ష్మాంగము పట్టుకంచుకము. 9. బరమవ్యూహముదాల్చు (అ). 10. చోష్ఠసం
 దును భవద్భక్తుండు.

మ. పరమార్థంబగు ¹తత్త్వమార్గముననీపాదాబ్జసద్భక్తుఁ డొక్కరుఁడుం దక్క. సరోజజాద్యమరసంఘాతంబులో నెల్లఁ దా నెరయం²గాచికొనంగజాలగు మహావిద్భీతుఁడు³ లేఁ డతిస్ఫురణం గాలుఁడు దన్ను⁴వేచి వడిఁ గొంపోనుండ నర్చేశ్వరా. 113

మ. ⁴తనచారిత్రమె నన్నుతించు గురుభక్తజేతీ వర్ణింపఁగాఁ దనచిత్తంబు భవత్పదస్మరణచేతన్నిన్ను మెప్పింపఁగా ననుకూలస్ఫుట⁵సిద్ధిలభ్యమున గా నభయంతరంగస్థితి నివసించి బొందినతజ్ఞుఁ డిజగములో నీమెచ్చు నర్చేశ్వరా. 114

మ. ఓతి నత్సుగ్రోతపంబునందు జతగాగ్నిం⁶గాలఁగానేల మీ మృతిభక్తిస్థితిఁబూజనీయు మహనీయత్వంబు తాఁజాలదే ⁷ప్రతిపక్షాలినడంప రోగభయదుర్భారంబు వారింప న ద్భుతసౌఖ్యంబులు వెంప దివ్యసుఖముం బొందింప నర్చేశ్వరా. 115

మ. శివచాక్రస్ఫురితాక్షరదవ్యయసకృజ్జహన్వి¹⁰ప్రదేశాత్ముఁ డీ భవదుఃఖాంబుధి¹¹దాటఁజూచుతఱిఁ దర్పించాక్షరీమంత్రము త్వవలీలంగడు¹²శుద్ధుఁడై జపము వాంఛంజేయు భాస్వద్గుణార్ణవు సౌభాగ్యముమాన మెవ్వరికి నెన్ననవచ్చు నర్చేశ్వరా. 116

శా. ఏదేశంబున నేదిశాముఖమునం దేయూర నేవాడ మీ పాదాభ్యర్చననీయు నిర్మలుఁడు సద్భక్తుం డొకం డుండె నాయాదేశంబును నాదిశాముఖమును న్నాయూరు నావాడ గంగాదిన్నాననదీప్రవాహఫలదంబై ¹³యొప్పు నర్చేశ్వరా. 117

మ. ఒనరంజితము శుద్ధితేనినరుఁ డుద్యోగంబునంగోరి చేసినపూజావిభవంబు సువ్రతములు⁸ శీలంబులు న్తంత్రసాధనముల్ తీర్థములుం దపంబులును మీఁదం జెట్టవాఁ డభ్యసించిన శస్త్రాస్త్ర⁹కళానిభంబులగుఁ జర్చింపంగ నర్చేశ్వరా. 118

మ. క్రమసంయుక్తి మనంబు బుద్ధియు నహంకారంబుఁ జిత్తంబు నాయమలాంతఃకరణంబు నక్షరచతుష్కావాప్తిగావించి పం

1. తత్త్వమార్గమున, 2. గాచికొనంగజాలి నిలువ స్నేహితుఁడనైఁదతి. 3. చేరి. 4. తన చారిత్రము తత్త్వవేత్తలగు 5. నిష్కళంకబహిరంగభక్తి. 6. తపంబుచేసి. 7. గ్రాగఁగానేల. 8. బూజనీయ నియతుండై యుండఁగా. 9. ప్రతిపక్షాలినొంప. 10. ప్రదేశాత్ముడై. 11. దాటునన్న మఱి 12. సిద్ధుడై. 13. యుండు.

చమవర్ణంబుగ నాత్మగూర్చి కడువాంఛయోగి పంచాక్షరీ
సుమహామంత్రముతోడ ¹నై కృపదవిక్ శోభిల్లు సర్వేశ్వరా.

119

మ. భవదీయాననపంచకంబువలనం బంచాక్షరీమంత్రము

దృఢమై తత్పదవర్ణ వద్ధతుల శుంభత్వంచభూతంబులు
దృఢవనంబై యఖిలంబుఁ బుట్టెను లనత్పంచాక్షరీమంత్రమీ
భవనాండంబులఁ దల్లియై సఫలతం బొందించు సర్వేశ్వరా.

120

మ. పటుశాస్త్రాగమదృష్టి నివ్వెధమునకా భావించి వీక్షించి యు

దృఢవృత్తి భవదీయ²భక్తివికర బ్రహ్మాండకుండైన నా³
దట లోఁగొనుకొనంగవచ్చు విదితోద్దండప్రతాపోత్కట
స్ఫుటకోపానలమూర్తియై యముఁడు కొంపోకుండ సర్వేశ్వరా.

121

మ. ⁴కలవారై మతిమంతులై రసికులై గంభీరులై ధీరులై

లలనామన్నధులై సముజ్జ్వలవచోలాలిత్యులై నిత్యులై
బలవిభ్రాజితులై యశోభరితులై భాసిల్లుభాగ్యోదయుల్
తొలిజన్మంబుల మిమ్ముఁ గొల్పినమహాత్ముల్ వారు సర్వేశ్వరా.

122

మ. ఖలులై యాచకులై విరుద్ధవికటాకారాంగులై పంగులై

బలహీనాతురులై రుజాపటలతాపచ్చన్నులై ఖన్నులై
చలనాందోళితచిత్తులై మలినులై జాత్యంధులై మందులై
⁵తొలిజన్మంబున మిమ్ముఁ గొల్పిని దురాత్ముల్ వారు సర్వేశ్వరా.

123

శా.⁶ ఏయేవేళల నేవయస్సున నరుం డేభూమి నేయూరిలో

నేయేకర్తము నాచరించు సశుభంబేని న్నుభంబేని దా
నాయావేళల నావయస్సున నరుం డాభూమి నాయూరిలో
నాయాకర్తములెల్లఁ దాఁగుడుచుఁ దథ్యంబిత సర్వేశ్వరా.

124

శా. ఆడం బోయినచోట బాలురు వినోదార్థంబు పాపాణముల్

గూడంబెట్టి శివాలయం బనుచుఁ ⁷బేర్కొన్నంతటంజేసి వా
రాడంబోయి సురాంగ నాఁగిలితదివ్యారామ⁸చింతామణి
క్రీడాశైలివిహారు లొదురు మిముం గీర్తింప సర్వేశ్వరా.

125

1. నైకకృప మదికా. 2. భీతినికర. 3. సంతట. 4. ఈ పద్యముచ్చు ప్రతిలోఁ గనఁబడదు.

5. యిలజన్మించు దురాత్ము లేమిడనివారీక్షింప సర్వేశ్వరా. యిలజన్మించెదరాత్మమిమ్మిడక తార
క్షింప సర్వేశ్వరా (అ) 6. ఈ పద్యము మొదటిప్రతిలోమాత్రము గలదు. 7. బేర్కొన్నంత
నూత్రాన. 8. చంద్రోపల క్రీడాగోప (అ).

మ. తమలింగంబునకంటె జంగమము సౌందర్యంబుగాఁ గొల్పు టు
 తమభ క్తస్థితి లింగజంగమలసత్సమ్యంబుగాఁ జేత మ
 ధ్యమభ క్తస్థితి లింగపూజ నధికుండై ¹జంగమోపాసనా
 యముండై యుండుట భ క్తీయందును గన్వృత్యంబు సర్వేశ్వరా. 126

శా. ²భాకాబ్దంబులు వార్ధిపటాఁ పురజత్సంఖ్యం బ్రవర్తింప ను
 శ్లోకానందకరంబుగాఁగ మహిలో శోభిల్ల సర్వేశ్వర
 ప్రాకామ్య స్తవమొప్పుఁ జెప్పె శుభకృత్యవ్య క్తశిష్యంబునకా
 శ్రీకారాధనవంతమై వసుధలోఁ జెన్నొంద సర్వేశ్వరా. 127

మ. అభిరమ్యంబుగ³దూదికొండ మహానీయారాధ్యసోమేశ్వర
 ప్రభుకారుణ్యవసంతసంజనితనద్యావప్రసూనావళి
 నిష్ఠావం బొప్పుఁగఁ గూర్చి యెంతయు లనన్విఖ్యాతి సొపత్సుఖ
 ప్రభవం బై న భవత్పదద్వయము నారాధింతు సర్వేశ్వరా. 128

శా. ధాత్రి స్ఫుక్తజనానురంజనముగాఁ దత్త్వప్రకాశంబుగాఁ
 జిత్రార్థాంచితశబ్దబంధురముగా నేవ్యంబుగా నజ్ఞన
 క్రోతానందముగా శుభానివృత్తముగా శోధించి సర్వేశ్వర
 స్తోత్రం బన్నయచెప్పె నిజగములో శోభిల్ల సర్వేశ్వరా. 129

శా. బాలుం డాడెడు ముద్దుమాట లుపమింపం దండ్రకిం బ్రాధభా
 పాలాపంబులకంటె నింపయినయ ట్లస్తత్సవభావంబునం
 దాలోకించి రచించినట్టి యిది యింపారంగ నీకు న్నహా
 లాలిత్యస్తుతికంటె నావినుతి యాశ్లాఘ్యంబు సర్వేశ్వరా. 130

మ. పరమార్థంబుగఁ దత్త్వము న్నెఱుంగ నొప్పు దీర్చి డెందంబు నీ
 కరుణాస్థానముఁ జేర్చలేక తనవంకం బోవఁగా నిచ్చిరే
 సరకాల్పింబడవై చుఁ దత్త్వణములోనంగానఁ దత్త్వక్షమం
 బరయం జత్తము ⁴శూకలాశ్వము విధంబై యుండు సర్వేశ్వరా. 131

మ. ⁵భవదంఘ్రిద్వితయార్చనంబును భవత్ప్రఖ్యాతనదృక్తపుం
 గవగోష్ఠీవిభవంబులు నిస్సగుల సూక్ష్మధ్యానయోగంబు నా

1. జంగమోపాసన (అ). 2. శా|| శ|| ౧౧౬౪. 3. సంవత్సర క్రమాలంబునఁ గూలఁగాక
 మదిఁ దర్కింపంగ సర్వేశ్వరా (మూల). ఈ 127 పద్యములే మొదటి ప్రతిలోఁనున్నవి. 4. దూది
 కొండయను గ్రామము కర్నూలుజిల్లా ప్రత్తికొండ తాలూకాలోఁ బ్రత్తికొండకు సమీపమున
 నున్నది. 5. శూకలాశ్వము = శిక్షింపఁబడని గుఱ్ఱము. 6. ఈపద్యమున్న ప్రతిలో లేదు.

- నివి సంస్కారముఖంబు లెన్న మఱి దేవేంద్రాదిభోగంబు లు
త్సవసంబంధములెల్ల శుష్కీతులు తథ్యం బెన్న సర్వేశ్వరా. 182
- మ. సమయోద్దిష్టసహస్రవంకరుహపూజాపూరణార్థంబు నే
త్రము విష్ణుండు సుభక్తి యేర్పడ భవత్పాదంబు లర్పించి చ
క్రముఁ దాఁ గైకొని దైత్యకోటి ననిలో ఖండించె దా నీపద
క్షమతానేవ సమస్తదేవతలకు స్సత్త్వంబు సర్వేశ్వరా. 183
- మ. అమర నేదపురాణశాస్త్రములు మున్నాకాంక్షఁ దత్త్వప్రభే
దము రూపింపఁగ నేర వన్న మఱి యాతత్త్వంబు లె ట్లన్న ను
త్తమసంతోష మెకోరునన్న నరుఁ డుత్సాహించి నీభక్తస
త్తమపూజారతి నేర్చునే నతఁడు తత్త్వజ్ఞుండు సర్వేశ్వరా. 184
- మ. అమితోద్భవదీయతత్త్వము ¹మహీయస్తోత్రవాణీవిలా
సములై యొప్పు సమస్తవేదములు శాస్త్రశ్రేణీయౌ దివ్యవి
భి²మనాదంబులు నెన్నిచూడ నివి నీపంచాక్షరీమంత్ర భా
వములై యుండు సమస్తలక్షణముల స్వర్ణింప సర్వేశ్వరా. 185
- శా. సంకీర్ణకలితాక్షరత్రయము భాస్వన్నాదబిందు క్రమా
లకారద్వితీయంబుతోఁ గలసి లీలక దివ్యయోగీంద్రహృ
త్పంకోద్భూతము³లందు రూఢమగుచుం బంచాక్షరీమంత్ర మ
య్యోంకారాత్మక మ్మా లనన్తునిగణం బూహింప సర్వేశ్వరా. 186
- మ. అమలజ్ఞానవిభాసభాసురత సయ్యష్టాంగపూజావిధి
క్రమయోగంబుల నిన్ను నెల్లపుడు జోకం గొల్పి⁴గా నేల ని
క్కము నీభక్తులగోష్ఠి చాలుఁ గడువీకక⁵ ఘోరసంసారదుః
ఖము లెల్లం బెడవాప నిన్ను వెలయంగాఁ జూప సర్వేశ్వరా. 187
- మ. ⁶జయశక్తి న్రవిచంద్రతారకముగాఁ జల్పె⁷ యథావాక్కులా
స్వీయ సంజాతుఁడు నన్నమారుయ్యఁ డవని స్వర్ణించి నీనతఁగా
క్రియ సంబోధన నీదుభక్తిని మహానిర్ణీతవిశ్రాంతిగా
భయవిభాంతులు లేక యీతతకముం బ్రఖ్యాతి సర్వేశ్వరా. 188

1. ప్రబోధము (అ). 2. తదీయస్తోత్రవాణీసముద్రము లై యొప్పు సమస్తశాస్త్రములు పూర్ణశ్రేణులక⁸ దివ్యవి! భ్రమనాదంబులు నిశ్చయింప నవి శ్రీపంచాక్షరీమంత్ర భా! ప్తములై యొప్పు సమస్తలక్షణములం జర్పింప-(అ). 3. త్రితయంబుతో (అ). 4. నందు గూఢమగుఁ దత్పంచాక్షరీమంత్ర మ! య్యోంకారాక్షరమంద్రు సన్తునిగణం బూహించి (అ). 5. నద్భక్తి (అ). 6. ఈ పద్య మచ్చుప్రతి లోలేదు.

గ్రంథ స్వీకారము.

వారంగల్ ఒంటిమిట్ట వివాదము.

ఈవ్యాస మీనడుముః బరిచత్పత్రికాముఖమున జరగిన బమ్మెర పోతనా మాత్యనివాసవిషయకవివాదమునకు సంబంధించినది. జెడవాడలో న్యాయవాదిగ నున్న బ్ర|| పెద్దిభట్ట వీరయ్య, బి.ఏ.బి.ఎల్., గారితో రచించఁబడినది. తా మీనాదములో దిగుటకుఁ గారణము వీరయ్యగా రిట్లుపన్యసించిరి.

“వైజామ రాష్ట్రముగారికిని కడపవారికిని అభిప్రాయము లభిమాన పూరితములు గానోపును గాని రామయ్యపంతులు, శ్రీరామమూర్తిపంతులు ఒంటివారి కిరుపక్షములయొడ సమానాభిమానమే యని దలంచగలము. రామయ్యపంతులుగారి వాదబల పెట్టుబండినను వారియభిప్రాయ మాగ్రహ రాహిత్యమునుటలో సందిగములేదు. ఆంధ్రవాస్తవీయన్మనో తమరామాయణగ్రంథము నొంటిమిట్ట పోతనస్థలమున దృఢపన్నకముతో నచ్చట ప్రచురించియుంచుటయు పిమ్మట కొంతకాలము గతించి తమ అభిప్రాయమునకు భంగము కలుగుటయు జూడ వ్యాకృత్యమున నున్న వీరి యాగ్రహము చెచ్చి యననసరముగ తమకంటె భిన్నాభిప్రాయములు గలిగిన రామయ్యపంతులు రావుబహదరు వీరేశలింగము పంతులుగారు మొదలగు వారిని విచ్చలవిడిగ దూషించుటకు బ్రారంభించి తమవ్యాసముల నెల్ల నిదావాక్యములతోను పరిహాసోక్తులతోను నింపియున్నారు. ఈయెయ్యద్ధు లట్లు కృద్ధులుగానిచో నేనివ్యాస రచనకుం బూనుకొని యుండెడివాడను గాను. వారివ్యాసములు నాకు కర్ణకశోరముగ నుండుటయు నందలి పర్యవసానము నాఅభిప్రాయమునకు వ్యతిరేకముగ నుండుటయు నేను కవులకయ్యములో బ్రవేశింప శక్తిజాలనివాడ నైనను నేనిరచనకు ప్రేరింపబడినాడను.”

పోతన బమ్మెరనివాసియనియు భాగవతము వారంగలులో వ్రాయఁబడినదనియు నిర్ణయించి యాసిద్ధాంతమున కాధారముగా, నిదినఱిలో జెప్పఁబడిన విషయములు కాక మఱికొన్ని నూతనాంశముల నుదాహరించిరి. ఈ క్రొత్త విషయములం గుర్చి వారు వ్రాసినమాటలు కొన్ని యీక్రిందఁ బొందు పఱిచెదము.

“1350 సంవత్సరం ప్రాంతమున దేశముయొక్క చరిత్రమును భూగోళవైఖరిని కవులతోను వారినివాసస్థలములతో సంబంధించినంతవరకు బోల్చిచూచినయెడల మన వాది ప్రతివాదులవాదములను సులభముగ గ్రహించుటకు పీలుగలదు.

ఆకాలమున దక్షిణహిందూస్థానమును పాలించిన వివిధసంఘములు జాతులు వారితత్వపర్థకులు వారిదేశమునందలి నెచ్చుది వారి విద్యావైభవమున పరిశీలించినయెడల కాన్త్రములను కళలను

ఎంతవరకు ప్రాత్యహవరుచుటకు వారికవకాశముగలదో విశదము కాగలదు. మధురప్రధానవట్టణముగ పాలించిన పాండ్యులుకు కాంచీపురము ప్రధానపట్టణముగ పాలించిన చోడులుకు కల్యాణము ప్రధానపట్టణముగ పాలించిన పశ్చిమచాళుక్యులుగ రాజమహేంద్రవరమును ప్రధానపట్టణముగ పరిపాలించిన తూర్పుచాళుక్యులును 1000 సంవత్సరమునాటికి దక్షిణహిందూదేశమును పరిపాలించిన ప్రభుత్వసంఘములలో ప్రధానమైనవారు. తరువాత పాండ్యులు స్థానికవరకు దాడినిపిరి, చోడులు రాజమహేంద్రవరమువరకు బోగలిగిరి. పశ్చిమచాళుక్యులు నదేవిధముగబోయిరి. కాని వీరిదండయాత్రలు దీర్ఘకాలమునిలవక కొడిగికాలములలో నంతరించినవి. 12వ శతాబ్దమునాటికి చోడులు వెలనాటిచోడులు మొదలగు నామముల వ్యవహరింపబడి పరస్పరవైవాహికనంబంధ బాంధ్యస్థములవల్ల చాళుక్యులతో సమైక్యము జెందిరి. తర్వాత తెలుగుచోడులలోనుంచి కమ్మవారు రెడ్లు వెలవవారు త్సత్రియులు బయలుదేరి గోదావరి పెన్నానదులమధ్య ప్రదేశములోని వివిధ భాగములను స్వతంత్రముగను పశ్చిమచాళుక్యుల సామంత ప్రభుత్వమునకు లోబడియును పరిపాలింపబడంగిరి. తుదకు కాకతీయాంధ్రులు ఏకశిలానరగముని ప్రసిద్ధిచెందిన వాఙ్రంగలు ముఖ్యపట్టణముగ రాజ్యమును స్థాపించి కాంచీపురమువరకుగల ప్రదేశమును జయించిరి. కాంచీపురమునందలి చోడులు కొంతవరకు కాళహస్తిలోని బాణులవల్లను దక్షిణమునుంచి పల్లవులవల్లను తొందరలుగలిగింపబడుచుండిరి. అదేవిధముగా కాకతీయులకు కాలింగులును, బస్తరురాజ్యములోని నాగులును తొందరల గలిగించుచుండిరి. చోడులు తమపూర్వులు కాలచుర్యులనియు వారిలోనొక్కరకు కరి కాలచోడుడు కావేరిమీద గుఱుపెట్టమైన ఆనకట్టను గట్టించెననియు తెలియజేయుచున్నారు. కోసలప్రాంతము అనగా కర్ణాటరాష్ట్రమునుండినవచ్చిన హైహయ లనుతెగవారు పల్నాడున ప్రవేశించిరి. రాష్ట్రకూటులనువారు 500 మొదలు 1000 వరకు వాఙ్రంగల్ ప్రదేశములోనున్నవారు. దక్షిణమున భట్టాణులు కల్యాణములోని కర్ణాటులకు 1100 సంవత్సరమువరకు తొందర గలిగించుచుండిరి. కర్నాటిచోడులు 1162 వరకు వనశ్రిప్రాంతదేశము నాక్రమించుకొనియుండిరి. చాళుక్యులలో నొకతెగవారు యాదవులు దక్షిణకర్ణాడు చెంగల్పట్టు చిత్తూరుమండలములలో 1250 వరకు నుండిరి. కాంచీపురమున చోడులప్రభ 1290 తో నడుగంటినది. పశ్చిమ చాళుక్యులు 1120లో వేగిదేశమును జయించి తిరిగి 1182లో తమదేశము చేరిరి. 400 మొదలు 1050 వరకు సామాన్యముగ వాఙ్రంగల్ ప్రదేశమంతయు వారి స్వాధీనములోనే యున్నది. ఇంద్రావతీనదికి దక్షిణమున నాగులప్రభ 1030 మొదలు 1325 వరకు సాగినది. ఒకప్పుడు వారు వేగిదేశమునకు వచ్చియుండిరి. 1243 మొదలు 1276 మధ్యకాలమున పల్లవులు కర్నూలువరకును ద్రాక్షరామమువరకును దండయాత్రలు సలిపిరి. ఆకాలమున కచ్చవారికి ముఖ్యపట్టణములు కొజీడెన, కంభం మొట్టు ; రెడ్లకు కొండ పీఠము, వెలవవారికి పితాపురం, వెంకటగిరియును, త్సత్రియులకు గుడిమెట్టయును ముఖ్యపట్టణములుగ నుండినవి.

పూర్వకాలమున దక్షిణహిందూదేశ మనేకనాడులుగను, సీమలుగను భభజింపబడినది. ఆనాడులను పరిపాలించిన జాతులవారలెల్లను సీమలను పాలించుటకు తమకు లోబడినవారిని నియమించుచుండిరి. మిక్కిలి దక్షిణముననున్న ఆరవదేశములోని నాడులు అనగా పాగూరునాడు, తొండనాడు, సోనాడు, పాండినాడు, నలనాడు, ఐనాడు, తుయ్యినాడు, పురుప్పాకనాడు, వెంగలనాడు, తడిగనాడు, మొదలగు నాడులవివరమును వదిలి కేవల మౌర్యనాడుల వివరమును పరిశీలింప నగును. మొదట కడవజిల్లాలో ప్రారంభించి మైసూరురాష్ట్రములో చాలవరకు వ్యాపించిన ములి

కేనాడు గలదు. పిమ్మట చెంగల్పట్టు ఉత్తర ఆర్కాడుజిల్లాలలో చేరిన మండలాదును, దత్తమండలములలోని సకలినాడు ఏరవనాడును గలవు. తర్వాత కడప మండలమునుంచి యుత్తరమున పాత్తపినాడును పెన్నానది వెంబడి పూగినాడును గలవు కర్నూలుజిల్లాలో కేనాడు మానాడులను గుంటూరు జిల్లాకు పశ్చిమమున పల్నాడును గలవు. ప్రాక్కాడని వాడుకజెందు పాకనాడు నెల్లూరునుంచి కృష్ణవరకు యుద్వతీర ప్రాంతమునకు విరిగిండుచున్నది. కృష్ణాగోదావరలయధ్య వేగినాడున్నది. గుంటూరుజిల్లాలో కొనిచెనప్రాంతమున ప్రారంభించి కష్టనాడు కష్టమైట్టవరకు వ్యాపించియుండెను. తెలుగునాడునకు రాజమహేంద్రవరము ముఖ్యపట్టణము. అరువేలనాడనిపిలువబడు వెలనాటికి నెల్లూరు ముఖ్యపట్టణముగ నుండెను. కన్నడదేశమున కోసలనాడనియు, బస్తరరాజ్యమున వడ్డెనాడనియు గలవు. కోసనీమ పేరురునాడులో చేరినది. కొండపిటిసీమ, అద్దంకి, పొదిలిసీమలును కష్టనాడులో చేరినవి. కొన్నిచోట్ల నాడులే రాష్ట్రము అనబడుచున్నవి. నైజాంరాజ్యమున నతవాటిరాష్ట్రము, సబ్బినాటి రాష్ట్రము లనియున్నవి. ఈ రెండును వాత్రంగలో దేశములో చేరినవి. నతవాటిసీమనే శ్రీనాథవాటి సీమయని పిలిచెదరు. కడపమండలములోని పాత్తపినాటిలో చేరినదే మనయెంటిపట్ట. ఏకశిలానగరమనబడు వాత్రంగలు నతవాటిరాష్ట్రములోనిదై యున్నది. నల్లగొండసీమలోని పానగల్లిమొదలు కడపమండలములోని పల్లూరువరకు గల రాష్ట్రమును మార్చవాటిరాష్ట్రమందురు. కళ్యాణమునకు సమీపముననున్న కన్నడదేశమున కుంతలదేశమనుచున్నారు. ఇప్పుడు మనము 1000 మొదలు 1400 వరకు పాత్తపి నతవాటి ప్రదేశములను పరిపాలించిన రాజుల చరిత్రను తెలిసికొనిన వారినిగారికతయెట్టిదో, కవిత్వములో వారికెట్టి ప్రవేశముగలదో, కవులకు సాహిత్యమునకు వారెట్టి ప్రోత్సాహముసంగిరో విశదము కాగలదు.

1000 వ సంవత్సరమునాటివరకు కడపమండలములో నుత్తరభాగము నిర్జనభూమిగ విశేషముగ దేవాలయములుగాని ఆగ్రహారములు గాని లేనిస్థితిలో నుండిన సంగతిని ముఖ్యముగ జ్ఞాపకముండుకొన వలెను. ఆప్రదేశము దండకారణ్యభాగమై శ్రీశైలము మహానది ప్రదేశముల కాగ్నేయముగ నుండినది. 15 వ శతాబ్దము పిమ్మట పెన్నుకు దక్షిణమున గొప్ప కవీశ్వరులందుటకును 1450 తర్వాత పెన్ననదికి నుత్తరమున పేరుగల కవీశ్వరులు లేకుండుటకు గల కారణముల నికమీదవివరించెదను. గనుక ఒక కవీశ్వరునిగురించి మనము ఆలోచన చేయునెడ అతని నివాస స్థలముయొక్క నాగరికత యెట్టిదో, అతనితోడి కవులెవ్వరో, వారి స్థితిగతులెట్టివో, చరిత్రప్రకారము వారికి భాషాభివృద్ధికిగల సాధన సంపత్తి యనుకూల ప్రతికూలములెట్టివో, దేశ కాలపాత్రలం బట్టివిధారణజేయుట మనకు ప్రథమవిధియై యున్నది.

చరిత్రవల్ల జనులలో చలనమెప్పుడును రాజయొక్క ముఖ్యపట్టమువై పునకే యనిస్థిరపడుచున్నది. రాచపీఠు లెప్పుడును విద్యానిలయములుగను, కళాస్థానములుగనుండును. సంగీత సాహిత్యము లెక్కాలమునను రాజపోషణవల్లనే యభివృద్ధి రాగలిగినవి. ఇందుకు నిదర్శనముగ కులొత్తుంగ రాజరాజుల కాలమున రాజమహేంద్రవరమును, అనవేమ, అనపాతలకాలమున కొండపిడును, మనుమసిద్ధి కాలమున నెల్లూరును, గణపతి, రుద్రను, శ్రీరామరూపులకాలమున వాత్రంగలును కవులకును సాహిత్యమునకు గలిగించిన యాదరణను పరిశీలింపవలెను. ఇదిగాక దేశనాగరికతలో మధ్యమకాలము కవిత్వనైపుణి కనువైనదై యూహకత్కువి అనకాళమునిచ్చును. పైకన

పరచిన ముఖ్యపట్టణము లుచ్చక్తి తీయించుండ వేదలును, విద్యార్థులు సట్టిపట్టణములకు జేరియుండుట సహజమై యున్నది. ఆ కాలమునందలి కవులెచ్చటజన్మించినను, వారియొక్క కాలమును, రాజులయొక్క ముఖ్యపట్టణముల వద్దనే గడపినట్లు గన్పట్టుచున్నది. పైబేర్కొనబడిన రాజు లే కాలమునబాలించిరి దెలిసికొనిన వారికి మతమునుగురించి, కవిత్వమును గురించి గల యభిమాన మును దెలిసికొనగలము. శ్రీనాథుడు రాజమహేంద్రవరము, కొండపేటల కాలముగడిపినను, అనేక రాజస్థానములను జూచియున్నవాడు. పోతనమాత్రము ఒంటిమిట్టవదైన కానలెను, వారంగలు వాడైన కావలెను గాని ఆయనకు దేశాటనము విధించుట కాధారములు లేవు. 1000 మొదలు 1400 లోగా పొత్తిపినాటిని పాలించిన యుక్తమరాజులెన్నరును లేరు. ఆ కాలమున కవుల కయ్యుండ ప్రోత్సాహము గలిగినదనుటకు దగినవిదర్శనము లేదు. ఈ ఒంటిమిట్ట విజయనగర రాజ్యము ధ్వంసమైన చాలకాలమునకు మల్లారాజులపాలనకు లోబడి కొంతప్రాశస్త్యము వహించి నది. అప్పుడు ఒంటిమిట్టలో కొందరు కవులు బయలుదేరిరి. 1320 లో వారంగల్ రాజ్యము మహమ్మదీయులు నిర్మూలముచేయ అచ్చటి కోకాగారులైన హరిహరరాయలు, ఋక్కరాయలు విజయనగర ప్రాంతముననుం జని రాజ్యస్థాపనగావించిరి. వారు కవులను విద్యార్థులను ప్రోత్సహ పరచిరి. అప్పుడే విద్యారణ్యులవారు శాయనమాధవాచార్యులవారు భాష్య గ్రంథములను వ్రాసిరి. రాజావలంబనమైన మతము ననుసరించి గ్రంథములు వ్రాయబడుచుండెను.

700 సంవత్సరము పరకు జైనులను, బౌద్ధులను జనులమనస్సుల నాకర్షించుచుండ శ్రీశంక రాచార్యులవారు వారి సిద్ధాంతములను ఖండించిరి. వెంటనే 1000 సంవత్సరమునాటికి జనవేశ్య రుని శైవసిద్ధాంతములను శ్రీరామానుజాచార్యులవారి వైష్ణవ సిద్ధాంతములను బయలుదేరినవి. వీరి వెంట నుడిపి మధ్యాచార్యులవారు ద్వైతముత సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించిరి. ఈమతకర్తలంద రును రాజులను తమ సళమజేసికొని తమ మతములను దేశమున విస్తరిల్లజేసిరి. ఈమతకర్తలే వేద ములకు మహాభాష్యములను రచియించియున్నవారు. మధ్యాచార్యులవారి పిచ్చట మూడుశతాబ్దముల లోను భాష్యకర్తలండిరి. 1000 మొదలు 1400 వరకుగల తెనుగు గ్రంథముల నేకములు సంస్కృత మునందలి మతగ్రంథముల భాషాంతరీకరణములో వానిననుసరించి వ్రాయబడినవో యొయున్నవి. అందు వల్ల 1000 మొదలు 1400 లోగా అనేకపురాణములను సుప్రసిద్ధాంధకవులు పద్య కావ్యములుగ రచి యించుట సంభవించినది. ఆకవిత్వరంధరు పెన్నకును గోదావరికిని మధ్యనున్నవారై యుండిరి. ఇప్పుడు మన పోతన శ్రీనాథుడు కొన్ని పురాణములను భాషాంతరీకరణము జేసినవారలే. శ్రీనాథు డేరాజునకో మంత్రీకో కృతించిచ్చి గ్రంథములువ్రాయ పోతనమాత్యుడు ప్రాపంచిక సౌఖ్యముల నాశింపక రాజాదరణను తృణీకరించి భాగవతమును శ్రీరాములవారి కంకితముజేసిన మహానుభావుడు. ఇటులనే తనవ్యాకృతమున నెర్రాచగడ నారసింహపురాణమును అహోబలస్వామి కంకితముజేసెను. ప్రాథకవి మల్లన రుక్మాంగద చరిత్రను ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరన కంకితముజేసెను. అప్పటి కాలమున రాజులు మతావేశముచేత అన్యమతసహనము లేనివారై మతాంతరులను బెట్టువిధముల బాధించు చుండిరి. కవులన్ననో రాజానుతిగని రాజామతమున కనుసారముగ గావ్యముల వ్రాయుచు ఆరాజు లను వారిమతములను అనేకవిధముల బొగడుచు జీవయాత్రలు సలపుచుండెడివారు. కాని పోతనా మాత్యుడిట్టి దూషణభూషణముల లక్ష్యముజేయక తనబుద్ధికి తోచినరీతిని మతసహనము గలిగి గ్రంథ రచనజేసిన మహానీయుడు. ఇట్టిలోకాగ్రగణ్యుని మావాడుమావాడైనవారంగలువాడెను, కడప

వారును వాదమునకుదిగినారు. ఇట్టివమస్వను నిధారణజేయుట జనసామాన్యమునకు, ముఖ్యముగ నాంధ్రులకు నవసరమైయున్నది.

పదియవ శతాబ్దము వరకు నాంధ్రభాషలోని లిపికి ప్రైర్యము కుదిరి యుండలేదు. ఈభాషలో నాగరకర్ణాట మిశ్రముము గలదు. కర్నాటమును పరిపాలించిన పశ్చిమచాళుక్యులు చాలకాలము తూర్పు చాళుక్యులకును వోడులకును సామంత ప్రభువులుగ నుండిరి. పదియవ శతాబ్దమువకు బూర్వపుతానసములను వెలికికొనుట మనకుచాల కష్టముగానుండును. పదియవశతాబ్దానంతరము లిపిలో నక్షరములందు క్లిరమైన మార్పులు గలిగినవి. వాతసాకర్మ మేర్పడినంతగానే తెలుగుకవిత్వము నందభివృద్ధిగన్నటువంటు బ్రారంభ మయ్యెను. పెన్నానదికి నుత్తరభాగముననున్న ప్రదేశములలో నాకాలపునాగరికత యెట్లులుండినను పొత్తపినాగరికలో నక్కాలంబు మాత్రమహ్వాదే గ్రామము లేర్పడి యరణ్యములు జనపదములుగా మారుకొనిపోయి నుండి నాగరికతకు నోచుకొనియుండలేదు దత్తమండలములందు మధ్యమనాగరికత కాలము విజయనగర సామ్రాజ్యకాల మని నిశ్చయించు నగును. పెన్నకు నుత్తరమున నంతకు చెందు శతాబ్దములకు పూర్వమే యట్టినాగరికత గలదు. 1000 మొదలు 1400 వరకు పెన్నకు నుత్తర భాగమున గల విశేషతానములంబట్టియు పెన్నకు దక్షిణమున దేవాలయములు అగ్రహారములు దత్తమండలములలో నాకాలమున లేనందునను 1300 నాటికి కడప మండలమనాగరికత స్థితిలో నున్నదనుటలో సందియములేదు. కడపమండలములో ప్రస్తుత మనవివాదములోచేరిన పాతనామాత్యుడు భాగవతము దక్క మఱియొక్క కవిత్వరూపేరు గాని గ్రంథముపేరు గాని 1000 మొదలు 1400 మధ్యకాలమున నుండినటులలేనందున నక్కాలంబున నచటపేరెన్ని కగన్న రాజులు పరిపాలించలేదనియు నందువల్ల నచటకు గవులకర్మింపబడుటగాని యట కవిత్వంబభివృద్ధిగాంచుటకుగాని జరుగలేదని యవసరమైనది. ఇంతకును కడపప్రాంత మాకాలములో ననాగరికత దశయందే యున్నది. చారిత్రక దృష్టాంతములవల్ల 1000 మొదలు 1400 మధ్య జనుల చలన పథము దక్షిణమునుండి యుత్తరమునకే యుండినటుల స్పష్టమగుచున్నది. ఇందుకుభిన్నముగ 15, 16 శతాబ్దములలో విజయనగర సామ్రాజ్యమేర్పడినపిమ్మట అనేకమంది కవులు దక్షిణమునకు పోయినటుల గలదు. ఆమహాసామ్రాజ్యమత్యంతవైభవములో నున్నకాలమున దన్నివైపులనుండి కవుల నాకర్షింపగలిగెను. తెనాలి రాసులింగము మొదలగు కవులు ప్రాక్యాటినివాసులైనను విజయనగరము జేరుటకుగల కారణంబు మనకు తెలియను. మఱియొక విచిత్రము గనుడు. కొండవీడు వారంగలు రాజ్యములంతరించిన పిమ్మట పెన్నకునుత్తరమున ప్రసిద్ధకవుల నామములు వినబడకుండుటయు 1450-1600 వరకు గల సుప్రసిద్ధకవులందరు విజయనగర ప్రాంతమునందే యున్నవారని స్థిరపడుటయు జూడ 1450 సంవత్సరమునకు బూర్వము సుప్రసిద్ధకవులందరు కొండవీడు వారంగలు నెల్లూరు రాజమహేంద్రవరము ప్రాంతములోనుండినటుల నిశ్చయించనగును. అసంతామాత్య కవియొక్క తండ్రి కృష్ణాజిల్లా శ్రీ కాకుళములో నుండినటులను అతనితాత నెల్లూరిలోనుండినటులను తెలియుచున్నది. ఇందువలన కవులచలన పథమును నిర్ధారణజేయవచ్చును.

ఒక దేశముయొక్క మధ్యమనాగరికతకాల మెందుకు కవిత్వాభివృద్ధికి సహకారియగుచున్నదో ప్రస్తుతము చర్చించుట యవసరము. కాని ఐరోపాఖండములోని యాంగ్లదేశమునందేమి యితరదేశములందేమి యిట్టిస్థితిగలదు. హెమామరు పద్ధిలు పేక్సునియరు మొదలగు పాశ్చాత్య కవిర్పదు లద్వితీయులుగ నుండిరి. ఈ శతాబ్దమున పేక్సునియరు పాతన తిక్కనలనంటి కవిత్వ

రులు గలుగుట దుస్సాధ్యము. నాగరికత హెచ్చినకొలది కల్పనాశక్తి నశించుట సహజము. నేబూనిన వాదములో సాధ్యమైనంతవరకు పుక్కిటి పురాణగాధలను చాటుపద్యములను చర్చకు దెచ్చుటలేదు. అట్టివి విశ్వసనీయములుగావు. ఒకప్పుడు వానిలో గొంతనిజము గన్నడవచ్చును. కాని సాధారణముగా నట్టిగాధలు కల్లలకు పుట్టినిండ్లుగా నుండును. ఇప్పుడు మనము దక్షిణహిందూదేశముయొక్క పటమును చిత్రించినయెడల 1000 మొదలు 1400 వరకుగల తెనుగుకవుల జన్మస్థానములును వారికవిత్వనిలయములును పెన్నకు సుత్తరముగను వారంగల్ గోదావరితట దక్షిణముగను దగ్గర దగ్గర ప్రదేశములందు ముఖ్యకవులందఱుండినట్లుల మనకు గోచరము కాగలదు. ఒంటిమిట్ట మాత్రము నొంటిగ దూరమున విసిరివేసినట్లు లుండును. ఆకాలమున పొత్తపినాటిలో కవులులేరనిగాని కవిత్వమున కాదరణలేదనిగాని నిర్ధారణజేయుట కొంతకష్టసాధ్యమైనను ఇదివరకు దెలియజేయబడిన సంగతులవల్లనే పొత్తపినాటిస్థితి విశదపడినది. కవుల పెద్దలోగాని వారిపూర్వుల పేర్లలోగాని గల పోలికలును కవిత్వములందుగల అన్యోన్యసంబంధములును కవులు సమకాలీనులై యుండియుకవిత్వమును జూచియుండుట కవకాశము గలిగిన వారని దోచినప్పుడు వారు నినిసించినతావు లొకదానికొకటి దగ్గరనుండుననియు నెవ్విధముగ జూచిన నొకరు పెన్నకు దక్షిణమున నుండి రెండవవారు గోదావరి తీరముననుండుట యసంభవమని నొక్కివక్కాణింపవగును.”

* * * * *

“పై రెండు పక్షములవారి వాదములను పరిశీలించుటకు బూర్వము 1000 మొదలు 1400 వరకు దత్తమండలములయొక్క చారిత్రకస్థితి యెట్టిదో కనుగొనుటకు బ్రయత్నించుచున్నాను. పిమ్మట ఆయ్యలరాజు రామభద్రకవిని గురించి వివరించెదను. ఒంటిమిట్టగ్రామము పొత్తపినాడునకు జెందినదని విశదపరిచియున్నాను. 1100 సంవత్సరములో కులోత్తుంగ చోడుని కాలమువరకు దత్తమండలములు దండకారణ్య భాగములై నిర్మానుష్యముగ నుండెను. పొత్తపినాటికి కొంతకాలము నందలూరు ముఖ్యపట్టణముగ నుండెను. మొట్టమొదట ఆకాలమున అరవలైన పల్లవులు దత్తమండలములను బాలించిరి. వారి రాజులలో నొక్కరగు నందివర్మరాజు 1102 లో ప్రొద్దుటూరులో రాజ్యముజేసెను. ఆయన రాజ్యము ఉత్తరమున పుగినాటివరకు వ్యాపించియుండెను. సిద్ధనదేవ యనురాజు 1182 వరకును అభిదేవ మలిదేవ 1218 వరకును ఇచ్చడిదేవ 1268 వరకును మహారాజసింహ 1279 వరకును బాలించిరి. అంతట పల్లవుల ప్రభ యంతరించి చాళుక్యులు రాజ్యమునకు వచ్చిరి. తుదకు కాకతీయంద్రులు రాజ్యముజేసిరి. సిద్ధవటము పొత్తపినాడుల గంగయదేవ మహారాజు గణపతిదేవరాజు కాలమున పరిపాలించెను. అతడు కాంధ్యుడు. ప్రతాపరుద్రుడు పొత్తపినాటిని జయించి 1313 లో దానిని ములికినాటిని గండికోటసీమను గొంకారెడ్డియొక్క ప్రభుత్వమునకు లోబరిచెను. పుష్పగిరి మతాధిపతులైన శివయోగింద్రులను గణపతిదేవ మహారాజు గురువుగా జేసెను. గంగయసాహెబి కడపకు సమీపముననున్న పల్లూరు ముఖ్యపట్టణముగ జేసికొనెను. 1247 సంవత్సరమువరకు గంగయసాహెబి తిక్కరాజునకు లోబడియుండి పిమ్మట గణపతిదేవునకు లోబడెను. చిట్టవేల్ సంస్థానాధీశులైన మట్టిరాజులు కృష్ణదేవరాయలకు విష్ణుట ప్రాముఖ్యత జెంది యభివృద్ధికి వచ్చిరి. పరునాలంగవ శతాబ్దాంతమున వాఙ్రంగలు రాజ్యధ్వంసమైన తర్వాత హరిహరరాయలు, బుక్కరాయలు విజయనగరమునకు జేరి యచ్చట రాజ్యమును సాపించిరి.

1300 కు పూర్వము దత్తమండలములను బాలించిన పల్లవులు గాని మహేంద్రులుగాని తగినంత సామకాశము నెచ్చదిగిరిగి సాహిత్యాభివృద్ధికి సహకారులుగ నుండుటకుగాని యక్కాలంబున నచ్చట కవులుండినటులుగాని గాఢములు రచియింప బడినటులుగాని యెట్టినిదర్శనములు గాని బడుట లేదు. హరిహరరాయలు వచ్చినప్పటికి ఆయన కవులను కదావంతు ప్రోత్సహపరచి యాదరించెను. శ్రీవిద్యారణ్యస్వాములవారు ఆయనకు మంత్రియై నువ్రసిద్ధుడైన భాష్యకర్తయై యుండినను, శ్రీశాయన మాధవాచార్యులవారు వేదభాష్యమును బుక్కరాయలుఁకంటెయు చేసెను. బుక్కరాయలు తెనుగు కవిత్వమును పెన్నకు దక్షిణమున ప్రోత్సహపరచిన వారిలో ప్రథములగు జెప్పవచ్చును. 1350 ప్రాంతము ననున్న నాచన సోమనకవిని బుక్కరాయలే యాదరించెను. పొత్తపి నాటికి ప్రథమకవియనంగిన అయ్యలరాజు రామభద్రుని గూర్చివేదగవిమరింపనగును. ఆయన సహితము 1600 ప్రాంతమున జీవించియుండినను, భాగవతమును ద్విపదకావ్యముగ రచించిన తరిగొండ వెంగమాంబ ఇటీవల 1840 లో నుండిన విరుషీనుణి. అబునరెనే కనుట స్థితిజయమును రచించిన నుజ్జి అనంత భూపాలుడేమి, రామరాజ భూపాలుడు, భట్టుమూర్తి, పెద్దన, వేమన, చాడప్ప, జగన్నాథ, మల్లినాథ మొదలగు దత్తమండల కవిశ్రేష్ఠులు 15 వ శతాబ్దము తర్వాతనుండిన వారని గమనించవలసియున్నది."

“ఇక అయ్యలరాజు రామభద్రకవినిగూర్చి యిందుకవిచారింపనగును. ఈకవి 1600 సంవత్సర ప్రాంతమున పొత్తపినాటిలో నొంటి మిట్టలో నుండినవాడు. అనగా పోతనకు 200 సంవత్సరముల తర్వాత నున్నవాడు. ఈకవి చరిత్రలో కొన్నిచిత్రములు మనకు దోచగలవు. ఒంటిమిట్టనివాని యగుటయేగాక యీకవి కొండినర్సంగోత్రోర్భవుండు. ఒంటిమిట్టలోగల దేవుని వీరరాఘవస్వామి యని యిక్కడి పెద్దించియున్నాడు. రామభద్రదయమునకు పూర్వము ఒంటిమిట్టరఘువీర శతకమును గ్రంథమొకటి యచ్చట ప్రచురింపబడియుండినను, ఈకవి యింటిపేరు అయ్యలరాజువారు, అయ్యలరాజు అనునది యొకమనుజునిపేరు. ఆ అయ్యలరాజు ఈ త్రరమునుంచి దక్షిణమునకు వచ్చి నవాడా లేక దత్తమండల నివాసియై యనునంశము మిందుగా నాలోచించేయదగియున్నది. హరిహరరాయలు కాలమునుంచి ముఖ్యముగ కృష్ణదేవరాయలు కాలములో ఆనేకమందికవులు ఈ త్రరము నుండి దక్షిణమునకు వచ్చియుండిరి. వారిలో తెనాలి రామలింగం పింగళినారన మొదలగు కవిన లేణ్యులు గలరు. ఇప్పుడు మడికి పింగన తండ్రిపేరు అయ్యలమంత్రి అని తెలియునుగదా. పోతన పూర్వీకులలో నయ్యలు ప్రగడ గలరు. భాస్కరాచార్యుని శిష్యుడైన అయ్యలభట్టారకుడు రామాయణము నాంధ్రీకరించెను. 1350లో వేదగిరినాయనింగారివద్ద అయ్యలార్యుడను కవియుండినటుల తెలియుచున్నది. అట్టి అయ్యలరాజులలో నొక్కడు దక్షిణాపథంబున కరిగియుండవచ్చును. రామభద్రకవి తన గురువు పరవస్తు ముప్పిడి వరదాచార్యులు అని వ్రాసియున్నాడు. ఇంతకు పూర్వము ముప్పిడియనుపదము గోదావరియందెక్కువ వ్యాప్తిగలిగినదని విశదపరిచియుంటిని. ఇంతియొకాక పరవస్తు అనుపదముకూడ గోదావరిజిల్లాలో సామాన్యమైన వాడుకలోనున్నది. రామభద్రకవి పూర్వలలో తిప్పయ యనువారు గలరు. అయ్యలమంత్రి పూర్వీకులలో తిప్పయయుండి నట్టిదివరకు తెలియపరచి యున్నాను. అయ్యలమంత్రి గోత్రముపేరు. శ్రీనాథుని దాహిత్రసంతతి వారు శ్రీనాథ అను యింటిపేరును గలిగియుండిరిగదా. పైసంగతుల పెల్ల రామభద్రకవి పూర్వీకులు త్రరమునుండి దక్షిణమునకు వచ్చినట్లూహించుట కవకాశము గలుగుచున్నది. ఈకవితో ఆయనతండ్రియో అటుల వచ్చియుండవచ్చును. ఇటీవలికవులలో నొక్కరగు శ్రీభక్తకృష్ణమూర్తి గోదానరెవాస్తవుడై కాళివాస్తికిబోయి యచ్చట 19 వ శతాబ్దంబున గ్రంథరచన జేసియుండినను."

ఈక్రింది యెనిమిది గ్రంథములును బందరు సోబితకాశాలాపండితు లగు బ్ర. శ్రీ. కోరాడ రామ చంద్ర శాస్త్రిగారిచే రచింపఁబడినవి. వారికుమారు లగు మ-రా-రా-శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్య గారిచేఁ బంపఁబడినవి నలయువారు శ్రీరామకృష్ణయ్యగారికి వ్రాసి తెప్పించుకొనవలయును.

(1) ఘనవృత్తము :—ఇది సంస్కృతకావ్యము, రెండు సర్గములు, కాలిదాసకృతిమే ఘనందేశమున సంతృప్తమగు ‘శృత్వావార్తం జలదకథితాం తాం ధనేశోఽ’ యనుశ్లోకము, బీజ ముగాఁగొని యు త్తరకథగా నిదికల్పింపఁబడినది. ఈగ్రంథములన్నిటియందును శైలిసారీకేళిపాకము. పండితులకుఁ దక్క సామాన్యులకు బోధపడదు కల్పనములును గవిత్వమును రససంతముగానే యున్నవి. ఈఘనవృత్తకథనే రామచంద్రశాస్త్రిగారి గురువుగారగు శిష్యకృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు కూడ యత్నోల్లాస మనుపేరున నొకగ్రంథముగా రచించిరట. ఘనవృత్తమున కాంధ్రపద్యములను బ్ర. శ్రీ. మల్లాది ఆచ్యుతరామశాస్త్రిగారు రచించినారు. ఆవియు దీనియందుఁ గలవు, గ్రంథము వెల రు. ౧-౮-౦.

(2) కుమారోదయము :—ఇది తొమ్మిదియుల్లఁసముల సంస్కృత చంపూప్రబంధము. కథ మహారసంభవములోనిది. పూర్వభాగము 9 ఉల్లాసములు. ఉత్తరభాగము మాకుఁ బంపఁబడలేదు. దీనిలోఁ గథ కామదమానానంతరము విలపించుచున్న రతిని సమాశ్వాసపఱుచుటతో ముగిసినది. వెల ౧-౦-౦.

(3) దేవీవిజయము :—ఇదియు సంస్కృతచంపువే. శ్రీదేవీసప్తకతిలోని కథలన్నియు నొకటిగాఁ జేర్చి యిది రచింపఁబడిన దని తోఁచుచున్నది. దీనియందు భాగములకు చరితము లని పేరుంపఁబడినది. ఇందు మూఁడుచరితములు గలవు. వెల ౦ ౮-౦.

(4) శృంగారసుధార్ణవము :—సంస్కృతభాణము, ఇది రూపకభేదములలో నొకటి. దీనియందును బైగ్రంథములందునుగూడ శబ్దాలంకారము లగుననుప్రాసయమకాదు అతిమాత్రముగా నుపయోగింపఁబడినవి, వెల ౦-౮-౦.

(5) ఉపమావల్లి :—దీనియందుపమాలంకారములుగల 3౬౦ ఆర్యావృత్తములున్నవి. రెండుభాగములు. మొదటిదానియందు “తారుణ్యాత్తనవిభాతి తనుశోభా” యనుమకుటముగల శ్లోకములున్నవి. ఈవాక్యార్థమునకే యన్నిశ్లోకములందు నుపమానములు చూపఁబడినవి. ద్వితీయాధ్యమునందు “కృత్యత్యవలగ్న మయి తరుణీ మన్మథ్య” అనుమకుటమున దానియుపమానములు నున్నవి. చిన్నపుస్తకము, చమత్కారముగానే యున్నది.

(6) మంజరీమధుకరీయము :—ఇది నాటిక, నాలుగంకములు, ఆంధ్రభాషలో రచింపఁబడినది. ఆంకములు నాలుగైనను గ్రంథము 237 పుటలు పట్టినది. కథ సున్దరపోలకల్పితము. ఇదియుఁ బైవానివలెఁ బండితైకవేద్యమే, వెల ౧-౮-౦.

(7) రథాంగదూతము :—ఇది యాంధ్రపంచన కావ్యము, ఇం దిద్దఱు దంపతుల వనవిహారము వియోగమును మరలసంయోగమును విధింపఁబడినవి. శృంగారరసము ప్రధానముగా నున్నది. లోకాచారము లక్కడక్కడ ననుగుణములుగఁ జొన్నంబడి యింపుగా నున్నది. శైలి సంస్కృతగ్రంథములకుఁ దీసిపోదు, వెల ౦-౮-౦.

(8) ఉన్నత్రరాఘవము :—ఇది సంస్కృతమున భాస్కరకవిచే రచింపఁబడిన ప్రేక్షణికంబునకు నాంధ్రీకరణంబు. ఒక కాలమున సీతారాములు వనవిహారము సల్పుచుండ దుర్యాసునిచే శపింపఁబడిన యడవిలోఁ బూలఁగోసి నీత లేడియగుటయు రాముఁడు సీతావియోగమున విలపించుటయుఁ బిదప శాపవిముక్త యగునీతం దోడ్కొనివచ్చి యగస్త్రీ రామున కాదేవి నిచ్చుటయు నిందలి కథ. వెల ౦-౨-౦.

—అజితప్రతాపవృత్తము.—

నజసాగణావలీఁ బ్రసన్ననభా, గ్రజరవంక్తి నభిరామరూపమై
యజితప్రతాపచెలువారుఁగృతి, నివ్వెయవిక్రమణ విశ్వభూవరా.

గీ. ¹వలయుఁచందంబుపాదంబుఁ దొలుత విలిపి

యాలఁచందంబుపాదంబు నొల విలిపి

యొలి నెడవెట్టి యీగతి నొనరఁ జెప్ప

వెనఁ బరస్థానసమకార్థవృత్త మయ్యె.

—అందు మనోహరవృత్తము.²—

చాళుక్యనృపాల తజావములం, గలయన్ననసాపరిఁల్పితమై
మేలొప్పఁగఁ జెప్పిన మేదినిలో, విలసిల్లు మనోహరవృత్త చునన్.

—కోమలవృత్తము.—

నలలితరీతి నజాయగణంబుల్, చళుక్యభూప జభనజస్థగస్థితిఁ
³మలయుచు నర్థనమృతచేత, నె్వలుంగఁ గోమల మనువృత్తమొప్పగుఁ
క. ఏకచ్ఛందోవృత్తా, నీకంబులురెండురెండు నిలుపుదు రిష్ట
శ్లోకార్థంబుల నోలి వి, వేకులు స్వస్థానవిషమవృత్తంబులకుఁ.

అదు, అంగజాశ్రుమనువృత్తము.

దానబలేంద్రోదారభూంబుల్, పూని సగాప్తిం బొంపిరివోవఁ
జానార నృనజంబు గస్థితం, బై నీడంజను నంగజాశ్రు మై.

—వారాంగియనువృత్తము.—

చళుక్యవంశా జతజల్గింబుల్, చెలంగి యర్థంబునఁజెందిరీతిం
గ్రాలంగఁ దాయత్తజగానియుక్తిఁ, మేలయ్యె వారాంగి సమీహితాభ్యుక్తిఁ.

—నదీప్రఘోష మనువృత్తము—

భారరముల్మోగిఁ బ్రాగుపేతంబులై, చరించుచుండంజతజస్థరేఫలం
బరత్రిపాదంబులఁ బర్వనొప్పుగం, దిరంబుఁగామూటనదీప్రఘోషమై.

క. అందముగ నుపక్రాంత, చ్ఛందఃపాదంబులౌల సాగెడునికట

చ్ఛందఃపాదంబులతో, నందఁ బరస్థానవిషమ మనువృత్తమగుఁ

1. ట-తోలుతఁచందంబు. 2. ట-లో నీవు త్తములేదు. 3. ట-లో నీయుత్తరార్థము రెండు పాదములు లేవు.

అందు శ్రీరమణమనువృత్తము.

అరభమవ్యాయ త్తనగవ్యా, పారము నాదిమపాదముసెందం
జానుభభాగగనంగతిచేతన్, శ్రీరమణం బనిచెప్పిరి మూటక.

—శరభక్రీడావృత్తము.—

చతుర్వర్ణాధారాయమనసరగవ్యాప్తినాద్య
ద్వితీయాంత్యాంఘ్రిప్రస్తుతగతి నతిస్పష్టమైనన్
ఖ్యాతానక్తిన్ మభనయయ తృతీయాంఘ్రినొప్పన్
బ్రతి వేమోత్పత్తిం బరంగి శరభక్రీడ యయ్యెన్.

— సర్వపరస్థానవిషమవృత్తంబులలో వీణారచనయనువృత్తము. —
చాణక్యనయజ్ఞాతయనస్థనగంబుల్, వీణారచనకొందు భువిం దనసావంబుల్
శ్రేణిందజనస్థితభనసేవిత నియతిన్, రాణలనెలవై భన నజరంబు లోలిగన్.
క. ఛందః ప్రస్తారక్రమ, సందృష్టంబైన వృత్తసంఘములో నొ
ప్పుందము లగుపాదంబుల, బొందింపగ విషమవృత్తపుంజములడరున్.

ఇది వివిధవిషమవృత్తలక్షణము.

- క. మాత్రాగణరచనలకుం, బాత్రములై నెగడి యంధిభాషాకవితా
మిత్రములై రసభావా, మిత్రములౌ జాతులెఱుంగ మంచిది కృతులన్.
- క. అందును గందంబులు నా, నందంబులు భజననలగగాఖ్యలచే వా
నిం దగునెఱుంగం బ్రాసము, ముందుగనిడిమూఁడు నైదు మూఁడున్నెదున్.
- క. అదిమవర్ణమువళి నిడు, పైదొరకినఁ గుఱుచయైన నట్టుల తత్త
త్వాదాదుల నిలుపందగు, గాదిలిగాఁ జెప్పఁదలఁచు కందంబులకున్.
- క. నిడుదలగు పాదములకును, వడి నాలవగణము మొదల వలయు నిలుప న
క్కడలను గురువును మూఁడవ, యెడ నలజలలోన నొకటి నిడ బెడఁగడరున్.
- క. ఇందుపురబాణసగముల, కందువ జగణంబు నిలువఁగాఁ గా దెపుడుం
1 గందములకు నార్యాగుల, 2 చందం బధికంబు వానిఁ జనుఁ దెలియంగన్.
- క. కందము నర్థంబులతుడ, నందినగురు వుడుపఁ బథ్య యగు నాఱవచోఁ
జెందిన జగణము³లత్వముఁ, బొందిన నది యార్వయనఁగఁబొనఁగుంగృతులన్.
- క. క్రమమునఁ బథ్యార్యాధ్యము, లమరంగా వీడువడిన నది గాథాభే
దము⁴గాఁగంబరఁగు ప్రపం, చము తెనుఁగునఁజెప్పఁడు చతురులుకృతులన్.

—* సీసపద్యలక్షణము. *

- క. భావరసాలంకార, ప్రావిర్భూతాంధ్ర) కావ్యభజితులకును ర
మ్యావాలము లగుసీసగ, శావళిలక్షణము లెఱుంగనగుఁ జతురులకుఁ.
క. నలనగనలభరతగణంబులు నసహంబులును ననగఁ బాలుపగు సీసం
బులు ¹గీతులు వానగదా, యలవఱుపఁగవలయుఁ²గృతులకందంబరయఁ.
క. "ఒకగురువు రెండులఘువులు, నకలంకత నమమ కాన హాసములు దమలో
నొకఁడొకఁడు వీడువడుచుకొ, వికటింపక చెల్లు నొకవృత్తము తక్కఁ.
క. అమరంగ విషమసీసము, సమసీసము లనెఁగ రెండుచందములందుకొ
బ్రమితమగు విషమసీస, క్రమ మెఱుంగఁగవలయుఁ జతురకవిజనములకుఁ.
గీ. హాగణనగణంబు లేడు గుర్వంతమగుచు, విస్తరిల్లిన నుత్సాహవృత్త మయ్యె
దీలితుద గీతిముకండు సంధింప విషమ, సీస మిత్రైఱుఁగెఱుంగుట⁴ చెలువుమతికి.

ఉత్సాహము. ఓసరించు¹బజ్జలజ్జ లుజ్జగించు రాజులకొ
వేసరించు గర్వపర్వవేషభూషితారులకొ
వాసవానుకార వీరవర్య విశ్వభూప సీ
భాసురాసిధేనుకానుభావ మాహావంబులకొ,

→* విషమసీసపద్యలక్షణము. *

- గీ. వడి దనర్పఁ బ్రాసవై భవం బలరార, నిట్ల గణనిరూఢి నెనకమెనగఁ
గీర్తితాతిమధురగీతియుఁ జైఁగల్గ, నదియ విషమసీసోమండ్రు కృతుల.

→* సమసీసపద్యలక్షణము. *

- గీ. వెలయుసమసీసములుపంచవిధములయ్యె, నరయనవకలిసీసాహ్వాయంబుఁబ్రాస
సీస ముగ్గి లిప్రాససీసాఖ్యసీసమువడిసీస ముక్కిలివడిసీసమును ననంగ.
క. తనపాదంబులు నాలుగు, మొనసిన పైగీతిపాదములు రెండును గా
నినుమూఁడై సీసమునకు, జను నడుగులు వ్రాలు వట్లు సరి యిన్నిటికికొ.

→* అవకలి సీసము. *

- క. అలవడిసీసము పాదము, నలుతునుకలు చేసి మూట నలనామగణం
బుల రెంటిరెంటి నిడి య, వ్యలితునుక నహంబులిడఁగవలయు న్వరునకొ.

1. క-చ.ట-గీదుల, 2. ట-కవుల, 3. ట-లో సీపద్యములేదు, 4. ట-చెల్లఁగవికి, 5. చ-
ట-ఒజ్జ, 6. ట-మనఁగఁబరఁగు.

సీ. సామంబుచే దుల్యభూమిశ్వరులు దనతోడిమిత్రతకు నజ్ఞాదుచుండ
 1 దానంబుచే నతిమానమానవనాథు లేర్పడ నక్కఱఁ దీర్పుచుండ
 భేదంబుచేత దుర్మోదమహీశు లందండసంక్షిప్తత నొందుచుండ
 దండంబుచేత నుద్దండమాండలికు లాజ్ఞాచక్ర మాదల నొచ్చియుండ
 శశ్వదనురక్తి జాళుకవిశ్వవిభుఁడు, వాలి వసుమతిలిలమై నేలుననుచుఁ
 జెప్ప నవకలిసిన మిట్టావృన్ద్రు, పూని కావ్యకళావేదు లైనకవులు.

→* ప్రాససీసము. *←

క. సీసమునకు నాఁడుగులఁ, బ్రాసము లిడి యోలి సర్వపదఖండములక
 భాసురముగ వల్లలవడఁ, జేసిన నది కృతులఁ బ్రాససీసంబయ్యెన్.
 సీ. చక్రవాళాచల చంద్రకాంతములకు సంతతార్ద్రోత్పంబు జరపి జరపి
 చక్రీశలోకసంచరుదురుసంతమనంబుల వడిఁ బాఱఁ జదిపి చదిపి
 శక్రేభశంకరశంకరాచలశశిచారుదీధితులపైఁ జాఁగిచాఁగి
 చక్రస్తనీకుచసాంద్రచందనరసచర్చలపైఁ గేలి నలిపి నలిపి
 విక్రమప్రతాపవిశ్రుతమూర్తియై, విశ్వభూమివిభునివిశదకీర్తి
 ప్రక్రమప్రసక్తిఁ బ్రసరించు నని చెప్పఁ, బ్రాససీస మనఁగఁ బరఁగు నెందు.

→* అక్కిలి ప్రాససీసము. *←

క. తుదిగీతి నాఁగుడుగులు, వదలక ప్రాసంబు నిలిపివల్లంపారం
 గదిరినఁ గదురకోయున్న, న్నది యక్కిలిప్రాససీస మనఁగాఁ బరఁగున్.
 సీ. క్రమయుక్తి విద్యుల కందువ లెఱుఁగుచుఁ గవులనే ర్పారసి గారించి
 సమరసంక్రీడనక్షమనుభటాటోపసంచారములకు నుత్సాహోమ్మాది
 నమితాహితక్షమానాథులరాజ్యంబు నానాటి కొనర నున్నతము చేసి
 ప్రముదితారాతుల భంజించి వేలుపుంబడఁతుల కింపారుపతులఁ జేసి
 విమలకీర్తుల దిక్కులు విప్పనేర్పు, శమితవిమతుండు విశ్వేశచక్రవర్తి
 సముచితంబుగ నని చాల నన్యుతింప, నమరు నక్కిలిప్రాససీసాహ్వాయంబు.

1. ట-దానంబుచేత సన్మానితాపనిపతుల్ చెలిమికై పలుమాఱుఁ గొలుచుచుండ, 2. చ-ట-
 సంక్షిప్తత, 3. చ-నీతిమై, 4. ట-వల్లపాటక, 5. చ-యున్నను నది, ట-యొందిన నది, 6. ట-
 మొనఁగి.

—* వడిసీసము. *—

క. 1 ఏపాదమునకు నేవడి, యాపాదంబడియొ నది ఖండములం
ప్రాపింపఁ జెప్పంగ వల్లిని, రూపితసీసంబు నాఁగ రూఢికి నెక్క.
సీ. గ్రహదంష్ట్ర సౌకనిగ్రహరాజు ప్రియవచఃకథనంబు నేర్చినకల్పభూజ
మలరుదూపులు కేల సంబంధికందర్పుఁ డమ్ముచే నింకనియంబురాశి
కన్నులు పెక్కులు గల్గనియింద్రుండు కఱకేది వంగనికనకనగము
తనువెత్తి క్రాలెడుధర్మదేవత రూపుఁ దాల్చినరాజవిద్యావిభూతి
నయవిదుండు రాజనారాయణుఁడు పిశ్వ, నాథుఁ డనుచు వర్తనములునేయ
వరుస నిట్లు కృతుల పలిసీసమున నొప్పు, వసుధ వైభవాలవాల మగుచు.

—* అకి-లివడిసీసము. *—

గీ. సీసఖండంబు వల్లిట్లు చెప్పి గీతి
ఖండవళి రెంటి కొక్కఁడుగా నొనర్చ
నదియ యక్కిలివడిసీసమండ్రు కృతుల
లక్ష్యములు చూచి యెఱుంగుఁ డీలాగు లెల్ల.
క. సీసములకు గీతులకుం, బ్రాసములును వల్లుఁ గలయంబడి కవితల ను
ద్భాసిల్లఁ దఱచు నియమ, వ్యాసక్తియుఁ గలుగుఁజెప్పవలసినచోట.

—*గీతిభేదములు. *—

గీ. ప్రవళినాఁ బ్రసన్న¹పదినాఁగ గీతులు, సీసములను రెండు చెందుఁ దుదల
నాటవెలఁది యనఁగఁ దేటగీతి యనంగ, వానిపేళ్లు వేఱ వలయుఁ దెలియ.

అటవెలఁది :—

మూడునగణహాగణములు రెండునలనామ, కములుహాగణవంచకంబుఁగూర్చ
నాటవెలఁది యడుగు లంబునిధులపట్ల, వ్రాలు వల్లుఁ జెంది వఱలెనేని.

గీ. నగణమొక్కండుమఱినలనామకములు, రెండునగణంబులునుదుద రెండు²నాలు
గడుగులును దేటగీతికి నధివిరతి, వలయు వల్లెన వ్రాలె న వరుస నిలువ.

1. ట-పాదమునకు నేవడి యా, పాదింపఁబడియొ నదియ పదఖండములక, ఆదులను జెప్పఁగానడి,
రూపితసీసంబు నాఁగ రూఢంబయ్యెక. 2. ట-మేపారు, 3. ట-చెప్ప, 4. ట-మనఁగ, 5. ట-చే
యవలసిన, 6. ట-వడి, 7. ట-మునకు, 8. అంబుధి నిధిపట్ల-మాతృక, 9. నాల్గవడుగులును

మేలనగీతి :—

1 గలము రెండునగణములును గలసి ప్రాస మెఱయుఁ
జెలువు దోఁచ నెత్తుగీతి వెలయుఁ గృతులయందు
నోలి నగణ మొండె హగణమొండె నేడుచేసి
నాలుగడుగులందు నిలిపి నభువుదోఁచ విరతి
వాలి పంచమస్థ యగుచు వచ్చెనేని యొప్పు
మేలనాభిధాన మైన మేలుగీతి కృతుల.

తరువోజ :—

నల నామకంబులునగణాంతములుగ నాలుగంఘ్రులయందునాలుగుఁగూర్చి
వభులు మూడెడలను వరుసతో నిల్ప వలయు మూడవగణవర్ణంబు మొదల
నిలువంగ నివ్వెధి నిర్మించి విశ్వనృపతికి నిచ్చిన నింపుసాంపారుఁ
దలకొని తగ్గెఁ బ్రాలు దంపెడిచోటఁ దరుణులచే సాంపుదనరుఁ దర్వోజ.

—* ఇంద్రాదిగణలక్షణము. *

గీ. ఓలి రెండు మూడు నాలుగు గురువుల, నైనగణము లిననురాధిపేందు
గణము లక్షరోపకరణంబు లవి యాది, లఘుగణంబు మొదల లఘువునిలువ.

సూర్యగణములు. ఇంద్రగణములు. చంద్రగణములు.

U	U	U U U	U U
	U	U U	U
	U	U U U	U
	U	U U	U
	U U	U	U
	U U	U	U
		U U U	U

—*¹లక్షరలక్షణము. *

వ. ఇత్రేణింగున రవీంద్రచంద్రాఖ్యగణంబులలోన సప్తగణకల్పనీయంబై మహా
క్షరంబు, షడ్గణకల్పనీయం బై మధ్యాక్షరంబును, బంచగణకల్పనీయం బై
మధురాక్షరంబును, జతుర్గణకల్పనీయంబై యంతరాక్షరంబును, ద్విగణకల్ప

1. ఓ-నలము రెండు నగణములఁ గలసి ప్రాసంబుఁ జెలువుమై యెత్తుగీతివెలయు గృతులయందుఁ నోలినగణమొండె నేడు నాలుగడుగులందు నిలిపి వభులుదోఁచ విరతివాలి, 2. చ-ఓ-యనల్లంపెడుచోట, 3. అక్కరమున కక్షరమని వాడెను.

నీయాత్మై యల్పాత్మరంబునా నక్షరవృత్తజాతంబులు పంచశబ్దంబులం బరఁ
గు నందు.

మహాత్మరం బెట్టినన :—

¹వారిజాపుండు పంచేంద్రగణములు వనజారియును గూడి వెలయుచుండ
నారయరెండవనాలవచోట్ల నర్కంక్షయినను దనర్పుచుండ
గోరి యవ్వడి పంచమగణమునఁ గూడి మొదల నిలుపంగనగు
సారమై ప్రాసవడి సప్తగణములు సాగ మహాత్మర మతిశయిల్లు.

మధ్యాత్మరం బెట్టినన :—

²వరుసతో దేవేంద్రనూర్యవజ్రపుల.....
వీరచించి నాలవపట్టు విశ్రాంతి నదనంబుచేసి
తరబడిఁ దప్పక చెప్పఁ దగునండు మధ్యాత్మరంబు
కరవాలటై రవుపెంపు గోపట్ర-మున నుతియింప.

మధురాత్మరం బెట్టినన :—

తరణివాసవత్రితయంబు ధవళభానుయుతి నొంద
నిరతి విశ్రాంతి నాలవనెలపున నింపుమీఱ
సరసమధురార్థములఁ జెప్పఁ జను మధురాత్మరంబు
వరునఁ బంచగణములను వాలి కృతులవెలయు.

³అంతరాత్మర లక్షణంబెట్టినన :—

కమలమిత్రుండుసురరాజగణయుగంబు, కమలశత్రునితోఁజెంది కందళింప
నమరుఁ బ్రావర్ణ్య నర్థంబునతిశయిల్లి, నమల మగునంతరాత్మర మద్దినంభ్య.

అల్పాత్మరంబెట్టినన :—

సుమనఃపతియుగము సోముండును, నెమకంగఁ బ్రావర్ణ్య నిండి మీఱ.
గమనీయవిభవంబు గాంచు నెఱ్ఱ, రమణీయ మల్పాత్మరము కృతేల.

పట్పడి :—

సురపతు లిరువురు సురపతు లిద్దఱు, సురపయుగవృత్తో సోముండును
బరువడిఁ బెనఁగొన నరుదుగపట్పడి, సరిఁ బ్రాసములు దనరారంగను.

1. టలోవారకపంచేంద్రగణములు వనజారియును గడిది వెలయుచుండు; నాలవ రెండవయా
టవచోట్ల నర్కంక్షైననుదనర్పఁగోరి యొప్పటిపంచమగణమునఁగూడి మొదలనిలుపసారమైవళి సప్త
గణములు.....2., ఈప్రథమపాదము లుత్తముగా నున్నది. లక్ష్యమునబట్టి ౨ ఇంద్రగణములు
౧ సూర్యగణము మరల ౨ ఇంద్రగణములు ౧ సూర్యగణము మొండవలయునని తెలియఁబుచ్చుచున్నది.
3. ఇది గీతపద్యమునకు సరిపడును.

చౌపది :—

భసగానలములపై నిగరంబు, నైసగంగ మూడవయెడ పీఠమంబుం
బాసగిన జౌపది బాలుచు రసంబుం, గనవరముగఁ దగుగదప్రాసంబున్.

త్రిపది :—

త్రిపదికి నొకయంఘ్రే నిండ్రులు నలుపురు
ద్యుపతు లిద్దఱు నూర్చు లిర్చు చాల ద్యుపతిద్యయార్కులు నౌల.

ద్విపది - మంజరి :—

శక్రత్రయంబును నవిత్పండు బాద, విక్రీడితులు మృదుద్విపదికి నెపుడు
వళియుఁ బ్రాసంబును వలయు దీనికిని, వలదు ప్రాసంబండ్రు వరుస మంజరికి.

—* పట్టత్రయములు. *—

గీ. నచ్చిప్రస్తారసంఖ్యాననప్తములును, నౌలనుద్విష్టలగకరణాధ్యములును
ననగపట్టత్రయములిందుఁదనరువాని, నెఱుంగ నేర్చుటఛందంబు నెఱుంగునేర్పు.

ప్రస్తారము :—

క. గురుపంక్తి నిలిపిమొదటను, గురువునకుం గ్రిందలఘువుఁగొని¹దానిపయిన్
సరిచేసి పిఱుఁద గురులిడి; వరువడి లఘువంతమైనఁ బ్రస్తార మగున్.

సంఖ్యానము :—

క. గురుపంక్తి మొదల రెండిడి, వరుసను రెట్టింపఁ దుదకు వచ్చిన సంఖ్యా
పరిమాణము తచ్చందో, విరచితవృత్తములుగా వివేకింపఁదగున్.

నప్తము :—

గీ. అరసి వృత్తసంఖ్య నర్థించుచో సరి, యైన లఘువు విషమ మైన గురువు
గొనుచు బేసి నొకఁడుగూడి యర్థమునేయ, నవధి నప్తవృత్త మబ్బునండ్రు.

ఉద్దిష్టము :—

క. వలసినవృత్తగణాలిమొదల నొకఁడు నిలిపి తుదకుఁ దగ రెట్టింపన్
గలలఘువుల² పై లెక్కలు, నౌలయఁగమఱియొకఁడుగూడనుద్దిష్టమగున్.

లగకరణము :—

క. ఎక్కువ యొకఁడుగ వృత్తపు, టక్కరముల దొంతిపేర్చి యటమీఁదటికై
యొక్కొకఁడ విడిచి యెన్నిన, లెక్కలు గురులఘువిమిశ్రలిఖితగణంబుల్.

క. ¹అతెక్క లన్ని యెన్నిన, లోలత లఘువులును గురువు లను గలిగెడు వృ
త్తాలి నవి గలయఁ గూడిన, నోలించదవృత్తసంఖ్యయును నొనఁగూడుకొ.

అధ్యప్రకీయ :—

క. వృత్తసంఖ్యనిడుపు వెడలుపు రెట్టించి, వానినొక్కఁడొకఁడు వసున నెన్న
నెన్ని యయ్యె నన్ని యెనఁగు నంగుళు లవి, ప్రస్తోతంప నిడుపుపరఁగు విష్ణు.

శా. అందం బై శ్రుతిమూల మై విలసదుద్యత్సర్వలోకాశ్రయా

నందం బై సమవృత్త మై వివిధవర్ణశ్రావ్య మై సదన

స్యందం బై బహువిశ్రమం భువి భవచ్ఛారిత్రముంబోలె నీ

ఛందశ్శాస్త్రము పరువ్వు సురవరను విశ్వక్షోణీపాలాగ్రణి.

శా. కావ్యాలంకృతికల్పనక్షమకేశాకల్యాణ కల్యాణపూ

ర్ణవ్యాపారసమ్మద్ధియుద్ధవిసముద్రాజన్య జన్యస్థల

⁴క్రవ్యాదావళిగీయమానవిజయప్రారంభ రంభాదిరం

తవ్యస్త్రీసుఖవృత్తిసుందరసత్వస్తోత్రపాత్రోదయా.

క. నిఘ్నాఖిలశోభన వృత్తఘ్నమహత్తరవిభూతి రంజితజగ్గూ

డఘ్నాఠినవ్యజయని, రిన్విఘ్నోదయసదయవిసత విశ్వాననిధీ.

మాలిని. స్తుతహిమకరజూటా చూర్ణి తద్విట్కిరీటా

ప్రతతగుణపరీణా పంచధారాధురీణా

సితకరకులదీపా స్నిగ్ధబద్ధప్రతాపా

⁵సతతలనదభిఖ్యా సర్వలోకాశ్రయాఖ్యా.

గద్యము :—

ఇది శ్రీమదుమారమణచరణారవిందవందన గోవిందమాత్యనందన వివిధ

బుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయనామధేయవిరచితం బైనకావ్యా

లంకారచూడామణి యనునలంకారశాస్త్రంబునందు

ఛందోగణజన్మశుభాశుభనిరూపణవివిధవళిప్రాస

ప్రపంచలక్షణ సమవృత్తజాతికల్పన పట్టి

త్యయదర్శనాదినముద్దేశంబునం

దప్తమొల్లనము.

1. అ-అతెక్క లెన్నియన్నియ, 2. అ-రమా, 3. నిత్యవిసముద్రాజన్య-(మూలము), 4. అ-క్ర
వ్యాద్దంపతి, 5. అ-వికతనమరశోర్యా విశ్వభూపాలహర్యా.

కావ్యాలంకారచూడామణి.

సవమోల్లాసము.

→ వ్యాకరణము. ←

- క. శ్రీవిశ్వేశ్వర విజయ, శ్రీవిశ్రమ¹హర్మ్యబాహుళిఖర²బుణోక్తి³
శ్రీవిశ్వగవ్వరీస్తుత, శ్రీవిభ్రమదాలయప్రసిద్ధవిభూతీ.
- క. భవదనుమతి సూరినుఖ,⁴ప్రవణం బయినట్టి యంధ్ర⁵బంధురరుచిమ
⁶త్కవితాన్నద మగుపలుకుల, వివరింతుం దెలియఁ బెక్కువిధములు జగతిన్.
- క. యుక్తివిశేషము కబ్బం, బుక్తివిశేషంబు⁷గాదు యోగ్యునకైనన్
యుక్తివిశేషము⁸సాధ్యం, బుక్తివిశేషం బసాధ్య మూహింపంగన్.
- మ. విలసద్భావరసాద్యలంకృతులచేవిప్పాఠి గీర్వాణభా
వల కబ్బంబుల కెన్నిమంచితనము ల్పంధిల్లు నాచంద మై
వలియుం బ్రాసము నంత కగ్గలములై వర్తిల్లు సత్కావ్యముం
దెలుఁ గంచుం జెవిఁబెట్టలేమి యునుపం దేగల్గునే మం దిలన్.
- క. ధరశ్రీవర్చతకాశే, శ్వరదాక్షారామసంజ్ఞ వఱలు త్రిలింగా
కరమగుట సంధి⁹దేశం, బరుదారఁ ద్రిలింగదేశ మనఁజనుఁ గృతులన్.
- గీ. తత్త్రిలింగపదము తద్భవంబగుటచేఁ, దెలుగుదేశ మనఁగఁ దేటపడియె
వెనుకఁ దెనుగుదేశమును నండుకొందఱి, బ్బాసపంచగతులఁబరఁగుచుండు.
- గీ. తెలుగు దేశభాష తెలియుఁ బొమ్మనఁబోక, తెలియవలయు మించు తేటపడఁగఁ
దొడపు గాక పసిడిఁ దొడిగిన నొప్పునే, కనక మింట నెంత కలిగెనేని.
- గీ. విశ్రుతులు హేమచంద్రత్రివిక్రమాదు
లానరఁ జూపిరి ప్రాకృతంబునకుఁ ద్రోవ

1. ట-హర్మ్యబహుళ, 2. ట-గుణోక్తి, 3. ట-ప్రహణప్రదమైన, 4. ట-కవితాపద, 5. ట-
గాదయోగ్యునకైనన్, 6. ట-హృద్యం, 7. ట-విశేషములసాధ్య, 8. ట-విద్యాదే, 9. ట-
మనియండు.

సంధిభాషయుఁ బ్రాకృతాహ్వయమ కాన .

వలయుఁ దల్లక్షణంబులు వరుసఁ దెలియ.

క. స్వరములు సచ్చులు సనఁగా, సరయ నకా రాదిసంజ్ఞ ¹నయ్యక్కరముల్
దిరముగ హల్స్యంజనములు, వరుసఁ గ కారాదిపంచవర్గాక్షరముల్.

క. యరలవ లంతస్థలు నా, నురవగు శషసహలు ²పాలుచు నూష్ణ లసంగాఁ
బరువడిఁ బ్రయోగములయెడ, పిరచింపుమఁ బెలియవలయు వీనితెఱంగుల్,

క. భువిలోఁ దత్సమముచు ద, ద్భవమును ³సహజాంధ్ర) దేశభవమును దేశో
ద్భవమును గ్రామ్యము నాఁ బం, చవిధములై తెలుఁగుఁబలుకుజాతముపరఁగున్.

—* తత్సమలక్షణము. *—

గీ. ⁴పరఁగ సంస్కృతలబ్ధులైఁ దెనుంగువిభక్తులునుపఁబడి పాసంగియుండెనేని
తత్సమంబు నాఁగఁ దగునఁడు సుకవులు, తద్విహీనకావ్యతెలియు లేదు.

చ. పరమవినీతిమంతు లగుపార్థివకోటికి విశ్వమేదినీ
వరుడెన నాగ్రహంబుఁ జిరమై రము సత్యవిహీనవృత్తమున్
బిరుదమదంబుఁ గైతవము ⁵భేదవిధానము దుర్లయంబు మ
త్సరమును వర్జనీయ మనఁ దత్సమమై చను సంధిభాషకున్.

క. వదలక సిద్ధాక్షరములఁ, బొదివినవర్ణములఁ దూలిపోఁబలుకఁగ న
ర్థదమై ప్రాకృతనిభ మగు, ⁶నది తద్భవపదము నాఁగ నభినుత మయ్యెన్.

సీ. యజ్ఞంబు జన్నంబు యత్నంబు జతనంబు చంద్రముఁ డనుపేరు చందమామ
యోధులు జోదులు యోగులు జోగులు భేదంబు బిందంబు పృథివి పుడమి
విష్ణుండు వెన్నుండు వెజ్జు నా వై ద్యుండు పుస్తంబు పొత్తంబు ప్రోడ ప్రౌఢ
కుబ్జుండు గుఱ్ఱుండు కుక్క కుక్కుర మగు శయ్యయు నజ్జ నా జాది జాతి
యనెడు పల్కులు తద్భవాహ్వయము లంద్రు, వీనినిన్నిటి నెఱిగి వివేకబుద్ధిఁ
గబ్బములు ⁷చెప్పకవులచక్కదము మెచ్చు, విపులవిద్యుండుచాళుక్యశివవిభుండు.

—* దేశ్యలక్షణము. *—

క. శ్రేయము లై బహుదేశా, నేయము లై చక్కదనము నెఱదనములు నై
యాయానెలవుల ⁸జెవులకుఁ, దీయము లగుపలుకు లెల్ల దేశ్యము లరయన్.

1. ట-లయ్యెడలంపకో, 2. ట-సర్గాఖ్యంబుల్, 3. ట-చూడ, 4. ట-దేశీయమైన బాస
యు గ్రామ్యం, బవి కేవలాంధ్రీయున, 5. ట-ప్రకట, 6. ట-భేదతొనము, 7. ట-నదియేతద్భ
వము, 8. ట-చెప్పవండు చక్కదము, 9. ట-కుంగడం.

సీ. వాలాయ మాంబు వంగడ ¹మంగడ సోలంబు చొక్కలు సోయగంబు
విన్నన్న వెన్ను వావిరి వంత వాగెంబు డెందంబు డిప్పాడి డిల్ల పాటు
నెమ్మొము నెత్తమ్మి నెలత కొన్నెల కొమ్మ లావడి యొయ్యార మారంబు
పొక్కుడు నెప్పోగు పొచ్చెంబు మచ్చిగ యక్కజం బచ్చెరు వక్కు నిక్కు
వెలది చిగు రెల్లి వేనలి వేనవేలు, నాగఁ జనుశబ్దములు ²దేశీ నామకములు
వీనఁ జెప్పినకవితల ³వినుచు మెచ్చుచు, జారుతరకీర్తి విశ్వేశచక్రవర్తి.

—* అచ్చతెలుగు లక్షణము. *

క. ఈమూఁడు తెఱంగులలో, నేమిటనున్ దొరలకున్న నెల్లజనులకున్
⁴లో మిగులఁ దేటపడియెడు, నామాటల యచ్చతెనుఁగు లన నెగఁదొందున్.
చ. ఎనుములు గుత్తిము ల్మోదపు లెడ్డులు బండులు ⁵పండు లుప్పు ప
ప్పనుములు కొల్లు లాముదము లాకులుఁ బోకలు నేయి నూనె యే
వునఁ బెనుపొందు విశ్వవిభుప్రోల ననం ⁶దగ విన్నవారికిన్
మనమునఁ ⁷దేటగాఁ దెలియుమాటల యచ్చతెనుఁగు నాఁ జనున్.

—* గ్రామ్యలక్షణము. *

క. ఈనడములు గోరడములు, గోనరబీసరలు నై నకట్టిడిపలుకుల్
భాసిల్లు గ్రామ్యములు నా, హాసోక్తులఁ దెగడుచోట నవియును నొప్పున్.
సీ. ఊసలు వేసలు వేసాలు దోసాలు దోసలు వేదాలు గానడాలు
⁹బొందలు గుడ్డలు బొక్కలు గుండలు గంతలు మొదలై నకారకములు
దాని గొంచారమ్మి దీని గొంటూ బోకు ¹⁰మేనూనునీవూను యేగవలయు
పాడేము నూనేము పైలురా గానేము వానేవు నేనేవు లేసిరాకు
మనెడు క్రియలును మొదలై నయట్టిగ్రామ్య,
శబ్దములు శబ్దములుగాఁగఁ జనవుమెఱసి
కవుల మనుకొను సయ్యారగవుల ¹¹కైపు
ఁచిన నగకున్నె చాళుక్య విశ్వవిభుఁడు.

1. ట-మేలంబు, 2. ట-దేశ్య, 3. ట-వినిన, 4. ట-బో, 5. ట-నడ్డును, 6. ట-గడు, 7. ట-
తెల్లఁగా, 8. ట-గానడబడనడములైన, 9. ట-బొందులుగుండలు, 10. ట-యేము నీవూగూడ
యేగవలయు, 11. ట-నెపుడు.

—* తత్సమశబ్దపరిజ్ఞానము. *—

గీ. ¹వెలయుసంస్కృతంబు తెలిగించుతెఱుగు సం
 ధులు విభక్తిచయ విధులు సమాస
 తద్ధితములు గ్రయలు తగుభంగి నెఱిగెంతు
 నమరశాస్త్రసరణి ననుసరింప.

—* అజంతప్రకరణము. *—

క. ²నిడు పుడుపవలయు సంస్కృత, మెడవక లింగములు మూట నేకాక్షరముల్
 విశిచి యజంతాదుల కీ, నడక యవశ్యప్రయోజనము తెనుగునకున్.

క. బిందువిసర్గంబులు గడ, నందిన పాల్లులను ³దక్కి యంధ్ర⁴విభక్తుల్
 పొందుగ సంస్కృతపదముల, ముందటి దెసనిలుప నందముగఁ దెనుగయ్యెన్.

క. స్థావరతిర్యక్పదములు, దేవమనుష్యాదికములుఁ దెనిగించునెడన్
 వావిరి నజంతములతుడఁ, గావించు ముకారమును డుకారము నునికిన్.

గీ. దానకల్పకుజము దర్పిగ్రసించున్, రజనికరుడు కాంతి విజయుఁ డాజి
 దనర విశ్వనాథుఁ డన నకారాంతశబ్దములఁ దెనుగువఱుచు భంగులయ్యె.

క. రవి యరితిమిరావహతిం, బవి పరగిరివిహతి రసవిభావప్రతిభం
 గవి విశ్వేశ్వరుఁ డనగా, భువినీద్వయమునకు నిదియపో తెనిగింపన్.

గీ. ఇల నుకారాంతపదములఁదెలుగునేయఁగడ పుకారంబునుండుడుకారముండు
 రాజనారాయణుడు నృపప్రభు వనంగ, విశ్వనాథుండునృపులకువిభుఁ డనంగ.

క. మనుకటుపటుశబ్దాదుల, నొనరింప డుకార మెపుడు⁵నుండదు కవితం
⁷దెనిగించి చెప్పచోటం, దనరు పుకారంబ యర్థదాయక మగుచున్.

గీ. మనువు ధర్మశాస్త్రమతమున మిక్కిలి, కట్టువు బిరుదవినుతి కర్ణములకుఁ
 జాలఁ బలువు ధరణి సంగీతసాహిత్య, సరణి విశ్వనాథచక్రవర్తి.

క. వెలయు ఋకారాంతపదాదులఁ దెనుగుగఁ జేయుచోటఁ కుదినిడుపులు గు
 జ్జలు నేయందగు నృపులకుఁ, జలుకృపతి కర్త భర్త సంహర్త యనన్.

1. బ-తెలియ, 2. ట-లో సేపద్యములేదు. 3. ట-పాల్లులు, 4. ట-బుచ్చి, 5. ట-
 డనగా నకారాంత, పదము, 6. ట-నొప్పనికతనం, 7. ట-దెనిగించుచోటఁ గవితం, 8. ట-విద్యులను
 జకుశ్యవిశ్వనిభుఁడు.

- క. స్త్రీలింగంబుల నిడువులు, వాలాయము నడుపఁ దెనుగువచనము లగు నం
దాలోల స్త్రీహ్రీశ్రీధీ లనులపితములు దక్కఁ ద్రిక్కినవెల్లె.
- క. స్త్రీలకు మదనుఁడు విజయ, శ్రీలకు రఘురాముఁ డెపుడు హ్రీలకు నుచితా
వాలము నిజపాలితభూ, ధీలకుఁ దగుపదము రాజదేవేంద్రుఁ డిలక.
- క. శ్రీవిష్ణువర్ధనాఖ్య, త్నావరుభూ¹విరవెపుడును మాకు ననంగా
భావగు నేకాక్షరశబ్దావళి యప్పిఱుడ నొకరుఁ డంటకయున్నె.
- క. వనితా యనుచో వనితయు, జననీ యని పలుకుచోట జననియును వధూ
యనుచోట వధువు తెనుగునఁ, జనునాయీయూలుతుదలఁజనుపలుకులకు.
- క. ఏకారాంతము లోకా,రాకారాంతములుఁ దెనుగు లై నప్పుడు పూ
ర్వాకృతితోడనయుండును, నోకారాంతంబుపై బహుత్వము నొందుక.
- క. రై వరఁగును నడుగోవున, గోవులు విడుకంగ గ్లానికులనృపతలు ధ
ర్మావిష్కృతిఁ బడయుదు రనఁ, గా వెలయుఁ గవిప్రయోగగతిఁదెలియంగ.
- వ. ఇది యజంతంబులు తెనిగించుతెఱం గింక హలంతవిధియు నెఱిగింతు.

—* హలంతప్రకరణము. *

- క. భూభుగ్విరాడ్పదంబులు, శోభితముగఁ దెనుగుపఱుచుచోఁ దుదహల్లల్
ప్రాభవమతివర్ణములగు, భూభుజులు విరాజు లనఁగఁ బొలుపై యునికి.
- క. బలవన్మతిమత్ప్రదముల, తలనున్ననకార మెడలుఁ దగఁ దెనుగగుచో
బలవంతుఁడు మతిమంతుఁడు, చతుశ్చపతి యనఁగ నర్పశాస్త్రములందుక.
- గీ. ద్విట్టదంబు వేదవిత్ప్రదంబును దిక్పదమునుబూర్వవర్ణతను భజించు
విద్విషుండునాఁగ వేదవిదుండనఁ, దూర్పుదిశ యనఁగ నేర్పరింప.
- క. చేరు నకారాంతముల డు,కారముఁ దెనిగించుచోటఁ గఠినాత్ముడనక
దారుణకర్ముడనంగను, మేరుమహాధన్వఁడన నమృతభాముఁ డనక.
- గీ. ²వలసినపుడు శర్మవర్మశబ్దంబులీ, పైడుకార మెక్కుఁ బొసిపోవు
రామశర్మఁ డనఁగఁ గామవర్మఁడనంగ, వసుధ శర్మ యనఁగ వర్మ యనఁగ.

—* సంధిపరిచ్ఛేదము. *

- వ. ఇది సంస్కృతపదంబుల కాంధ్రీకరణం బింక³నజంతహలంతసంధు లనంగ
రెండు దెఱంగు లయ్యె నందు నజంతసంధి యెట్టి దనిన.

1. ఈవద్య మితర ప్రతులలోఁ గనఁబడదు, 2. ట-వలయునపుడు, 3. ట-నజంతసంధి హలంత.

- గీ. 1 ఆదిశబ్దాంతవర్ణంబు సంత్యక్తబ్ద, పూర్వవర్ణంబుతోఁ గూడఁ బొత్తుచేత
సంధియగుఁగాఁక క్రియాసంగతములు, పెక్కురూపంబు లవిగానిపింతుఁడెలియ.
- గీ. 2 తెలుఁగుఁబలుకులు నెలిగాఁగఁదివిజభాష, లమరఁదెలిఁగించినప్పుడు వచ్చుతోడి
వ్యక్తులై యుండునయకాని వానితోడి, వర్ణవర్ణక భావంబు వలనుగాదు.
- క. అచ్చుతుదియచ్చు పట్టున, వచ్చి యకారంబు నిలుచు వలసినయెడఁ దా
నచ్చు యితోపేత్వంబులఁజొచ్చు ప్రచితార్థోవాదనూచకమగుచుకా.
- క. వేయిచ్చుట యీవులయెడఁజేయుడుపమియగులయెలమి సిదుముటయలయుం
బాయక యేలుట యేచుట, యీయధిపతి కొనరు నాఁగ వివి లక్ష్యంబుల్.
- క. పోయితి వపుడప్పుడునీ, వీయని కేతెంచి తేయు మేయు మనంగాఁ
బాయక యేయేయనఁగా, నీయభయముఁ జెల్లుఁగ్రియలనిడ నొక్కొకచోకా.
- గీ. ఒనర సంబుద్ధినోతండ యనఁగనోతఁ, డనఁగఁ బూనిన వీని కనర్హమగున
యర్థమిమ్మిమ్మకొమ్మమ్మనెఱుచోట, నూచుటెప్పుడుఁ దెనుఁగునకుచితమరయ.
- గీ. అటనుకారాంతవృత్తిపై నచ్చు మొదల, నెనరఁ బొల్లన కారంబయండవలయుఁ
బోతునూ రేతునాలునాఁబోలుఁగాని, నగియుఁబోతురు నేతాలునాఁగజనదు
- గీ. అచ్చికారాంతవృత్తిపై నడఁగుఁబొడము, నింటి దింటిది యనఁజెల్లు నెల్లకడల
నర్థిదర్థిదియననోప్పు నంద్రోకవితఁ, గవులయనుమతి నిదియును గానవలయు.
- క. అచ్చులపై హల్లుండిన, నచ్చుండినఁ దద్దీప్తియ కపుడు నకారం
బచ్చుడిగి హల్లుబుండిన, మచ్చికిమైఁబోవు వచ్చు మఱియొక్కొకచోకా.
- 7క. భవి నైనికెగంటినికెగు, రువునకు సంధునకు బిరుదమూరునకారం
వివి అంతంబులపైని, దవిలిన బహువచనయుక్తిఁ దనరకయున్నకా.
- క.

ంటికి సంధినకారం, బుంట యసస్సార్థమందురు ఉత్తములకా.

- క. నిడువున జకారభావము, వడసియు హ్రస్వమున నెల్లపట్టు నుత్పం
బడరు నకారపుఁ బొల్లకు, నిడఁ దగుఁ బూర్వప్రయోగ మెఱిగి కవీంద్రుల్.
- క. నేను బచరింతు నీవలె, గానము విశ్వావసీశు కడనునుపేనిం
దానాకును నభిమత మగు, నానగుఁ గా దేను నేను గా నేకోక్తికా.

1. ట-ఆద్య, 2. ట-బొందునేత, 3. ట-లో నీవద్యములేదు, 4. ట-వాద, 5. ట-
నేయుచో నెత్తఁడనఁగఁ నాతఁడనఁగను నూఁదివనర్హమగున, 6. ట-సంధుఁబోవు మఱియొకఁడై
నకా, 7. ఈ క్రింది నాబుగుపద్యములును క-లోహిత్రమున్నవి. దిద్దవలసపడలేదు.

- గి. అచ్చు పరమైనపట్టునఁ బ్రాణిపదము, కర్తృమగుచోటఁ దక్క నుకారయుక్తి
వాడుకొనరు చకారభావమున దాని, ననుచరింపుదురు కవిత్రయానుమతిని.
- క. రిపునోచ్చ రిపునినోచ్చైసు, రిపునాజి జయించె నుగ్ర రిపుని జయించెన్
నిపుణతఁ జళుక్యశిశావ్విధిపుఁ డనఁగాఁ దెనుఁగుసంధితెఱు గొప్పారున్.
- గీ. తద్దివ్రీతీయవిభక్తిప్రాంతలఁ జరించు, కద్దిగల నున్నసోఁకునఁ గచటతపలు
గజడదబలగునూఁదుటగలుగుఁగవుల, యనుమతంబుననొక్కోకయవసరమున.
- గీ. జడులఁగరుణించుఁజతురులఁజాలఁబ్రోచు, ¹వాజిపదకాయనంబునవశమునేయు
భిభటులఁదనియించుఁబ్రజలకుఁబాడినడవు, శస్త్రపినయుండుచాళుక్యచక్రవర్తి.
- క. అలఁతులఁ దుదహల్లులకును, నలవడవామమున నుండి యచ్చోటులచేఁ
బలుముఱుఁ దేలుచు నూఁదుచు, విలసిల్లుట గలుగులక్ష్యవిధినెఱుఁగఁదగున్.
- క. తనుఁబాగడుఁదన్నఁబాగడును, జనుఁగుజనుండనఁగఁదెనుఁగుజాడలుగలుగున్
మనవాఁడు పీఁడునాఁగాఁ, జను నిడువులు వలవ దూఁద సరళతొఱకున్.
- క. మొల్లమ్ముగ నెల్లెడలను, హల్లులపై నిడుపు లగుచు నాయీయేయో
లుల్లసితాకృతి నిలువం, జెల్లుం బ్రశ్నానునయవిశేషములందున్.
- క. రారా నాగారీ ము, స్నిరే కర్ణాదిదాత లిట్టివదానోష్ఠి
దారత విన మందఱు నట, పోరో విశ్వేశువేడ బుధులనోనెపుడున్.
- క. రుచిరముగఁబిలుచుచోటను, బ్రచురంబుగఁ బ్రథమపాంతఁబడియుండెను
క్కచటతపంబుల పట్లను, బ్రచురించుం గసడదవలు పరిపాటిమెయిన్.
- గీ. విశ్వవిభుఁడు గడిది వీరుండు సతురుండు, డక్కుఁదిక్కులేని చొక్కులాఁడు
దత్తవీరుండు వరవిదారణశీలుండు, ననఁగఁ దెనుఁగు సంధియలరునిట్లు.
- క. డులు రునులను నీవర్ణత,తులు మొదలుగఁ గొన్నిగొన్నితుదహల్లులతోఁ
గలయునెడఁ గూడు విడుచుం, దెలుఁగునకగుసంధి దీనిదెలియఁగవలయున్.
- గీ. వేడ్క వేడుక వేల్మిడివేలుమిడియు, మార్మల సెమాఱుమల సెనుమాన్పుమాను
పుముపిరోధముసంక్రాంతిఁ బాలుచునిట్టి, సంధిలక్షణమెంతయుఁ జనునెఱుంగ.
- క. ఇది సంధిక్రమమరయఁగఁ, దదుచితసంధానవిధులు తఱచెఱుఁగుఁ డిలన్
విదితవిభక్తులగతిఁ జెప్పదుఁ దెలియన్వలయుఁ బూర్వబుధకృతసరణిన్.

- వ. ప్రథమయు ద్వితీయయుఁ దృతీయయుఁ జతుర్థియుఁ బంచమియు షష్ఠీయు సప్తమియు సంబోధనంబును నన నెనిమిది తెఱఱంగుల విభజింపం గా¹రణంబు గాన విభక్తు లనం బరఁగుఁ దత్ప్రకారం జెట్టి దనిన.
- క. తెలుఁగుం బ్రాకృతభంగిన, బలియుటచే నేకవచన బహువచనపదం బులకొని ద్వీవచనంబులు, గలుగవు తత్ప్రయఁగారకంబులయందుఁ.
- క. ముడులు తుదఁగలుగుశబ్దము, లడగుం బ్రథమావిభక్తు లవి కర్తలగుం గడు నొసఁగు నిష్టములు ధరఁ, బాడమింకల్పకము విశ్వభూభుడనఁగఁ.
- క. నునివర్ణంబులు తుదిసొం,దిన కర్తృపుఁబదము దాద్వితీయయనంగాఁ జనుఁ జాళుక్యధరిత్రీ,పుని విశ్వేశ్వరుని సిరులు వొందుననంగఁ.
- క. చేత ననుపలుకు తుదలఁబ్రతీతంబగు నేనియది తృతీయయగుంబ్ర ఖ్యాతంబుగ విశ్వేశ్వరు,చేతం బ్రభవిల్లు నెల్లసిద్ధు లనంగఁ.
- క. పలుకులతుడఁగై శబ్దం,బలవడ నిలిచినఁ జతుర్థియగు విశ్వమహీ లలనుకై యలఘునకై,చెలువారం గృతులు కపులు చెప్పదు రనంగఁ.
- క. పదముతుదవలనననియెడు,పద ముండినఁ బంచమివిభక్తియ పుష్ప ప్రదరుఁ డగువిశ్వభూవర,మదనువలనఁ దొలఁగు సతులమానంబనంగఁ.
- క. అమరి కుశబ్దముపాదాం,తమునం చున్నేని షష్ఠీతప్పదు విద్యా సముదయము విశ్వవసుధా,రమణునకుంబాలుచు నిలిగిరంతరముననఁ.
- క. పలుకుతుద నందుననున,వ్వులుకుండిన సప్తమివిభక్తియగున్ని శ్చలితచతుర్దశవిద్యా, విలసనములు పాలుచు విశ్వవిభునందనినఁ.
- గీ. ప్రథమగావించు ముడులను బాయఁజెట్టి,కట్టెదురఁబల్కునంబుద్ధి కడుఁదనర్చు విక్రమాటోపచాతుక్య విశ్వభూప,పటుగుణావాల గండగోపాల యనిన.
- క. కోరి ముకారముమీఁదడు,కారముపట్టునను దగ లుకారమునిడఁ జెం పారుఁ బహువచనంబులు,హారము లంగములు విబుధు లమరు లనంగఁ.
- క. కడల ముకారడుకారము,లుడువఁగఁబడు నచ్చుతెనుఁగుటుక్తులయందుం గడ గడలు గొడుగు,గొడుగులు,బడుగు బడుగు లేకవచనబహువచనములన్.
- క. చింతింపఁగ నీనివ్విధినిహ,లంతంబులు చెల్లునిలఁ గ్రియావంతులు శ్రీ మంతులు ధీమంతులు గుణ,వంతులు భూభుజులు వైరివధవిదులనంగఁ.

- క. ధర బాలుమీఁదికుత్వము, పరువడిరుత్వంబునొందు బహువచనము, బాలురు భూపాలురుకరుణా, దరలోలురసంగఁ దగునుదాహరణంబుల్. (?)
- గీ. వాఁడు వీఁడను నవి బహువచనములను, వారు వారలు వాండ్రును వీరు వీండ్రు వీరలునునాఁగ నెందును విస్తరిల్లు, గాఁడునకు గారు గాండ్రును గలుగునండ్రు.
- గీ. కొఱను నెఱను మోను కొలననునియెల్ల, బహువచోనియుక్తిఁ బరగుచోట వెలయుఁదత్పదములఁ గులుజనియించుఁజై, వరున నచ్చతెనుఁగువచనములకు.
- క. కొఱకులు నెఱకులు మ్రాకులు, జఱుఁగొలఁకులు నయ్యెఁజేనుజేనుమీనుం కొఱపేలుఁ జేలు మీలన, నురువగు నిలనచ్చతెనుఁగు లూహింపంగన్.
- క. పల్లువిల్లు నాఁజనుపలుకెల్ల, బండ్లు విండ్లిండ్లు నాఁజను బహుతనొడువ బాడుఁ గుండేలు గోరనుపలుకులెల్ల, బాల్గుఁగుండేల్లు గోల్లు నాబడుధరితి.
- గీ. వరున నేయిచేయి వాయనుపలుకులు, తుదలఁబెక్కుఁజెప్పఁ దులు జనించుఁ బ్రీతి నేతులనఁగఁ జేతులువాతులు, నాఁగఁజెల్లునెల్లనాటనండ్రు. [తాలు
- గీ. వేయి తాయి దోయనియెడివీనిబహుత, నోలిఁడుదలుత్వే మొనఁగూడు వేలు దోలు నాడుత్వేమబ్బు నెద్దనకువరికి, నెడ్లు వడ్లునునాఁజను నెఱుఁగవలయు.
- క. కేలేకవచన మరయఁగఁ, బాలును దెమ్మెరు సహజబహువచనంబుల్ మూలాభ్యమున్ను గాఁజే, రోలోఁబడునిట్లు ధాన్యకులములకెల్లన్.
- గీ. కొఱ్ఱ లాల్లు వడ్లు గోడుమ లనుములు, కొల్లు లనెడువీనికెల్లనిట్ల ప్రకటింపబులయ్యెబహువచనంబులు, నేకవచననియతియెపుడులేదు. [లగు
- గీ. ప్రాణిజీవములు వెలిగాఁగఁ బ్రథమలైన, సరయనొక్కొక్కచో ద్వివీయార్థము రాజలంకారములువూనెరాచకొడుకు, వస్త్రములుదాల్చెననెందువఱలెఁగాన
- క. ఒసరఁద్రవీయయుఁ బంచమి, యను సప్తమియును దలంప నుచితనిజైకా ర్థనియతిఁ జెల్లుం దెలియఁగఁ, ననిరివిభక్త్యర్థవేదు లైనకపిండ్రుల్.
- గీ. విశ్వవిభునిచేత విలసిల్లుసిరి కర, వాలభైరవాంకువలనఁ గలుగు భూరిసిద్ధి రాజనారాయణనియందుఁ, బొడముఁ గవుల కతివిభూతియనఁగ.
- క. పోక చతుర్థీపఘ్నలు, నేకార్థమునందుఁ బలుక నిత్తురు విశ్వ క్షాకాంతునకుం గృతు లరి, భీకరువకు¹నిత్తు² గవులు పృథునీతులనఁ.
- ప. మఱియు సంధ్రభాషావిభక్తులకుం గల నామాంతరంబు లెఱింగింతు, స్థావర తిర్యజ్మనుష్యపదపక్రియగుప్రథమావిభక్తికింగ్రమంబున ముకారంబును డుకా

రంబును, ద్వితీయకు నుకారనికారంబులును, వృత్తియకుఁ జేత తోడ యనునవి యుం, జతుర్థికిం గై కొఱ కనునవియుం, బంచమికి వలన పట్టి యుండి కంటె యనునవియును షష్ఠికిం గి కుకారంబు ను యొక్కలోపల యనుపదములును, సప్తమికి నందు న యనుపదంబులు నయ్యెఁ దత్సక్రికారంబునకు విభక్తివిరూపణంబులవరింతు.

క. ద్రుమమేచే ద్రుమముఁజూచెను, ద్రుమమ్ముచేసొప్పె నకుగుద్రుమమునకైయా ద్రుమమువలన ఫలమబ్బెను, ద్రుమమున కెనలేదు పువ్వు ద్రుమమందొప్పు.

వ. ఇదియేకవచనవిధి.

క. ద్రుమములుద్రుమములఁ గదిసెను, ద్రుమముల చేసేదగలిగె ద్రుమములకై గంధమమలైద్రుమములవలనన్, ద్రుమములకలరాఁదానుద్రుమములయందున్.

వ. ఇట్లు తిర్యక్పదంబులకు యోజించునది.

క. తనయుఁడు తనయునిగనియెను, దనయునిచేఁ దనయుకొఱకుఁ దయనివలనం దనయునకు ధనముదొరకెను, దనయునియం దెల్లమంచితనములు గలుగున్

క. తనయులు తనయులఁబడసిరి, తనయులచేఁ దనయులకయి దనయులవలనం దనయులకు మేలుగలిగెను, దనయులయం దనఁగ నివి యుదాహరణంబుల్.

క. కవి యొప్పుఁ గవి భజింతురు, కవిచే గృతులొదవు సిరియుఁగవియుఁగవులకై కవివలనఁ గల్గుఁగీర్తులు, కవితతికిం బేరువెలయుఁ గవివరునందున్.

క. కవులు నుతీంతురు కవులం, గవులచేతఁ (?) గవులకొఱకుఁ గవులవలనఁ దత్కవులకుఁ బ్రసిద్ధి యలవడు, గవులందుంగాక కావ్యకల్పన గలదే.

క. గురుఁ డధికుఁడు గురుఁ దలఁపుము, గురుచేతం దెలిసి భక్తికొఱలు గురునకై గురువలన మేలు చేకుఱు, గురునకు సరిలేదు విద్య గురునం దుండు.

క. గురువులు గురులను గొల్తురు, గురువులచే గురులకొఱకు గురువులవలనఁ గురులకు భక్తి దనర్చును, గురువులయందుండు సకలగుణములు నెఱుఁగు.

వ. ఇతైఱంగున ననుక్తపదంబులయం దొడఁగూర్చునది.

క. ప్లావరతిర్యక్పదములు, వోవిడిచి తృతీయమొదలు పురుషాఖ్యలపైఁ బైవర్ణములో నుత్పము, నావల నిత్పము విభక్తు లైదును జెందు.

క. సుతుచేత సుతునిచేతను, సుతుకొఱకును సుతునికొఱకు సుతువలనం ద సుతునివలన సుతుకొదవును సుతునికొదవు సుతునియందుసుతునందనఁగ

1. ట-కనునవియు. 2. ట-అనధరింపుము, 3. ట-గోరు, 4. ట-గురువులకు భక్తి దనరును.

గీ. పరగఁ గూతురుశబ్దంబుపైరుకార

మొక్కపలుకున పై¹నైన నుండు బాయఁ

బెక్కుపలుకులపై²నైన దక్కిపోవుఁ

²గూతురుగఁ బొందె గూతుగాఁ గోరె ననగ.

క. కూతులచే గూతురిచే, కూతులకై కూతుకొఱకుఁ గూతులవలనం
గూతులకుఁ దగవు లొనఁగెను, గూతులయందుండు బ్రీతిగుణవంతులకుఁ.

క. ఓయాదిపదంబులతుడఁ, బాయని నిడు పుడిపి తగఁపభక్తు లునుప ము
న్నేయనువునఁ బులింగని, కాయమునకుఁ జెప్పి రట్ల కవివసులోలిక.

గీ. కడ దుకారమున్న నొడులెల్ల సంబుద్ధి, ప్రాస్యమైన ధీర్మమైన నగును
వీరవరుడ సమరశూరుడా యనగ మా, నినియనంగ మానినీయనంగ.

క. డులు బహువచనంబులయెడఁ, దొలఁగు స్సంబోధనమున దుర్జనులారా
బలిభోజన³విధులారా, ఖలులారా మిమ్ము జముండు గావఁ డనంగఁ.

గీ. ఒనర యున్నదన్నదుక్తుల కేకవ, చనబహువచనములు సంభవించు
మెఱియు నీవు నేను మీరు మేమనెడునా, దేశములు ధర్మిఁ దెలియవలయు.

క. నియతుడవు నీవు నిన్నును, నియమింతురు శుభము లొలయు నీచే నీకై
జయమగు నీవలన దయో, దయమున సిరి నీకు శుభము దగు నీయందుఁ.

క. ⁴మీ రనఘలు మిముఁ గొలుతురు, నేమముమీచేత నుతులుచెలువగుమీకై
మేమమొదవు మీవలనను, శ్రీ మీకలరారి యుల్లసిలు మీయందుఁ.

క. నేరమ్యుడ ననుఁ దలఁతురు, నారులు నాచేత నెగడ నాకై ప్రియమౌ
ధారణి నావలనం బెం, పారెను నాకొనఁగుఁ బ్రియము లవి నాయందుఁ.

క. మేమెఱుంగము మము మఱిచిరె, భామలు మాచేత బ్రదుకఁబడి మాకై ము
న్నేమీరు మావలనవల, దా మక్కువనీయ మాకుఁదగ మాయందుఁ.

—* సమాప్తపర్యాయము *—

క. మొదలివదాంతవిధక్తిని, వదలుచు ⁵దుదిపదము మొదలివరముతోడం
గదిసిన నదికినశబ్దము, ⁶జగువులను సమాన మనఁగఁ జనునంద్రు బుధుల్.

1. ట-వైసుండు మొరయుఁబాయ, 2. ట-కూతుఁబడసెను గూతుకుఁగోరె, 3. ట-మతు
లారా, 4. ప్రాసభంగము, 5. ట-కడ. 6. ట-జదువుదుదు సమాప్తమనుచు శబ్దజ్ఞులిలిక.

వ. అది తత్పురుషంబును గర్మధారయంబును బహుప్రీహియు నన మూఁడు
తెఱంగులం బ్రవర్తిల్లు, నంధ్రభాషాప్రయోగంబుల నందుఁ దత్పురుషంబు
లకు నొక్కతెఱంగు గెఱింగింతు.

క. రాచిలుక¹లు కిరజాజులు, రాచకొడుకు లంపగములు రాయంచలునా
రాచినయట్టిసమానము, లేచుం దత్పురుష మన ననేకం బగుచున్.

క. వెలిదమ్మి కమ్మ²దూపులు, వలకే లెడకాలు నీలవల్లము నవపా
టలరుచులచే నమానము, లలవడియెం గర్మధారయములు దెనుఁగునన్.

గీ. పూవుఁబోడి తలిరుఁబోడి పూవిల్తుండు, పాలుఁగంటి వాతవాడి మించు
మొలక మచ్చెకంటి ³ముక్కంటి యనబహు, వ్రీహిపెక్కువిధుల విస్తరిల్లు.

వ. మఱియు వీనికి సాధారణలక్షణంబు లొక కొన్ని యెఱింగింతు.

గీ. గుణిగుణంబుచెప్పుఁ గొఱలువిశేషణ, పదముపై నికార మొదవుఁ బాయ
నాతికెల్ల నాఁడు నల్లనికనుఁగవ, నల్లకన్నుఁగవయనంగ నదన.

క. విదితవిశేషపదాంతము, గదిసి పుకారంబు నిలుచుఁ గడహల్లున్నం
బదపడి యచ్చుండిన బుటు, లొదవు ముకారంబుఁ ద్రోచి యెఱింగృతులన్.

క. గూఢపుమంత్రంబులు నతి, గాఢపుఁగర్మములు సోయఁగపుటాటలు నా
రూఢపుటాలాపంబులు, ప్రాధములగు నీసమాసఫణితులయంచున్.

క. ఇలఁ బల్లు మల్లు విల్లును, హలాదులను నదుకుచోట నడఁగును జడ్డల్
పలువరుసయు ములుమోదుగు, విలుకాఁడు ననంగ నెందు పిశ్రుతమగుటన్.

గీ. వెన్ను కన్ను చన్ననియెడు పీనిజడ్డ, లుశువుటొప్పు సమాసనియోజనములఁ
దనరవెనుగాఁడికనుదోయిచనుమొలకలు, నాసమాసంబులొప్పునానావిధముల.

క. అడట నా నీ తనయను, చో దుత్వము గలుగు షష్ఠి చూపెడునెడలన్
నాదు కళాసంపదయును, నీదువివేకంబుఁ దనదు నిపుణతయు ననన్.

క. నా నీ తన యనుపలుకుల, తో నదుకుదుకార మపుడు దొలఁగినఁ దొలఁగుం
బూని సమాసము సంస్కృత, మైనను షష్ఠ్యర్థ హేతువై సత్కృతులన్.

మ. తనసత్యవ్రత కౌశలంబుఁ దన విద్యాతంత్రనిర్మాణముం
దనవిశ్రాణనకీర్తనంబుఁ దనసప్తస్తుత్యసంతానముల్
తన లేజోమహిమోదయంబుఁ దనయుద్యత్కీర్తివిస్ఫూర్తియుం
దనరం బేర్పుఁ జకుకృత్విశ్వసమందాగంబునా నెల్లెడన్.

- క. క్షిరార్ణవకూతురు సం, సారార్ణవయోడ శుభ మొనఁగు మీకనఁగా
వై రిపదం బగుఁ దెనుఁగునఁ, గూరని సంస్కృతముఁ దెనుఁగుఁగూర్చుటచేతఁ.
- గీ. అరయనానీలు హల్లుతో నమకుచోట, నొసర నుగ్గును నిడుపయియున్ననుండు
గవులయనుమతి నిది కృతిఁ గానవలయుఁ, జాలనర్థంబుగదినిన జడ్డయగును.
1. క. ఆకరి యక్కరి యనఁగా, నాకర మక్కరము నాఁగ నక్కికనకం
బాకీకనకం బన భా, పాకరము సమానముల కుదాహరణంబుల్.
- గీ. సంస్కృతము లయ్యుఁ దెనుఁగులై చాఁగుఁ గొన్ని
శబ్దములు వానిచందంబుఁ జను నెఱుంగఁ
బనసపండును గుండలోపలననంగఁ, గందదుంపలు నాజీరకట్టియనఁగ.
- క. నుమతి నికారోకారాంతముపై సంస్కృతపదంబు తగుఁ గూర్పఁగ వేఁ
డిమరీచులు వాడిశరం, బమరుమనుష్యుండుఁ బేర్చునశ్వంబనఁగఁ.
- క. తగుఁగూర్ప నికారాంతం, బగుసంస్కృతపదముమీఁద నచ్చుతెనుఁగున
న్నిగుడారు దంతికోమ్ములు, జగమెఱుఁగు నరాతివోరు చందంబనఁగఁ.
- గీ. అత్తమామ నాఁగ నాలుమగం డనఁ, గొడుకు²గోడలనఁగఁ గొఱునుజేలు
నాఁగరాత్రిపగలునాఁగ నిట్టి సమానములునుగలుగుఁగవులు దెలియవలయు.

—* తద్ధితప్రకరణము. *—

- క. అరి యిడి కాఁ డాడరయన, ధరలో నొకకొన్నిచెల్లు దద్ధితపదముల్
పరువడి వాని నెఱుంగుట, పరమపరిజ్ఞానమంధ్రభాషాకవిత్.
- నీ. నూఁడరి తిముండరి తూఁడరి కల్లరి కాలరి ప్రేలరి కప్పుఁ డనఁగ
నుప్పిడి ప్రాయిడి చప్పిడి గ్రేసిడి తన్నిడి చిక్కిడి దాతయనఁగ
నీటుకాఁ డెడకాఁడు పోటుకాఁ డుదురులాఁ డించులాఁ డెప్పుడు నీతఁడనఁగఁ
దక్కులాఁ డెక్కువ నిక్కులాఁ డదరులాఁ డెపుడు దురాత్మకుం డీతఁడనఁగఁ
దనరు దబ్బఱ చిందఱందఱయనంగఁ, బరఁగు పలుకులు తద్ధితపదములయ్యె
దెనుఁగుననువీచిందంబుఁ దెలియుకవుల, నాదృతులఁ జేయురాజనారాయణుండు.

—* క్రియాప్రకరణము. *—

- గీ. అరయనాకృతదంబోత్తమాంగమునకు, నమితదృష్టులుజగత్క్రియాపదములు
వాని తెఱఁగులు కవులకు వలయుఁదెలియఁ, గడఁగి కాలత్రయప్రసంగములవలన.

- క. ధరఁ బ్రథమమధ్యమోత్తమపురుషాఖ్యలఁగియలు మూడు పాలుచుం గాల
స్వరణలును వర్తమానాం, తరభూతభవిష్యదర్థతలఁ ద్రివిధంబుల్.
- గీ. ప్రథమపురుషాఖ్యయన్యాకృతః క్షిప్రః, సగ్రసంస్థితః శిష్టమధ్యమపురుషము
దగిలి యుత్తమపురుషంబు తన్నుఁజెప్ప, నేకబహువచనంబుల నెల్ల కడల.
- గీ. అగుచునున్నకర్తయుగు వర్తమానంబు, భూత మనఁగ నయినపూర్వకృతము
కడఁగి యంతిహింఁదఁ గానున్నయదియభ, విష్యదర్థమనఁగ వీర్తులిల్లు.
- క. ఉచితవిధి విధియు నాశీర్వచనము ననుక్రియలు రెండుఁ బ్రథ నొక్కటియై
ప్రచురించుం బురుషత్రయవచనంబుల వీనితెఱఁగు వలయుం దెలియఁ.
- క. తెలుఁగు క్రియాపదములకును, దలకొను ధాతువులు జనపదవ్యవహారో
క్తులు కాన వానిఁజేర్చొన, వలదుప్రయోగములఁదెలియవలయుఁజెలుపుకుఁ.
- వ. ప్రథమపురుషంబునకు వర్తమానార్థంబునందు నేకవచనబహువచనంబులందు
నెడినెదరులును మధ్యమపురుషంబున కెదనెదరులును, నుత్తమపురుషంబున
కెదనెదములును గ్రమంబున నాదేశంబులయ్యెఁ దన్నిరూపణంబు లెఱింగింతు.
- క. అరిగెడి సరిగెద రనఁగా, సరిగెద సరిగెద రనంగ నధిపతిపురికై
యరిగెద సరిగెద మనఁగా, బరువడి నిదివర్తమానఫణితార్థమగుఁ.
- వ. ప్రథమపురుషంబునకు భూతార్థంబునందు నేకవచనబహువచనంబులనెన్ని
రులును మధ్యమపురుషంబునకు తివితిరులు నుత్తమపురుషంబునకు తినితిము
లును నాదేశంబులగుఁ దన్నిరూపణంబు లెట్లనిన.
- క. చేసెం జేసి రనఁగా, ¹జేసితి చేసితిరి మీరు సిరిమా కనఁగా
జేసితిఁ జేసితి మనఁగా, భాసురభూతార్థకథనభజన మ్మయ్యెఁ.
- వ. ప్రథమపురుషంబునకు భవిష్యదర్థంబునందు నేకవచనబహువచనంబులకు ను
దురులును మధ్యమపురుషంబునకు పురుషులును నుత్తమపురుషంబునకు దు
సుదుములు వరుసనాదేశంబులయ్యెఁ దన్నిదర్శనం జెట్టిదనిన :—
- క. చేయుం జేయుదు రనఁగా, జేయుదు చేయుదురు మీరు చిత్తంబలరం
జేయుదుఁ జేయుదు మనఁగా, నాయలేముగ నివి భవిష్యదర్థముఁ జెప్పుఁ.
- క. మొదలరి జెప్పిన యది తుద, యది యాదేశంబు విధికి నవ్యచనములం
బొదలి. ప్రథమమధ్యమలకు, దుద నుత్తమపురుషమునకుఁ దొంటిట్లయ్యునుఁ.

- క. చేయునది బుధుడు ధర్మము, నేయునది బుధులు విశేషసిద్ధక్రియలం
జేయునది నీవు దర్పము, నేయునది తపంబు మీరు శివునకు ననినన్.
- గీ. ఉనుదురులకుమీఁద నొగిఁ గాఁతయున్ననా, శీర్వచనమునకును జెల్లునదియు
శివము చేయుఁగాత శివుఁడు శోభనముచే, యుదురుగాత మీకుఁ ద్రిదశులనఁగ.
- క. కారయిత నేయుకృతి నల, రారు ణిజంతంబు దాని కాదేశంబుల్
ధారిణి నింపును నించును, సారముగా నేకవచనసరణికి నయ్యెన్.
- క. తుదబహువచనమునకు నింపుదురును నింతురును నయ్యెఁ బుడమియెడలనిం
చుదురును గలుగుఁబ్రయోగా, స్పదములు దేశీయసరణిఁ జనుఁ దెలియంగన్.
- సీ. శ్రీవిశ్వభూపతి చేయించుఁ గ్రతువులు నేవింపుదురు తదాశ్రితులు సురలఁ
బండంగ నింద్రుండు పరఁగించువానలు హలికులు పరిగింతురర్థచయము
నెనఁగించుధరశ్రీలనేపారుతద్వృత్తి వరభటు లెఱిగింపుదురు జయంబు
వెలయింపుకీర్తి యివ్వీధి నెలయింపుదు రర్థలెల్లఁడఁ బ్రతాపాతీతీయము
ననెడు పల్కులచేతణిజగములకు, నేకవచనబహువచనపాకమెఱుంగ
వలయు నవి పెక్కు విధముల వనుధఁదెలియ, నిఖిలభాషావివేకులై నెగడుకవులు.
- క. మహితస్థావరతీర్థ, జ్ఞహిళాదిక్రియలవ ర్తమానార్థమున
న్విహితమగు నెడుడుకారము, సహజంబుగ నేకవచనంబులచోటన్.
- క. పండును భూజము తరువులు, పండెడు రాచిలుక యెవ్వఁ బలికెడుఁ జిలుకల్
గండాడెడు సతిపతిపైఁ, బండెడుఁ బెక్కింట సతులు వండెడు ననఁగన్.
- క. నిగుడదు భూజము సింగము, బెగడదు విటు వారవనిత పిలువ దనెడుచోఁ
దగుభూతార్థంబున నదు,లగు నాదేశంబు క్రియల నయ్యెయెడలన్.
- గీ. ఒవర నింపు నించు ననియెడు వీనిపై, నుటతలొందెనేని నొక్కచోటఁ
బరఁగుఁగారకాఖ్యపదములై తెనుఁగున, వానితెఱఁగులెఱుఁగవలయుబుధులు.
- క. కోపింపుట కోపించుట, కాపించుట పనుల నొప్పఁగాయించుట నా
నేపారు నిట్టిపలుకులు, లోవుగ బహుళములు జగతిలో నెఱుఁగఁదగున్.
- గీ. తెలుఁగుఁబలుకులుపునరుక్తిఁబలుకుచోట, గదిసి రెండవపదమునమొదలివ్రాత
దనరు గిత్వంబు ప్రాసంబు దప్పకుండ, వర్ణములు దీర్ఘప్రాసప్రవర్తులగుచు.
- క. పులిగిలి యనఁ గరిగిరి యన, నలిగిలియన నోడదీడ యనఁగా బరఁగున్
నలులుగిలులనఁగ బలవం,తులు మఱి గిలవంతు లనఁగఁ. చుదసరియగుచున్.

క. స్మరధరచరవరపదములు, పరఁగుఁ గ్రియాపదమునొందుపట్టులనెల్ల
 నస్వరుసర కారములోపలఁ, బొరినిత్వమడంగుఁ గాక పొడమినఁ బొడమున్.

క. స్మరియించె సంస్మరించెను, ధరియించె ధరించె బూవుదండఁ జరించెం
 జరియించె వల్ల భునినతి, వరియించె వరించె నాఁగ వలనై యునికికన్.

క. ఇది తెనుఁగున కెల్లను జన, పదవిదితం బైన తెఱఁగుపట్టించుకయె
 ల్లిదముగఁ జెప్పితి సంతయు, మది నెఱుఁగుం డరసి బుద్ధిమంతు లితరముల్.

మ. లలినన్యోన్యముఖావలోకనము లీలం జేయుగాలేని యా
 విలసత్కావ్యకళాచతుష్టయము లుర్విం బర్వనేకస్థలిం
 గలిగించెం బదవాక్య వేదియు నలంకారజ్ఞుఁడు భూవరో
 జ్జ్వలవిద్యావిభవోన్నతుండు సగువిశ్వత్కావిభుం డిమ్ములన్.

మ. ¹కవివాత్సల్యకళాచరిష్ఠుఁడు జగత్కల్యాణవర్ధిష్ఠుఁడు
 త్వనసంపుష్టసుపర్యగర్వుఁడు జయశ్లాఘాప్రగంధర్వుఁ డా
 ర్జ్వవశీలాదివిశుద్ధవృత్తుఁడు విరాజద్విక్రమాయత్తుఁ డ
 చ్ఛవికాలామలకీర్తిపూరుఁడు సుతేజస్సార్ధుఁ డెల్లవృద్ధున్.

క. శ్రీమచ్ఛ్రుభుక్యవిశ్వ, త్నామండలవిభుఁడు సకలసంగ్రామజయ
 శ్రీమంతుఁడు సంతతనత, సామంతుఁడు కామినీవసంతుఁడు లీలన్.

²తరళ. విరుదమిత్రుఁడు భిన్నశత్రుఁడు డుషేంద్రపుత్రుఁడు యామినీ
 శ్వరకులేశుఁడు మానవేశుఁడు వాహినీశుఁడు విక్రమ
 స్ఫురణరాముఁడు సూత్న కాముఁడు పూర్ణసోముఁడు కీర్తులం
 బరఁగుచుండెడు మానుఘాకరభాను తారకవిశ్రుతిన్.

గద్య. ఇది శ్రీమదుమారముణచరణారవిందపందన గోవిందామాత్యనందన
 వివిధబుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయనామధేయపరిచితం బైనకావ్యాలం
 కారచూడామణి యనునలంకారశాస్త్రంబునందు సంధిభాషావిశేష
 సంధిసమాసదేశీయప్రయోగక్రియానిరూపణలక్షణ
 సముద్దేశంబులంగల నవమోల్లాసము.

—* లేఖకునివిన్నపము. *—

(ఈపద్యములు—క. ప్రతినివ్రాసిన లేఖకునివి.)

- గీ. లక్షణంబులు లక్ష్యము ల్లుగునవియ, కాని యున్నవి వాడుకోఁగా వటంచు
జెడరు నలవదు లోకంబు భిన్నరుచిక, మనుచుఁజెప్పుట తత్త్వార్థమగునొకాదొ.
- క. పునరుక్త యథార్థంబులు, ఘనులొద్దఁ వ్రాతప్రతుల ఘర్షాఘర్షం
గనుఁగొని కవివ్రయమతం, బను గాఁగ లవునని మెచ్చున్
- క. ఈకవిత నారికేళపుఁ, బాకము తనబోటికుఱుచప్రాజ్ఞులకెల్లఁ
జోకఁగఁ జేయుచు ద్రాక్షా, పాకం బొనరించి మేలుబంతై వెలయున్.
- క. చతురతవెలయఁగ నేత, తృప్తిఁ గృతివదులరసిచూచి కీర్తనసేయన్
శితికంఠభక్తివిలస, న్మతి వెఱుతురుపల్లి విశ్వనాథుఁడు వ్రాసెన్.
- క. ఖిలులు తమమార్గములు నేర్పులుగా నొకకొన్నిగుదులు గ్రుచ్చినవానిం
దొలఁగించి వ్రాసెనని య, ర్మిలి మెచ్చుం డన్యధాకరింపకుఁ డార్దుల్.

కృష్ణదేవరాయలనిదనకాలము.

ఇదివఱకుఁ జరిత్రకారు లందఱును కృష్ణదేవరాయలు క్రీ. శ. ౧౫౦౯ మొదలు ౧౫౩౦ వఱకుఁ రాజ్యముచేసె ననియు, ౧౫౩౦లోఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యెననియు వ్రాయుచున్నారు. కాని యిందునుగుఱించిన శాసనాదులను మఱల నెక్కుడు శ్రద్ధతో శోధింపవలయు నని నాతాత్పర్యము. రాయలవారు ౧౫౩౦ లోఁగాక ౧౫౨౫-౨౬ లోఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యెనేమో యని నాకుఁ బ్రబల సంశయము కలుగుచున్నది. ఇందుకుఁ గల హేతువులను గొన్నిటి నిచ్చటఁ జర్చించెదను.

కృష్ణదేవరాయలు శా. శ. ౧౪౪౭ నరి యయిన క్రీ. శ. ౧౫౨౫-వ సంవత్సరమునఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యె నని చెప్పనట్టి యీక్రింది చాటుపద్యము తెనుఁగు దేశమందుఁ బరంపరగా వచ్చుచున్నది.

ఉ. బోరన యాచకప్రతతి భూరివిపద్దశ కొందుమండఁగా

నారయ శాలినాహనశకాబ్దము లద్రియుగార్థి సోములం

దారణవత్సరంబున నిదాఘదినంబున జ్యేష్ఠశుద్ధ వ

ష్ఠీరణవాసరంబున నృసింహునికృష్ణుడు చేరె స్వర్గముక

ద్వారక నున్నకృష్ణుఁ డవతారసమాప్తము నొందుకై వడికె*.

ఈ చాటువునుబట్టి చూడఁగాఁ గృష్ణరాయుడు తారణసంవత్సర మగు నట్టి శా. శ. ౧౪౪౭-వ యేట జ్యేష్ఠశుద్ధ వష్టి అదివారమునాడు కీర్తిశేషుఁ డయ్యెనని కానవచ్చుచున్నది. దీని కనుకూలముగఁ జెన్నపట్టణమందలి ఓరియెంటల్ లైబ్రరీలో నున్న 'లోకల్రికార్డుస్' యొక్క ౧౮-వ సంపుటము లోని ౪౦౭-వ పుటలో రామరాజుచే నీయఁబడిన యీకాటు కలదు :—

* ఆంధ్రీకపులచరిత్రము, ౨-ని భాగము.

† ఇది గతాబ్దము కాదు. జరుగుచున్న సంవత్సరపు సంఖ్య యని నాతాత్పర్యము.

“చింతరాజుపల్లె పాశేం వెంకటపతిరాయనివద్ద నున్నకాగితపు) కొలుకు
పకలు” —

“స్వస్తి శ్రీ విజయభద్రయ శాలివాహన శకచతుషంబులు ౧౮౮౮ అగు నేటి స్వయనామ
సంవత్సర వైశాఖశుక్ల ప్రతిపదాధిరాజ రాజకంఠీరవ రాజకందర్ప మహారాజాధిరాజవరమేశ్వర
రాజపూజకు లగుమహారాజశ్రీ రామరాజయ్యగారు విజయనగరసింహాసనమున పృథ్విసామ్రాజ్యము
చేయుచుండగాను గురుగింజకూట సమలనేని కుమార పెద్దబుచ్చినాయనివారికి వ్రాయించి యిచ్చిన
కొలుకుపం—మహారాజశ్రీ కృష్ణరాయలయ్యగారికిన్ని తనగొండ్ తిమ్మానాయనికుమార రామా
నాయనికిన్ని విరోధం సంభవించినప్పుడు మీరు వారిలో కలసిరి అని గుఠించి మీకు నడుస్తు
వున్నగ్రామాదులు నశిరజస్త్రీ చేయించిరి గనుక కొంటకొండ పెద్దవోజుశరాజు విప్పపెంటకుమార
జంగనురెడ్డి కడప గోపాలబుద్ధారెడ్డి వోగిన్నళ్ల పెద్దరెడ్డి వీరబల్లె యరమాచిరెడ్డి గెండికోట బాగ
సాని పెద్దపల్లపరెడ్డి యీమొదలయిన దేశబ్బలున్నూ మహారాజశ్రీ రాయలవారి ముద్రకర్త పుడయ
గిరి మలహరిశంకరపంతులు కొమారుడు ఆనందగోపాలపంతులవారు మాతో వున్నపంచేసిరి. గనుక
చిత్తగించి మీకు నడుస్తువున్నగ్రామాదులు విప్పపెంటలకి చెల్లె ఆనుగ్రామాదులున్నూ విప్పపెంట
౧—పొంకమాళ్ల ౧—విరువల్లె ౧—సోమనగం పెద్దవీడు ౧—గెండికోట ౧ చింతరాజుపాశేం
౧—మలనేనిపట్టం ౧, యాపద్ధాలుగు గ్రామములున్నూ మొఖా చెన్నూరుపక్కనే శిథిలబంతా
లూకు యెనఁదైనాలుగు గ్రామాదులు కావల నిర్మయం కామ్రుగుంటకుల్ ౨ మడకకుర్ ౨ మగ్గాన
కిర్ ౨ వర్తకులయిండ్లకుర్ ౨ మడి అనిని—ఆధాన్యం చెన్నూరుతాలూకు ౧౮ గ్రామాదులు
శిథిలబంతాలూకు వర అనిన్ని గ్రామానకు.....మడి సూర్యకొమా
రుని కనమరుసుము చేరి కట్టనరుసుము—దొంగలసానిరుసం—తిరుపతిభాట రుసం—పరవల్లె ౨౦గి
మాళ్ల వీటి సుసుములు వొక్కల పెరికెకుర్ ౦౧౦ రసపుగానకునగకుర్ ౦౧౦వస్త్రాలనగకుర్ ౦౧౨తిరుపతి
పరుసుకు స్వానికి నె ర జనం ౧కి నెబులు ౧ భూసామూర్ ౦ రి = యావొప్పన నడిపించుక
మాకవులు సంబ్ది మఖానపుడమని వ్రాయించి యిచ్చినకవులు నిరుపం.”

ఈకొలుకుబట్టిచూడ శా. శ. ౧౮౮౮ స్వయనామసంవత్సరము వైశాఖ
మాసమునందు విజయనగరమున రామరాజు ప్రభుత్వము చేయుచున్నట్లును,
అదివఱకే కృష్ణరాయలు కీర్తిశేషుఁ డైనట్టును గానవచ్చుచున్నది. ఈకొలు
పై చాటువునకు సహకారిగానే యున్నది.

కృష్ణరాయలు తారణనామసంవత్సరముననే కీర్తిశేషుఁ డై యుండవచ్చు
ననుటకు మఱికొన్ని శాసనములు కానవచ్చుచున్నవి.

1. తారణనామసంవత్సర మార్గశిర శు, ౨ వఱకుఁ గృష్ణరాయనికుమారు
ఁ డై నతిరుమలరాయఁడు రాజ్యము చేయుచున్న ట్రొక్కకన్నడశాసనముకలదు.¹
ఇది ముఖ్యముగఁ జూడఁదగినది గనుక దాని నిచ్చట నిచ్చుచున్నాఁడను.

1. Epi. Carnatica Vol. IX p. 75, District Bangalore, Taluq
Magadi. Inscription No. 82.

“స్వస్తి శ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవర్ష ౧౮౪౭ నెయ త్తాంజనంత్యుదయ మాగళిరతుద్ద ౨ శని స్వస్తి శ్రీమాకో మహారాజాధిరాజ రాజవరమేశ్వర ప్రసిద్ధులబలప్రతాప గజపతి ఆశ్వపతి తాడ శ్రీకృష్ణదేవమహారాయ ఉదరాచివంద్ర ప్రతిమలదేవమహారాయ కాల దలు శ్రీమాకో నుహాసే సామంతుస్సముదాక్షిక్యం తిమ్మన్న దండనాయకర దేశదలు స్వస్తి శ్రీ ఆభినవకాంచీనమకం. పురవో నరరాజ శేర ఉత్తరనంది వభ్యన్నదివరక శ్రీకృష్ణదేవమహారాయరిగె గంగోదక సేవితిరన్న.....కోనపనాయకరు, తిరుమల దేవమహారాయరిగు తిరున్న దన్నాయకరిగు కర్తవ్యాగయె నందుమారుయర హల్లిగె ప్రతినామదోనాయక పురవనకోనపనాయకరు పరదరాజదేవరిగె సరున్నీవరు శామ్రుమాడిన పె అచందార్పిస్తాయిగాగి నడయ బెకెంకు మాడిన సేవె.....”

ఈశాసనము చ్రాయువటంబు గృహ్యరాయలు మృతినొందెననియు, ఆతని కుమారుఁ డగుతిమ్మపు రాజ్యము చేయుచుండెననియు మన మూహింప వచ్చును. ఇది మంత్రి యైనసామ్యు తిమ్మగురాజ్యమందుఁ జేయఁబడినదానము. కృష్ణ దేవమహారాయలకుఁ గోనపనాయకుఁ డనువాఁడు గంగోదకము నేవింపఁ జేసె ననియు నిందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. చరమావస్థయందు గొంతులో గంగఁ బోయునాచారము హిందూదేశమందుంటఱు గలదు. కావున గోనపనాయకుఁడు రాయలచరమదశయందు దాతనిసేవ చేసి ధన్యుఁ డయ్యెనని మనము తలంప వచ్చును. పై చాటుపద్యమునందలి మరణతిథియె నిజమైనయెడల ఈశాసనము రాయలచరణానంతరమున ఆఱునెలలలో వేయఁబడినది యగును.

2. శా. శ. ౧౮౪౮-లో నచ్యుతరాయలు విజయనగరమందు రాజ్యము చేయుచున్నట్లు నెల్లూరుమండలమునందు నొకశాసనము కలదు.¹ దాని నిచ్చట వలయునంత భాగముమాత్ర మిచ్చుచున్నాడను :—

“స్వస్తి శ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శ. ౧౮౪౮ అగునెఱి (పార్థివసంవత్సరఫాల్గుణ) శు. ౧౫ బు మన (శ్రీమత్తహామండలేశ్వర.....) ఆచ్యుతదేవమహారాయలువారు విజయనగర మందు వజ్రసింహాసనాకూర్తులై నీలుమండ, పుడయగింపట్టుంబున శ్రీమత్తహామండలేశ్వర (శ్రీ) రాజు చినతిరుమలరాజులవారి కార్యకర్తలైన తిమ్మరాజులవారి కార్యకర్తలైన తిమ్మరాజు సందయ్య గారు వేదాద్రి శ్రీనరసింహదేవుని దివ్యశ్రీపాదపద్మంబులకు సాష్టాంగదండప్రణామంబులు సమర్పించి యిచ్చిన ధర్తశాసనక్రమ మెట్లన్నను.....”

ఈశాసనమునుబట్టి చూడ శా. శ. ౧౮౪౮-లో అచ్యుతదేవరాయలు విజయనగరమందు రాజ్యము చేయుచున్నట్లు, అనఁగా కృష్ణ రాయలు కీర్తిశేషుఁడైనట్లు కానవచ్చుచున్నది.

1. Butterworth and Venugopala Chetty : Nellore Inscriptions, Vol. II, p. 303. Nellore Taluq, Inscription No. 34-A.

3. శా. శ. ౧౮౪౬-లోఁ గృష్ణరాయనికుమారుఁ డైనతిరుమలదేవరాయలు దానము చేసినట్లున్నది¹.

4. శా. శ. ౧౮౫౦ (క్రీ. శ. ౧౫౨౫), ౧౮౫౧ (క్రీ. శ. ౧౫౨౬) సంవత్సరములలో సమ్యతరాయలశాసనములు కానవచ్చుచున్నవి²?

వీనినన్నిటిని బట్టి చూడఁగాఁ గృష్ణరాయలు శా. శ. ౧౮౪౬-లోనో ౧౮౪౭-లోనో మృతి నొందినట్లును, అప్పటినుండియు శా. శ. ౧౮౫౨ (క్రీ. శ. ౧౫౩౦) వఱకు విజయనగరరాజ్యమును ఆక్రమించుకొనవలయునని అతనికిఁగూఁకు డైనతిరుమలరాయలును, అల్లుఁడైనరామరాయలును, తమ్ముఁడైన అచ్యుతరాయలు ప్రయత్నించుచుండినట్లును³ ఏవరికి వీలయినప్పుడు వారు శాసనములు వేయించుట, కొల్లిచ్చుట మొదలయిన పనులు చేయుచుండినట్టును, ఈ కాలమునందు నెవరి యధికారమును స్థిరపడనట్లును దోచుచున్నది.

ఈయూహల కన్నిటికి వ్యతిరేకముగఁ గృష్ణరాయనిశాసనములు పెక్కులు శా. శ. ౧౮౫౨ వఱకును గలవు! కావుననే సుయెల్ మొదలయిన తద్వంశము కృష్ణరాయలు శా. శ. ౧౮౫౨ (క్రీ. శ. ౧౫౩౦) వఱకును జీవించియుండఁ నని వ్రాసియున్నారు. కాని వారు, నేను బైన జూపిన కౌలునుగాని, శాసనములను గాని జర్పించి సమన్వయించుటకు యత్నించియుండలేదు. ఇతఁమీదఁ జరిత్ర వ్రాయువారు వీని నన్నిటిని సమన్వయింపవలసియున్నది. వీని నన్నిటిని నొక విధముగా సమన్వయింప వచ్చునేమో! ౧౮౪౬-లోనే రాయలు మృతినొంది యుండవచ్చును. తరువాత ౧౮౫౨ వఱకును అచ్యుతరామరాజులు కలహ పడుచు రాజ్యమరాజకముగా నున్నకాలమందుఁ గొందఱు నాయకులు తటస్థులుగ నుండి, వీరివైపుఁ జేరక వారివైపుఁ జేరక యుండవచ్చును. అట్టివారు శాసనాదులు వ్రాయవలసినవచ్చినప్పుడు ఆశాసనములలో, నప్పుడు రాజ్యము నక్తై పోరాడుచున్న వారిలో నెవ్వరిపేరు చేర్చుటకును చెల్లక, అంతకుఁ బూర్వము నిశ్చయముగఁ బ్రభుత్వము చేసిన కృష్ణరాయలపేరే వ్రాయించియుందురు. ఇది యొకయుూహ. ఈయూహ సమసరించి శా. ౧౮౪౬ తరువాతి రాయలశాసనము

1. 139 of 1896 Epigraphical Collections.

2. Sewell; Antiquities, Vol. I, pp. 93; 182; 322.

3. Ep. Carn. Vol. IX, Ma. 82.

లన్నియు బహునూత్మదృష్టితో శోధింపఁబడవలెను. ఆపని యవకాశానుసారముగ నేను తేయుచునే యున్నాను. కాని సతరులును చేయుదురుగాక.

ఈవ్యాసము వ్రాయుటలో నాయుద్దేశము పైనుదాహరించిన కౌలును వెలిబుచ్చి, దానినిబట్టి రాయలనిధనకాలము నిశ్చయించుటకు నీలుండునేమో యోజింపుఁడని యీవిషయమున శ్రద్ధగలవారిని బురికొల్పుటయే, కాని, యిద మిత్థమని నిశ్చయించుటకుఁ గాదు. పైనుదాహరించిన కౌలు నూత్తోండ్రక్రింద చింతరాజుపల్లె పాశేం వెంకటపతిరాయనియొద్ద నుండెను. ఈగ్రామము దత్త మండలములలోని కడపజిల్లాలోనిది. వెంకటపతిరాయనివంశజు లెవరయిన నున్న యెడల వారు, ఈకౌలు కాగితముయొక్క అనలు తమయొద్ద నున్నయెడల దానికి సరియైన పకలువ్రాసి నాకుఁ బంపుదురుగాక. లేక పత్రికలలో నైనఁ బ్రకటింతురుగాక. ఇంకను నిందున గుఱించి వారియొద్ద నెట్టికాగితపత్రము లున్నను వెలిపుచ్చి కృష్ణరాయల కాలనిర్ణయమునకును నాకాలమందలి యితరవిషయముల నెఱుఁగుటకును గ్రొత్తసాధనములఁ దెలుంగుదేశజులకు నొసంగి వారికృతజ్ఞతకుఁ బాత్రు లగుదురుగాక. చరిత్రవిషయమై శ్రద్ధగల దత్తమండలములలోని శోధకులు కొందఁ టిందునుగుఱించి శ్రద్ధ వహించి, నూతనము లైనకాగితపత్రములను గనుఁగొనుటకు యత్నించెదరని నమ్ముచున్నాను.

శాసనములను శోధించెనువా రందఱును గృష్ణరాయనిశాసనములు శా. శ. ౧౮౮౬ తరువాతివి శోధించునపుడు నేను రాయలనిధనకాలమును గుఱించి పైని వ్రాసినవిషయములను జ్ఞాపక ముంచుకొను రని నమ్ముచున్నాఁడను.

కే. వి. లక్ష్మణరావు.

శ్రీరస్తు.

జకానవిక్రమారాచరిత్ర విషయానుక్రమణిక

→|ప్రవేశకము|←

అనుక్రమణిక లాభ్యులకు నూతనములు గావు. వేదాదిపూర్వగ్రంథముల కనుక్రమణిక లున్నవిషయము మెల్ల తెలింగినదియే.

నేను గాలేజిలోఁ జదువుచుండినపుడు మాయుపాధ్యాయు లొక్కరు “జ్ఞాన మనఁగా నేమి” యనుప్రశ్నమునకు “గ్రంథములు మెండుగా నుండు నిక్కాలము నేయేవిషయము లెచ్చటెచ్చట నుండునో దాని నెఱుంగుటయే జ్ఞాన” మని బదులు చెప్పుచుండెడివారు. దేశచరిత్రవిషయమును బూర్వనాగరక తాద్యంశములను గ్రంథములనుండి తెలిసికొనఁ బ్రయత్నించు ప్రతిజ్ఞానోత్సాహియు నీయనుక్రమణిక లనేకముఖ్యగ్రంథములకు లేవే యని చింతింపవలసి యున్నది. కావున నేపూర్వగ్రంథమునకైనను ననుక్రమణిక వ్రాసినవారు చదువరుల యోగ్యును విశేషముగఁ గోరవలసినపని లేదు.

ఆంధ్రీకావ్యములలోఁ జారిత్రకగ్రంథములు పెక్కులు లేవు. ప్రతికావ్యమును గొంతవఱకుఁ గవియొక్కచరిత్రమును గృతిభర్తయొక్కచరిత్రమును గొన్ని నందర్భములలో స్పష్టీకరించును. మఱి కొన్ని నందర్భములలో సూచించును. ఈసూచనలవలన నెంతెంత యెఱుంగవలసిదాని నంతను శ్రీయుతులు రావుబహదరు వీరేశలింగము పంతులుగారు, గురుజూడ శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారు, మదరాసు శాసనాధికారు లగురావునాపెబ్ కృష్ణశాస్త్రిలుగారు, జయంతి రామయ్యపంతులుగారు, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు, కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారును నింక నితరమహాశయులును వెలిదిసి తమతనఃవ్యాసములలోను గ్రంథములలోను గ్రోడీకరించి విమర్శించి యుపయోగించుచున్నారు. అట్లుండ నిపు డీయనుక్రమణిక వ్రాయుటలో నాముఖ్యోద్దేశ మెద్దియన “భారతవర్షచరిత్రములోఁ బున్న మనాఁటిరాత్రి యాకాశమునఁ బూర్ణచంద్రుఁడవలె రాజులు మహాశూరుఁడును, మహాతేజస్వీయు, సుజ్ఞానమూర్తియు, ననుపమాదా

ర్యాదీ సకలసద్గుణశాలియు, సగువిక్రమార్కునిగూర్చి బాదాపుగా నైగువం
దలయేడ్ల క్రిందట వెలసిన జక్కనమహాకవి యేయేకథల విని, చదివి సమ్మియుండి
నదియు, నాతనికాలపు దేశస్థితివిషయమై యాకవియొక్క యభిప్రాయములును,
సచ్చటి నాగరికతనుగూర్చి యీతఁ డేమిచెప్పఁ గలిగినదియు నెఱుంగుటయే.

కథలను బుక్కిటిపురాణ మని, చరిత్రమునకుఁ బనికిరా వని త్రోసివే
యుట పాశ్చాత్యవిమర్శకులయొక్కయుఁ జారిత్రికాన్వేషకులయొక్కయు నుపా
ధ్యాయతవలన మనలోఁ గొందఱకుఁజాల నలవడియున్నది. వాస్తవమే. కాలము
జగదు కొలఁదని గథలు పిదపతఁ జెందును. సత్య మసత్య మగును. అయినను
మఱి వేతాధారములును సూచనములును లేని సందర్భములలోఁ గథలను వివే
కముతో విమర్శించి యందలిసత్యమును గ్రహించుట న్యాయము నుపయో
గము నగునది. శాసనములు దొరిక లేదనుకారణమున నమృతలదని విశ్వయించి
కొనినచోఁ బ్రతిదేశముయొక్క చరిత్రమందును మిగుల నుత్తమమై శూరభాస్వర
మైనభాగము తుంగలలోఁ ద్రొక్కవలసినదిగఁ గానఁబడును. ఇది యట్లుండ
లేకగ లేనికథలును, బారము లేనిభక్తికారవములును, రూపముఁ దాల్చి జీవించి
యశముఁబొందని నృష్ణదృష్టపురుషులగుజీంది పుట్టుననుట యుక్తిసహము గాదు.
వారివిషయమున మనము కాలనిర్ణయము చేయలేకుండుటకుఁ గారణము సామగ్రి
సంపత్తి లేకయుండుటయే కాని వారు పూర్వము లేకుండుట కాదు. కావునఁ దిథి
వారసత్వత్రయుక్తకాలముతో దొరికికున్నను గాలము నపారప్రాచ్యమువలనను
దైర్ఘ్యమువలనను దెలియకపోయినను గాఢవిదితులైనట్టియుఁ గథాగతులై
నట్టియు మహాపురుషులయొక్కయు నట్టివారి మహాకార్యములయొక్కయు విష
యముల నిరసింపఁజాలము. ఈకారణమునఁ జరిత్రకారులు వీని నుపేక్షించినను
వానిపూర్వమున మగ్న మైనట్టిలోకము త్రోసివేయఁబోదు. ఐతిహ్యమును వివేక
ముతో విమర్శించి యెంతవఱ కంగీకరింపవచ్చునో యంతవఱ కంగీకరించి సం
దర్భసమర్థనము చేసి వ్రాసిననే చరిత్ర సత్యమైనదియు నుపయోగకారియును
నగును. పురుషులఁ గూర్చియే కాక యాదర్శములఁ గుజించియు, నాచారములఁ
గూర్చియు, సంఘస్థితిగూర్చియుఁ జరిత్రకారులు వ్రాయఁ బ్రయత్నింపవలయును.
భగవత్సవూపు లగు శ్రీవివేకానందులు “ భగవద్గీత నెవరు రచించిన నేమి ?
ఎప్పుడు రచించిన నేమి ? మహాహస్త త మగుతత్త్వ మం దిమిడి యున్నది. దాని
నుపయోగించికొందము. విలువ లేనిలాభము నొందుదము.” అని యొకకాల

వాదికి బదులు చెప్పిరి, అట్లే మహాపురుషు లేదినమున జనించియుండిన నేమి ? యే
 దినమున మృతినొందిన నేమి ? సంఘము కాలమువలె నిష్కారమై గంగవలె నిరం
 తరమై ప్రవహించుచుండ దానిచరిత్రమును, దాని జెందియుండిన భక్తిశ్రద్ధలును,
 స్మరణాచారములును, నిదర్శనములు గాని వారికాలములు తిథివారనక్షత్రము
 లతో దొరకుటకాని దొరకకుటగాని నిదర్శనములుగాని, స్థాపకములుగాని కావు.

చారిత్రకులారా ! భగవద్గీత యెట్లు లోకసంగ్రహము నుద్దేశించి శ్రీ
 కృష్ణునివలన ఘోషింపఁబడినదో యట్లే మనచరిత్రములును సంఘసంగ్రహము
 నుద్దేశించి వ్రాయఁబడవలయును. అట్లు వ్రాయుటలోఁ జాల వివేకవంతులయి
 నిష్పక్షపాతముగ విమర్శించి ముందు వెనుక లాలోచించి వ్రాయవలయును ?
 ఇట్టి ప్రయత్నముల కనుక్రమణిక లత్యావశ్యకములు.

సి. ఆర్. కృష్ణమాచార్యులు.

(అకారాద్యనుక్రమణిక ముందుపత్రికలలో నెలువడును—ప. అ.)

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ప్రకటిత గ్రంథములు.

(1) విప్రనారాయణచరిత్రము.

పన్నిద్దతాళ్వారులలోఁజేరిన తొండరడిప్పాడి యాళ్వారు చరిత్రము. కవిత్వయములొని యెఱ్ఱాఁపెగడ చిన్నిమనుమఁడగు చెదలువాడ మల్లయకవిచే రచింపఁబడిన యపూర్వగ్రంథము. సర్వవిధముల నుత్తమప్రబంధములలో గణింపఁదగినది. కై జయంతిమీసముకంటె మిన్న. ౫ ఆశ్వాసములు. ౬౮ పుటలు. సవిమర్శమైన ౧౮ పుటలపీఠిక. వెల రు. ౧-౮-౦.

(2) కై మినిభారతము (ఆంధ్రవచనము.)

రెండువందల సంవత్సరములక్రిందట మధురాపురాధీశ్వరం డగువిజయరంగ చొక్కనాథుని యాస్థానకవియగు, సామాజికుండు నయిన సముఖము వేంకటకృష్ణప్ప నాయఁకునిచే రచింపఁబడినది. భాష సులక్షణము. కైలి మనోహరము. భార యనర్థశ్రమ. అందఱును ముఖ్యముగాఁ జదువవలసినది. 328 పుటలు. ఆంధ్రమునను, ఇంగ్లీషునను పీఠికలు గలవు. వెల రు. ౦-౧౨-౦.

1917-18 సం॥ ఇంటరుమీడియేటుపరీక్షకుఁ బఠనీయగ్రంథము

(3) కవిజనాశ్రయము.

వేములవాడ భీమకవివిరచిత మగుఛందశ్శాస్త్రము. ఆంధ్రీచ్ఛందోగ్రంథములలో మిక్కిలి పురాతనము. అ సేకలిఖితపుస్తక పరిశోధనపూర్వకముగా మూలపాఠము నిర్ణయింపఁబడినది. పాత భేదములు పుటలయందుగనఁ జూపఁబడినవి. సంస్కృతకర్ణాటాంధ్రీచ్ఛందస్సుల భేదాభేదము లచ్చటచ్చటఁ బ్రదర్శింపఁబడినవి. కవినిర్ణయము కాలనిర్ణయము, ఛందస్వరూపము మొదలగువిషయము లనేకములుగల విపులమునాసీతికరము, విషయసూచికయు ననుక్రమణికయుఁ గలవు. విద్యార్థులకును బండితులకును గూడ నుపయోగకరము. వెల రు. ౦-౧౦-౦.

(4) యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము.

మ-రా-రా-శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులు బి.ఎ., బి.ఎల్. గారిచేరచింపఁబడిన సవిమర్శ పీఠికాపూర్వకముగాఁ బ్రకటింపఁబడినది. ఈశానన మాంధ్రవద్యాత్మకము. నన్నయభట్టారకుని కాలముకంటె ముందుఁ బుట్టినది. ఆంధ్రభాషాస్వరూపము తెలియఁగోరువారల కత్యంతోపయోగకరము. 1917-1918 సంవత్సరములు బి.ఏ. పరీక్షకుఁ బఠనీయగ్రంథముగా నిర్ణయింపఁబడినది. వెల రు. ౦-౮-౦.

(5) సీతీసేనపద్యకళతకము.

తాళ్లపాక పెదతిరుమలయ్య విరచితము. శ్రీవేంకటేశ్వరుల కంఠితము. వెల రు. ౦-౨-౦.

(6) జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము.

నచనము. శ్రీమాన్ కపిష్ఠశ్రమ కృష్ణమాచార్యులం బి.ఏ. ఎల్.టి. గారిచే రచింపఁబడినది. ఖగోళవిషయముఁ దెలిపికొనఁ గోరువారి కిది యత్యంతోపకారకము. వెల రు. ౦-౮-౦.

(7) A Defence of Literary Telugu, by J. Ramayya Pantulu Gurn. 0-8-0.

(8) జ్ఞానప్రసూనాంబికాకళతకము.

శ్రీకాళహస్తీశ్వరుని దేవియగు జ్ఞానప్రసూనాంబను స్తుతించుచు కిష్ట సర్వకావ్యీ రచించిన శ్రీరసప్రకాశమైన పద్యకళతకము. అనర్థకవితాధార గలది. వెల రు. ౦-౨-౦.

చంపూరామాయణము.



ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతికవిప్రణీతము.

భోజరాజకృతసంస్కృతరామాయణచంపువునకుఁ బ్రథమాంధీకరణము కాశ్యోటివగరసంస్థానమునం దుద్భవించినది. ఇంతవఱ కిట్టి భాషాంతరగ్రంథము భోజచంపువునకు లేదు, కావుననే యన్ని విధముల ముఖ్యమైనది. ౩ వితాచమత్స్యకులెల్ల సీగ్రంధవంకే కాననగును, ఎనిమిది యాశ్వాసములు. 148 పుటలు రాయలపైజా, 16 పుటల పీఠిక. ఇంగ్లీషు క్యాలికో లైండు. ముద్రాపఁబడినవి స్వల్పములు అయినను వెల రు. 10-0 మాత్రమే భాషాభిమానులు కీర్తిముగా నొక్కొక్కప్రతిని దెప్పించుకొనుట మంచిది

కావలసినవారు, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ తాత్పర్యదర్శులకు, చెన్నపురి, వ్రాసినఁ బడయుఁగలరు.

శ్రీనివాస వరదాచారి ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రించబడినది. వెన్నపురి 27 నామ
రోడ్డు, పుదుచ్చేరి, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ కార్యస్థానమునఁ బ్రింట్ చేయబడినది.

విషయ సూచిక .

1.	సర్వేశ్వరశతకము ...		371-392
	యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారు		
2.	గ్రంథసీకారము 	393-400
3.	కావ్యాలంకారచూడామణి 	401-426
	విన్నకోట పెద్దయకవి		
4.	కృష్ణ దేవరాయలనిధనకాలము 	427-431
	కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారు, ఎం. ఏ.		
5.	జక్కనవిక్రమార్క-చరిత్ర విషయానుక్రమణిక 	432-434
	సి. ఆర్. కృష్ణమాచార్యులుగారు		

సర్వేశ్వరశతకము.

—శ్రీరస్తు—

*(ఈమూలపాఠము ప్రథమప్రతిలోనిది. రెండుమూఁడు ప్రతులలోని సాతభేదములు క్రిందఁ జూపఁబడుచున్నవి.)

- శా. ¹శ్రీకంఠం బరమేశు నవ్యయు నిజశ్రీపాదదివ్యప్రభా
సీగోతాస్పితజేనతానిటలదుర్నిత్యక్షరధావంతుఁ జ
త్ప్రకామ్యాంగు సపాంగమాత్రరచితబ్రహ్మాండసంఘాతుఁ జం
ద్రాకల్పుం బ్రబులెంతు నిన్ను మది ²నాహ్లాదింతు సర్వేశ్వరా. 1
- మ. ఒకమా టీసకలంబు నీమహిమగా నీహుంతును న్వేండి యొ
గ్గొకమా పెద్దియు నీవు గా వనుచు నే యుక్తిం ⁴బ్రశంసింప నే
రక వేదంబులు చిక్కువడ్డవనిసం బ్రవ్యక్త మై ⁵యుండు భా
వకుడై నీనిజ ⁶మిట్టి దట్టి దన నెవ్వం డోపు సర్వేశ్వరా. 2
- శా. జ్ఞానాతీతుండ వై ననీమహిమఁ బ్రజ్ఞం బూని తర్కించు ట
జ్ఞానాంగం బగు నై ననుం దమయథాశక్తిం బ్రశంసించి ది
వ్యానందస్థితిఁ బొందువారిఁ గని భక్త్యావృత్తి నిన్నెట్టివాఁ
డై నం బ్రస్తుతీసేయుచుండుఁ దనచే నై నంత సర్వేశ్వరా. 3
- మ. అమితాంభోజభవాండభాండనిలయం బై యుండు నీయంతరం
గమువ ట్టెంతయొ దాని కింక బహిరంగం బెట్టిదో నూత్ను త
త్త్వము దా సంతకు మీఁద నేమివిధమో⁷తా నిట్టిసీపెంపుమా
ర్గము నీకై నసించింత్య మెట్లొరు డెఱుంగంజాలు సర్వేశ్వరా. 4

* ప్రథమప్రతి గురజాల దుర్గరాజు శేషగిరిరావుగా రిచ్చినది. రెండవప్రతి కాశీలోనున్న కొవ్వలి జగన్నాథముగారు పంపినది. మూడవది యచ్చుప్రతి.

1. రెండవప్రతిలోఁ నీవద్యమునకుమూఁద

ఉ. చిత్తము ప్రాణ మాయువును జేర్చి త్రికూటపుదారిఁ దూఱుచు

నృత్తిలియున్న కుండలిని మట్టుగదల్చి పెగల్చినంతట

త్వత్తమ మండలత్రయము లొందుచు నిత్యము వెల్లుమేల్ బలి

హత్తి నిషిద్ధలింగగురుఁ డంచు భజించినుతించి కొల్పెదన్. అనుపద్యముక్కటిగలదు.

2. నాహ్లాదించి. 3. నూహించి వర్ణించి వే టొకమా పెంతయు. 4. బ్రవర్తింప. 5. యుండు.

6. తత్త్వమిట్టిదన. 7. తర్కింపనీపెంపుమా. 8. సశక్య.

- మ. ఇన విఘ్నేశ్వరమాతృకాద్రుహిణ బ్రాహ్మిసంధ దుర్గారమా
వనితాధీశ్వర భైరవుల్ బలసి భాస్వద్భక్తిసంయుక్తి నీ
కనిశంబుం బరివారభృత్యనికరంబై¹యున్న నిన్నింకఁ గొ
ల్పనివా రెవ్వ రజాండభాండములలో వర్ణింప నర్యేశ్వరా. 5
- శా. ఏపారంగ నజాండభాండనికరం బేహపులోఁ బుట్టియు
ద్దీపించు న్మఱి చూపులెల్ల సముసుప్తి బొంది యేహపులో
లోపింపం గలయంగ సంతటికిఁ దా లోనై విష్ణుభించి యే
రూపం బవ్యయమై వెలుంగు నది నీరూపంబు సర్వేశ్వరా. 6
- మ. జలజాతప్రభవాండబుద్ధుడము లశ్రాంతంబునుం బుట్టుచుం
గలయం గ్రాఁగుచునుండు నీవృథులలింగస్సారగర్భాభిలో
పలఁ దద్బుద్బుదగర్భవానులు²హరి బ్రహ్మాదిదేవాలియుం
గలదే వారికి నీమహత్త్వ మెఱుంగంగాశక్తి సర్వేశ్వరా. 7
- మ. భవమన్మేషవిజృంభణంబు³ వివరింపంగా సరోజాతనం
భవుజన్మంబు భవన్నిమేష మమిత్రబ్రహ్మాండకల్పాంతభై
రవసంక్షోభిత మన్నఁ దక్కిన భవత్పారంభభూరిక్రియా
నివహం బెవ్వరు నేర్తు రిట్టి దని వర్ణింపంగ సర్వేశ్వరా. 8
- మ. పవనుండై హిమధాముండై యనలుండై పానీయమై యాత్మయై
రవియై యంబరమై మహీసలయమై రమ్యాష్టమూర్తిక్రియా
భువనాండంబులు రక్షణాంగములుగాఁ బుట్టించు నత్యద్భుతో
త్సవలీలావిభవంబుతోడ భవదాజ్ఞాశక్తి సర్వేశ్వరా. 9
- మ. జలజాతప్రభవాండభాండములు దుశ్చారితులగ నాత్మలం
జెలువై యుండ యథాప్రమాణములుగా శిక్షింప రక్షింప ని
శ్చలలీలం బ్రభవిండు రాజు భవదాజ్ఞాశక్తిగా కీర్తవ
త్పైలమిం జేసొని నిర్వహింప మఱి గాజ్ఞేవ్యండు సర్వేశ్వరా. 10
- శా. జ్ఞానజ్యోతి విజృంభమాణముగ నోజ్జ్వల విష్ణుదేవాది దే
వానీకాత్మదశావలి దవిలి⁴ నీ వారంగ వారింగవా

1. భైరవు. 2. లోపించుం. 3. పారిబ్రహ్మదులందేమియుం. 4. ప్రకటింపంగా
5. లోప, 6. నీవారంగ వారింపుచుకొ.

జ్ఞానప్రాధులఁ జేయుటల్ వెలయుఁగా సర్వజ్ఞశబ్దంబు దా
నీనామాంకముగా ¹విధించె నిగమానీకంబు సర్వేశ్వరా. 11

మ. సురల న్నర్తనమంబుగా మనుజుల² శోభిల్ల బృందారకో
త్తరముంగా ఘను నల్పు నల్పుని ఘనుంగాఁ బుణ్యపాపాలిచే
దిగుగన్వేచుచు నీమహామహిమ ప్రీతిం బద్ధజాండంబులం
దరయన్ జీవుల నింద్రజాలములుగా నాడించు సర్వేశ్వరా. 12

మ. ఘనుడై యేచి దశాననుండు బలిమిం గైలాసశైలేంద్ర మె
త్తిన నద్దానవనాఘుఁ ద్రొక్క నతఁ డర్థిన్ద్రాక్షిణంగాచి ³ప్రా
క్షనశౌర్యాధికుఁ జేసె దుష్టు నణఁపంకిగా శిష్టు రక్షింప రం
జనతో నెప్పుడు⁴ వేచియుండు భవదాజ్ఞాశక్తి సర్వేశ్వరా. 13

మ. తమకంటెత్తిన నాత్తజం గడు మదాంధవ్యాప్తి నేకాంతవ
క్షమునం దెవ్వరుఁ గానకుండఁ గవయంగాఁబోయి నీబాణపా⁵
తమునం బద్ధభవుండు ద్రెల్లై ననినం దాఁ దప్పినర్థింప లో
కమునం దెవ్వరి కింక నిన్ను⁶ నెఱుంగంగా వచ్చు సర్వేశ్వరా. 14

మ. పలుజ స్తంబులఁ గూడఁబడ్డ భవశుంభ ద్ధోరదుష్కర్తరా
నులుపైఁగూలి సమస్తజీవులు వెనన్⁷ శోకించుచు న్నెద్దరు
ర్బులులై చిక్కినఁ దద్భవాపహరణార్థంబొప్పుఁ బద్ధోద్భవ
ప్రళయం బొక్కొకమాటు నేయుదు ⁸తుదిన్ భావింప సర్వేశ్వరా. 15

మ. సుమహత్పద్ధభవాండపంక్తుల లయక్షోభప్రతాపంబుతో
నిమిషార్థంబున⁹ గ్రాచి పెంపెనఁగు నీనేత్రానలజ్యోతి క
య్యమమీనాంకజలంధరత్రిపురదైత్యలి¹⁰న్విజృంభించి భ
ష్టముగాఁ జేయుట నిశ్చయింప నిదిదా శౌర్యంబె సర్వేశ్వరా. 16

మ. అతిదక్షుం డగుదక్షుఁ డీజగములో యాగంబు నల్లక్షణ
స్థితిగాఁ జేయుచునుండి మిమ్ము మదినుద్దేశింపమిం శేసి తా
హతుఁ డయ్యెం దుది¹¹ నెట్టికార్యములుఁ బొందె యుండునే కర్తన
మృతితోఁ జేయని దుర్తదుండు మనునే భావింప సర్వేశ్వరా. 17

1. విధించు. 2. ప్రార్థన. 3. దాస్యస్థిరక్షింప. 4. సేర్పియుండు. 5. ఘాతము(అ). 6. మొఱు
గంగా. 7. మహాశోకించు, శోషించు(అ). 8. మదిన్. 9. గాల్చి (అ). 10. నివిగుర్పించి. 11. నట్లు
కార్యములు పొల్లెయిండవేకర్తనప్రతిగా.

మ. జగతీచక్రము పాదఘట్టన నదృశ్యంబై ప్రవర్తింపఁగా
గగనం బంతయు బాహుమండల సమగ్రవ్యాప్తులం దఘ్నతం
బుగఘ్నార్ణవ సజాంత్యవేళల సమున్నాతాంగహారావళుల్
నెగడం బొంగి నటించు తాండవమహానృత్యంబు సర్వేశ్వరా. 18

మ. 1. ఆమరేంద్రాబ్జభవాళి కెన్నఁ దుది నీవాదిం బ్రసాదించి న
ర్థము సిద్ధించుచు నుండుఁగాని సురమాత్రుంగోరిననీరికా
ర్యము సిద్ధింప దనేకమార్గములఁ బ్రారంభించిరే నిశ్చయా
ర్థముగా నీవ సమస్తకర్త వగుటం దరింప సర్వేశ్వరా. 19

మ. అమరంగా స్ఫటభక్తినాటకము భాషాంగక్రియాంగాభిర
మ్యముగాఁ జూపినమెచ్చిమీరలు పురేయన్నంతకున్ యోనిగే
హములన్ రూపులు వన్నుకొంచును నటుండై వచ్చి సంసారరం
గములోనం బహుహాసమాడు వెలయంగా జీవి సర్వేశ్వరా. 20

శా. త్రివత్సాంకు రమావిశేషతయు వాక్చీనాథుచాతుర్యముగా
దేవాధీశ్వరునై భవాతిశయముం దిగ్మాంశుతేజంబు త్రి
దేవీనందనురూపవిభ్రమము చింతింపంగ నీభక్తిస
ద్భావాత్మం దగుపుణ్యమూర్తికి ద్రుణప్రాయంబు సర్వేశ్వరా. 21

మ. ఇల సద్భక్తులపాదధూళిపటలం బేమర్చ్యుపాలంబునం
జీలికె న్నావ్డ పవర్గనాథుఁ డనినక సిద్ధంబుగా వానిని
ర్మలహస్తార్పితభూతిఁ బ్రీతి నొసలారంబూయు విశ్వాసికిఁ
ఫలమూహించి విధింప నెవ్వరికిఁ జెప్పనవచ్చు సర్వేశ్వరా. 22

మ. పలుతీర్థంబులఁ గ్రుంకుకంటె మహిలో భక్తాంఘ్రివాసీయముల్
తలమీఁదం జిలికించుకోఁ దగును దీర్థంబాడ భారంబు త
త్ఫల మత్యల్పము భక్తపాదయుగళాంభస్పర్శ నిర్భారమై
యలరుక శాశ్వతభుక్తి ముక్తి ఫలదంబై యుండు సర్వేశ్వరా. 23

1. ఆమరేంద్రాబ్జభవాళికై న మదినీవారం బ్రసాదించు న

ర్థము సిద్ధించుచునుండు దానుచితమాత్మంగోరి నీనీరికా

ర్యము సిద్ధింప.

2. నీవిలబడే. 3. వై భవోన్నతిశయం (ఆ). 4. చిలుకక. 5. విధించియె. 6. జలికించు

కొనుచువి.

మ. రమణా భక్తసమగ్రదర్శనము తీర్థశ్రేణి, తస్మిన్ తీర్థము, తద్దివ్యదయావలోకనము తీర్థం బెన్నఁగా నిట్టిజంగమతీర్థాంబుధి నోలలాడక వివేకభిష్టులై పోయి లోకమునం దీర్థములంచు నేఱులు సొఱంగినేల సర్వేశ్వరా. 24

మ. కమనీయం బగునర్వతీర్థములు లింగంబున్నచో మూర్తిమంతములై యొప్పుచునుండు లింగమును దాత్పర్యంబుగా భక్తగాత్రములం దెప్పుడు నుండుగాన మహిమో దత్తార్థమూహింపఁ దీర్థములం దెల్లను దివ్యతీర్థము భవద్భక్తుండు సర్వేశ్వరా. 25

మ. ధరణిం దీర్థము లాడుకంటె ముదమంద సర్వయజ్ఞంబులం బరంగం జేయుటకంటె సువ్రతము లొప్ప వేదశాస్త్రోక్తతత్పరుడై యాదటఁ జల్పుకంటె మది నుత్సాహించి నీభక్తిమత్తురుషశ్రేష్ఠులఁ బూజనీయుట మహాపుణ్యంబు సర్వేశ్వరా. 26

మ. భవదీయామలత త్వనిర్ణయకళాప్రఖ్యాతసద్భక్తపుంగవగోష్ఠీ సుఖవార్ధిలోనఁ గడు వేడఁ దేలినంగాయూ భువివేతీర్థజలంబులం గడిగినం బోనేర్చునే ఘోరగుర్భవ²సంఘాతదురాత్మతామసమహావంకంబు సర్వేశ్వరా. 27

మ. ధరణిం బ్రాక్తనభక్తనిర్మితమహాస్థానంబులై యొప్పు శ్రీగిరిముఖ్యం బగు దివ్యతీర్థములు భక్తింజూచిరే వారిదుస్తరదోషంబులు వాయునన్న మఱిసాక్షాద్భక్తులం జూచినం బరమార్థంబుగఁ బాయదే నరులపాపంబెల్ల సర్వేశ్వరా. 28

మ. కని సద్భక్తుల కంతనంతఁ గడువేడ్క³ హృత్ప్రణామంబున సినమాత్రం జెడు సర్వదోషములు తచ్చి⁴పాదముల్లుట్టి మొక్కిన సర్వాంగసమగ్రశుద్ధియగు భక్తి వారికిం బ్రీతిచేసినఁ ద్వద్దివ్యదయావలోకనఘనశ్రీలొందు సర్వేశ్వరా. 29

1. లింగమునఁ దాత్పర్యంబుగా భక్తిగాత్రమునందేర్పడునుండు, అని ప్రథమప్రతిలోని పాఠము. ఈ 25-వ పద్యమునకుమీఁద రెండవప్రతిలో “భక్తిమాహాత్మ్య”మను శీర్షికకలదు.

2. సంఘా(గా)కలితాత్మతామస. 3. ఇది మొదలు ప్రథమపుస్తకములోఁ. బద్ధము కడనఱకు లేదు. దీనికి మాటు పైపద్యములోని “భక్తింజూచిరేవారి” యిత్యాది పూరింపఁబడినది

మ. జలజాతప్రభవాచ్యతాదులు ¹మదిం జర్చించి చర్చించి నీ
కలరూ పారయలేక చిక్కులఁ బడంగా నిన్నుహస్తార్పితా
మలక వ్యాప్తికిఁ దెచ్చి యేర్పఱిచి సంబంధించి చేకొన్నభ
క్తులశౌర్యం బుపమింప నెవ్వఁడు సమర్థుం డింక సర్వేశ్వరా. 30

మ. అమరన్ భక్తగణాత్మమధ్యమము లింగావాస మాలింగమ
ధ్యము పద్మప్రభ వాండభాండనిలయం బై యుండుటన్ భక్తత్వ
ప్తి మహాలింగము తృప్తియై మహిమ నుద్దీపించుఁ దల్లింగత్వ
ప్తిమహత్త్వంబున నీసమస్తమును దృష్టిజెందు సర్వేశ్వరా. 31

మ. ²అనురాగంబున నిన్నుఁజూచుఁ దలపోయుం జొక్కుఁ గాంక్షించు వ
ర్ణననేయం దమకించు సిగ్గు విరియుం బ్రార్థించు శోషించు సం
తను నీధ్యానముదాల్చుచున్న మఱియం దానీదశావస్థలం
దనరంగా మది నిన్ను డక్కఁగొను సదృశ్యుండు సర్వేశ్వరా. 32

మ. ఎలమిన్ భక్తుఁడు వక్రుడై నడిచెనే నేపారఁగా దానికిం
గలుషింపం గలహింపఁ గింకిరిపడంగా దెట్టిచోనై నని
ర్థలగంగాపుభులప్రవాహమరయం బ్రహ్మార్పియై నెన్నివం
కలుగాఁ బాఠిన దాని నొండు పలుకంగాఁ జన్నె సర్వేశ్వరా. 33

మ. సికతాధామము నీకుఁజేసి తమలోఁ జెన్నొందిక్రీడించు బా
లకులింద్రాధికు లన్న నీగుడు లతిశ్లాఘ్యైష్టకాష్టాదులఁ
సుకుమారంబుగ నెత్తి భూతలములో శోభిల్లువంశప్రది
పకు సౌభాగ్యముమాన మెవ్వరికిఁ జెప్పన్వచ్చు సర్వేశ్వరా. 34

మ. భవదభ్యర్చనవేళలన్ భవుల సంపదాఘ్రింతులఁ దీనమా
సవుల³ విదిష్టుల⁴ భవాతురుల సన్దానించుటల్ సౌఖ్యము
ఖ్యవిహారేచ్ఛలు నీమహత్త్వములు నిత్యానంద మూహించుచో
భవిసీభక్తుల కాత్మలోనవరసంబు బుట్టు సర్వేశ్వరా. 35

మ. కరుణం జేకొనిరేని ⁵రారవపదగ్రస్తాత్తు దేవేంద్రుఁగాఁ
బరంగంజేయుదు రాత్మలోనలిగిరే బర్హస్యనే రారవో

1. మొగిం (అ). 2. ఈ 32వ పద్యమునకు రెండవపతిలో "దశావస్థలు" అనుశీర్షకకలద.
3. బ్రహ్మార్పి తో నెన్నివంకలు. 4. భవాతురుల సన్దానించుటల్ సంఘసౌఖ్యవిహారేచ్ఛలు నీ
మహామహిమ, 5. సున్నద (అ).

తల్ల-రపంకప్రవీనకీటకముఁగాఁ గల్పించు రన్నట్టిచో

హర! నీభక్తులశక్తి యెట్లు గుఱిసేయన్వచ్చు సర్వేశ్వరా.

36

మ. రమణీయక్షితిపాలుఁ ¹డింద్రునిచతుర్దాసక్రమాయుష్యుఁ డా
యమరేంద్రుం డజనాడికాద్యయమువాఁ²డాబ్రహ్మ విష్ణున్నిమే
షమువాఁ డంచును వీరి నెల్లనగు నీసాలోక్యసామీప్యస
త్తమరాజ్యస్థితిపట్టభద్రుఁ డగునదృక్తుండు సర్వేశ్వరా.

37

మ. ³ప్రకటింపంగ సమస్తపాతకములం బాపంగ నీపూజయం
దొకపుష్పాంశము చాలు నన్న మహిలో నూహింపఁగా నీపదా
ర్పకు లేమాగ్ధమునందు శుద్ధులు మదిం జర్పించి తద్గుణ
ప్రకరం బెన్నెడివాఁడు లోకములలోఁ బాపిష్ఠి సర్వేశ్వరా,

38

మ. తమతేజంబుఁ దృణీకరించుచు సముద్యత్తైత్యై మ్మాదిలో
కములం బెల్లఁ జరించు నీయచలభక్తశ్రేణులం జూచి నె
య్యమునం దారును దద్విధంబునను మిమ్మర్చింపనూహించిమ
ర్త్యమునం బుట్టఁగ వాంఛసేయుదు రమర్త్యశ్రేణి సర్వేశ్వరా.

39

మ. అమరన్ భక్తులకెల్ల నీవ హృదయంబై యుండుట నావిరి సౌ
ఖ్యము నీసౌఖ్యము వారికూర్మియు సమగ్రం బైననీకూర్మి త
త్త్వము భావింపఁగ వారికోపము భవత్ప్రఖ్యాతరాద్రప్రభా
వము దా వారలవాక్యనిర్ణయము నీవాక్యంబు సర్వేశ్వరా.

40

మ. అవనిం బెన్నిధి భాగ్యహీనులకుఁ బ్రత్యక్షంబు⁴గా కన్ప డొం
డవ భాండాత్మిక దాల్చి మాటువడి మాయావృత్తి నున్నట్లుకా
భవదీయప్రతిబింబమూర్తి యగు నదృక్తుండు సంసారదు
ర్వ్యవసాయసాయాత్ముల కెల్లఁ గేవలనరుండై శోచు సర్వేశ్వరా.

41

మ. క్షితిపై శ్వేతమునీంద్రుఁ జంపనలుకం గీనాశుఁ డేతెంచి నీ
యతికోపోజ్జ్వలనాహుతి న్నడిసెఁ దభ్యం బేకనిష్ఠానమ
న్వీతులం జేకొని భక్తవత్సలుఁడవై నీవెప్పుడు గ్లావఁగాఁ
బ్రతిపత్తువలి కెట్లు వారిదెనఁ జేరన్వచ్చు సర్వేశ్వరా.

42

1. రింద్రునిచతుర్దాసక్రమాయుష్యుఁ. 2. డాబ్రహ్మయుష్మన్నిమే. 3. ఈపద్యము
నకుఁ బూజామాహాత్మ్య మని రెండవపురిలోఁ బేరుకలదు 4. గాకుంట దొంతన.

శా. కింకం దన్ను నదల్పి చక్రమునఁ దాఁగ్గొమ్మం డని నైవేచినం
బాంకం బొప్పంగ దానిఁ 'దుత్తుఱుముగాఁ బోఁదట్టి యుహ్వాంగె ని
శ్శంకాత్తుండు దధీచి శాశ్వతులు నీనదృక్తు లూహింపఁగా
సంకల్పప్రభవప్రతాపవనభాస్వద్భావ సర్వేశ్వరా. 43

శా. ఘటదుగ్ధంబులు పేరుఁగాక వెలయంగా నెంతతోడంటిన
న్నటదుగ్ధంబుధి పేరునే జగములో నల్లుండు చుస్సంగతిం
జలులాత్తుం డగుఁగాక యెయ్యెడల నీ సదృక్తుఁ డేకార్యము
త్కట మై తాఁకిన నన్యచిత్తుఁ డగునే తర్కింప సర్వేశ్వరా. 44

మ. సతివేడఁ దన ప్రాణవల్లభునితో సంయోగమీమాసింఁచుఁగా
కతనిం బ్రాభాననేసి సాముగొనిపో నత్తాడునే తజ్ఞఁడి
క్షీతి నీభక్తియ వేడుఁగాక మఱి నీశ్రీపాదము ల్లాల్పి కు
చ్చితకామ్యార్థము కిలొంద వేడుకొనునే చింతింప సర్వేశ్వరా. 45

మ. భగ్నిమరధ్యానము దాల్చి కీటకము సదృశవాదినయ్యుక్తిదా
భగ్నిమరంబై ఖగవీధి¹నాడుననిన న్నాభింబి నిన్నాత్మ నె
య్యముతోధ్యానము సేయుమర్త్యుఁడును నీయట్లే పరవ్యోమత
త్త్వమునం² దవ్యయలీల నుండు³ టరుదే తర్కింప సర్వేశ్వరా. 46

మ. అమరక్రేబలకు స్పృధామయకళాఘాతీయసారంబు ర
మ్యముగాఁ గ్రోలఁగనిచ్చి తా నొకకళామాత్రాంశుఁడై యున్నచం
ద్రమునింజూచి 'జనమ్మమ్మెక్కు⁴క్రియనారక' భక్తపూజావిధి
క్రమభారాకృశుఁజూచి మ్రొక్కుదురు లోకంబెల్ల సర్వేశ్వరా. 47

మ. చెదరంబొలు దశప్రభంజనములక⁵ శిక్ష⁶ నుషుమ్నంబునం
గుదియంబట్టి చరింపకుండ శశి నర్కుంగట్టి భాస్వన్నన
స్పదనస్థానమునందు ని న్నైలమి సంస్థాప్యంబు గాఁజేసితా
హృదయానందరసాద్ధి⁷దేలు శివయోగీంద్రుండు సర్వేశ్వరా. 48

మ. వెలి వీక్షించిన నీస్వరూపమె మహావిస్ఫుర్జమై యాత్మలో
పలభావించిన నీస్వరూపమె మహాప్రవృత్తమై దృష్టులం
దలఁపం జేకొని యున్న నీయచలితధ్యానంబునం జేసి తాఁ
గలనైన న్నివయోగి⁸తన్ను జగముం గానండు సర్వేశ్వరా. 49

1. తుత్తుమరు (అ). 2. మర్థింపు. 3. నొండు. 4. నాడుగతి సంభావించి. 5. దద్యయ. 6. జేసునిచ్చి. 7. జగము. 8. గతి (అ). 9. తానె జగముంగా. నండు.

మ. భవదాకారమే కాంచు నీస్తవకదంబశ్రేష్ఠసద్వాక్యముల్
 చెవులార నిన్ను నిన్నె చెప్పు మది చుట్టేంద్రియాటోపదు
 రవ్యససాయాత్మలఁ గాంచుచో, వివేచిచో వర్జించుచో, జీకునుం
 జెవిటిన్ముఁగయునై చరించు మహి నీశీలుండు సర్వేశ్వరా. 50

మ. ¹అతిలాలిత్యముగా నహర్నిశము నిన్నర్చింపఁగావచ్చు సు
 ప్రతుఁడై యుండఁగవచ్చు నెల్లకళలం బ్రౌఢుండు గావచ్చు వా
 క్షతి గానైనను వచ్చుఁగాని మదిసీభక్తుండుగారాదు సు
 స్థితిగా నీదయలేనిమానవునకుం జింతింప సర్వేశ్వరా. 51

మ. ²భవిష్యో భక్తి మహత్త్వ మంకురితమై పాటిల్ల భక్తుండు బాం
 ధవమాత్రుండగు భక్తి పుష్పితముగాఁ దదృక్తుఁ డాత్మేశుఁడై
 సవిశేషస్థితిఁ దోచు భక్తిసఫలతాస్సహంబునుం బొందఁగా
 సవికల్పక్రియ నంతి భక్తుఁడును నీవైయుండు సర్వేశ్వరా. 52

మ. సుముఖుండై శివయోగి మోదము మదిన్ శోభిల్లఁజేకొన్న భి
 క్షుము విప్రోత్తమకోటిభోజననదృక్షం బన్న సౌభాగ్యయో
 గమునం దారయ నమ్మహామహాండు వేడ్కంగోరి యారోగిణి⁴
 బమరం జేసినపుణ్య మెట్లు గుఱినీయన్వచ్చు సర్వేశ్వరా. 53

శా. ఎచ్చో నీవదభక్తుఁడుండు మది నింపెక్కం బ్రయత్నంబుతో
 నచ్చో నీవనిశంబు నుండుదు త్వదీయధ్యానచిన్మూర్తులై
 యచ్చోనన్మునులెల్ల నుండుదురు మంత్రాంగాక్షరాయుక్తులై
 యచ్చో, దీర్ఘములెల్లనుండు నిది వేదార్థంబు సర్వేశ్వరా. 54

శా. సత్యంబెప్పుడు దప్పఁడే మహిదురాచారులడు గాఁడేని యా
 చిత్ర్యం బేమఱఁడేని దుర్జనులగోష్ఠిం బొందఁడే భక్తసాం
 గత్యం బాదటఁ బాయఁడేని మదనగ్రస్తుండుగాఁడేని నీ
 భృత్యుం డాతఁడు మూఁడులోకములలో⁵ బెంపొంద సర్వేశ్వరా. 55

శా. ⁶పెంపం దల్లియగున్ రుజాపటల్⁷ చుష్పిడావధి⁸తో భ వా
 రింపన్ వైద్యుఁ డగుం గుమార్గభిధులం గ్రీడింపఁ బోకుండ శి

1. ఈ 51-వ పద్యమునకు రెండవప్రతిలో మొదటిపాదముపాత్రమే యున్నది. 2. దీనికి రెండవప్రతిలో “భక్తులకుభవసంగముంబు గలుగుట” యను శీర్షిక గలదు. 3. సవికల్పస్థితిగంధ భక్తుఁడగు. 4. ఆరోగిణియు = భోజనము. 5. మొదటిప్రతిలో “యూపింప” అని తప్పుగానున్నది. పద్యములోని పాతము రెండవప్రతిలోనిది. 6. దీనికి భక్తిమాహాత్మ్యముని రెండవప్రతిలోకిర్దిక. 7. చుష్పిడావధి⁸తో భమావధింప.

క్షీంపణ బల్లిదుడైన తండ్రియగుచున్ శ్రీమంతుఁగా నెంతయున్
సంపదన్వృద్ధి¹యొనంగ దాతయగు నీనద్భక్తి నర్వేశ్వరా.

56

మ. ఉరుసంసారగజేంద్రదర్పదళసవ్యూఢప్రతాపోగ్రకే
సరి, దుష్ప్రాప్తశరీరబంధవిపులత్మాజనజచ్చేదపి
స్ఫురితక్రూరకుతారధార, దురితప్రొద్దుభూతజీమూతదు
స్తరసంఘాతవిఘాతమూరుతము నీనద్భక్తి నర్వేశ్వరా.

57

మ. అరివీరప్రకరంబు భీకరతరంబై తాఁకుచో సింహసిం
ధురశౌద్ధులమృగోరగాది భయము ల్దోతెంచుచో ఘోరదు
స్తరసంసారవికారవేదనలు మీఁదం బర్చుచో వజ్రపం
జరమై చేకొని తన్ను నెత్తుకొను నీనద్భక్తి నర్వేశ్వరా.

58

మ. కమలాపుండుదయింపఁగా ననలనక్షత్రక్షమాధీశతే
జములెల్లం బెడఁబాసిపోవుగతి నీనద్భక్తిభీషంబు చి
త్తములోనం బ్రభవింపఁగా నితరమంత్రధ్యాన తద్దేవతా
క్రమమాయాపటలంబు లన్నియును వీఁకంగ్రాఁగు నర్వేశ్వరా.

59

మ. చటులప్రాయగుణేంద్రియాత్మలకు వాంఛావృత్తి నీభక్తి సం
స్ఫుటమై యుండదు భక్తితత్పరులకుం బాల్పొందఁగాఁ జిత్తము
తొటదుష్టేంద్రియవర్గతామసపరిగ్రస్తంబుగా దెట్లు వీఁ
కటికిం దిగ్గమరీచికిం గలదె సాంగత్యంబు నర్వేశ్వరా.

60

మ. బలవంతుండును దుర్బలుండును మహాప్రేఘుండు మూఢుండు నుం
గులజుండుం గులహీనజాతుండు ఘనక్రూరుండు శాంతాత్మి
శ్చలచిత్తుండును నొకరూప మది నీనద్భక్తిచిత్తంబులో
వల వర్తించిన మీఁద నేవిధమునన్ భావింప నర్వేశ్వరా.

61

శా. కామోద్రేకవిజృంభణంబును సమగ్రక్రోధమున్ లోభమున్
వ్యామోహంబు మదంబు మచ్చరము దీవ్రంబైన పంచేంద్రియో
ద్దామాఘోషముగ్రాచి పెంపెనఁగు తత్త్వజ్ఞానికిం గాక తా
సామాన్యత్మలకేల నూలుకొను నీనద్భక్తి నర్వేశ్వరా.

62

1. యునర్ప. 2. త్వాజచ్చిదానర్థశ్చ. 3. "వీఁకటికిం గల్గునె దిగ్గమరీచికిన" అని మొదటి
పుస్తకము. ‡ టోపమణంప (అ).

మ. ఇందువలనంబులు ఎచ్చునంతలు నిరుద్యాగంబున నవ్వుకొ
 టరమధ్యంబున నుండుపక్షిగతి నివ్వంగోరి నీభక్తివి
 స్తరమాత్మం బ్రభవించునంతకును దత్తంసారకారాగృహం
 తరగేహంబున¹నుండి జీవుఁ డతిచింతంబొందు నర్యేశ్వరా. 63

శా. లింగారాధన జంగమార్చనములొలిక భక్తికంగంబు ప్రా
 ణాంగవ్యాప్తియునై స్ఫురించు నిది తత్వార్థం బగుంగాన నా
 యంగాభ్యర్చన జంగమాహితకరుండై చేసినం దాశవ²
 శృంగారం బగు వానిభక్తి మదిఁ జర్చింపంగ నర్యేశ్వరా. 64

మ. *అరయంగర్కవిధానదానవిధివద్ధ్యానోత్తమజ్ఞానముల్
 వరుసం బేర్కొన నాల్గుయోగములు తత్త్వం బెందు నీభక్తి వి
 స్తరబాహ్యక్రియలెల్ల బొల్లులగుటం దద్భక్తియోగంబు తా
 బరంగం దక్కినమూడుయోగములకుం బ్రాణంబు నర్యేశ్వరా. 65

మ. అమరంగా ధన మిచ్చి కాతురు³మహీయశ్రీతిఁ బ్రాణంబుఁ బ్రా
 ణము నర్థంబును నిచ్చి కాతు, రభిమానంబు నివేశించిమా
 నముఁ బ్రాణంబు ధనంబు నిచ్చి కడుసన్మానంబుగా నుత్తమో
 త్తమచారిత్రులు భక్తిఁగాతుగు ప్రమాదం బంది నర్యేశ్వరా. 66

మ. ⁴అనుబంధేంద్రియ భూతవర్గము యమాద్యష్టాంగ⁵మంత్రోరుసా
 ధనోముచ్చాటనసేసి పాపి గురుసద్వాక్యప్రకాశోత్తమాం
 జనదృష్టిం బరికించి యేర్పఱిచి వాంఛంగోరి సాధించి చే
 కొను చిన్మూర్తికి గాని భక్తివిధి గీలో⁶దెందు నర్యేశ్వరా. 67

మ కనకంబందు ఘనీభవించిన కళంకంబెల్ల⁷నువ్యక్తిగా
 ననలాస్యంబునఁ గానిపోనిగతి జీవాత్మంబ్రవేశించి చే
 కొని వర్తించిన దుర్మలత్రయపరితోభంబు నీభక్తిచే
 తను బాపంబుఁ గానిరియిండ్లాకటిచేతం బోదు నర్యేశ్వరా. 68

మ. అమరంగా గురుమంత్రకార్ముకమునం దాత్మాత్మ ముష్టాంగయో
 గమహాముష్టివివేకి యేయుటయుఁ దత్కాండం బజాండాదిత

1. నుండు, జీవుఁ డతిచింతంబొంది. 2. శవశృంగారము—గణముచెడినది *ధరణింగ ర్చవిధాన
 భక్తివిధాన 3. మహోద్యత్ప్రీతి. 4. అనుబంధేంద్రియ. 5. యోగాసుసా. 6. ముచ్చాటన మొందఁ
 జేసి. 7. తెల్లంబుగా. 8. వేటొకటి.

- త్తస్మిముల్లెన్వడి¹నుచ్చిసాటి భవదుద్యత్సాన్వత్తైవల్యల
క్ష్యము నత్యద్భుతత క్తితోడఁ గమియంగానాటు నర్వేశ్వరా. 69
- మ. ²తనరం గాయవహిత్రమందు హృదయ స్తంభాభిసంధానమై
చను నీధ్యానవటంబు నూల్కొలిపి భాస్వద్భక్తివాతాహతి
నీస్వినుతజ్ఞానవథంబు చేకొని నముద్వేగంబుమై జీవుఁడీ
ఘననంసారమహార్ణవంబుఁ గడవంగఁబాటు నర్వేశ్వరా. 70
- మ. అకలంకస్థిరభక్తి³మున్నొగయ నిన్నత్రాంతముం జూచి పా
యకపూజించి మహామహుండు భవదభ్యర్చ్యుండగుంగాక దా
సకలేచ్ఛావిషయంబులం బొగయుచుం జాపల్యతంజేయు నీ
బకవేమార్చన నిన్ను నెట్లు సాగయింపం జాలు నర్వేశ్వరా. 71
- మ. నమదోతాహనుభాభిలాషలును నీనంసారమాయావినో
దములు స్వర్గఫలావవర్గఫలచిత్తభ్రాంతులుం బూజ్యరా
జ్యమహాకాంతలు నెన్నిచూడ నివి.నీనద్భక్తికత్యంతరా
యములై మాటికి మాటి కడ్డుపడుఁ గార్యత్రేణి నర్వేశ్వరా. 72
- శా. మోహధ్వంతములో మునింగిన మహామూఢుం డతిభ్రష్టుఁడై
సోహంబంచుఁ దొడంగి నీకుఁ గడు దూరాత్తుండగుంగాని దు
ష్టాహంకారగుణంబుమాని మదిసాంపారంగ⁴నద్భక్తి దా
సోహం బన్న భవత్పదార్పకుఁడు నీవైయుండు నర్వేశ్వరా. 73
- శా. చావం బుట్టుచుఁ బుట్టఁ జచ్చుచు మహాచండాలసంసారపా
రావారంబునఁ గూలి తాఁ జెడుటకుం బ్రవృత్తిగా నాత్మలో
నేపం బొందక యేసు నీవనుట తానేజ్ఞానమో శ్రీమహా
దేవా యిట్టి కుతర్కముం గలదె చింతింపంగ నర్వేశ్వరా. 74
- మ. రసికుండై భవదంఘ్రివద్దయుగ మారాధించుచో దుర్మద
వ్యసనాటోపము చిక్కులం బొరలుచు న్వర్తించుచున్నట్టి పా
లనుపూజావిభవం బదోష్పనె భువి⁵ లయింప నారంభముం
గనవుం బెంచినచేను⁶బోలుఁ దలఁపంగ మీఁద నర్వేశ్వరా. 75

1. గ్రుచ్చి. 2. తనరంగాయవహిత్రమందు హృదయ స్తంభాభిసంధానమై. అచ్చుప్రతిబాఁగూడ
నిట్లే. సహిత్రము = తెప్ప. 3. ఒనరక్ జ్ఞానపుటంబు వెల్లవఁ దమావ్యోగంబు బోజీపు. 4. మై
సాగనీ మిప్పుత్రాంతము. 5. తోనొరసి (అ). 6. కామ్యత్రేణి. 7. బోరెఁ దలఁపంగ నందు.

మ, అమితోత్సాహమునంది నీకుఁ దనసర్వార్థంబులుంగూర్చి నే
ముముతో నిచ్చుటకంటె శౌర్యగుణసామర్థ్యంబునుం¹బొంది ప్రా
ణము నీకిచ్చుటకంటె దు స్తరభవోన్నాదంబు²మర్దించి చి
త్తము నీకిచ్చుట పెక్కుభంగుల మహాదార్యంబు సర్వేశ్వరా. 76

మ, ఘనవైరిప్రకరంబు³భాటిననిలో ఖండించుకంటె⁴మృగేం
ద్రుని జేవట్టుటకంటె⁵వారినిధిలోఁ దోఁగాడుకంటె⁶ మహా
శనిద్రావేయుటకంటె ఘోరభీరదుశ్చారిత్రవారించి రం
జనతోఁ జిత్తము శిక్షిసేయుట మహాశౌర్యంబు సర్వేశ్వరా. 77

మ, అమితామోద నవప్రసూనముల నిన్నర్పించుచో గద్యప
ద్యము లూహించి నుతించుచో వివిధ⁷త్రాతముల్పాశుచో
సమృతాహారము లిచ్చుచో నిపుణుడై యాటాడుచో⁸నందుఁ జ
త్తము సద్భక్తియై నీవు చేకొనువదార్థంబెల్ల సర్వేశ్వరా. 78

మ, కడుఁ జిత్రంబుగఁ జేయఁగా నొక సురంగం బయ్యెనే ఖడ్గమం
దిడకున్నం; ⁹జెడరూపదేమిగొఱ దానిం బెక్కుపాటించఁగా
నొడలెట్లుంగులనోపునే నియతితో నూహించి నిన్నాత్మలో
నిడకున్నం ¹⁰జనురూపు నేమిగొఱ తా నీక్షింప సర్వేశ్వరా. 79

మ, జ్వరసంతాపవిశోషితాంగుడు సుధాసంకాశదివ్యాన్నపా
నరసశ్రేణి భుజింపరోయుగతి నున్నాడేంద్రియధావంతదు
స్తరసంసారమదప్రమత్తుడు మహాసౌఖ్యోత్సవంబైన మీ
చరణారాధనయందు బుద్ధి జూనుపం జాలండు సర్వేశ్వరా. 80

మ, కలయం గాఢయుగంబుఁ గూర్చి తరువంగాఁ బుట్టి తత్సాధనం
బుల రెంటికీ దహించు వహ్నిగతిఁదాఁ బొల్పొందఁ గాయంబునం
ధిల సత్కర్మముతో మథింపఁగ భవచ్చిద్భక్తి సద్వహ్ని యు
జ్జ్వలమై కాయముఁ గర్మముం జెఱుచుఁ దత్త్వం బెన్న సర్వేశ్వరా. 81

మ, స్థిరబుద్ధిం దనసాము భక్తవరనుక్షేత్రంబులక¹ బీజమై
పరంగంగా వెదపెట్టి మీఁద ఘనసంపన్నుం డగుంగాక దా

1. జెంది. 2. వారింది 3 దాఁకియ. 4. దిగ్గజముతోఁ, ద్రోహడుకంటె. 5. భవ,
6. జిత్రములగ్రహణకా భక్తియై నీవుచేకొని సదారక్షింతు సర్వేశ్వరా. 7. జెద నాటదేమి మెదదా
నేకట్లుపాటించఁగా. 8. నొడలేభంగుల నొప్పునేని. 9. జడరూపదేమిగొఱ (అప్పు).

- సరిషడ్వర్గముపాలునేసి భవమాయాగ్రస్తుడై యిచ్చునె
వ్వరి వేడం జనువాఁడొకో విషయదుర్వాప్యపరి సర్వేశ్వరా. 82
- శా. కాయం బన్నది వారిబుద్ధుదసద్భుతం బందు రూపింప లేఁ
బ్రాయం బన్నది శారదాంబుదతటిత్ప్రిఖ్యంబగుం దత్సుఖ
క్రేయం బన్నది మాయ యి ట్లెఱిగియున్ శీఘ్రంబ నీధ్యానసం
స్థాయీభావనఁ జెందఁ జేమిటికయో సంసారి సర్వేశ్వరా. 83
- మ. భవదీయస్థిరభక్తి లభ్యు భవద్భక్తైకగోష్ఠీమహా
త్సవలీలావిభవంబు సీయనునిసధ్యానానుమోదంబుతో
నివి నిత్యస్థితులారయంగ విధి చేవేంద్రాది భూతాఖిలో
త్సవభోగస్థితులెల్ల మిఖ్య లవి తత్త్వం బెన్న సర్వేశ్వరా. 84
- మ. తనయుక్తి న్భవదంఘ్రి¹ సేవగలసద్భక్తుడు పాపంబుచే
సినఁ బుణ్యంబగు భక్తిహీనుఁడు శ్రుతుల్పేపట్టి పుణ్యంబుచే
సినఁ బాపంబగు దీని కింతటికిఁ జర్చింపంగఁ జంజేశ్వరుం
డును దత్తుండును సాక్షులెన్న సగరాట్కడండ సర్వేశ్వరా. 85
- శా. ప్రారంభించి చకోరపోతము మహియజ్యోత్స్నయం దుత్సవ
క్రీరంజిల్లుచు వేడఁ నుండుగతి నాచిత్తంబు నీదివ్యశృం
గారధ్యానమునం దహర్నిశముఁ జొక్కంజేయవే చేపక్రీ
గారీలోచననర్తకీనటనరంగస్థాన సర్వేశ్వరా. 86
- మ. ⁴తరులం బువ్వులు పిందెలై యొదవి తత్తజ్జాతితో⁵ బండ్లగున్
హరమీపాదపయోజ⁶పూజితములై యత్యద్భుతం బవిహుల్
కరులౌ సత్వములౌ నన్వములౌ గర్హురహా హరహాఁ
దరుణీరత్నములౌ బటిరతరులౌ దఖ్యంబు సర్వేశ్వరా. 87
- మ. ¹ఒకపుష్పంబు భవత్పదద్వయముపై నొప్పంగ సద్భక్తిరం
జకుడై పెట్టిన పుణ్యమూర్తికిఁ బునర్జన్మంబులేదన్నఁ బా

1. త్రాయెంబుగా(అ) 2. దుస్థితులు సత్యంబెన్న. 3. చంకరుడు. 4. ఈపద్యము ప్రభుమందు
న్నమయ్యగారు చెప్పినది యని మొదటి ప్రతిలో నున్నది. 5. పూజనముచే. 6. ఈపద్యముంగూర్చి ప్రభు
మయ్యలో నీరీతినున్నది. "ఈశతకపద్యములు తాటియాకున కొకపద్యముచొప్పున వ్రాసి శ్రీసూర
కాల సమీపస్థానమునఁ గృష్ణానది నన్నిధిని గంగదాపునఁ గూర్చుండి గండకత్తెర కంఠమున
ధరించి యొక్కొక్కతాటియాకును గృష్ణలోనేని యెదురు నడిచివిచ్చిన యాకును నూత్రమునగుచ్చు

యక కాలత్రితయోపచారముల నిన్నర్పించుచోఁ జెడవై
ప్రికుఁడై యుండెడువాఁడు నీవగుట దాఁ జిత్రంబె సర్వేశ్వరా. 88

శా. ఆనందంబును బొందినప్పుడును సత్యాశ్చర్యకార్యాశ్ఛభా
వానీకంబులు దోచునప్పుడును రోగాపాయదుఃఖాతుర
గ్లానింబొంది చరించునప్పుడును సత్కార్యంబున స్త్రీపు నా
ధ్యానంబం దుదయింపుమయ్య దివిజేంద్రస్తుత్య సర్వేశ్వరా. 89

శా. నానాశాస్త్రసముచ్చయాగమపురాణప్రాధులై తత్త్వవి
జ్ఞానధ్యానసమాధివిద్యలతివిస్తృప్తంబుగా నేర్చిరే
దానన్నేర్పరులెల్ల నేరరు భవత్సద్భక్తి విద్యాసమా
ధానప్రస్ఫుటశక్తి నీకరుణచేతంగాని సర్వేశ్వరా. 90

మ. ప్రకటింపంగ మదీయచిత్త మదిరా పంచేంద్రియోద్వృత్తమై
ప్రకటప్రాప్తిని సోలుఁగాని మఱి నీపాదాబ్జసంసేవనం
బొకవేళై నభజింప నొల్లదు నిజం బూహింపఁగా నట్ల యీఁ
గకు దుర్గంధముగాక సహ్యమగునే కస్తూరి సర్వేశ్వరా. 91

మ. మలినాంగుం డగుటేమికష్టము మనోమార్గంబు నీభక్తిని
ర్మలసౌభాగ్యనిధానదీపశిఖయై రంజిల్లదే భూషణో
జ్జ్వలదేహుం డగుటేమితేజసు మనోవ్యావృత్తి దుర్లోహసం
¹చలదుష్కర్మగతిం జెడందగునె దా జీవుండు సర్వేశ్వరా. 92

మ. ఇల¹నాచిత్తము యోగసాధనలయం దీఁదాడఁగాఁ గొంతని
శ్చలతం జేరఁగవచ్చు ; లేక తనవాంఛావృత్తి బోనిచ్చినం

చుండఁగాఁ జై నివ్రాసినపద్యము కామ్యార్థముగా రచింపఁబడినదని కృష్ణలోఁ బోవుచుఁ దిరిగి
రానందుఁ డవతల నుత్తరించుకొన నుద్యోగించునమయమున నాతాటియాకుమిఁదిపద్యము తుడిచి
మోక్షార్థముగాఁ దాజాపద్యమువ్రాసియున్న తాటియాకును నొక పనుల కాపరి చిన్నవాఁడు అన్న
మయ్యంగారి తావునకువచ్చి నాకుఁ “దాటియాకు దొరకినది దీనిమీఁద నేమోవ్రాసియున్నది
చూచుకొ”వ్వుని యొకతాటియాకును జేతికిచ్చి యాచిన్నవాఁ డదృశ్యం డయ్యె నంతటఁ బద్యమును
జూచి యిది యీశ్వరుఁడు చేసిన మాయ యని సంతోషించినాఁ డని పెద్దలవలనఁ దెలియఁబడు
చున్నది.

1. చలదుష్పంకముఁ బొంది పీడఁబడఁగా జర్పింప సర్వేశ్వరా. కలితాటోపము మీఁదఁ
భీడితునిగాఁ గాఠింపఁగ్గి (అచ్చు). 2. ఇలలోఁ జిత్తము.

- బొలువై నిదెసఁ జెర దట్టదకటా బొధించినంగాక 3
వలసంబోధన నేల నిల్చు ఋజువై¹వ ర్తిప సర్వేశ్వరా. 93
- మ. ఉదకం బింకిన లావుమాలి కడు మై యుష్ణింపఁగా రొంపిలోఁ
గదలంజాలని మీను వాసగురియం గ్రమ్మెక్కిపెన్నీటిలోఁ
బొదలం గన్నవిధంబున² భవముతోఁజిహారాడుమర్త్యండు దా
హృదయాబ్జంబున నిన్నుఁగొల్వఁగనునే యింపొంద సర్వేశ్వరా. 94
- మ. భవదీయార్చనసేయుచోఁ బ్రభమపుష్పం బెన్న సత్యంబు రెం
డవపుష్పంబు దయాగుణంబును విశిష్టం బేకవిష్టానమో
త్సవసంపత్తి తృతీయపుష్పమది భాస్వద్భక్తి సంయుక్తియో
గవిభానం బవి లేనిపూజల్మదింగైకోపు సర్వేశ్వరా. 95
- మ. అమరేంద్రాద్రిశరాసనంబు, హరి దివ్యాస్త్రంబు, భూమండలం
బమరంగా రథ, మరగఁచంద్రులు తదీయాంగంబులై యొప్పుఁ జి
త్రము నీకుం బురలక్ష్య మేయునెడ నుద్యద్భాతి నేయల్పకా
ర్యములం,⁴దైవను దామహాఘనము నీయత్నంబు సర్వేశ్వరా. 96
- మ. దివిజేంద్రత్వముఁ బద్మజత్వము జగత్సేవ్యస్థిరానర్గళో
త్సవరూపంబగు కేశవత్వమును నీనద్భక్తి సంపద్ధిలో
లవమాత్రస్థితు లెన్న భక్తిజనితోల్లాసావనోద్యత్సుఖా
ర్ణవసౌభాగ్యముమాన మెవ్వరికి నెన్నన్వచ్చు సర్వేశ్వరా. 97
- మ. పరమార్థంబుగ నామనంబున భవద్భక్తిప్రభావంబు వి
స్తరమై పుట్టదు పుట్టినం బ్రబల దంతం గొంతవర్ధిల్లనే
విరసంబైయటమీఁదఁ జిక్కువను భావింపంగనెట్లన్న న
స్థిరుఁడంగాన జడుండఁగాన బకవేషింగాన సర్వేశ్వరా. 98
- శా. శ్రీకంఠాయ నమోనమో సతసురజ్యేష్ఠాయ రుద్రాయ లిం
గాకారాయ నమోనమో విగతసంసారాయ⁷ శాంతాయ చం
ద్రాకల్పాయ నమోనమో దురితసంహారాయ తే యంచ ని
న్నాకాంక్షంబ్రణుతించు మానవుడు నీవైయుండు సర్వేశ్వరా. 99

1. వర్తిల్లి. 2. బొడ్డాడు. 3. నిల్చునగు నిర్భీకుండు (అ). 4. బతివిజ్ఞం. 5. మహిం.
6. దైవనదా. 7. దివ్నాయ (అ).

మ. భవనోత్పత్తి విధించుచో నజుడవై పొల్పొందఁగా దాని ను
 త్వవలీలం బ్రభవించుచో మృదుఁడవై సర్వంబుఁ గల్పొంతబై
 రవసంక్షోభ నటించుచో హరుఁడవై త్రైగుణ్యశక్తిం దుదిగ
 శివనామాంకముఁ దాల్చు నీమహిమ దాఁ జిత్రంబు సర్వేశ్వరా. 100

మ. ¹జలధు త్వేరల నాక్రమించి నముదంచద్భంగి నుహ్నింగినన్
 జలజాతప్రియశీతభానులు యథాసంచారము ద్విప్పినం
 గులకైలంబులు పాదుపెల్లగిలి దిక్కులంబునం గూలినం
²దలఁకం దుబ్బుఁడు చొప్పుఁదప్పుఁడు భవద్భక్తుండు సర్వేశ్వరా. 101

శా. శూలస్థాపితుఁ డైనమానవునకున్ శూలంబు దుర్వాసవా
 త్యాళిం గంపమునొందకుండిన నుఖంబై తోచు మాడ్కిన్ భవా
 భీలజ్వలలఁ గ్రాగుమానవునకున్ బింబాధరాహారవ
 స్త్రాలంకారము లించుకించుకన్ నుఖంబై తోచు సర్వేశ్వరా. 102

శా. *అకాశానలచంద్రసూర్యవవమానాత్మాంబువిశ్వంభరా
 ప్రాకామ్యాంచితమూర్తి భేదముల నీట్రహ్మాండనానాఘటా
 నీకప్రాకటజీవభావవిలసన్నిర్వాణకర్మామృతా
 స్త్రీకశ్రీకరమూర్తియై వెలుంగు నీహులంబు సర్వేశ్వరా. 103

మ. అతివాగ్దాలమునై యజాండనిలయంబై యాదిమధ్యంతవ
 ర్జితరూపాధికనిష్కలంకపదమై సిద్ధాంత మధ్యాత్మసం
 యుతమై కోటిరవిప్రకాశయుతమై యోంకారమంత్రాదినం
 స్తుతమై ¹యేచి యచింత్యమై నిగుడు నీనూత్నంబు సర్వేశ్వరా. 104

మ. అజుడై సృష్టియొనర్చు రాజసముచే నందంబుగాఁ దానధో
 త్తజుడై వర్ధిలఁజేయు సాత్వికము సంప్రవృత్తిగా గోపతి
⁷ధ్వజుడై సంహృతిసేయుఁ దామసమునం, దత్సర్వముం గూడఁగా
 నిజవిస్ఫూర్తి వెలుంగుఁ దుర్యమగుచుకన్ నీయాజ్ఞ సర్వేశ్వరా. 105

మ. సకలాధీశ్వరపట్టభద్రుఁడవు భిక్షాగామి వత్సంతశాం
 తకళాత్మండువు రాద్రమూర్తి వతిసౌందర్యాంబికాసంగమా

1. రెండవపతిలోఁ జరణములు క్రిందు మీఁదైనవవి. 2. తలఁగండెన్నఁడు. 3. సౌందరిం
 చుక. 4. నుఖంబైయుండు. * ఈపద్యమునకు “వివర్ణులనూత్త శరీరములు” అను శీర్షికకలదు.
 5. మించి యచింత్యమైనెగడు (అ). 6. యొనర్చు. 7. ధ్వజుడొచుకన్ మృతిసేయు. 8. జూడఁగా
 నిజమాహింస నజాండభాండములలో (అ).

ధికలోలుండవు దివ్యయోగివి మదిం దెల్లంబుగా నెట్టివా

1 రికిఁ దాశక్యమే నీనిజంబెఱిగి వర్ణింపంగ సర్వేశ్వరా.

106

మ. భవదుఃఖార్థవయానపాత్రము పరబ్రహ్మంబు యోగింద్రవృ

ద్భవనప్రస్ఫురితప్రదీపము నఘధావృతార్కబింబం బతి

శ్రవణానందకరంబు నన్దునిగణసావ్యభాషయి² పాతంబు మీ

శివనామాంకము భక్తపుంగవసదాసేవ్యంబు సర్వేశ్వరా.

107

మ. అణిమాద్యష్టగుణప్రసిద్ధులు ³ త్రికాలారాధ్యు లుద్యద్యచో

మణికోటిప్రతిమప్రభావలు లున్తాదేంద్రియధావంతభీ

షణదై త్యేంద్రవిదానాశకారణమహాశౌర్యావితు ల్లోకర

క్షణదక్షుల్ వినుతింప నీప్రమథసంఘాతంబు సర్వేశ్వరా.

108

మ. సకలాధీశ్వరులై గణాధిపతులై సర్వజ్ఞులై నిత్యులై

యకలంకాత్మకులై మహామహిములై యంభోజగర్భాండర

క్షకులై యుండుదు రెల్లవారును భవత్సద్భక్తి నానాగణా

ధికలీలావిధి సంతరంగముల వర్తింపంగ సర్వేశ్వరా.

109

మ. *అమరేంద్రాబ్జభవాచ్యుతాదులకు నీయాజ్ఞాప్రభావంబలం

ఘ్యము నీకుఁ భవదీయభక్తమహదాజ్ఞాపంబు సుద్యత్ప్రభా

వము లోకంబులలో⁴ నలంఘ్యమగుట స్వర్ణింపఁగా నీమహా

త్వముకంటెం గడుఁజెల్లు భక్తులమహత్త్వం బెన్న సర్వేశ్వరా.

110

మ. శివసాహిత్యుల ⁵ సత్కరస్థలము కాశీక్షేత్ర మాహస్తదే

⁶ శక్తితాలోన్నతశాఖ లారయఁగఁ బంచక్రోశ మాపాణిసం

భవశోభానితచిత్రరేఖలు మహాభాగీరథీరథముల్

శివలింగం బలవిశ్వనాథుఁ డరయఁ సిద్ధంబు సర్వేశ్వరా.

111

మ. పరుసంబై కొని వచ్చుకర్తములు⁷ మునావరించి మాయామల

⁸ జ్వరముల్లాల్చి యపారమోరతరసంసారాభిలంఘించి భీ

⁹ కరసూక్ష్మాంగవిచిత్రకంచుకము వీఁకంబుచ్చిపోవై చి తాఁ

¹⁰ బరమహ్యోమము సాచ్యునీయచలనదృక్తుండు సర్వేశ్వరా.

112

1. రికిశక్యంబుగు నీనిజంబరసి, 2. సారంబు, ఈపద్యమునకు రెండవప్రతిలో మంత్రనూహాత్మకమనిపేర్కె. 3. త్రిలోకారాధ్యులు, ఈపద్యము రెండవమాఁడు ప్రతులలో లేదు. 4. దాకర-సాహిత్యసత్కర (అ). 5. శక్తిశోభాన్నతిం బొల్పునంగుతులు (అ). 6. దావారింబి. 7. జ్వరముంగాల్చి. 8. కరసూక్ష్మాంగము పట్టుకంచుకము. 9. బరమహ్యనముదాల్చు (అ). 10. చోష్టనం దును భవదృక్తుండు.

మ. పరమార్థంబగు ¹తత్త్వమార్గముననీపాదాబ్జసద్భక్తుఁ డొక్కరుఁడుం దక్క. సరోజజాద్యమరసంఘాతంబులో నెల్లఁ దా నెరయం²గాచిఁగొనంగఁజాలరు మహానిర్భీతుఁడు³ లేఁ డతిస్ఫురణం గాలుఁడు దన్ను⁴వేచి వడిఁ గొంపోనుండ నర్వేశ్వరా. 113

మ. ⁴తనచారిత్రమె నన్నుతించు గురుభక్తజేతీ వర్ణింపఁగాఁ దనచిత్తంబు భవత్పదస్తరణచేతన్నిన్ను మెప్పింపఁగా ననుకూలస్ఫుట⁵నిశ్చలత్వమున రా నభ్యంతరంగస్థితి నివసించి బొందినతట్టఁ డిడగములో నీమెచ్చు నర్వేశ్వరా. 114

మ. షీతి నత్సుగ్రోతపంబునందు జతరాగ్నిం⁷గాలఁగానేల మి మ్మతిభక్తిస్థితిఁబూజనేయు మహనీయత్వంబు తాఁజాలదే ⁶ప్రతిపక్షాలినడంప రోగభయదుర్భారంబు వారింప న ద్ముతసాఖ్యంబులు వెంప దివ్యసుఖముం బొందింప నర్వేశ్వరా. 115

మ. శివవాక్యస్ఫురితాక్షరద్యయనకృజ్జిహ్వ¹⁰ప్రదేశాత్మఁ డీ భవదుఃఖింబుధి¹¹దాఁటఁజూచుతఱిఁ దత్పంచాక్షరీమంత్రము త్వవలీలంగడు¹²శుద్ధుడై జపము వాంఛంజేయు భాస్వద్గుణార్ణవ సౌభాగ్యముమాన మెవ్వరికి నెన్న నవచ్చు నర్వేశ్వరా. 116

శా. ఏదేశంబున నేదిశాముఖమునం దేయూర నేవాడ మీ పాదాభ్యర్చననేయు నిర్మలుఁడు నద్భక్తుం డొకం డుండె నాయాదేశంబును నాదిశాముఖమును న్నాయూరు నావాడ గంగాదిన్నాననదీప్రవాహఫలదంబై ¹³యొప్పు నర్వేశ్వరా. 117

మ. ఒనరంజితము శుద్ధితేనినరుఁ డుద్యోగంబునంగోరి చే సినపూజావిభవంబు సువ్రతములు⁸ శీలంబులు స్తంత్రసాధనముల్ తీర్థములుం దపంబులును మీఁదం జెట్టవార డభ్యసించిన శస్త్రా⁹స్త్రీకళానిభంబులగుఁ జర్చింసంగ నర్వేశ్వరా. 118

మ. క్రమసంయుక్తి మనంబు బుద్ధియు నహంకారంబుఁ జిత్తంబు నాయమలంతఃకరణంబు నక్షరచతుష్కావాప్తిగావించి పం

1. తత్త్వమార్గయఁగ, 2. గాచిఁగొనంగఁజాలి నిలుప న్నేదేవుఁడున్లేడతి. 3. చేరి. 4. తనచారిత్రము తత్త్వజేతలగు 5. నిష్కళంకబహిరంగభక్తి. 6. తపంబుచేసి. 7. గ్రాఁగఁగానేల. 8. బూజనేయ నియతుండై యుండఁగాఁ. 9. ప్రతిపక్షవలినొంప. 10. ప్రదేశాత్ముడై. 11. దాటునన్న మఱి 12. సిద్ధుడై. 13. యుండు.

- చమవర్ణంబుగ నాత్మగూర్చి కడువాంఛకయోగి పంచాక్షరీ
సుమహామంత్రముతోడ ¹నైకవదవిక శోభిల్లు సర్వేశ్వరా. 119
- మ. భవదీయాననపంచకంబువలనం బంచాక్షరీమంత్రము
దృఢమై తత్పదవర్ణపద్ధతుల శుంభత్వంచభూతంబులు
దృఢనంబై యఖిలంబు బుట్టెను లసత్పంచాక్షరీమంత్రమీ
భువనాండంబులఁ దల్లియై సఫలతం బొందించు సర్వేశ్వరా. 120
- మ. పటుశాస్త్రాగమదృష్టి నివృధమునక భావించి వీక్షించి యు
దృటవృత్తి భవదీయభక్తినికర బ్రహ్మాండకుండైన నా
దట లోఁగాచుకొనంగవచ్చు విదితోద్దండప్రతాపోత్కట
స్ఫుటకోపానలమూర్తియై యముడు కొంపోకుండ సర్వేశ్వరా. 121
- మ. కలవారై మతిమంతులై రసికులై గంభీరులై ధీరులై
లలనామన్నధులై సముజ్జ్వలవచోలాలిత్యులై నిత్యులై
బలవిభాజితులై యశోభరితులై భాసిల్లుభాగ్యోదయుల్
తొలిజన్మంబుల మిమ్ముఁ గొల్చినమహాత్ముల్వారు సర్వేశ్వరా. 122
- మ. ఖలులై యాచకులై విరుద్ధవికటాకారాంగులై పంగులై
బలహీనాతురులై రుజాపటలతావచ్చున్నులై ఖిన్నులై
చలనాండోలితచిత్తులై మలినులై జాత్యంధులై మందులై
తొలిజన్మంబున మిమ్ముఁ గొల్పిని దురాత్ముల్వారు సర్వేశ్వరా. 123
- శా. సేవయేవేళల నేవయస్సున నరుం డేభూమి నేయూరిలో
నేయేకర్కము నాచరించు నశుభంబేని న్నుభంబేని దా
నాయావేళల నావయస్సున నరుం డాభూమి నాయూరిలో
నాయాకర్కములెల్లఁ దాఁగుడుచుఁ దభ్యంబింత సర్వేశ్వరా. 124
- శా. ఆడం బోయినచోట బాలురు వినోదార్థంబు పాషాణముల్
గూడంబెట్టి శివాలయం బనుచుఁ బేర్కొన్నంతటండేసి వా
రాడంబోయి సురాంగనాఃలితదివ్యారామచింతామణి
క్రీడాశైలివిహారు లాదురు మిముం గీర్తింప సర్వేశ్వరా. 125

1. నైకము మదిక. 2. భీతినికర. 3. నంతట. 4. ఈ పద్యముచ్చ ప్రతిలోఁ గనబడదు.
5. యిలజన్మించు దురాత్ము లేమిడనివారీక్షింప సర్వేశ్వరా. యిలజన్మించెదరాత్మమిమ్మిడక తార
క్షింప సర్వేశ్వరా (అ) 6. ఈ పద్యము మొదటిప్రతిలోమాత్రము గలదు. 7. పేర్కొన్నంత
మాత్రాన. 8. చంద్రోపల క్రీడాగేహ (అ).

మ. తమలింగంబునకంటె జంగమము సౌందర్యంబుగాఁ గొల్పు టు
 త్తమభ క్తస్థితి లింగజంగమలసత్సామ్యంబుగాఁ జేత మ
 ధ్యమభ క్తస్థితి లింగపూజ నధికుండై ¹జంగమోపాసనా
 షముడై యుండుట భ క్తియందును గన్వత్వంబు సర్వేశ్వరా. 126

శా. ²శాకాబ్దంబులు వార్ధిషటఁ పురజత్సంఖ్యం బ్రవర్తింప ను
 శ్లోకానందకరంబుగాఁగ మహిలో శోభిల్ల సర్వేశ్వర
 ప్రాకామ్యస్తవమొప్పు జెప్పె శుభకృత్సృన్య క్తవర్షంబునకా
 శ్రీకారాధనవంతమై వసుధలోఁ జెన్నొంద సర్వేశ్వరా. 127

మ. అభిరమ్యంబుగ¹దూదికొండ మహనీయారాధ్యసామేశ్వర
 ప్రభుకారుణ్యవనంతసంజనితనదాభవప్రసూనావళి
 నివిభవం బొప్పుగఁ గూర్చి యెంతయు లనద్యిఖ్యాతి సంపత్సుఖ
 ప్రభవం బైన భవత్పదద్యయము నారాధింతు సర్వేశ్వరా. 128

శా. భాతి స్ఫుక్తజనానరంజనముగాఁ ద త్వప్రకాశంబుగాఁ
 జితార్థాందితశబ్దబంధురముగా నేవ్యంబుగా సజ్జన
 శ్రోత్రానందముగా శుభాన్వితముగా శోధించి సర్వేశ్వర
 స్తోత్రం బన్నయచెప్పె నిజ్జగములో శోభిల్ల సర్వేశ్వరా. 129

శా. బాలుం డాడెడు ముద్దుమాట లుపమింపం దండ్రీకిం బ్రాథభా
 హాలాపంబులకంటె నింపయినయ ట్లస్తత్సర్వభావంబునం
 దాలోకించి రచించినట్టి యిది యింపారంగ నీకు వ్రహ్మ
 లాలిత్యస్తుతికంటె నావినుతి యాశ్లాఘ్యంబు సర్వేశ్వరా. 130

మ. పరమార్థంబుగఁ దత్త్వము న్నెఱుంగ నొప్పు దీర్చి డెందంబు నీ
 కరుణాస్థానముఁ జేర్పలేక తనవంకం బోవఁగా నిచ్చిరే
 నరకాబ్ధింబడవై చుఁ దత్త్వములో నంగానఁ దత్త్వక్షమం
 బరయం జిత్తము శూకలాశ్వము విధంబై యుండు సర్వేశ్వరా. 131

మ. ⁴భవదంఘ్రిద్రవీతయార్చనంబును భవత్ప్రభాతనద్య క్తపుం
 గవగోష్ఠీవిభవంబులు నివసల సూక్ష్మభావనయోగంబు నా

1. జంగమోపాసన (అ). 2. శా॥ శ॥ ౧౧౨౪. 3. సంవత్సర ప్రమాణంబునఁ గూలఁగాక
 మదిఁ దర్కింపంగ సర్వేశ్వరా (మూల). ఈ 127 పద్యములే మొదటి ప్రతిలోఁగన్నవి. 4. దూది
 కొండయను గ్రామము కర్నూలుజిల్లా ప్రత్తికొండ తాలూకాలోఁ బ్రత్తికొండను సమీపమున
 నున్నది 5. శూకలాశ్వము = శిక్షింపఁబడని గుఱ్ఱము. 6. ఈపద్యమచ్చు ప్రతిలో లేదు.

- నివి సంపూర్ణసుఖంబు లెన్న మఱి దేవేంద్రాదిభోగంబు లు
త్సవసంబంధములెల్ల కుస్థితులు తథ్యం బెన్న సర్వేశ్వరా. 132
- మ. సమయోద్దిష్టసహస్రపంకరుహపూజాపూరణార్థంబు నే
త్రము విష్ణుండు సుభక్తి యేర్పడ భవత్పాదంబు లర్పించి చ
క్రముఁ దాఁ గైకొని దైత్యకోటి ననిలో ఖండించె దా నీపద
క్షమతానేవ సమస్తదేవతలకు స్సత్త్వంబు సర్వేశ్వరా. 133
- మ. అమర నేదపురాణశాస్త్రములు మున్నాకాంక్షఁ దత్త్వప్రభే
దము రూపింపఁగ నేర వన్న మఱి యాతత్త్వంబు లెట్లన్న ను
త్తమసంతోషమెకోరునన్న నరుఁ డుత్సాహించి నీభక్తస
త్తమపూజారతి నేర్చునే నతఁడు తత్త్వజ్ఞండు సర్వేశ్వరా. 134
- మ. అమితోద్యద్భవదీయతత్త్వము ¹మహీయస్తోత్రవాణివిలా
సములై యొప్పు సమస్తవేదములు శాస్త్రశ్రేణియుక్ దివ్యవి
భ్రమనాదంబులు నెన్నిచూడ నివి నీపంచాక్షరీమంత్ర భా
వములైయుండు సమస్తలక్షణముల న్వర్ణింప సర్వేశ్వరా. 135
- శా. సంకీర్ణకలితాక్షరత్రయము భాస్వన్నాదబిందు క్రమా
లంకారద్వితీయంబుతోఁ గలసి లీలక్ దివ్యయోగీంద్రహృ
త్సంకోద్యుతము²లందు రూఢమగుచుం బంచాక్షరీమంత్ర మ
యోగంకారాత్మక మా లనన్మనిగణం బూహింప సర్వేశ్వరా. 136
- మ. అమలజ్ఞానవిభాసభాసురత నయ్యష్టాంగపూజావిధి
క్రమయోగంబుల నిన్ను నెల్లపుడు జోకం గొల్వఁగ నేల ని
క్కము నీభక్తులగోష్ఠి చాలుఁ గడువీణక్ ఘోరసంసారదుః
ఖము లెల్లం బెడవాప నిన్ను వెలయంగాఁ జూప సర్వేశ్వరా. 137
- మ. ³జయశక్తి న్రవిచంద్రతారకముగాఁ జల్పెక్ యథావాక్కులొ
న్వీయ సంజాతుండు నన్నమార్వఁ డవని న్వర్ణించి నీనతరాధా
క్రీయ సంబోధన నీదుభక్తిని మహానిర్జీతవిశ్రాంతిగా
భయవిభ్రాంతంబు లేక యాశతకముం బ్రఖ్యాతి సర్వేశ్వరా. 138

1. ప్రబోధము (అ). 2. తదీయస్తోత్రవాణీసముద్రము లై యొప్పు సమస్తశాస్త్రములు పూర్ణశ్రేణులక్ దివ్యవి! శ్రమవాదంబులు నిశ్చయింప నవి శ్రీపంచాక్షరీమంత్ర భా! న్యములై యొప్పు సమస్తలక్షణములం జర్పింప-(అ). 3. త్రితయంబులో (అ). 4. నందు రూఢమగుఁ దత్సంచాక్షరీమంత్ర మ! యోగంకారాక్షరమంద్రు సన్మనిగణం బూహించి (అ). 5. నద్భక్తి (అ). 6. ఈ పద్య ముచ్చిత్రతి లోలేదు.

గ్రంథ స్వీకారము.

వార్తంగల్ ఒంటిమిట్ట వివాదము.

ఈవాస మీనడుముఁ బరిచత్వత్రికాముఖమున జరగిన బమ్మెర పోతనా మాత్యనివాసవిషయకవివాదమునకు సంబంధించినది. బెజవాడలో న్యాయవాదిగ నున్న బ్రు పెద్దిభట్ట వీరయ్య, బి.ఎ.బి.ఎల్., గారిచే రచింపఁబడినది. తా మీవాదములో దిగుటకుఁ గారణము వీరయ్యగా రిట్లుపన్యసించిరి.

“నైజామ రాష్ట్రమువారికిని కడపవారికిని అభిప్రాయము లభిమాన పూరితములు గానోపును గాని రామయ్యపంతులు, శ్రీరామమూర్తిపంతులు వంటివారి కిరుపక్షములయెడ సమానాభిమానమే యని దలంచగలము. రామయ్యపంతులుగారి వాదబల మెటులుండినను వారియభిప్రాయ మాగ్రహ రాహిత్యమనుటలో సందియములేదు. ఆంధ్రవాల్మీకియన్ననో తమరామాయణగ్రంథము నొంటిమిట్ట పోతనస్థలమును దృఢనమ్మకముతో నచ్చుట ప్రచురించియుండుటయు పిమ్మట కొంతకాలము గతించి తమ అభిప్రాయమునకు భంగము కలుగుటయు జూడ వ్యాకర్ణమున నున్న వీరి యాగ్రహము రెచ్చి యనవసరముగ కేవలకంటే భిన్నాభిప్రాయములు గలిగిన రామయ్యపంతులు రావుబహదరు వీరేశలింగము పంతులుగారు మొదలగు వారిని విచ్చలవిడిగ దూషించుటకు బ్రారంభించి తమవ్యాసముల నెల్ల నిదావాక్యములతోను పరిహాసోక్తులతోను నింపియున్నారు. ఈవెయ్యాన్యధు లట్లు కృద్ధులుగానిచో నేనీవ్యాస రచనకుఁ బూనుకొని యుండెడివాడను గాను. వారివ్యాసములు నాకు కర్ణకశోరముగ నుండుటయు నందలి పర్యవసానము నాఅభిప్రాయమునకు వ్యతిరేకముగ నుండుటయు నేను కవులకయ్యములో బ్రవేశింప కైజాలనివాడ నైనను నేనీరచనకు బ్రేరింపబడినాడను.”

పోతన బమ్మెరనివాసియనియు భాగవతము వారంగలులో వ్రాయఁబడినదనియు నిర్ణయించి యాసిద్ధాంతమున కాధారముగా, నిదివఱలోఁ జెప్పఁబడిన విషయములు కాక మఱికొన్ని నూతనాంశముల నుదాహరించిరి. ఈ క్రొత్త విషయములం గుర్చి వారు వ్రాసినమాటలు కొన్ని యీక్రిందఁ బొందు పఱిచెదము.

“1350 సంవత్సరం ప్రాంతమున దేశముయొక్క చరిత్రమును భూగోళవైఖరిని కవులతోను వారినివాసస్థలములతో సంబంధించినంతవరకు బోల్పిచూచినయెడల మన వాది ప్రతివాదులవాదములను ములభముగ గ్రహించుటకు వీలుగలదు.

ఆకాలమున దక్షిణహిందూస్థానమును పాలించిన వివిధసంఘములు జాతులు వారిమతపద్ధతులు వారిదేశమునందలి నెమ్మది వారి విద్యావైభవమును పరిశీలించినయెడల శాస్త్రములను కళలను

ఎంతవరకు ప్రోత్సహపరుచుటకు వారికవకాశముగలదో విశదము కాగలదు. మధురప్రధానపట్టణముగ పాలించిన పాండ్యులును కాంచీపురము ప్రధానపట్టణముగ పాలించిన చోడులును కల్యాణము ప్రధానపట్టణముగ పాలించిన పశ్చిమచాళుక్యులును రాజమహేంద్రవరమును ప్రధానపట్టణముగ పరిపాలించిన తూర్పుచాళుక్యులును 1000 సంవత్సరము నాటికి దక్షిణహిందూదేశమును పరిపాలించిన ప్రభుత్వసంఘములలో ప్రధానమైనవారు. తరువాత పాండ్యులు నెల్లూరినరకు దాడిపలిసిరి, చోడులు రాజమహేంద్రవరమునరికు బోరిగిరి, పశ్చిమచాళుక్యులు నదేవిధముగబోయిరి. కాని వీరిదండయాత్రలు దీర్ఘకాలమునిలవక కొదిదికాలమలలో సంతరించినవి. 12వ శతాబ్దమునాటికి చోడులు వెలనాటిచోడులు మొదలగు నామముల వ్యవహరింపబడి పరస్పరవైవాహికసంబంధ బాంధ్యవ్యమలవల్ల చాళుక్యులతో సమైక్యము జెందిరి. తర్వాత తెలుగుచోడులలోనుంచి కన్యవారు చెడ్డు వెలమవారు క్షత్రియులు బయలుదేరి గోదావరి పెన్నానదులమధ్య ప్రదేశములోని వివిధ భాగములను స్వతంత్రముగను పశ్చిమచాళుక్యుల సామంత ప్రభుత్వమునకు లోబడియును పరిపాలింపబడంగిరి. తుదకు కాకతీయరాజులు ఏకశిలానరగమని ప్రసిద్ధిజెందిన వాడ్రంగలు ముఖ్యపట్టణముగ రాజ్యమును స్థాపించి కాంచీపురమునరకుగల ప్రదేశమును జయించిరి. కాంచీపురమునందలి చోడులు కొంతవరకు కాళహస్తిలోని బాణలవల్లను దక్షిణమునుంచి పల్లవులవల్లను తొందరలగలిగింపబడుచుండిరి. అదేవిధముగా కాకతీయులకు కాళింగులును, బద్దరురాజ్యములోని నాగులును తొందరల గలిగించుచుండిరి. చోడులు తమపూర్వులు కాలచుర్యులనియు వారిలోనొక్కరగు కరి కాలచోడుడు కావేరిమీద నుపసిద్ధమైన ఆనకట్టను గట్టించెననియు చెలియజేయుచున్నాను. కోశలప్రాంతము అనగా కర్ణాటరాష్ట్రమునుంచినప్పటి నైహాయు లనుతెగవారు పల్నాడున ప్రవేశించిరి. రాష్ట్రకూటులనువారు 500 మొదలు 1000 వరకు వాడ్రంగల ప్రదేశములోనున్నవారు. దక్షిణమున భల్లాణులు కల్యాణములోని కర్ణాటకులకు 1100 సంవత్సరమువరకు తొంపర గలిగించుచుండిరి. కర్నాటచోడులు 1162 వరకు పశ్చిమద్రిప్రాంతదేశము నాక్రమించుకొనియుండిరి. చాళుక్యులలో నొకతెగవారగు యాదవులు దక్షిణఆంధ్రుల చెంగలపట్టు చిత్తూరుమండలములలో 1250 వరకు నుండిరి. కాంచీపురమున చోడులప్రభ 1290 తో సమగంఠింపబడి. పశ్చిమ చాళుక్యులు 1120లో ప్రదేశమును జయించి తిరిగి 1182లో తమదేశము చేరిరి. 400 మొదలు 1050 వరకు సామాన్యముగ వాడ్రంగల ప్రదేశమంతయు వారి స్వాధీనములోనే యున్నది. ఇంద్రావతికి దక్షిణమున నాగులప్రభ 1030 మొదలు 1325 వరకు సాగినది. ఒకప్పుడు వారు వేంగిదేశము నకు వచ్చియుండిరి. 1243 మొదలు 1276 మధ్యకాలమున పల్లవులు కర్నూలువరకును ద్రాక్షరామునరకును దండయాత్రలు సలిపిరి. ఆకాలమున కన్యవారికి ముఖ్యపట్టణములు కొడిచెన, కంభం మెట్టు ; చెడ్డు కొండ వీడును, వెలమవారికి పీతాపురం, వెంకటగిరియును, క్షత్రియులకు గుడిమెట్టయును ముఖ్యపట్టణములుగ నుండెను.

పూర్వకాలమున దక్షిణహిందూదేశ మనేకనాడులుగను, సీమలుగను విభజింపబడినది. ఆనాడులను పరిపాలించిన జాతులవారలెల్లను సీమలను పాలించుటకు తమకు లోబడినవారిని నియమించుచుండిరి. మిక్కిలి దక్షిణముననున్న ఆరవదేశములోని నాడులు అనగా పాగూరునాడు, తొండనాడు, పోనాడు, పాండినాడు, వెలనాడు, విదానాడు, తుయ్యినాడు, పుదుష్పాకనాడు, వెంగలనాడు, తడిగనాడు, మొదలగు నాడులవినరమును వదిలి కేవల మాంధ్రనాడుల వినరమును పరిశీలించునగును. మొదట కడపజిల్లాలో ప్రారంభించి మైసూరురాష్ట్రములో చాలవరకు వ్యాపించిన చులి

కొనాడు గలదు. పిచ్చట చెంగల్పట్టు ఈ త్తర ఆర్కాడుజిల్లాలలో చేరిన మండలాడును, దత్తమండల ములలోని సకలినాడు ఏరునాడును గలవు. తర్వాత కడప మండలమునుంచి యుత్తరమున పొత్తపి నాడును పెన్నానది వెంబడి పూగినాడును గలవు. కర్నూలుజిల్లాలో రేనాడు మానాడులును గుం టూరు జిల్లాకు పశ్చిమమున పల్నాడును గలవు. ప్రాక్కాడని వాడుక జెందు పాకనాడు నెల్లూరు నుంచి కృష్ణనరకు సముద్రతీర ప్రాంతమునకు పరిణమించుచున్నది. కృష్ణాగోదావరలమధ్య వేగినా డున్నది. గుంటూరుజిల్లాలో కొనిదెనప్రాంతమున ప్రారంభించి కష్టనాడు కష్టమైట్టువరకు వ్యాపిం చియుండెను. తెలుగునాడునకు రాజమహేంద్రవరము ముఖ్యపట్టణము. ఆరువేలనాడనిపిలువ బడు వెలనాటికి నెల్లూరు ముఖ్యపట్టణముగ నుండెను. కన్నడదేశమున కొంపలనాడనియు, బస్తరురాజ్యమున వడ్డెనాడనియు గలవు. కొనసీమ పేరురునాడులో చేరినది. కొండ పిటిసీమ, అద్దంకి, పొదిలిసీమలును కష్టనాడులో చేరినవి. కొన్నిచోట్ల నాడులే రాష్ట్ర ము లనబడుచున్నవి. నైజాంరాజ్యమున నతవాటిరాష్ట్రము, సబ్బినాటి రాష్ట్రము లనియు న్నవి. ఈ రెండును వాద్రంగల్ దేశములో జేరినవి. నతవాటిసీమనే శ్రీనాథవాటి సీమ యని పిలిచెదరు. కడపమండలములోని పొత్తపినాటిలో జేరినదే మనయొంటిపట్ట. ఏకశిలా నగరమనబడు వాద్రంగలు నతవాటిరాష్ట్రములోనిదై యున్నది. నల్లగొండసీమలోని పానగల్లు మొదలు కడపమండలములోని పల్లూరువరకు గల రాష్ట్రమును మార్జవాటిరాష్ట్రముందురు. కళ్యాణ మునకు సమీపముననున్న కన్నడదేశమున కుంతలదేశమనుచున్నారు. ఇప్పుడు మనము 1000 మొదలు 1400 వరకు పొత్తపి నతవాటి ప్రదేశములను పరిపాలించిన రాజుల చరిత్రను తెలిసికొనిన వారినాగరికతయెట్టిదో, కవిత్వములో వారికెట్టి ప్రవేశముగలదో, కవులకు సాహిత్యమునకు వారెట్టి ప్రోత్సాహముసంగిరో విశదము కాగలదు.

1000 వ సంవత్సరమునాటివరకు కడపమండలములో నుత్తరభాగము నిర్జనభూమిగ విశేష ముగ దేవాలయములుగాని ఆగ్రహారములు గాని లేనిస్థితిలో నుండిన సంగతిని ముఖ్యముగ జ్ఞాపక ముంచుకొన వలెను. ఆవదేశము దండకారణ్యభాగమై శ్రీశైలము మహానది ప్రదేశముల కాగ్నేయముగ నుండినది. 15 వ శతాబ్దము పిచ్చట పెన్నుకు దక్షిణమున గొప్ప కపిశ్యరులుండు టకును 1450 తర్వాత పెన్న నదికి నుత్తరమున పేరుగల కపిశ్యరులు లేకుండుటకు గల కారణముల నికమిదవివరించెదను. గనుక ఒక కపిశ్యరునిగురించి మనము ఆలోచన చేయునెడ అతని నివాస స్థలముయొక్క నాగరికత యెట్టిదో, అతనితోడి కవులెవ్వరో, వారి స్థితిగతులెట్టివో, చరిత్రప్రకా రము వారికి భాషాభివృద్ధికిగల సాధన సంపత్తి యనుకూల ప్రతికూలము లెట్టివో, దేశ కాలపాత్రలం బట్టినిర్ధారణజేయుట మనకు ప్రభుమవిధియై యున్నది.

చరిత్రపల్ల జనులలో చలనమెప్పుడును రాజుయొక్క ముఖ్యపట్టమువై పునకే యనిష్ఠిరపడు చున్నది. రాచపేటలు లెప్పుడును విద్యానిలయములుగను, కళాస్థానములుగనందును. సంగీత సాహిత్యము లెక్కాలకునను రాజపోషణనిల్లనే యభివృద్ధికి రాగలిగినవి. ఇందుకు నిదర్శనముగ కులలోత్తుంగ రాజరాజుల కాలమున రాజమహేంద్రవరమును, అనవేను, అనపరోలికాలమున కొండ పిడును, మనమసిద్ది కాలమున నెల్లూరును, గణపతి, రుద్రను, శ్రుతాపరుద్రులకాలమున వాద్రంగ లును కవులకును సాహిత్యమునకు గలిగించిన యాదరణను పరిశీలింపవలెను. ఇదిగాక దేశనాగరిక తలో మధ్యమకాలము కవిత్వవైపుటి కనువైనదై యూహకత్కంప అవకాశమునిచ్చును. పైకన

చరచిన ముఖ్యపట్టణము లుచ్చక్తియందుండ వేదలును, విద్యాలములు నట్టిపట్టణములకు జేరియుండుట సహజమై యున్నది. ఆ కాలమునందలి కవులెచ్చటజన్మించినను, వారియొక్క కాలమును, రాజులయొక్క ముఖ్యపట్టణముల నద్దనే గడపినట్లు గనపట్టుచున్నది. వైశేష్ఠ్యనబడిన రాజు లే కాలమునజూలించిరో దెలిసికొనిన వారికి మతమునుగురించి, కవిత్వమును గురించి గల యభిమానమును దెలిసికొనగలము. శ్రీనాథుడు రాజమహేంద్రవరము, కొండవీడుల కాలముగడిపినను, అనేక రాజస్థానములను జూచియున్నవాడు. పోతనమాత్రము ఒంటిమిట్టవాడైన కావలెను, వాగ్రంగలు వాడైన కావలెను గాని అయినను దేశాటనకు విధించుట కాధారములు లేవు. 1000 మొదలు 1400 లోగా పొత్తిపినాటిని పాలించిన యుత్తమరాజులెవ్వరును లేరు. ఆకాలమున కవుల కయ్యెడ ప్రోత్సాహము గలిగినదనుటకు దగినదిదర్శనము లేదు. ఈ ఒంటిమిట్ట విజయనగర రాజ్యము ధ్వంసమైన చాలకాలమునకు ముగ్ధరాజులపాలనకు లోబడి కొంతప్రాశస్త్యము వహించినది. అప్పుడు ఒంటిమిట్టలో కొందరు కవులు బయలుదేరిరి. 1320 లో వాగ్రంగ రాజ్యము మహమ్మదీయులు నిర్మూలముచేయ ఆచ్చటి కోకాగారులైన హరిహరరాయలు, బుక్కరాయలు విజయనగర ప్రాంతమునకుం జని రాజ్యస్థాపనగాంచిరి. వారు కవులను విద్యాలములను ప్రోత్సహించరచిరి. అప్పుడే విద్యారణ్యులవారు శాయనమాధవాచార్యులవారు భాష్య గ్రంథములను వ్రాసిరి. రాజావలంబనైన మతము ననుసరించి గ్రంథములు వ్రాయబడుచుండెను.

700 సంవత్సరము వరకు జైనులును, బౌద్ధులును జనులమనస్సుల నాకర్షించుచుండ శ్రీశంకరాచార్యులవారు వారి సిద్ధాంతములను ఖండించిరి. వెంటనే 1000 సంవత్సరమునాటికి బసవేశ్వరుని శైవసిద్ధాంతములను శ్రీరామానుజాచార్యులవారి వైష్ణవ సిద్ధాంతములను బయలుదేరినవి. వీరి వెంట నుడిపి మధ్యాచార్యులవారు ద్వైతమత సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించిరి. ఈమతకర్తలందరును రాజులను తమ సళముజేసికొని తమ మతములను దేశమున విస్తరిల్లజేసిరి. ఈమతకర్తలే వేదములకు మహాభాష్యములను రచియించియున్నవారు. మధ్యాచార్యులవారి పిచ్చట మూడుశతాబ్దములలోను భాష్యకర్తలండిరి. 1000 మొదలు 1400 వరకుగల తెనుగు గ్రంథముల నేకములు సంస్కృతమునందలి మతగ్రంథముల భాషాంతరీకరణములో వానిననుసరించి వ్రాయబడినవో యెయున్నవి. అందువల్ల 1000 మొదలు 1400 లోగా అనేకపురాణములను సుప్రసిద్ధాంధకవులు పద్య కావ్యములుగ రచియించుట సంభవించినది. ఆకవిత్వరులందరు పెన్నును గోదానరికిని మధ్యనున్నవారై యుండిరి. ఇప్పుడు మన పోతన శ్రీనాథుడు కొన్ని పురాణములను భాషాంతరీకరణము జేసినవారలే. శ్రీనాథుడేరాజునకో మంత్రికో కృత్రించిచ్చి గ్రంథములువ్రాయ పోతనామాత్యుడు ప్రాపంచిక శౌఖ్యముల నాశించక రాజదరణను తృణీకరించి భాగవతమును శ్రీరాములవారి కంకితముజేసిన మహానుభావుడు. ఇటులనే తనవాక్యకర్తమున నైరావగడ వారసింహపురాణమును అహోబిలస్వామి కంకితముజేసెను. ప్రాధికవి మల్లన రుక్మాంగద చరిత్రను ద్రాక్షరామ భీమేశ్వరున కంకితముజేసెను. అప్పటి కాలమున రాజులు మతావేశముచేత ఆస్యనతనహనము లేనివారై మతాంతరులను దెక్కువిధముల బాధించుచుండిరి. కవులన్ననో రాజుమతిగని రాజుమతమున కనుకూలముగ గావ్యముల వ్రాయుచు ఆరాజులను వారిమతములను అనేకవిధముల బాగుడుచు జీవయాత్రలు నలుపుచుండెడివారు. కాని పోతనామాత్యుడిట్టి రూపాభిమానముల లక్ష్యముజేయక తనబుద్ధికి లోచినితని మతసహనము గలిగి గ్రంథరచనజేసిన మహానీయుడు. ఇట్టిలోకాగ్రగణ్యుని మావాడుమావాడని వాగ్రంగలువాడును, కడప

వారును వాదమునకుదిగినారు. ఇట్టిసమస్యను నిర్ధారణజేయుట జనసామాన్యమునకు, ముఖ్యముగ నాంధ్రులకు నవసరమైయున్నది.

పదియవ శతాబ్దము వరకు నాంధ్రభాషలోని లిపికి పైర్వము కుదిరి యుండలేదు. ఈభాషలో నాగరికస్థాట మిశ్రముము గలదు. కర్నాటమును పరిపాలించిన పశ్చిమచాళుక్యులు చాలకాలము తూర్పు చాళుక్యులకును చోడులకును సామంత ప్రభువులుగ నుండిరి. పదియవ శతాబ్దమునకు బూర్వపుతాసనములను దెలిసికొనుట మనకుచాల కష్టముగానుండును. పదియవ శతాబ్దాంతరము లిపిలో నక్షరములందు స్థిరమైన మార్పులు గలిగినవి. వాతసౌకర్య మేర్పడినంతగనే తెనుగుకవిత్వము నందభివృద్ధిగనవడుటకు బ్రారంభ మయ్యెను. పెన్నానదికి నుత్తరభాగముననున్న ప్రదేశములలో నాకాలపునాగరికత యెట్లులుండినను పొత్తపినాడలో నక్కాలంబు మాత్రమవ్వడే గ్రామము లేర్పడి యరణ్యములు జనపదములుగా మార్పితిలోనుండి నాగరికతకు నోచుకొనియుండలేదు. దత్తమండలములందు మధ్యమనాగరికత కాలము విజయనగర సామ్రాజ్యకాల మని నిశ్చయింప నగును. పెన్నుకు నుత్తరమున నంతకు రెండు శతాబ్దములకు పూర్వమే యట్టినాగరికత గలదు. 1000 మొదలు 1400 వరకు పెన్నుకు నుత్తర భాగమున గల విశేషతాసనములంబట్టియు పెన్నుకు దక్షిణమున దేవాలయములు అగ్రహారములు దత్తమండలములలో నాకాలమున లేనందునను 1300 నాటికి కడప మండలమనాగరికత స్థితిలో నున్నదనుటలో సందియములేదు. కడపమండలములో ప్రస్తుత మనవివాదములోచేరిన పోతనామాత్యుడు భాగవతము దక్క మఱియొక్క కవిత్వరసపేరు గాని గ్రంథముపేరు గాని 1000 మొదలు 1400 మధ్యకాలమున నుండినటులలేనందున నక్కాలంబున నచటపేర్నిచ్చి కగన్నరాజులు పరిపాలించలేదనియు నందువల్ల నచటకు గవులకర్మింపబడుటగాని యట కవిత్వంబుభివృద్ధిగాంచుటకుగాని జరుగలేదని యనవచ్చును. ఇంతకును కడపప్రాంత మాకాలములో ననాగరికత దశయందే యున్నది. చారిత్రక దృష్టాంతములవల్ల 1000 మొదలు 1400 మధ్య జనుల చలన పథము దక్షిణమునుండి యుత్తరమునకి యుండినటుల స్పష్టపడుచున్నది. ఇందుకుభిన్నముగ 15, 16 శతాబ్దములలో విజయనగర సామ్రాజ్యమేర్పడినపిమ్మట అనేకమంది కవులు దక్షిణమునకు బోయినటుల గలదు. ఆమహాసామ్రాజ్యవత్సంతవైభవములో నన్నకాలమీందన్నివైపులనుండి కవుల నాకర్షింపగలిగెను. తెనాలి రాసులింగము మొదలగు కవులు ప్రాక్యాటినివాసులైనను విజయనగరము జేరుటకుగల కారణంబు మనకు దెలియును. మఱియొక విచిత్రము గనుడు. కొండవీడు వారంగలు రాజ్యములంతరించిన పిమ్మట పెన్నుకునుత్తరమున ప్రసిద్ధకవుల నామములు వినబడకుండుటయు 1450-1600 వరకు గల సుప్రసిద్ధకవులందరు విజయనగర ప్రాంతమునందే యున్నవారని స్థిరపడుటయు జూడ 1450 సంవత్సరమునకు బూర్వము సుప్రసిద్ధకవులందరు కొండవీడు వారంగలు నెల్లూరు రాజును హేంద్రవరము ప్రాంతములోనుండినటుల నిశ్చయింపనగును. అనంతమాత్య కవియొక్క తండ్రి కృష్ణాజిల్లా శ్రీకాకుళములో నుండినటులను అతనితాత నెల్లూరిలోనుండినటులను తెలియచున్నది. ఇందువలన కవులచలన పథమును నిర్ధారణజేయుచున్నది.

ఒక దేశముయొక్క మధ్యమనాగరికతకాల మెందుకు కవిత్వాభివృద్ధికి సహకారియగుచున్నదో ప్రస్తుతము చర్చించుట యవసరము. కాని విరోధాభిప్రాయములలోని యాంగ్లేషదేశమునందేమి యితరదేశములందేమి యిట్టి తేగలదు. మొదలు వర్ణింపబడిన పేర్లపేరియరు మొదలగు పాశ్చాత్య కవింధ్రు లద్వితీయులుగ నుండిరి. ఈ శతాబ్దమున ఓక్స్ ఫోర్డు పోతన తిక్కనలంటి కవిత్వ

దులు గలుగుట దుస్సాధ్యము. నాగరికత హెచ్చినకొలది కల్పనాశక్తి నశించుట సహజము. నేబూనిన వాదములో సాధ్యమైనంతవరకు పుక్కిటి పురాణగాధలను చూచుపద్యములను చర్చకు దెచ్చుటలేదు. అట్టివి విశ్వసనీయులుగావు. ఒకప్పుడు వానిలో గొంతనిజము గన్పడవచ్చును. కాని సాధారణముగా నట్టిగాధలు కల్లలకు పుట్టినిండ్లుగా నుండును. ఇప్పుడు మనము దక్షిణహిందూదేశముయొక్క పటమును చిత్రించినయెడల 1000 మొదలు 1400 నరకుగల తెనుగుకవుల జన్మస్థానములును వారికవిత్వనిలయములును పెన్నకు నుత్తరముగను వారంగల్ గోదావరులకు దక్షిణముగను దగ్గర దగ్గర ప్రదేశములందు ముఖ్యకవులందఱుండినటుల మనకు గోచరము కాగలదు. ఒంటిమిట్ట మాత్రము నొంటరిగ దూరమున విసిరివేసినటు లుండును. ఆకాలంబున పాత్రపినాటిలో కవులులేరనిగాని కవిత్వమున కాదరణలేదనిగాని నిర్ధారణజేయుట కొంతకష్టసాధ్యమైనను ఇదివరకు తెలియజేయబడిన సంగతులవల్లనే పాత్రపినాటిస్థితి విశదపడినది. కవుల పేర్లలోగాని వారిపూర్వుల పేర్లలోగాని గల పోలికలును కవిత్వములందుగల అన్యోన్యసంబంధములును కవులు సమకాలీనులై యుండొరులకవిత్వమును జూచియుండుట కవకాశము గలిగిన వారని దోచినప్పుడు వారు నివసించినతావు లొకదానికొకటి దగ్గరనుండుననియు నెవ్వధముగ జూచిన నొకరు పెన్నకు దక్షిణమున నుండి రెండవవారు గోదావరి తీరముననుండుట యసంభవమని నొక్కివక్కాణింపవలెను.”

* * * * *

“పై రెండు పక్షములవారి వాదములను పరిశీలించుటకు బూర్వము 1000 మొదలు 1400 నరకు దత్తమండలములయొక్క చారిత్రకస్థితి యెట్టిదో కనుగొనుటకు బ్రయత్నించుచున్నాను. పిమ్మట అయ్యలరాజు రామభద్రకవిని గురించి వివరించెదను. ఒంటిమిట్టగ్రామము పాత్రపినాడునకు జెందినదని విశదపరిచియున్నాను. 1100 సంవత్సరములో కులోత్తుంగ చోడుని కాలమునరకు దత్తమండలములు దండకారణ్య భాగములై నిర్మానవ్యముగ నుండెను. పాత్రపినాటికి కొంతకాలము నందలూరు ముఖ్యపట్టణముగ నుండెను. మొట్టమొదట ఆకాలమున అరవలైన పల్లవులు దత్తమండలములను బాలించిరి. వారి రాజులలో నొక్కరగు నందివర్మరాజు 1102 లో ప్రొద్దుటూరులో రాజ్యముజేసెను. ఆయన రాజ్యము ఉత్తరమున పూగినాటివరకు వ్యాపించియుండెను. సిద్ధనదేవి యనురాజు 1162 నరకును అభిదేవి మలిదేవ 1218 నరకును ఇమ్మడిదేవి 1268 నరకును మహానాజు 1279 నరకును బాలించిరి. అంతట పల్లవుల ప్రభ యంతరించి చాళుక్యులు రాజ్యమునకు వచ్చిరి. తుదకు కాకతీయాండ్రులు రాజ్యముజేసిరి. సిద్ధవటము పాత్రపినాడుల గంగయదేవి మహారాజు గణపతిదేవిరాజు కాలమున పరిపాలించెను. అతడు కాయస్థుడు, ప్రతాపరుద్రుడు పాత్రపినాటిని జయించి 1313 లో దానిని ములికినాటిని గండికోటసేసెను గొంకారెడ్డియొక్క ప్రభుత్వమునకు లోబరిచెను. పుష్పగిరి మతాధిపతులైన శివయోగిండ్రులను గణపతిదేవి మహారాజు గురువుగా జేకొనెను. గంగయసాహిజి కడపకు సమాపముననున్న విల్లూరు ముఖ్యపట్టణముగ జేసికొనెను. 1247 సంవత్సరమునరకు గంగయసాహిజి తిక్కరాజునకు లోబడియుండి పిమ్మట గణపతిదేవునకు లోబడెను. చిట్టివేల్ సంఘానాథీశులైన మట్టిరాజులు కృష్ణదేవరాయలకు విష్ణుట ప్రాముఖ్యత జెంది యభిస్మద్ధికి వచ్చిరి. పదునాలుగవ శతాబ్దాంతమున వారంగలు రాజ్యధ్వంసమైన తర్వాత హరిహరరాయలు, బుక్కరాయలు విజయనగరమునకు జేరి యచ్చట రాజ్యమును సాపించిరి.

1300 కు పూర్వము దత్తమండలములను బాలించిన చల్లపుట గాని మఱియితరులుగాని తిగి నంత సామకాశము నెప్పదిగలిగి సాహిత్యాభివృద్ధికి సహకారులుగ నుండుటకుగాని యక్కాలమున నచ్చట కవులుండినటులగాని గాన్పములు రచియింప బడినటులగాని యెట్టినిదర్శనములు గాన బడుట లేదు. హరిహరరాయలు పచ్చినప్పడు ఆయన కవులను విద్వాంసుల ప్రోత్సాహపరచి యాదరించెను. శ్రీవిద్యారణ్యస్వామిలవారు ఆయనకు మంత్రియై నుప్రసిద్ధుడైన భాష్యకర్తయై యుండెను. శ్రీకాయన మాధవాచార్యులవారు వేదభాష్యమును బుక్కరాయలుఁకంకితము చేసెను. బుక్కరాయలు తెనుగు కవిత్వమును పెన్నకు దక్షిణమున ప్రోత్సాహపరచిన వారిలో ప్రథములని జెప్పవచ్చును. 1350 ప్రాంతముననున్న నాచన సోమనకవిని బుక్కరాయలే యాదరించెను. పాత్రపీ నాటికి ప్రథమకవియనంగిన అయ్యలరాజు రామభద్రుని గూర్చి వేదిగవినింపనగును. ఆయన సహితము 1600 ప్రాంతమున జీవించియుండెను. భాగవతమును ద్విపదకావ్యముగ రచించిన తరిగొండ వెంగమాంబ ఇటీవల 1840 లో నుండిన విరుషీనుణి. అటువలెనే కతుత్ ప్థవిజయమును రచించిన నుట్టి అనంత భూపాలుడేమి, రామరాజ భూపాలుడు, భట్టుమూర్తి, పెద్దన, వేమన, చాడప్ప, జగ న్నాధ, మల్లినాథ మొదలగు దత్తమండల కవిశ్రేష్ఠులు 15 న శతాబ్దము తర్వాతనుండిన వారని గమనించవలసియున్నది."

"ఇక అయ్యలరాజు రామభద్రకవినిగురించి యింనుకవిచారింపనగును. ఈకవి 1600 సంవత్సర ప్రాంతమున పాత్రపీనాటిలో నొంటి మిట్టలో నుండినవాడు. అనగా పోతనకు 200 సంవత్సరముల తర్వాత నున్నవాడు. ఈకవి చరిత్రలో కొన్నిచిత్రములు మనకు దోచగలవు. ఒంటిమిట్టనివాని యగుటయేగాక యీకవి కొండిన్యసగోత్రోద్భవుండు. ఒంటిమిట్టలోగల దేవుని పీఠరాఘవస్వామి యని యిక్కని నిష్ఠించియున్నాడు. రామాభ్యుదయమునకు పూర్వము ఒంటిమిట్టరఘువీర శతకమును గ్రంథమొకటి యచ్చట ప్రచురింపబడియుండెను. ఈకవి యింటిపేరు అయ్యలరాజువారు. అయ్యలరాజు అనునది యొకమనుజునిపేరు. ఆ అయ్యలరాజు ఉత్తరమునుంచి దక్షిణమునకు వచ్చి నవాడా లేక దత్తమండల నివాసియై యనునంతము ముందుగా నాలాచన చేయదగియున్నది. హరి హరరాయలు కాలమునుంచి ముఖ్యముగ కృష్ణదేవరాయలు కాలములో అనేకమందికవులు ఉత్తరము నుండి దక్షిణమునకు వచ్చియుండిరి. వారిలో తెనాలి రామలింగం పింగళిసూరన మొదలగు కవిన ర్ణాలు గలరు. ఇప్పుడు మడికి సింగన తండ్రిపేరు అయ్యలమంత్రి అని తెలియునుగదా. పోతన పూర్వీకులలో నయ్యల ప్రగడ గలడు. భాస్కరాచార్యుని శిష్యుడైన అయ్యలభట్టారకుడు రామా యణము నాంధ్రీకరించెను. 1350లో వేదగిరినాయునింగారివద్ద అయ్యలార్యుడను కవియుండినటుల తెలియుచున్నది. అట్టి అయ్యలరాజులలో నొక్కడు దక్షిణాపథంబున కరిగియుండవచ్చును. రామభద్రకవి తన గురువు పరవస్తు ముప్పిడి వరదాచార్యులు అని వ్రాసియున్నాడు. ఇంతకు పూర్వము ముప్పిడియనుపదము గోదావరియందెక్కున వ్యాప్తిగలిగినదని విశదపరిచియుంటిని. ఇంతియొకాకపరవస్తు అనుపదముకూడ గోదావరిజిల్లాలో సామాన్యమైన వాడుకలోనున్నది. రామ భద్రకవి పూర్వలలో తిప్పయ యనువారు గలరు. అయ్యలమంత్రి పూర్వీకులలో తిప్పయయుండి నట్టిదివరకు తెలియపరచి యున్నాను. అయ్యలమంత్రి గోత్రము పేరు. శ్రీనాథుని దాహిత్రసంతతి వారు శ్రీనాథ అను యింటిపేరును గలిగియుండిరిగదా. వైసంగతుల వల్ల రామభద్రకవి పూర్వీకు లుత్తరమునుండి దక్షిణమునకు వచ్చి నట్టాహించుట కవకాశము గలుగుచున్నది. ఈకవియో ఆయనతండ్రియో అటుల వచ్చియుండవచ్చును. ఇటీవలికవులలో నొక్కరగు శ్రీమృకృష్ణమూర్తి గోదావరివాస్తవ్యుడై కాళిహస్తికిబోయి యచ్చట 19వ శతాబ్దంబున గ్రంథరచన జేసియుండెను."

ఈక్రింది యెనిమిదిగ్రంథములును బందరు నోబిల్ కృతాలాపండితులగు బ్ర. శ్రీ. కోరాడ రామచంద్ర శాస్త్రిగారిచే రచింపఁబడినవి. వారికుమారులగు మ-రా-రా-శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారిచే బంపఁబడినవి వలయుచారు శ్రీరామకృష్ణయ్యగారికి వ్రాసి తెప్పించుకొనవలయును.

(1) ఘనవృత్తము :—ఇది సంస్కృతకావ్యము, రంభానందములు, కాళిదాసుకృతమే ఘనందేశమున సంత్వమగు ‘శృత్వావార్తాం జలదకథితాం తాం ధనేశోఽ’ యనుశ్లోకము, బీజముగాఁగొని యుత్తరకథగా నిదికల్పింపఁబడినది. ఈగ్రంథములన్నిటియందును వైలిసారికేళపాకము. పండితులకుఁ దక్క సామాన్యులకు బోధపడదు కల్పనములును గవిత్వమును రసవంతముగానే యున్నవి. ఈఘనవృత్తకథనే రామచంద్రశాస్త్రిగారి గురువుగారగు శివకృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారు కూడ యజ్ఞోల్లాస మనుపేరున నొకగ్రంథముగా రచించిరట. ఘనవృత్తియన కాండ్రపద్యములను బ్ర. శ్రీ. మల్లాది అచ్యుతరామశాస్త్రిగారు రచించినారు. అవియు డినియందుఁ గలవు, గ్రంథము వెల రు. ౧-౮-౦.

(2) కుమారోదయము :—ఇది తొమ్మిదియుల్లసముల సంస్కృత చంపూప్రబంధము. కథ కుమారసంభవములోనిది. పూర్వభాగము 9 ఉల్లాసములు. ఉత్తరభాగము మాకుఁ బంపఁబడలేదు. దీనిలోఁ గథ కామదహనానంతరము విలపించుచున్న రతిని నమాశ్వాసపఱుచుటతో ముగిసినది. వెల ౧-౦-౦.

(3) దేవీవిజయము :—ఇదియు సంస్కృతచంపువే. శ్రీదేవీసప్తకతిలోని కథలన్నియు నొకటిగాఁ జేర్చి యిది రచింపఁబడిన దని తోచుచున్నది. దీనియందు భాగములకు చరితము లని పేరుపఁబడినది. ఇందు మూడుచరితములు గలవు, వెల ౦ ౮-౦.

(4) శృంగారసుధార్ధవము :—సంస్కృతభాణము, ఇది రూపకభేదములలో నొకటి. దీనియందును వైగ్రంథములందునుగూడ శబ్దాలంకారము లగుననుప్రాసయముకాదు లతిమాత్రముగా నుపయోగింపఁబడినవి, వెల ౦-౮-౦.

(5) ఉపమావల్లీ :—దీనియందుపమాంకారములుగల 3౬౦ ఆర్యావృత్తములున్నవి. రెండుభాగములు. మొదటిదానియందు “తామశ్వాత్తవవిభాతి తనుశోభా” యనుమఱుటముగల శ్లోకములున్నవి. ఈవాక్యార్థమునకే యన్నిశ్లోకములందు సుపమానములు చూపఁబడినవి. ద్వితీయాధ్యమునందు “కృత్యత్యవలగ్న మయి తరుణి మన్ము” అనుమఱుటమున దానియుపమానములు నున్నవి. చిన్నపుస్తకము, చతుత్కారముగానే యున్నది.

(6) మంజరీమధుకరీయము :—ఇది నాటిక, నాలుగంకములు, ఆంధ్రభాషలో రచింపఁబడినది. అంకములు నాలుగైనను గ్రంథము 237 పుటలు పట్టినది. కథ స్వకపోలకల్పితము. ఇదియుఁ బైవానివలెఁ బండితైకవేద్యమే, వెల ౧-౮-౦.

(7) రథాంగదూతము :—ఇది యాంధ్రపాదన కావ్యము, ఇం దిద్దలు పంపతుల వనవిహారము వియోగమును మరలసంయోగమును విర్ణయింపఁబడినది. శృంగారరసము ప్రధానముగా నున్నది. లోకాచారము లక్కడక్కడ ననుగుణములంగఁ జొన్నంబడి యింపుగా నున్నది. పైలి సంస్కృతగ్రంథములకుఁ దీనిపోదు, వెల ౦-౮-౦.

(8) ఉన్నత్రరాఘవము :—ఇది సంస్కృతమున భాస్కరకవిచే రచింపఁబడిన ప్రేక్షణికంబునకు నాంధ్రీకరణంబు. ఒకకాలమున నీతారాములు వనవిహారము పలుపుండ దుర్వాసునిచే శపింపఁబడిన యడవిలోఁ బూలగోసి నీత లేడియగుటయు రాముఁడు నీతావియోగమున విలపించుటయుఁ బిదప కావచిముక్త యగునీతం దోడ్కొనివచ్చి యగస్తీ రామున కాదేవి నిచ్చుటయు నిందలి కథ. వెల ౦-౨-౦.

—అజితప్రతాపవృత్తము.—

సజసాగణావలీ బ్రసన్ననభా, గ్రజరపంక్తి నభిరామరూపమై
యజితప్రతాపచెలువారుగృతి, నివ్వజయవిక్రమణ విశ్వభూవరా.

గీ. ¹వలయుచందంబుపాదంబు దొలుత నిలిపి

యకాలఛందంబుపాదంబు నొల నిలిపి

యొలి నెడవెట్టి యీగతి నొనరఁ జెప్ప

వెనఁ బరస్థానసమకార్థవృత్త మయ్యె.

—అందు మనోహరవృత్తము.²—

చాళుక్యవృత్తపాల తజావములం, గలయన్సనసాపరికల్పితమై
మేలొప్పుగఁ జెప్పిన మేదినిలో, విలసిల్లు మనోహరవృత్త మనన్.

—కోమలవృత్తము.—

సలలితరీతి నజాయగణంబుల్, చళుక్యభూప జభసజ్ఞగ్గితిఁ
మలయుచు నర్థసమర్థతచేత, నె్వలుంగఁ గోమల మనువృత్త మొప్పుగుఁ
క. ఏకచ్ఛందోపృతా, నీకంబులురెండురెండు నిలుపుదు రిట్ట
స్లోకార్థంబుల నోలి వి, వేకులు నవ్విస్తానవిషమవృత్తంబులకుఁ.

అదు, అంగజాస్త్రిమనువృత్తము.

దానబలేంద్రోదారభూంబుల్, పూని సగాత్తిం బొంపిరివోవఁ
జానార న్మనజంబు గన్గితం, బై నీడంజను సంగజాస్త్రి మై.

—వారాంగియనువృత్తము.—

చళుక్యవంశా జతజల్గిగంబుల్, చెలంగి యర్థంబునఁజెందిరీతిం
గ్రాలంగఁ దాయత్తజగానియుక్తిఁ, మేలయ్యె వారాంగి సమీహితాఖ్యిఁ.

—నదీప్రఘోష మనువృత్తము—

భారరముల్మొగి బ్రాగుపేతంబులై, చరించుచుండంజతజ్ఞరేఫలం
బరత్రిపాదంబులఁ బర్వనొప్పుగం, దిరంబుగామూటనదీప్రఘోషమై.
క. అందముగ నుప్రకాంత, చ్ఛందఃపాదంబులొల సాగెడునికట
చ్ఛందఃపాదంబులతో, నందఁ బరస్థానవిషమ మనువృత్తమగుఁ

1. ట-లొలుతఛందంబు. 2. ట-లొ నీవృత్తములేదు. 3. ట-లొనీయుత్తరార్థము రెండు పాదములు లేవు.

అందు శ్రీరమణమనువృత్తము.

ఆరభమవ్యాయ త్తనగవ్యా, పారము నాదిమపాదము సెందం
జానుభభాగగనంగతిచేతన్, శ్రీరమణం బనిచెప్పిరి మూటన్.

—శరభక్రీడావృత్తము.—

చతుర్వర్ణాధారాయమననరగవ్యాప్తినాదన్
ద్వితీయాంత్యాంఘ్రిప్రస్తుతగతి నతిస్పష్టమైనన్
ఖ్యాతానక్తిన్ మభనయయ తృతీయాంఘ్రినొప్పన్
బ్రతిప్రేమోత్పత్తిం బరగి శరభక్రీడ యయ్యెన్.

— సర్వపరస్థానవిషమవృత్తంబులలో వీణారచనయనువృత్తము. —

చాణక్యనయజ్ఞాతయసస్థనగంబుల్, వీణారచనాందు భువిం దనసావంబుల్
శ్రేణిందజనస్థితభనసేవిత నియతిన్, రాణలనెల్లవై భన నజరంబు లోలిగన్.
క. ఛందః ప్రస్తావక్రమ, సందృష్టంబైన వృత్తసంఘములో నొ
ప్పుందము లగుపాదంబుల, బొందింపగ విషమవృత్తపుంజములడరున్.

ఇది వివిధవిషమవృత్తలక్షణము.

- క. మాత్రాగణరచనలకుం, బాత్రములై నెగడి యంధ్రభాషాకవితా
మిత్రములై రసభావా, మిత్రములొ జాతులెఱుంగ మందిది కృతులన్.
క. అందును గందంబులు నా, నందంబులు భజననలగ గాఖ్యలచే వా
నిం దగునెఱుంగం బ్రాసము, ముందుగనిడిమూఁడు నైదు మూఁడున్నెదున్.
క. అదిమనర్థమువళి నిడు, పైదొరకినఁ గుఱుచయైన నట్టల తత్త
త్పాదాదుల నిలుపందగు, గాదిలిగాఁ జెప్పఁదలఁచు కందంబులకున్.
క. నిడుదలగు పాదములకును, వడి నాలవగణము మొదల వలయు నిలుప న
క్కడలను గురువును మూఁడవ, యెడ నలజలలోన నొకటి నిడ బెడఁగడరున్.
క. ఇందుపుర బాణానగముల, కందున జగణంబు నిలుపఁగాఁ గా దెవుడుం
1 గందములకు నార్యాదుల, 2 చందం బధికంబు వానిఁ జనుఁ జెలియంగన్.
క. కందము నర్థంబులతుడ, నందినగురు వుడువఁ బథ్య యగు నాఱవచోఁ
జెందిన జగణములెవ్వము, బొందిన నది యార్యయనఁగఁబొనఁగుంగృతంబున్.
క. క్రమమునఁ బథ్యార్యార్థము, లమరంగా వీడువడిన నది గాథాభే
దము 4 గాఁగంబరఁగు ప్రపంచము తెనుఁగునఁజెప్పఁడు చతురులుకృతులన్.

—శ్రీ సీసపద్యలక్షణము. —

- క. భావరసాలంకార, ప్రావిర్యూతాంధ్రకావ్యభణితులకును ర
మ్యావాలము లగునీనగ, నావళిలక్షణము లెఱుంగనగుఁ జతురులకుఁ.
- క. నలనగనలభరతగణంబులు ననమాంబులును ననఁగఁ బాలుపగు నీనం
బులు ¹గీతులు వానఁగదా, యలవఱుపఁగవలయుఁ²గృతులకందంబరయఁ.
- క. ³ఒకగురువు రెండులఘువులు, నకలంకత సమమ కాన మానములు దమలో
నొకఁడొకఁడు వీడుపడుచుకొ, వికటింపక చెల్లు నొక్కవృత్తము తక్కకొ.
- క. అమరంగ విషమనీనము, నమనీనము లనఁగ రెండుచందములందుకొ
బ్రమితమగు విషమనీన, క్రమ మెఱుంగఁగవలయుఁ జతురకవిజనములకుఁ.
- గీ. హగణనగణంబు లేడు గుర్వంతమగుచు, విస్తరిల్లిన నుత్సాహవృత్త మయ్యె
దీనితుద గీతిముకఁడు సంధింప విషమ, నీన మిత్రైఱుగెఱుంగుట⁴చెలుపుమతికి.
- ఉత్సాహము. ఓసరించు⁵బజ్జలజ్జ లుజ్జగించు రాజులకొ
వేసరించు గర్వపర్వవేషభూషితారులకొ
వాసవానుకార వీరవర్య విశ్వభూప నీ
భానురాసిధేనుకానుభావ మాహావంబులకొ,

→* విషమనీనపద్యలక్షణము. *←

- గీ. వడి దనర్పఁ బ్రాసవైభవం బలరార, నిట్ల గణనిరూఢి నెనకమెనఁగఁ
గీర్తితాతిమధురగీతియుఁ బైఁగల్గ, నదియ విషమనీనోమండ్రు కృతుల.

→* సమనీనపద్యలక్షణము. ←

- గీ. వెలయుసమనీనములువంచవిధములయ్యె, నరయనవకలిసీసాహ్వయంబుఁ బ్రాస
నీన మఱిగొల్పిప్రాసనీసాఖ్యనీనమువడినీన మక్కిలివడినీనమును ననంగ.
- క. తనపాదంబులు నాలుగు, మొనసిన పైగీతిపాదములు రెండును గా
నినుమూఁడై నీసమునకు, జను నడుగులు వ్రాలు వల్లు సరి యిన్నిటికికొ.

→* అవకలి నీనము. *←

- క. అలవడినీనము పాదము, నలుతునుకలు చేసి మూఁట నలనామగణం
బుల రెంటిరెంటి నిడి య, వ్యలితునుక సహంబులిడఁగవలయు న్వరునకొ.

1. క-చ.ట-గీదులు, 2. ట-కవుల, 3. ట-లో నీపద్యములేదు, 4. ట-చెల్లఁగవికి, 5. ఛ-
ట-బజ్జ, 6. ట-మనఁగఁబరఁగు.

సీ. సామంబుచే దుల్మభూమిశ్వరులు దనతోడిమిత్రతకు నజ్ఞాదుచుండ
 1 దానంబుచే నతిమానమానవనాథు లేర్పడ నక్కటఁ దీర్పుచుండ
 భేదంబుచేత దుర్మోదమహీశు లందంద²సంక్షిప్తత నొందుచుండ
 దండంబుచేత నుద్దండమాండలికు లాజ్ఞాచక్ర మౌదల మోచియుండ
 శశ్వదసురక్తి జాళుకృత్విశ్వవిభుడు, వాలి ననుమతి³లీలమై నేలుననుచు
 జెప్ప నవకలిసీస మిట్లాప్పసంధ్రు, పూని కావ్యకళావేదు లైనకపులు.

→* ప్రాసనీసము. *←

క. నీసమునకు నాఱుడుగులఁ, బ్రాసము లిడి యెలి నర్వపదఖండములకొ
 భాసురముగ వల్లలవడఁ, జేసిన నది కృతులఁ బ్రాసనీసంబయ్యెన్.
 సీ. చక్రవాళాచల చంద్రకాంతములకు సంతతార్ద్రోత్పంబు జరపి జరపి
 చక్రీశలోకసంచరదురుసంతమనంబుల వడిఁ బాటఁ జదిపి చదిపి
 శక్రీభశంకరశంకరాచలశశిచారుదీధితులపైఁ జాగిచాగి
 చక్రస్తనీకుచసాంద్రచందనరసచర్చలపైఁ గేలి నలిపి నలిపి
 విక్రమప్రతాపవిశ్రుతమూర్తి యై, విశ్వభూమివిభునివిశదకీర్తి
 ప్రక్రమప్రసక్తిఁ బ్రసరించు నని చెప్పఁ, బ్రాసనీస మనఁగఁ బరఁగు నెందు.

→* అక్కిలి ప్రాసనీసము. *←

క. తుదిగీతి నాలుగడుగులు, వదలక ప్రాసంబు నిలిపి⁴వల్లంపారం
 గదిరినఁ గదురకోయున్న, న్నది యక్కిలిప్రాసనీస మనఁగఁ బరఁగున్.
 సీ. క్రమయుక్తి విద్యుల కందువ లెఱుఁగుచుఁ గవులనే ర్పారసి గారించి
 సమరసంక్రీడనక్షమనుభటాటోపసంచారములకు నుత్సాహో⁵మూఁది
 సమితాహితక్షమానాథులరాజ్యంబు నానాటి కొనర నున్నతము చేసి
 ప్రముదితారాతుల భంజించి వేలుపుంబడఁతుల కింపారుపతులఁ జేసి
 విమలకీర్తుల దిక్కులు విప్పనేర్పు, శమితవిమతుండు విశ్వేశచక్రవర్తి
 సముచితంబుగ నని చాల నన్యులింప, నమరు నక్కిలిప్రాసనీసాహ్వయంబు.

1. ట-దానంబుచేత సన్మానితానివతతుల్ చెలిమికై పలుమాఱుఁ గొలుచుచుండ, 2. చ-ట.
 సంక్షిప్తత, 3. చ-సీలిమై, 4. ట-వల్లిపాటక, 5. చ-యున్నను నది, ట-యొండిన నది, 6. ట-
 ముసఁగి,

—* వడిసీనము. *—

క. ¹ఏపాదమునకు నేవడి, యాపాదింపంగఁబడియె నది ఖండములం
 బ్రాపింపఁ జెప్పఁగ వల్లని, సూపితసీనంబు నాఁగ రూఢికి నెక్కుకా.
 సీ. (గ్రహదంష్ట్ర) సోకనిగ్రహరాజు ప్రియవచఃకథనంబు నేర్చినకల్పభూజ
 మలరుఁదూపులు కేల నంటనికందర్పుఁ డమ్ముచే నింకనియంబురాశి
 కన్నులు పెక్కులు గల్గనియింద్రుండు కఱకేది వంగనికనకనగము
 తనువెత్తి క్రాలెడుధర్త దేవత రూపుఁ దాల్చినరాజవిద్యావిభూతి
 నయవిదుండు రాజనారాయణుండు విశ్వ, నాథుఁ డనుచు వర్ణనములునేయ
 వరుస నిట్లు కృతుల వడిసీన²మన నొప్పు, వసుధ వైభవాలవాల మగుచు.

—* అక్కిలివడిసీనము. *—

గీ. సీనఖండంబు వల్లిట్లు ³చెప్పి గీతి
 ఖండవల్లి రెంటి కొక్కఁడుగా నొనర్చ
 నదియ యక్కిలివడిసీన⁴మండ్రు కృతుల
 లక్ష్యములు చూచి యెఱుంగుఁ డీలాగు లెల్ల.
 క. సీనములకు గీతులకుం, బ్రాసములును వర్ణం గలయఁబడి కవితల ను
 ద్భాసిల్లఁ దఱచు నియమ, వ్యాసక్తియుఁ గలుగుఁజెప్పవలసినచోటకా.

—*గీతిభేదములు. *—

గీ. ప్రవళినాఁ బ్రసన్న⁵పదినాఁగ గీతులు, సీన⁷ములను రెండు చెందుఁ దుదల
 నాటవెలఁది యనఁగఁ దేటగీతి యనంగ, వానిపేర్లు వేఱ వలయుఁ డెలియ.

అటవెలఁది :—

మూఁడునగణహాగణములు రెండునలనామ, కములుహాగణవంచకంబుఁగూర్చ
 నాటవెలఁది యడుగు లంబు⁶నిధులపట్ల, వ్రాలు వర్ణఁ జెంది వఱలెనేని.
 గీ. నగణమొక్కండుమఱినలనామకములు, రెండునగణంబులునుదుద రెండు⁸నాలు
 గడుగులును దేటగీతికి నధిపతి, వలయు వర్ణై న వ్రాలె న వరుస నిలువ.

1. ఏ-పాదమునకు నేవడి యా, పాదింపఁబడియె నదియ పదఖండములకా, ఆదులను జెప్పఁగావడి,
 రూదితసీనంబు నాఁగ రూఢంబయ్యెకా. 2. ట-మేపారు, 3. ట-చెప్ప, 4. ట-మనఁగ, 5. ట-చే
 యవలసిన, 6. ట-వడి, 7. ట-మునకు, 8. అంబుధి నిధిపట్ల-మాతృక, 9 నాల్గవడుగులును

మేలనగీతి :—

1 గలము రెండునగణములును గలసి ప్రాస మెఱయుఁ
జెలుపు దోఁప నెత్తుగీతి వెలయుఁ గృతులయందు
నోలి నగణ మొండె హగణ మొండె నేడుచేసి
నాలుగడుగులందు నిలిపి నభుప్రదోఁప విరతి
వాలి పంచమస్థ యగుచు వచ్చెనేని యొప్పు
మేలనాభిధాన మైన మేలుగీతి కృతుల.

తరువోజ :—

నల నామకంబులునగణాంతములుగ నాలుగంఘ్రిలయందు నాలుగుగూర్చి
వభులు మూడెడలను వరుసతో నిల్పి వలయు మూడెవగణవర్ణంబు మొదల
నిలువంగ నివ్వెధి నిర్మించి విశ్వనృపతికి నిచ్చిన నింపుసాంపారుఁ
దలకొని తగ్గెఁ బ్రాాలు దంపెడిచోటఁ దరుణులచే సాంపుదనరూఁ దర్వోజ.

—* ఇంద్రాదిగణలక్షణము. *

గీ. ఓలి రెండు మూడు నాలుగు గురువుల, నై నగణము లిననురాధిపేందు
గణము లక్షరోపకరణంబు లవి యాది, లఘుగణంబు మొదల లఘుప్రనిలుప.

సూర్యగణములు. ఇంద్రగణములు. చంద్రగణములు.

○		○	○	

—*² అక్షరలక్షణము. *

వ. ఇత్రైఱంగున రవీంద్రచంద్రాఖ్యగణంబులలోన సప్తగణకల్పనీయంబై మహా
క్షరంబు, షడ్గణకల్పనీయం బై మధ్యాక్షరంబును, బంఛగణకల్పనీయం బై
మధురాక్షరంబును, జతుర్గణకల్పనీయంబై యంతరాక్షరంబును, ద్విగణకల్ప

1. ఓ-నలము రెండు నగణములఁ గలసి ప్రాసంబు వెలుపుమై యెత్తుగీతివెలయు గత్కృతు
లయందుఁ నోలినగణమొండె నేడు నాలుగడుగులందు నిలిపి వభులదోఁప విరతివాలి, 2. చ-ట-
యనల్లంపెడిచోట, 3. అక్షరమున కక్షరముని వాడెను.

నీయంబై యల్పాక్షరంబునా నక్షరవృత్తజాతంబులు పంచధంబులం బరఁ
గు నందు.

మహాక్షరం బెట్టినిన :—

¹వారిజాప్తుండు పంచేంద్రగణములు వనజారియును గూడి వెలయుచుండ
నారయ రెండవనాలవచోట్ల నర్కుండయిననుం దనర్చుచుండ
గోరి యవ్వడి పంచమగణమునఁ గూడి మొదల నిలుపంగనగు
సారమై ప్రాసపడి నప్తగణములు సాగ మహాక్షర మతిశయిల్లు.

మధ్యాక్షరం బెట్టినిన :—

²పరుసతో దేవేంద్రసూర్యవజ్జిరవుల.....
విరచించి నాలవపట్టు విశ్రాంతి నదనంబుచేసి
తరబడిఁ దప్పక చెప్పఁ దగునంద్ర మధ్యాక్షరంబు
కర వాలభైరవుపెంపు గణపట్కమున నుతియింప.

మధురాక్షరం బెట్టినిన :—

తరణివాసవత్రితయంబు ధవళభానుయుతి నొంద
నిరతి విశ్రాంతి నాలవనెలవున నింపుమీఱ
సరసమధురాక్షరములఁ జెప్పఁ జను మధురాక్షరంబు
వరునఁ బంచగణములను వాలి కృతులవెలయు.

³అంతరాక్షర లక్షణంబెట్టినిన :—

కమలమిత్రుండుసురరాజగణయుగంబు, కమలశత్రునితోఁజెంది కందళింప
నమరుఁ బ్రావల్ల నర్థంబునతిశయిల్ల, నమల మగునంతరాక్షర మబ్ధిసంఖ్య.

అల్పాక్షరంబెట్టినిన :—

నుమనఃపతియుగము సోముండును, నెమకంగఁ బ్రావల్ల నిండి మీఱి,
గమనీయవిభవంబు గాంచు నెప్పురమణీయ మల్పాక్షరము కృతుల.

పట్పడి :—

సురపతు లిరువురు సురపతు లిద్దఱు, సురపయుగమ్మతో సోముండును
బరువడిఁ జెనఁగొన నరుదుగపట్పడి, సరిఁ బ్రాసములు దనరారంగను.

1. టలోవారకపంచేంద్రగణములు వనజారియును గడిది వెలయుచుండు; నాటవ రెండవయూ
అవచోట్ల నర్కుండైననుదనర్పఁగోరి యెప్పటిపంచమగణమునఁగూడి మొదలనిలువ; సారమైవళి సప్త
గణములు.....2. ఈప్రథమపాదము లుత్తముగా నున్నది. లక్ష్యమునుబట్టి ౨ ఇంద్రగణములు
౩ సూర్యగణము మరల ౨ ఇంద్రగణములు ౩ సూర్యగణము నుండవలయునని తెలియనిచ్చుచున్నది.
3. ఇది గీతపద్యమునకు సరిపడును.

చౌపది :—

భసగానలములపై నిగరంబు, న్నేనగంగ మూడవయెడ పిరమంబుం
బాసగిన జౌవది బాలుచు రసంబుం, గనవరముగఁ దగుఁగదప్రాసంబున్.

త్రిపది :—

త్రిపదికి నొకయంఘ్రే నింద్రులు నలువురు
ద్యుపతు లిద్దఱు సూర్యు లిర్వుర కాల ద్యుపతిద్యయూర్కులు నౌల.

ద్విపది - మంజరి :—

శక్రత్రయంబును నవితృండుఁ బాద, విక్రేడితులు మృదుద్విపదికి నెపుడు
వలియుఁ బ్రాసంబును వలయు దీనికిని, వలదు ప్రాసంబుండు వరుస మంజరికి.

—* పట్టత్రయములు. *—

గీ. నచ్చిప్రస్తారసంఖ్యాననప్తములును, నౌలనుద్దిప్తలగకరణాధ్యములును
ననగపట్టత్రయములిందుఁదనరువాని, నెఱుంగ నేర్చుటఁధందంబు నెఱుంగునేర్పు.

ప్రస్తారము :—

క. గురుపంక్తి నిలిపిమొదటను, గురువునకుం గ్రిందలఘువుఁగొని¹దానిపయిన్
సరిచేసి పిఱుఁద గురులిడి, పరువడి లఘువీర్యమైనఁ బ్రస్తార మగున్.

సంఖ్యానము :—

క. గురుపంక్తి మొదల రెండిడి, వరుసను రెట్టింపఁ దుదకు వచ్చిన సంఖ్యా
పరిమాణము తచ్చందో, విరచితవృత్తములుగా వివేకింపఁదగున్.

నప్తము :—

గీ. అరసి వృత్తసంఖ్య నర్థించుచో సరి, యైన లఘువు విషమ మైన గురువు
గొనుచు బేసి నొకఁడుగూడి యర్థమునేయ, నవధి నప్తవృత్త మబ్బినంద్రు.

ఉద్దిప్తము :—

క. వలసినవృత్తగణాలిమొదల నొకఁడు నిలిపి తుదకుఁ దగ రెట్టింపన్
గలలఘువుల² పై లెక్కలు, నొలయఁగమఱియొకఁడుగూడనుద్దిప్తమగున్.

లగకరణము :—

క. ఎక్కువ యొకఁడుగ వృత్తపు, టక్కరముల దొంతివేర్చి యటమీఁదటికై
యొక్కొకఁడ విడిచి యెన్నిన, లెక్కలు గురులఘువిమిశ్రలిఖతగణంబుల్.

1. ట-యని తుదితో | పిఱుఁద గురువు లిడి సరిగా.....2.ట-తుదిలెక్కల,

క. ¹ఆలెక్క లన్ని యెన్నిన, లోలత లఘువులును గురువు లును గలిగెడు వృ
త్తాలి నవి గలయఁ గూడిన, నోలిందద్యృత్తసంఖ్యయును నొనఁగూడుకొ.

అధ్యప్రక్రియ :—

క. వృత్తసంఖ్యనిడుపు వెడలుపు రెట్టించి, వానినొక్కఁడొక్కఁడు వరుస నెన్న
నెన్ని యయ్యె నన్ని యెనఁగు సంగుళు లవి, ప్రస్తరింప నిడుపుపరఁగు విష్వ.

శా. అందం బై శ్రుతిమూల మై విలసదుద్యత్సర్వలోకాశ్రయా

నందం బై సమవృత్త మై వివిధవర్ణశ్రావ్య మై సద్రస

స్యందం బై బహువిశ్రమం బయి భవచ్ఛారితముంబోలె నీ

ఛందశ్శాస్త్రము పదు సుర్వరను విశ్వక్షోణీపాలాగ్రణీ.

శా. కావ్యాలంకృతికల్పనక్షమకళాకల్యాణ కల్యాణపూ

ర్ణవ్యాపారసమ్మద్ధియుద్ధవినమద్రాజన్య జన్యస్థల

⁴క్రవ్యాదావళిగీయమానవిజయప్రారంభ రంభాదిరం

తవ్యస్త్రీనుఖవృత్తిసుందరసపత్నస్తోత్రపాత్రోదయా.

క. నిఘ్నాఖలశోభన వృత్తఘ్నమహత్తరవిభాతి రంజితజంఘా

దఘ్నారినవ్యజయని, ర్విఘ్నోదయనదయవినుత విశ్వాననిధీ.

మాలిని. సుతహిమకరజూటా చూర్ణితద్విట్క్రీరీటా

ప్రతతగుణపరీణా పంచధారాధునీణా

నితకరకులదీపా స్నిగ్ధబద్ధప్రతాపా

⁵నతతలనదభిఖ్యా సర్వలోకాశ్రయాఖ్యా.

గద్యము :—

ఇది శ్రీమదుమారమణచరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన వివిధ

బుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయనామధేయవిరచితం బైనకావ్యా

లంకారచూడామణి యనునలంకారశాస్త్రంబునందు

ఛందోగణజన్మశుభాశుభనిరూపణవివిధవళిప్రాస

(ప్రపంచలక్షణ సమవృత్తజాతికల్పన షట్పద)

త్యయదర్శనాదినముద్దేశంబునం

దప్త మోల్లాసము.

1. ఆ-ఆలెక్క లెన్నియన్నియ, 2. ఆ-రమా, 3. నిత్యవినమద్రాజన్య-(మూలము), 4. ఆ-క్ర
వ్యాద్దంపతి, 5. ఆ-నితతనమరకొర్యా విశ్వభూపాలవర్యా.

శ్రీరస్తు.

కావ్యాలంకారచూడామణి.

సవమోల్లాసము.

→ వ్యాకరణము. ←

- క. శ్రీవిశ్వేశ్వర విజయ, శ్రీవిశ్రమ¹హర్మ్యబాహుశిఖర²ముఖోక్తి³
శ్రీవిశ్వగహ్వరీస్తుత, శ్రీవిభ్రామదాలయప్రసిద్ధవిభూతీ.
- క. భవదనుమతి సూరిసుఖ,⁴ ప్రవణం బయినట్టి యంధ్ర⁵బంధురరుచిమ
⁴త్రవితాన్నద మగువలుకుల, వివరింతుం దెలియఁ బెక్కువిధములు జగతిన్.
- క. యుక్తివిశేషము కబ్బం, బుక్తివిశేషంబు⁶ గాదు యోగ్యునకై నన్
యుక్తివిశేషము⁷సాధ్యం, బుక్తివిశేషం బసాధ్య మూహింపంగన్.
- మ. విలసద్భావరసాద్యలంకృతులచేవిప్పాటి గీర్వాణభా
షల కబ్బంబుల కెన్నిమంచితనము ల్పంధిల్లు నాచంద మై
వలియుం బ్రాసము నంత కగ్గలములై వర్తిల్లు సత్కావ్యముం
దెలుఁ గంచుం జెవిఁబెట్టలేమి యునుపం దేఁగల్గునే మం దిలన్.
- క. ధరశ్రీపర్వతకాశే, శ్వరదాక్షారామసంజ్ఞ వఱలు త్రిలింగా
కరమగుట సంధి⁸దేశం, బరుదారఁ ద్రిలింగదేశ మనఁజనుఁ గృతులన్.
- గీ. తత్త్రిలింగపదము తద్భవంబగుటచే, తెలుగుదేశ మనఁగఁ దేటవడియె
వెనుకఁ దెనుగుదేశమును నండుకొందఱు, బ్యాసపంచగతులఁబరఁగుచుండు.
- గీ. తెలుగుదేశభాష తెలియుఁ బొమ్మనఁబోక, తెలియవలయు మించు తేటపడఁగఁ
దొడవు గాక పసిడిఁ దొడిగిన నొప్పనే, కనక మింట నెంత కలిగెనేని.
- గీ. విశ్రుతులుహేమచంద్రప్రివిక్రమాదు
లొనరఁ జూపిరి ప్రాకృతంబునకుఁ ద్రోవ

1. ట. హర్మ్యబహుళ, 2. ట. గుణోక్తి, 3. ట. ప్రవణప్రదమైన, 4. ట. కవితాపద, 5. ట. గాదయోగ్యునకైనన్, 6. ట. హృద్యం, 7. ట. విశేషములసాధ్య, 8. ట. విద్యాడి, 9. ట. మనియండు.

సంధిభాషయుఁ బ్రాకృతాహ్వయము కాన

వలయుఁ దల్లక్షణములు వరుసఁ జెలియ.

క. స్వరములు నచ్చులు ననఁగా, నరయ నకా రాదిసంజ్ఞ ¹నయ్యక్కరముల్
దిరముగ హల్వ్యంజనములు, వరుసఁ గకారాదిపంచ²వర్గాక్షరముల్.

క. యరలప లంతస్థలు నా, నురవగు శవనహాలు పీపాలుచు నూష్ణ లనంగాఁ
బరువడిఁ బ్రయోగములయెడ, విరచింపుదుఁ జెలియవలయు వీనితెఱంగుల్,

క. భువిలోఁ దిత్సముముచు డ, ద్భవముచు³ సహజాంధ్ర⁴ దేశభవమును దేశ్యో
ద్భవమును గ్రామ్యము నాఁ బంచవిధములై తెలుఁగుఁబలుకుజాతమువరఁగుక.

—* తత్సమలక్షణము. *—

గీ. ⁵పరఁగ సంస్కృతంబుపైఁ దెనుంగువిభక్తులునుపఁబడి పాసంగియుండెనేని
తత్సమంబు నాఁగఁ దగునఁడు నుకవులు, తద్విహీనకావ్యతతియు లేదు.

చ. పరమవినీతిమంతు లగు పార్థివకోటికి విశ్వమేదిని
వరు దెన నాగ్రహంబుఁ జిరమై రము సత్యవిహీనవృత్తముకొ
బిరుదమదంబుఁ గైతవము⁶ భేదవిధానము దుర్లయంబు మ
త్సరమును వర్జనీయ మనఁ దత్సమమై చను సంధిభాషకుక.

క. వదలక సిద్ధాక్షరములఁ, బొదివినవర్ణములఁ దూలిపోఁబలుకఁగ న
ర్థదమై ప్రాకృతనిభ మగు, ⁷నది తద్భవపదము నాఁగ నభినుత మయ్యెక.

సీ. యజ్ఞంబు జన్నంబు యత్నంబు జతనంబు చంద్రముఁ డనుపేరు చందమామ
యోధులు జోదులు యోగులు జోగులు భేదంబు బిందంబు వృధివి పుడమి
విష్ణుండు వెన్నుండు వెజ్జ నా వైద్యుండు పుస్తంబు పొత్తంబు ప్రోడ ప్రాథ
కుబ్బుండు గుజ్జుండు కుక్క కుక్కుర మగు శయ్యయు సజ్జ నా జాది జాతి
యనెడు పల్కులు తద్భవాహ్వయము లంద్రు, వీనినిన్నిటి నెఱిగి వివేకబుద్ధిఁ
గబ్బములు⁸ చెప్పకపులచక్కదము మెచ్చు, విపులవిద్యుండుచాళుక్యశక్తివిభుఁడు.

—* దేశ్యలక్షణము. *—

క. శ్రేయము లై బహుదేశా, నేయము లై చక్కఁదనము నెఱదనములు నై
యాయానెలపులఁ ⁹జెపులకుఁ, దీయము లగుపలుకు తెల్ల దేశ్యము లరయక.

1. ట-లయ్యెఁదలంపకొ, 2. ట-పర్వాఖ్యంబుల్, 3. ట-చూడ, 4. ట-దేశీయమైన నాస
యు గ్రామ్యం, బవి కేవలాంధ్రీయున, 5. ట-ప్రకట, 6. ట-భేదవిధానము, 7. ట-నదియేతద్భ
వము, 8. ట-చెప్పవండు చక్కదము, 9. ట-కుంగడు.

సీ. వాలాయ మాలంబు వంగడ ¹మంగడ సోలంబు చొక్కులు సోయగంబు
 విన్నన్ను వెన్ను వావిరి వంత వాగెంబు డెందంబు డిప్పాడి డిల్ల పాటు
 నెమ్మొము నెత్తమ్మి నెలత క్రొన్నెల కొమ్మ లావడి యెయ్యార మారజంబు
 పొక్కుడు నెప్పోగు పొచ్చెంబు మచ్చిగ యక్కజం బచ్చెరు వక్కు నిక్కు
 వెలది చిగు రెల్లి వేనలి వేనవేలు, నాగఁ జనుశబ్దములు ²దేశినామకములు
 వీనఁ జెప్పినకవితల ³వీనుచు మెచ్చు, జారుతరకీర్తి విశ్వేశచక్రవర్తి.

—* అచ్చ తెలుగు లక్షణము. *

క. ఈమాఁడు తెఱంగులలో, నేమిటనున్ దొరలకున్న నెల్లజనులకున్
⁴లో మిగులఁ దేటపడియెడు, నామాటల యచ్చ తెనుఁగు లన నెగఁదొందున్.
 చ. ఎనుములు గుత్తిము ల్మొదవు లెడ్డులు బండులు ⁵పండు లుప్పు ప
 పునుములు కొల్లు లాముదము లాకులుఁ బోకలు నేయి నూనె యే
 పునఁ జెనుపొందు విశ్వవిభుప్రోల ననం ⁶దగ విన్నవారికిన్
 మనమునఁ ⁷దేటగాఁ దెలియుమాటల యచ్చ తెనుఁగు నాఁ జనున్.

—* గ్రామ్యలక్షణము. *

క. ఈనడములు గోరడములు, గాఢరబీనరలు నై నకట్టిడిపలుకుల్
 భాసిల్లు గ్రామ్యములు నా, హాసోక్తులఁ దెగడుచోట నవియును నొప్పున్.
 సీ. ఊసలు వేసలు వేసాలు దోసాలు దోసలు వేదాలు గానదాలు
⁹బొందలు గుద్దలు బొక్కలు గుండలు గంతలు మొదలై నకారకములు
 దాని గొంచారమ్మి దీని గొంటూ బోకు ¹⁰మేనూనునీపూను యేగవలయు
 పాడేము నూనేము పైలురా గానేము వానేవు నేనేవు లేసిరాకు
 మనెడు క్రియలును మొదలై నయట్టిగ్రామ్య,
 శబ్దములు శబ్దములుగాఁగఁ జనవుమెఱసి
 కవుల మనుకొను నయ్యారఁగవుల ¹¹కై పు
 వినిన నగకున్న చాళుక్య విశ్వవిభుఁడు.

1. ట-మేలంబు, 2. ట-శేష్య, 3. ట-వినిన, 4. ట-బో, 5. ట-నడ్డున, 6. ట-గడు, 7. ట-
 తెల్లఁగా, 8. ట-గానడబడసడిములైన, 9. ట-బొందలుగుండలు, 10. ట-యేము నీపూనూడ
 యేగవలయు, 11. ట-నెవుడు.

—* తత్సమశబ్దపరిజ్ఞానము. *—

గీ. ¹వెలయునంస్కృతంబు తెలిగించు తెఱఁగు సం
ధులు విభక్తిచయ విధులు సమాస
తద్ధితములు గ్రయలు తగుభంగి నెఱిగింతు
నమరశాస్త్రసరణి ననుసరింప.

—* అజంతప్రకరణము. *—

క. ²నిడు పుడువలయు సంస్కృత, మెడవక లింగములు మూఁట నేకాక్షరముల్
విశిచి యజంతాదుల కీ, నడక యవశ్యప్రయోజనము తెనుగునకున్.

క. బిందువిన్దంబులు గడ, నందిన³పొల్లులను ⁴దక్కి యగధ్రీవిభక్తుల్
పొందుగ సంస్కృతపదముల, ముందటి దెసనిలుప నందముగఁ దెనుగయ్యెన్.

క. స్థావరతిర్యక్పదములు, దేవమనుష్యాదికములుఁ దెనిగించునెడన్
వావిరి నజంతములతుదఁ, గావించు ముకారమును డుకారము నునికిన్.

గీ. దానకల్పకుజము దర్పిగ్రసింహమ్ము, రజనికరుడు కాంతి విజయుఁ డాజి
దనర విశ్వనాథుఁ ⁵డన నకారాంతశ్చ, బ్రములఁ దెనుగుపఱుచు భంగులయ్యె.

క. రవి యరితిమిరావహతిం, బవి పరగిరివిహతి రసవిభావప్రతిభం
గవి విశ్వేశ్వరుఁ డనఁగా, భువినీద్వయమునకు నిదియపో తెనిగింపన్.

గీ. ఇల నుకారాంతపదములఁదెలుగునేయఁగడ పుకారంబునుండుడుకారముండు
రాజనారాయణుడు నృపప్రభు వనంగ, విశ్వనాథుండునృపులకువిభుఁ డనంగ.

క. మనుకటుపటుశబ్దాదుల, నొనరింప డుకార మెపుడు⁶నుండదు కవితం
⁷దెనిగించి చెప్పచోటం, దనరు పుకారంబ యర్థదాయక మగుచున్.

గీ. మనుపు ధర్మశాస్త్రయతమున మిక్కిలి, కటుపు బిరుదవినుతి కర్ణములకుఁ
జాలఁ బటుపు ధరణి సంగీతసాహిత్య, సరణి విశ్వనాథచక్రవర్తి.

క. వెలయు ఋకారాంతపదాదులఁ దెనుగుగఁ జేయుచోటఁ కుదినిడుపులు గు
జ్జలు సేయందగు నృపులకుఁ, జలుకన్యవతి కర్త భర్త సంహర్త యనన్.

1. అ-తెలియ, 2. అ-లో సేపద్యములేదు. 3. అ-పొల్లులును, 4. అ-బుచ్చి, 5. అ-
డనఁగా నకారాంత, పదము, 6. అ-నొప్పనికతనం, 7. అ-దెనిగించుచోటఁ గవితం, 8. అ-విద్యులను
జుక్యవిశ్వవిభుఁడు.

క. స్త్రీలింగంబుల నిడుపులు, వాలాయము నుడువఁ దెనుగువచనము లగు నం
దాలోల స్త్రీహ్రీశ్రీధీ లనులపితములు దక్కఁ ద్రిక్కినవెల్లె.

క. స్త్రీలకు మదనుడు విజయ, శ్రీలకు రఘురాముఁ డెపుడు హ్రీలకు నుభితా
వాలము నిజపాలితభూ, ధీలకుఁ దగుపదము రాజదేవేంద్రుఁ డిల.

క. ¹శ్రీవిష్ణువర్ధనాఖ్య, త్మావరుభూ²విరవెపుడును మాకు ననంగ
భావగు నేకాక్షరశ, బ్రావళి యప్పిఱుద నొకరుఁ డంటకయున్న.

క. వనితా యనుచో వనితయు, జననీ యని పలుకుచోట జననియును వధూ
యనుచోట వధువు తెనుఁగునఁ, జనునాయీయూలుతుదలఁజనుపలుకులకు.

క. ఏకారాంతము లోకా, రాకారాంతములుఁ దెనుఁగు లై నప్పుడు పూ
ర్వాకృతితోడనయుండును, నోకారాంతంబుపై బహుత్వము నొందు.

క. రై వరుగును నడుగోవున, గోవులు వినుకంగ గ్లానికులనృపతులు ధ
ర్మావిష్కృతిఁ బడయుదు రనఁ, గా వెలయుఁ గవిప్రయోగగతిఁదెలియంగ.

వ. ఇది యజంతంబులు తెనిగించుతెఱం గింక హలంతవిధియు నెఱిగింతు.

—* హలంతప్రకరణము. *

క. భూభుగ్వీరాడ్వదంబులు, శోభితముగఁ దెనుఁగుపఱుచుచోఁ దుదపొల్లల్
ప్రాభవమతివర్ణములగు, భూభుజులు విరాజు లనఁగఁ బొలుపై యునికి.

క. బలవన్మతిమత్పదముల, తలనున్ననకార మెడలుఁ దగఁ దెనుఁగగుచో
బలనంతుఁడు మతిమంతుఁడు, చతుర్వృత్తి యనంగ నర్వశాస్త్రములందు.

గీ. ద్విట్పదంబు వేదవిత్పదంబును దిక్ప, దమునుబూర్వవర్ణతను భజించు
విద్విషుండునాఁగ వేదవిదుండనఁ, దూర్పుదిశ యనంగ నేర్పరింప.

క. చేరు నకారాంతముల డు, కారముఁ దెనిగించుచోటఁ గణినాత్ముండన
దారుణకర్ముండనంగను, మేరుమహాధన్వండన నమృతభాముఁ డన.

గీ. ²వలసినపుడు శర్కీవర్తశబ్దంబుల, పైడుకార మెక్కుఁ బాసిపోవు
రామశర్కఁ డనఁగఁ గామవర్తఁడనంగ, వసుధ శర్క యనంగ వర్త యనంగ.

—* సంధిపరిచ్ఛేదము. *

వ. ఇది సంస్కృతపదంబుల కాంధీకరణం బింకనజంతహలంతసంధు లనంగ
రెండు దెఱంగు లయ్యె నందు నజంతసంధి యెట్టి దనిన.

గీ. ¹అదిశబ్దాంతవర్ణంబు సంత్యశబ్దపూర్వవర్ణంబుతోఁ గూడఁ ²బొత్తుచేత
సంధియగుఁ గారకక్రియాసంగతములు, పెక్కురూపంబు లవిగానిపింతుఁడెలియ.

గీ. ³తెలుఁగుఁబలుకులువెలిగాఁగదివిజభాష, లమరఁదెనిగించినప్పుడు నచ్చుతోడి
వ్యక్తులై యుండునయకాని వానితోడి, వర్ణవర్ణకభాషంబు వలనుగాదు.

క. అచ్చుతుదియచ్చు పట్టున, వచ్చి యకారంబు నిలుచు వలసినయెడఁ దా
నచ్చయి యితోవోవోంబులఁజూచ్చు స్రవితార్థవాదసూచకమగుచున్.

క. వేయిచ్చుట యీవులయెడఁజేయుడుపమియగులయెలమి సిదుముటయిలయుం
బాయక యేటుట యేచుటఁ యీయధిపతి కొనరు నాఁగ నివి లక్ష్యంబుల్.

క. పోయితి వపుడప్పుడునీ, వీయని కేతెంచి తేయు మేయు మనంగాఁ
బాయక యేయేయనఁగా, నీయుభయముఁ జెల్లుఁగ్రియలనిడ నొక్కొకచోన్.

గీ. ఒనర సంబుద్ధినోతండ యనఁగనోతఁ, డనఁగఁ బూనిన వీని కనర్హమగున
యర్థమిచ్చిముక్కొమ్మునునెఱుచోట, నూచుటెప్పుడుఁదేనుఁగునకుచితమరయ.

గీ. అటనుకారాంతవృత్తిపై నచ్చమొదల, నెనరఁ బొల్లన కారంబయుండవలయుఁ
బోతునూరేతునాలునాఁబోలుఁగాని, నగియుఁబోతూరు నేలెలునాఁగజనదు

గీ. అచ్చికారాంతవృత్తిపై నడఁగుఁబొడము, నింటి దింటిది యనఁజెల్లు నెల్లకడల
నర్థిదర్థిదియననొప్పు సంద్రోకవితఁ, గవులయనుమతి నిదియును గానవలయు.

క. అచ్చులపై హల్లుండిన, నచ్చుండినఁ దద్వివేచియ కపుడు నకారం
బచ్చుడిగి హల్లులుండిన, మచ్చికిమైఁబోవు వచ్చు మఱియొక్కొకచోన్.

7క. భువి నైనికెగంటినికెగు, రువునకు సంధునకు బిరుదదూరునకారల
బివి అంతంబులపైనిం, దవిలి న బహువచనయ్యక్తిఁ దనరకయున్నన్.

క.

ంటికి సంధినకారం, బుంట యనన్తార్థమందుకు ట్టంతములన్.

క. నిడుపున జకారభావము, వడసియు హ్రస్వమున నెల్లపట్టున నుత్వం
బడరు నకారపుఁ బొల్లకు, నిడఁ దగుఁ బూర్వప్రయోగ మెఱిగి కవింద్రుల్.

క. నేను బచరింతు నీవలె, గానము విశ్వావసీశు కడనునుపేనిం
దానాకును సభిమత మగు, నానగుఁ గా దేను నేను గా నేకోక్తిన్.

1. ట-అద్య, 2. ట-బొందునేత, 3. ట-లో నీవద్యములేదు, 4. ట-పాద, 5. ట-
నేయునో నెత్తఁడనఁగ! నాతఁడనఁగను నూఁదినసర్వముగన, 6. ట-నుండుఁబోవు మఱియొక్కఁడై
నన్, 7. ఈ క్రింది సాంఘవద్యములును క-లోమాత్రమున్నవి. దిద్దవలనుపడలేదు.

- గీ. అచ్చు పరమైనపట్టునఁ బ్రాణిపదము, కర్తమగుచోటఁ దక్కనుకారయ్యుక్తి
వాఙ్మోసరు చకారభావమున దాని, ననుచరింపుదురు కవిత్రయానుమతిని.
- క. రివునోర్చె రివునినోర్చెను, రివునాజి జయించె నుగ్ర రివుని జయించెన్
నిపుణతఁ జభుక్యపిశాపి, ధివుఁ డనఁగాఁ దెనుఁగుసంధితెఱఁ గొప్పారున్.
- గీ. తద్దివ్రీతీయవిభక్తిపాఠలఁ జరించు, కద్దిగల నున్నసోఁకునఁ గచటతపలు
గజడదబలగునూఁదుటగలుగుఁగవుల, యనుమతంబుననొక్కొక్క యవసరమున.
- గీ. జడులఁగరుణించుఁజతురులఁజాలఁబ్రోచు, ¹వాజపదకాయనంబునవశమునేయు
²భటులఁదనియించుఁబ్రజలకుఁబాడినడవు, శస్త్రపినయుండుచాళుక్యచక్రవర్తి.
- క. అలఁతులఁ దుదహల్లులకును, నలవడవామమున నుండి యచ్చోటులచేఁ
బలుముఱుఁ దేలుచు నూఁదుచు, విలసిల్లుట గలుగులక్ష్యవిధిసెఱుంగఁదగున్.
- క. తనుఁబొగడుఁదన్నుఁబొగడును, జనుఁడుజనుండనఁగఁదెనుఁగుజాడలుగలుగున్
మనవాఁడు ఁడునాఁగాఁ, జను నిడుపులు వలవ దూఁద సరళతకొఱకున్.
- క. మొల్లమ్ముగ నెల్లెడలను, హల్లులవై నిడుపు లగుచు నాయీయేయో
లుల్లసితాకృతి నిలువం, జెల్లుం బ్రశ్నానునయవిశేషములందున్.
- క. రాఠా నాగారీ ము, స్మీరే కర్ణాదిదాత లిట్టివదానో
దారత విన మందఱు నట, పోరో విశ్వేశువేడ బుధులనోనెపుడున్.
- క. రుచిరముగఁబిలుచుచోటను, బ్రచురంబుగఁ బ్రథమపాఠఁబడియుండెడున
క్కచటతపంబుల పట్లను, బ్రచురించుంగనడదవలు పరిపాటిమెయిన్.
- గీ. విశ్వవిభుఁడు గడిది వీరుండు సతురుండు, డక్కఁద్రిక్కులేని చొక్కులాఁడు
దత్తవ్రీవినుండు వరవిదారణశీలుండు, ననఁగఁ దెనుఁగు సంధియలగునట్లు.
- క. డులు రునులను నీవర్ణత, తులు మొదలుగఁ గొన్నిగొన్నితుదహల్లులతోఁ
గలయునెడఁ గూడు ¹విడుచుం, దెలుఁగునకగుసంధి దీనిదెలియఁగవలయున్.
- గీ. వేడ్క వేడుక వేల్మిశివేలుమిడియు, మార్మలసెమాఱుమల సెనుమాన్పుమాను
పుముపిరోధముసంక్రాంతిఁ బొల్పుచునిట్టి, సంధిలక్షణమెంతయుఁ జనునెఱుంగ.
- క. ఇది సంధిక్రమమరయఁగఁ, దదుచితసంధానవిధులు తఱచెఱుంగఁ డిలన్
విదితవిభక్తులగతిఁ జెప్పుదుఁ దెలియన్వలయుఁ బూర్వబుధకృతసరణిన్.

- వ. ప్రథమయు ద్వితీయుయుఁ దృతీయుయుఁ జతుర్థీయుఁ బంచమయు షష్ఠీయు సప్తమీయు సంబోధనంబును నన నెనిమిది తెఱఁగుల విభజింపం గా¹రణంబు గాన విభక్తు లనం బరఁగుఁ దత్ప్రకారం బెట్టి దనిన.
- క. తెలుఁగుం బ్రాకృతభంగిన, బలియుటచే నేకవచన బహువచనపదం బులకాని ద్వీవచనంబులు, గలుగవు తత్ప్రియలఁగారకంబులయందు².
- క. ముడులు తుదఁగలుగుశబ్దము, లడఁగుం బ్రథమావిభక్తు లవి కర్తలగుం గడు నొసఁగు నిష్ఠములు ధరఁ, బొడమింకల్పకము విశ్వభూవిభుఁడనఁగ³.
- క. నునివర్ణంబులు తుదినొందిన కర్తృపుంబుదము దాద్వితీయయనంగాఁ జనుఁ జాభ్యుక్యధరిత్రీపుని విశ్వేశ్వరుని సిరులు వొందుననఁగ⁴.
- క. చేత ననువలుకు తుదలఁబ్రతీతంబగు నేనియది తృతీయయగుంబ్ర ఖ్యాతంబుగ విశ్వేశ్వరుఁ,చేతం బ్రభవిల్లు నెల్లసిద్ధు లనఁగ⁵.
- క. పలుకులతుదఁగై శబ్దంబులవడ నిలిచినఁ జతుర్థీయగు విశ్వమహీ లలన్తుకైయలఘునకై,చెలువారం గృతులు కవులు చెప్పుదు రనఁగ⁶.
- క. పదముతుదవలనననియెడు,పద ముండినఁ బంచమీవిభక్తియ పుష్ప ప్రదరుఁ డగువిశ్వభూవర,మదనువలనఁ దొలఁగు సతులమానంబనఁగ⁷.
- క. అమరి కుశబ్దముపాదాం,తమునం దున్నేని షష్ఠీతప్పదు విద్యా నముదయము విశ్వోపసుధా,రమణునకుం⁸బాలుచు నిలనిరంతరమునన⁹.
- క. పలుకుతుద నందుననున,పులుకుండిన సప్తమీవిభక్తియగున్ని శ్చలితచతుర్దశవిద్యా, విలసనములు పాలుచు విశ్వవిభునందనిన¹⁰.
- గీ. ప్రథమగావించు ముడులను బాయఁబెట్టి,కట్టెదురఁబలుగునంబుద్ధి కడుఁదనర్చు విక్రమాటోపచాభ్యుక్య విశ్వభూప,పటుగుణావాల గండగోపాల యనిన.
- క. కోరి ముకారముమీఁదను,కారమువట్టునను దగ లుకారమునిడఁ బెం పారు¹¹ బహువచనంబులు,హారము లంగములు విబుధు లమరు లనఁగ¹².
- క. కడల ముకారడుకారము,లుడువఁగఁబడు నచ్చు తెనుఁగుటుక్తులయందుం గడ గడలు గొడుగు గొడుగులు,బడుగు బడుగు లేకవచనబహువచనములన్.
- క. చింతింపఁగ నివిధినిహ,లంతంబులు చెల్లునిలఁ గ్రియావంతులు శ్రీ మంతులు ధీమంతులు గుణ,వంతులు భూభుజులు వైరివధవిదులనఁగ¹³.

1. ట-గారణమునుట. 2. ట-దగునిరంతరంబుం బ్రీతిక. 3. ట-నివిభువినిహ.

- క. ధర బాలుమోచిడుత్వము, పరువడిరుత్వంబునొందు బహువచనము, బాలురు భూపాలురుకరుణా, దరలోరురనంగఁ దగునుదాహరణంబుల్. (?)
- గీ. వాఁడు వీడను నవి బహువచనములను, వారు వారలు వాండ్లను వీరు వీండ్లు వీరులునునాఁగ నెందును విస్తరిల్లు, గాఁడువకు గారు గాండ్లను గలుగునండ్లు.
- గీ. కొఱను నెఱను మోను కొలననునివియెల్ల, బహువచోనియుక్తి బరగుచోట వెలయుఁదత్పదములఁ గులుజనియించుఁజై, వరుస సచ్చతెనుఁగువచనములకు.
- క. కొఱుకులు నెఱుకులు మోకులు, జెఱుగొలకులు నయ్యెఁ జేనుజేనునుమోనుం గొఱపేలుఁ జేలు మోలన, నురువగు నిలసచ్చతెనుఁగు లూహింపంగన్.
- క. పల్లవిల్లిల్లు నాఁజనుపలుకెల్ల, బండ్లు విండ్లిండ్లు నాఁజను బహుతనొడువ బాడుఁ గుండేలు గోరనుపలుకులెల్ల, బాళ్లుఁగుండేళ్లు గోళ్లు నాఁబడుధరితి.
- గీ. వరుస నేయిచేయి వాయనుపలుకులు, తుదలఁబెక్కుజెప్పఁ దులు జనించుఁ బ్రీతి నేతులనఁగఁ జేతులువాతులు, నాఁగఁజెల్లునెల్లనాటనండ్లు. [తాలు
- గీ. వేయి తాయి దోయనియెడివీనిబహుత, నోలిఁదుదలుత్వ మొనఁగూడు వేలు దోలు నాడుత్వముబ్బు నెద్దనకువరికి, నెడ్లు వడ్లునునాఁజను నెఱుగఁవలయు.
- క. కేలేకవచన మరయఁగఁ, బాలును దెమ్మెరలు సహజబహువచనంబుల్ మూలాఖ్యమున్ను గాఁజే, రోలోఁబడునిట్లు ధాన్యకులములకెల్లన్.
- గీ. కొఱ్ఱ లాళ్లు వడ్లు గోడుమ లనుములు, కొల్లు లనెడువీనికెల్లనిట్లు ప్రకటితంబులయ్యెబహువచనంబులు, నేకవచననియతియెపుడులేదు. [లగు
- గీ. ప్రాణిపదములు వెలిగాఁగఁబ్రథమలైన, సరయనొక్కొక్కచో ద్వితీయార్థము రాజలంకారములుపూనెరాచకొడుకు, వస్త్రములుదాల్చిననెందువఱలెఁగాన
- క. ఒసరఁదృతీయయుఁ బంచమి, యను సప్తమియును దలంప నుచితవిజైకా ర్థనియతిఁ జెల్లుం దెలియఁగఁ, ననిరివిభక్త్యర్థవేదు లైనకవిండుల్.
- గీ. విశ్వవిభునిచేత విలసిల్లుసిరి కర, వాలభైరవాంకువలనఁ గలుగు భూరిసిద్ధి రాజనారాయణునియందుఁ, బాడముఁ గవుల కతివిభూతియనఁగ.
- క. పోక చతుర్థిపృష్ఠులు, నేకార్థమునందుఁ బలుక నిత్తురు విశ్వ ట్టాకాంతునకుం గృతు లిరి, భీకరునకు¹నిత్తు² గవులు పృథునీతులనఁ.
- వ. మఱియు సంధ్రభాషావిభక్తులకుం గల నామాంతరంబు లెఱింగింతు, స్థావర తిర్యజ్జనుష్యపదవక్త్రీయగుప్రథమావిభక్తింగ్రమంబున ముకారంబును దుకా

రంబును, ద్వితీయకు నుకారనికారంబులును, ద్వితీయకు జేత తోడ యనునవి యు, జతుర్థికిం గై కొఱ 1 కనునవియు, బంచమికి వలన పట్టి యుండి కంపె యనునవియును వష్టికిం గి కుకారంబు ను యొక్కలోపల యనుపదమ్మును, నప్తమికి నందు న యనుపదంబులు నయ్యె దత్ప్రకారంబునకు విభక్తినిరూపణంబులవరింతు.

క. ద్రుమమేచే ద్రుమముఁజూచెను, ద్రుమమ్ముచేసొప్పె నగుగుద్రుమమునకై యా ద్రుమమువలన ఫలమబ్బెను, గ్రుమమున కెనలేదు పువ్వు గ్రుమమందొప్పన్.

వ. ఇదియేకవచనవిధి.

క. ద్రుమములుగ్రుమములఁ గదిసెను, ద్రుమముల చేసీడగలిగె ద్రుమములకై గంధమమరెద్రుమములవలనన్, ద్రుమములకలరా రెదానుద్రుమములయందున్.

వ. ఇట్లు తిర్యక్పదంబులకు యోజించునది.

క. తనయుఁడు తనయునిగనియెను, దనయునిచే దనయుకొఱకుఁ దయునివలనం దనయునకు ధనముదొరకెను, దనయునియం దెల్లమంచితనములు గలుగున్.

క. తనయులు తనయులఁబడసిరి, తనయులచే దనయులకయి దనయులవలనం దనములకు మేలుగలిగెను, దనయులయం దనఁగ నివి యుదాహరణంబుల్.

క. కవి యొప్పుఁ గవి భజింతురు, కవిచే గృతులొదవు సిరియుఁగవియుఁగవులకై కవివలనఁ గల్గుఁగీర్తులు, కవితతికిం బేరువెలయుఁ గవివరునందున్.

క. కవులు నుతింతురు కవులం, గవులచేతఁ (?) గవులకొఱకుఁ గవులవలనఁ దత్కవులకుఁ బ్రసిద్ధి యలవడు, గవులందుంగాక కావ్యకల్పన గలదే.

క. గురుఁ డధికుఁడు గురుఁ దలఁపుము, గురుచేతం దెలిసి భక్తికొఱలు గురునకై గురువలన మేలు చేతులు, గురునకు సరిలేదు విద్య గురునం దుండున్.

క. గురువులు గురులను గొల్తురు, గురువులచే గురులకొఱకు గురువులవలనన్ గురులకు భక్తి దనర్చును, గురువులయందుండు సకలగుణములు నెఱుఁగన్.

వ. ఇతైఱింగున ననుక్తపదంబులయం దొడఁగూర్చునది.

క. స్థావరతిర్యక్పదములు, వోవిడిచి తృతీయమొదలు పురుషాఖ్యలపైఁ బై వర్ణములో నుత్పము, నావల నిత్వము విభక్తు లైదును జెందున్.

క. సుతుచేత సుతునిచేతను, సుతుకొఱకును సుతునికొఱకు సుతువలనం దత్సుతునివలన సుతుకొదవును సుతునికొదవు సుతునియందుసుతునందనఁగన్

పరగఁ గూతురుశబ్దంబుపైరుకార

మొక్కపలుకున పై¹నై న నుండుఁ బాయఁ

బెక్కుపలుకులపై²నై నఁ దక్కిపోవుఁ

²గూతురుగఁ బొందెఁ గూతుగాఁ గోరె ననఁగ.

కూతులచేఁ గూతురిచేఁ, గూతులకై కూతుకొఱకుఁ గూతులవలనం
గూతులకుఁ దగవు లొసఁగెను, గూతులయందుండుఁ బ్రీతిగుణవంతులకుఁ.

ఓయాదిపదంబులతుదఁ, బాయని నిడు పుడిపి తగవిభక్తు లునుప ము
న్నేయనువునఁ బుంలింగని, కాయమునకుఁ జెప్పి రట్ల కవివరులోలిఁ.

కడ డుకారమున్న నొడులెల్ల నంబుద్ధి, ప్రాసమైన దీర్ఘమైన నగును
వీరవరుడ సమరశూరుఁడ యనఁగ మా, నినియనంగ మానినీయనంగ.

దులు బహువచనంబులయెడఁ, దొలఁగు స్పంబోధనమున దుర్జనులారా
బలిభోజన³విధులారా, ఖలులారా మిమ్ము జముండు గావఁ డనంగఁ.

గీ. ఒనర యుమ్మదన్నగుక్తుల కేకవ,చనబహువచనములు సంభవించు
మెఱయు నీవు నేను మీరు మేమనెడునా, దేశములు ధరిత్రఁ దెలియవలయు.

క. నియతుఁడవు నీవు నిన్నును, నియమింతురు శుభము లొలయు నీచే నీకై
జయమగు నీవలన దయో,దయమున సిరి నీకు శుభము దగు నీయందుఁ.

క. ⁴మీ రనఘలు మిముఁ గొలుతురు, నేమముమీచేత నుతులుచెలువగుమీకై
హేమమొదవు మీవలనను, శ్రీ మీశ్వరారి యుల్లసెలు మీయందుఁ.

క. నేరమ్మొడ ననుఁ దలఁతుకు, నారులు నాచేత నెగడ నాకై ప్రియమా
ధారణి నావలనం బెం,పారెను నాకొసఁగుఁ బ్రియము లవి నాయగుఁ.

క. మేమెఱుంగము మము మఱచిరె, భామలు మాచేత బ్రదుకఁబడి మాకై ము
న్నేమీరు మావలనవల, దా మక్కువనీయ మాకుఁదగ మాయందుఁ.

—* సమాసప్రకరణము. *

క. మొదలిపదాంతవిభక్తిని, వదలుచుఁ ⁵దుదిపదము మొదలిపర్గముతోడం
గదిసిన నదికినశబ్దము, ⁶జగువులను సమాస మనఁగఁ జనునంద్రు బుధుల్.

1. ట-దైనుండు మొరయుఁబాయ, 2. ట-కూతుఁబడెను గూతురుఁగోరె, 3. ట-మతు
లారా, 4. ప్రాసభంగము, 5. ట-కడ. 6. ట-జదువుదురు సమాసమనుచు శబ్దజ్ఞులిలఁ.

వ. అది తత్పురుషంబును గర్మధారయంబును బహుప్రీహియు నన మూఁడు
తెఱంగులం బ్రవర్తిల్లు, సంధిభాషాప్రయోగంబుల నందుఁ దత్పురుషంబు
లకు నొక్క తెఱంగెఁగింతు.

క. రాచిలుక¹లు విరజాజులు, రాచకోడుకు లంపగములు రాయంచలునా
రాచినయట్టిసమాసము, లేచుం దత్పురుష మన ననేకం బగుచున్.

క. వెలిదమ్మి కమ్మ²దూపులు, వలకే తెడకాలు నీలవర్ణము నవసా
టలరుచులచే సమాసము, లలవడియెం గర్మధారయములు దెనుఁగునన్.

గీ. పూవుఁబోడి తలిరుఁబోడి పూవిల్తుండు, వాలుఁగంటి వాతవాడి మించు
మొలక మచ్చెకంటి ముక్కంటి యనబహు, ప్రీహిపెక్కువిధుల విస్తరిల్లు.

వ. మఱియు వీనికి సాధారణలక్షణంబు లొక కొన్ని యెఱింగింతు.

గీ. గుణిగుణంబుచెప్పఁ గొఱలువిశేషణ, పదముపై నికార మొదవుఁ బాయు
నాతికల్లనాఁడు నల్లనికనుఁగవ, నల్లకన్నుఁగవయనంగ వరుస.

క. విదితవిశేషపదాంతము, గదిసి పుకారంబు నిలుచుఁ గడహల్లున్నం
బదపడి యచ్చుండినఁ బుటు, లొదపు ముకారంబుఁ ద్రోచి యొలింగృతులన్.

క. గూఢపుమంత్రంబులు నతి, గాఢపుఁగర్మములు సోయఁగపుటాటలు నా
రూఢపుటాలాపంబులు, ప్రౌఢములగు నీసమాసఫణితులయంచున్.

క. ఇలఁ జల్లు మల్లు విల్లును, హలాదులను నదుకుచోట నడఁగును జడ్డల్
వలువరుసయు ములుమోదుగు, విలుకాఁడు ననంగ నెంచు విశ్రుతమగుటన్.

గీ. మెన్ను కన్ను చన్ననియెను వీనిజడ్డ, లుచువుటొప్పు సమాసనియోజనములఁ
దనరమెనుగాడికనుదోచుచనుమొలకలు, నాసమాసంబులొప్పునానావిధముల.

క. అదట నా నీ తనయను, చో దుత్వము గలుగు షష్ఠి చూపెడునెడలన్
నాదు కళాసంపదయును, నీదువివేకంబుఁ దనదు నిపుణతయు ననన్.

క. నా నీ తన యనుపలుకుల, తో నదుకుదుకార మవుడుదొలగినఁ దొలఁగుం
బూని సమాసము సంస్కృత, మైనను షష్ఠ్యర్థ హేతువై సత్కృతులన్.

మ. తనసత్యవ్రత కౌశలంబుఁ దన విద్యాతంత్రనిర్మాణముం
దనవిశ్రాణనకీర్తనంబుఁ దనసప్తస్తత్యసంతానముల్
తన తేజోమహిమోదయంబుఁ దనయుద్యత్కీర్తివిస్ఫుర్తియుం
దనరం బేర్పుఁ జఘ్రికృత్విశ్వసమందాంబునా నెల్లెడన్.

- క. క్షీరార్ణవకూతురు సం, సారార్ణవయోడ శుభ మొనఁగు మీకనఁగా
వై రివదం బగుఁ దెనుఁగునఁ, గూరని సంస్కృతముఁ దెనుఁగుఁగూర్చుటచేతఁ.
- గీ. అరయనానీలు హల్లుతో నమకుచోట, నోనర నుగ్గును నిడువఁయున్ననుండు
గవులయనుమతి నీది కృతిఁ గానవలయుఁ, జాలనర్థంబుగదినెన జడ్డయగును.
- 1 క. ఆకరి యక్కురి యనఁగా, నాకర మక్కురము నాఁగ నక్కికనకం
బాకీకనకం బన భాషాకరము సమానముల కుదాహరణంబుల్.
- గీ. సంస్కృతము లయ్యుఁ దెనుఁగులై నాఁగుఁ గొన్ని
శబ్దములు వానిచందంబుఁ జను నెఱుంగఁ
బననపండును గుండలోపలననంగఁ, గండదుంపలు నాజీరకఱ్ఱయనఁగ.
- క. నుమతి నికారోకారాంతముపై సంస్కృతపదంబు తగుఁ గూర్పఁగ వేఁ
డిమరీచులు వాడిశరం, బమరుమనుష్యిండుఁ బేర్చునశ్వంబనఁగఁ.
- క. తగుఁగూర్చ నికారాంతం, బగునంస్కృతపదముమీఁద నచ్చుతెనుఁగున
న్నిగుడారు దంతిఁకొమ్ములు, జగమెఱుఁగు నరాతిపోరు చందంబనఁగఁ.
- గీ. అత్తమామ నాఁగ నాలుమగం డనఁ, గొడుకు²గోడలనఁగఁ గొఱనుజేలు
నాఁగరాత్రివగలునాఁగ నిట్టి సమాసములునుగలుగుఁగవులు దెలియవలయు.

—* తద్ధితప్రకరణము. *—

- క. అరి యిడి కాఁ డాడరయన, ధరలో నొకకొన్ని చెల్లుఁ దద్ధితపదముల్
పరువడి నాని నెఱుంగుట, పరమపరిజ్ఞానమంధ్రభాషాకవితఁ.
- నీ. సూఁడరి¹ముండరి తూఁడరి కల్లరి కాలరి ప్రేలరి కట్టఁ డనఁగ
నుప్పిడి ప్రాయిడి చప్పిడి గ్రేసిడి తన్నిడి చిక్కిడి దాతయనఁగ
నీటుకాఁ డెడకాఁడు పోటుకాఁ డుదురులాఁ డించులాఁ డెప్పుడు నీతఁడనఁగఁ
దక్కులాఁ డెక్కువ నిక్కులాఁ డదరులాఁ డెపుడు దురాత్మకుం డీతఁడనఁగఁ
దసరు దబ్బతి చిందఱందఱయనంగఁ, బరఁగు పలుకులు తద్ధితపదములయ్యెఁ
దెనుఁగుననువీనిచందంబుదెలియుకవుల, నాదృతులఁజేయురాజనారాయణుండు.

—* క్రియాప్రకరణము. *—

- గీ. అరయవాక్యకదంబోత్తమాంగమునకు, నమితదృష్టులుజగత్క్రియాపదములు
వాని తెఱఁగులు కవులకు వలయుఁదెలియఁ, గడఁగి కాలత్రయప్రసంగములవలన.

- క. ధరఁ బ్రథమమధ్యమోత్తమపురుషాఖ్యలగ్రీయలు మూడు పోలుచుం గాల
స్ఫురణలును వర్తమానాం, తరభూతభవిష్యదర్థతలఁ ద్రివిధంబుల్.
- గీ. ప్రథమపురుషాఖ్యయన్యార్థఫణితః జెప్పు, నగ్రసంస్థితః జెప్పు మధ్యమపురుషము
దగిలి యుత్తమపురుషంబు తన్నుజెప్పు, నేకబహువచనంబుల నెల్ల కడల.
- గీ. అగుచునున్న కర్తయగు వర్తమానంబు, భూత మనఁగ నయిన పూర్వకృతము
కడఁగి యంతిమిందఁ గానున్న యదియభ, విష్యదర్థమనఁగ విస్తరిల్లు.
- క. ఉచితవిధి విధియు నాశీర్వచనము ననుక్రియలు రెండుఁ బ్రథనోక్తియై
ప్రచురించుం బురుషత్రయవచనంబుల వీని తెఱిగు వలయుం డెలియన్.
- క. తెలుఁగు క్రియాపదములకును, దలకొను ధాతువులు జనపదవ్యవహారో
క్తులు కాన వానిఁ బేర్కొనవలదు ప్రయోగములఁ డెలియవలయుఁ డెలుపున్.
- వ. ప్రథమపురుషంబునకు వర్తమానార్థంబునందు నేకవచనబహువచనంబులందు
నెడినెదరులును మధ్యమపురుషంబున కెదనెదరులును, సుత్తమపురుషంబున
కెదనెదములును గ్రమంబున నాదేశంబులయ్యెఁ దన్నిరూపణంబు లెఱింగింతు.
- క. అరిగెడి నరిగెద రనఁగా, నరిగెద వరిగెద రనంగ నధిపతిపురికై
యరిగెద నరిగెద మనఁగా, బరువడి నిదివర్తమానఫణితార్థమగున్.
- వ. ప్రథమపురుషంబునకు భూతార్థంబునందు నేకవచనబహువచనంబుల నెన్ని
రులును మధ్యమపురుషంబునకు తివితిరులు సుత్తమపురుషంబునకు తినితిము
లును నాదేశంబులగుఁ దన్నిరూపణంబు లెట్లనిన.
- క. చేసెం జేసి రనఁగా, ¹జేసితి చేసితిరి మీరు సిరిమా కనఁగా
జేసితిఁ జేసితి మనఁగా, భాసురభూతార్థకథనభజన మ్యయ్యెన్.
- వ. ప్రథమపురుషంబునకు భవిష్యదర్థంబునందు నేకవచనబహువచనంబులకు సు
దురులును మధ్యమపురుషంబునకు పునుపురులును సుత్తమపురుషంబునకు దు
సుదుములు వరుసనాదేశంబులయ్యెఁ దన్నిదర్శనం జెట్టిదనిన :—
- క. చేయుం జేయుదు రనఁగా, జేయుదు చేయుదురు మీరు చిత్తంబలరం
జేయుదుఁ జేయుదు మనఁగా, నాయలేముగ నివి భవిష్యదర్థముఁ జెప్పున్.
- క. మొదలం జెప్పిన యది తుద, యది యాదేశంబు విధికి నవ్యవచనములం
బొదలి ప్రథమమధ్యమలకు, దుద సుత్తమపురుషమునకుఁ దొంటిట్లయగున్.

- క. చేయునది బుధుడు ధర్మము, నేయునది బుధులు విశేషసిద్ధక్రియలం
జేయునది నీవు దర్పము, నేయునది తపంబు మీరు శివునకు ననినకా.
- గీ. ఉనుదుగులకుమీఁద నొగిఁ గాఁతయున్ననా, శీర్వచనమునకును జెల్లునదియు
శివము చేయుఁగాత శివుఁడు శోభనముచే, యుదుగుగాత మీకుఁ ద్రిదశులనఁగ.
- క. కారయిత నేయుకృతి నల, రారు ణిజంతంబు దాని కాదేశంబుల్
ధారిణి నింపును నించును, సారముగా నేకవచనసరణికి నయ్యెకా.
- క. తుదబహువచనమునకు నింపుదురును నింతరును నయ్యెఁ బుడమియెడలనిం
చుదురును గలుగుఁబ్రయోగా, న్నదములు దేశీయసరణిఁ జనుఁ దెలియంగకా.
- నీ. శ్రీవిశ్వభూపతి చేయించుఁ గ్రతువులు నేవింపుదురు తదాశ్రితులు సురలఁ
బండంగ నిండ్రుండు పరఁగించువానలు హలికులు పరగింతురర్థచయము
నెసఁగించుధరశ్రీలనేపారుతద్వృత్తి వరభటు లెఱిఁగింపుదురు జయంబు
వెలయింపుకీర్తి యివ్వీధి నెలయింపుదు రర్థలెల్లడఁ బ్రతాపాతిశయము
ననెడు పల్కులచేతణిదర్శములకు, నేకవచనబహువచనపాకమెఱుంగ
వలయు నవి పెక్కువిధముల వసుధఁదెలియ, నిఖిలభాషావివేకులై నెగడుకవులు.
- క. మహితస్థావరతిర్య, జ్ఞహితాదిక్రియలవ ర్తమానార్థమున
నివహితమగు నెడుడుకారము, సహజంబుగ నేకవచనంబులచోటకా.
- క. పండును భూజము తరువులు, పండెడు రాచిలుక యెప్పుఁ బలికెడుఁ జలుకల్
గండాడెడు నతిపత్నిపైఁ, బండెడుఁ బెక్కింట సతులు వండెడు ననఁగకా.
- క. నిగుడదు భూజము సింగము, బెగడదు విటు వారవనిత పిలువ దనెడుచోఁ
దగుభూతార్థంబున నదు, లగు నాదేశంబు క్రియల నయ్యెయెడలకా.
- గీ. ఒవర నింపు నించు ననియెడు వీనిపై, నుటతలొందెనేని నొక్కచోటఁ
బరఁగుఁకగారకాఖ్యపదములై తెనుఁగున, వాని తెఱఁగులెఱుంగవలయుబుధులు.
- క. కోపింపుట కోపించుట, కాపించుట పనుల నొప్పుఁగాయించుట నా
నేపారు నిట్టిపలుకులు, లోవుగ బహుళములు జగతిలో నెఱుంగఁదగుకా.
- గీ. తెలుఁగుఁబలుకులువునరుక్తిఁబలుకుచోట, గదిసి రెండవపదమునమొదలివ్రాఁత
దనరు గిత్వంబు ప్రాసంబు దప్పకుండ, వర్ణములు దీర్ఘప్రాసప్రవర్తులగుచు.
- క. వులిగిలి యనఁ గరిగిరి యన, నలిగిలియన నోడగిడ యనఁగా బరఁగుకా
నలులుగిలులనఁగ బలవంతులు మఱి గిలవంతు లనఁగఁ దుదసరియగుచుకా.

క. స్మరధరచరవరపదములు, పరగఁ గ్రయావదమునొందుపట్టుల నెల్ల
 న్వరునరకారములోపలఁ, బొరినిత్వమడంగుఁ గాక పొడమిను బొడమున్.

క. స్మరియించె సంస్మరించెను, ధరియించె ధరించె బూపుదండఁ జరించెం
 జరియించె వల్లభునిసతి, వరియించె వరించె నాఁగ వలనై యునికీన్.

క. ఇది తెనుఁగున కెల్లను జన, పదవిదితం బైన తెఱఁగువట్టించుకయె
 ల్లిదముగఁ జెప్పితి సంతయు, మది నెఱుఁగుం డరసి బుద్ధిమంతు లితరముల్.

మ. లలిసన్యోన్యముఖావలోకనము లీలం జేయఁగాలేని యా
 విలసత్కాన్యకభావతుష్టయము లుర్విం బర్వనేకస్థలిం
 గలిగించెం బదవాక్య వేదియు నలంకారజ్ఞాఁడు భూవరో
 జ్జ్వలవిద్యావిభవోన్నతుండు నగువిశ్వేశ్వవిభుం డిమ్ములన్.

మ. ¹కవివాత్సల్యకభాచరిష్టుండు జగత్కల్యాణవర్ధిష్టుఁ డు
 త్వసనంపుష్టసుపర్యగర్వుఁడు జయశ్లాఘాప్రగంధర్వుఁ డా
 ర్జవశీలాదివిశుద్ధవృత్తుండు విరాజదీప్తిక్రమాయత్తుఁ డ
 చ్చవిశాలామలకీర్తిపూరుండు సుతేజస్సార్కుఁ డెల్లప్పుడున్.

క. శ్రీమచ్ఛ్రుకృతిశ్రీ, త్నామండలవిభుండు సకలసంగ్రామజయ
 శ్రీమంతుండు సంతతసత, సామంతుండు కామినీవసంతుండు లీలన్.

²తరళ. బిరుదమిత్రుండు భిన్నశత్రుఁ డుపేంద్రపుత్రుండు యామినీ
 త్వరకులేశుండు మానవేశుండు వాహినీశుండు విక్రమ
 స్ఫురణరాముండు నూత్నకాముండు పూర్ణసోముండు కీర్తులం
 బరఁగుచుండెడు మాసుధాకరభానుతారకవిశ్రుతిన్.

గద్య. ఇది శ్రీమదుమారమణచరణారవిందవందన గోవిందామాత్యనందన
 వివిభబుధవిధేయ విన్నకోట పెద్దయనామధేయవరచితం బైనకావ్యాలం
 కారచూడామణి యనుసలంకారశాస్త్రంబునందు సంధిభాషావిశేషే
 సంధిసమాసదేశీయప్రయోగక్రియానిరూపణలక్షణ
 సముద్దేశంబులంగల నవమోల్లాసము.

—* లేఖకునివిన్నపము. *—

(ఈపద్యములు—క. ప్రతినివ్రాసిన లేఖకునివి.)

గీ. లక్షణంబులు లక్ష్యము ల్లుగునవియ, కాని యున్నవి వాడుకోఁగా వలండు

జెదరు నలవదు లోకంబు భిన్నరుచిక, మనుచుఁజెప్పట తత్వార్థమగునొకాదొ.

క. పునరుక్త యథార్థంబులు, ఘనులొద్ద వ్రాతప్రతుల ఘర్షాఘర్షం

గనుగొని కవిత్రయమతం, బను గాఁగ లవునని మెచ్చన్

క. ఈకవిత నారికేళపు, బాకము తనబోటికులుచప్రాజ్ఞులకెల్లన్

జోకఁగఁ జేయుచు ద్రాక్షాపాకం బొనరించి మేలుబంతై వెలయున్.

క. చతురతవెలయఁగ నేత, తృప్తిఁ గృతివరులరసిచూచి కీర్తనసేయన్

శితికంతభక్తివిలస, న్మతి వెలుతురుపల్లి విశ్వనాథుడు వ్రాసెన్.

క. ఖలులు తమమార్గములు నే, గ్గులుగా నొకకొన్నిగురులు గ్రుచ్చినవానిం

దొలగించి వ్రాసెనని య, ర్మిలి మెచ్చుం డన్యధాకరింపకుఁ దార్మ్యల్.



కృష్ణదేవరాయలనిధనకాలము.

ఇదివఱకుఁ జరిత్రకారు లందఱును కృష్ణదేవరాయలు క్రీ. శ. ౧౫౦౯ మొదలు ౧౫౩౦ వఱకుఁ రాజ్యముచేసె ననియు, ౧౫౩౦లోఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యెననియు వ్రాయుచున్నారు. కాని యందునుగుఱించిన శాసనాదులను మఱల నెక్కుడు శ్రద్ధతో శోధింపవలయు నని నాతాత్పర్యము. రాయలవారు ౧౫౩౦ లోఁగాక ౧౫౨౫-౨౬ లోఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యెనేమో యని నాఁకు బ్రబల సంశయము కలుగుచున్నది. ఇందుకుఁ గల హేతువులను గొన్నిటి నిచ్చటఁ జర్చించెదను.

కృష్ణదేవరాయలు శా. శ. ౧౪౪౭ నఱి యయిన క్రీ. శ. ౧౫౨౫-వ సంవత్సరమునఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యె నని చెప్పనట్టి యీక్రింది చాటుపద్యము తెనుఁగు దేశమందుఁ బరంపరగా వచ్చుచున్నది.

ఉ. బోరన యాచకప్రతిభి భూరివిపద్ధశ నొందుచుండఁగా

నారయ శాలివాహనశకాబ్దము లద్రియుగాల్గి సోములం

దారణవత్సరంబున నిదాసుదినంబున జ్యేష్ఠశుద్ధ ప

క్షీరకవాసరంబున నృసింహునికృష్ణుఁడు చేరె స్వర్గమున్

ద్వారక నున్నకృష్ణుఁ డవతారసమాప్తము నొందుకై వడిక్*

ఈ చాటువునుబట్టి చూడఁగాఁ గృష్ణరాయఁడు తారణసంవత్సర మగు నట్టి శా. శ. ౧౪౪౭-వ యేట జ్యేష్ఠశుద్ధ వష్టి ఆదివారమునాఁడు కీర్తిశేషుఁ డయ్యెనని కానవచ్చుచున్నది. దీని కనుకూలముగఁ జెన్నపట్టణమందలి ఓరియెంటల్ లైబ్రరీలో నున్న 'లోకల్ రికార్డుస్' యొక్క ౧౮-వ సంపుటము లోని ౪౦౭-వ పుటలో రామరాజుచే నీయఁబడిన యీకాలు కలదు :—

* ఆంధ్రకవులచరిత్రము, ౨-వ భాగము.

† ఇది గతాబ్దము కాదు. జరుగుచున్న సంవత్సరపు సంఖ్య యని నాతాత్పర్యము.

“ చింతరాజువల్లె పాళెం వెంకటపతిరాయనివద్ద నున్నకాగితపు) కౌలుకు నకలు ”—

“ స్వస్తిస్థి విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకసంవత్సరము ౧౮౮౮ అగు నేటి వ్యయనామ సంవత్సర వైశాఖశుక్ల ౧౫ త్రయోదశిరాజ రాజకంఠీరవ రాజకందర్ప గుహరాజాధిరాజసంవత్సర రాజపూజకు లగుమహారాజశ్రీ రామరాజయ్యగారు విజయనగరింహాసనమున నిద్రిస్తానామ్రాజ్యము చేయుచుండగాను గురుగింజకూట నమలనేని కుమార పెద్దబుచ్చినాయనివారికి న్రాయించి యిచ్చిన కౌలునిరూపం—మహారాజశ్రీ కృష్ణరాయలయ్యగారికిన్ని లక్షగొండ్ల తిమ్మానాయనికుమార రామ నాయనికిన్ని విరోధం సంభవించినప్పుడు మీరు వారిలో కలసిరి అని సంశయించి మీకు నడుస్తు పున్నగ్రామాదులు నశిరజశ్రీ చేయించిరి గనుక కొటకొండ పెద్దవోజుశరాజు విష్ణుపెంటకుమార జంగమరెడ్డి కడప గోపాలబుద్ధారెడ్డి వోగినుల్ల పెద్దరెడ్డి వీరబల్లె యరమాచిరెడ్డి గండికోట బాగ సాని పెద్దవల్లపరెడ్డి యామొదలయిన దేశస్థులున్నా మహారాజు రాయలవారి ముద్రకర్త వుదయ గిరి మలహారెడ్డికరపంతులు కొమారుడు ఆనందగోపాలపంతులవారు మాతో విన్నపంచేసిరి. గనుక చిత్తగించి మీకు నడుస్తున్నగ్రామాదులు విష్ణుపెంటలోకి చెల్లె ఆరుగ్రామాదులున్నా విష్ణుపెంట ౧—పాంశమాల్ల ౧—విరువల్లె ౧—సోమవరం పెద్దవీడు ౧—గండికోట ౧ చింతరాజుపాళెం ౧—మలనేనిపట్టం ౧, యాపద్ధాలుగు గ్రామములున్నా మొఖా చెన్నూరుపర్వత శిథిలంబై లూకు యెనబైనాలుగు గ్రామాదులు కావల నిర్మయం కామ్రుగుంటకుల్ ౨ మడకకుర్ ౨ నుగ్గాన కిర్ ౨ వర్తకులయిండ్లకుర్ ౨ మడి అనిని—ఆధాన్యం చెన్నూరుతాలూకు ౧౮ గ్రామాదులు శిథిలంబై తాలూకు వర అనిన్ని గ్రామానకు.....మడి సూర్యకొమారుని కనమరుసుము చేరి కట్టనరుసుము—దొంగలసానిరుసు—తిరువతిభాట దుసం—వరపల్లె ౨౦గి మాల్ల వీటి గురుములు వొక్కల పెరికెకుర్ ౦౧౦ రసపుగానకునగకుర్ ౦౧౦సానిరుసుకుర్ ౦౧౨—తిరువతి పరుసుకు స్వానికి నె ర జనం గికి నెబులు ౧ భూసామ్మగోం ౪ = యాచొప్పన నడిపించుక మాకవులు సంప్తి మఖానవుడనుని న్రాయించి యిచ్చినకప్పు నిరుపం.”

ఈకౌలునుబట్టిచూడ శా. శ. ౧౮౮౮ వ్యయనామసంవత్సరము వైశాఖ మాసమునందు విజయనగరమున రామరాజు ప్రభుత్వము చేయుచున్నట్టును, అదివఱకే కృష్ణరాయలు కీర్తిశేషుడై నట్టును గానవచ్చుచున్నది. ఈకౌలు పైచాటువునకు సహకారిగానే యున్నది.

కృష్ణరాయలు తారణనామసంవత్సరముననే కీర్తిశేషుడై యుండవచ్చు ననుటకు మఱికొన్ని శాసనములు కానవచ్చుచున్నవి.

1. తారణనామసంవత్సర మార్గశిర శు. ౨ వఱకుఁ గృష్ణరాయనికుమారుడై సతిరుమలరాయఁడు రాజ్యము చేయుచున్న ట్టాకకన్నడశాసనముకలదు.¹ ఇది ముఖ్యముగఁ జూడఁదగినది గనుక దాని నిచ్చట నిచ్చుచున్నాఁడను.

1. Epi. Carnatica Vol. IX p. 75, District Bangalore, Taluq Magadi. Inscription No. 82.

“స్వస్తి శ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవర్ష ౧౪౪౬ నెయ తొలిసంవత్సరం
 మార్గశిరశుద్ధ ౨ శని స్వస్తి శ్రీమాన్ మహారాజాధిరాజ రాజవరమేశ్వర శ్రీవీరభుజబలప్రతాప
 గజపతి ఆశ్వపతి భాద్ర శ్రీకృష్ణదేవమహారాయ ఉదరాభిషంధ్ర శ్రీతిరుమలదేవమహారాయ కాల
 దలు శ్రీమాన్ మహాసేన సామంతుడుసముదాధీశ్వర తిమ్మన్న దండనాయకర దేశదలు స్వస్తిశ్రీ
 అభినవకాంచీనమకల ఊరవర్ వరదరాజ దేవర ఉత్తమసంధి పథ్యన్నదివరకె శ్రీకృష్ణదేవమహా
 రాయరిగ గంగోదక నేవితరప్ప.....కోనపనాయకరు, తిరుమల దేవమహారాయరిగు తిమ్మ
 దన్నాయకరిగు ధర్మవాగదేవు ఎండుమరయున హల్లిగె ప్రతిపానమనానాయక పురంతుకోనపనాయకరు
 వరదరాజదేవరిగె సమర్పిసిదరు తావుమాడిన సె ఆచందార్కస్తాయిగాగి నడయ బెకెంకు మాడిద
 సేవె.....”

ఈశాసనము ప్రాయునటించు గృహ్యరాయలు మృతినొందెననియు,
 ఆతని కుమారుఁ డగుతిమ్మప్ప రాజ్యము చేయుచుండెననియు మన మూహింప
 వచ్చును. ఇది మంత్రి యైనసామ్యు తిమ్మరసురాజ్యమందుఁ జేయఁబడినదానము.
 కృష్ణదేవమహారాయలకుఁ గోనపనాయకుఁ డనువాఁడు గంగోదకము నేవినఁ
 జేసె ననియు నిందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. చరమావస్థయందు గొంతులో గంగఁ
 బోయునాచారము హిందూదేశమందుండుటను గలదు. కావున గోనపనాయ
 కుఁడు రాయలచరమదశయందు దానినిసేవ చేసి ధన్యుఁ డయ్యెనని మనము తలంప
 వచ్చును. పై చాటుపద్యమునందలి మరణతిథియె నిజమైనయెడల ఈశాసనము
 రాయలచరణానంతరమున అటునెలలలో వేయఁబడినది యగును.

2. శా. శ. ౧౪౪౮-లో నచ్యుతరాయలు విజయనగరమందు రాజ్యము
 చేయుచున్నట్లు నెల్లూరుమండలమునందు నొకశాసనము కలదు.¹ దాని నిచ్చట
 వలయునంత భాగముమాత్ర మిచ్చుచున్నాఁడను :—

“స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శ. ౧౪౪౮ అగునెఱి (పార్థివసంవత్సరఫాల్గుణ)
 శు. ౧౫ బు మన (శ్రీమన్నహండులేశ్వర,.....) అచ్యుతదేవమహారాయలవారు విజయనగర
 మందు వజ్రసింహాసనాధులై ఏలమండ, వుదయగింపట్నంబున శ్రీమన్నహండులేశ్వర (శ్రీ)
 రాజు చినతిరుమలరాజులవారి కార్యకర్తలైన తిమ్మరాజులవారి కార్యకర్తలైన తిమ్మరాజు నందయ్య
 గారు వేదాద్రి శ్రీనరసింహదేవుని దివ్యశ్రీపాదపద్మంబులకు సాష్టాంగదండప్రణామంబులు సమర్పించి
 యిచ్చిన ధర్మశాసనక్రమ మెట్లన్నను.....”

ఈశాసనమునుబట్టి చూడ శా. శ. ౧౪౪౮-లో అచ్యుతదేవరాయలు
 విజయనగరమందు రాజ్యము చేయుచున్నట్లు, అనఁగా కృష్ణ రాయలు కీర్తిశేషుఁ
 డైనట్లు కానవచ్చుచున్నది.

1. Butterworth and Venugopala Chetty : Nellore Inscriptions, Vol. II,
 p. 803. Nellore Taluq, Inscription No. 34-A.

3. శా. శ. ౧౮౪౬-లోఁ గృష్ణరాయనికుమారుఁ డైనతిరుమలదేవరాయలు దానము చేసినట్లున్నది¹.

4. శా. శ. ౧౮౫౦ (క్రీ. శ. ౧౫౨౮), ౧౮౫౧ (క్రీ. శ. ౧౫౨౯) సంవత్సరములలో నచ్యుతరాయలశాసనములు కానవచ్చుచున్నవి²?

వీనినన్నిటిని బట్టి చూడఁగాఁ గృష్ణరాయలు శా. శ. ౧౮౪౬-లోనో ౧౮౪౭-లోనో మృతి నొందినట్లును, అప్పటినుండియు శా. శ. ౧౮౫౨ (క్రీ. శ. ౧౫౩౦) వఱకు విజయనగరరాజ్యమును ఆక్రమించుకొనవలయునని అతనికిమాగుఁ డైనతిరుమలరాయలును, అల్లుఁడైనరామగాయలును, తమ్ముఁడైన అచ్యుతరాయలు ప్రయత్నించుచుండినట్లును పివరికి వీలయినప్పుడు వారు శాసనములు వేయించుట, కొల్లిచ్చుట మొదలయిన పనులు చేయుచుండినట్లును, ఈకాలమునకు నెవరి యధికారియును స్థిరపడనట్లును దోచుచున్నది.

ఈయాహల కన్నిటికి వ్యతిరేకముగఁ గృష్ణరాయనిశాసనములు పెక్కులు శా. శ. ౧౮౫౨ వఱకును గలవు! కావుననే సుయెల్ మొదలయిన తదేజ్ఞులు కృష్ణరాయలు శా. శ. ౧౮౫౨ (క్రీ. శ. ౧౫౩౦) వఱకును జీవించియుండె నని వ్రాసియున్నారు. కాని వారు, నేను బైన జూపిన కౌలునుగాని, శాసనములను గాని జర్పించి సమన్వయించుటకు యత్నించియుండలేదు. ఇఁకమీదఁ జరిత్ర వ్రాయువారు వీని నన్నిటిని సమన్వయింపవలసియున్నది. వీని నన్నిటిని నొక విధముగా సమన్వయింప నచ్చునేమో! ౧౮౪౬-లోనే రాయలు మృతినొంది యుండవచ్చును. తరువాత ౧౮౫౨ వఱకును అచ్యుతరామరాజుదులు కలహ పడుచు రాజ్యమరాజకముగా నున్నకాలముందుఁ గొందఱు నాయకులు తటస్థులుగ నుండి, వీరివైపుఁ జేరక వారివైపుఁ జేరక యుండవచ్చును. అట్టివారు శాసనాదులు వ్రాయవలసినచ్చినప్పుడు ఆశాసనములలో, నప్పుడు రాజ్యము నక్తే పోరాడుచున్న వారిలో నెవ్వరిచేరు చేర్చుటకును చెల్లక, అంతకుఁ బూర్వము నిశ్చయముగఁ బ్రభుత్వము చేసిన కృష్ణరాయలపేరే వ్రాయించియుండురు. ఇది యొకయాహ.. ఈయాహ ననునరించి శా. ౧౮౪౬ తరువాతి రాయలశాసనము

1. 139 of 1896 Epigraphical Collections.

2. Sewell; Antiquities, Vol. I. pp. 93; 182; 322.

3. Ep. Carn. Vol. IX, Ma. 82.

లన్నియు బహునూత్మదృష్టితో శోధింపఁబడవలెను. ఆపని యవకాశానుసారముగ నేను జేయుచునే యున్నాను. కాని యితరులును చేయుదురుగాక.

ఈవ్యాసము వ్రాయుటలో నాయుద్దేశము పైనుదాహరించిన కౌలును వెలిబుచ్చి, దానినిబట్టి రాయలనిధనకాలము నిశ్చయించుటకు వీలుండునేమో యోజింపుఁడని యీవిషయమున శ్రద్ధగలవారిని బరికొల్పుటయే, కాని, యిద మిథమని నిశ్చయించుటకుఁ గాదు. పైనుదాహరించిన కౌలు నూత్తోడ్లక్రింద చింతరాజుపల్లె పాశేం వెంకటపతిరాయనియొద్ద నుండెను. ఈగ్రామము దత్త మండలములలోని కడపజిల్లాలోనిది. వెంకటపతిరాయనివంశజు లెవరయిన నున్న యెడల వారు, ఈకౌలు కాగితముయొక్క అసలు తమయొద్ద నున్న యెడల దానికి సరియైన నకలువ్రాసి నాకుఁ బంపుదురుగాక. లేక పత్రికలలో నైనఁ బ్రకటింతురుగాక. ఇంకను నిందున గుఱించి వారియొద్ద నెట్టికాగితపత్రము లున్నను వెలిబుచ్చి కృష్ణరాయల కాలనిర్ణయమునకును నాకాలమందలి యితరవిషయముల నెఱుఁగుటకును గ్రొత్తసాధనములఁ దెలుంగుదేశజులకు నొసంగి వారికృతజ్ఞతకుఁ బాత్రు లగుదురుగాక. చరిత్రవిషయమై శ్రద్ధగల దత్తమండలములలోని శోధకులు కొందఱు టిందునుగుఱించి శ్రద్ధ వహించి, నూతనము లైనకాగితపత్రములను గనుఁగొనుటకు యత్నించెదరని నమ్ముచున్నాను.

శాసనములను శోధించెడువా రందఱును గృష్ణరాయనిశాసనములు శా. శ. ౧౪౪౬ తరువాతివి శోధించునపుడు నేను రాయలనిధనకాలమును గుఱించి పైని వ్రాసినవిషయములను జ్ఞాపక ముంచుకొందు రని నమ్ముచున్నాఁడను.

కే. వి. లక్ష్మణరావు.

శ్రీరస్తు.

జక్-నవిక్రమార్గ-చరిత్ర విషయానుక్రమణిక

→|ప్రవేశకము|←

అనుక్రమణిక లాఘ్యలకు నూతనములు గావు. వేదాదిపూర్వగ్రంథముల కనుక్రమణిక లున్నవిషయ మెల్ల రెఱింగినదియే.

నేను గాలేజిలోఁ జదువుచుండినపుడు మాయుచాఢ్యాయు లొక్కరు “జ్ఞాన మనఁగా నేమి” యనుప్రశ్నమునకు “గ్రంథములు నెండుగా నుండు నిక్కాలమున నేయేవిషయము లెచ్చుటెచ్చట నుండునో దాని నెఱుంగుటయే జ్ఞాన” మని బదులు చెప్పుచుండెడివారు. దేశచరిత్రవిషయమును బూర్వనాగరక తాద్యంశములను గ్రంథములనుండి తెలిసికొనఁ బ్రయత్నించు ప్రతిజ్ఞానోత్సాహియు నీయనుక్రమణిక లనేకముఖ్యగ్రంథములకు లేవే యని చింతింపవలసి యున్నది. కావున నేపూర్వగ్రంథమునకై నను ననుక్రమణిక వ్రాసినవారు చదువరుల యోస్సును విశేషముగఁ గోరవలసినవని లేదు.

ఆంధ్రీకావ్యములలోఁ జారిత్రకగ్రంథములు పెక్కులు లేవు. ప్రతికావ్యమును గొంతవఱకుఁ గవియొక్కచరిత్రమును గృతిభర్తయొక్కచరిత్రమును గొన్నినందర్భములలో స్పష్టీకరించును. మఱి కొన్నినందర్భములలో సూచించును. ఈసూచనలవలన నెంతెంత యెఱుఁగనగునో దాని నంతను శ్రీయుతులు రావుబహదరు వీరేశలింగము పంతులుగారు, గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారు, మదరాసు శాసనాధికారు లగురావుసాహెబ్ కృష్ణశాస్త్రిలుగారు, జయంతి రామయ్యపంతులుగారు, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు, కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారును నింక నితరమహాశయులును వెలిదిసి తమతమవ్యాసములలోను గ్రంథములలోను గ్రోడీకరించి విమర్శించి యుపయోగించుచున్నారు. అట్లుండ నిపు డీయనుక్రమణిక వ్రాయుటలో నాముఖ్యోద్దేశ మెద్దియన “భారతవర్షచరిత్రములోఁ బున్నమనాటిరాత్రి యాకాశమునఁ బూర్ణచంద్రుఁడువలె రాజులు మహాశూరుఁడును, మహా తేజస్వీయు, సుజ్ఞానమూర్తియు,ననుపమాదా

రాష్ట్రది సకలసద్గుణశాలియు, సగువిక్రమార్కునిగూర్చి దాదాపుగా నైదవం దలయేడ్ల క్రిందట వెలసిన జక్కనమహాకవి యేయేకథల విని, చదివి సమ్మియుండి నదియు, నాతనికాలపు దేశస్థితివిషయమై యాచియొక్క యభిప్రాయములును, నచ్చటి నాగరికతనుగూర్చి యీతఁ డేమిచెప్పఁ గలిగినదియు నెఱుంగుటయే,

కథలను బుక్కిటిపురాణ మని, చరిత్రమునకుఁ బనికిరా వని త్రోసివే యుట పాశ్చాత్యవిమర్శకులయొక్కయొకఁ యొకఁ జారిత్రకాన్వేషకులయొక్కయు నుపా ధ్యాయతవలన మనలోఁ గొందఱకుఁ జాల నలవడియున్నది. వాస్తవమే. కాలము జరగు కొలఁదిని గథలు రూపతః జెందును. సత్య మసత్య మగును. అయినను మఱి వేఱాధారములును సూచనములును లేని సందర్భములలోఁ గథలను వివే కముతో విమర్శించి యందలిసత్యమును గ్రహించుట న్యాయము నుపయో గము నగునది. శాసనములు దొరక లేదనుకారణమున నమ్మనలదని నిశ్చయించి కొనినచోఁ బ్రతిదేశముయొక్క చరిత్రమందును మిగుల నుత్తమమై శూరభాస్వర మైనభాగము తుంగలలోఁ ద్రొక్కవలసినదిగఁ గానఁబడును. ఇది యట్లుండ లేకఁ లేనికథలును, బారము లేనిభక్తిగౌరవములును, రూపముఁ దాల్చి జీవించి యశముఁబొందని స్వప్నదృష్టపుగుఘటగుఱించి పుట్టిననుట యుక్తిసహము గాదు. వారివిషయమున మనము కాలనిర్ణయము చేయలేకుండుటకుఁ గారణము సామగ్రి సంపత్తి లేకయుండుటయే కాని వారు పూర్వము నేకుండుట కాదు. కావునఁ దిథి వారసత్వత్రయైక్తకాలముతో దొరకకున్నను గాలము సపారప్రమాఖ్యమువలనను దైర్ఘ్యమువలనను దెలియకపోయినను గాఢ్యవిదితులైనట్టియుఁ గథాగతులై నట్టియు మహాపురుషులయొక్కయొకఁ యొకఁ సట్టివారి మహాకార్యములయొక్కయు విష యముల నిరసింపఁజాలము. ఈకారణమునఁ జరిత్రకారులు వీని నుపేక్షించినను వానిస్తరణమున మగ్న మైసట్టిలోకము త్రోసివేయఁబోదు. ఐతిహ్యమును వివేక ముతో విమర్శించి యంతవఱ కంగీకరింపవచ్చునో యంతవఱ కంగీకరించి నం దర్భసమర్థనము చేసి వ్రాసినచో చరిత్ర సత్యమైనదియు నుపయోగకారియును నగును. పురుషులఁ గూర్చియే కాక యాదర్శములఁ గుఱించియు, నాచారములఁ గూర్చియు, సంఘస్థితిగూర్చియుఁ జరిత్రకారులు వ్రాయఁ బ్రయత్నింపవలయును. భగవత్ప్రసూపు లగు శ్రీవివేకానందులు “ భగవద్గీత నెవరు రచించిన నేమి? ఎప్పుడు రచించిన నేమి? మహాహస్త త మగుతత్త్వ మం దిమిడి యున్నది. దాని నుపయోగించికొందము. విలువ లేనిలాభము నొందుదము.” అని యొకకాల

వాదికి బదులు చెప్పిరి, అట్లే మహాపురుషు లేదినమున జనించియుండిన నేమి ! యే
 దినమున మృతినొందిన నేమి ! సంఘము కాలమువలె నిష్కారమై గంగవలె నిరం
 తరమై ప్రవహించుచుండ దానిచరిత్రమును, దాని జెందియుండిన భక్తిశ్రద్ధలును,
 స్మరణాచారములును, నిదర్శనములు గాని వారికాలములు తిథివారనత్మత్రము
 లతో దొరకుటకాని దొరకకుంటగాని నిదర్శనములుగాని, స్థాపకములుగాని కావు.

చారిత్రకులారా ! భగవద్గీత యెట్లు లోకసంగ్రహము నుద్దేశించి శ్రీ
 కృష్ణునివలన ఘోషింపఁబడినదో యట్లే మనచరిత్రములును సంగ్రహము
 నుద్దేశించి వ్రాయఁబడవలయును. అట్లు వ్రాయుటలోఁ జాలినంతవఱకు
 నిష్పక్షపాతముగ విమర్శించి ముందు వెనుక లాలోచించి ప్రశంస ?
 ఇట్టి ప్రయత్నముల కనుక్రమణిక లత్యావశ్యకములు.

సి. ఆర్. కృష్ణమూర్తిచార్యులు.

(అకారాద్యనుక్రమణిక ముందుపత్రికలతో వెలువడును—ప. అ.)



ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు కటిత గ్రంథములు.

(1) విప్రనారాయణచరిత్రము.

పన్నిదశాశ్వాసలలోఁ జేరిన తొండరడిప్పొడి యాశ్వాస చరిత్రము. కవిశ్రయములోని యెఱ్ఱాఁగెడ చిన్నిమనుషుడగు చెదలువాడ మల్లయ్యకవిచే రచియింపఁబడిన యపూర్వగ్రంథము. సర్వవిధముల నుత్తమప్రబంధములలో గణింపఁదగినది. కై జయంతివిలాసముకంటె మిన్న. ౫ ఆశ్వాసములు. ౩౮ పుటలు. సవిమర్శమైన ౧౮ పుటలసీత. వెల రు. ౦-౮-౦.

(2) కై మినిభారతము (ఆంధ్రవచనము.)

రెండునా సంవత్సరములక్రిందట మధురాపురాధీశ్వరుం డగువిజయరంగ చొక్కనాథుని యాస్థానకవి హరిశంధు నయిన సముఖము వేంకటకృష్ణప్ప నాయఁమనిచే రచింపఁబడినది. కై మినిభారతము. భార యనర్థకము. అందఱును ముఖ్యముగాఁ జదువ ౩. ఆంధ్రమునను, ఇంగ్లీషునను బీతకలు గలవు. వెల రు. ౦-౧౨-౦.

సం॥ ఇంటరుమీడియేటుపరీక్షకుఁ బఠనీయగ్రంథము

(3) కళాశ్రయము.

వేములవాడ భీమకవిచిరచిత్ర మగుభండార్పాస్త్రము. ఆంధ్రీచ్ఛందోగ్రంథములలో మిక్కిలి పురాతనము. అ నేకలిఖితపుస్తక పరిశోధనపూర్వకముగా మూలపాతము నిర్ణయింపఁబడినది. పాత భేదములు పుటలయగుననఁ జూపఁబడినవి. సంస్కృతకర్ణాటాంధ్రీచ్ఛందస్సుల భేదాభేదము లచ్చటచ్చటఁ బ్రదర్శింపఁబడినవి. కవినిర్ణయము కాలనిర్ణయము, భండార్పూరము మొదలగువిషయము లనేకములుగల విపులముయినసీతకయు, విషయనూపికయు ననుక్రమణికయుఁ గలవు. విద్యార్థులకును బండితులకును గూడ నుపయోగకరము. వెల రు. ౦-౧౦-౦.

(4) యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము.

మ-రా-రా-శ్రీ జయంతి యామయ్యపంతులు బి.ఎ., బి.ఎల్. గారిచేరచింపఁబడిన సవిమర్శ సీతాపూర్వకముగాఁ బ్రకటింపఁబడినది. ఈశాసన మాంధ్రప్రవ్యాత్మకము. నన్నయభట్టారకుని కాలముకంటె ముందుఁ బుట్టినది. ఆంధ్రభాషాస్వరూపము తెలియఁగోరువారల కత్యంతోపయోగకరము. 1917-1918 సంవత్సరములు బి.ఏ. పరీక్షకుఁ బఠనీయగ్రంథముగా నిర్ణయింపఁబడినది. వెల రు. ౦-౮-౦.

(5) సీతీసేనపద్యశతకము.

తాళ్లపాక పెదతిరుమలయ్య విరచితము. శ్రీవేంకటేశ్వరుల కంకితము. వెల రు. ౦-౨-౦.

(6) జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము.

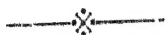
వచనము. శ్రీమాన్ కవిశ్రీకృష్ణమ కృష్ణమాచార్యుల బి.ఏ. ఎల్.టి. గారిచే రచింపఁబడినది. భౌతికవిషయముఁ బరిశీలించి గోరువారి కిది యత్యంతోపకారకము. వెల రు. ౦-౮-౦.

(7) A Defence of Literary Telugu, by J. Ramayya Pantulu Guru. 0-8-0.

(8) జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము.

శ్రీకాళహస్తీశ్వరుని దేవియగు జ్ఞానప్రసూనాంబను ముతించుచు శిష్ట సర్వకాష్ఠి రచియించిన భక్తిరసప్రధానమైన పద్యశతకము. ఆనర్థకవితాధార గలది. వెల రు. ౦-౨-౦.

చంపూరామాయణము.



ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతికృతసంకీర్తము.

భాజరాజకృతసంస్కృతరామాయణపుస్తకము బ్రహ్మచారిగారము. కాశ్యపాచార్యసంస్థానమునందున్నది. ఇంతవఱకు కీర్తి భాషాంతరగ్రంథము భాషాచరిత్రమునందు, కావ్యవేదమునందు విధముల ముఖ్యమైనది. కవిరాచమర్మములన్ని సంగ్రహించి కావ్యసమములు 148 పుటలు రాయలుపైజు, 16 పుటల పీఠిక. ఇంట్లను క్యాబిన్లో బైండు. పరిమితముగా బడినవి స్వల్పప్రతులు అయినను తెలుగు. 10-0 మాత్రమే భాషాభిమానులు కిక్కిరియించు నొక్కొక్కప్రతిని దక్షిణముకొనుట మంచిది

కావలసినవారు, అంధాసాహిత్యపరిష్కారకర్మదర్శులకు, చెన్నపురి, వ్రాసిన బడయుగిలరు.

కావలసినవారు, అంధాసాహిత్యపరిష్కారకర్మదర్శులకు, చెన్నపురి, వ్రాసిన బడయుగిలరు.

